

Prace gospodarza i zajęcia pozadomowe

*Słownik języka i kultury
mieszkańców okolic Konina*

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK

Prace gospodarza i zajęcia pozadomowe

*Słownik języka i kultury
mieszkańców okolic Konina*

pod redakcją
Błażeja Osowskiego

POZNAŃ 2024

WYDAWNICTWO POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

POZNAŃSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK
www.ptpn.poznan.pl dystrybucja@ptpn.poznan.pl

Główny Redaktor wydawnictw PTPN
Jakub Kępiński

Recenzent
dr hab., prof. IJP PAN Anna Kostecka-Sadowa
dr hab. Monika Kresa, UW

Redakcja językowa i korekta
Wojciech Nowakowski

Projekt okładki, skład
Dariusz Wierzbicki

Publikacja z serii *Wielkopolskie słowniki regionalne*

Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa
Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach
2018–2023, nr projektu 0060/NPRH7/H11/86/2018, kwota 787 831.

Copyright © Błażej Osowski & Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk,
Poznań 2024

ISBN 978-83-7654-525-7
e-ISBN 978-83-7654-521-9
DOI 10.56091/PG-WSR.11

Wstęp

ZASADY KORZYSTANIA ZE SŁOWNIKA

Niniejszy słownik powstał w ramach współpracy między Pracownią Dialektologiczną Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu a Szkołą Podstawową im. Juliusza Słowackiego w Golinie oraz I Liceum Ogólnokształcącym im. Tadeusza Kościuszki w Koninie. Chciałbym w tym miejscu podziękować nauczycielom, Paniom Irenie Elantkowskiej i Arlecie Wydrzyńskiej-Roszak oraz Panu Władysławowi Piotrowskiemu, którzy zorganizowali grupę wolontariuszy-ucniów. Również do nich oraz osób, z którymi uczniowie przeprowadzali nagrania, kieruję swoje podziękowania, ponieważ słownik ten powstał dzięki Państwu i dla Państwa.

Nagrania przeprowadzane były przez uczniów oraz przeze mnie między listopadem 2019 a listopadem 2021 roku i dały 2896 minut (ponad 48 godzin) rozmów. Ten etap prac przypadł więc na okres pandemii COVID-19, która znacząco utrudniła zbieranie materiałów do słownika. Są one bowiem oparte na rozmowach wędług kwestionariuszy tematycznych w sytuacji bezpośrednich spotkań eksploratora i informatora, a te w sytuacji zagrożenia epidemicznego na pewien czas musiały zostać odłożone, gdyż wielu spośród naszych rozmówców to osoby starsze, które w pandemii szczególnie musiały być ostrożne.

Kwestionariusze miały charakter tematyczny i dotyczyły tradycyjnych zajęć gospodyni i gospodarza. W niniejszej publikacji znajdują się hasła powiązane z pracami polowymi, chwastami i ich usuwaniem, szkodnikami upraw, pracami przy zwierzętach (ale bez krowy, którą najczęściej zajmowały się kobiety), umaszczeniem i zachowaniem tychże, świniobiciem, narzędziami służącymi do wymienionych wcześniej czynności, alkoholem i kulturą picia (w tym traktowaniem alkoholu jako lekarstwa), studnią, dzikimi zwierzętami i polowaniem, rybami, grzybami, drzewami, transakcjami handlowymi i kwestiami finansowymi, jednostkami czasu (od miesiąca). Ogólnie tematykę tomu określić można jako PRACE GOSPODARZA

I ZAJĘCIA POZADOMOWE¹, mężczyźni byli bowiem w kulturze tradycyjnej tymi, którzy mieli możliwość większej mobilności, bywania w mieście, reprezentowania rodziny poza domem. Oczywiście światy kobiet i mężczyzn nie były rozdzielne, co widać choćby na przykładzie haseł *noż* i *mięso*. Kobiety posługiwały się nożem w kuchni, ale mężczyźni przy świnioobicu; mięso dostarczali mężczyźni, ale jako pokarm przygotowywały je kobiety. Należy zdawać sobie zatem sprawę, że przyporządkowanie leksemów do określonego pola tematycznego może być subiektywne.

W niniejszym słowniku znajduje się cała leksyka związana z danym zagadnieniem, tym samym reprezentowane są tu wyrazy gwarowe, potoczne, specjalistyczne, a nawet literackie. Publikacja gromadzi 1737 haseł.

Struktura artykułu hasłowego jest następująca:

- wyraz hasłowy – zapisany kapitalikami i czcionką pogrubioną; na pierwszym miejscu znajduje się wariant główny (w kolejności alfabetycznej), do którego w słowniku odsyłają warianty poboczne. Wariantami są formy fonetyczne², a struktury o wspólnej podstawie, ale odmiennej budowie morfologicznej, tworzą odrębne hasła. W przypadku czasowników wariantem głównym jest forma niedokonana (jeśli nie wystąpiła ona w zebranych materiale, zostaje zrekonstruowana, co sygnalizuje ujęcie jej w nawias). Imiesłowy uznano za formy czasowników (o ile nie mają zleksykalizowanego charakteru lub ich znaczenie oddala się od podstawowego czasownika),
- informacja gramatyczna – zawsze podajemy część mowy, do której należy dany wyraz, niekiedy także dodatkowe informacje o jego formie – por. sekcję *Skróty*; poza podanymi tam skröceniami używamy jeszcze oznaczenia *fraza* dla połączeń wielowyrazowych,
- informacja stylistyczna – pojawia się tylko przy niektórych hasłach użytych przenośnie, żartobliwie itp. Odcień zdrobnienia lub spieszczenia ustalany jest na podstawie kontekstu, przyjmując, że *deminutiva* wskazują na obiekty mniejszych rozmiarów z ewentualnym odcieniem ekspresywnym, spieszczenia natomiast – nie odnoszą się do rozmiarów przedmiotu, a ich forma ma jedynie wyrażać pozytywny stosunek mówiącego.

¹ Część zebranego materiału zawiera publikacja: *Kuchnia odświętna. Słownik języka i kultury mieszkańców okolic Konina*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2024. Znajduje się tam leksyka związana z następującymi zagadnieniami: okoliczności rodzinne i doroczne, potrawy, w tym desery, ciasta i owoce, reakcje organizmu związane z jedzeniem, zioła i ich funkcje leczniczo-żywnieniowe, nazwy posiłków, określenia miar (w tym pełniące niekiedy tę funkcję jednostki czasu do tygodnia włącznie), ocena jakości potraw, nazwy rodzinne i nazwy osób ze względu na stosunek do jedzenia.

Część zebranego materiału (związanego z tematem *Kuchnia codzienna*) ze względów wydawniczych nie zmieściła się do żadnego z wymienionych tomów. Jego wydanie planuje się w późniejszym czasie.

² W wariantach nie uwzględnia się cech fonetycznych występujących w końcówkach fleksyjnych, np. *dobawdajóm* sprowadzono do hasła *dobawd*, *bryndkóm* – do *bryndka*, oraz uproszczeń w wygłosie, o ile nie tworzą form zleksykalizowanych z tematem przeniesionym do innych przypadków, np. *denaturat* > *denatura*, miejscownik *na denaturze*.

- definicja³ – zapisana w pojedynczym cudzysłowie (jeśli wyraz ma kilka pod znaczeń, są one ponumerowane; jeżeli natomiast chodzi o niewielkie modyfikacje semantyczne, zastosowano dla ich oznaczenia kolejne litery alfabetu),
- cytaty wraz z lokalizacją – podawany jest po dwukropku i zapisywany kursywą, nazwa miejscowości ujęta jest w nawias; brak cytatu oznacza formę zgodną z literacką lub wyrazem hasłowym, niekiedy odpowiedzią na pytanie z kwestionariusza był pojedynczy wyraz, bez szerszego kontekstu – w takich wypadkach dla oszczędności miejsca podaje się tylko lokalizację; z kolei pojawienie się w jednym hasle kilkakrotnie nazwy tej samej miejscowości związane jest z tym, że starano się oznaczyć użycia wszystkich form wyrazowych hasła w danym punkcie badawczym,
- odsyłacze – do haseł wielowyrazowych i wariantu głównego hasła odsyła symbol >, a znak ☞ wskazuje numer ilustracji znajdującej się na końcu książki. Dodano także odsyłacze > od postaci ogólnopolskiej, która nie jest poświadczona w materiale, do formy materiałowej, jeśli ta jest rzadka lub bardzo odległa od przyzwyczajień użytkownika polszczyzny, np. GS odsyła do hasła zgodnego z wymową *gees*.

Zapis cytatów oparty jest na ortografii języka ogólnego, jednak oddawać ma lokalne cechy wymowy. Ogólne zasady są następujące:

- ó pojawia się w tych samych pozycjach, co w języku ogólnym, oraz tam, gdzie doszło do podwyższenia wymowy o (np. *kóń*, *słóńce*),
- samogłoski nosowe wymawiane synchronicznie przed spółgłoskami szczelinowymi i na końcu wyrazów oraz zdenalizowane przed l i ł zapisujemy zgodnie z konwencją języka ogólnego, np. *mają*, *wziąłeś*,
- samogłoski nosowe niewymawiane synchronicznie zapisywane są jako połączenia odpowiednich liter oznaczających samogłoski ustne i elementy nosowe. Te ostatnie przenosimy do indeksu górnego, np. *gyⁿś*, *robió^m*,
- ł pojawia się w tych samych pozycjach, co w języku ogólnym, oraz tam, gdzie u wymawiane jest niesylabicznie (*^lokno*, *resta^lracja*),
- osłabiona wymowa głoski lub pośrednia artykulacja samogłoski sygnalizowane są zapisem w indeksie górnym, np. *chia^lam*, *da^om*,
- udźwięcznienia międzywyrazowe typu krakowsko-poznańskiego są zapisywane w odróżnieniu od udźwięcznień i ubezdźwięcznień wynikających z właściwości fonotaktycznych polszczyzny,

³ Definicja ma przede wszystkim charakter kontekstowy i tematyczny, czyli powstaje na podstawie zebranego w terenie materiału i uwzględnia tylko te znaczenia hasła, które wchodzą w zakres tematyczny, np. przy hasle *balon* odnotowano 'okrągłe naczynie służące do wytwarzania wina w warunkach domowych', ale już nie 'statek powietrzny' czy 'rodzaj zabawki'.

- znak *v* sygnalizuje dźwięczną wymowę w po spółgłoskach bezdźwięcznych (dźwięczne *švinia* vs. bezdźwięczne *šwinia*),
- łącznik oznacza elementy pominięte lub połączone w wymowie (*ugotowa-albo*) oraz wymowę rodzelną (*rzeka* vs. *zamar-zać*),
- wielokropek po literze sygnalizuje wyraz urwany, otoczony dwiema spacjami – pauzę artykulacyjną, w nawiasie kwadratowym – fragment pominięty,
- w nawiasie kwadratowym pojawiają się uzupełnienia od redaktora oraz kwestie eksploratorów.

MIEJSCOWOŚCI I INFORMATORZY

Konin i otaczające go tereny leżą w centralnej części Polski, we wschodniej Wielkopolsce. Są to tereny równinne, czasem tylko pagórkowate. Krajbraz urozmaicają zbocza doliny Warty, ponieważ okolicę tę przecina Pradolina Warszawsko-Berlińska. Na północy leżą nie tylko jeziora o dużych walorach turystycznych, lecz także równiny torfowe, które dawniej były eksploatowane przez miejscową ludność. W okolicach Konina działały kopalnie odkrywkowe węgla brunatnego, które do lat 30. XXI wieku mają zostać zamknięte. Wśród upraw dominują ziemniaki, żyto, pszenica, kukurydza oraz buraki cukrowe, z kolei w lasach przeważają grądy (różne drzewa liściaste), a także sosny, buki, dęby, świerki, łęgi. W lasach żyją łosie, borsuki, sarny i jelenie, kuny leśne, rybołowy, orły bieliki, czaple siwe, kaczki krzyżówki.

Największym miastem badanego terenu jest Konin (68 112 mieszkańców), ponadto w skład powiatu konińskiego wchodzi jeszcze 5 innych miast (Golina, Kleczew, Rychwał, Sompolno, Ślesin). W badaniach uwzględniono także Stawiszyn z powiatu kaliskiego.

Mieszkańcy terenów wiejskich stanowią 86,41% ludności powiatu konińskiego⁴. Uwzględnienie w słowniku wypowiedzi mieszkańców tak wsi, jak i miast wynika z chęci oddania pełnego obrazu lokalnej mowy. W sytuacji, gdy większość miast na badanym terenie należy do grupy małych – a nawet w przypadku dużych miast mamy do czynienia z intensywnymi kontaktami z okolicznymi wsiami – nie byłoby celowe wprowadzanie ostrej granicy między tymi dwiema formami osadnictwa.

Dla pozyskania materiału leksykalnego przeprowadzono rozmowy w 35 miejscowościach (30 z terenu powiatu konińskiego, cztery – z tureckiego i jedna – z kaliskiego), których lokalizację pokazuje mapa 1.

⁴ Informacje na podstawie: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-wielkopolski&l3=wielkopolska-wschodnia&l4=wielkopolska-wsch-geografia-regionu>, <https://powiat.konin.pl/powiat-koninski>, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Konin>.

Mapa 1. Miejscowości, w których zebrano materiał do słownika

W niektórych miejscowościach przeprowadzono kilka rozmów, niekiedy z paroma rozmówcami, w efekcie czego liczba informatorów (65) znacząco przewyższa liczbę zbadanych miejscowości. Wśród informatorów kobiety (50) przeważają nad mężczyznami (15), a osoby urodzone w latach 1946–1970 (jest ich 36), nad pozostałymi grupami pokoleniowymi – 1921–1945: 9 osób i 1971–1995: 11 osób⁵. Dziewięć osób nie podało roku urodzenia.

⁵ Przedziały pokoleniowe wyznaczono za: J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie spotkania językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 133.

Tabela 1. Spis zbadanych miejscowości (b.d. – brak danych)

Lp.	Miejscowość	Liczba ludności ⁶	Liczba nagrań	Płeć informatora	Rok urodzenia informatora
1	2	3	4	5	6
1.	Borowo	481	1	K	1940
2.	Budziszław Kościelny	1385	1	K	1955
3.	Dąbrowica	105	1	K	1942
4.	Główiew	645	1	K	1939
			2	K	1953
			3	K	1954
5.	Golina	4321	1	K	1946
			2	M	1947
				K	1952
				K	1965
			3	K	1966
				K	1956
				K	1987
				K	1985
				M	1985
				M	1988
			4	K	b.d.
6.	Goranin	62	1	K	1955
7.	Grodziec	1702	1	K	1971
8.	Grzymiszew (pow. turecki)	1340	1	K	1974
9.	Ignacewo	211	1	M	1944
10.	Janów	b.d.	1	K	1958
11.	Jaroszewice Rychwalskie	366	1	M	1947
				K	b.d.
12.	Józwin	170	1	M	1948
				K	b.d.
			2	K	1949
			3	K	1951
13.	Kazimierz Biskupi	4095	1	K	1950

⁶ Dane na podstawie informacji zawartych na podstronach <https://www.polskawliczbach.pl/> odpowiednich miejscowości.

1	2	3	4	5	6
14.	Kolonia Wilczogóra	b.d.	1	K	1955
15.	Konin	68 112	1	M	1949
			2	K	1948
			3	K	1951
			4	K	1976
16.	Krażgola	423	1	K	1952
				K	1953
			2	K	1959
17.	Maliniec	p. Konin	1	K	1946
18.	Milewo	p. Rychwał	1	M	1937
			2	K	1941
19.	Modła	330	1	K	1956
20.	Nowa Wieś	499	1	K	1975
21.	Paprotnia	672	1	M	1956
				K	b.d.
22.	Podgór	202	1	K	1977
23.	Pogorzałki	b.d.	1	K	b.d.
24.	Posada	b.d.	1	K	1954
25.	Rosocha	325	1	M	1946
				K	b.d.
26.	Ruda (pow. turecki)	219	1	M	1940
			2	K	1973
27.	Rychwał	2356	1	M	1951
			2	K	1956
			3	K	1983
28.	Rzgów	668	1	K	1954
29.	Sompolno	3351	1	M	1952
30.	Stawiszyn (pow. kaliski)	1375	1	K	1955
31.	Święcia	245	1	K	1957
32.	Wardężyn	169	1	K	1940
33.	Wilczyn	5814	1	K	1943
			2	K	b.d.
			3	M	b.d.

1	2	3	4	5	6
34.	Wróblina (pow. turecki)	458	1	K	b.d.
35.	Wyszyna (pow. turecki)	756	1	K	1952
				M	1954

SKRÓTY

Bez l.poj. – bez liczby pojedynczej
 Czas. – czasownik
 Często w l.mn. – często w liczbie mnogiej
 Dźwiękonaśl. – wyraz dźwiękonaśladowczy
 Ekspres. – ekspresywnie
 Książk. – książkowo
 Pejorat. – pejoratywnie
 Pieszcz. – pieszczotliwie
 Pot. – potocznie
 Przen. – przerośnięcie
 Przym. – przymiotnik
 Przysł. – przysłówek
 Rzecz. – rzeczownik
 Tylko w l.mn. – tylko w liczbie mnogiej
 Wykrzyk. – wykrzykrznik
 Zdr. – zdrobnienie
 Zgrub. – zgrubienie
 Żart. – żartobliwie

CECHY FLEKSYJNE, SŁOWOTWÓRCZE, SKŁADNIOWE I LEKSYKALNE
 JĘZYKA MIESZKAŃCÓW OKOLIC KONINA

Okolice Konina należą do dialektu wielkopolskiego (por. mapa 2), w którego ramach wyróżnia się Wielkopolskę właściwą. Ten obszar z kolei dzieli się na pięć subdialektów: północny, południowy, wschodni, zachodni, środkowy. Konin i ziemie wokół niego zaliczają się do zespołu gwar Wielkopolski wschodniej. Jej nazwa i granice określane są różnie przez poszczególnych badaczy: K. Nitsch nazywał badane tereny *pograniczem Kujaw*, M. Gruchmanowa – *gwarami południowo-wschodniej Wielkopolski*, Z. Sobierajski – *Kujawami borowymi (południowymi)*,

S. Urbańczyk – *Wielkopolską wschodnią*, co ostatecznie przyjął i Z. Sobierajski, choć granice tych gwar wyznaczył inaczej⁷.

Mapa 2. Powiat koniński na tle podziału dialektalnego Polski

Poniżej przedstawione zostaną dyferencyjne cechy w zakresie odmiany, słowotwórstwa, składni oraz charakterystyka zasobu słownego zebranego materiału. Opis fonetyki znajduje się w tomie *Kuchnia odświeżona. Słownik języka i kultury mieszkańców okolic Konina*, pod red. B. Osowskiego, Poznań 2024.

⁷ Szczegółowiej na ten temat: B. Osowski, *Projekt zbioru tekstów gwarowych ze wschodniej Wielkopolski. Między potrzebami językoznawców i nieprofesjonalistów*, [w:] *Dialog pokoleń w języku potocznym, w języki wsi i miasta, w literaturze, w publicystyce, w tekstach kultury*, pod red. E. Wierzbickiej-Piotrowskiej, Warszawa 2015, s. 359–361.

Fleksja

Odmiana wyrazów w języku mieszkańców okolic Konina zasadniczo nie różni się od ogólnopolskiej. Prawie nie ma tu odrębnych, charakterystycznych tylko dla badanego terenu końcówek fleksyjnych – różnice w większej mierze dotyczą innej niż w języku ogólnym dystrybucji tychże końcówek, zmian w temacie i odmienności rodzajowych.

W dopełniaczu liczby pojedynczej rzeczowników rodzaju męskiego częściej może pojawić się *-a* (zamiast *-u*), np. *z woza* (Milew), *schaba* (Wilczyn), a w rodzaju żeńskim rzeczowników miękkotematowych wystąpić może archaiczne już *-e*: *do mleczarnie* (Jaroszewice).

Z kolei **w mianowniku liczby mnogiej** rodzaju męskiego regularne *-i/-y* zastępuje niekiedy przeniesiona z wyrazów zapożyczonych z łaciny *-a*, np. *takie były prezenta* (Główiew), *ruszta* (Konin, Maliniec), *te dekielka* (Modła), *sionda* ‘szondy, nosidła do wody’ (Ruda), w rzeczownikach rodzaju żeńskiego pojawić się może *-e* (*wyrzyna koście* – Milew) na wzór *postacie*.

W odmianie rzeczowników odstępstwa od języka ogólnego widać przede wszystkim **w dopełniaczu liczby mnogiej**. Końcówka *-ów* ma zdecydowanie szerszy zakres użycia i pojawia się we wszystkich trzech rodzajach, np. *nie było pestków* (Kazimierz Biskupi), *jagodów dzban* (Kolonja Wilczogóra), *makielków* (Konin), *ze śliweczków* (Kragola), *nie było kucharków, kaczków* (Główiew), *pyrów* (Golina), *piórków, placków, z nogów* (Milew), *z tych raców* (Nowa Wieś), *żodnych pyzów* (Pogorzałki), *jagodów dzban, do zupów* (Rychwał), *do szarych kluchów* (Wilczyn), *oczków* ‘sideł’ (Wróblina), *do tych weⁿgierków, ze ziołów* (Wyszyna). Przy rzeczownikach miękkotematowych wystąpić może w tym przypadku *-y*: *bez palcy* (Golina), *koniec palcy* (Milew).

W narzędniku liczby mnogiej cofa się rzadka końcówka *-mi*, którą zastępuje *-ami*, np. *kóniami* (Główiew), *piⁿiⁿdzami* (Józwin), *z liściami* (Rosocha).

Koniugacja jest jeszcze bardziej zbliżona do polszczyzny ogólnej. Różnice dotyczą mieszania wzorów odmiany *robię* (w formie odnosowanej: *robie*) i *umiem*, stąd formy znane polszczyźnie potocznej: (ja) *nie umie* (Kolonja Wilczogóra, Sompolno, Wyszyna), (ja) *nie rozumie* (Konin), użycie formy bezokolicznika w funkcji rozkaznika (*cicho być!* ‘bądź!’ – Golina), oraz końcówki 1. osoby liczby mnogiej w czasie teraźniejszym *-m*, np. *hodujem, robim* (Rychwał). Frekwencję tego zjawiska podnosi zwrot *chluśniem bo uśniem* mający stanowić zachętę do wypicia porcji alkoholu. Nieco częściej pojawiała się końcówka *-m* w formach 1. osoby liczby mnogiej czasu przeszłego, np. *popieprzyli* i *pokruszyli*, *posolili*, *poszli*, *skroili*, *śpiewali*, *włożyli*, *wymiesza*li, *żym to jedli* (Główiew), *zbiera*li (Golina), *gotowa*li (Maliniec), *używa*li, *wiedzia*li (Milew), *mówi*li, *rozmawia*li (Modła), *mieszkali* (Paprotnia), *jedli*, *malowa*li, *usiedli*, *wrzucali* (Pogorzałki), *nie mieli* (Stawiszyn). Kategorię tę wyraża także *-my* (*my nie robiliśmy* – Maliniec,

oddawaliśmy – Wyszyna) lub konstrukcja analityczna z zaimkiem osobowym i formą 3. osoby liczby mnogiej (*my tam nie kładli* – Golina).

Cechy fleksyjne dotyczą nie tylko użycia końcówek, lecz także **postaci tematu**. Jeśli chodzi o imienne części mowy, to wymienić tu można:

- zakwalifikowanie tematu do miękkich (zamiast twardych), np. *przy złóbiu* (Stawiszyn), *w te jelito* (Wyszyna),
- stwardnienie tematu imiesłów na *-ony*: *kluski kładzone* (Dąbrowica, Nowa Wieś, Paprotnia),
- oparcie odmiany na temacie liczby mnogiej (zamiast pojedynczej), np. *w reⁿ-cach* (Modła, Paprotnia),
- zaburzenia w zakresie *e* ruchomego, np. *z kiślem* (Golina), *drinek* (Wyszyna).

W czasownikach sporadycznie pojawiały się tematy nieściągnięte, np. *bojeli się* (Golina), *stojół* (Główiew), *musi się ustoić* (Wilczyn).

Zebrany materiał dostarcza przykładów transpozycji niektórych rzeczowników do innego niż w polszczyźnie ogólnej rodzaju. Z rodzaju męskiego do żeńskiego przeniesiono leksemy *denatura*, *kartofelka*, *majeranka*, *pora* ‘por (warzywo)’, *samogóna*, *selerka*, *smaka*, *torfa*, z męskiego natomiast do nijakiego – *weko*, *wnyko*.

Słowotwórstwo

Środki słowotwórcze w gwarach w większości wypadków również wspólne są z polszczyzną ogólną, a ich dyferencyjność w głównej mierze wynika ze specyficznej dystrybucji.

Kategorią słowotwórczą wyróżniającą się na tle zebranego materiału są na pewno **zdrobnienia**. Nie zawsze zresztą możliwe jest ich oddzielenie od spieszceń, por. następujący fragment, w którym chodzi raczej o przekazanie emocji nadawcy niż informacji o małym kształcie przedmiotów: *kielbaska biała ... czerwona ... szyneczka ... jajeczka ... gotowane ... na wolno ... maseł... chlebek z masełkiem ...* (Święcia). Zwiększona frekwencja deminutiwów wynika z dużego udziału kobiet w grupie badawczej⁸, zasad polskiej grzeczności językowej⁹, tematyki rozmowy (związanej w dużej mierze z kręgiem spraw domowych, rodzinnych), działania tabu językowego i eufemizacji, np. *biała kielbaska chlebek sól pieprz masełko i baranek ...* (Budzisław Kościelny), *powieszało się ciasteczka powieszało się bombeczki powieszało się cukiereczki* (Główiew), *na boczuszku* (Goranin), *kapuśniaczek, rozchodniaczek, zupka* (Józwin), *pinioⁿżki, skwareczki, woreczka; czszeba było ... paluszek ... ws... ws...adzić w kuperek i wtedy się wiedziało czy kura ma jajeczka czy nie ...* (Konin),

⁸ Występowanie zdrobnień w mowie kobiet K. Handke wiąże z ich emocjonalnością (*Polski język rodzinny. Opis zjawiska*, Warszawa 1995, s. 110).

⁹ M. Kita, „Grzeczność wszystkim należy, lecz każdemu inna”: o wielości odmian grzeczności językowej, „Postscriptum Polonistyczne” 2016, nr 1(17), s. 198.

kaszaneczka, kawaleczek, kotlecik, mieⁿsko, roladka (Ruda), *no różne sposoby so^m i lewatywka i ... mydelko ... sie do ... wkładało do pupki ...* (Święcia).

Powszechność zdrobnień prowadzi do neutralizacji ich znaczenia, por. *prawie wszęⁿdzie w każdej wiosce ‘wsi’* (Józwin), w efekcie czego leksem staje się wyrazem oznaczającym przedmiot normalnych rozmiarów i możliwe jest zestawianie go z innymi określeniami miary, np. *były takie hybelki zwane ... jak w na wysokości cz... pół człowieka i była taka taki hybelek duży ...* (Kolonia Wilczogóra). Niekiedy użycie formalnych zdrobnień w połączeniu z tematyką wypowiedzi prowadzi do stylistycznego niedopasowania, np. *tak dzieⁿkuje sie Panu Bogu za ... to jedzonko które beⁿdziemy spożywali ...* (Józwin), *czszeba sie przeżegnadź i ... jako^ms tam modlitewke ... zmówić ...* (Święcia). Ciekawy efekt stylistyczny zyskuje wypowiedź, w której informator zestawia zdrobnienie i zgrubienie, np. *no kupuje sie słoninke i bierze sie do gara* (Golina).

Jak widać, *deminutiva* tworzone są w większości zgodnie z zasadami słowotwórstwa języka ogólnego. Istnieje jednak kilka wyjątków, np. inna dystrybucja formantów *-ik/-yk* i *-ek* (*tłuszcik* ‘tłuszczek’ – Główin), *taboretek* – Wardęzyn, *koⁿciciek* ‘kącik’ – Krągola), stosowanie sufiksów złożonych i tworzenie zdrobnień drugiego stopnia (np. *-eleczek*: *garneleczek* – Paprotnia, *-eczka*: *kielbaseczka* – Goranin, *-eczko*: *wiadereczko* – Grodziec), występowanie typowo wielkopolskich formantów *-aszek* (*chłoposzki* – Główin) i *-yszek* (z *drobniutkiego kamysza* – Kazimierz Biskupi). Formę *kijak* uznać można za zleksykalizowaną (oznacza ‘kij; gałąź’), z kolei *kakałko* (Krągola) – za utworzoną od formy *kakało* (wymawianej w ten sposób).

W materiale wystąpiły charakterystyczne dla gwar wielkopolskich **zgrubienia**, jednak ich frekwencja znacząco ustępuje zdrobnieniom. *Augmentativa* tworzone są przede wszystkim na drodze derywacji wstecznej, np. *wsypie sie jedną łychę* (Borowo), *duże były te gruchy* (Maliniec), *gar, kaka* ‘kaczka’, *łycha soli* (Golina), *kana* ‘kanka’ (Golina, Goranin, Jaroszewice, Wilczyn, Wyszyna), *i był taki duży gł...* *smok ... smoczek...* (Kolonia Wilczogóra), *przegrycha* ‘zakąska’ (Krągola), *karkówka* (Milew), *z polików* (Paprotnia), *mjeⁿcho*; *gęsta zupa jarzynowa to była śmieciówka* *myśmy mówili to śmieciowe gotujemy* (Stawiszyn), *flacha* (Święcia), *do szarych kluchoów* (Wilczyn).

Z innych rzeczownikowych zjawisk słowotwórczych warto odnotowania są:

- **działanie analogii** zwiększającej produktywność niektórych formantów, np. potocznego *-ówka* (*szczawiówka* – Święcia), *-arz* w nazwach wykonawców czynności (*fermiarz* – Święcia) czy *-ny* tworzącego przymiotniki, np. *guła* *czyli ktoś łamażny* (Wilczyn),
- **tworzenie rzeczowników odczasownikowych** o znaczeniu konkretnym (narzędzia, rezultatu czynności lub innym), np. *były za... pozakładane takie ... dzwonienia ...* (Kazimierz Biskupi), *to takie różne były ... mówienia ...* (Święcia),

- **kontaminacja**, np. z podobieństwa znaczeniowego *przyprawa* i *doprawiać* powstaje *doprawa* (Milew, Główek, Wyszyna); *zgliniane* (z *gliny* + *gliniane*, Kolonia Wilczogóra), *do spożytku* (*do spożycia* + *pożytek*, Kolonia Wilczogóra). Pojawienie się struktur skontaminowanych może być uwarunkowane sytuacją spontanicznego mówienia lub oznaką zmian zachodzących w języku osób starszych, które reprezentowała większość informatorów.

Słowotwórstwo przymiotnika dostarczyło mniej przykładów do analizy, gdyż ta część mowy pod względem frekwencji ustępuje rzeczownikowi. Niemniej, w materiale udało się zaobserwować zachodniopolski sufiks *-ity* (*mie^jsity* – Borowo, *wodnity* – Golina, Sompolno, *zawiesity* – Krągola), zastępowanie *-ny* przez *-ni* (*tylni* – Golina, Rychwał), gwarowe formanty nieciągłe *po-* *-owy* (*pofoioletowy* – Jaroszewice) i *pod-* *-awy* (*pod-złotawy* – Ruda, *pod-żółtawy* – Konin, Wilczyn) wskazujące na niepełny stopień cechy.

W celu uwydatnienia przynależności do kategorii przymiotników formant paradigmatyczny zostaje zastąpiony przez *-ęcy* (*krowi* > *krowieⁿcy* – Sompolno, Wilczyn), *-ny* jest reduplikowany¹⁰ (*drewniany* > *drewnianny* – Maliniec). Z kolei dla uwydatnienia stopnia wyższego stosowane są podwójne jego wykładniki (leksykalne i słowotwórcze), np. *bardziej słoczsze* (Józwin), *bardziej masywniejszy* (Sompolno).

Rywalizacja *-e* / *-o* w przysłówkach, choć jest spotykana na badanym terenie, to jednak w zebranym materiale pojawił się tylko jeden jej przykład – *ryⁿczno* (Milew).

Jeśli chodzi o **słowotwórstwo czasownika**, to wyrazistą cechą języka mieszkańców okolic Konina jest wzmacnianie kategorii iteratywności przez dodawania *-yw-* do tematu czasownika lub tematu poszerzonego o *-ow-*, np. *przepompowywuje* (Borowo), *rozmieszuje się* (Budzisław Kościelny), *spadywały* (Golina), *kapusta spadywała*, *przechowywywało*, *zagotowywuje* (Kolonia Wilczogóra), *przygotowywuje* (Konin, Święcia, Wilczyn), *rozwałkowywuje*, *wpadywały* (Maliniec), *rozsmarowywuje* (Paprotnia). Niekiedy dochodzi do zastąpienia *-ow-* przez *-yw-*, np. *skupywali* (Krągola, Paprotnia), *kupywało się* (Modła). Odwrotny kierunek zamiany został poświadczony jednokrotnie: *wskazowało* (Grzymiszew). Także raz *-ować* zostało dodane do pełnej podstawy (a nie uszczuplonej jak w języku ogólnym), por. *blenderować* (Główek).

W odmianie czasownika *dawać* (i formach pochodnych) zachowuje się *-aw-*, np. *dodawajó^m* (Główek, Józwin, Wyszyna), *dawajó^m* (Kazimierz Biskupi), *nadawajó^m* (Milew).

Z kolei w czasownikach jednokrotnych z *-ną-/-nę-* morfem ten bywa pomijany w formach czasu przeszłego, np. *zamkło się* (Kolonia Wilczogóra), *nadezło*

¹⁰ Znanie jest także zjawisko odwrotne, tj. uproszczenia sufiksu *-enny* > *-eny*, np. *jeⁿczmienny* (Maliniec, Stawiszyn), *pszenⁿy* (Główek, Posada), *pszeny* (Rzgów). Zarówno cechę *-any* > *-anny*, jak i *-enny* > *-eny* interpretować można w kategoriach słowotwórczych lub fonetycznych.

(Pogorzałki, Stawiszyn), *wycisła* (Święcia). Jednokrotnie zarejestrowano przydanie *-nq-* w bezokoliczniku *przypomnoⁿć* ‘przypomnieć’ (Nowa Wieś).

Zebrany materiał poświadczają przestarzałą formę bezokolicznika *wziąść* z uproszczonym wygłosem: *wzioⁿś* (Kazimierz Biskupi, Golina, Janów, Konin, Święcia), natomiast w rywalizacji *-ić/-eć* widzieć można zjawisko słowotwórcze lub fonetyczne, np. *powiedzić* (Borowo, Golina, Józwin, Wardężyn, Wilczyn), *świeczuszki sie świeci^oło*, *lubi^ałam*, *pierdzić* (Główień), *wykipić* (Grodziec, Konin, Wilczyn), *siedzi^ć* (Konin), *lubi^ałam* (Milew), *zetrzyć* (Wilczyn).

Słowotwórstwo czasownika charakteryzuje się zmianami nie tylko po temacie, lecz także przed nim. W czasie badań utrwalono formy z odmienną od ogólnopolskiej prefiksacją, np. *powiesza^oło sie ciasteczka* *powiesza^oło sie bombeczki* *powiesza^oło sie cukiereczki* (Główień), *obgarnoⁿdź*; do *osiewania* *żwiru* (Konin), *napieklować* (Wilczyn). Zarejestrowano także charakterystyczne dla gwar szeregi prefiksów, np. *doukładać* (Rzgów).

Cechą języka mówionego są czasowniki odzaimkowe, które same w sobie pozbawione znaczenia, nabierają go w kontekście, np. *ogórki sie myje ... zatego* [=zalewa] (Józwin), *to^m moⁿke tym koziełki^em wi^osz wytego* [=wymieszać] (Maliniec), *klepało to to aż w tym i w takie grudki sie to masło zbijało potem sie to wytego* [=wylewało] *a reszta to była serwatka* (Rosocha). Jak pokazują przytoczone przykłady, czasowniki te nie odmieniają się i powielają prefiks zastępowanego czasownika.

Składnia

Składnia jest najsłabiej zbadanym przez dialektologów systemem języka, dlatego uwagi w tym miejscu nie mają charakteru systemowego. Najbardziej interesujące cechy składniowe utrwalonych rozmów wynikają z sytuacji mówienia spontanicznego (nieprzygotowanego wcześniej) i w dialogu z drugą osobą (eksplorator – informator lub informatorzy). Uzasadnia to pojawianie się następujących zjawisk:

- **zwroty do rozmówcy** pełnią funkcję fatyczną (służą podtrzymywaniu kontaktu z odbiorcą, zwróceniu jego uwagi, informują, że nadawca ma zamiar jeszcze mówić), np. *melasa to jest ... czekej ... coś sie przerobio na tyn ...* – Golina, *a najlepszy farsz do kaczki ... to wiesz ż czego jes?* ... *mielone woⁿ-tróbkki drobiowe ...* – Kazimierz Biskupi, *to ci powi^om bo narobiłam sie tegó masła ...* – Maliniec, *i w to płótno robiło sie prosze ciebie po... tego ... cukru sie nasypało na na szmateczke i troszke zwilżyło to^m że żeby jak dzieciok sobie ssał [...]* – Maliniec, *jadalne grzyby to majo^m tak jak go^mbka takie ... wiesz?* ... *a te co so^m trujoⁿce to majo^m takie blaszki suche ...* – Milew, *ej! pampuchy to nie czasem prażone ziemniaki takie?* ... – Stawiszyn), ekspresywną (afektonimy informują o pozytywnym stosunku do mówiącego, np. *syrop zlewamy ... bardzo super na przezie^mbienie ... z czarnego bzu ... serduszko ...* – Kazimierz

Biskupi, *no normalnie no córka ... no no no normalnie sie do garka kładło i sie włożyło przyprawy i to i sie gotowała raz raz dwa i ...* – Maliniec, *no nie wiem kochany jak to sie nazywa ... ale wiem o czym mówisz ale nie no po prost...* – Wyszyna) czy metajęzykową (informują o stosunku mówiącego do formy językowej wypowiedzi, np. *pijany jak ... jak można być pijanym ... pijany jak ... o jeny przepraszam za słowo świnia bo tylko to mi sie kojarzy ...* – Wilczyn),

- **zwroty o funkcji fatycznej** wynikają z nastawienia na utrzymywanie kontaktu, są sygnałami kontynuowania wypowiedzi, pytaniami, na które odbiorca odpowiada w sposób niewerbalny. W tej funkcji na badanym terenie bardzo popularne jest *nie?*, np. *a po obiedzie jes ciasto ... nie? ...* (Borowo), *no właściwie to śniadanie jest najważniejsze bo na czczo do szkoły czy do pracy nie idziesz ... nie? ...* (Główiew), *a jak były sale ... no nie wszędzie były ... nie? ... no to na sali 1oespe ...* (Golina), *świnobicie no to jes sie ... zabija świniaka ... nie? ...* (Józwin), *bulwy rosno^m w zimi ... nie? ...* (Kolonja Wilczogóra), *przy oczepinach może już też podajo^m ... nie? ...* (Krągola), *s1uchaj ... nie? ... z tego samego ciasta co były duże okroⁿgłe chlebki i mniejsze też tam sie robiło ...* (Maliniec), *no teraz tak przeważnie drużba roznoszó^m te ... nie? ...* (Modła), *robio^m odszczały na te zwierzeⁿta które b... wyb... wygłoⁿdajo^m mi sie im sie podejrzanie ... nie? ... czy chore czy jes^t ich za dużo ...* (Posada), *gadżina to só^m gady ... no ... ptactwo ... nie? ...* (Rychwał). Rzadziej w tej funkcji pojawiają się inne leksemy, np. *a zalewajka no to jest z ... robi sie z ... ziemniaków ... do tego jest kiełbaska ... żurek i warzywa i ... i to jest zalewajka ... no nie? ... taka z żurkiem ...* (Paprotnia), *może gdzieś ... to też jest zaczerpnieⁿte i wykorzystywane do ... do jakiś konserwacji ... no nie? ...* (Wilczyn), *wieⁿcej mleka dajo^m ... tak? ...* (Kazimierz Biskupi),
- **ekspresywność** wynika z chęci mówiącego, by przekazać swój stosunek do opisywanych treści, lub jest przejawem jego zaskoczenia, zdenerwowania, zniecierpliwienia. Jako jej sygnały pojawiają się wyrazy wskazujące na duże natężenie cechy, np. *podlewana śmietanko^m było coś pysznygo wspaniałygo* (Kolonja Wilczogóra), *starły sie kartofle i sie troche moⁿki wyspało i to i były przeci^rne kluski ... o! pycha ...* (Maliniec), *rozwijamy z tej ściereczki i nakładamy ... dżrzemem czy ... kremem czy śmietano^m ... w zależności kto z czym ... uwielbia ... no i wychodzi rolada ...* (Święcia), *wezwania świętych i osób boskich, por. 1o Jezus Maria! wiedziołym ... no ... nie nie nie przypomne sobie ...* (Jaroszewice), *o Jezus! ... to była ... no po prostu ... taka haczka była drewniana co sie wycioⁿgało to ... 1o... jakby taka szufelka ...* (Konin), *1o Matko Boga! (Maliniec), o Jezus! patrz no nieudane (Modła), no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże ...* (Sompolno), *nie wi^em Jezu śwⁱrynty (Stawiszyn), o Boże! (Wardężyn),*

wykrzyknienia, np. *to jeny!* (Goranin), *ojoj!* ... już dosyć dawno ojejka nie nie pamiętam żeby określić rok ale już ze dwadzieścia lat ... (Janów), *ojejciu!* ... *pogrzebiny to jest* ... *zejdzie się całej rodziny* ... (Kazimierz Biskupi), *jak sie mówi na nie?* ... *o jeny!* ... (Modła), *ojeju!* ... *no nie wiem* ... (Wilczyn), wulgaryzmy i wyrazy je zastępujące, np. *o kurczel!*; *to było do cholery tych słupów*; *o cholebka!* (Golina), *kurna!* (Maliniec), *kurde ten co sz...* *jes na* ... *ch...* *cholera* ... (Kazimierz Biskupi), *były kfarki jak cholera* ... (Maliniec), *no ja piernicze jak óny sie nazywały?* ... (Maliniec), *coś sie* ... *holender nasuwa* ... (Pogorzałki), [Czy burak ma serce?] *a cholera go wie* ... (Rosocha), *no kuźwa!* *na końcu je"zyka mów* ... (Wyszyna),

- **mieszanie modeli składniowych** to efekt mówienia niezaplanowanego, w którym może dojść do zmiany intencji komunikacyjnej, a wypowiedź zostanie utworzona w sposób niekonsekwentny, np. *najlepsze byłoby* ... *owocowe drzewa* ... (*byłoby drzewo + owocowe drzewa*, Konin), *indyk indyki to so^m duże ptaki wie"ksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosołek jest i to jest bardzo zdrowe mie"sko ma dużo mikroelementów (indyki są + jest bardzo dobry rosołek, Krągola), [Lis] no jest rudy ma tako^m długi puszysty ogon* (*taką kitę + długi puszysty ogon*, Nowa Wieś),
- **apozycja** – przyłączanie kolejnych członów wypowiedzi na zasadzie prostego przyłączenia, bez wskazywania na relacje nadrzędności czy podrzędności; może odbywać się bezspójnikowo lub poprzez spójniki łączne, np. *były takie kanki ze szybko^m ... co sie wstawiało do wody i wtedy ... t[h]uszcz wydzielali sie na wierzg a mleko opadało i wtedy sie kranig otwierało spuszczało mleko ...* (Święcia).

Pozostałe cechy składniowe wiążą się bardziej z płaszczyzną formalną języka. Chodzi tu m.in. o:

- **zastępowanie który przez co** (np. *taki co pije alkohol* – Borowo, *we"gorza co żeśmy kiedyś mieli* – Główwiew, *do ty wody co sie gotowała* – Maliniec, *tyń co ślubuje* – Wróblina; poza tym cecha zarejestrowana w Golinie, Jaroszewicach, Józwinie, Milewie, Stawiszynie),
- **nadużywanie zaimków wskazujących** (cecha wystąpiła we wszystkich miejscowościach, np. *do wywaru z rosołu dodajemy ten ten szczaw i potem gotujemy jajeczko na twardo kroimy w kostke czy na połowe i taka zupka zaklepujemy troszke śmietanko^m* – Główwiew, *tak wyproduko... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ...* – Sompolno),
- **wielofunkcyjne jak** występujące nie tylko jako spójnik sposobowy, ale czasowy, warunkowy itd. (np. [Kiedy krowa daje mleko?] *jak urodzi młode ciele*

... – Jóźwin, gospodarz szed ... do ... stajni ... jag miał konie krowy ... – Konin, jak jest tort to jest ciasto podawane – Krągola, jak babcia nie pamieⁿta to przecież tam – Milew, soli sie tyle sypie ... żeby sprawdzić ... jak ... wrzucisz ... jajko ... surowe ... to jajko ... musi ... w tej wodzie ... pływać ... nie może utono^ć ... – Sompolno),

- **występowanie no** w funkcji delimitacyjnej, np. *no ... nie leśnicy bo leśnicy to sie zajmujom^m ... lasami ... a ci ... aaa ... czym sie różni? ... że ci ... polujom^m legalnie ... majo^m sezony swoje ... [...] kłusownicy ... no to już obojeⁿtnie kiedy nie ja... i pojedynczo ... na... nie ... nie m... żadnego koła nie należom^m ... (Pogorzałki), no ten stary ziemniak ... no nie wiem ... no to chyba bulwa ... (Wilczyn).*

Za cechę języka mówionego uznaje się **ruchome końcówki czasowników**. W zebranym materiale przeważają jednak formy z końcówkami przyłączonymi do pomocniczego słowa *że*, co z kolei jest cechą gwarową, np. *myśmy tylko takie grzyby jedli* (Borowo), *żym to jedli, żeśmy zasolili, weⁿgorza co żeśmy kiedyś mieli* (Główiew), *no to już żeśmy mówili* (Golina), *dłaczego żeśmy tak z cheńciom^m szli?* (Kazimierz Biskupi), *nigdy sie z takim żeśmy nie spotkali, tu jak do góry żeśmy sie przeprowadzili* (Paprotnia), *jak drób myśmy wołali no?*, *podobiadek myśmy mówili, tak żeżmy nie gotowali* (Stawiszyn).

Gwarowe podłoże ma także **mieszanie form męskoosobowych i niemęskoosobowych**, świadczące o tym, że kategoria ta nie przyjęła się w języku badanych osób, np. *chłopoki latały* (Goranin), *przychodzili rodzice miały ... chciały ... chcieli mieć spokój ...* (Kazimierz Biskupi), *chłopaki jak na dworze to szczszelali* (Konin), *chłopy robiły* (Maliniec), *so^msiady* (Milew). Odstępstwa od kategorii męskoosobowości widać w zakresie końcówek rzeczowników, czasowników oraz uzgadniania tych dwóch części mowy. W zebranym materiale zarejestrowano także poświadczenie regularnej formy męskoosobowej słowa *chłopak*: *robili chłopacy* (Sompolno).

Jako **gwarowe struktury składniowe** potraktować można konstrukcje w podobie 'podobny do' i *za kogoś* 'za czasów kogoś', np. *sokół to też jak coś w podobie jaszczem^mbia* (Jóźwin), *pamieⁿtam że za dziecka za dziecka jak ze studni cioⁿgneliśmy wodę to była najlepsza woda nie gotowaliśmy jo^m ona latem była bardzo chłodna do picia coś w podobie ale dużo lepsza smakiem niż nasza mineralna* (Ruda), *ogólnie było ze studni no za babci jeszcze* (Paprotnia), oraz archaiczny dziś spójnik *zaczym* 'zanim', np. *nożem go przeżegnać ... prze ... zaczym sie go ukroiło to trzeba było pierw ...* (Milew), *dwojenie* – użycie ze względów grzecznościowych czasownikowych form liczby mnogiej na oznaczenie jednej osoby, np. *no teraz tak przeważnie družba roznoszom^m te ... nie? ...* (Modła).

Słownictwo

Leksyka prezentowana jest w słowniku w układzie alfabetycznym, w tym miejscu wskażemy jedynie na kilka jej charakterystycznych grup oraz cech.

Choć gwary Wielkopolski wschodniej nie należały do zaboru pruskiego, to i tu występują **germanizmy**, które przenikały z zachodniej części regionu, bezpośrednio z języka niemieckiego za sprawą osadników olęderskich lub innych oraz przez medium języka ogólnego, np. *hebel* 'przyrząd do szatkowania', *kaszorek* 'podbierak', *plendz*, *plindz* 'placek ziemniaczany', *szpek* 'ślonina', *sztyl* 'trzonek narzędzi ręcznych'. Wpływem niemieckim są także konstrukcje typu *idzie coś zrobić*, np. *szło jo^m kroić*.

Pojawiające się **rusycyzmy** są mniej liczne, np. *lekkie*, *lekie*, *letkie* 'płuca świni', *rozpiździaj* 'bałagan', *zwyżka* 'miejsce wyniesione ponad teren'.

Kolejną składową leksyki badanego terenu są **archaizmy**, np. *bez* 'przez' (bez *jedyn dzień sie nie uweⁿdziło* – Milew, *kiedys sie cedziło mleko bez bez powoⁿzke* – Modła), *kierzek* 'krzak', *mleć* 'mieleć', *urósć* 'urosnąć'.

Jednak język mieszkańców badanego terenu to nie tylko leksyka dawna, lecz także **nowe słownictwo**, które pojawiło się wraz z rozwojem technicznym oraz otwarciem wsi na świat, np. *piure* 'puree' (Golina), *nie było lewatorów* 'elewatorów' (Kazimierz Biskupi), *pire* (Konin), *drinki na przykład z koka kolom* (Paprotnia). Wskazanie na oba zbiory leksyki jest niezwykle istotne, by uniknąć stereotypowego spojrzenia na język obszarów wiejskich jedynie jako na przechowałnię wyrazów przestarzałych.

Kolejną grupą słownictwa są **regionalizmy**, czyli wyrazy o szerokim zasięgu społecznym, ale ograniczonym zasięgu geograficznym (np. *gzik* 'twarożek przyprawiony cebulą, szczypiorkiem itp.', *nabierka*, *pyza* 'kluska drożdżowa', *wazówka*, *wuja*, wychodzące z użycia *kana* i *kierzynka*), oraz **potoczny**, czyli leksyka charakterystyczna dla odmiany potocznej polszczyzny, np. *cuksy* 'cukierki', *fajno*, *gotowiec* 'produkt gotowy, kupny', *kulać* 'toczyć'.

W czasie badań natrafiono na wyrazy cenne językowo. Ustalono, że *pyncherki* są słowem znanym w jednej tylko badanej miejscowości – Golinie. Potwierdzono również występowanie wielu rzadkich słów gwarowych, np. *huby*, *jaźwiec*, *kasterka*, *otwinoⁿć*, *zataić*, oraz słów i tekstów ważnych dla lokalnej kultury (por. m.in. kwalifikator *fraza*).

Język mieszkańców okolic Konina rozumiany jest jako zbiór idiolektów, dlatego też obserwować w nim można wariantywność na poziomie średnim, lokalnego systemu językowego. Jednak wariantywność pojawia się nawet na najniższym, indywidualnym poziomie. Dlatego w wypowiedziach informatorów pojawiają się synonimy, np. *kaszanka ... albo kiszka ...* (Borowo), *wypatroszyć czyli wyjoⁿć wneⁿtrżności czyli flaki ...* (Budziśław Kościelny), *sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili* (Główiew), *przyrzoⁿdza sie podobnie jak kopytka ... lub szagówki ... nazwa jes wymienna ...* (Ignacewo), *to so^m chruściki ... chrusty ... inaczej chrust ...* (Konin).

Wystąpienie wariantów leksykalnych danego znaczenia informatorzy niekiedy starają się skomentować, opatrzyć informacją metajęzykową. Należy podkreślić, że jest to perspektywa subiektywna mówiącego, nie zawsze mająca pokrycie w stanie faktycznym. Wprowadzane w ten sposób **kwalifikatory** przyporządkować można do kilku grup¹¹:

- lokalizacja geograficzna, na którą może nałożyć się opozycja swój–obcy, np. jak *wychodź^m maleńkie pokrzywy ... które majo^m po dwa czszy centymetry ... one ... tak ... w naszej gwarze ... nazywajó^m sie ... żgawki ...* (Kazimierz Biskupi), *w naszej gwarze tu sie nazywały goloki* (Krągola), *takie te bułki białe ... na parze ... parowane? ... to pampuchy ... u nas pyzy ...* (Święcia), [R1:] *mów normalnie po polsku ...* [R2:] *nie to ... halo przepraszam ... albo regionalnie albo nie ...* [...] [R1:] *po poznańsku ...* [R2:] *jak po poznańsku? ... po golińsku!* ... (Golina), *żodnych pyzów ... tutaj ... w tym rejonie nie było ...* [...] *były ale w Zielonogórskim tam ... ale nie tu ...* (Pogorzałki), *szneka to jest^t buł... to jest^t taka drożdżówka która w Kaliszu ... mówi... mówili na to ... już szneke kup ... to była drożdżowa bułeczka ... tu nie ma tego ... w Koninie nie w Koninie nie ...* (Stawiszyn). Podgrupą kwalifikatorów lokalizujących leksykę geograficznie są te, które wskazują na źródło słownictwa zapożyczonego, np. *trudno mi zgadnoⁿć jeżeli to [=szabaśnik] sie z idysz wioⁿże no to ... no no no to to to to jakieś może żydowskie określenie ...* (Rosocha), [R1:] *puszczać boⁿki ...* [R2:] *a ... po rusku pukać ...* (Paprotnia);
- kwalifikacja normatywizująca, która ocenia jednostkę z perspektywy poprawności językowej, pojawiła się tylko raz w przywoływanym już cytacie z Goliny: [R1:] *mów normalnie po polsku ...* [R2:] *nie to ... halo przepraszam ... albo regionalnie albo nie ...*;
- kwalifikacja stylistyczna – określa przynależność jednostki do rejestrów stylistycznych, np. *bo teraz troche uszlachetniono to^m mowe ... ale przedtem zamiast kieliszków to mówili ... kielonki ...* (Kazimierz Biskupi), *ja mówie denaturat ... ale ta ... tak zwana pioⁿta zmiana mówi bryndka ...* (Kazimierz Biskupi), *no pospolicie komórko^m nazywali* (Wardężyn);
- informacja frekwencyjna – odnosi się do częstości użycia danej formy, np. *żdziebko też ... rzadziej używane ...* (Janów);
- informacja temporalna – charakteryzuje jednostkę pod względem czasu użycia, może odnosić się do opozycji dawniej–teraz lub wiązać jednostkę z osobą kojarzoną z przeszłością; jest to najczęstszy typ kwalifikatora w zebranych materiale, na co pośrednio wpływa metoda zbierania danych (kwestionariusz, w którym prosi się informatora o opowiadanie o przeszłości i porównywanie z teraźniejszością), jak też natura człowieka, z której wypływa chęć

¹¹ Podział wg: J. Kobus, *Kierunki i dynamika zmian w języku mieszkańców wielkopolskich wsi na przełomie wieków XX i XXI*, Poznań 2015, s. 41–101.

interpretacji obecnej rzeczywistości w kontekście faktów znanych z młodości, np. **tero^z** to mówio^m torybke a **kiedyś** mieli tytkę takó^m tytkę cukierków (Główiew), **kiedyś** mówiono że jak ktoś coś źle robił mu nie wychodziło to zawsze **starsi ludzie** mówili że pójdziesz z tym wszystkim co zrobiłeś na pyncherki ... (Golina), **za dawniejszych czasów** ... **teraz** nik[t] ci kielonek nie powie ... (Kazimierz Biskupi), to worka była **kiedyś** ... to była moⁿka sypana na wodę i to była gotowana taka woreczka ... ludzie to bardzo jedli ... **teraz** ... to tego nig nie ugotuje nie zna nawet ... (Konin), **moja babcia** mówiła na to łeⁿty ... (Konin), śmigus dyngus był ... na drugi dzień ... w poniedziałek ... chłopcy ... oblewali dziewczyny ... we wtorek ... odwrotnie ... było ... dziewczyny chłopaków **tera[z]** to już zanikło prawie ... (Sompolno), **teraz** bardziej ostatki a ... **kiedyś** to podkoziołki mówili ... (Święcia).

* * *

Jak wspomniano na początku rozdziału, język mieszkańców okolic Konina stanowi twór mieszany. Specyficzny charakter nadają mu elementy pochodzące z istniejącej na tym terenie gwary, stanowią one dziedzictwo wcześniejszych pokoleń zamieszkujących tę ziemię i są wyrazem ich wielowiekowej kultury. Tradycyjna gwara od dawna jednak wchodzi w kontakt z innymi odmianami polszczyzny (potoczną, literacką, specjalistyczną), które także obecne są na badanym terenie i wskazują na jego związek z polskim obszarem językowo-kulturowym. To, co specyficzne, i to, co wspólne, są nierozzerwalnymi częściami jednej całości, dwiema stronami tego samego medalu.

AJERKONIAK – rzecz., ‘rodzaj alkoholu w postaci gęstego likieru, którego głównymi składnikami są żółtka jaj i cukier’: *jeszcze ajerkoniak można dać ... jest też dobre ...* (Paprotnia).

AKACJA – rzecz., ‘wysokie, rozłożyste drzewo, które kwitnie na biało zwykle w maju i czerwcu, wydzielając przy tym intensywny zapach, na jej gałązkach znajdują się kolce’: [R1:] *spadziowy [miód] ... później ten ... lipowy ... akacjowy ...* [R2:] *akacjowy najbardziej¹ on zdominował akacjowy ... nie? ...* [R1:] *tak jak i dzisiaj ... najwieⁿ-cej akacji jest kwitnie ... no ...* (Paprotnia).

AKACJOWY – przym., ‘uzyskany z akacji’: [Miód] *wielokwiatowy akacjowy rzepakowy pacyliowy ... nie wiem wrzosowy ...* (Posada); [R1:] *spadziowy [miód] ... później ten ... lipowy ... akacjowy ...* [R2:] *akacjowy najbardziej¹ on zdominował akacjowy ... nie? ...* [R1:] *tak jak i dzisiaj ... najwieⁿ-cej akacji jest kwitnie ... no ...* (Paprotnia).

A KTO Z NAMI NIE WYPIJE... – fraza, ‘początkowe słowa popularnej przyspiewki mającej zachęcać do wypicia alkoholu’: *„[A kto z nami nie wypije...] tego we dwa kije łupu cupu łupu cupu niech ... po polsku żyje” ... o! o! ...* (Golina); *„niech się pod stół skryje” ...* (Józwin); *„tego we dwa kije” a dalej nie pamięⁿ tam ... aha! ... wiem! ... „łupu cupu łupu cupu niechaj Polska żyje”*

... o! tak było ... (Borowo); *„ten się pod stół skryje” ...* (Główiew); *„tego we dwa kije” ...* (Jaroszewice); (Józwin); (Święcia); *„niech się pod stół skryje” ...* (Nowa Wieś); (Pogorzalki).

A KYSZ! – wykrzyk, ‘okrzyk wydawany, by odgonić świnie’: *a kysz! ...* (Konin).

ALKOHOL – rzecz., ‘ogólna nazwa napojów wysokokowych’: [Alkohol na wesele zapewniał] *pan młody ...* (Józwin); *no popitka to na przykład popić sobie na przykład po popić po alkoholu ... popitka jak ...* (Modła); [R1:] [Na stypie alkohol] *podaje się ... przeważnie jest ...* [R2:] *to zależy od ... od zmarłego czy miał życzenie żeby podać czy nie czy ... no wiadomo ... no każdy ma swoje ... to nie jest że u każdego na pewno bo ... bo to w zależności od danej rodziny czy osoby czy ... no nie ... wiem ...* (Paprotnia); *mówio^m i kieliszek i ... ojej jak to mówili? ...* [...] *no kielonek kielonek to właśnie mówili na kieliszek kiedyś ... i pili wód... alkohol ...* (Główiew); [R1:] *no to jest^t ... no nie wi^em upicie się to jest^t działa na nerwy na centralny układ nerwowy alkohol na wszyst^tko działa źle no ... i potem jest^t osłabienie takie i człowiek jest^t taki ... niemoc no ...* [R2:] *człowiek jest^t słaby no ... niemoc ...* (Krągoła); *dzieci^om ... dawano ... torby cukierków ... czekolady ... lub ... jako^ms tam ... no ... drobne pienioⁿżki ... a dorosłym ... no oczywiście! ... alkohol żeby wypili na zdrowie*

*pary młodej ... [...] o kurcze! ... jak to sie nazywało? ... mmmhmmhm ... brama ... (Kazimierz Biskupi); berbelucha to jes taki ... alkohol ... domieszki ... wódki ... wina ... i to ... i na to mówili kiedyś berbelucha ... (Józwin); [Gazer] to taki co pije dużo alkoholu ... (Józwin); [Spryt to] alkohol ... wysokoprocentowy ... (Borowo); ja jak-
 coś nie spotkałam sie z tym żeby ktoś u nas podał alkohol [niemowlęciu] ... (Krągola); tradycyjne [potrawy na wesele] to na pewno jest najpierszy alkohol ... [...] bigos żurek ... no nie? ... to na pewno ... no nie? ... (Paprotnia); jest po alkoholu ... wczorajszy ... (Janów); [Ludzie, którzy mają czerwony nos] no to so^m ci którzy chyba nadużywają^m alkoholu ... (Nowa Wieś); [Człowiek pod wpływem alkoholu] inaczej sie zachowuje a to sie potacza a to sie tam gdzieś tam gdzieś tam no in^e in^y wygl^odo inaczej ... tak pokazuje na k... na szyje ryⁿkó^m coś że pił wódke ... [...] puko tak dłonió^m dłonió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko o szyje ... (Wróblina).*

ALKOHOLICZKA – rzecz., ‘kobieta uzależniona od alkoholu i nadużywająca go’: (Rychwał).

ALKOHOLIK – rzecz., ‘osoba uzależniona od alkoholu i nadużywająca go’: *pijag albo alkoholik ... (Borowo); (Golina); (Kazimierz Biskupi); (Krągola); (Rychwał); (Wyszyna); gazer no inaczej pijak alkoholik ... (Jaroszewice); alkoholicy ... (Jaroszewice); (Józwin).*

APARAT – rzecz., ‘urządzenie mechaniczne; tu: służące do destylacji alkoholu’: *tyn bimber? ... [...] sie bierze ... śliwki ... czy jabka ... owoce takie ... kładziesz do jakigós pojemnika do beczki czy do czegoś ... i ... do tego jeszcze sie ... można wode przegotować*

... z cukrym ... wlać do tego wszystkiego jeszcze wody z cukrym ... no i drożdże ... i potym ... robi ... [...] z poczoⁿtku jak wino sie ... [...] późni to już przestanie ... przestanie to ... jak fyrmentować ... już przestanie ... to przez sitko zlewasz żeby było czyściutkie ... i aparat taki do ... przecyndzynio ... i kładziesz na ... na tyn ... na piecu na gazie i sie gotuje do tymperatury gdzieś ... osimdziesiⁿt stopni ... i tam para sie schłodzi przez te wyⁿżyki ... i ... [...] i sie skrapia ... alkohol ... [...] raczy [śliwki] bez ... kładó^m ... bez pestek ... (Golina).

ARCHA, ARFA, HARFA – rzecz., ‘urządzenie składające się z jednej lub kilku siatek, służące do przesiewania piasku, czyszczenia lub sortowania roślin itp.’: [Arfa] do osiewania do osiewania żwiru ... (Stawiszyn); to jak z woza trzeba było do piwnicy takiej na dworze ... to były takie archy ... na wozie sie oparło to^m arfe ... ona była tak ... i do okienka ... to jak tam u nas w końcu ... [...] pamięⁿtasz troche ... i one spadały do piwnicy same ... (Milew); [Arfa] no to była zrobiona z drzewa i z takich grubszych patyków i to było tak ładnie uformowane ... taka szuflada ... no ... [...] arfa i harfa ... różnie mówili ... (Milew); arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ... (Janów); tego harfy coś w tym rodzaju ... i tak że żeby miało to zabezpieczyć przed obijaniem no bo jak obity ziemniak no to to to gnił ... a tak to żeby jak najmniej był obity to to to to dłużej sie przechowywało ... (Rosocha); [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiawania piasku ... [R1:] co przerzuco sie pyрки ... to to ... [R2:] no ale ... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed... przede wszystkim to pamiⁿtóm że ... [...] suchej no! ... tak... takie deski były ... ty wysokości takie koryto ... i szczelbelki szły o! takie

... no takie grube tylko prze... troche takie były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszystko ... [R2:] tag ale ... arfe możesz zrobidź normalnie ze siatki ... [R1:] ze siatki można tyż ale ... [R2:] ale zależy do czegoś ... bo jak do do ... kiedyż jag robili ... i poczszebne były żwir na przykład na coś czy czegoś no to tyż ... [...] do przesiwano troche tyż ... [R1:] ale ... ale raczy [...] do ziemniaków to ... to właśnie z drzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadywały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał zrobióne i ... szczeble takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia to wszystko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina): 26.

ARFA > ARCHA.

A SIO! – wykrzyk., 1. ‘okrzyk wydawany, by odgonić gęsi’: *a sio!* ... (Konin); (Milew); (Podgór); (Sompolno); (Stawiszyn); 2. ‘okrzyk wydawany, by odgonić kury’: *a sio a sio!* ... (Rychwał); *a sio!* ... (Konin); (Milew); (Podgór); 3. ‘okrzyk wydawany, by odgonić kaczki’: *a sio a sio!* ... (Milew); *a sio!* ... (Golina); (Janów).

A ŚWE! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by odgonić świnię’: *a śwę!* ... (Rzgów).

A TUŚ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by odgonić świnię’: *a tuś!* ... (Kolonias Wilczogóra).

B

BAGNO – rzecz., ‘teren podmokły, często błotnisty i porośnięty roślinnością’: *no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); torf ... torf był dziś w dzisiejszych czasach i jes weⁿgiel zasto^mpiony torfem ... kiedyś nie było weⁿgla ... no i sie kopało na łoⁿkach w moczarach takich bagnach ... (Kolonja Wilczogóra).*

BAL – rzecz., 1. ‘huczna zabawa z tańcami’: *no bo jak sie nazbi^ręło worek czy dwa pierza ... to sie schodziły so^msiadki do domu sie rozkładało pierze na stole i to było darcie pierza jak sie to skonczyło to sie robiło jedzenie ... robiło sie ciasto no i sie robiło taki mały bal czyli pierzok ... (Budzisław Kościelny); 2. ‘sprasowana słoma w kształcie beli’: [R1:] *to była ... w snopkach ... kiedyś była w snopkach ... [R2:] ale teraz to jak? ... [R1:] z bali też roszczoⁿsajo^m ... ale kiedyś to tak sie te słopki snopki kładło jedyn przy drugim ... [...] roszczo... to znaczy roszczoⁿsane ... nie? ... [R2:] grubo ... była ta słoma długa a teraz to jes potargana ale jag jes zwiniⁿto ... to ofinie ... to takie płaty idó^m ... nie? ... i tymi płatami przykrywają^m**

kopce ... (Golina); 3. ‘materiał budowlany lub konstrukcyjny w postaci grubego pnia drzewa pozbawionego kory’: ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również była^s studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie reⁿko^ma zanurzało ... (Ruda).

BALON – rzecz., ‘okrągłe naczynie służące do wytwarzania wina w warunkach domowych’: *kupujemy ... owoce obojeⁿnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... (Kazimierz Biskupi).*

BARCZYK – rzecz., ‘drewniany drążek z żelaznymi kółkami lub hakami, który służy do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem’: [R1:] *kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutej ... wisz? ... przy nogach ... [R2:] tutej tak tak ... tu so^m takie ... dziury sie robiło ... i sie wkładało tutej ... [R1:] i kry^mpulec taki ... kawoł kija takigó ... i tylko był taki ... zakryⁿcóny no i ... żeby nie spadło jak ... na te żyły ... nacióⁿgłęś ... i poćcioⁿgało sie do góry ... i wtedy było lepi ... [R2:] to wszystko wyjmować ... [R1:] wypatroszyć ... [R2:] ze środka ... (Golina); 21.*

BARK – rzecz., ‘drewniany drążek z żelaznymi kółkami lub hakami, który służy do łączenia narzędzi lub maszyny rolniczej z koniem’: [Szondy] *to jest do noszenia na ramionach na barkach wody ...* (Posada); (Paprotnia).

BASEN – ‘urządzenie do przechowywania dużej ilości substancji płynnych’: *kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ... [...] zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ...* (Święcia).

BASIA! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać gęsi’: *młode gąski [przywołuje się] no to pyle pyle! ... [A duże?] basia basia basia!* ... (Budziśław Kościelny).

BAZAR – rzecz., ‘plac, na którym sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu’: (Golina); *no to jest targ bazar ...* (Główiew); (Józwin); *bazar ... [...] albo na targu ... można tag i tak ... kiedyś to był na targ ...* (Pogorzałki); *każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... dlatego że ... przeważnie każdy ... no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawałek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy.. pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ... no i oni każdy ... sie starał ... mieć warzywa dla siebie ... prawda? ... no ... i ... to ... kochanie nie było takiego tag jak teraz że ... jedziesz do skupu czy idziesz na bazar kupujesz pełen koszyczek najładniejszych najpi^eknniejszych warzyw ... tylko po prostu no ... jeżeli miałaś tam jakiegoś kogoś znajomego ... było ... w Kazimierzu tutaj dwóch chyba takich co ... h... trudnili sie handlem ...*

sprzedawaniem warzyw z ogrodu ... no było to bardzo miłe bo zamówiłaś poszłaś kupiłaś ogórki do kwaszenia kapuste ... no i takie jeszcze inne inne marchewki i ... i to... i tak dalej ... (Kazimierz Biskupi).

BAŻANT – rzecz., ‘ptak z rodziny kurowatyh żyjący na otwartych terenach, np. łąkach i polach, o ubarwieniu brunatnobrązowym z czarnymi kropkami, długim ogonie i czerwonych policzkach u samca oraz ubarwieniu jasnobrązowym z czarnymi kropkami u samicy’: (Jaroszewice); (Pogorzałki); [W okolicy polowało się na] *lisy dziki zajoⁿce ... [...] bażanty kuropatwy ... przepiórki ...* (Golina); [Tutaj polowano] *na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dzikie kaczki dzikie geⁿsi grzywacz na kuropatwy ...* (Nowa Wieś); [Tutaj polowano na] *zajoⁿce dzikie te dziki ... [...] no bażanty kuropatwy ...* (Józwin); [Tutaj polowano na] [R1:] *zajoⁿce ... kuropatwy ... [R2:] dziki ... [R1:] bażanty ...* (Święcia).

BEBECHY – rzecz., ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: *bebechy ...* (Konin).

BEBESZYĆ – WYBEBESZYĆ – czas., ‘usuwać wnętrzności z zabitego zwierzęcia’: [R1:] *no musisz zabić kure ... łeb ucióⁿdź ji ... kurze ... [R2:] oskubać ... [R1:] i późni weźniesz wodę zagotujesz ... i wylóⁿczysz tó^m wodę ... [...] żeby się późni ... nie zaparzyła ta woda bo ci ze skóró^m odejdzie wszystko ... no i skubiesz te pióra ... no i późni bebeszysz ...* (Golina); *no to można patroszyć a po dawnemu to bebeszyć było ...* (Janów); *wybebeszyć ...* (Modła).

BECZKA – rzecz., ‘naczynie w kształcie walca o dwóch dnach (przy czym górne może być zastąpione pokrywką), dawniej drewniane, następnie blaszane, dziś często

z tworzyw sztucznych': (Ignacewo); *mieⁿso* prze... w beczkach ... *solono mieⁿso* ... *bo nie było kiedyś ... kiedy[ś] ... w tych czasach so^m lodówki to sie mrozi a kiedyś nie było i ... to wszystko ... w beczki kładli i ludzie zakopywali w ziemi ...* (Konin); [Mięso dawniej przechowywano] w beczkach ... *drewnianych ... sie soliło i dopóki nie zjedlim no to było w beczkach ...* (Maliniec); *najczeⁿściej było to solenie [mięsa] w beczke układane albo do zamrażalnika ...* (Rzgów); *właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami byyby... drewniane beki i sie soliło mjeⁿsa ... sie soliło mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ...* (Kolonja Wilczogóra); *w beczkach przeważnie w beczkach ... szynki boczki ... no to tylko się weⁿdziło w tym ...* (Kolonja Wilczogóra); [Mięso] *solono albo ... bo kiedyś nie było lodówek ... to sie mocno soliło ... i w beczke ...* (Dąbrowica); *pamieⁿ-tam jak kiedyś nie było lodówek to babcia opowiadała mi że przechowywali właśnie w beczkach ... w zimnie ... nawet zakopywali czeⁿś beczki i ... mogło to stać nawet kilka miesieⁿcy ...* (Konin); *kroi sie kapuste ... i ubija ... z... w beczce ... soloⁿc ... można dołożyć marchewke ... i to sie ubija ... w beczce i zostawia ... na zime ...* (Wilczyn); *kapuste do przechowywania na zime? ... beczki i sie tam kisi ...* [R2:] *przechowuje sie w beczkach w kopcach ...* [R1:] *to zależy czy poszatkowano^m to wtedy beczki a ...* (Stawiszyn); [R1:] *chyba kiszono^m [kapuste] ... bo zimo^m to ...* [R2:] *no to trze sie na hebelku ... i to sie ugniata w beczce ... zasala oczywiście solo^m ... no i ona później kwaśniej ... i jest dobra na zime do przechowywania ...* (Grodzic); [R1:] *[Kapustę] kiszono^m ...* [R2:] *do beczki sie kładzie ... [...]* *szatkuje sie i sie kisi ...* (Goranin); [Do wędzenia służy] [R1:]

wyⁿdzarnia ... [R2:] *albo w beczce ...* [R1:] *no ... wyⁿdzarka ...* [R2:] *jo musze wybudować se tu wyⁿdzarkę ...* [R1:] *roz do roku szynke czy kielbase robimy ... i budowy ...* (Golina); *no weⁿdzarka różnie ... no ... można nawed i zrobić z beczki weⁿdzarkę ... nie?* ... (Józwin); [Wędzarkę] *najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ...* (Borowo); *ogórki ... no jak ogórki kisi sie jak kiedyś kisili w beczkach to kładło sie liście z tego zz chrzanu liście z wiśni czosnek i ...* (Główiew); *kapuste mamy poszatkowano^m solimy nastę^mpnie ubijamy albo depczemy w beczkach mogo^m być drewniane mogo^m być plastikowe przekładamy nastę^mpno^m warstwe kapusty solimy depczemy albo ubijamy i tak do napelnienia naszego naczynia ...* (Ruda); *mela-sa ... to jes też ... takie coś że do melasy to też jeżdżiłaś po to do cukrowni ... ale dostał tylko ten kto ocstawiał buraki cukrowe ... i ... to b... ale musiałaś mieć takó^m ... beczke ... olbrzymio^m czy dwustu litrowo^m czy czyszty zależy jak tam ... rolnik miał ... prawda? ...* (Kazimierz Biskupi); *no dzisiaj to przyjeżdża samochód z beczko^m i go od gospodarza pompują^m [mleko] do... do beczkowitzu i ...* (Nowa Wieś); *a kiedyś? ... to były mleczarnie wiejskie ... i si... [...]* *zawoziło sie tam i mierzyli ile i ... wlewałaś mieli takie te ... pojemniki do wlewania ... i przyjeżdżali po mleko ... z ... tym ... beczko^m od mleka te te i ... zabierali ... dopiero ... a teraz to jeżdżó^m chyba bezpośrednio po gospodarzach ...* (Pogorzałki); *w domu ... no mówie to ... sie ... w tego ... w... w... we wodzie ... czy w beczce była woda nalana zimna ze studni a ze źród... ze studni normalnej ze źród... źródlanej ... to woda była bardzo zimna ... nie? ... i wtedy sie wkładało kanke [z mlekiem] do ... do tego i ... do wody i sie ... chłodziła ... sie zminiowało wode ... [...]* *a zimó^m nie było ... poczscheba bo było czterdzieści stopni mrozu to i zamar-zło ...* (Pogorzałki).

BECZKOWÓZ – rzecz., ‘pojazd z przytwierdzoną do niego beczką (zbornikiem), którym przewozić można substancje ciekłe’: *no dzisiaj to przyjeżdża samochód z beczko^m i go od gospodarza pompują^m [mleko] do... do... beczkowozu i ...* (Nowa Wieś).

BECZUŁKA – rzecz., zdr., ‘naczynie w kształcie walca lub zbliżonym o dwóch dnach, przy czym górne może być zastąpione pokrywką’: [Kierzynka] *było to ... zzz ... klepek ... drewnianych ... takie naczynie jak beczułka mała ...* (Wilczyn); *to była taka drewniana ... kiedyś mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obreⁿczo^m ścioⁿgnieⁿta i taki ubijak ...* (Golina).

BEDKA – rzecz., często w l.mn., 1. ‘zbiorcze określenie różnych rodzajów grzybów’: [Bedki to] *grzyby ... grzyby ...* (Rychwał); (Budziśław Kościelny); (Podgór); (Rzgów); *pospolicie ... kiedyś tak mówili ... nie grzyby tylko bedki ... a jeszcze takie które sie zbierało ... na łoⁿce ... to pieczarka taka ... łoⁿkowa ... czy ... były takie małe jak to sie mówiło na nie? ... tańcówki ...* (Wardężyn); *bedki? ... co to so^m bedki? ... no bedki to so^m ... przede wszystkim ... grzyby ...* (Konin); [R1:] *bedki to inaczej ... grzy... ide na bedki ...* [R2:] *no ide na grzybki ... [...]* na grzyby ... do lasu ... (Milew); [Bedki] *to są właśnie inne określenia na grzyby ...* (Wilczyn); [Bedki] *no to dawniej tak nazywano grzyby ...* (Janów); *bedki no to to to to to to właśnie ... generalnie grzyby ... nie? ... grzyby i i to głównie takie no blaszkowe pod spodem no ...* (Rosocha); 2. ‘zbiorcze określenie mniej cenionych grzybów’: *bedki jes to ... so to grzyby ... drugo ... a najczeczej ... a najczeⁿściej czszeciorzeⁿdne ...* (Ignacewo); *no bedki to inaczej mówili kiedyś na grzyby bedki*

... (Kolonia Wilczogóra); bedki bedki ... to so^m różnego rodzaju grzyby jakieś niedobre ... (Dąbrowica); *bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... koza-ki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ...* (Sompolno); *no bedki to raczej sie mówi ... sie idzie na bedki ... na ... nie na grzyby tylko na bedki ale to so^m grzyby ...* (Milew); [Bedki to] *inaczej grzyby ... takie wieⁿcej jak ... takie małe grzybki ... no nieraz one rosno^m na łoⁿce ... i tak ... kiedyś sie mówiło ... ide na bedki ...* (Golina); 3. ‘zbiorcze określenie grzybów trujących’: *bedki to so^m w ogóle grzyby sie mówiło na na na na na takie ... [...]* *bedki no trujoⁿce ...* (Stawiszyn).

BEKA – rzecz., ‘naczynie w kształcie walca o dwóch dnach (przy czym górne może być zastąpione pokrywką), dawniej drewniane, następnie blaszane, dziś często z tworzyw sztucznych; także: zbiornik o podobnym kształcie’: *właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami bybyby... drewniane beki i sie soliło mjeⁿsa ... sie soliło mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ...* (Kolonia Wilczogóra); *kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ... [...]* *zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ...* (Święcia).

BELBELUCHA, BERBELUCHA – rzecz., 1. ‘alkohol złej jakości’: *berbelucha to jes*

taki ... alkohol ... domieszki ... wódki ... wina ... i to ... i na to mówili kiedyś berbelucha ... (Józwin); [Berbelucha] coś chyba zwioⁿzane z tym spirytusem ... [...] może takiego gorszego gatunku ... no nie jestem pewna ... (Krągola); berbelucha to je^t takie ... takie wino nieczyste ... (Wyszyna); 2. 'słaby alkohol': no tag mówió^m nieraz ... takó^m berbeluche wypijesz ... jak mo procent tam pietnaście ... czy dwadzieścia piⁿć procent to tako belbelucha mówió^m że to jes ... (Golina); 3. 'mętny, niezachęcający płyn, zlewki': berbelucha ... to jes pu... płyn... jak by to powiedzieć ... półpłynna substancja ... niby do jedzenia ... ale bardzo niesmaczna ... źle wygłoⁿdajoⁿca ... nieapetycznie ... (Borowo); [Berbelucha to] jakaś chyba bardzo niesmaczna zupa ... (Grzymiszew); to z z zlanie wszys... jakiś kilka zup na przykład razem czy coś to to berbelucha ... (Jaroszewice); berbelucha ... kiedyś ... w starym słowni... słownictwie berbelucha ... to było ... pomieszane wszysko z ... wszysko z wszystkim ... (Kazimierz Biskupi); 4. 'błoto': (Rychwał).

BELKOTAC – czas., 'mówić niewyraźnie, tak, że odbiorca ma problem z rozpoznaniem słów i ich zrozumieniem': „gorzka wódka gorzka wódka czszeba ... jo^m osłodzić” ... [...] tak ... nie pamieⁿtam ... bo tak ... niewyraźnie już ... te ... b... te ... śpiwy były ... bo to już po wódce najczeⁿściej było ... wieⁿc ... trudno było nawet zrozumieć ... co to tam dalej oni belkotali ... bo to najczeⁿś... śpiewali ci co ... lubili wypić ... (Borowo).

BERBELUCHA > BELBELUCHA.

BERDA – rzecz., 'rozszerzona, górna część przetyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrwanie

pokarmu': [Berda] to je^t u... ptaków u kury kaczki indyka to je^t pod spodem co łoⁿczy sżyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada).

BESTRY – przym., 'o umaszczeniu zwierząt: pstry, pstrokaty, łaciaty': przepiórka je^t mniejsza [od kuropatwy] ... troszke przepiórka je^t bardziej taka bestra taka ta ... (Józwin); [Ubarwienia krów:] bestra tyśa czerwona o! tam takie ... (Józwin).

BETONOWY – przym., 'zrobiony z betonu': dawniej to może nawet o taki ... betonowy próg sie oszczyło [nóż] ... (Janów); [R1:] o cegle tyż oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ... [R2:] ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ... [R1:] no ... tag jag mówisz ... o próg ... [...] ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyłby ... [R3:] te kafelki só^m już nie naoszczy ... (Golina); studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... (Borowo); studnia to było takie taka głe^m... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroⁿżki i sie zakopywało [...] (Ruda); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścioⁿgało wodę ze studni później już troche to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów); [Noże ostrzy się] na oselce albo dawniej o betonowe schody ... (Grzymiszew).

BETÓN – rzecz., 'mieszanina piasku, żwiru i materiałów wiążących, wykorzystywana jako materiał konstrukcyjny': [R1:] o cegle tyż oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ... [R2:] ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ... [R1:] no ... tag jag mówisz ... o próg ... (Golina).

BEZŁUDZIE – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: *bezludzie jak nie ma ... ¹okolica oddało...* (Józwin).

BIAŁACZARNY – przym., ‘o umaszczeniu konia: ciemnosiwy’ [Maści koni:] *siwe kasztan czarne no i szpakowate tyż só^m ... [...] to białaczarny to mówili szpakowaty na to ...* (Jaroszewice).

BIĆ – czas., ‘pozbawiać zwierzę życia, uśmiercać’: *świnobicie no to jes sie ... zabija świniaka ... nie? ... przychodzi rzeźnik czy tam ... kiedyś ... zabijał ojciec dziadek ... no to było ... świnobicie ... przeważnie na świeⁿta wielkanocne Bożego Narodzenia ... to sie biło ... świnobicie było ...* (Józwin).

BIEDA – rzecz., ‘stan braku pieniędzy i innych środków (lub ich niedostatecznej ilości) uniemożliwiający zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych’: *siatka ... [...] do noszenia ... warzyw ... teraz też już só^m powieszono ... [...] no ... a kiedyś sie nosiło pó[ł] sie zgubiło ... [...] nieroz tam wyleciało a co myślisz? ... kiedyś nie było tam toreb tylko te siatki sie ze siatkó^m szła do sklepu ... chleb nie wyleciał ... to najwaj[źniejsze] ... bieda była to ...* (Pogorzałki).

BIEDNY – przym., ‘niemający pieniędzy (lub innych cennych środków) lub mający ich mało’: [Pisanki] *dawano ... biednym dzieciom ... ludziom którzy nie mieli ... jedzenia ... obdarowywano ich ...* (Wilczyn); [Jeżeli upadnie na ziemię kromka chleba stroną suchą, to] *przyjdzie głodny albo biedny ...* (Rychwał); (Podgór).

BIEŻO^NCY – przym., ‘o wodzie: płynąca z kranu’: *najpierw trzeba je [=grzyby] starannie oczyścić ... wymyć pod biežoⁿco^m wodó^m ... nastę^mpie ugotować ...* (Golina);

(Paprotnia); *no lepiej jes^t na ten napuścić wody [do mycia naczyń] bo mniej sie jej zużywa i sp^lukać pod biežoⁿco^m ...* (Posada); *pod biežoⁿco^m wodó^m jes^t lepiej [myć naczynia] bo so^m stale czyste ... nie? ... jak sie myje a jak nalejesz miske czy czy coś to one so^m da... tak ...* (Modła); *no napuszczajoⁿc wody do zlewu [żeby umyć naczynia] sie wode oszczeⁿdza ale pod biežoⁿco^m jest na pewno dokładniej zmyte ... nie? ...* (Janów).

BIMBER – rzecz., ‘produkowany w warunkach domowych napój o wysokiej zawartości alkoholu’: *no kiedyś [na weselu] to było różne i bimber był robiony tak jak kogoś było stać no teraz to już sobie nie pozwalajo^m bo jes^z jes^t wódka ekstra jes^t wódka bimber jes^t i wszyst^ko kiedyś tego nie było ...* (Główiew); (Grzymiszew); *samogon może być ... bimber ...* (Pogorzałki); *tyl bimber? ... [...] sie bierze ... śliwki ... czy jabka ... owoce takie ... kładziesz do jakigóś pojemnika do beczki czy do czegoś ... i ... do tegó jeszcze sie ... można wode przegotować ... z cukrym ... wlać do tegó wszystkigó jeszcze wody z cukrym ... no i drożdże ... i potem ... robi ... [...] z począⁿtku jak wino sie ... [...] późni to już przestanie ... przestanie to ... jak fyrmentować ... już przestanie ... to przez sitko zlewasz żeby było czyściutkie ... i aparat taki do ... prze-cyndzynio ... i kładziesz na ... na tyn ... na piecu na gazie i sie gotuje do tymperatury gdzieś ... osimdziesioⁿt stopni ... i tam para sie schłodzi przez te wyⁿżyki ... i ... [...] i sie skrapia ... alkohol ... [...] raczy [śliwki] bez ... kładó^m ... bez pestek ...* (Golina); *bimber ... [...] wiem że to jest ... z ... może być z cukru z ryżu ... nie wiem ... ze zboża może też robio^m ... ale szczegółów nie ... nie powiem bo nie wiem ...* (Kragola); *bimber ... [...] kładzie sie sypie sie cukier leje sie wode kładzie sie drożdże przykrywa sie w ciepłym miejscu żeby to wygarowało po ileś tam tygo-*

dniach sie zlewa i sie gotuje i wtedy wychodzi bimber ... (Jaroszewice); (Rychwał); [Nalewki robiło się] z owoców i spirytusu lub bimbru ... (Grzymiszew); bimber ... [...] no we własny pi... piwnicy sie wytwarza ... tak? ... no to sie zarobio sie u tego i ... śunda sie zaś zarobio sie trzymo sie na drożdżach i zaś sie gotuje w kanie i sie bo^mbelkuje i wychodzi bimber ... (Wyszyna).

BIMBEREK – rzecz., pieszcz., ‘produkowany w warunkach domowych napój o wysokiej zawartości alkoholu’: *no to zależy i i wódke i i spryt i bimber [podaje się na weselu] to zależy gdzie i jak ... nie? ... (Modła); bimber ... [...] no we własny pi... piwnicy sie wytwarza ... tak? ... no to sie zarobio sie u tego i ... śunda sie zaś zarobio sie trzymo sie na drożdżach i zaś sie gotuje w kanie i sie bo^mbelkuje i wychodzi bimber ... (Wyszyna).*

BIODRÓWKA – rzecz., ‘mięso z przedniej części tuszy wieprzowej’: *no to szynka łopatka schab ... karkówka ... biodrówka ... (Rzgów); [Tuszę dzieliło się] na ... szynke biodrówke karkówke żeberka łopatke ... głowizne ... no i stópki stóпки golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonja Wilczogóra); szynka karkówka boczek ... biodrówka ... to wi... jak to ... goloⁿka ... [...] aha ... lekkie ... (Dąbrowica); 29.*

BLASZKA – rzecz., ‘cieniutki plaster komórek na spodzie kapelusza grzyba’: [Kurka] *pod spodem ma blaszki i żółciutki taki malutkie takie one tak rosno^m zespołowo bardzo dużo ich jak już jest to jest dużo tych kurek ... (Stawiszyn); nie nadajo^m sie [do jedzenia] takie olszówki muchomory ... i tam jeszcze inne takie ... które majo^m takie inne blaszki ... bo te ... te te ... jadalne grzyby to majo^m tak jak go^mbka takie ... wiesz?*

... a te co so^m trujoⁿce to majo^m takie blaszki suche ... (Milew); [Sowa] ma tez właśnie taki jakby korowy ... jakby kore na wierzchu ... kapelusza ... któro^m trzeba zeszkrobać ... a pod spodem jest blaszka ... (Janów).

BLASZKOWANY – przym., ‘o grzybach: mający blaszki na spodniej stronie kapelusza’: *gąska podobna ... też taka blaszkowana ... i chyba w dwóch kolorach jest ta gąska ... (Golina); [Muchomor] no to taki rozlazły ... blaszkowany ... najczeⁿściej w jakieś ... kropki czy takie nalew... naloty ... i takie falbanki po bokach ... (Golina); sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... nastę^mpnie ma taki dosyć sporawy kapelusz ... bardzo delikatnej budowy ... system oczywiście jest blaszkowany ... (Wilczyn).*

BLASZKOWATY – przym., ‘o grzybach: mający blaszki na spodniej stronie kapelusza’: *ja[k] so^m grzyby blaszkowate [grzyby] to so^m dobre ale jak so^m inne no to troche czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonja Wilczogóra); zapomniałam jak to sie nazywa ale o to chodzi czy [grzyby] majo^m pod spodem ten kapelusz go^mbczasty czy blaszkowaty ... (Wilczyn).*

BLASZKOWY – przym., ‘o grzybach: mający blaszki na spodniej stronie kapelusza’: *no so^m grzyby blaszkowe i so^m grzyby takie te co mają pod spodem pełny taki taki ... no trudno właśnie ... i blaszkowych to nie zbieram nigdy ... to so^m dla mnie to so^m niepewne grzyby ... (Stawiszyn); [Gąska to grzyb] też blaszkowy ... jasno ... taki zielonkawozielony ... zielonkawożółty no ... (Janów); generalnie jak ktoś sie mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... no go^mb-*

czaste z go^mbko^m od tego ... tam tam so^m ... też takie lek^ko trujoⁿce tak jak szatany i tak dalej no ale najwyżej o rozwolnienie od tego dostano^m a a a blaszkowe sromotniki no to może sie skonczyć śmiercio^m ... nie? ... (Rocha).

BŁONA – rzecz., ‘część jajka, w której jest powietrze’: *błona* ... (Rychwał).

BŁONKA – rzecz., ‘cienka warstwa czegoś; skórka’: *maślak ma kapelus z którego sie ścioⁿga tako^m błonke i to jest to jest straszne obieranie tego grzyba to jest straszne* ... (Stawiszyn); *maślak ... ma ... na ... kapeluszu ... cieⁿko^m błonke któro^m trzeba ... zdjoⁿć ... żeby go użyć* ... (Janów).

BŁOTO – rzecz., ‘gęsta, lepka masa rozmo-
klej ziemi’: *najproszczyszim sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... to sie ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadlem błoto i ...* (Warężyn).

BOCIAN – rzecz., 1. ‘gatunek ptaka bro-
dzącego, o biało-czarnym upierzeniu oraz czerwonych nogach i dziobie, kojarzony jako ptak jedzący żaby i przynoszący dzieci’: [W pobliżu domów ludzi żyją] *jaskółki szpaki wróble sikorki ... bociany też w pobli-
żu so^m ...* (Golina); [Na zimę odlatują] *ja-
skółki bociany ...* (Golina); *jaskółka bociany
późni^e te gołę^mbie jest też taka grupa goły^m-
bi która odlatuje ...* (Jaroszewice); *no boci-
any gniazda jeszcze robio^m jaskółki nie wiem
... (Nowa Wieś); [Na zimę do ciepłych
krajów odlatują] to bociany b... jaskółki ...*
(Józwin); [R1:] *no wieⁿkoszoś ptaków żyje
w gniazdach ... [...] [R2:] wróble ... [R1:]
bocian ... dziki goło^mb ...* (Święcia); 2. ‘rasa

średniej wielkości gołębi, przeważnie bia-
łych lub żółtobeżowych, niekiedy mają-
cych ciemne pióra na końcach skrzydeł’:
[Gołębie] *so^m pocztowe so^m rasowe ... [...] u nos so^m pocztowe ... i bocian jest jeden ...*
(Milew).

BOCZEK – rzecz., ‘dolna część półtu-
szy wieprzowej’: *przeważnie na boczku ...*
(Wilczyn); *w beczkach przeważnie w becz-
kach ... szynki boczki ... no to tylko się
weⁿdziło w tym ...* (Kolonja Wilczogóra);
*szynka karkówka boczek ... biodrówka ... to
wi... jak to ... gołoⁿka ... [...] aha ... lekkie
... (Dąbrowica); no sadzone jajeczka moż-
na zrobić i ... i smażone na boczku i jeszcze
tam coś można zrobić ...* (Milew); *jajecznicza
... [...] na boczku ...* (Stawiszyn); [R1:] *za-
klepka ... to ro... to znaczy sie ... jajka sma-
żone szame to só^m same ... jajka czy tam na
boczku czy ta[m] ... a klepka czy zaklepka
... troche mleka ... wody ... i troche moⁿki
... i to robisz takie jajko żeby óno było nie
takie ... [R2:] rzodkie tylko takie troche
gyⁿściejsze ... [R1:] i i nie jest tyle takie wtedy
mocne ... nie? ... jak zrobisz ... no ... lżejsze
... [R2:] łagodniejsze ...* (Golina); [Okrasa]
*jes to ... słonina lub boczek ... stosowany do
... do z... różnego rodzaju zup ...* (Ignace-
wo); *skwarki ... [...] [to] słonina zesmażona
boczek zesmażany ...* (Rzgów); [Na] *smalec
... [...] kroji sie w kosteczke słonine lub bo-
czek i smaży sie na wolnym ogniu miesza-
joⁿc żeby sie nie przypaliło ...* (Rzgów); [Na
żurek] *gotujemy wode ... dodajemy zakwas
który sie przygotowuje z drożdży z moⁿki
... ja jeszcze przesmażam do tego właśnie
boczek ... takie skwarki z boczku ... można
włożyć też biało^m ... kiełbaske ... przesma-
żam do tego ziemniaczki i ... i to jest wszyst-
ko ...* (Konin); [Okrasa] *to smażony boczek
... (Konin); no szynka na tyle ... na tylnych
nogach ... łopatka na przodzie ... schab do*

góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczek ... (Budzisław Kościelny); [Podział świni:] no ... z górnej części to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej części po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej części tych nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka się nazywa ... ta część ... podgarle to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej części ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); szare kluchy to so^m te tak zwane słynne kluski na pyrach ... i można je jeść z kapustą^m i z boczkiem lub też z kielbasą^m ... (Wilczyn); pyrczok to jes ... t... taki placek ... który się ... robi z ziemniaków ... i trochę moⁿki się dodaje dodaje się dużo boczku ... smażonego cebulki się wkłada na blachę do piekarnika i on się upieczę i wtenczas jes pyrczok ... (Józwin); roladki to nie zrazy so^m? ... zrazy ... no rozbija się mięⁿso nie mogo^m być z wieprzowiny mogo^m być i z wołowiny ... na to się rozbija mięⁿso cieniutko tak żeby było rozbite smaruje się musztardą^m na to się kładzie boczek cebulke ogórek i się zawija i się piecze ... na patelni ... (Główiew); na wywarze mięⁿsnym i też się gro... daje się sypie się groch razem z mięⁿsem bo grochówka musi się groch musi się dużo i długo gotować ... [...] no to też no to m... wywar mięⁿsy jak do wszystkich do każdej zupy muszo^m być warzywa do z grochówki robi się zasmażkę albo na kielbasce weⁿdzonej albo na boczku weⁿdzonym bo grochówka musi mieć posmak weⁿdzonki i najlepsza jest na żeberkach albo na kościach weⁿdzonych właśnie z ziemniakami ... (Nowa Wieś); a parzybroda to ... to warstwowo ... kładzie się ... jedną^m warstwę ziemniaków ... jedną^m warstwę ... kładzie się ... boczku na przykład ... weⁿdzonego ... (Święcia); a najlepszy farsz do kaczki ... to wiesz z czego jes? ... mielone

woⁿtróbki drobiowe ... do tego ... wkłada się ... jajka żółtka ... do tego wkłada się mielony boczek ... (Kazimierz Biskupi); gotuje się kapustę a później się smaży boczek ... i do tego do tej kapusty się dodaje ... zasma... przysmażony boczek z monko^m na patelni ... (Grzymiszew); 29.

BOCZUSZEK – rzecz., pieszcz., ‘dolna część półtuszy wieprzowej’: [Jajecznice smaży się] na maselku a na boczuszku ... (Goranin).

BOGATY – przym., ‘posiadający dużo pieniędzy lub innych cennych środków’: [Jeżeli upadnie na ziemię kromka chleba storną osmarowaną, to] przyjdzie ktoś głodny albo bogaty ... (Rychwał).

BOJLER, BROJLER – rzecz., ‘kura rasy mięsnej, intensywnie tuczona, przeznaczona na ubój’: [Brojlery] so^m grubiałe i grube ... (Posada); [W okolicy hoduje się] kury geⁿsi ... indyki też u nas były ... kaczki ... bloj... bojlery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple ... ale to też jest kura ... no ... (Konin); kury bojlery to só^m in^e jak takie kury ... só^m na krótkich no... krótkie nóżki majo^m i só^m grube i tłuszciesze ... białe ... przeważnie białe ... nie?... majó^m piórka ... nie? ... (Modła); [Brojlery] to so^m takie dosyć duże kury które so^m t... po prostu hodowane tylko na mięⁿso dlatego one so^m takie ocieⁿżałe dużo siedzo^m i jedzo^m ... (Janów).

BO^mBELKOWAĆ – czas., ‘gazować, fermentować, puszczać pęcherzyki gazu w cieczy’: bimber ... [...] no we własny pi... piwnicy się wytwarza ... tak? ... no to się zarobio się u tego i ... śunda się zaś zarobio się trzymo się na drożdżach i zaś się gotuje w kanie i się bo^mbelkuje i wychodzi bimberek ... (Wyszyna).

BOROWIK – rzecz., ‘grzyb jadalny o grubym trzonie i brązowym kapeluszu z jasno-żółtym, gąbczastym spodem, najczęściej spotykany pod świerkami’: *borowik prawdziwek maślak ... podgrzybek ... goⁿska ... i jeszcze tam jo już wszystkich nie paniⁿtóm ... (Kolonja Wilczogóra); to co znam ... borowiki ... kurki ... prawdziwki ... (Wardężyn); bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿ-ski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ... (Sompolno); [Czarny łepiek] no to to to coś w rodzaju borowika tylko że no ma ciemnobroⁿzowo^m to^m powłoke kapelusza z z... (Rosocha); a prawdziwek to to to jest borowik szlachenty i naj... najbardziej ceniony w tego grzyb tu tu w tych okolicach i w ogóle w Polsce no ... nie nie mówioⁿc o truflach to to to to jeś^t naj... smaczniejszy grzyb ... gruby trzon pokaźny kapelusz go^mbczasty od spodu go^mbka taka dość no nie mieⁿk^a a taka w miare twarda ... (Rosocha).*

BORSUK – rzecz., ‘drapieżny ssak z rodziny łasicowatych, średniej wielkości, o czarnoszarym umaszczeniu, z białymi pasami na głowie’: *borsuki tak ... [...] tylko no bardziej żyjo^m w takich chyba na ... przy norach chyba ... nie? ... (Paprotnia); tak słyszałam takie określenie ... ale sie używa borsuk wieⁿcej jaźwiec to jest ... (Janów); (Józwin); (Pogorzałki); (Święcia); (Wróblina); [Zwierzętom hodowlanym zagrażają] no lisy borsuki wilki ... (Nowa Wieś).*

BRAKNO^{ŃĆ} > (BRAKOWAĆ).

(**BRAKOWAĆ**) – **BRAKNO^{ŃĆ}** – czas., ‘występować w niedostatecznej ilości lub nie być w ogóle dostępnym’: *pan młody z... za-*

pewniał wódkę ale był ... starosta? ... który ... właśnie roznosił to^m wódkę i pilnował ... żeby na stołach wódki był... żeby na stołach była wódka żeby nie brakło ... (Borowo).

BRENDKA, BRYNDKA – rzecz., ‘spirytus barwiony na fioletowo, o przeznaczeniu przemysłowym; denaturat’: [Opalać kury nie trzeba?] [R1:] *no tag no to czszea ... jak ... jag jó^m już ... z tegó pióra to óna mo takie nichtóre włoski ... najwiyⁿcy ... [R2:] pipcie ... [R1:] pipcie to wiyⁿcy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea powycióⁿgadź ale nieroz takie włoski stojó^m no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ... żeby te klaki ... [R2:] na palniku gazym czy ... na bryndce ... [R1:] czy na denaturze ... kiedyś to na denaturze na... włoł^{ez} na jakiś tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ... na coś blaszane i wtedy te ... sie zapaloł^{ez} ... denaturat ... (Golina); denatura ... brendka ... [...] to jes ... alkohol ... spirytus skażony ... (Józwin); (Rychwał); [Bryndka] no je... jeś^t to alkohol o zabarwieniu niebieskim ... (Jaroszewice); to jes to samo co denaturat tylko jes nazwana ... każdy ... inno^m gwaró^m to nazywa ... [...] ja mówie denaturat ... ale ta ... tak zwana pioⁿta zmiana mówi bryndka ... (Kazimierz Biskupi).*

BROIĆ – NABROIĆ – czas., ‘psocić, robić żarty, figle’: [W czasie pierzaku] *no chopaki jakieś przychodzili to dziewczynom broili ... przyniesili ... wróble przynieśli ... [...] puścili ... nabroili ... żeby w pierzo uciekło z garka ... (Milew).*

BROJLER > BOJLER.

BRUD – rzecz., ‘zanieczyszczenie, nieczystości’: *gabłami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczeble jak rzucał^{ez} to te ...*

*zimnia to wszystko pod... już poodlatywa
pod te ... przez tyn przesiwacz taki ... óne sie
kulały kulały i ... czysciutkie już do piwnicy
leciały a ... te te wszystkie brudy i to ... to już
zostały przed piwnicó^m ... (Golina).*

BRUDERSZAFT – rzecz., ‘przejście na ty
osób wcześniej używających w stosunku
do siebie form *Pan/Pani*, towarzyszy temu
wypicie kielisza alkoholu i pocafunek’: *bru-
derszaf* ... (Józwin); (Rychwał); *bruderszaf*
... (Borowo).

BRUDNY – przym., ‘zanieczyszczony’:
*brudno woda ... (Kolonia Wilczogóra);
a jak mogo^m mieć naczynia brudne? ... (Ro-
socha).*

BRUDZIĆ – UBRUDZIĆ – WYBRUDZIĆ
– czas., ‘powodować, że coś przestaje być
czyste’: *o cegle tyż oszczyli [nóż] ale brudzi-
ła ta cegła na czerwono ... (Golina); ubru-
dzi podłoge ... (Goranin); [Wyglądać to]
wybrudzić ... (Golina).*

BRUDZIU > PIĆ BRUDZIA.

BRUNATNY – przym., ‘o maści konia: ma-
jący odcień brązu, łupiny dojrzałego kasz-
tana’: (Pogorzałki).

BRYCZKA – rzecz., ‘rodzaj odkrytego po-
jazdu konnego o czterech kołach’: *zatrzymy-
wali wesela jak zatrzymywali dzieci wesela
takie chłoposzki tak pietnaście szesnaście lat
... nie? ... to dawali cukierki ... a jak zatrzy-
mywali dorośli meⁿczyźni to dawali wódkę
... widzisz ... [...] to jak w... na wesele to tak
jak zatrzymywali jak jechała bo młodo para
jechała od kościoła pier^wszo na bryczce to
mieli taki sznurek i tak na jednym boku jedyn
stojał na drugim boku drugi stojał chłopczyk
i tyn sznurek trzymali i były takie wstóⁿżecz-*

*ki poprzypizrane na tym sznurku no i to ta
młodo para stanyła ... dziecióm dała cukier-
ków takó^m bo to mo... (Główiew).*

BRYŁA – rzecz., ‘kawałek zbitej ziemi’: *torf
kopano najczeⁿściej to na takich toⁿkach i póź-
niej formowano takie bryły ... i suszono i prze-
chowywano w dom... w domu ... [...] w go-
spodarstwie w szopach ... (Rzgów); gomółki
... [...] to jes bryła masła lub sera uformowa-
na do sprzedaży ... (Ignacewo); po prostu że-
śmy kradli ... cukier ... w olbrzym... w... w ol-
brzymich bryłach ... (Kazimierz Biskupi).*

BRYŁKA – rzecz., zdr., ‘kawałek zbitej zie-
mi’: *torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wieⁿc kopało sie
reⁿcznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek
... kopało sie reⁿcznie ... potem ... taczkami
wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie
nogami ... i była specjalna taka forma do
robienia to takie wychodziły małe bryłki jak
cegiełki ... (Dąbrowica).*

BRYNDA – rzecz., ‘spirytus barwiony na fio-
letowo, o przeznaczeniu przemysłowym; de-
naturat’: *brynda ... [...] to ... zabar... zabar-
wiony alkohol ... skażony alkohol może tak ... (Borowo); brynda lub nazywany denaturat
... [...] alkohol ten właśnie fioletowy ... ina-
czej denaturat ... (Grzymiszew); (Wyszyna).*

BRYNDKA > BRENDKA.

BRYŃDZIARZ, BRYŃDZIORZ – rzecz.
‘mężczyzna pijący denaturat’: *bryńdziarz
... (Borowo); (Jaroszewice); (Józwin);
brzyńdziarz ... (Krągola); to sie nazywa
bryńdziarzem ... (Kazimierz Biskupi).*

BRYŃDZIARA, BRYŃDZIORA – rzecz.,
‘kobieta pijąca denaturat’: *bryńdziara ... (Jaroszewice); bryńdziora ... (Józwin).*

BRYŃDZIARKA – rzecz., ‘kobieta pijąca denaturat’: *bryŃdziarka ...* (Kazimierz Biskupi).

BRYŃDZIORZ > **BRYŃDZIARZ**.

BRYŃDZIORA > **BRYŃDZIARA**.

BRZOZA – rzecz., ‘drzewo o białej lub szarej korze i drobnych liściach’: *kozak no to to to troche troche grubszy trzon ... nie nie nie taki gruby jak jak prawdziwek czy czy czy borowik no ale ale w tym ... czeⁿsto rośnie no w pobliżu brzóz ...* (Rosocha).

BRZozowy – przym., ‘wytworzony z brzozy’: [Z pieca chlebowego wygarniano] *drewniano^m i i tak samo no m... miodło^m z z z brzozowych witek ... no ew... ewentualnie jakieś słomiane taki no a la peⁿ-dział do do wymiatania ... ta ...* (Rosocha).

BUCZYNA – rzecz., ‘drewno buku’: *weⁿ-dzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze jes ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna jez najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ...* (Sompolno).

BUDKA – rzecz., ‘niewielka, drewniana konstrukcja, którą umieszcza się zazwyczaj na drzewie, by zapewnić ptakom miejsce do lęgu’: [Dom ptaka to] *gniazdo ... budki ...* (Golina).

BUDOWAĆ – POBUDOWAĆ – ZBUDOWAĆ – czas., ‘stawiać jakiś obiekt’: *my nie budowaliśmy kopców ... na ziemi sypaliśmy ...* (Milew); *piec chlebowy ... wygłoⁿdał ... tak ... pobudowany oczywiście z cegły ... z w środku ... z wierzchu był tynkowany*

... (Wardężyn); kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... (Konin); (Ignacewo); *kuchnia zbudowana jes z blachy ... ma m... w śłodku pomieszczenie pomieszczenie przeznaczone na palenisko i na wieszchu jes blat na którym gotuje sie ...* (Rzgów); *kiedys kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafli ... z dużym wielkim kapturym ... z wycioⁿ-giym ...* (Kolonja Wilczogóra); *te kopce ... były zbudowane z desek ... i ładnie były takie podpławniczone był taki dół i były dźwiczki zrobione tam były składowane właśnie i nawet słoiki z mieⁿsem bo nie było lodówek wtedy i wszystkie warzywa różne rzeczy takie sie robiło ...* (Kolonja Wilczogóra); *był zbudowany z desek ... z ekologicznie z dźrzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ...* (Kolonja Wilczogóra).

BUDYNEK – rzecz., ‘budowla ograniczona ścianami i dachem’: [Patyk to] *pomieszczenie dla świń na zewnoⁿcz budynku ...* (Ignacewo); *pod budynkami ... w dawniejszych budynkach ... to po prostu była czeⁿś wydzielona pod schodami ... w dół schodzono ... była piwnica ... a te budowane ... to po prostu były ... osobno gdzieś przy szopach budowane ...* (Janów); *niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m...* (Golina).

BULWA – rzecz., 1. ‘zgrubiała, mięsista, podziemna część niektórych roślin’: (Ignacewo); (Wilczyn); *no bo stary ziemniak to bulwa ...* (Rzgów); *bulwy ... to so^m młode kartofle ... no ...* (Kolonja Wilczogóra);

w miesioⁿcu maju albo koniec kwietnia sadzi w zi... w ziemi i rosno^m z tego ... krzaki ... po zawioⁿzaniu tyż rosno^m krzaki i so^m na wi^rzchu łyⁿty tak zwane z kwiatami ... i ... bulwy rosno^m w zimi ... nie? ... (Kolonia Wilczogóra); kalarepka ... ale to tako^m ma bulwe jedno^m mało^m ... nie ma długiego ogoⁿa ... (Budzisław Kościelny); stary ziemniak ... no to taka stara bulwa ... (Milew); serce to prawdopodobnie sam środek listków które wyrastajo^m bezpośrednio z tej bulwy [=buraka] ... (Janów); gable ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw ... (Rosoⁿcha); 2. 'ziemniak': bulwy ... (Golina).

BUTELKA – rzecz., 'naczynie o wąskiej szyjce i małym otworze, służące do przechowywania płynów lub zawartość tego naczynia': smoczek z cukre^m ... [...] no był taki duży ... smocze... butelka od napoju od orenżady ... tak ... i był taki duży gł... smok... smoczek... smoczek nacióⁿgany na tó^m butelke ... a dziecko ... i piło mleko ... (Kolonia Wilczogóra); szary barszcz ... to ja bym powiedziała że ... inaczej zalewajka ... bo to też można z żurku ... no bo to ... szaly ... szary barszcz ... [...] barsz właśnie taki to raczej ... na Wielkanoc z jajkiem ... [...] [gotowało się go] też tak jak ... po prostu ... na wodę ... barszcz ... z... zarobiony ... tam czy z butelki w tej chwili kupiony a kiedyś sie zarabiał z bułki od chlebka ... n... no i to ... (Wardężyn); [R1:] zalewajka no właśnie to jest podobne do tyj polewki ... [...] [R2:] zalewajka to jest ... żurek sie zalewa ... [R1:] a no ... to może być i żurek ... tak ... o ... to musi być kwas taki żeby zrobił ... sfermentował ... w garku robiło sie i dolewało bo musiało być lekko kwaśny ... no albo było trzeba kupić taki już barszczyk w butelce ... gdzieś w piekarniach tam robili

... (Milew); żurek to ... na wrzoⁿco^m wodę wlewam właśnie ten zakwa... zaczyn taki ... kupuje w sklepie no tego nigdy tak żeżmy nie gotowali ale teraz to kupuje w sklepie ten w butelce taki żurek no ... i wlewam ... (Stawiszyn); no żurek no to najpierw trzeba mieć zakwas z moⁿki żytniej albo sie go robi samemu ... robi sie wodę i moⁿke i wstawia sie w chłodne miejsce żeby kisto ... albo kupi sie żurek w butelce ... w sklepie i zalewa sie wodę soli sie ... dodaje sie jako^ms przyprawę według uznania ... (Golina); obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... sypało sie do butelki^v dosypywało sie cukru i wystawiało sie na ... okno ... po jakimś czasie ... z ty... occe... oc... przefiltrowano ten płyn i to było wino ... (Borowo); no to jak każdy odchodził [z wesela] to też był dostawał butelke flaszki ... (Nowa Wieś); no po prostu dawali no zależy to też ... w zależności jaka była ... no bogata ta para młoda ... nie? ... ale zazwyczaj dawali [gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie] ... no ... po butelce ... wina ... wina lub wódki ... (Kazimierz Biskupi); [Zakwas do żurku] można i robić ... kiedyś robili ... [...] robiła mama sama to ... robiła w tym ... w takim ... dzbanku ... z gliny ... polanej ... i wtedy zarabiała ... na noc ... moⁿke żytnio^m ... tak ... woda ... gotowana moⁿka żytnia i to sie ... kvasiło przez jakieś pare dni ... odlała to i znów na tym zakwasie znów zarabiała i wtedy był dobry dopiero do ... gotowania ... nie? ... ale stał cały czas na piecu żeby ... było ciepło ... nie? ... [...] teraz tam kupisz w butelce i ... (Pogorzałki); to sie rwie modraczki ... obiera sie sam kwiat ... sypie sie do butelki zalewa sie wod^m cukrym i sie sy... kładzie na słońcu i po kilku dniach jes wino ... (Józwin); [R1:] o to że z modraków to sie zrywało same te płatki od modraków w... kładło sie w butelke czy w słoik i to sie zalywało ... [...]

cukrym i wodó^m sie zalało i to musiało ileś tam odstać ... [R2:] taak^k ze sześć tygodni ... [R1:] i przeważnie sie stawiało w oknie żeby pod słońce było żeby to puściło ładnie ... (Jaroszewice); w butelkach ... (Grzymiszew); no to po prostu na każdy ... nalewke na każde winko jes inny s... sposób ... [...] na przykład ... kupujemy ... owoce obojeⁿtnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... (Kazimierz Biskupi).

BYCZE JAJE, BYCZE JAJO – fraza, ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdegnięciu unosi się szarobrazowy pył; purchawka’: *ojekul! to nie wiem jak on sie nazywa ... jakoś tak brzydko jakoś na to mówili to bycze jajo czy coś takiego ... to sie nadeptło to takie takie fuch takie wylatywało taki ten ... (Stawiszyn); purchawka ... takie bycze jajo ... to kiedyś rosły tak przy drogach ... jo wiem ... jak kieś mówili że pies nasił tak to rośnie ... (Milew); [Bycze jajo] to jes taki ... grzyb podobny do troche do pieczarki i to jes grzyb jadalny ... (Józwin); bycze jajo ... to zwyczajna purchawka ... [...] gruby korzeń ... i ... n... zakoń... z... z... nie z kapeluszem tylko z takim ... wyrzuseciem u góry ... w górnej części ... (Borowo); [Bycze jajo] jes^t to inaczej zwana purchawka to po łóⁿkach rośnie ... [...] okroⁿgła taka ... biała ... (Jaroszewice); [Bycze jajo to] grzyb który wylatuje z niego pyłek po naciśnięⁿciu ... (Rychwał); [Grzyb bycze jajo] u nas nazywany purchawka ... [...] biały jak balon ... (Grzymiszew); (Krągola); (Wilczyn); no to mówio^m na to purchwy takie ... jak sie naciśnie to aż ... taki kurz*

jakby wy... wylatywał ... no to só^m te bycze jaja ... (Golina); no takie z takie okroⁿgłe i to jak strzeli to takie sie kurzy z tego takie bycze jaje no ... (Wyszyna); 19.

BYCZY > BYCZE JAJE.

BYDŁO – rzecz., ‘domowe zwierzęta rogate’: [R1:] *można ... ugotować [ziemniaki] ... w mundurkach można zjeść ... można ostrugać i gotowane i można sobie ... placków napiec ziemniaczanych pleⁿdzów czy jeszcze inaczej ... pyrczoka zrobić ... [R2:] tak kiedyś kiedyś ziemniakami sie pasło ... tuczyło świnie ... [R1:] krowy żarły ... wszystko żarło ... bydło ... (Milew); [Opłatek dawano] bydłu ... [...] no bo ... bydło ... było ... przy narodzinach Chrystusa ... owce ... (Święcia); no ja myślę że też bydło [w Wigilię mówiło ludzkim głosem] ... (Święcia); były kolorowe [opłatki] najczęściej czerwone różowe niebieskie żół... zielone i dawało im sie b... gb... były przeznaczone do krów ... do z... do bydła ... (Rzgów); [Gospodarz po kolacji wigilijnej] resztki ... pokarmu ¹odłożone nosił ... z... ra... wraz z siankiem ... dzielił ... bydło ... krowy ... (Wardężyn); w Kazimierzu Biskupim był skup mieⁿsa ... [...] [sprzedawano] opasy bydło ... (Józwin); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ... one so^m płukane przerabiane ... z tego ... jeszcze ... rolnik korzysta ... tak zwany ... wytłok ... do ... bydła ... z... to znaczy sie do krów ... (Kazimierz Biskupi).*

BYK – rzecz., ‘niekastrowany samiec krowy’: (Wilczyn).

C

C CUŚ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać młode świnię’: *c c cuś cuś cuś cuś cuś cuś!* ... (Kolonia Wilczogóra).

CEGIEŁKA – rzecz., zdr., ‘kawałek jakiejś masy o kształcie prostopadłościanu’: *torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wie"c kopało sie re"cznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopało sie re"cznie ... potem ... taczkami wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegiełki ...* (Dąbrowica).

CEGŁA – rzecz., ‘kawałek jakiejś masy (np. gliny i piasku) o kształcie prostopadłościanu’: *taka osetka była ... ostrzałka ... a kiedyś o próg o cegle [nóż się ostrzyło] ... to tutaj tak jest ...* (Milew); *[Piwnica] była tam wyłożona cegło^m albo ... wy... wyrównana tak równo żeby ... żeby tam te kartofle można było zimo^m przechowywać ...* (Milew); *[R1:] ostrzytkiem lub tako^m ... o jeny! ... uciekło mi to słowo ale ... było taki prostokoⁿcik i on tak połyskiwał ... i po tym sie przecioⁿgało [nóż] ... [R2:] wygloⁿda jak cegła ... [R1:] tak ... i tym sie ostrzyło ale ... ostrzałka ... chyba tak ... tak ... coś takiego ...* (Wilczyn); *o cegle tyż oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ...* (Golina); *piec chlebowy pobudowany był z cegły w kształcie prostopadłościanu w środku było sklepienie*

półokroⁿgle wyłożone cegło^m szamotowo^m a spód pieca ubity był z gliny otwór był zamykany dźwiczkami z blachy ... (Rzgów); *piec chlebowy ... wygloⁿdał ... tak ... pobudowany oczywiście z cegły ... z w środku ... z wierzchu był tynkowany ... w środku ... była wypalana ... cegła ...* (Wardężyn); *[Piec chlebowy] był zbudowany z cegły ... miał równo^m podłogę ... ale nie umie opisać ...* (Dąbrowica); *to był piec taki z cegły był nadbd... no różnie no myśmy akurat taki był z cegły i do góry były fajerki a to były takie gdzie sie kładło ... tam czajnik ale normalnie był piecyk taki weⁿglowy też i też sie piekło ...* (Stawiszyn); *i potem sie formowało chlebek i i ... piekliśmy w piecu w ... w takim ... zbudowanym w własnej piwnicy ... w domu ... robiło sie bochenki na ... wsadzało sie do pieca ... ale ten piec był zbudowany z cegły a na spodzie miał podłogę ... szamotem żeby było równo żeby był... dłużej utrzymywało ciepło ... żeby ten chlebek sie poradził upiec ...* (Milew); *[Piec chlebowy] to taki najczęⁿściej był to piec na dworze z cegły z takim kominem ... zamykany drewiano^m klapó^m ...* (Golina); *piec chlebowy ... wydaje mi sie że to jest taki piec re"cznie no zbudowany z takich ... z takich cegieł ... i chyba wypieka sie ten chleb na drewnie ... coś takiego ...* (Wilczyn); *no piec chlebowy to ... czeⁿsto z cegieł był zbudowany ... wiem że w domu naszym dawniej był taki ... piec ... dźwi metalowe dż... drzwiczki którymi wkładało sie chleb*

... i był po prostu zbudowany taki z cegieł ... (Janów); [Piec chlebowy] no to ... murowana czeⁿś z komoro^m i to w pod... podłoże cegła... cegła z i glina zastawiana i tam sie paliło ... (Rosocha); [Wędzarkę] najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawidź jo^m na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... (Borowo); rak jes ... każdy mówi ... no czerwony ... jes ... owszem ... ale nie jes czerwień tylko jes taka ... czerwień z broⁿzem ... no nie umiem ci określić koloru ... może coś raczej ... może coś raczej ... koloru cegły no tylko koloru cegły też so^m teras niejednakowe ... (Kazimierz Biskupi); [Wędzarka] z cegły pobudowana jes^t ... bynajmniej tu u nas jes^t z cegły pobudowana i sie tu weⁿdziło wszys^tko i szynki i kielbasy ... (Wyszyna).

CENA – rzecz., ‘handlowa wartość czegoś’: [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaki cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wiynicy wy... korzystne jak teraz ... (Kragola).

CENIĆ – czas., ‘przypisywać czemuś dużą wartość, mieć o czymś dobrą opinię’: a prawdziwek to to jest borowik szlachenty i naj... najbardziej ceniony w tego grzyb tu tu w tych okolicach i w ogóle w Polsce no ... (Rosocha).

CENTYMETR – rzecz., ‘jednostka miary równa jednej setnej metra’: to jest kopiec ... [...] to jest tako dziura ... na gły^mbokości gdzieś czterdzieści do pieⁿdziesieⁿciu centymetrów ... półtora metra szeroko ... a długo

to zależy ile jest ziemniaków ... (Dąbrowica); sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... (Wilczyn).

CHABAS – rzecz., ‘mięso, często z tłuszczem’: chabas to jez mieⁿso ... (Ignacewo); (Dąbrowica); (Golina); (Konin); (Rzgów); (Wardężyn); chabas? ... no mieⁿso ... [...] t^luste mieⁿso ... t^luste od szynki ... (Maliniec); [Chabas to] mieⁿso ... (Rychwał); [Chabas to] mjeⁿso ... tłuszcz ... (Kolonja Wilczogóra); chabas mjeⁿcho ... mjeⁿso ... (Stawiszyn); chabas to kiedyś ... na mięso ... no na mieⁿso ... (Milew); (Janów); [Chabas to] mięsiwo ... (Golina); [Chabas] to to to to to jes^t generalnie to można powiedzieć mieⁿso a głównie mieⁿso t^luste a a nawet słonina ... no zależy jak kto co tam do czego ... (Rosocha); tyle mi rzuciłaś tego chabasu i ... za dużo ... nie byde tyle jod ... (Golina).

CHARCHAĆ – czas., ‘o świni: wydawać charakterystyczny ogłos’: kwik ... albo takie ... [świnie] charchają jakoś ... (Dąbrowica).

CHART – rzecz., ‘szybki pies myśliwski, o długich i cienkich nogach oraz wysmukłej budowie ciała’: to so^m psy charty które so^m przystosowane do polowania ... (Golina); [W polowaniu udział] bioro^m psy charty no myśliwskie psy które ... [...] no bo one naganiajo^m zwierzeⁿta leco^m przez las i płoszo^m zwierzyne z krzaków i do tego so^m potrzebne ... (Nowa Wieś).

CHASZCZE – rzecz., ‘zarośla, gąszcz niewysokiej roślinności’: nigdy nie byłam na polowaniu ... ale myślę że zbiera ich sie dużo majo^m takich ... naganiaczy co wystraszają^m zwierzeⁿta i ... żeby wystraszać je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczszelajo^m ... (Święcia).

CHLAĆ – czas., pejorat., ‘pić dużo’: *chlam ...* (Golina).

CHLAPNO^{ŃĆ} – czas., ‘przyjąć jakiś płyn’: [Ktoś nie wylewa za kołnierz, czyli] [R1:] *nie pije ...* [R2:] *no to znaczy to że ... lubi sobie chlapno^{ŃĆ} ... nie wylewa za kołnierz ...* (Święcia).

CHLEW – rzecz., ‘budynek, w którym trzyma się świnie’: *chlew ...* (Ignacewo); (Rychwał); (Rzgów); *w chlewie chlew ...* (Maliniec); *no to patyk to óne też były to były w tym w tej świnia i były to świnia od ... byśmy ta jak tu jes tyn pokój i były przeg... og... przeg... ogrodzone były ... wie^Ńksze to były razem mniejsze też razem to se te to te chlewy to były ...* (Maliniec); *pomieszczenie ... no gdzie w chlew czy ch... kurnik ... w kurniku mogo^m być [gęsi] ...* (Milew); *jejku u mnie to sie nazywało ... bo kury były ze świniami ... no do chlewa ... chlew ... no bo tam były u góry kury na dole świnia no to chlew ... do chlewa ... ale to jako^ms nazwe miało ... kurnik ... tak ...* (Konin).

CHLEWIK – rzecz., zdr., ‘pomieszczenie lub zagroda, w której trzyma się świnie’: *patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ... który też przebywajo^m młode prosiaki ... to sie nazywa patyk ... [...] dawniej nazywali że ... w patyku sie ... świnka ... że świnka jak ... oprosiła sie ... to o[d]dzielali ... świnie ... i dawali do tego patyka ...* (Konin).

CHLEWNIA – rzecz., ‘budynek, w którym trzyma się świnie’: *chlewnia ...* (Dąbrowica).

CHLEWNY – przym., ‘żyjący w chlewie’: *gadźcina czyli to ta ... zwierzyzna właśnie [...] czyli takie zwierze^Ńta chlewne ... o! ... no ...*

które tam ... jak to sie mówi ... które hodu-jesz w domu ... tak mi sie wydaje ... (Konin).

CHLUPNO^{ŃĆ} – czas., ‘przyjąć jakiś płyn’: *chlupniem bo uśniem ...* (Ruda).

CHLUSNO^{ŃĆ} – czas., ‘przyjąć jakiś płyn’: *no idziemy idziemy na jednego albo idziemy sobie chlusno^{ŃĆ} ...* (Nowa Wieś); > **CHLUŚ-NIEM BO UŚNIEM**.

CHLUŚNIEM BO UŚNIEM – fraza, ‘wyrażenie zachęcające do wypicia alkoholu’: *no to so^m takie powiedzonka ... chluśniem bo uśniem ... dobrze mówi polać mu ... na drugo^m noge ... dalej ... na odchodnego ...* (Golina); (Święcia).

CHŁAPAC – czas., ‘pić jakiś płyn, szybko nabierając go językiem’: *człowiek je a świna ... chł... chłapie chłapie ...* (Maliniec).

CHMIEL – rzecz., ‘roślina pnąca, uprawiana, by produkować z niej piwo’: *no to jeś... kiedyś sie sadziło taki chmiel na polu ... i to ... to było ... i te ... trzeba było zerwać te owoce to trzeba było ... one pięły sie po drutach ... i sie trzeba było to zerwać ... to spadło z tego druta i sie chmiel oberwało łodygi zostawały ...* (Milew); *chmielowina ... nie wiem ... to myślę że to so^m łodygi chmielu ... na których rosły te chmielowe szyszki ...* (Janów); *czyli ileś rosnoⁿych obok siebie roślin z których robi sie piwo czyli chyba chmiel ...* (Wilczyn); *pnoⁿcze chmielu ...* (Rosocha); [R1:] *nie wiem czy tutaj [nie było chmielu] u ty ... koo pocz... koo ty poczytu tu ... na tym ogrodzie kiedyś ... kwitnie tag jakoś ... biało czy żółto ... i tak ... roś... na całym płocie było ... w tym roku nie widziołym tego ale w tamtym roku mieli ...* [R2:] *ale to to mogło być jakież ozdobne coś a chmielowina to raczej może być takie jak chmiel ...*

chmiel kiedyś hodowali na piwo ... to już nie koniecznie przy płocie ... [R1:] coś było ... a jeszcze jak do Pleszewa jechałim czy gdzieś to też tam były ... tam na Grójec czy? ... nie wim ... no gdzieś tam jechał^ołym ... to było do cholery tych słupów ... z tym chmiel^ołym ... (Golina).

CHMIELNY – przym., ‘pochodzący z chmielu’: *odpad chmielny ... (Golina).*

CHMIELOWY – przym., ‘będący częścią chmielu’: *chmielowina ... nie wiem ... to myślę że to so^m łodygi chmielu ... na których rosły te chmielowe szyszki ... (Janów).*

CHOCHOŁ – rzecz., ‘kukła przypominająca człowieka, ustawiana na polu, by odstraszać ptaki wyjadające uprawy’: *różne sposoby były najczeⁿściej wi... [żeby ptaki nie wyjadały owoców] ustawiano jakiś tam ... jakiś^ogoś chochoła ... co było nieskuteczne ... (Borowo).*

CHODZIĆ – czas., ‘poruszać się na nogach’: [R1:] *nie bije sie zwierzoⁿt ... bo to wiesz ... [R2:] no ale chodz^om z takimi wielkimi kijami zawsze jak widze na polach ... [R1:] no chodz^om niby ale nie powinno sie bić ... (Grodziec); mucia chodź chodź! ... (Święcia); czorno! ... chodź czorno chodź ... czorno! ... no ... (Wilczyn); chodź tu! ... (Gorani).*

CHOWAĆ – UCHOWAĆ – czas., 1. ‘hodować zwierzęta’: [W okolicy hoduje się] *kury geⁿsi ... indyki też u nas były ... kaczki ... bloj... bojłery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple ... ale to też jest kura ... no ... (Konin); małe gospodarstwo ... co uchowali to dla siebie ... nie sprzedawali ... rolnicy tak ... (Pogorzałki); 2. ‘odkładać jedzenie do wykorzystania w późniejszym*

czasie’: [Masło, by się nie zepsuło] chowaⁿo do lodówki ... (Wilczyn); [Ziemniaki pod kołdrę] chowało sie żeby były ciepłe jak ktoś przyjdzie sie postawi na stole żeby były ciepłe do jedzynio ... jak sie wcześniej ugotowało ... (Główiew); to ja to nazywałam że kasza śpi ... że wstawia sie jo^m do ciepłego ... najczeⁿściej owija sie gazet^om chowa pod pierzynke żeby dłużej trzymała ciepło ... (Golina); 3. ‘ukrywać’: [Gospodarz w Wigilię] sianko chował pod stół pod obrus ... no i dzielił sie z^ez szyszkami opłatkim i przemowe powiedział ... koleⁿde śpiewali różne rzeczy robili przemowy... wspominali ... (Kolonja Wilczogóra).

CHÓMOⁿTO – rzecz., ‘część uprząży w postaci drewnianej obręczy zakładanej zwierzęciu na szyję podczas ciągnięcia wozu’: *to takie chómoⁿto było i i to tak chyba chyba o to chodzi ... chómoⁿto i i te wiadra były za... zawieszane i i po dwa wiadra sie nosiło ... (Wyszyna).*

CHROPOWATY – przym., ‘mający nierówną powierzchnię’: [Kozak ma] *lekko broⁿzoⁿwy ... łepiek ... korzeń ... chropowaty troche taki ... także go trzeba troszeczkę obrać ... (Janów).*

CHRUMKAĆ – czas., ‘o świni: wydawać charakterystyczny odgłos’: [Świnia] *chrumka ... (Konin).*

CHRZOⁿKAĆ – czas., ‘o świni: wydawać charakterystyczny odgłos’: [Świnia] *kwiczy chrzoⁿka ... (Ignacewo); (Rychwał).*

CHWALIĆ SIE – czas., przen., ‘okazywać innym zadowolenie z wykonanej przez siebie czynności’: [Kura] *gdacze no gdacze ... tak tak ... no śpiewa ... chwali sie że jajko zniesła ... (Milew).*

CHWAST, CHWOST – rzecz., ‘niewielka roślina rosnąca dziko, uważana przez ludzi za zbędną i z tego powodu usuwana’: chwasty ... (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); chwasty i zielsko to jes to samo ... (Konin); no trzeba opylaczmy jeździć [między ziemniakami] ... w b... radlić włóczyć ... no i opryskać najlepiej to już chwasty nie byⁿdo^m rosły ... (Milew); chyba chwasty pierw wyrosnie ... zbożu ... w zbożu czy w kartoflach te małe roślinki to chwasty ... (Milew); to jest chwasty ... te^mpić to wszystko ... co jest tam niepotrzebne ... (Konin); przy burakach ... po siewie ... jak wzeszły ... to je trzeba było przy... obhakać jak to kiedyś mówiono ... z chwastów ... a później obcinano liście zanim sie je wykopywano ... (Janów); no czea było [buraki] obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ... (Golina); [Piołun to] roślinna chwast ... (Grzymiszew); a haczka no to ... haczka jest do hakania chwastów czy tam ... no dajmy na to tego ... (Paprotnia).

CHWOST > CHWAST.

CIAŁO – rzecz., ‘organizm zwierzęcia’: [Jak przygotować kurę] do jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... gorⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie tam jeszcze nad ... ogniem troche poczszyać bo takie ... włoski ... na całym cielem ma ... drobne ... żeby t... pozbyć sie tych włosów ... (Sompolno); lin ... lin ... ciemna ryba ... bardzo takie ... wiotkie ciało miała ... i dosyć długa ... śliska bardzo ... trudno jo^m było uczyszyać w reⁿku ... (Borowo); brzuchowina to jest czeⁿś^c ciała skóry która znajduje sie pod brzuchem ... (Posada).

CICHOBIEGI – rzecz., tylko w l. mn., przen., żart., ‘nogi kury’: zimne nóżki ... [...] oczyszcza sie ... te ... cichobiegi sie mó-

wiło ... no i gotuje sie normalnie jak wywar na rosół ... potym obiera sie ... drobno kraja sie na drobne kawałki ... rozpuszczo sie żelatynne ... dodaje sie do wywaru żelatynne ... i so^m zimne nóżki ... (Dąbrowica).

CIELACZEK – rzecz., pieszcz., ‘młode od krowy’: [Krowa daje mleko] po urodzeniu pierwszego cielaczka ... (Golina).

CIELAK – rzecz., 1. ‘młode od krowy’: ciele cielak to jest to samo chyba ... (Grodziec); 2. ‘podrośnięte młode od krowy’: ciele jest^t małe a cielak duży ... (Konin); ciele to małe a cielak to już taki ... podrastajoⁿcy ... (Święcia); cielaki ... (Grodziec); (Kazimierz Biskupi); ciele małe sie urodzi a cielak to już jest wieⁿkszy ... (Goranin); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaki ciela-ki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wiyncy wy... korzystne jak teraz ... (Kragola); [Sarna jest] szara ... broⁿzowa no ... n... no nie?... mniejsza od ... jeleni ... [...] małe ... jak cielak ... (Pogorzałki).

CIELE – rzecz., ‘młode od krowy’: ciele jest^t małe a cielak duży ... (Konin); (Wilczyn); ciele to małe a cielak to już taki ... podrastajoⁿcy ... (Święcia); ciele cielak to jest to samo chyba ... (Grodziec); ciele małe sie urodzi a cielak to już jest wieⁿkszy ... (Goranin).

CIELNA – przym., ‘o krowie: w ciąży’: krowa cielna ... (Grodziec).

CIELO^NTKO – rzecz., zdr., ‘młode od krowy’: cieloⁿtko ... (Święcia).

CIEMNY – ‘mający kolor przedmiotów pozbawionych dostępu promieni słonecz-

ných': [Czarny łeppek] to ma taki ciemny łeppek a korzeń ma taki szary ... to so^m podgrzybki ... (Milew); [Czarny łeppek jest] dość smukły ... z ciemnym kapeluszem ... i taki twardy pod kapeluszem ... zbity ... (Golina); borówka ... mała ... okroⁿgły owoc taki no taki ciemny on ma taki kolor ... ja wiem ... bardziej granatowy ... oczywiście jadalny i słodki ... (Wilczyn); lin ... lin ... ciemna ryba ... bardzo takie ... wiotkie ciało miała ... i dosyć długa ... śliska bardzo ... trudno jo^m było uczszymać w reⁿku ... (Borowo); [Lin jest] złotawy z ciemnym ogonem ... (Ruda); [Perliczka] o! to ma takie takie troche mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropeczki ... (Janów); no to sie roztopia tłuszcz na przykład łyżke smalcu i łyżke moⁿki na patelce i to trzeba zasmażyć to sie mówi taki kolor im ciemniejsza zasmażka tym ciemniejszy beⁿdzie sos bo moⁿka ci sie beⁿdzie tak przypalać w tym tłuszczu ... (Nowa Wieś); owoc tarniny ... to so^m jagody ... takie ciemne ... (Józwin); [Tatercza] kasza to jest taka gruba ciemna kasza ... no gruba taka ciemna kasza ... (Janów); [Kuna] no ciemniejsza [od łasicy] ... też jes tej wielkości tylko ciemna nie widziałam dobrze ... (Pogorzałki).

CIO^NGNIK – rzecz., 'pojazd o dużej sile pociągowej służący do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez napędu': robiono reⁿcznie ale później też były ... też były to... były na cioⁿgnik ... i było tak ... nie umi tego wytłumaczyć poważnie ... (Kolonia Wilczogóra); taki kombajn który w ... polu ... poruszają^m ... cioⁿgnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmocioⁿg ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepie ... (Wardężyn); 1.

CIO^NĆ – czas., 'dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia': liście od buraka

lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zieloⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świ- ni ... (Kolonia Wilczogóra); najproszcz- szym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... to sie ... cięło ... takimi nożami specjalny- mi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadłem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łoⁿkowym ... to było ... urabia- ne ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało sie ... ustawiało sie w stożki ... i to sie suszyło ... i torf wysuszono ... przy- wozilo sie do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym sie opalało ... (Wardężyn); [Na zimę] tnie sie ... kapusta ... i sie u... u... ubijo w beczcze ... (Wilczyn); tusza ... cien...ta ... może bydz rombana na kawał- ki może być cieⁿta zależy jak ... jak kto kce ... rozporcjować ... (Sompolno); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnię przekroiz na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tu- sze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiart- ki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawolki i rozbiorsz ... nie? ... (Golina); szagówki ... [...] gotujemy ziemniaki naste^mpnie je schładzamy ... nie wiem czy takie słowo jest dopuszczalne ale je krychamy po prostu ... naste^mpnie dodajemy sól jajko moⁿke ... wyrabiamy to ciasto na jednolito^m mase ... formujemy takie ... jakby wałeczki długie które naste^mpnie spłaszcz-amy dwoma palcami od reⁿki ... i tniemy na skos ... takie drobne kluseczki ... (Wilczyn); no to potocznie szagówki mogły być tego ... o! ... [...] no wałek po pro... tego no ... sie ciasto w formie takiej wałka i i i i cieⁿte sko- śnie lek^ko spłaszczone i i i i skośnie cieⁿte ... (Rosocha); [R1:] a to mogó^m być te ... sza-

gówki ... ale to nie z samych ziemniaków ... no tak ... [R2:] troche móⁿki ... [...] [R1:] kartofle gotowane ... i kładziesz do tygó móⁿki ... normalne^j móⁿki i jajko do tegó ... i to tag je zagniatóž i póžni kulož i na szage ... tniesz takie ... szagówki ... (Golina); [Szatkownica] przede wszystkim to jes taka rynienka ... [...] wkładzie sie kapuste ... jedno^m dwie czszy ... i sie przesuwu ... przesuwu do przodu i do tyłu do przodu i do tyłu no i wtedy kapusta ... kiedy sie^m pcha ... to pudło do przodu ... kapusta ... jes cieⁿ-ta i spychana do naczynia ... do tyłu jak się cofa no to wtedy te te noże so^m tak ustawione że nie tno^m ... tylko znowu ... do przodu ... i wtedy ta kapusta znowu ... s... przesuwu się ... o taka ... pocieⁿta tymi nożami do beczi ... no i tak poleg... tak ... długo to sie^m robi aż ... sz... zużyje sie wszystkie główki kapusty ... (Borowo); też bierzemy ... stolnice bie... sypiemy moⁿke i ... jajka wody troche ... soli ... no i zagniatamy póžni rozkolujemy to ... wałkim i ... sie robi z tego tnie makaron ... nie? ... (Józwin); z łodygi z liści ... z łodyg liści [robi się herbaty] ... z korzenia to ... tyż na ... z korzynia to robió^m ... ale to przeważnie tyn ... pokrzywe jak tno^m to tyż ... tno^m te ... od góry liście ... bo robió^m ... z pokrzywy tyż ... tegó ... ale to już jez na co inne nie na herbatę ... pokrzywy myjó^m i zale... zalewajó^m spirytusu tyn korzyń ... [...] i to jes ... nie do smarowania tyko ... do picia na serce ... jes zdrowe ... [...] pijesz to sam sok ... (Golina).

CIP! – wykrzyk., 1. ‘okrzyk wydawany, by przywołać kury i kurczęta’: *cip cip cip cip!* ... (Budziśław Kościelny); *no to sie mówi na to cip cip cip cip!* ... (Rychwał); ‘przywoływanie kurcząt’: *cip cip cip!* ... (Podgór); 2. ‘okrzyk wydawany, by przywołać wszelki drób’: *jak drób myśmy wołali no? ... [...] cip cip cip! czy jakoś tak sie wołało jak tak*

samo jak drób wszystek tak sie wołało ... (Stawiszyn).

CIU! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać kury’: *ciu ciu ciu!* ... (Podgór).

CIU CIUCH! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać kury’: *no jak sie woła ... no ... wołacz trzeba ... no jak tu jest wołać ... to ... ja nie wiem jak ... powiedzieć na nie ... [...] ciu ciu ciu ciuch ciuch ... chodźcie [kury] ... (Milew).*

CUKROWNIA – rzecz., ‘zakład produkcji cukru’: *to znaczy cukrownia była ... w Gostawicach ... nie ma już jej została zlikwidowana ... w ... okresie przemian ... przemian ... jakby tu po... ustrojowych ... (Borowo); w cukrowni ... (Borowo); (Jaroszewice); (Józwin); (Rychwał); (Wyszyna); była cukrownia ale już zlikwidowana ... (Jaroszewice); [Cukrownia] była ale już nie działa ... była w Zbiersku ... (Rychwał); nie nie było w okolicy cukrowni i już na pewno nie działa gdzieś dalej też nie działa ... (Grzymiszew); no melasa to ... melasa to jest ... czekej ... coś sie przerobio na tyn ... jag... melasa to chyba jak ... wyto... wytłoki buraki ... buroki cukrowe do ... do cukrowni ... sie wiezie ... óni przerabiajó^m tak to idzie tako ... (Golina); w cukrowniach ... (Kazimierz Biskupi); w Gostawicach była [cukrownia] ... ale w latach ... mmm ... dzie... dziewieⁿdziesioⁿtych ... dziewieⁿdziesioⁿ-tych pioⁿtych ... zlikwidowano jó^m ... a teraz ... jes ... gdzieś k... około ... koło Poznania ale nie znam miejscowości ... (Kazimierz Biskupi).*

CYNKOWY – przym., ‘wykonany z cynku’: [Wodę ze studni przynosiło się] *w wiadrach ... cynkowych ... (Józwin); (Paprotnia).*

CZAD – ‘trujący gaz bez zapachu i koloru powstający przy spalaniu węgla i niedostatecznym dopływie powietrza’: *czad ...* (Dąbrowica); (Konin); (Rzgów); *czarny obłok? dym ... czad ...* (Kolonja Wilczogóra); *czad ... dwutlenek weⁿgla ...* (Kolonja Wilczogóra).

CZAJKA – rzecz., ‘ptak mający na głowie czub skierowany ku tyłowi (ku ogonowi), czarno upierzony grzbiet i biały brzuch, zamieszkujący tereny podmokłe lub w pobliżu zbiorników wodnych’: [Ptak] *z biał^mo plamo^m na czole nie wiem czy to czajka? ...* (Jaroszewice).

CZAPLA – rzecz., ‘duży ptak wodny o długich nogach i długim dziobie, szarym upierzeniu’: (Grzymiszew); (Józwin); (Nowa Wieś); (Rychwał).

CZARNY > CZARNY ŁEPEK.

CZARNY ŁEPEK – fraza, ‘gatunek grzyba o ciemnobrązowym kapeluszu, z pękатыm trzonkiem i rurkami, które w miejscu dotknięcia zmieniają kolor na ciemnoniebieski; podgrzybek brunatny’: [Grzyby] *ucina sie przy ... blisko przy ziemi nożem lub wyrzywa niektóre ... [...] myślę że podpinki sie ucina ... bo one rosną na pniu ... a wyrzywa sie czarne łepki prawdziwki ...* (Konin); [W okolicy rosną] *czarne łepki ... kozaki ... krawce ... i prawdziwki ...* (Rychwał); [W okolicy rosną] *czarne łepki ... czyli podgrzybki ...* (Podgór); *no właśnie czarny łepk to jest podgrzybek to ma czarne kapelusze i pod spodem ma taki ten miodⁿż taki ... żółty bym powiedziała nawet ...* (Stawiszyn); [Czarny łepk] *to ma taki ciemny łepk a korzeń ma taki szary ... to so^m podgrzybki ...* (Milew); [Najwięcej jest w okolicy] *maślaków i czarnych łepków ...* (Golina); [Czarny łepk jest] *dość smukły*

... z ciemnym kapeluszem ... i taki twardy pod kapeluszem ... zbity ... (Golina); *no to myślę że u nas przeważają^m lasy na których ... w których ściółka jest przede wszystkim zdominowana przez mech ... dlatego so^m to podgrzybki ... czyli czarne łepki ... tak ... to chyba jest podgrzybek ... tak to jest podgrzybek ...* (Wilczyn); [Czarny łepk] *no to ma taki pod-żółtawy trzonek ... system bala... go^mbczasty jest żółciutki i do góry mamy pieⁿkny broⁿzowy kapelusze ... i ten trzonek też jest taki gruby ...* (Wilczyn); *w okolicy to ... czarne łepki czy podgrzybki inaczej mówioⁿc ...* (Janów); [Czarny łepk] *ma bardzo ciemnobroⁿzowy łepk ... i ... korzeń taki w miare ... jak to poedzieć ... gładki ... o! ... gładki korzonek ...* (Janów); [Czarny łepk] *no to to to coś w rodzaju borowika tylko że no ma ciemnobroⁿzowo^m to^m powłoke kapelusza z z... (Rosocha);* 20.

CZERPAĆ – czas., ‘wydobywać wodę z głębin’: [Woda była] *ze studni ... na wsi czerpano wodę ze studni ...* (Borowo).

CZERWONY – przym., ‘o umaszczeniu krowy: rudy, kasztanowy’: *krowy czarne czarno-białe ... czerwone ... no i tak poza tym wieⁿcej to tak nie było to ...* (Jaroszewice); [Ubarwienia krow:] [R1:] *czarne ...* [R2:] *czarno ... biała ...* [R1:] *biało-broⁿ-zowa ...* [R2:] *b... biało-czerwone ...* [R1:] *czerwone ...* [R2:] *cała czarna ...* (Święcia); [Ubarwienia krow:] *bestra łysa czerwona o! tam takie ...* (Józwin).

CZŁONEK – rzecz., ‘część prostych narzędzi ręcznych służąca do trzymania’: *reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ...* ¹*o Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczki ...* [...] *dzisiaj teraz to tym teraz to już bioro^m tylko do maszyny do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... traktora i i traktor*

jedzie i i ta maszyna sie kry^hci i kartofel wylatuj^m na ziemie same ... [...] a gdzie kiedyś miałaś maszyny? ... graczkami wszys⁴ko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumie^ssz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie zimia rozsypywała i to^m haczo^m ... (Maliniec); [R1:] były takie specjalnie obcinarki ... [R2:] to noż taki ... był ... [R1:] nie byle jag noż ... bo to wyglóⁿdało ta[k] jag na przykład haczka do hakania ... [R2:] tylko prosto ... [R1:] tylko było zgrzy... zakrzywione wiⁿcy ... bo haczke mosz w tó^m stróne ... to było tak żeby ... jak szed ... no to tak ... [R2:] ścinał te ... [R1:] te liście [buraków] ... sie ścinały ... [i to było] na członku na członku ... (Golina); dziabka do ziemniaków miała trzy albo cztery rogi i była na kiju ... na członku takim ... (Posada).

CZSZCINA – rzecz., ‘sztywne i twarde włośy swini; szczecina’: czszcina ... (Konin).

CZSZON – rzecz., ‘część grzyba, która wyrasta z podłoża’: grzyb ska... składa sie z czszonu i kapelusza ... (Ignacewo); [Grzyb składa się z] czszona i z kapelusza ... (Kolonia Wilczogóra); z kapelusza i ... czszona ... (Sompolno); no grzyb ... no oczywiście ... składa sie ... z czszonu ... i z kapelusza ... (Konin).

CZSZYMAĆ, TRZYMAĆ – czas., 1. ‘umieszczać coś gdzieś i chronić to przed zniszczeniem’: kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki⁹ okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... (Konin); [Ser] czszymano kilka dni

... dodawano sie kminek ... i smażyło ... sól ... przyprawy i smażyło ... (Wilczyn); [Co robiono ze skorupkami ze święconego jajka?] czszymało sie żeby sie ... pinióⁿdze chyba ... nie wim ... [...] pinióⁿdze czy na szczyⁿście ... w każdym bóⁿdź ra... [Ale wszystkie?] nie ... no troche ... no przecie gdzie?! ... [A co z resztą?] sie wyrzucało ... (Golina); żurek o to to to czeba wytworzyć zakwas z moⁿki ... z moⁿki żytniej i i odpowiednio tam no ten ten ten ... w ciepłym miejscu trzymać ... (Rosocha); tera^z sie kupuje ale kiedyś sie robiło ... to kładło sie troszeczkę moⁿki wody i drożdże i to⁶ czy... trzeba było trzymać około tygodnia i to był taki zakwas do chleba ... (Główek); 2. ‘zachowywać określone własności’: [Ugotowane ziemniaki chowa się pod pierzynę] żeby były ciepłe ... żeby trzymały ciepło ... żeby nie ostygły ... (Golina); 3. ‘zajmować się w sposób planowy wzrostem i rozwojem zwierząt; hodować’: [Ludzie trzymają krowy] żeby mieć z nich korzyść ... sprzedajo^m mleko ... i czszymajo^m ... i na swoje własne poczsheby ... (Święcia).

CZUB > MIEĆ W CZUBIE.

CZYSTO – przysł., ‘tak, jak gdy nie ma brudu’: no to w piecu trzeba było napalić drzewem ... potem jak sie wypaliło to drzewo trzeba było wygarnoⁿć czysto z tego pieca ... tako^m graco^m ... potem sie nazywała jeszcze taka ... pomietło żeby czysto tam wygarnoⁿć i ten chlebek żeby tam wsadzić ... (Milew).

CZYSTY – przym., 1. ‘pozbawiony brudu’: czyste ... (Janów); (Milew); (Rosocha); (Stawiszyn); (Wilczyn); [Arfa] to jest takie urządzenie przez które na przykład do piwnicy mogo^m lecieć ziemniaki jak piwnica jest tam gdzieś w gospodarczym budynku ... i nasypuje sie na tó^m arfe żeby sie po dro-

dze otrzoⁿsnęły i żeby wleciały czyste ... jest to taki przyrzo^d z preⁿtów ... metalowych ... (Golina); zarabia sie zakwas ... później przygotowuje się ... moⁿke ... przesiewa żeby była czysta ... dodaje sie zakwas wyrabia sie i czeka aż ... ciasto wyrośnie ... (Ignacewo); galareta czy zimne nóżki sie gotuje ... normalnie w świecie ... gotuje sie ... a mieⁿso jez mieⁿkie potem sie ocstawia wywar ... sie przelewo czyś... żeby wywar był czysty ... (Kolonia Wilczogóra); rak ... [...] no właśnie ... ma szczypce ... i odwłok ... olbrzymie szczypce i odwłok ... łązi po dnie ... jakis takich ... płytkich wód ... płytszych wód ... raczyj czystych ... (Borowo); no u nas [woda ze studni] to po prostu stało w wiadrze na taki wodniarce to sie nazywało wodniarka nad któro^m były różne makatki ... na przykład „Czysta woda zdrowia doda” ... z takimi napisami ... (Ruda); kure opalało sie żeby było żeby nie miała włosków żeby było smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] łało sie spirytus i k... podpalało sie zapalczko^m i sie trzymało kure nad tym płomieniem i obracało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posada); pod biežoⁿcó^m wodó^m jes^t lepiej [myć naczynia] bo so^m stale czyste ... nie? ... jak sie myje a jak nalesz miske czy czy coś to one so^m da... tak ... (Modła); [Kurę się opalało] żeby pozostałości ... te włoski które tam so^m żeby po prostu one znikły no bo wiadomo że tam so^m takie cieniutkie ten i dlatego sie to robi żeby to było czyste i ... i efektownie wygłoⁿdało ... (Paprotnia); czerwony ... a widziałam raka w... t... u nas tam ... czysta woda była tooo ... był ... były tam ... [...] pamieⁿtam ... ale to bylim małe to tam nie wim cz... cztery ... tak gdzieś szes siedem ... [Jeszcze była czysta ta woda?] tak ... to jeszcze była czyściutka woda to jeszcze ... m... prali jeszcze tam ... na... przy tej wodzie ... p[ł]ukali pranie ... m... br... właściwie to p[ł]ukali ... nie? ... to czyściut-

ka woda ... (Pogorzałki); 2. ‘o jajku: takie, z którego nie wykluło się kurczę: zbuk ... czyste czyste ... czyste jajko ... nie było zapłodnione po prostu ... (Milew).

CZYŚCIĆ – PRZECZYŚCIĆ – WYCZYŚCIĆ
– czas., ‘pozbywać się zabrudzeń’: [Grzyby] obiera sie czyści przygotowuje sie do przetworów ... (Rzgów); (Kolonia Wilczogóra); rybe ... obrabia sie ... z łusek ... czyści sie ... środek ... no i zależy ... panieruje ... no i później w moⁿce ... w bułce ... [...] w jajku ... (Wardężyn); to była specjalna haczka ... wygarniało sie te pozostałości ... a potem ... czy ... dno na którym były kładzone bochenki chleba było czyszczone takó^m miotłó^m robionó^m ze słomy i polanó^m wodó^m ... żeby nie było popiołu pod spodem ... (Dąbrowica); [Grzyby] czyścimy je obieramy ... wysuszemy bądź gotujemy ... (Konin); no i późni czszea było rożcióⁿć ... i wszystko porozbierać flaki ... kiedyś czyścili jeszcze te flaki sie czyściło ... (Golina); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie [...] ... (Główiew); [Wnętrznosci wyjęte ze świni] czszeba przeczyścić ... przyszlamać ... (Rychwał); gotuje sie wyc... najpierw czeba je [=ozory] wyczyścić sparzyć i gotować ... (Rzgów); flaki to od świniaka sie brało kałdun ... go sie wyczyściło wy... szorowało pokroiło w paseczki i gotowało ... i sie przyprawiało i to były flaki ... (Budzisław Kościelny); [R1:] no to czszeba trochę um... to ... [R2:] tylko umyj to ... [R1:] trochę wyczyścić ... (Golina); no ... z tymi wneⁿczszościami no ... czszeba ... i i i ... kiedy już so^m wyjeⁿte ... czszeba je wszyskie ładnie oczyścić ... (Konin); salceson robi sie również z odpowiedniego mieⁿsa które sie długo ... najpierw sie pokroi w odpowiednie czeⁿście ... można i gotować w całości a po-

CZYŚCIUTKI

*kroić dopiero po ugotowaniu ... nastę^mpie
zalewa sie tym rosołym ... napel^mnia sie^m ...
najczeⁿściej żołoⁿdek ... peⁿcherz ... oprze...
uprzednio ... wyczyszczony ... (Borowo).*

CZYŚCIUTKI – przym., expr., ‘pozbawio-
ny brudu’: *płuca świni wyjeⁿcie po zabiciu
sie płukało wi^eszalo sie na haku i tak samo
jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie
płukało sie wi^eszalo na hak to musiało być
czyściutkie ... (Kolonia Wilczogóra); ga-
blami [wrzucano ziemniaki do piwnicy]*

*i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko
i takie szczęble jak rzucałeś to te ... zimia to
wszystko pod... już poodlatywa pod te ...
przez tyn przesiwacz taki ... óne sie kulały
kulały i ... czyściutkie już do piwnicy leciały
a ... te te wszystkie brudy i to ... to już zostały
przed piwnicó^m ... (Golina); to jeszcze była
czyściutka woda to jeszcze ... m... prali jesz-
cze tam ... na... przy tej wodzie ... p[ł]ukali
pranie ... m... br... właściwie to p[ł]ukali ...
nie? ... to czyściutka woda ... (Pogorzalki).*

ĆWIARTKA – rzecz., ‘czwarta część czegoś lub jakiejś miary, np. kilograma, litra itd.’: *no to wybierzemy [kompot] z gruszek ... obieramy gruszki ... kroimy na ćwiartki ... dodajemy cukier ... i troszeczkę wody ... nie za dużo ... (Golina); obiera sie ... warzywo ... y! ... obiera sie owoc ... dany czy gruszke czy jabko ... kroi sie na ... ćwiartki ... i wkłada sie na gotowano^m osłodzono^m wode ... wychodzi kompot ... (Święcia); no to no to [świnia] była najpirw były na na połowe przecinana ... i potym na ćwiartki a potym jeszcze ... na na schab osobno i tam żeberka osobno to było wisz ... (Maliniec); rozbiera nie świni ... [...] na ćwiartki ... na półtusze ćwiartki ... (Wardężyn); [Tuszę dzieliło się] na połówki przeważnie ... boⁿdź ćwiartki ... i wieszalo sie na hakach ... (Konin); no porcuje sie kure na udko skrzydełko ćwiartke ... pierś ... (Podgór); połówki ćwiartki ...*

(Milew); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnie przekroiż na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... (Golina).

ĆWIARTOWAĆ – POĆWIARTOWAĆ – czas., ‘dzielić tuszę na ćwiartki’: *no po zabij... ćwiartujemy mieⁿso ... (Rychwał); później czszeba ... rozebrać to^m kure ... po... ćwiartować ... (Konin); (Rychwał); [Rąbanka] to jest mięso poćwiartowane z kośćmi ... (Rychwał).*

ĆWIERKAĆ – czas., ‘o wróblu: wydawać charakterystyczny głos’: *wróbelek ćwierka ... (Nowa Wieś); (Jaroszewice); (Golina); wróbelki no ... takie so^m ... nieduże ptaszki ... o szarym kolorze ... [...] [wydają głos] ćwierkajoⁿcy ... (Święcia).*

D

DACH – rzecz., ‘część budynku osłaniająca go od góry’: *i torf wysuszono ... przywoziło się do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym się opalało ... (Wardężyn); domowe [ptaki żyją] ... w kurniku ... [...] gołęmbie w ... g... gołęmbniku ... na dachu ... a leśne nie wiym ... w lesie ... (Pogorzałki).*

DACHOWIEC – rzecz., ‘gołąb niehodowlany, żyjący w pobliżu człowieka’: *dachowiec ... dachowce ... [...] i pocztowy i dachowiec ... nie? ... (Paprotnia).*

DACHOWY – przym., ‘znajdujący się na dachu’: *no nie bardzo umie je wy... w... powiedzieć jakie odmiany [gołębi] na pewno te zwykłe dachowe takie ale jak óne się nazywają nie wiem ... (Janów).*

DAĆ SOBIE W TYTE > (DAWAĆ SOBIE W TYTE).

(**DAWAĆ SOBIE W TYTE**) – **DAĆ SOBIE W TYTE** – fraza, ‘pić za dużo alkoholu’: [Ktoś dał sobie w tyte] *za dużo wypił ... (Józwin); (Rychwał); [Dał sobie w tyte znaczy] że ... napił się alkoholu ... [Że za dużo, nie?] niekoniecznie ... napił się alkoholu ... (Borowo); [Ktoś dał sobie w tyte to znaczy] no że zapił ... za dużo wypił alkoholu ... (Krągola); [Ktoś dał sobie w tyte] no popił sobie ładnie alkoholu ... (Jaroszewice); [Dał sobie w tyte, czyli] upił się ... (Grzymiszew); [Ktoś dał sobie w tyte] po prostu*

za du... przebrał miarkę ... w picu ... (Kazimierz Biskupi); [Ktoś dał sobie w tyte] no to zapił się ... (Wyszyna).

DBAĆ – czas., ‘troszczyć się o coś’: *o krowe należy dbać ... dawadź jej dobre ... jedzenie ... (Święcia); no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosółek jes^t i to jes^t bardzo zdrowe mieⁿska ma dużo mikroelementów ... (Krągola).*

DENATUR – rzecz., ‘spirytus barwiony na fioletowo, o przeznaczeniu przemysłowym’: *z orzechów nalewke tyż się robi? ... [...] to to włoskie ... laskowe to nie ... włoskie ... [Dojrzałe już?] nie ... to takie włoskie to ... po prostu jeszcze w środku takie ... no niedojrzałe mleko jeszcze takie jes ... takie ... [...] przetupałaś ... na pół czy na cztery czyⁿści bo to jeszcze miⁿtka ta lupina ... potym zalewosz ... ludzie to różnie zalowali spirytusym i bryndkó^m ... denaturym znaczy się ... (Golina).*

DENATURA – rzecz., ‘spirytus barwiony na fioletowo, o przeznaczeniu przemysłowym’: [Opalać kury nie trzeba?] [R1:] *no tag no to czszea ... jak ... jag jó^m już ... z tego pióra to óna mo takie niektóre włoski ... najwiyⁿcy ... [R2:] pipcie ... [R1:] pipcie to wiyⁿcy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea*

*powycióⁿgadź ale nieroz takie włoski stojó^m
no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ...
żeby te klaki ... [R2:] na palniku gazym czy
... na bryndce ... [R1:] czy na denaturze ...
kiedys to na denaturze na... wloleż na jakiś
tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ...
na coś blaszane i wtedy te ... sie zapalołes ...
denaturat ... (Golina); denatura ... brendka
... [...] to jes ... alkohol ... spirytus skażony
... (Józwin).*

DENATURAT – rzecz., ‘spirytus barwiony na fioletowo, o przeznaczeniu przemysłowym’: *brynda lub nazywany denaturat ... [...] alkohol ten właśnie fioletowy ... inaczey denaturat ... (Grzymiszew); (Golina); (Jaroszewice); (Krągola); (Rychwał); (Wyszyna); to jes to samo co denaturat tylko jes nazwana ... każdy ... inno^m gwaró^m to nazywa ... [...] ja mówie denaturat ... ale ta ... tak zwana pioⁿta zmiana mówi bryndka ... (Kazimierz Biskupi).*

DENKO – rzecz., ‘spodnia ścianka naczynia, którą styka się ono z podłożem’: [Wędzarkę] *najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawidź jo^m na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... nie mogła mieć denka ani ... nakrycia ... u... ustawiano na ... na de... na ceglach poc spodem ... był żar ... a wieⁿc palono tam ognisko ... (Borowo).*

DEPTAĆ – czas., ‘chodząc, przygniatać coś nogami’: *kapuste mamy poszatkowano^m solimy naste^mpnie ubijamy albo depczemy w beczkach mogo^m być drewniane mogo^m być plastikowe przekładamy naste^mpno^m warstwe kapusty solimy depczemy albo ubijamy i tak do napelnienia naszego naczynia ... (Ruda).*

DEPTANIE – rzecz., ‘ugniatanie, przygniatanie nogami’: *najproszczszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łoⁿkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało sie ... (Wardężyn).*

DEPTUCHA – rzecz., ‘produkowany w warunkach domowych napój o wysokiej zawartości alkoholu; samogon’: *najczeⁿściej bimber albo deptucha ... [...] w domowych warunkach ... z wody cukru i niekiedy jeszcze jakieś owoce ... (Grzymiszew).*

DESECZKA – rzecz., zdr., ‘podłużny, płaski kawałek drewna’: *no ser podgrzewa sie w tym garku co stało mleko i sie wtedy wylewa na durszlag i ... [...] no czszeba w... w... www...lać w durszlaczek ... to on dostanie taki okroⁿgły kształt ... albo w tako^m torebke ... wycisnoⁿć ... przycisnoⁿć deseczko^m ... i jakimś cieⁿżarkiem i on wte... i wtedy robi sie z niego taka kleпка ... (Święcia); [Ser dawniej] ścisza sie dwiema ... deseczkami ... (Wilczyn); to była taka drewniana ... kiedys mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obreⁿczo^m ścioⁿgnieⁿta i taki ubijak ... i wlewało sie śmietane i potym sie to ubijało aż tworzyło sie masło ... potym sie wyjmowało kształtowało sie tako^m kuleczke osetke ... wkładało sie jeszcze do wody i kładło sie na jakimś taboreciku i obciⁿżało deseczko^m żeby nabrała kształtu ... (Golina); salseson to jak ś... jak kiedys sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone d^luższe mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszys^lko*

trzymało i sie przyci... jak był salseson okro^gły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przycisnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew).

DESKA – rzecz., ‘podłużny, płaski kawałek drewna’: schowanka nie było kiedyś a gdzie miałaś schowanko? ... [...] no bo to jest^t w kuchni takie ta jag my mamy na Posadzie w kuchni no to jest^t takie schowanko ... to nie nie kładziesz do kredynsu tam czy garków czy co tylko tam so^m pły... te deski położone i so^m ułożone ... (Maliniec); te kopce ... były zbudowane z desek ... i ładnie były takie podpiwniczone był taki dół i były dźwiczki zrobione tam były składowane właśnie i nawet słoiki z mieⁿsem bo nie było lodówek wtedy i wszystkie warzywa różne rzeczy takie sie robiło ... (Kolonja Wilczogóra); u mojej babci nazywało sie to sklepem i to było w kuchni w ... wycieⁿte w drewnianej podłodze ... i pod tymi deskami były ... był tam ... piasek ... i sie przechowywało właśnie ziemniaki ... (Konin); [Ser trzeba] ścisnoⁿć właśnie ... wlać w gaze ... jakimś ... woreczek uszyty taki kształt nadać ... posta... położyć na przykład na desce i przycisnoⁿć drugo^m desko^m cieⁿższym kamieniem czy czymś że beⁿdzie płaski ... (Goranin); [R1:] kopcowało sie [ziemniaki] ... robiło sie w zimi dół ... taki ... dosyć długawy no zależy ile ziymniaków ... i późni sie przykrywało ... słomo^m ... [R2:] grubo ... i sie przy... [R1:] i ... zimió^m przysypywałeś ... [R2:] i przysypy... na ... na samym czubek sie ... przeważnie deske kładło ... żeby ... [R1:] żeby powiecznie ... [R2:] powiecznie ... żeby ucikało ... a to ... reszte sie przykrywało te... [R1:] zimió^m ... [R2:] zimió^m ... (Golina); [Piwnica] w domu to jag u moji babci było ... to ta[k] była kuchnia ... des... z desek była podłoga ... i na środku ... bo jak ... nie było tak ... po prostu to było w kuchni ... wykopane ...

wymurowane w środku tak że gdzieś z półtory dwie tony sie tam ... zmieściło sie tych ... pyrów ... (Golina); [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiwanio piasku ... [R1:] co przerzucio sie pyrki ... to to ... [R2:] no ale ... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed... przede wszystkim to pamiⁿtóm że ... [...] suchej no! ... tak... takie deski były ... ty wysokości takie koryto ... i szczelbelki szły o! takie ... no takie grube tylko prze... troche takie były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszysko ... [...] do ziemniaków to ... to właśnie z dźrzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał robióⁿe i ... szczelbelki takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia to wszysko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina); kisenie to było tarcie kapusty ... były takie hybelki zwane ... jak w na wysokości cz... pół człowieka i była taka taki hybelek duży ... i to były dwie deski zbite tu z jedne^j i drugie^j strony i w środku były takie noże i sie posuwało te kapu... te kapuste i tak kapusto^m sie tarło ... (Kolonja Wilczogóra); a to były szóndy ... [...] właśnie takie ... dwa łańcuchy deska dwa łańcuchy i sie wiadra dopinało i ... (Józwin); no wiesz co? mam to^m deske ale jak ona sie nazywa to jo nie moze se przypomnoⁿć teraz ... no mam tako^m deske co sie wyrabia ... (Nowa Wieś).

DŁOŃ, DŁOŃ – rzecz., ‘część ręki służąca do chwytania, trzymania, ściskania itp.’: mieⁿso włożyć do miski ... ugotować ryż ostudzić ... i dodać do mieⁿsa ... cebule obrać zeczścić na tarce ... dodać do mieⁿsa z ryżym ... doprawić soló^m pieprzym ... wszysko wymieszać ... i dobrze wyrobić dłonió^m ... formujemy niewielkie podłużne kotlety ... (Główiew); urabiasz ciasto ...

formujesz ... rozgniatasz troche na dłoni ... kładziesz łyżeczke ... bierzesz łyżeczke bierzesz powidła ze słoika ... kładziesz na to zaciszkasz ... przecież też piekłyśmy poⁿczki to powinnaś wiedzieć ... (Kazimierz Biskupi); [Jakim gestem wskazuje się, że ktoś jest pod wpływem alkoholu?] to sie bierze ... dłoń ... prosto i kantem sie uderza o szyje ... (Golina); [Człowiek pod wpływem alkoholu] inaczej sie zachowuje a to sie potacza a to sie tam gdzieś tam gdzieś tam no in^e in^y wygłóⁿdo inaczej ... tak pokazuje na k... na szyje ryⁿkó^m coś że pił wódkę ... [...] puko tak dłónió^m dłónió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko o szyje ... (Wróblina).

DŁÓŃ > DŁOŃ.

DNO – rzecz., ‘dolna, pozioma powierzchnia zagłębienia w ziemi’: no to chyba rak ... [...] no ma takie szczypce taki płaski chodzi zawsze po dnie ... [...] mi sie wydaje że [raki łapano] na kije takie ... i wbijano je tutaj pod odwłokiem bo tam tylko było miejsce ... (Nowa Wieś).

DOBROBYT – rzecz., ‘dostatek, zamożność, dobre warunki życia’: zajoⁿc [na Wielkanoc kojarzy się] z prezentami ... z dobrobytem ... (Goranin).

DOBRY – przym., 1. ‘taki, jak należy; odpowiedni, pożądany, oczekiwany’: o krowe należy dbać ... dawadź jej dobre ... jedzenie ... (Święcia); to dobra dójka ... (Święcia); dobra dójka ... (Wilczyn); [Mleko jest dobre] jak ma dużo ... jak jest żółte na wierzku to znaczy że ma dużo śmietanki ... że jest dobre ... (Goranin); niedobre do spożycia ... (Goranin); tuż po wyjeⁿciu z kopca no czszeba je [=ziemiaki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy so^m zdrowe przebrać ... no ... i nasty^mpnie czy do spożycia czy ...

które so^m niedobre czy tam nagniłe czy coś to trzea wyrzucić zniszczyć ... nie? ... a które dobre to umyć i i do spożycia ... (Kolonia Wilczogóra); to sie nażywa dobra nioska ... (Rychwał); dobra kura bo znosi jajka ... [...] dobra nioska ... (Milew); [Dawniej świeże masło zawijano] w jakieś liście ... chrzanu ... winogrona ... wszczymywało to ... i zapach ... i i ... długo ... uczszymywało ... no dobry smak ... (Wilczyn); bedki bedki ... to so^m różnego rodzaju grzyby jakieś niedobre ... (Dąbrowica); [Jak się przyrządza pyzy?] z tego co pamieⁿtam to właśnie podobnie jak na poⁿczki jest to moⁿka drożdże troche soli troche cukru ... formowaliśmy jak na poⁿczki tyle że gotowaliśmy wodę ... na garnek nakładałam gaze biało^m ... na to kładłam właśnie te pyzy ... i kilka minut trzymałam i one sie parowały ... i były dobre ... (Konin); [Salceson robi się] z dobrego mieⁿsa z głowy ... (Milew); no psie grzyby ... to só^m po prostu niedobre grzyby ... nie do jedzenia ... psie grzyby ... (Golina); 2. ‘smaczny’: dżem z dyni ... dodaje sie ja...bka kroi sie dynie dodaje sie jabka ... i sie ... smaży ... późni w słoiki ... ale jeszcze można dynie zrobić ... w zalewie octowej ... na słodko jes bardzo dobra ... (Konin); jagodowa bardzo dobra zupa i to tak samo jak to^m zupe wiśniowo^m sie gotowało ... (Stawiszyn); te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te kruche ciastka ... (Golina); no ... szczupak to ... był dosyć długi ... duży ... wie... najwieⁿkszy z tych ryb ... których tu wymieniałam ... no był bardzo dobro^m rybo^m bardzo smaczno^m rybom ... (Borowo); miód lipowy miód pszczeli i jeszcze tyn co babcia Krysia nieroz przywoziła no tyn ... [...] no wielokwiatowy i jeszcze takiⁿ co babcia tam dostawała ... taki dobry tyn miód ... (Modła); i bardzo dobry rosółek jest z perliczki ... to można powiedzieć ... (Paprotnia); [R1:] i to jes^t taki krupnik na jak ja gotu-

je ... [R2:] *krupnik jes^t dobry ...* (Kragola); *z czarnygo bzo bardzo dobro nalewka jest ...* (Golina); *pokrzywa jes ... baaardzo dobra ... na przykład ... powiem ci tak ... wczesno^m wiosno^m ... jak wychodz^m maleńkie pokrzywy ... [...] to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatke do każdego ... obiadu ... ona jes bardzo pożywna ... czyści jelita ...* (Kazimierz Biskupi).

DOBRZE > DOBRZE MÓWI, POLAĆ MU.

DOBRZE MÓWI, POLAĆ MU – fraza, ‘zachęta do wypicia alkoholu’: *no to so^m takie powiedzonka ... chluśnien bo uśnien ... dobrze mówi polać mu ... na drugo^m noge ... dalej ... na odchodnego ...* (Golina).

DOJRZAŁY – przym., ‘taki, który osiągnął stan odpowiedni do wykorzystania, spożycia, zbioru’: *a sowa sowa sowa jes^t grzybem na tyle specyficznym że można go pomylić z właśnie z sromotnikiem ... młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿdzy mieⁿdzy kapeluszem na na na trzonie ...* (Rosocha); *psiönka to jes taki ... niedojrzały owoc ...* (Józwin); *z orzechów nalewke tyż sie robi? ... [...] to to włoskie ... laskowe to nie ... włoskie ... [Dojrzałe już?] nie ... to takie włoskie to ... po prostu jeszcze w środku takie ... no niedojrzałe mleko jeszcze takie jes ...* (Golina); *czszeba dojrzałe zerwadź już owoce ... musz^m być ... czarny bez musi być dojrzały czarniutki już taki no ...* (Golina).

DOKARMIAĆ – czas., ‘dostarczać ludziom lub zwierzętom jedzenia, którego brakuje’: *bardzo mało sie różni ... bo i kłusownik i myśliwy zabijajo^m zwierzeⁿta ... tylko myśliwy jeszcze dokarmia ...* (Paprotnia).

DOLNY – przym., ‘znajdujący się niżej w stosunku do czegoś innego’: [W kierzynce] *było jedna czeⁿść dolna co sie wlewało śmietane i górny taki czepek nakładany ... [...] z takim ubijakiem i to sie ubijało ...* (Gorainin); *w dolnej szufladzie ...* (Wardężyn).

DOŁEK – rzecz., ‘niewielkie zagłębienie w ziemi’: *kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wyspane ziemniakiⁿ okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ...* (Konin); *to różnie [budowano kopce] ... jedyny wysy... wykopali dołek ... a niek... u nas sie nie kopało dołku ... na ziemi ... na wierzku ...* (Milew); *niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpnie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m...* (Golina); > KACZE DOŁKI.

DO^mB, DÓ^mB – rzecz., ‘duże drzewo rodzące żołędzie’: *ogórki ... no jak ogórki kisi sie jak kiedyś kisili w beczkach to kładło sie liście z tego zz chrzanu liście z wiśni czosnek i ... koper i na to sie kładłło ogórki sie układało i tym samym przekładało sie znów liście tam czosnek sie wrz... i tak warstwami ... a jak sie kładzie do słoików no to teraz sie kładzie tylko zależy jak kto kładzie bo niektórzy kłado^m jeszcze z wiśni czy z de^mbu ...* (Główiew); *kiszone ogórki? ... no ogórki to ... potrzebny jest koper ... chrzan wode trzeba i obmyć ogórki włożyć w słoiki dodać chrz... chrzan koper ... no co jeszcze ... no żeby nie zapomniała o czymś ... no i wode trzeba przegotować osolona woda musi^m być i zalać te ogórki tó^m goróⁿcó^m wodó^m no i wtedy słoiki sie zakreⁿca i so^m kiszone ogórki no i jeszcze ró... różne doprawy niektórzy*

to liście z wiśni liście z dy^mbu dodawajó^m ...
(Wyszyna).

DOPINAĆ – czas., ‘przypinać dodatkowo jeden przedmiot do drugiego’: *a to były szóndy ... [...] właśnie takie ... dwa łańcuchy deska dwa łańcuchy i sie wiadra dopinało i ...* (Józwin).

DORODNY – przym., ‘okazały, znaczący, wyróżniający się spośród innych wielkością’: *przerywać ... [...] reⁿko^m normalnie tego o... odpowiednio^m ilość i te te najbardziej dorodne sie zostawiało te te te reszcie wy... wrywane były żeby no tamte miały możliwość lepszego rośnieⁿcia ...* (Rosocha).

DOROŚNIE^NTY – przym., ‘taki, który osiągnął wielkość i wiek odpowiedni do wykorzystania’: *jak już [gęsi] były dorośnie^{nte} ... muszo^m być dorośnie^{nte} i sie ... wyr[y]wało bo by już nie miały ... końca krwi ... bo jak były nie dorośnie^{nte} to na czubku jak sie wyr[y]wało to miały krew jeszcze ... na tych piórkach ... nie można było skubać ... (Milew).*

DÓŁ – rzecz., ‘zagłębienie w ziemi’: *kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wysypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmarzły ... (Ignacewo); kopiec wykopywało sie troszeczkę taki dół ... i tam sie przechowywało też ziemniaki na zime ... (Konin); dół może na dół no ale [ziemniaki w kopcu] my [...] na ziemie sypali ... (Stawiszyn); no właśnie wykopywano niewielki dół ... za... wysypywano ziemniaki a potem przykrywano je słomo^m ... i ziemio^m ... na wierzchu ... (Janów); [Piwnica to] najczęⁿ-ściej wykopany dół i obmurowany ... po wszystkich bokach a środek ... z ziemi ... (Golina); [Na kopiec] najpierw wykopy-*

wano dół nastę^mpnie zsypanyo ziemniaki ... (Wilczyn); w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słomo^m ziemio^m żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... [...] wykopywano dół ... [...] no to to to to jak mówiłem dół ... w... ziemniaki w tym przykryte słomo^m i i i i i i i i ziemio^m ... (Rosocha); [R1:] kopcowało sie [ziemniaki] ... robiło sie w zimi dół ... taki ... dosyć długawy no zależy ile ziymniaków ... i późni sie przykrywało ... słomo^m ... [R2:] grubo ... i sie przy... [R1:] i ... zimió^m przysypywałaś ... (Golina); najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczeⁿściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na loⁿkach ... najczeⁿściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ... (Borowo); jak łapano? wszystkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatkę ś... [...] sieci takie roztawiali i łapali na żywo ... bez szczalów na żywo łapali to w siatkę ... [...] no a sidła to były no sidła to nie no bo to sidła to były takie wnyki no to nie tylko siatki głównie to siatki ... ale jeszcze doły też kopali takie ... no kopali doły i naganiali jak zwierzyna leciała to wpadała w te doły i ... (Józwin).

$$\mathbf{D}\mathbf{O}^{\mathbf{M}}\mathbf{B} > \mathbf{D}\mathbf{O}^{\mathbf{M}}\mathbf{B}.$$

DRABINA – rzecz., ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’: [Kury] *wchodzo^m na nogach ... mogo^m po drabinie do gniazdów wchodzić też ... na grzeⁿde sobie siedzo^m na grzeⁿdzie w kurniku ...* (Milew); jak wyczuwała ta różdżka

źródło to ona sie niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki jak w którymś momencie wybijało źródło czegoś tak że jak ktoś się dostał do takiego dużego źródła to szybko ktoś mu podawał drabine żeby szybko stamtąd wychodził bo taki były silne prądy wody że tak ta woda wybijała ... (Ruda); 21.

DRABINKA – rzecz., zdr., ‘dwie równoległe żerdzie połączone poprzecznymi szczeblami’: [Kury do kurnika] *wchodzić po takiej małej drabince przez okienko ... (Budzisław Kościelny); (Golina); (Rychwał); [Do] kurnika ... po grzędzie? ... czy jak? ... nie no ... na grzędzie to siedzą ... w kurniku ale ... po taki drabince chyba wchodzi ... jeżeli kurnik jest wyżej ... umiejscowiony ... (Sompolno); no kury dostają się ... do kurnika przez ... mają swoje poletko ... są ogrodzone ... i tam stoi kurnik ... otwarty ... gdzie jest drabinka ... i po tej drabince ... wchodzi do kurnika ... (Konin).*

DRABKI – rzecz., bez l.poj., ‘część stopy kury lub koguta z pazurami’: *drabcie ... dla ... spacerówki do drapania ... w ziemi ... (Milew).*

DRAPCIE – rzecz., bez l.poj., ‘część stopy kury lub koguta z pazurami’: (Janów).

DRAPIEŻNIK – rzecz., ‘zwierzę atakujące inne zwierzęta i żywiące się ich mięsem’: [Zwierzętom hodowlanym zagrażają] *drapieżniki ... jaszczurki ... [Jak zwalcza się te drapieżniki] no po prostu jedynie żeby je zwalczyć to by trzeba je zabić chyba ... (Modła); jakie drapieżniki [zagrażają zwierzętom hodowlanym]? ... nie wiem ... jedynie ku... kuna jak na jakieś kury czy tchórz ... [o! i lisy przede wszystkim lisy no może nie przede wszystkim ale lisy też ...*

(Janów); [Kuna] to jest taki niewielki ssak drapieżnik ... (Golina); [Drapieżniki] można przepełnić ... można robić jakieś pułapki ... (Golina); drapieżniki to jaszczurki lisy ... (Józwin).

DRAPIEŻNY – przym., ‘atakujący inne zwierzęta i żywiący się ich mięsem’: *weńgorz ... jest bardzo długi ... raczej cienki ... iii ... to jest ... roślina ... y... to jest ... ryba ... drapieżna ... (Borowo); drapieżne ... no to są myszolowy ... myszolowy to są podobne takie do jastrzębi ... ale to jest taki jastrosz mały myszolów ... tak zwany ... (Golina); sokół jest to są w ogóle ptaki drapieżne one są bardzo podobne do siebie bo chodzi o to że mają bardzo dużo rozpiętość skrzydeł i też mają wszystkie nos taki zakończony ostrym tym wszystkie mają szpony właściwie to one różnią się tylko wielkością ... (Nowa Wieś); no jeź rudy ... drapieżny ... ma długi ... puszysty ogon ... to jeź lis ... (Święcia).*

DREN, DRYN – rzecz., ‘betonowy krąg służący do zabezpieczenia szybu studni’: [Studnia była] *i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [no była drena były wpuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... do wyciągania ... [wyciągało się wodę wiadrem ze studni ... (Posada); studnia to są dryny wykopana dziura i wkładzone są dryny i to jest studnia ... (Główniew); studnia to było takie taka głębokość ... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroźki i się zakopywało ... (Ruda); no to jest są wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugie i to wtedy jest studnia ... (Wyszyna).*

DRENA, DRYNA – rzecz., ‘betonowy krąg służący do zabezpieczenia szybu studni’:

studnia była albo z dryn ... albo była z ... z kamienia ... wymurowana ... [...] i z drzewa ... (Paprotnia); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kre^{ngi} betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścio^{gało} wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów).

DREWNIANNY – przym., ‘wykonany z drewna’: zbite były takie koryta drewniane i w to sie i w to sie wlewało [jedzenie] świnka... (Maliniec); [Mięso dawniej przechowywano] w beczkach ... drewniannych ... sie solilo i dopóki nie zjedlim no to było w beczkach ... (Maliniec).

DREWNIANY – przym., ‘wykonany z drewna’: [Kierzynka] to było takie drewniane naczynie ... w którym sie wlewało śmietane robiło mlek... y ... masło ... (Święcia); [Popiół wyjmuje się] szufelko^m ... drewniano^m... [...] nie! ... metalowo^m ... (Konin); [Dawniej w kuchni meble były] drewniane ... słu^{zo}nce do przechowywania naczyń ... i garnków ... (Ignacewo); właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obre^{nczami} byby... drewniane beki i sie solilo mje^{sa} ... (Kolonia Wilczogóra); u mojej babci nazywało sie to sklepem i to było w kuchni w ... wycie^{te} w drewnianej podłodze ... i pod tymi deskami były ... był tam ... piasek ... i sie przechowywało właśnie ziemniaki ... (Konin); [Kierzynka] było to ... zzz ... klepek ... drewnianych ... takie naczynie jak beczułka mała ... (Wilczyn); gable to były ... na drewnianym trzonku ... takie jakby duże widły tylko ... o grubych .. tych ... no nie umie teraz ... uciekło mi sformułowanie ... po prostu grubsze od wideł i niezaokro^{glo}-

ne ... te widełki były na końcu ... nie były ostre ... (Janów); piec chlebowy ... wyglo^{dał} ... tak ... pobudowany oczywiście z cegły ... z w środku ... z wierzchu był tynkowany ... w środku ... była wypalana ... cegła ... i tam ... były dźwiki i tam sie wsuwało ... na takiej ... łopacie ... drewnianej ... chlebki ... (Wardężyn); no w takiej maślnicze [robiono masło] ... sp... specjalne takie było drewniane ... naczynie ... (Wardężyn); to była taka drewniana ... kiedyś mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obre^{nczo}m ścio^{gnie}ta i taki ubijak ... (Golina); [Z piecha chlebowego wygarniano] drewniano^m i i tak samo no m... miotło^m z z z brzo^{zowych} witek ... no ew... ewentualnie jakieś słomiane taki no a la pe^{ndzel} do do wymiatania ... ta ... (Rosocha); policami nazywano półki ... drewniane na których ustawiano naczynie w szafie ... szafa była najcze... najcze^ńściej nie miała dźwiczek była otwarta ... (Borowo); najcze^ńściej to ... używano ... ioni ... nazywali to sakami ... to było takie sito ... ze sznurka ... najcze^ńściej robione ... iii ... w takiej ramie drewnianej z ro^{nczko}m ... i czszeba ... chodziło sie po tej ... po... w tym ... w dole po tej ... w tej wodzie poczso^{sa}ło sie tym sakiem i chodziło się chodziło aż ... odpowiednie tam ... ryby ... złapało sie i potem wycio^{gano} ten sak na zewno^{cz} ... (Borowo); kapuste mamy poszatkowano^m solimy naste^{mpnie} ubijamy albo depczemy w beczkach mogo^m być drewniane mogo^m być plastikowe przekładamy naste^{mpno}m warstwe kapusty solimy depczemy albo ubijamy i tak do napelnienia naszego naczynia ... (Ruda); szondy ... [...] tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyźłobienie ... i to sie nosilo ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ... (Paprotnia); wazka to jest m... misecz... teraz so^m miski miseczki coraz wie^{nsze} a kiedyś wazka to było raczej na-

czynię drewniane w którym sie mogło myć naczynia to była taka wieⁿksza miseczka czy nawet ludzie sie myli boⁿdż nie było łazienek tylko ludzie ... wieⁿksza wazka to już była balia ... (Kragola); u nas to była kierzynka drewniane naczynie ... (Grzymiszew).

DREWNO – rzecz., ‘ścięte drzewo, kawałek porąbanego drzewa’: [W kuchni] pali się ... weⁿgłem ... drewnem ... (Ignacewo); drewnem weⁿgłem ... (Rzgów); weⁿdzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze jes ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna jez najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ... (Sompolno); (Rychwał); [W kuchni pali się] weⁿgłem ... albo drzewem ... drewnem ... (Dąbrowica); no właśnie mówię to taki właśnie ja^kby tam dół był i te ziemianki też były bo to a to to tylko to one były na stałe takie już zrobione te ziemianki to była konstrukcja tam z drewna i na to sie słome kładło i na to ziemię i w środku były wkładane zi^emnia-ki ... (Stawiszyn); jeżeli [ziemniaki] były trzymane w jakiś szopach czy też garażach to na styropianie albo na jakimś drewnie i bardzo ciepło otulone ... z tego wzgl^edu że jak ziemniak zmar-znie robi sie słodki ... (Wilczyn); czszeba nałożyć drewna ... najlepiej liściastego ... rozpałić ... drewno... drewno musi sie spal... spalić na drobne weⁿgle ... weⁿgle tak ... tak zwany żar ... po czym ten żar usuno^ć i włożyć chleb ... (Ignacewo); w piecu [chlebowym] palono drewnem spalano no spalano drewno resztki niedopalonego drewna usuwano tak zwanym pomietłem ... [...] tak no z pieca sie tak ... i później wsypywało sie garstkę otro^mb i jeżeli te otro^mby sie zapłonęły to znaczy że piec był gotowy do pieczenia chleba ... (Rzgów); [W piecu chlebowym] przeważ-

nie paliło sie drewnem ... (Dąbrowica); z tego co pamieⁿtam to [chleb piecowy] był ... to wygloⁿdało coś podobnie jak teraz jest piec do pizy i tam sie rozpałalo węglem czy drewnem ogień ... posypywało sie to właśnie moⁿko^m i wkładało sie tam bochenki chleba ... (Konin); od drewna ... jakie sie ... na jakim sie ... którego sie używało do weⁿdzenia ... i temperatury ... (Podgór); piec chlebowy ... wydaje mi sie że to jest taki piec reⁿcznie no zbudowany z takich ... z takich cegieł ... i chyba wypieka sie ten chleb na drewnie ... coś takiego ... (Wilczyn); należało najpierw napalić drewnem w takim [=chlebowym] piecu ... a później sie ten rozpalone ... rozpalony weⁿgiel wyjmowało i kładło sie do niego już uformowany chlebek ... (Janów).

DREWUDNIA, DREWUTNIA – rzecz., ‘pomieszczenie na drewno’: może być sopa ... drewudnia ... (Konin); drewutnia ... (Ignacewo).

DREWUTNIA > DREWUDNIA.

DRINEK – rzecz., ‘napój powstały przez zmieszanie alkoholu z innym dodatkiem’: drinek ... (Wyszyna).

DRINK – rzecz., ‘napój powstały przez zmieszanie alkoholu z innym dodatkiem’: no po prostu proszoⁿc żeby przyszed wypijemy piwko czy drinka no a innego gestu niestety nie znam bo nie używałam innego gestu ... (Kazimierz Biskupi); drinki na przykład z koka kolo^m ... (Paprotnia).

DROBIOWY – przym., ‘pochodzący z drobiu’: [Na rosół] przede wszystkim czszeba mieć miyⁿso ... albo wołowe albo ... drobiowe ... (Ignacewo); rosół gotuje się z mjeⁿsa różnego rodzaju może to być mjeⁿso wołowe ... drobiowe ... w... wieprzowe wkłada sie

umyte mjeⁿso wkłada sie do zimnej wody dodaje sie warzywa i gotuje sie na wolnym ogniu ... (Rzgów); myje mieⁿso ... porcuje ... wkładam do zimnej wody ... najlepsze na rosół jest mięso mieszane to znaczy drobiowe z ... wołowe ... lub wieprzowe ... (Dąbrowica); no galaretka ... [...] zimne nóżki ... [...] gotujóⁿc ... wywar ... z nóżek ... ktoś lubi drobiowe to z drobiu ... a ktoś ... wieprzowe to z nóżek wieprzowych z golonek ... (Wardężyn); [Salceson robi się] z kawałków różnych ... czyⁿści mieⁿsa wieprzowego drobiowego podobów ... to sie wszystko gotuje ... (Podgór); to inaczej zimne nóżki albo galat ... może być drobiowy może być wieprzowy ... (Golina); na pewno gotuje sie rosółek i do tego sie wrzuca jakieś mieⁿska ... wieⁿc nie wiem ... słyszałam że najczeⁿściej so^m to właśnie nóżki ... ale można też zrobić na zasadz... na udkach drobiowych ... (Wilczyn); no to wieⁿkszości pasztet jest z woⁿ-troby świńskiej czy tam drobiowej zależy jaki sie pasztet robi ... no przyprawy ... (Janów); a najlepszy farsz do kaczki ... to wiesz z czego jes? ... mielone woⁿtróbki drobiowe ... (Kazimierz Biskupi).

DROGI – przym., ‘mający wysoką cenę, dużą wartość handlową: te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te kruche ciastka ... (Golina); bardzo drogie jedzenie ... (Paprotnia).

DRO^{NG} – rzecz., ‘gruby, podłużny element (najczęściej) drewniany, przypominający kij’: [W studni] ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... (Borowo).

DRO^NŻEK – rzecz., zdr., ‘podłużny element (drewniany, metalowy lub inny), przypominający kij’: na to^m miskó^m były był taki droⁿczek i to miyⁿso było po... powioⁿzane

na tym droⁿżku i sie pod... podkładało po trochu ogiⁿ po trochu żeby był i sie tak taka jak wyⁿdzarka była ... (Maliniec); [Wędzarkę] najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... posta-widź jo^m na ceglach ... [...] a wieⁿc palono tam ognisko ... a z góry na ... droⁿżkach ... zawieszano kielbase ... no i ... ona tak sie wyⁿdziła w tym dymie ... dop... tak długo dopóty nie dostała odpowiedniego koloru ... (Borowo).

DRÓB – rzecz., ‘ogólne określenie ptactwa domowego’: wszystkie ptaki ... [...] to jes drób ... (Konin); (Budziśław Kościelny); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); gadzina? ... gadzina to można nazwać drobiem ... (Konin); jak drób myśmy wołali no? ... [...] cip cip cip! czy jakoś tak sie wołało jak tak samo jak drób wszystek tak sie wołało ... (Stawiszyn); no galaretka ... [...] zimne nóżki ... [...] gotujóⁿc ... wywar ... z nóżek ... ktoś lubi drobiowe to z drobiu ... a ktoś ... wieprzowe to z nóżek wieprzowych z golonek ... (Wardężyn); zimne nóżki ... galart ... [...] można zrobić z drobiu ... można zrobić wieprzowe ... z wieprzowiny to zawsze robiliśmy z nóżek ... wieprzowych i goloⁿki ... (Konin); przy drobiu ... (Sompolno).

DRUGI > NA DRUGO^M NOGE.

DRUT – rzecz., 1. ‘cienki pręt metalowy dający się giąć’: [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiwano piasku ... [R1:] co przerzuczo sie pyrki ... to to ... [...] do ziemniaków to ... to właśnie z drzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał zrobione i ... szczeble takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia

to wszystko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina); [R1:] a tu [obcinarka do buraków] jeszcze miało tako ... takie koł... nie koło tylko takie jakby z drutu ... [...] żeby te liście ... [...] na bok tak sie odrzucały ... żeby nie ... no ... [Coś jak przy kosie, tak?] [R2:] o! coś tak ... pałóⁿk ... [R1:] no takie coś tylko inaczej było ... (Golina); no to jeś... kiedyś sie sadziło taki chmiel na polu ... i to ... to było ... i te ... trzeba było zerwać te owoce to trzeba było ... one pięły sie po drutach ... i sie trzeba było to zerwać ... to spadło z tego druta i sie chmiel oberwało łodygi zostawały ... (Milew); 2. 'cienki drążek wykonany z metalu, będący częścią składową narzędzi': no to takie ... czekej no .. jak na to sie mówiło? ... to był taki gruby drud i tym rozgrzebywali po... pogrz... pogrzeba-dło czy jakoś to sie nazywało ... (Maliniec); kopaczka ... to chodzi o tako^m nie wiem czy o konno^m kopaczke ta no to ta maszyna która miała takie ... nie wiem jak to nazwać takie jak koło czy co już teraz nie nie umie^m tego opisać ale widzieć widziałam zbierałam ziemniaki po takiej kopaczce ... wyrzucała takie takie koło z takimi drutami ja^kby ono odrzucało ziemniaki na bok ... (Janów).

DRYN > DREN.

DRYNA > DRENA.

DRYNEK – rzecz., 'betonowy krąg służący do zabezpieczenia szybu studni': jak wyczuwała ta różdżka źródło to ona sie niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki [...] ... (Ruda).

DRZEWIANY, DŹRZYWIANY – przym., 'wykonany z drewna': a do kopania ziemniaków no to dziabka ... [...] no to wygło^{da} da jeś^t na sztylu takie drzewianym i potym przy

tym na końcu só^m trzy takie z żelaza przy-spawane takie takie takie duże ze^mby ... nie? ... to jeś^t dziabka ... (Modła); ale to z... to zależy jako bo i kómbajny só^m a kopaczka kiedyś to była ... miała dyszel dźrzywiany na przykład i takie były koło i na tym takie śmigła naokoło tegó i to była kopaczka ... nie? ... (Modła).

DRZEWO, DŹRZEWO – rzecz., 1. 'roślina wieloletnia o pniu, z konarami, gałęziami i korzeniami': to znaczy ... weⁿdzić musimy dźrzewem ... ale ... nie ... smolnym tylko liściastym ... (Wardężyn); kotki sie jadło na szczyⁿście z drzewa ... (Goranin); [Grzyb wyrasta] z pleśni ... z korzyny dźrzew ... (Kolonja Wilczogóra); roślina mniejsza od drzewa? ... chyba chodzi o krzew ... (Wilczyn); jarze^mbina to to to jeś^t drzewo czy krzew ... nie? ... (Rosocha); [Huby] so^m to grzyby takie twarde co rosno^m na drzewach ... powalonych ... (Posada); huby czekej no ... to rośnie takie coś na drzewia na drze... przy drzewie przy korzynie i sie mówi na to huba ... (Modła); huby to só^m pasożyty na drzewach ... tak takie rosnóⁿ-ce huby ... (Józwin); huba jak chodzi o ten pasożyt na drzewie no to wyrastajo^m takie grzyby twarde to jeś^t pasożyt drzew ... na korze drzewa i ona korzysta z tego co drzewo ma sie karmi tym ... (Krągola); to só^m ten grzyb taki nieraz przyrośnieⁿty taki jak pó[ł]kole ... takie na dźrzewie ... i to s... to jest ... n...o to jeś grzyb dźrzewia ... nie? ... [...] i to sie mówi huba na to ... (Pogorzałki); opieńki ... rosno^m na pniu ścieⁿtntym dre... na ścieⁿtym drzewie ... małe białe i dużo ... (Rychwał); opieńki to ... kororu só^m takigó ... żółtygó czy jasnygó ... jakigóś tak só^m ... i rosno^m właśnie ... przez to że sie nazywajo^ł opińka to rosnó^m na ... starych dźrzewach ... przy koronie dźrzew ... na dole ... opieńki ... (Golina); to gniazdo jeś^t

no na drzewach wysoko ... (Nowa Wieś); 2. 'materiał budowlany lub opałowy otrzymywany ze ściętych roślin wieloletnich; drewno': był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... (Kolonia Wilczogóra); [W kuchni pali się] drzewem i weⁿgłem ... (Rychwał); naj...lepszym drzewem był jałowiec ... t... wiśnia ... śliwka ... z upodobania jak ktoś ... kciał nie? ... to ... ale najlepszym ... dla weⁿdzenia jes jałowiec ... (Konin); normalne drzewo ... powinno powinno być jak so^m wiśnie czy czereśnie drzewa to takie były najlepsze miyⁿso ... uweⁿdzone bo to jes^t zapach ... (Maliniec); [Najlepsze drzewo do wędzenia to] olchowe lub z z drzew owocowych ... (Rzgów); tu znowu mamy podobnom sytuacje jak drzewo weⁿgiel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak samo było magazynowane ... w szopie bo ... napierw był torf do palenia w piecu późni był drzewny weⁿgiel ... i drzewny weⁿgiel żeby był suchy do palynia to należało [w]iyⁿc go zakopować żeby był suchutki do palynia w piecu ... (Kolonia Wilczogóra); no to ... sie paliło ... drzewem ... torf ... kiedyś był ... pospolarity ... zamias weⁿgla ... no a później to już był weⁿgiel ... (Wardężyn); [W kuchni pali się] weⁿgłem ... albo drzewem ... drewnem ... (Dąbrowica); no właśnie to ta arfa to jes ... [...] do ziemniaków to ... to właśnie z drzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... (Golina); masło były takie cierzynki z drzewa robione ... (Kolonia Wilczogóra); weⁿgłem sie nie paliło [w piecu chlebowym] tylko drzewem ... to drzewo ... niedopalone ... to sie wygarniało ... graczuszek^m ... (Wardężyn); [Wędzenie zależy] od dobrego drzewa ... (Budziszlaw Kościelny); no dobre ... weⁿdzenie zależy od tego ... na jakim drzewie beⁿdzie ... weⁿdzzone a ... n... najlepsze

byłoby ... owocowe drzewa ... (Konin); [R1:] dobrym drzewem trzea było [palić w wędzarni] ... olszowym najwieⁿcej ... [R2:] bez skóry ... (Milew); [R1:] najlepsze drzewo jes ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...] [R2:] jałowiec ... i ... drzewa owocowe takie ... liściaste ... no po prostu musz^m być ... może być ... jabłón może być ... olszyna ... ol... olszyna ... no przeważnie ... w tym ... z tych drzew ... wyⁿdz^m... (Golina); no to w piecu trzeba było napalić drzewem ... potem jak sie wypaliło to drzewo trzeba było wygarnoⁿć czysto z tego pieca ... tako^m graco^m ... potem sie nazywała jeszcze taka ... pomietło żeby czysto tam wygarnoⁿć i ten chlebek żeby tam wsadzić ... i sie ten chlebek upiekł ... (Milew); masło to były takie specjalne naczynia co sie ... z drzewa zrobione ... to były kierzynki ... (Milew); [Piec chlebowy] to taki najczeⁿściej był to piec na dworze z cegły z takim kominem ... zamykany drewniano^m klap^m ... tam najpierw sie wkładało drzewo żeby sie ono wypaliło potem sie ten żar wycioⁿgało i wkładało sie chleb w koszyckach ... (Golina); [R1:] ja tylko po-em to co pamiⁿcio^m sieⁿgo^m ... no to sól peklowana ... nie? ... [...] i woda ... no i to było zostawione na ... minimum chyba trzy ... [...] dwa tygodnie ... no i po dwóch tygodniach po prostu wtedy wyjmowało sie jo^m z tej wody ... no i ... [R2:] i sie weⁿdziło ... [R1:] i owijało sie po prostu w sznureczek taki do tego ... no i ... i to było później weⁿdzzone ... no nie? ... drzewem ... no i ... w zależności jakich kto tam sobie ten ... [...] no troche jałowca ... troche drzewa drzewa takiego owocowego no i ... i tym sie weⁿdziło ... no nie? ... (Paprotnia).

DUBELTÓWKA – rzecz., 'rodzaj broni myśliwskiej o dwóch długich lufach': no bo myśliwy poluje z dubeltówko^m a k^tusownik zakłada wnyki ... (Józwin).

DUPA – rzecz., ‘tylna część ciała między plecami a nogami, służąca do siedzenia’: *no to sie normalnie schodimy ymy... różge sie wzięło i wiŕsz i po dupie sie łoło i od... odganiłi inaczej nie było innego ...* (Maliniec).

DUPKA – rzecz., 1. pieszcz., ‘tylna część ciała między plecami (lub grzbietem u zwierząt) a nogami, na której można usiąść’: *stosowało sie mydelko [przy zaparcu u dzieci] no sie kroilo takie malutkie kawalczki no i sie kładło dziecku ... no w dupke w odbył ...* (Główiew); *jak dziecko ma nie mogło kupke zrobić to jabłuszko mu sie tarło na tarce ... [...] tak mydelko też ... też też mydelko takie malutkie mydelko w dupke sie wsadzało ... tak pchało sie w dupke i ...* (Nowa Wieś); 2. zdr., ‘część ziemniaka bez oczek’: *no to taka ... taka dupka ... [...] no ta [część] co nie ma oczka ...* (Milew).

DUTKI – rzecz., bez l.poj., ‘narząd oddechowy – płuca; też: podroby z niego’: (Budziśław Kościelny).

DUŻY – przym., ‘wyróżniający się pod względem wielkości, większy od innych’: *ciele jest małe a cielak duży ...* (Konin); *duże ...* (Wilczyn); *ciele małe sie urodzi a cielak to już jest wiekszy ...* (Goranin); *jak ... ziemniaki ... jag jeszcze rosły i z tego normalnie reⁿkó^m ... do ziemi sie bo to były takie wiysz wysokie i ryⁿke sie wkładało i sie wyręwało łapało sie duże i sie a jeszcze rosło ... [...] po prostu tylko wybieranie ziemniaków ... nie? ...* (Maliniec); *kiedys kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafla ... z dużym wielkim kapturym ... z wycioⁿgiym ... a teraz mamy kuchnie elektryczne lub gazowe ... z kominym wyntylacyjnym pod okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ...* (Kolonia Wilczogóra); *w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo*

rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzienia ... (Kolonia Wilczogóra); *kurczę jest małe a kurczak duży ...* (Rychwał); *no duże pióro ... puszyste jest ... z kwapem ... [...] no i środek żeberka ma ... tak ... tak ...* (Milew); [Salon] *ogólnie to jest pokój w którym swobodnie można usioⁿić z gośćmi ... z reguły kojarzy się z tym ... że jest duży stół ... wieⁿcej krzesel ... tak? ... jest to taki pokój w którym sie nie siedzi codziennie ... chyba że ma sie gości ... tak mi sie to kojarzy ...* (Konin); *arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ...* (Janów); *arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ...* (Janów); *duże okrnoⁿgłe pomarańczowe warzywo ... matko ... o dynia może być ... bania dynia o! ...* (Rosocha); [R1:] *ale przeważnie na osetce sie oszczyło ... ta[k] [j]ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na osetce ...* [R2:] *my to mielim takó^m ... to ... duży tyn kamiń był ... i sie kryⁿciło ... tam woda była na dole ...* [R1:] *też była w typie ... to też bya osetka ... [...] no ... tyko że to jes bardziej zmechanizowane ...* (Golina); *masło robiło sie ze śmietany w takim m... naczyniu zwanym kierzynko^m... a^lbo w słoiku dużym ... i to sie przez poruszanie ...* (Rzgów); *parzy...brode kiedys ... gotowali ... z białej kapusty ... ziemniak ... i kapuste ... w duże ... kawałki ... i to na... taka ... powstawaaa zupa tam z marchewkó^m ... i to było nazwane ... parzybrodó^m ...* (Wardężyn); *kogut ma taki duży d^lugie pióra w ogonie i ma taki grzebień na głowie ...* (Budziśław Kościelny); *kogud jes bardziej masywniejszy ... ten grzebień ma taki ... [...] duży ... no jes wieⁿkszy od kury ...* (Sompolno); *kogut od kury różni sie tym że ma ... ogon ... pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ... w kolorowych ... tych pió-*

rach ten ogon ... no i ... tym ... grzebieniem ... r... różni sie ... bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień ... (Konin); to jest masarnia ... to jest rzeźnia duża ... a jatka to może być mała ... (Milew); sagan to jest gar taki duży ... taki duży gar to był sagan ... (Stawiszyn); kałmuk to jest ktoś kto ma bardzo duży apetyt i po prostu je ile tylko może ... (Wilczyn); leszcz ... podobny jes do ... karasia tylko jes dużo ... wieⁿkszy ciemniejszy ... i ma bardzo dużo ości ... nie nie był popularno^m rybo^m ze wzgleⁿdu na te ... ości ... (Borowo); smażonke sie przyrzoⁿdzało kroilo sie takie wieⁿksze kawałki i kladło sie do garⁿka jak sie podsmażyło podlewaliśmy troszke wodo^m posolilim popieprzyłim i pokruszyliem troszeczke chleba wymiesza-
lim i była smażonka ... (Główniew); mieⁿso w słoiki kroimy w takie duże ... takie kawałeczki podsmażamy zalewamy t^uszczykiem i gotujemy ... (Ruda); [R1:] króle no to ... od tego że jest królik ... no to że król ... duży ... no to król sie kojarzy... no nie? ... [R2:] samiec królika to król ... [R1:] samiec król ... to samiec ... bo samica jest mniejsza samiec zawsze jest duży ... no to mówili król ... no tak ... bynajmniej tutaj ja bym tak to określiła ... (Paprotnia); indyk to jest taki wiejski ptak ... dosyć duży ... z czerwonymi koralami pod brodo^m ... (Golina); duża tyżka to chochla zawsze sie na wsi mówiło ... (Nowa Wieś); kasta to jest takie duże pudło zamykane to jest kasta ... z przykryciem ... (Józwin); no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosołek jest i to jest bardzo zdrowe mieⁿska ma dużo mikroelementów ... (Kragola); wiem [jak wygląda indyk] ... bo nieraz mnie pogonił ... [...] duży ... jes po prostu wielkości geⁿsi ... tylko że ma ... dłuższe nogi ... i on bardzo ... po prostu ...

bardzo nienawidzi koloru czerwonego i ... a jeszcze to ... on bardzo goni za czerwonym ... tak że ... to też czszeba uważać żeby cie indyk nie pogonił ... (Kazimierz Biskupi); o! sum to jest chyba taki z woⁿsami? ... no ... [...] wieⁿkszy wieⁿkszy ... (Wyszyna).

DWURZYⁿDOWY – przym., ‘o maszynie: obrabiająca dwa rzędy’: to było dwurzyⁿ-dowa taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki sie wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sitka i te kartofle sie ... spadły na rzoⁿdki sie układały same ... i sło sie sie zbierało ... no tyle ... (Kolonja Wilczogóra).

DWUTLENEK > DWUTLENEK WEⁿGLA.

DWUTLENEK WEⁿGLA – fraza, ‘trujący gaz, który powstaje w wyniku spalania węgla i niedostatecznego dopływu powietrza; czad (właściwie: tlenek węgla)’: weⁿgla ... czad ... dwutlenek weⁿgla ... (Kolonja Wilczogóra); no ... to jest ... zabójczy ... no jak to mówio^m? ... dwutlenek weⁿgla tak? ... to jes za... cichym zabójco^m ... życia ... (Wardężyn) (Maliniec); (Rychwał).

DYM – rzecz., ‘to, co powstaje w wyniku spalania i unosi się w powietrzu’: przy spalaniu weⁿgla to ... dym ... dym to jes ... (Konin); (Ignacewo); (Rzgów); (Wardężyn); czarny obłok? dym ... czad ... (Kolonja Wilczogóra); no tyż dym sie unosi ... (Dąbrowica); a z góry [w wędzarce] na ... droⁿżkach ... zawieszano kielbase ... no i ... ona tak sie wyⁿdziła w tym dymie ... dop... tak długo dopóty nie dostała odpowiedniego koloru ... (Borowo).

DYSZEL – rzecz., ‘element łączący wóz z zaprzężonym koniem’: ale to z... to zależy jako bo i kómbajny só^m a kopaczka kiedyś to była ... miała dyszel dźrzywiany na przykład i takie były koło i na tym takie śmigła

naokoło tego i to była kopaczka ... nie? ... (Modła).

DZIABAĆ – WYDZIABAĆ – czas., ‘uderzać (niekiedy przecinając coś) ostrym narzędziem’: *dziabać i podlać no bo jak sucho to [rośliny] nie chco^m rosno^hć ... (Milew); z tego co pamieⁿtam babcia je [=świnie] karmiła paszo^m i gotowała ziemniaki w kotle ... razem to dziabala ... i wylewała właśnie świniako^m ... (Konin); trzeba było graczyć graczo^m żeby wydziabać te wszystkie zielska ... (Budziszlaw Kościelny).*

DZIABKA – rzecz., 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: [Ziemniaki ręcznie wykopywało się] *dziabko^m ... motyko^m ... (Milew); dziabka do ziemniaków miała trzy albo cztery rogi i była na kiju ... na członku takim ... (Posada); a do kopania ziemniaków no to dziabka ... [...] no to wygłoⁿda je^st na sztylu takie drzewianym i potem przy tym na końcu so^m trzy takie z żelaza przyspawane takie takie duże ze^mby ... nie? ... to je^st dziabka ... (Modła); no to dziabka do ziemniaków no to była takie trzy widły ... no nie? ... jak się do kopania bo so^m były do hakania i do kopania ... nie wiem o jako^m to może chodzi do ziemniaków ... czy to do do ... do ubijania ziemniaków ugotowanych ... [...] to właśnie nie wiadomo w jakim sensie to ma ... nie jak do kopania ziemniaków jak kiedyś no to była taka meta... to była taka metalowa trzy takie palce miały i to było na takim kiju no i to się zakładało za ten ... krzaczek i się pocioⁿgało i te ziemniaki wylatywały ... to była taka no ... to się mówiło dziabka ... no nie? ... na to^m ... potocznie jak tu u nas ... no nie? ... (Paprotnia); 2. ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów z ostrzem w kształcie prostokąta’: [Zbyt gęsto posiane*

warzywa należy] przerwać ... [...] przecinke robiło się dziabko^m ... haczo^m ... i potem trzeba było ryⁿczo przerwać je ... zostawić jedno czy dwie ... roślinki ... (Milew); 2.

DZIABNO^hĆ – czas., ‘uderzyć (niekiedy przecinając coś) ostrym narzędziem’: [W burakach] *trzeba było zrobić przerywke ... [...] no to haczo^m się tak ... dziabło ... jaka haczo^m była duża tak się dziabło ... i tam były ... się zostały takie kupki wieⁿc ... w tej kupce trzeba było tylko jeden zostawić a reszta usuno^hć ... (Milew).*

DZIAŁKA – rzecz., ‘niewielki kawałek ziemi’: *w tej chwili rozróżniamy również jagode amerykańsko^m któro^m ... któro^m można ... hodować ... w ... na działkach ... przydomowych natomias ... typowe ... jagody leśne rosno^m ... na tak zwanych jagodzinach ... (Ignacewo).*

DZICZYŻNA – rzecz., ‘ogólne określenie zwierząt dziko żyjących, na które poluje człowiek’: *dziczyzna to so^m zwierzeⁿta które żyjo^m ... wolne ... w lasach ... (Golina); (Święcia); dziczyzna no jo wiym no no dziczyzna ... [...] no je^st to dzikie zwie... żyjoⁿce zwierze ... (Jaroszewice); dziczyzna to je^st czyli czy... czyli dziczyzna to so^m to je^st mieⁿso ptak... mieⁿso zwierzoⁿt dziko... żyjoⁿcych ... (Nowa Wieś); (Pogorzałki); no dziczyzna to je^st takie [zwierzęta] których się nie karmi których się nie karmi jako tego żyje w polach lasach ... (Józwin).*

DZIELENIE – rzecz., ‘dokonywanie podziału zabitej świnie na części’: *dzielenie [świni]? ... to je^s ... jak to fachowo się nazywa ... no to... [...] no no ... rozro^mbywanie? ... (Sompolno); to się nazywa ... dzielenie mieⁿsa ... przekrawanie ... czy przero^mbanie ... i to się nazywa jatka ... (Rychwał).*

DZIELIĆ – PODZIELIĆ – czas., ‘dokonywać podziału całości przez wykrawanie z niej porcji’: *dzieli sie [świnie] ... ojej! ... wiedziałam ... zapomniałam no ... no sie jo^m roz... rozbieranie ... (Konin); [Kurczaka] dzieli sie na skrzydełka osobno udka ... piersi no i tam jest kuper i plecy ... (Budziśław Kościelny); (Borowo); (Milew); (Podgórz); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnie przekroił na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jest jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... (Golina); przygotowywano wcześniej tak...ki z... zacznij i później to sie dzieliło jak podrosło po... podzieliło sie na porcje zależności od tego ile miało być bochenków chleba najczę^ściej było to cztery lub sześć bochenków ... (Rzgów).*

DZIE^śĆCIOŁ – rzecz., ‘ptak odznaczający się umiejętnością drążenia otworów w pniu drzew’: (Jaroszewice); *w dziuplach to sowy dzie^śćcioły sikorki ... (Golina); wróbelki kto tam jeszcze żyje w dziuplach? ... dzie^śćcioły żyjo^m w dziuplach sowy żyjo^m w dziuplach ... (Nowa Wieś); w dziuplach to [żyje] dzie^śćcioł dzie^śćcioł sowa ... (Józwin); [R1:] a w dziuplach ... to jest ... [R2:] [szeptem] wróbel ... [R1:] dzie^śćcioł ... (Święcia).*

DZIK – rzecz., ‘zwierzę niehodowlane, podobne do świni, o brunatnym umaszczeniu, żyjące w lasach i na polach uprawnych’: (Wróblina); *dziki niszczo^m uprawy ryjo^m ... (Posada); dziki ... bo one szukają^m pożywienia ... na przykład w ziemniakach nam teraz poryły całe pole ... nie? ... óne szukały sobie jedzenia ... (Modła); no na pewno dziki [zagrażają uprawom] które przyjdą^m i wyryją^m lub po prostu so^m sarenki które też przyjdą^m ... no może mniej szkody*

narobio^m niż dziki no ale na pewno też jakieś tam szkody mogo^m powstać ... nie? ... (Paprotnia); dziki potrafią^m zniszczyć całe plantacje ziemniaków... losie jak tutaj u nas bywają^m to lubiny niszczo^m kukurydze ... (Janów); [W okolicy polowało się na] lisy dziki zają^mce ... [...] bażanty kuropatwy ... przepiórki ... (Golina); uprawo^m wsze... przede wszyst^kim najwieⁿcej to zagrażają^m dziki ... bo wychodzą^m na pola ryjo^m niszczo^m plony^{ch} a przeważnie ziemniaki ... (Jaroszewice); dziki w norach nie żyją^m bo młode dziki mają^m preⁿgi przez siebie ale dziki w norach nie żyją^m ... (Jaroszewice); dziki bo ryjo^m w kukurydzy żerują... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzą^m wchodzą^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzają^m kore u drzew i później drzewa zasychają^m chorują^m ... (Nowa Wieś); [Tutaj polowano na] zają^mce dzikie te dziki ... [...] no bażanty kuropatwy ... (Józwin); przeważnie dziki i jelenie [zagrażają uprawom] ... no bo one ryjo^m ryjo^m w polu ziemniaki w... buraki kukurydze niszczo^m ... (Józwin); [Tutaj polowano na] [R1:] zają^mce ... kuropatwy ... [R2:] dziki ... [R1:] bażanty ... (Święcia); no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie ... wyrują^m ziemniaki wtedy ... wykopują^m ... niszczo^m łⁿki ... zboża ... (Święcia); uprawom [zagrażają] dziki ... przeważnie ... [...] bo ryjo^m po ... ziemi ... wy... przewróć^m ... całe pole ... (Pogorzałki); 27.

DZIKA ŚWINIA – fraza, ‘zwierzę niehodowlane, podobne do świni, o brunatnym umaszczeniu, żyjące w lasach i na polach uprawnych’: (Golina); (Paprotnia); 27.

DZIKI – przym., 1. ‘o zwierzętach: nieoswojony’: *ptaki w sⁿiazdach no to ni... [...] to rozumiesz goły^mbie goły^mbie dzikie*

dzikie ... dzikie gołe^mbie jaszczy^mbie sroki i takie o ... (Józwin); [R1:] no wieⁿkoszoś ptaków żyje w gniazdach ... [...] [R2:] wróble ... [R1:] bocian ... dziki goło^mb ... (Święcia); to kuropatwa ... była szara ... dzika ... [...] nie było żeby tam ... mało kto tam ... przeszedł ... żeby tam polowali ... wieⁿcy tam n... na zająⁿce może trochę tam ... ale też ... też nie ... (Pogorzałki); dziczyzna to jest ... mieⁿso z dzikich zwierzoⁿt ... (Pogorzałki); myśliwy to taki że ma prawo to ... no ... na to^m zwierzyⁿo ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkłada jak^{by} ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam sidła na te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina); 12; > DZIKA ŚWINIA; 2. 'o roślinach: nieuprawiany': no piołun to s^om takie liście jag rabarber coś wygłoⁿdo tylko tyn dziki rabarber czy jak te ... ale to jest piołun ... (Golina); przedtem był jakiś taki zwyczaj ... obsadzania takimi dzikimi ... sliwkami ... gruszkami ... na ... miedzach ... [...] to były tak zwane ... dzikie właśnie te sliwki ... i dzikie gruszki wsadzone ... (Kazimierz Biskupi); no to no to to jest zioło albo rumianek taki dziki rumianek jest no to jest kwiatuśzek białe listki ma listki zielone oczywiście ale w kwiatku płatki białe i z takim dużym żółtym środkiem ... (Janów); no jo wiem no no dziczyzna ... [...] no jest to dzikie zwie... żyjoⁿce zwierze ... (Jaroszewice).

DZIOBEK, DZIÓBEK – rzecz., zdr., 'wydłużona, przednia część głowy ptaków służąca do chwytania pokarmu': indyk ma taki zakreⁿcony dziobek na tym dziobku wisi mu taki jak to kiedyś mówili nos a pod spodem ma takie korale ... czerwone ... (Główiew); no wróbel jest siwy ... mały dzióbek ... (Golina).

DZIÓB – rzecz., 'wydłużona, przednia część głowy ptaków służąca do chwytania

pokarmu': [Berda] to jest u... ptaków u kury kaczki indyka to jest pod spodem co łoⁿczy sżyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada); o kurcze! one [=jastrzębie] majo^m dzioby takie ... zaostrzone ... takie ... jak garbaty nos ... majo^m szpony ogromne ... że potrafi^m nawet takie drobne zwierzoⁿt-ko ... [...] porwać ... (Golina); [Szpak] no to taki jest ptaszek no wieⁿkszy od wróbla i ma taki długi dziób ... (Nowa Wieś); jaszcz^om b wygłoⁿda jest szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... duże duże pazury i dziób bardzo taki na hak ... (Józwin); [R1:] no wiem ... to s^om te ... jastrze^mbie ... [...] [R1:] no jest taki ... [R2:] szary ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśniejszego ... [R2:] dziób ma taki zawinieⁿty ... [R1:] ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na gołe^mbie domowe i ... (Święcia).

DZIÓBEK > DZIOBEK.

DZIUPŁA – rzecz., 'dziura w pniu drzewa, mogąca być schronieniem dla zwierząt (ptaków, wiewiórek itp.)': w dziuplach to sowy dzieⁿcioły sikorki ... (Golina); sikorki ... późni co to jeszcze ... szpak też w dziuplach ... (Jaroszewice); wróbelki kto tam jeszcze żyje w dziuplach? ... dzieⁿcioły żyjo^m w dziuplach sowy żyjo^m w dziuplach ... (Nowa Wieś); w dziuplach to [żyje] dzieⁿciół dzieⁿciół sowa ... (Józwin); [R1:] a w dziuplach ... to jest ... [R2:] [szepem] wróbel ... [R1:] dzieⁿciół ... (Święcia); sowy ... szpaki ... szpak też nie ... nie tego tylko w ... dziurak ... w... tych ... robi sobie ... [...] dziuple ... (Pogorzałki).

DZIURA – rzecz., 1. 'dół, zagłębienie w ziemi lub w innej powierzchni': były były wykopane tego ... w takie ... no dziury i w to zaś zasypywali ... tyn popiół ... był popiół ...

(Maliniec); *to jest kopiec ... [...] to jest tako dziura ... na gły^mbokości gdzieś czterdzieści do pięⁿdziesięⁿciu centymetrów ... półtora metra szeroko ... a długo to zależy ile jest ziemniaków ... (Dąbrowica); piwnica to takie były w domach w w podłodze i tam dziury były takie wykopane i tam ... byli te ziemniaki były ... (Stawiszyn); studnia to so^m dryny wykopana dziura i wkładzone so^m dryny i to jes^t studnia ... (Główiew); te zatrzaski sie ... albo takie pułapki w lesie robili kopali dziury i układali takie coś i i zwierze wpadało w dziure i wtedy tak mi sie wydaje ... (Nowa Wieś); 2. 'otwór w czymś': fajery ... to so^m tam takie okroⁿgle i sie kładło jedne na drugie do najwieⁿkszego zależy jakie były dziury w kuchni ... (Maliniec); to znaczy kiedyś były kuchnie węglowe które były podłoⁿczone ru^mo do przewodu kominowego ... no i sie wkłada... i był blat na wierzku ... i na tym czasami były dziury i zakryte fajerkami ... i na tym sie gotowało ... (Dąbrowica); [R1:] kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutej ... wiesz? ... przy nogach ... [R2:] tutej tak tak ... tu só^m takie ... dziury sie robiło ... i sie wkładało tutej ... (Golina).*

DZIURAWIĆ – czas., 'robić w czymś dziurę (dziury)': *no gable to podobne do wideł tylko że ... [...] na kóncach só^m kulki takie ... żeby ... nie ... [...] nie dziurawić ... ziemniaków czy pyrów ... (Golina).*

DZIURECZKA – rzecz., zdr., 'zagłębienie w jakiejś powierzchni': *no kluski śloⁿskie no ... z jajkiem w środku moⁿkó^m ziemniaczano^m odrobino^m masełka dla ten ... kulasz robisz dziurke gotujesz chwileczke i troszeczkę sosiku na to^m dziureczke ... no ... niebo w ge^mbie ... (Konin); [Jak umieszcza się powidla w pączku?] roz...plaszcz sie i sie robi dziureczke i sie za...ciska i sie kula i jes^t już umieszczóno no ... (Kragola).*

DZIURKA – rzecz., zdr., 1. 'zagłębienie w ziemi lub w innej powierzchni': [Szczeciⁿę świni po zabiciu trzeba było] *zakopać ... [...] no bo to była taka sierż no taka jag na świni no i co? ... no to tylko do wyło... wyłóć ^gdzieś na na na tak to nieładnie byⁿdzie wyglóⁿdać bydzie śmierdziało ... i zaś sie dziurke wykopało i sie zalało i sie wyrzuc... (Maliniec); no kluski śloⁿskie no ... z jajkiem w środku moⁿkó^m ziemniaczano^m odrobino^m masełka dla ten ... kulasz robisz dziurke gotujesz chwileczke i troszeczkę sosiku na to^m dziureczke ... no ... niebo w ge^mbie ... (Konin); 2. 'otwór w jakiejś powierzchni': [Szumowanie odbywa się] *tako^m łyżko^m z dziurkami ... [...] nie wazówka wazó... wazówki też takie só^m ... nie! ... [...] jak ona sie nazywo? ... szymaczka szymaczka to sie to^m to^m wod... t... te piane sie zd... zdejmuje tako^m dziurkowane jak duślak tylko że płaskie ... (Maliniec); najpierw świnke sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... [...] krew upuszczano z krtani i trzea było szybko mieszać żeby si nie zgrupiła ... (Rychwał); szare kluchy to kluchy z ziemniaków tartych ... odciska sie ... trze sie ziemniaki i odciska sie wode ... soli sie i ... wbija sie jajko ... go... w garku zagotuje sie wody i łyżko^m albo torebko^m z takó^m dziurko^m i sie wyciska na wode ... (Golina).**

(DŹGAĆ) – DŹGNO^ŃĆ – czas., 'uderzać czymś ostrym': *a no uderza sie [świnie] w głowe ... potem pod łopatke lewo^m trzeba dźgno^Ńć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... (Milew).*

DŹGNO^ŃĆ > (DŹGAĆ).

DŹRZEWKO – rzecz., zdr., 'roślina wieloletnia z pniem, konarami, gałęziami i korzeniami': *no a zajoⁿce to znów kapuste*

DŹRZEWNY

wp... zjedzóm ... króliki ... no zające ... to ... marchew ... ale teraz ich też mało że ... kiedyś było ich więcej ... to nieroz to tak ... jak tego to ... poobgryzały ... nie? ... dźrzewka ... owocowe ... zające ... (Pogorzałki).

DŹRZEWNY – przym., ‘o węglu: brunatny, mający mniejszą postać niż węgiel kamienny’: *napierw był torf do palenia w piecu póź-*

ni był dźrzewny węgiel ... i dźrzewny węgiel żeby był suchy do palenia to należało [w]ięc go zakopcować żeby był suchutki do palenia w piecu ... (Kolonja Wilczogóra).

DŹRZEWO > DRZEWO.

DŹRZYWIANY > DRZEWIANY.

EKOLOGICZNIE – przysł., ‘bez tworzyw sztucznych, z wykorzystaniem naturalnych surowców’: *był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... i w tym korycie było wsypywane jedzeⁿie ... no i taki kojec zwany taki kojec z furtko^m gdzie tam sie otwierało i sie wlewało no ...* (Kolonia Wilczogóra).

EKOLOGICZNY – przym., ‘taki, który przez wykonanie z naturalnych surowców przysłuża się ekologii’: [torba] *ekologiczna* ... (Kazimierz Biskupi).

EKSPEDIENT – rzecz., książk., ‘osoba sprzedająca towary w sklepie’: *no to so^m kramarze tak zwani bo handlujo^m na targu ... bo w sklepie to jes^t ekspedient a tam to so^m kramarze ... nie? ...* (Krągola).

ELEKTRYCZNY – przym., ‘wykorzystujący prąd przesyłany przewodami’: (Janów); *kuchnia ... może być ... gazowa ... elektryczna ... a może być ... też ... kuchnia na ... opał ... kuchynka ...* (Konin); *kiedyś kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafli ... z dużym wielkim kapturym ... z wycioⁿgiym ... a teraz mamy kuchnie elektryczne lub gazowe ... z kominym wentylacyjnym pod*

okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ... (Kolonia Wilczogóra); *teraz so^m [mły-ny] elektryczne ...* (Posada); [R1:] *wiatraki były no tak ... no to ...* [R2:] *na ten ... no tu był ... w Wyszynie ...* [R1:] *tylko nie za naszej kadencji [były młyny] wiatrakowe ale ... stały bo jeszcze ...* [R2:] *to stoi ... stojo^m jeszcze tam ...* [R1:] *tak ale ... ot co my pamieⁿtamy to były na wodę co ... tutaj koło młyna był i ... i potem na proⁿd ... nie? ... elektryczne ...* (Paprotnia); [A *były takie młyny z wiatraków?*] [R1:] *ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ...* [A *ten w Golinie to był już taki elektryczny?*] [R1:] *elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ... [...]* *te resztki co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ...* (Golina).

ELEWATOROWY – przym., ‘o urządzeniach: wykorzystujący przenośnik’: *dzisiaj wykopuje sie [ziemniaki] kombajnem ... a dawniej ... bardzo dawno ... hacz... haczkó^m ... albo były te... maszyny ... elewatorowe ...* (Dąbrowica).

F

FAJTAC – czas., ‘wykonywać szybkie, wahadłowe ruchy’: [Ptak] *skrzydłami fajto ...* (Wyszyna).

FALBANKA – rzecz., ‘wąski, pomarszczony pasek jakiejś substancji, tworzywa, materiału’: [Muchomor] *no to taki rozlazły ... blaszkowany ... najczeⁿściej w jakieś ... kropki czy takie nalew... naloty ... i takie fal-banki po bokach ...* (Golina).

FARBA – rzecz., ‘czerwony płyn krążący w żyłach ludzi i zwierząt, zapewniający im życie; krew; niekiedy krew zwierzęcia wykorzystywana jest w celach spożywczych’: *a no uderza sie [świnie] w głowę ... potem pod łopatkę lewo^m trzeba dźgno^ć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ...* (Milew); [Jucha] *a to jest krew ... to jest ta farba ...* (Milew).

FERMENTACJA – rzecz., ‘proces chemiczny wywołany obecnością drożdży, pleśni, bakterii, wykorzystywany przez człowieka w produkcji żywności i alkoholu’: [ziemniaki] *ulegają^m fermentacji ... gnijo^m ...* (Wardęzyn).

FERMENTOWAĆ, FERMYNTOWAĆ, FYRMENTOWAĆ – SFERMENTOWAĆ – czas., ‘podlegać fermentacji’: *żytnio^m moⁿ-ke wlewa ... do tego wlewasz wodę ... i ... codziennie musisz mieszać mieszać mieszać*

jak tu sie skwasi ... wiesz już tak zacznie fermentować ... do tego dolewasz wieⁿcej wody ... (Kazimierz Biskupi); *późni to [=nastaw na bimber] już przestanie ... przestanie to ... jak fyrmentować ... już przestanie ... to przez sitko zlewasz żeby było czyściutkie ...* (Golina); *to zrywosz ... te pyⁿdy [sosny] ... i zasypuje sie ... dużo^m ilości cukru ... [...] alkoholu troche zaś [się leje] ... ale to ... na litr to można piⁿdzieszioⁿtkę tylko żeby sie nie psuło ... tak fer... żeby już nie fermentowało ...* (Golina); [R1:] *zalewajka no właśnie to jest podobne do tyj polewki ...* [...] [R2:] *zalewajka to jest ... żurek sie zalewa ...* [R1:] *a no ... to może być i żurek ... tak ... o ... to musi być kwas taki żeby zrobił ... sfermentował ...* (Milew).

FERMIARZ – rzecz., ‘właściciel dużego gospodarstwa rolnego, które funkcjonuje jako przedsiębiorstwo nastawione na zysk’: *kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ...* [...] *zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿ-ga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ...* (Święcia).

FERMYNTOWAĆ > FERMENTOWAĆ.

FIGACZKA – rzecz., ‘maszyna do wykopywania ziemniaków zaopatrzona w obracające się łopatki ułożone w kształt gwiazdy’:

figaczka ... (Rychwał); była figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosypywała te ziemniaki ... (Rzgów).

FLACHA – rzecz., zgrub., ‘butelka alkoholu, najczęściej wódki’: (Święcia).

FLAK – rzecz., 1. ‘narząd wewnętrzny zwierzęcia wykorzystywany jako osłonka do wyrobów wędliniarskich’: [Na kielbasę] *no bierze sie mjeⁿso z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo^m pieprzem i to sie wyrabia reⁿkoma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świniaka ... (Budziśław Kościelny); [Na kielbasę] najpierw mieli się mięso wieprzowe i wołowe ... później si je przyprawia wyrabia ... później nabija sie w flak ... weⁿdzi i później parzy ... (Rychwał); no ... z tymi wneⁿczszościami no ... czszeba ... i i i ... kiedy już so^m wyjeⁿte ... czszeba je wszystkie ładnie oczyścić ... na przykład flaki ... czszeba tesz je bardzo ła... dobrze dokładnie umyć ... wyczyścić ze środka ... te wszystkie niepoczszebne ... to co niepoczszebne ... i ... umyć przede wszystkim bardzo dobrze ... (Konin); [R1:] na leżoⁿco ... po prostu ... za noge uwióⁿzoleş [świnie] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekiró^m ... nie? ... i potym ... pod łopatkę nóż ... i krew wyleciała i ... [R2:] no ... i wtedy sie wodę brało ... gotowanó^m wodó^m ... i sie polywało ... [...] [R1:] no i potym jak ... tego aż ... wodę sie zgotowało i ... polewałaś po ty sierści ... [R2:] po kawółku i skrobałeś ... [R1:] i skroboleş ... [R2:] no i późni czszea było rożcioⁿć ... i wszystko porozbierać flaki ... kiedyś czyścili jeszcze te flaki sie czyściło ... (Golina); kaszanka ... albo kiszka ... [...] dolewa się ... krwi ... wymięsza się dos... doprawia do smaku ... majeran...kiem najczeⁿściej solo^m i pieprzem po wymięszaniu ... przy pomocy*

specjalnej maszyny kładzie się we flaki ... (Borowo); a jak sie robi? ... kaszanke kasze sie parzy w oddzielnym garⁿku najpierw to sie gotuje ... woⁿtrobe mieⁿso tam podgardle na to^m kaszanke wszys^tko sie mieli woⁿtrobe wszys^tko sie mieli kasze sie paruje wszys^tko sie razem miesza wlewa sie krew nabija sie we flaki i sie weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy sie to w kociołku ... (Główiew); kaszanka ... [...] no to sie gotuje woⁿtrobe mieⁿso z łba świni ... no i kasze sie paruje i zaś to wszys^tko sie wymiesza to^m kasze z mieⁿsem i dodaje sie na końcu krew i wtedy sie nabija we flaki i to wychodzi kaszanka ... (Wróblina); 2. ‘syntetyczna osłonka wyrobów wędliniarskich’: [R1:] salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... [...] na salsesón bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ... [...] i to gotujesz ... i to gotujeż i późni sie w kałdun kładzie właśnie tyn zołóⁿdeg od ... świni ... przeważnie ... bo tero to só^m już flaki takie ... te ... (Golina); metka to jest surowe mieⁿso chude zmielone ... no i doprawione takie kuleczki porobione i surowe mieⁿso ... nie nie kuleczki przepraszam bo bym pomyliła ... i to^m metke surowe mieⁿso sie na... nabija we flaki i to wtedy jest już wtedy sie nic ani sie nie paruje ani nic bo to jest surowe miyⁿso we flaku ... to jest metka ... przyprawiona i ... (Wyszyna).

FLAKI – rzecz., bez l.poj., ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: (Milew); *flaki to od świniaka sie brało kałdun ... go sie wyczyściło wy... szorowało pokroiło w paseczki i gotowało ... i sie przyprawiało i to były flaki ... (Budziśław Kościelny); flaki ... no to najpierw trzeba obgotować flaki wieprzowe a p... i potem dodaje sie do nich różne rodzaj przyprawy ... warzywa ...*

i to sie wszystko gotuje ... do mieⁿkości ... (Podgórz); [R1:] *jak wzięł^j jó^m [=świnie] za-
bił^e krew upuścił^e ...* [...] *i oskrobał^e ...
i dopi^ro jó^m na tyn kry^mpulec do góry pod-
nosił^e ...* [...] [R2:] *potym na kry^mpulec sie
podniosł^e ... i sie rozcinał^e ... brzuch ...* [...] *flaki ...
wszystko sie wycioⁿgał^e ... wóⁿtrobe
serce wszystko i ...* [R1:] *i sie czyścił^e i późni
sie rozbirao ... szynki osobno ...* (Golina);
[Trzeba] *oparzyć jó^m [=świnie] ... oskrobać
... wymyć ... na wierzchu i wypatroszyć czy-
li wyjoⁿć wneⁿtrznosci czyli flaki ...* (Budzi-
sław Kościelny).

(FLANCOWAĆ) – POFLANCOWAĆ –
czas., ‘sadzić młode rośliny’: *należy je [=sa-
dzonki warzyw] ... powyrywać ... bo so^m za
geⁿsto posiane ...* [...] *no można je poslan-
cować na przykład jeśli już ... sie nadajo^m ...*
(Konin).

FLASZKA – rzecz., ‘butelka alkoholu’:
[R1:] *o golonka to najlepsza jest ...* [R2:]
z grochówko^m ... [R1:] [śmiech] *na piwku
... z piwkem ... smażona duszona ... go-
towana ...* [...] [R2:] *duszona w piwie ...*
[R1:] *duszona ... no gotować trzeba naj-
pierw ... dolać ... przyprawy ... ugotować
później wyjoⁿć ... włożyć na patelnie ...
jeszcze polać piwkem ... podsmażyć ... za-
piec ...* [R2:] *zapiec ... winkiem ... i jeszcze
flaszke na to ...* (Goranin); *a dorosłym to co
dawano do aha ... dorosłym co dawano jak
zatrzymywali czyli dosrośłym zawsze dawa-
ła para młodych flaszke ... a dziecio^m dawali
cukierki albo czekolade ...* [...] *no to brama
to sie mówiło że brame ktoś zrobił brame
...* (Nowa Wieś); *no to jak każdy odchodził
[z wesela] to też był dostawał butelke flaszki
...* (Nowa Wieś).

FOLIA – rzecz., 1. ‘przezroczysty materiał
z tworzywa sztucznego’: [R1:] *no kalonka*

tako była no to ja[k] ... ci mówie ... [...] *ta
deska no i grubo słomy sie kładło ... tak że
przez ... tó^m słome i ziemie to ...* [...] *nie prze-
leciało ...* [R2:] *no tero to może folie jeszcze
kładó^m ale nie wim czy kładó^m ...* (Golina);
2. ‘tunel ogrodniczy do uprawy warzyw lub
kwiatów z przezroczystego, cienkiego two-
rzywa sztucznego’: *no jak ktoś miał jakieś
folie albo coś to narzucal jak jeszcze na tó^m
... przyzme już przykrytó^m słomo^m i ziemi^m
...* (Golina); *no zdarzajo^m sie też te pomido-
ry koktajlowe ponieważ one nie potrzebuj^m
folii ... papryka groszek sałata rzodkiewka
... co tam jeszcze może być [w ogródku] ...
no chyba tyle ...* (Wilczyn); 15.

FOLIOWY – przym., ‘wykonany z folii’: *to-
rebka ... normalnie ale jak ... foliowa to ...*
[...] *abo foliówka albo reklamówka ...* (Po-
gorzałki).

FOLIÓWKA – rzecz., ‘torebka wykona-
na z folii’: (Józwin); (Krągola); *torebka ...
normalnie ale jak ... foliowa to ...* [...] *abo
foliówka albo reklamówka ...* (Pogorzałki).

FRANCUSKA KACZKA – fraza, ‘odmiana
kaczek o ubarwieniu od biało-czarnego po
czarne z zielonym i fioletowym połyskiem’:
[Francuskie kaczki] *majo^m upierzenie ko-
lorowe czarno niebieskie białe ...* (Posada);
*francuskie [kaczki]? jak wyglóⁿdajó^m? czar-
ne ...* (Modła); [R1:] *francuskie kaczki to
czarno białe ...* [R2:] *czarne so^m ... czarne
so^m ...* [R1:] *czarne no ale białe też só^m ...*
[R2:] *białe nie só^m tylko czarne so^m ...* [R1:]
całe czarne? ... [R2:] *tak ... tak może gdzieś
białe ale ogólnie só^m czarne ...* (Paprotnia);
[Francuskie kaczki] *so^m troche takie tułów
majo^m dłuższy i so^m czarnobiałe przeważnie
choć białe też bywajo^m ...* (Janów).

FRANCUSKI > FRANCUSKA KACZKA.

FRUNO^{ŃĆ} – czas., ‘o ptakach: unosić się w powietrzu dzięki ruchom skrzydeł’: [Ptak] *frunie* ... (Pogorzałki).

FRUWAĆ – czas., 1. ‘o ptakach: unosić się w powietrzu dzięki ruchom skrzydeł’: [Ptak] *fruwa lata* ... (Golina); (Józwin); (Grzymiszew); (Nowa Wieś); (Święcia); *ptak ma skrzydła ... fruwa* ... (Krażola); *só^m i duże jaszcz^mbie i só^m te mniejsze to nazywajó^m sie myszo... myszołowy ... małe ... duże rozpieⁿtość sz^krzydeł i szybko fruwa w powietrzu a jak zobaczy jako^mś zdobycz z wysokości to od razu pionowo peⁿdzi na dół po to^m zdobycz* ... (Jaroszewice); 2. ‘o przedmiotach lekkich: wolno opadać, unosić się przez chwilę w powietrzu’: *a żarty to ... robili ... chłopacy bo ... na przykład ... w trakcie tego ... łapali tam ... jakieś ptaki ... powiedzmy sikorki ... i wpuszczali ... czy tam inne ... wpuszczali do środka i wtedy sie zameⁿd robił bo te piór... pierze fruwało po całym miyszkaniu ...* (Sompolno).

FUCH – dźwiękonaśl., ‘odgłos wydobywający się przy pęknięciu jakiejś powierzchni i wydobyciu się z niej sypkiej zawartości’: *ojekul! to nie wiem jak on sie nazywa ... jakoś tak brzydko jakoś na to mówili to bycze jajo czy coś takiego ... to sie nadezło to takie takie fuch takie wylatywało taki ten* ... (Stawiszyn).

FURTKA – rzecz., ‘część ogrodzenia, która służy ludziom do wchodzenia i wychodzenia pojedynczo’: *był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... i w tym korycie było wsypywane jedzeⁿnie ... no i taki kojec zwany taki kojec z furtko^m gdzie tam sie otwierało i sie wlewało no ...* (Kolonja Wilczogóra).

FUTER – rzecz., ‘karma dla zwierząt; przen. też: jedzenie’: *futer to mówi że jedzenie ...* (Posada); [R1:] [Futer] *no to je... jedzenie dla dla zwierzoⁿt ... futrowanie konia czy ... [...]* *futer to we worku taki ...* [R2:] *futrować ... no to kar... [...]* *no tak ... to sie futruje zwierzeⁿta że ... no nie? ... w takim potocznym znaczeniu ... nie? ... że ... nie ide dać jeść tylko ide nafutrować tam krowe czy ... czy dajmy na to co inn... jakieś inne zwierze ... nie? ...* (Paprotnia).

FUTROWAĆ – NAFUTROWAĆ – czas., ‘karmić zwierzęta; przen. też: jeść’: [Futrować to] *dobrze karmić ...* (Posada); (Janów); *nie ide dać jeść tylko ide nafutrować tam krowe czy ... czy dajmy na to co inn... jakieś inne zwierze ... nie? ...* (Paprotnia); *a to futrować to chyba jeść ... nie? ... tak kiedyś sie mówiło aleś sie nafutrował coś takiego ale nie wiem czy o to chodzi ...* (Janów).

FYRMENTOWAĆ > FERMENTOWAĆ.

G

GABLE – rzecz., bez l.poj., ‘widły do ziemniaków o zaokrąglonych zębach’: *gable ...* (Stawiszyn); *gable ... [...] to miały takie grube ... te preⁿty ... a na końcu miały takie kulki ... żeby nie kaleczyć kartofli ...* (Milew); *gable to były ... na drewnianym trzonku ... takie jakby duże widły tylko ... o grubych .. tych ... no nie umie teraz ... uciekło mi sformułowanie ... po prostu grubsze od widel i niezaokroⁿglone ... te widelki były na końcu ... nie były ostre ...* (Janów); *gable ... one po prostu wygloⁿdały jak takie przedłużone grabie ... te^mpo zakończone ...* (Wilczyn); *gable ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw ...* (Rosocha); *gabłami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczęble jak rzucałeś to te ...* (Golina); *no gable to podobne do widel tylko że ... [...] na końcach só^m kulki takie ... żeby ... nie ... [...] nie dziurawić ... ziemniaków czy pyrów ...* (Golina).

GADY – rzecz., ‘ptaki hodowane w gospodarstwie dla jaj i mięsa; drób’: *no ... gadzina to só^m gady ... no ... ptactwo ... nie? ...* (Rychwał); *gady ... domowe ...* (Milew).

GADZINA – rzecz., ‘drób, ptactwo domowe’: **1.** *no ... gadzina to só^m gady ... no ... ptactwo ... nie? ...* (Rychwał); *gadzina? ... gadzina to można nazwać drobiem ...* (Konin); *gadzina ... można na gadzine ... na*

k... na k... na mało^m indyczke też gadzina ... (Milew); *gadzina czyli to ta ... zwierzyna właśnie [...] czyli takie zwierzeⁿta chlewne ... o! ... no ... które tam ... jak to się mówi ... które hodujesz w domu ... tak mi się wydaje ...* (Konin); **2.** ‘gromada zwierząt, do której należą m.in. żaby, jaszczurki, węże’: *gadzina to jakieś ... pełzajoⁿce chyba zwierze ...* (Sompolno); [Gadzina to] *zwierze budzące wstręt ...* (Podgór).

GAJOR – rzecz., ‘samiec gęsi’: *no to geⁿs chyba samiec geⁿsi ... gajor goⁿsior ...* (Janów); (Posada).

GAŁO^NZKA – rzecz., zdr., ‘pęd odrastający z pnia drzewa’: [Święconkę] *przystrajało się bukszpanem ... i różnymi ... takimi ... ozdobami ... zielonymi ... gałoⁿzkami ... kwiatkami ...* (Wilczyn); [Święconkę dekorowano] *zielonymi ... gałoⁿzkami ... i kwiatkami ...* (Święcia); [W Wielki Piątek] *nikt mnie nie bił gałązkami ...* (Goranin); *dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzo^m wchodzi^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ...* (Nowa Wieś).

GAŁO^NŻ – rzecz., ‘pęd odrastający z pnia drzewa’: [Kierzek] *to so^m krzaki ... od ... od ziemi wyrastajo^m taki peⁿczek gałⁿz... gałⁿzi i potem się rozkrzewia ...* (Milew).

GAPA, GLAPA – rzecz., ‘średniej wielkości czarny lub szary ptak, który kracze; wrona’: *gapa ...* (Borowo); (Krągola); (Nowa Wieś); *no to glapa glapa no kruk ...* (Jaroszewice); [Glapa mówi się] *no no właśnie na te ... n... albo kruka albo ... wrone nie ... to so^m podobne wszyskie te ...* (Józwin); *małe od gapy? ... nie wiem ...* (Rychwał); *glapa [mówili] na kruka ...* (Grzymiszew); *no ... to ... się ... mówi na ... wrony ... chyba gapa ...* (Kazimierz Biskupi); [Glapa mówi się] *na sroke ...* (Wyszyna); *małe od glapy? ... piszleⁿta ...* (Wyszyna); [Glapa mówi się] *na wrony te wronowate ... to ... ich jest ... kilka gatunków ...* (Golina); *po wtedy w tamtych czasach polowali na przewaźnie na glapy ... no na sroki nie tyle najwieⁿcej na glapy ...* (Jaroszewice); *no tak no to gapa albo glapa to albo wrona no to tak mów... różnie mówio^m ...* (Jaroszewice); [W Polsce zimują] *sroki ... glapy ... wróble ...* (Święcia); [Gapa mówi się] *na kruka ... no bo óne só^m podobne ... niektóre só^m trochę jaśniejsze ... kawka jest trochę ze siwym ... [...] tak ... gapa ... albo glapa ... no ...* (Pogorzałki).

GAPIAK, GLAPIAK, GLAPIOK, KLA-PIAK – rzecz., ‘młode od wrony (gapy, glapy)’: *gapioki ...* (Nowa Wieś); *glapioki ...* (Golina); (Józwin); *klapiaki ...* (Józwin).

GAPIE – rzecz., ‘młode od wrony (gapy)’: *gapiotⁿka ...* (Borowo); (Kazimierz Biskupi).

GAPKA – rzecz., ‘młode od wrony (gapy)’: *gap...ki ...* (Święcia).

GARDEŁKO – rzecz., pieśzcz., ‘wspólna część przewodu pokarmowego i oddechowego znajdująca się za jamą ustną, a przed przełykiem’: [Jakim gestem zaprasza się kogoś na picie alkoholu?] *puka się w gardełko ...* (Jaroszewice).

GARDLAK – rzecz., ‘rasa gołębi charakteryzująca się uwydatnionym „gardłem”’: *garłacz*: [Gołębie] *so^m pocztowe so^m rasowe ... jeszcze tak gryko ... gardlaki i jeszcze tam inne jakieś tam nazywajo^m ... polowe ... polusy ... także kilka jest ... gardlaki ... no i bociany so^m jeszcze ... tyż się nazywajo^m ... [...] u nos so^m pocztowe ... i bocian jest jeden ...* (Milew).

GARDŁO – rzecz., ‘wspólna część przewodu pokarmowego i oddechowego znajdująca się za jamą ustną, a przed przełykiem’: *najpierw czszeba ... uderzyć w kark ... świni ... no i potem zarżnoⁿć ... gardło ... żeby krew odpłynęła ...* (Podgór); (Józwin); *no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... no ... i ... później ... jak ona już jest tak ... zatajona ... to czszeba wzięⁿś nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ...* (Konin); *przez gar^dło do żołoⁿdka ...* (Wróblina); *do gardła ...* (Główek); *syrop przyrzoⁿdza się z młodych wypustków sosny zalewało się go ... zasypywało się cukrem i chyba służył na stany zapalne gardła ...* (Grzymiszew); [Jeśli ktoś jest pod wpływem alkoholu] *no pokazujesz to na gardło ... czy na przełyk czy na gardło ...* (Modła); [Ktoś nie wylewa za kołnierz] *to znaczy że leje do gardła i pije ...* (Golina).

GARDZIEL – rzecz., ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetwarzanie pokarmu’: (Podgór).

GARŁACZ – rzecz., ‘rasa gołębi, charakteryzująca się uwydatnionym „gardłem”’: [Gołębie] *pocztowe polusy mewki garłaczne ...* (Budziszew Kościelny).

GAWRON – rzecz., ‘średniej wielkości ptak o czarnym ubarwieniu (z szarym poły-

skiem) i maszynym dziobie': *średniej wielkości [ptak] i jes czarny ... może to być gawron ... sroka ... może to być indyk czarny ... może to być kura czarna ...* (Kazimierz Biskupi).

GAZ – rzecz., 'substancja opałowa w postaci lotnej': *kuchnia ... we"glowa składa sie ... z paleniska oraz płyty ... natomias kuchnie ... nowoczesne ... zasilane gazem ... bo"dz pro"dem ... po prostu ... paleniska so... so"m pozbawione ...* (Ignacewo); *kiedys paliło sie we"glym ... a teraz mamy kuchnie na gaz ... lub elektryczne ...* (Kolonja Wilczogóra); *kiedys ... paliło sie ... w kuchni ... takiej ... we"glowej ... teraz pal... gotujemy ... na gazie ...* (Wardężyn); [R1:] *pipcie to wiy"cy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea powycio"gadź ale nieroz takie włoski stojó"m no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ... żeby te klaki ...* [R2:] *na palniku gazym czy ... na bryndce* (Golina); *zaklepke to sie robi ... kładzie sie troszeczke mleka czy wody i mo"ki a zasmażke to sie znów smaży mo"ke na suchej patelni na gazie ...* (Główiew); *późni to już przestanie ... przestanie to ... jak fyrmentować ... już przestanie ... to przez sitko zlewasz żeby było czyściutkie ... i aparat taki do ... przecyndzynio ... i kładziesz na ... na tyn ... na piecu na gazie i sie gotuje do tymperatury gdzieś ... osimdziesio"t stopni ... i tam para sie schłodzo przez te wy"żyki ... i ... [...] i sie skrapia ... alkohol ...* (Golina); *no podpłomyk no to na gazie jes"t ...* (Wyszyna).

GAZER – rzecz., 'osoba nadużywająca alkoholu': [Gazer] *to taki co pije dużo alkoholu ...* (Józwin); (Grzymiszew); (Krągola); (Wyszyna); [Gazer to] *taki co pije alkohol ...* (Borowo); *gazer no inaczej pijak alkoholik ...* (Jaroszewice); [Gazer] *lubi sobie popijać ...* (Golina); *gazer ... to mnie sie"m*

wydaje kochanie że to jes ... taki ... ktoś ... kto ... pije bez ... umiaru ... tak długo dopóki może ustać na nogach ... (Kazimierz Biskupi).

GAZOWAĆ – czas., 'pić alkohol': [Gazować] *no ... sobie popić ...* (Józwin); *gazować to ... popijać sobie ... alkohol ...* (Borowo); [Gazować to] *pić alkohol ...* (Jaroszewice); (Wyszyna); [Gazować to] *dużo pić ... alkoholu oczywiście ...* (Grzymiszew); *gazować n... no to jes wszystko powio"zane z alkoholem gazować tak samo ... przekraczać ... dos... umieje"n... n... no przekraczać zwie"kszone dawki jakie so... jakie by można było wypić ...* (Kazimierz Biskupi).

GAZOWY – przym., 'wykorzystujący gaz': *kuchnia ... może być ... gazowa ... elektryczna ... a może być ... też ... kuchnia na ... opał ... kuchynka ...* (Konin); *pieca nie mam w kuchni tylko jest kuchnia gazowa duża ...* (Maliniec); *kiedys kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafla ... z dużym wielkim kapturym ... z wycio"giym ... a teraz mamy kuchnie elektryczne lub gazowe ... z kominym wentylacyjnym pod okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ...* (Kolonja Wilczogóra).

GAŚIOK – rzecz., 'młode gęsi': *gąsioki ...* (Milew).

GAŚIOR, GE"SIOR, GĘSIOR, GO"SIOR – rzecz., 'samiec gęsi': *ge"sior ...* (Sompolno); *gąsior ...* (Milew); (Rychwał); [W okolicy hoduje się] *gęsior kury kaczki ...* (Rychwał); (Budziśław Kościelny); (Konin); (Podgór); *no to ge"ś chyba samiec ge"si ... gajor go"sior ...* (Janów) (Konin); (Posada).

GAŚKA, GO"SKA – rzecz., 1. 'młode gęsi': *gąska ...* (Podgór); *młode gąski [przywołuje*

się] *no to pyle pyle pyle!* ... [A duże?] *basia basia basia basia!* ... (Budzisław Kościelny); 2. 'gatunek grzyba o żółtozielonym kolorze, uważany za jadalny, choć może powodować zatrucia; gąska zielonka': [Do jedzenia nadają się] *maślak podgrzybek kurki podpinka sowy ... zielone goⁿski* ... (Konin); *borowik prawdziwek maślak ... podgrzybek ... goⁿska ... i jeszcze tam jo już wszystkich nie paniⁿtóm* ... (Kolonia Wilczogóra); *bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na to mówili* ... (Sompolno); *goⁿska to jes^t malutki taki grzybek który też ma czarny łepiek ale pod spodem ma jest bardziej żółty i taki suchy jak gdyby był* ... (Stawiszyn); *gąska jest żółta* ... (Milew); *gąska podobna ... też taka blaszkowana ... i chyba w dwóch kolorach jest ta gąska* ... (Golina); [Gąska to grzyb] *też blaszkowy ... jasno ... taki zielonkawozielony ... zielonkawożółty no ...* (Janów); *a goⁿska no to to to jes^t oczywiście [grzyb] blaszkowy i i i zielonkawy kolor* ... (Rosocha).

GĄSZCZOK – rzecz., 'młode gęsi': *gąszczoki* ... (Milew).

GDAKAĆ – czas., 'o kurze: wydawać charakterystyczny odgłos po zniesieniu jajka': *no ... po zn... zniesieniu jajka ... kura ... wydobywa głos z siebie ... taki ... z... no ... zadowolajoⁿcy ... [...]* *gdacze ... gdacze bardzo* ... (Konin); (Golina); (Podgór); (Rychwał); [Kura] *gdacze no gdacze ... tak tak ... no śpiewa ... chwali się że jajko zniosła* ... (Milew); [Skąd wiadomo, że kura zniosła jajko] *no bo gdacze* ... (Budzisław Kościelny); *no czym się różni kogut? ... to pieje ... a kura gdacze* ... (Rychwał).

GEES – rzecz., 'GS – właściwie Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” – spółdzielnia produkcyjno-handlowo-usługowa': [Skup mięsa] *w Geesie był* ... (Golina).

GE^NSTO, GĘSTO – przysł., 1. 'tak, że poszczególne elementy są bardzo blisko (lub zbyt blisko) siebie': *należy je [=sadzunki warzyw] ... powyrywać ... bo so^m za geⁿsto posiane ... [...]* *no można je poflancować na przykład jeśli już ... sie nadajo^m ...* (Konin); *przerywanie buraków ... czyli jeżeli miały za dużo liści to po prostu te liście wyrywano lub też jeżeli było za gęsto rosły te buraki to też wyrywano żeby mogły się rozrosnoⁿć* ... (Wilczyn); *kozak ma broⁿzowy kapelusz ale bardzo charakterystyczny trzonek który ma takie bardzo gęsto ułożone czarne kreski* ... (Wilczyn); 2. 'zawiesić': *to só^m ... szare kluski ... ż ziemniaków i moⁿki ... [...]* *trze się ... ziemniaki ... dodaje się jajko ... i moⁿke i ... geⁿsto czszeba zarobić ... na talerz ... i z talerza ... l... tyżko^m ... do garka do gotowanej wody osolony ... szare kluchy* ... (Pogorzałki); [Marmolada] *no to jes^t ... z owoców z cukrem przeważnie tak geⁿsto gotowane* ... (Janów).

GE^NSTY, GY^NSTY – przym., 'taki, że poszczególne elementy są bardzo blisko (zbyt blisko) siebie': [R1:] *najpierw to ... jak się wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ...* [R2:] *przerywało ... [R1:] przerywka była ... tych ... tych buraków ... odległości musiały być nie wiem czy z dwadzieścia centymetrów czy co czyszydziści jakoś tak były ... nie? ... to przerywka* ... (Golina).

GE^NSI – przym., 'należący do gęsi': *geⁿsię pióro jest inne niż kacze ... [...]* *bo jeź wieⁿksze ... wieⁿksze szersze dłuższe ... i bardziej sztywne* ... (Budzisław Kościelny); > **GE^NSI PE^MPEK**.

GE^ŃSIARNIA – rzecz., ‘pomieszczenie, gdzie przebywają gęsi’: *ge^Ńsiarnia ...* (Sompolno).

GE^ŃSIO^NTKO, GO^ŃSIO^NTKO, GY^ŃSIO^NTKO – rzecz., ‘młode gęsi’: *młode od ge^Ńsi ... go^Ńsioⁿtko ...* (Konin); *gy^Ńsioⁿtko ... czy go^Ńśo... ge^Ńsioⁿtko ...* (Sompolno).

GE^ŃSIOR > GA^ŃSIOR.

GE^ŃSI PE^MPEK – fraza, ‘mniej szlachetna odmiana podgrzybka o jasnobrązowym kapeluszu, który u starszych osobników ma wyraźne spękania i kropki’: *nie wiem dokładnie czy myślę o tym samym grzybie ... wydaje mi się że to jest tak zwany ... ja przynajmniej go znam z nazwy ge^Ńsi pe^mpek ... ma on żółty trzonek i szary kapelusz ... i oczywiście system go^mbczasty ...* (Wilczyn).

GE^ŃŚ, GĘŚ, GY^ŃŚ – rzecz., ‘duży ptak hodowany przede wszystkim dla pierza i mięsa’: *nadziewana gęś ...* (Rychwał); [W okolicy hodowano] *kury kaczki i ge^Ńsi ...* (Budziśław Kościelny); [W okolicy hoduje się] *oprócz kur ... ge^Ńsi ... kaczki ... indyki ...* (Sompolno); *oskubana ge^Ńś ...* (Rychwał); *gęś faszerowana ... pierś z gęsi ... rosół ... czernina ...* (Podgór); *no ... najbardziej były kury ... h... hodowane ... kaczki ... ge^Ńsi ... perliczki ...* (Konin); [W okolicy hodowano] *no ge^Ńsi kaczki indory ...* [...] *i kury ... perliczki też były ... so^m jeszcze przecież ...* (Milew); [W okolicy hoduje się] *kury ge^Ńsi ... indyki też u nas były ... kaczki ... bloj... bojłery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple ... ale to też jest kura ... no ...* (Konin); [R1:] *no to to ma akurat takie ale mówię ... takie babka nie pamiętaż jag miaa?... tylko ona miała czarno^m ...* [...] *czarno^m żeliwno^m ... nie było tego ...*

[R2:] *wiⁿkszo ... tak dotóⁿd gdzieś była ...*
 [R1:] *tylko były dwa uszy ... i tu się podnosiło ... i na tym kaka się piekła czy ge^Ńś ...*
 [R2:] *chyba wyższo bya bo jak ...* [R1:] *bo tamto mówili ge^Ńsiarka albo ... w czym pieczesz? ... w brytfance ...* [R3:] *no mówię ci że brytfanna mówiło się na to ... no ...* [...] [R1:] *a ciasto to się piecze we foremce albo? ...* [R3:] *no to teraz ...* [...] [R1:] *w blaszkach ...* [R3:] *na blaszkach no ... ale brytfanna... no nie wiem ...* (Golina); *no najczę^Ńściej kupujemy w sklepie dzisiaj kurczaki ... kury ... ge^Ńsi ... kaczki ... no takie ...* (Konin); [W sklepie najczę^Ńściej kupuje się] *no z indyka ... najczy^Ńściej to jest ...* [...] *kury ... ale możesz kaczke i możesz kupić tero indyka i ... kuropatwy nawet w sklepach też mają^m ...* [...] *o! gy^Ńsi ...* (Golina); [R1:] *to to tak ... to jest taka srebrzysta i ...* [R2:] *o perliczke chodzi ...* [R1:] *no ...* [R2:] *no to jest ptak domowy który no czeⁿsto gości w zagrodach rolnych ...* [R1:] *i strasznie głośny jest ...* [R2:] *i jest głośny ... no nie? ... który cioⁿgle ten ...* [R1:] *nie tylko jak jest niebezpieczeństwo ...* [R2:] *tak no ... ale w wieⁿkszości ... no nie? ... to ... i bardzo dobry rosołek jest z perliczki ... to można powiedzieć ...* [...] [R1:] *i bardzo czujny jest w nocy ... i tam ... nikt ci nic nie weźmie ... tak jak gęś ...* (Paprotnia); *no to ge^Ńś chyba samiec ge^Ńsi ... gajor go^Ńsior ...* (Janów); *wiem [jak wygląda indyk] ... bo nieraz mnie pogonił ...* [...] *duży ... jes po prostu wielkości ge^Ńsi ... tylko że ma ... dłuższe nogi ... i on bardzo ... po prostu ... bardzo nienawidzi koloru czerwonego i ... a jeszcze to ... on bardzo goni za czerwonym ... tak że ... to też czszeba uważać żeby cie indyk nie pogonił ...* (Kazimierz Biskupi); [Tutaj polowano] *na dziki sarny jelenie łosie ...* [...] *no na bażanty na dzikie kaczki dzikie ge^Ńsi grzywacze na kuropatwy ...* (Nowa Wieś); *odlatują^m ... dzikie kaczki dzikie ge^Ńsi ...* (Pogorzałki).

GĘ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać gęsi’: *gę gę gę! ...* (Konin); (Podgórze); (Sompolno); *gę gę gę gę! ...* (Konin); (Rychwał).

GĘSIĘ – rzecz., ‘młode gęsi’: *gęsię ...* (Rychwał).

GĘSIOR > **GĄSIOR**.

GĘSTO > **GE^NSTO**.

GĘŚ > **GE^NŚ**.

GĘŚNIK – rzecz., ‘pomieszczenie, gdzie przebywają gęsi’: *gęśnik ...* (Budziszewice Kościelny); (Podgórze).

GICZKA – rzecz., zdr., ‘mięso z kością pochodzące z tylnej kończyny zwierzęcia’: *no to ... piersi inaczej i skrzydełka inaczej ... i te giczki czy jak tam nóżki inaczej ... [...] jedno jest do pieczenia drugie na ... na gotowania na rosół się nadaje ... ale raczy kurczaka mięso to się wszystko nadaje na ... do rosółu ...* (Milew).

GIRA – rzecz., ‘część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzystywana przez ludzi w celach spożywczych’: [R1:] *no szynke to ... do... z... z łopatki tyż możesz łopatkę uwyⁿdzić ... możesz tak samo owyⁿdzić tyń ... schab teraz wyⁿdzó^m ... możesz ... owyⁿdzić ...* [R2:] *o schabie to nie godej ... o szynce ...* [R1:] *a szynka ... to tylnio ... tylnie nogi to jes szynka ...* [R2:] *nie tylnie nogi tylko to się inaczej mówi ...* [R1:] *no tylnie giry ... no co? ...* (Golina).

GLAPA > **GAPA**.

GLAPIAK > **GAPIAK**.

GLAPIOK > **GAPIAK**.

GLAPKA – rzecz., ‘młode wrony (glapy)’: *glapki ...* (Grzymiszew).

GLEBA – rzecz., ‘ziemia stanowiąca podłoże dla życia roślin’: [Harfa] *a to właśnie to do do do do przesiewania o... otrzymania za... załóżmy do tych ziemniaków no to żeby się pozbyć piachu ... gleby ...* (Rosocha).

GLINA – rzecz., ‘rodzaj skały o kolorze żółtym, ceglastym lub brunatnym, z której można lepić’: *kiedyś kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafli ... z dużym wielkim kapturym ...* (Kolonja Wilczogóra); *piec chlebowy pobudowany był z cegły w kształcie prostopadłościanu w środku było sklepienie półokroⁿgłe wyłożone cegło^m szamotowo^m a spód pieca ubity był z gliny otwór był zamykany dźwiczkami z blachy ... no koniec ...* (Rzgów); [Piec chlebowy] *no to ... murywana czeⁿś z komoro^m i to w pod... podłoże cegła... cegła z i glina zastawiana i tam się paliło ...* (Rosocha); [Donica do ucierania masła] *była okroⁿgła ... najczeⁿściej ... ceramiczna naczey z gliny raczej ... robiona ... no ...* (Borowo); *kiedyś to były tak zwane ... kamieniaki ... też nie wiem co to znaczysz ... ale to ... znaczyć ale ... wiesz no to so^m takie garki ... no ... wyrabiane z gliny i wypalane ...* (Kazimierz Biskupi); [Zakwas do żurku] *można i robić ... kiedyś robili ... [...] robiła mama sama to ... robiła w tym ... w takim ... dzbanku ... z gliny ... polanej ...* (Pogorzalki); *nie znasz takiego czegoś polepa ... ale ja ci wytłumaczę ... to jest dom ... [...] w którym ... się lało polepe z gliny ...* (Kazimierz Biskupi).

GLINIANY – przym., ‘zrobiony z gliny’: *maselniczka ... czy jakieś tam naczynia takie ... gliniane ... o ... [...] dłużej stało ...* (Grodzicz); [W kuchni używa się garnków emaliowanych ze stali nierdzewnej teraz

oczywiście kiedyś to to to to nawet glinianych się te tego używało ... no ... aluminiowych raczej teraz nie polecają^m ale też bywały i ... (Rosocha); wlewano [mleko] dooo ... jakiś kanki ... iii ... wpuszczano do studni ... albo ... albo też ... sz... no jak to ... nalewano do garnka ... glinianego ... iii ... zostało ... zostawiano w piwniczce taki ziemnej ... nie? ... aż ... aż do skwaszenia ... (Borowo); ale gliniaki to się mówiło ale ale raczej nie ... od nas kamienny garczek czy czy gliniany ... (Janów); teraz to się kupuje a kiedyś to w każdym domu był żurowniczek taki gliniany garnuszek z koziołeczkiem przykryty i tam się do... dorabiało m^onki dosypywało ón stał gdzieś w ciepłym miejscu i on sam się robił ten zakwas ... [...] no na żurek ... (Krągola).

GLADKI – przym., ‘mający powierzchnię pozbawioną wystających elementów’: jak się zabijało [świnie] to najpi^erw musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... potem gotujoⁿco^m wodo^m sie wodo^m polywało siera i sie skrobało ... i sie skrobało i ta sierść ... sie wycierało i nie było tej sierści ... nie? ... i to była gładka skóra ... (Kolonja Wilczogóra); [R1:] ty masz w formie koła ... ale normalnie były pamieⁿtasz jak do kosy to były te osetki ... [...] o! ... gładka osetka ... [...] [R2:] widać że sie oszczyszy na tym ... nie? ... [R1:] on sie ściiera też ... bo sie ściro z czasem ... nie? ... (Golina); [Czarny łepiek] ma bardzo ciemnobraⁿzowy łepiek ... i ... korzeń taki w miare ... jak to podzieć ... gładki ... o! ... gładki korzonek ... (Janów).

GLÓS – rzecz., ‘dźwięki wydawane przez żywe istoty’: [Kura] oznajmia to [=zniesienie jajka] ... t... i ... tym swoim głosem ... czyli ... głośno ... ko ko ko ko tam ... (Sompolno).

GŁOWA – rzecz., 1. ‘część ciała zawierająca mózg i narządy zmysłów (wzroku, słuchu, węchu)’: czszeba ... najpierw kure złapać ... ucioⁿć jej ... głowe ... później ... zalać wrzoⁿtkiem ... obrać ... oczyścić ... z tych piór ... później czszeba ... rozebrać to^m kure ... po...ćwiartować ... tak jak ... kto tam uważa ... iii ... już ... sss... umyć ... i włożyć do garka ... (Konin); no na pewno czszeba jo^m [=kure] zabić ... a potem ... [...] cały ten proces to jest zabicie ... odcieⁿcie głowy pamieⁿtam ... to było straszne ... (Konin); kogut ma taki duży d^lugie pióra w ogonie i ma taki grzebień na głowie ... (Budziśław Kościelny); [Podział świni:] no ... z górnej czeⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... (Sompolno); a salceson ... to sie znowu wykorzystuje ... czeⁿści z głowy tam ... ten ... jeⁿzor ... świni ... może być ... bardzo dobry ... (Sompolno); salceson robi sie z golonek ... z mięsa z głowy ... wszystko sie gotuje ... i wkłada sie w mačka ... (Rychwał); [Salceson robi się] z dobrego mieⁿsa z głowy ... (Milew); na leżóⁿco ... po prostu ... za noge uwioⁿzoł^eś [świnie] ... i czszeba było ... uderzyć w głowe ... młotym czy siekiró^m ... nie? ... (Golina); no ... szczupak to ... był dosyć długi ... duży ... wie... najwieⁿkszy z tych ryb ... których tu wymieniłam ... no był bardzo dobro^m rybo^m bardzo smaczno^m rybom ... dosyć tak ... bar... dzo dużo^m głowe miał ... zawsze ... przy... wtedy kiedy czszeba było to^m rybe patroszyć jak sie odrzuciło głowe no to ... bardzo dużo odchodziło wtedy ... nie? ... (Borowo); woⁿ-trobianka to jes^t dużo woⁿtroby też takiego troszczeczke mieⁿsa z głowy sie bierze i dosypuje sie parzono^m ... manne przyprawy i nabija sie też we flak ... (Główiew); [R1:] kiszka ... no tak jak tu u nas mówio^m kiszka no to jest to zwioⁿzane z ... [R2:] kaszanka ... [R1:] kaszanka ... która sie robi z miejsca przeważnie od ... z głowy z polików świnią-

ka ... i kasze i ... [R2:] i krew ... (Paprotnia); a wyisz co? te gułe to chyba właśnie jest ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jest i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma takom głowę całom w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); 29; 2. 'górna część grzyba umieszczona na jego nóżce': [Grzyb składa się] i z głowy i z nóżki ... (Wardężyn); [Grzyb składa się] z głowy i ogona ... no bo jak tam ... to tam ... z dwóch części ... (Milew).

GŁOWIZNA – rzecz., 'mięso z głów rzeźnych zwierząt; też: wyroby z tego mięsa': [Tuszę dzieliło się] na ... szynke biodrówkę karkówkę żeberka łopatke ... głowizne ... no i stóпки stóпки golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonja Wilczogóra); Podział świni:] może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkowa ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... golońka z nogów ... (Milew); [R1:] salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wótroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tóm gło... ta głowizna czy coś ... (Golina).

GNIADY – przym., 'o maści końskiej; mający odcień brązowego': [Maści koni:] siwe kary gniady ... rauty ... też ... (Golina); (Józwin); (Nowa Wieś); (Święcia).

GNIAZDO – rzecz., 'schronienie z gałęzi, traw, gliny itp. przygotowywane przez ptaki; też: podobna konstrukcja przygotowana przez człowieka': w gniazdach żyjom sroki ... szpaki jaskółki robio gniazda ... ale w domach ... nie ... wiecej tak jak w oborach jakiś ... (Golina); w gniazdach no ... lampy[?] sroka wrona ... jaszczembie

tyż w gniazdach żyjom ... (Jaroszewice); to gniazdo jest no na drzewach wysoko ... (Nowa Wieś); no bociany gniazda jeszcze robio jaskółki nie wiem ... (Nowa Wieś); gniazdo ... no na drzewach głównie ... (Józwin); ptaki w gniazdach no to ni... [...] to rozumisz gołymbie gołymbie dzikie dzikie ... dzikie gołymbie jaszczymbie sroki i takie o ... (Józwin); [R1:] no wiekoszoś ptaków żyje w gniazdach ... [...] [R2:] wróble ... [R1:] bocian ... dziki gołomb ... (Święcia); jaskółki ... co tam jeszcze? ... wróble ... robio sobie gniazda ... (Pogorzałki); [Kura, która chce mieć kurczęta] chodzi stroszy pióra i stale siedzi w gnieździe kokoko! i kokoko! ... (Budziśław Kościelny); [Kura] długo siedzi w gnieździe ... (Podgór); no gniazdo poza kurnikiem ... gdzie tam sobie [kura] szuka ... (Podgór); (Golina); [Kury] wchodzi na nogach ... mogom po drabinie do gniazdów wchodzić też ... na grzędzie sobie siedzom na grzędzie w kurniku ... (Milew); [Kura] znosi te jajka ... składa je ... w ... gnieździe ... (Borowo).

GNIĆ – POGNIĆ – czas., 'rozkładać się w wyniku działania bakterii': czszeba je [=ziemniaki w kopcu] przewieczszyć żeby się ... nie psuły ... nie gniły ... (Ignacewo); [Na wiosnę] sie przebiera kartofle ... warzywa wszystko bo wszystko do... budzi sie do życia i jes za ciepło ... w piwnicy zostajom oczka bo mogom sie... sie psujom jak nieprzebrane to po prostu gnijom ... (Kolonja Wilczogóra); (Wardężyn); tego harfy coś w tym rodzaju ... i tak że żeby miało to zabezpieczyć przed obijaniem no bo jak obity ziemniak no to to to gnić ... (Rosocha); no przed przebraniem [ziemniaków w kopcu] ... właśnie to chyba ta deska była ta ... kalónka tako że to powieczsze ucikało ... bo jak zaparujom to już ... [...] pognijom ... musi powieczsze odchodzić ... (Golina).

GNIEŚĆ – UGNIEŚĆ – czas., 1. ‘ściskać, rozgniatać na miazgę’: *to ziemniaki ukrychane albo ugniecione ... no? ...* (Rychwał); *to trzeba było je [uparowane ziemniaki] ugnieść i dopiero do pasienia się nadawały ... a krowo^m to się surowe dawało ...* (Milew); *z ziemniaków takie skośne kluski nazywamy kopytka ... albo szagówki ... [...]* *ugotowane kartofle się dusi ... i z moⁿko^m się ugniecie ...* (Milew); 2. ‘łączyć, przez ściskanie składników’: *poⁿczki ... [...]* *też gniecemy ... robimy ciasto drożdżowe z moⁿki jajek mleka masła ... ciasto musi wyrosno^ń oczywiście ... no i później formujemy kulki ... poⁿczki ... i też smażymy na gło^mbokim tłuszczu ...* (Grodziec).

GNIEŹDZIĆ SIĘ – czas., ‘o ptakach: zajmować gniazdo, żyć w nim’: *no to właśnie dziki goło^mb się gnieździ na ... świerkach koło domów ...* (Święcia).

GOLONECZKA – rzecz., pieszcz., ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stawu kolanowego, ale bez szynki’: *salceson robi się z takiego fajnego chudego mieⁿska można dołożyć goloneczkę ...* (Ruda).

GOLONKA, GOLÓNKA – rzecz., ‘część nogi wieprzowej odcięta powyżej stawu kolanowego, ale bez szynki’: *golonka ...* (Milew); (Paprotnia); *schab ... dzielono na skab na karkówkę ... na ... łopatke ... na golonke ... świnie rozbierno i jo^m dzielono ...* (Konin); [Tuszę dzieliło się] *na ... szynkę biodrówkę karkówkę żeberka łopatke ... głowiznę ... no i stópki stópki golonki ... no ... to i to wszystko no ...* (Kolonja Wilczogóra); *szynka karkówka boczki ... biodrówka ... to wi... jak to ... goloⁿka ... [...]* *aha ... lekkie ...* (Dąbrowica); *wstawia się do garnka ... z wodo^m ... z przyprawami ... można dodać włoszczyznę ... i po ugotowa-*

niu golonki ... można wykorzystać to ... na biały barszczyk ... (Wilczyn); *na golonkę no ... to tylna noga gotowana w wodzie bardzo długo z solo^m z przyprawami pieprzem zielenie angielskie liść lałowy i to się gotuje i to^m to^m czeⁿś tak^m z chudym mjeⁿsem takim to jest taka golonka ...* (Stawiszyn); *golonkę na różne rodzaje się robi ... z piwem i ... i się smaży jo^m ... obsmaża ... i później się dusi ... z piwem ... czy czy ... w winie ...* (Święcia); *golonka ... [...]* *golonkę ... obtaczamy w przyprawach ... obsmażamy na tłuszczu ... potem zasypujemy to kapusto^m kiszono^m ... kładziemy do piekarnika i zapiekamy ...* (Grodziec); *przepiz na golonkę? ... [...]* *czszeba jo^m dobrze napeklować przede wszystkim ... [...]* *napeklować ... odczekać ... dwa dni ... żeby się dobrze upeklowała ... przyprawić ... wtedy jo^m ładnie ... ugotować ... i doprawić ...* (Wilczyn); [R1:] *o golonka to najlepsza jest ...* [R2:] *z grochówko^m ...* [R1:] [śmiej] *na piwku ... z piwkiem ... smażona duszona ... gotowana ...* (Gorain); [Kwasitko] *dokładnie nie pamiętam ale z tego co kojarzę jest to zupa słodko-kwaśna gotowana na golonkach ...* (Ignacewo); [Szary barszcz] *jest to po prostu ... barszcz ... na zakwasie z kapusty ... [...]* *odgotowuje się ... kwaszono^m kapuste ... wkłada się golonkę ... i później ... po odgotowaniu ... doprawia się ... śmietano^m ... ś... doprawia się śmietano^m ...* (Ignacewo); *zimne nóżki ... [...]* *gotuje się wywar z kt... z gd... z nóg świński^e golonki z warzywami i później jak to ostygnie to się kroⁱ mjeⁿska w kawałeczki zalewa się gorocym tym rosółem i gotowe ... dodać można jajko lub groszek zielony ...* (Rzgów); *no galaretki ... [...]* *zimne nóżki ... [...]* *gotujⁿc ... wywar ... z nóżek ... ktoś lubi drobiowe to z drobiu ... a ktoś ... wieprzowe to z nóżek wieprzowych z golonki ... mieⁿska się obiera ... i wywarz tym ... jeszcze przede wszystkim tak jak teraz to*

czszeba łonczyć żelatynóm ... i sie zalewa ... i powstajóm zimne nóżki ... (Wardężyn); [Na kielbasy] no bierze sie mjeⁿso z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo^m pieprzem i to sie wyrabia reⁿkoma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świniaka ... (Budziszław Kościelny); [Podział świni:] golonka przednia golonka tylnia ... łopatka schab karkówka ... (Rychwał); salceson robi sie z golonek ... z mięsa z głowy ... wszystko sie gotuje ... i wkłada sie w maćka ... (Rychwał); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnię przekroisz na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jeź jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawołki i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczki ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golonki ... to wszystko jeź ... nie? ... stó^pki nie stó^pki no to te nogi ... (Golina); to sie poz... nazywało zimne nóżki ... [...] no to sie gotuje bardzo długo właśnie nóżki wieprzowe ... ewentualnie golonki ... mieⁿso dodajoⁿc z warzywami ... i później sie schładza ... i wychodzi taka galaretka z mieⁿsem ... (Janów); 29.

GOŁÓNKA > GOLONKA.

GOŁE^MBNIK – rzecz., ‘pomieszczenie (lub osobny budynek), w którym przebywają gołębie’: domowe [ptaki żyją] ... w kurniku ... [...] gołe^mbie w ... g... gołe^mbniku ... na dachu ... a leśne nie wiym ... w lesie ... (Pogorzałki).

GOŁO^MB, GOŁÓ^MB – rzecz., ‘ptak średniej wielkości; jedna z odmian wykorzystywana do przenoszenia poczty’: gołó^mb ... (Budziszław Kościelny); (Rychwał);

z gołe^mbia to sie gotuje rosółek ... dla niejadków ... (Budziszław Kościelny); pocztowe właśnie ... z ... tego tytułu że ... te... kiedyś ... poczte to... nosiły ... nie wiem ... jakieś ... nie znam sie tag na ... na gołe^mbiach za bardzo ale ... (Sompolno); gołó^mb miejski ... sierpówka ... grzywacz siniak ... (Podgórze); rosół z gołe^mbi ... [robi się] w czasie choroby ... (Podgórze); no rasy gołe^mbi ... piersze co mi przychodzi na myśl ... j... jes to gołó^mb pocztowy ... no i ... jeszcze so^m różne ... nazwy ale już ... tesz nie pamieⁿtam ... (Konin); [Gołębie] so^m pocztowe so^m rasowe ... jeszcze tak gryko ... gardlaki i jeszcze tam inne jakieś tam nazywajo^m ... polowe ... polusy ... także kilka jest ... gardlaki ... no i bociany so^m jeszcze ... tyż sie nazywajo^m ... [...] u nos so^m pocztowe ... i bocian jest jeden ... (Milew); jaskółka bociany późni^ej te gołe^mbie jeś^t też taka grupa goły^mbi która odlatuje ... (Jaroszewice); ptaki wⁿgiazdach no to ni... [...] to rozumisz goły^mbie goły^mbie dzikie dzikie ... dzikie gołe^mbie jaszczy^mbie sroki i takie o ... (Józwin); [R1:] no wieⁿkoszoⁿ ptaków żyje w gniazdach ... [...] [R2:] wróble ... [R1:] bocian ... dziki gołó^mb ... (Święcia); [R1:] no wiem ... to so^m te ... jastrze^mbie ... [...] [R1:] no jes taki ... [R2:] szary ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśniejszego ... [R2:] dziób ma taki zawinieⁿty ... [R1:] ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na gołe^mbie domowe i ... (Święcia); przepiórka jes wieⁿcy kolorowa a kuropatwa jes ... bróⁿzowa szara ... ale ... wielkościom ... no i ... może ... przepiórka jes troche wieⁿksza a ... kuropatwa mniejsza ... no tag jak ... mniejsza ... niż ... n... tag jak gołó^mb ... (Pogorzałki); w ... Polsce? [zimuja] ... sroki gapy kruki ... dzikie gołe^mbie ... (Pogorzałki); 13.

GOŁÓ^MB > GOŁO^MB.

GO^MBCZASTY – przym., ‘mający strukturę gąbki, powierzchnię utworzoną z bardzo małych rurek’: *zapomniałam jak to sie nazywa ale o to chodzi czy [grzyby] majo^m pod spodem ten kapelusz go^mbczasty czy blaszkowaty ... no i oczywiście mogo^m różnić sie także wygloⁿdem ... tak na przykład mamy muchomora który jest czerwony w białe kropeczki a mamy na przykład ... podgrzybka który ma białą trzonek i ... i ciemny kapelusz ... (Wilczyn); generalnie jak ktoś sie mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... no go^mbczaste z go^mbko^m od tego ... tam tam so^m ... też takie lek^o trujoⁿce tak jak szatany i tak dalej no ale najwyżej o rozwolnienie od tego dostano^m a a a a blaszkowe sromotniki no to może sie skonczyć śmiercio^m ... nie? ... (Rosocha).*

GO^MBKA – rzecz., ‘struktura na spodzie kapelusza grzyba składająca się z wielu drobnych rureczek’: *nie nadajo^m sie [do jedzenia] takie olszówki muchomory ... i tam jeszcze inne takie ... które majo^m takie inne blaszki ... bo te ... te te ... jadalne grzyby to majo^m tak jak go^mbka takie ... wiesz? ... (Milew); generalnie jak ktoś sie mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... no go^mbczaste z go^mbko^m od tego ... tam tam so^m ... też takie lek^o trujoⁿce tak jak szatany i tak dalej no ale najwyżej o rozwolnienie od tego dostano^m a a a a blaszkowe sromotniki no to może sie skonczyć śmiercio^m ... nie? ... (Rosocha); [Prawdziwek ma] gruby trzon pokażny kapelusz go^mbczasty od spodu go^mbka taka dość no nie mieⁿk^a a taka w miare twarda ... (Rosocha).*

GO^NIC – czas., ‘biec w kierunku czegoś lub kogoś, by tym ruchem go wystraszyć i sprawić, by uciekł’: *lisa to kiedyś ciotka goniła po tym ... po pastwisku ... (Pogorzałki).*

GO^NSKA > GĄSKA.

GO^NSZCZÓ^NKO – rzecz., ‘młode gęsi’: *to só^m goⁿszczóⁿka ... (Rychwał).*

GO^ŚSIO^NTKO > GE^ŚSIO^NTKO.

GO^ŚSIOR > GĄSIOR.

GORÓ^NCO – przysł., ‘tak, że temperatura jest bardzo wysoka’: *a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^rrzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goróⁿco tylko chłodno ... (Kolonia Wilczogóra).*

GORYCZ – rzecz., ‘smak nieprzyjemny, pozbawiony słodkości, nieco ostry, taki jak zepsute orzechy’: [R1:] *piołun jest to je... jes^t... jes^t to ziele ... [R2:] i gorzkie ... [R1:] no i gorycz ma okropno^m dlatego sie to nazywa piołun ... i szerakawe takie liście ... (Jaroszewice).*

GORZOŁKA – rzecz., ‘napój o około czterdziestoprocentowej zawartości alkoholu’: [Czym obdarowywano kołędników?] *dzieci i młodzież to cukiereczkami ciasteczkami ... a starsi no to gorzołko^m ... (Goranin); [Potrawy na Wielkanoc] no babki i ... sałatka ... bigos ... [...] serniczki tak tak ... gorzołka ... (Goranin).*

GOSPODARCZY – przym., ‘o budynku: należący do gospodarstwa, pozbawiony funkcji mieszkalnych’: *niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m...*

(Golina); [Piwnice były] raczej w pomieszczeniach gospodarczych a niektórzy mieli w mieszkaniach ... (Golina).

GOSPODARSTWO – rzecz., ‘zabudowania, żywy inwentarz oraz grunty należące do jednego gospodarza’: torf kopano najczściej to na takich łonkach i później formowano takie bryły ... i suszono i przechowywano w dom... w domu ... [...] w gospodarstwie w szopach ... (Rzgów); no to tak zwani byli pracownicy najymni ... który którzy pracowali w gospodarstwach ... a żarzoⁿdca nad nimi stoł i miały graki ... tak? ... metalowe długie suknie i koszyczki i każdo^m rajko^m po każdym krzoczku wykopywała kartofle musiała pozbierać ładnie do koszyczka graczko^m ... inaczej haczki haczka graczka ... (Kolonia Wilczogóra); w niektórych gospodarstwach [piwnice] były oddzielnie a w niektórych domach to w ziemi były ... jak do jedzynie to sie przechowywało w domu w takiej ... to sie nazywały sklepy domowe ... no ... (Milew); no so^m [sady] ale be... ale bardzo małe tam w gospodarstwach so^m tam po dwie trzy tam jabłonki czy tam wiśnie ... nie? ... czy gruszki ... nie? ... (Modła); huby to mówili na to gospodarstwo rolne ... (Główiew); małe gospodarstwo ... co uchowali to dla siebie ... nie sprzedawali ... rolnicy tak ... (Pogorzałki); dużo zbierajo^m [mleko] z punktów ... z gospodarstw dużym samochodem i przewożo^m do mleczarni tylko ... [...] przetwarzajo^m na ... na sery na masło ... odcioⁿgajo^m śmietane ... z tego ... ze śmietany wykonujo^m masło ... (Krągoła); miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocstawiała buraki ... (Kazimierz Biskupi); [Tchórz ma] ciemnobrunatno^m sierść i białe pyszczek ... [...] no to teraz to już sie tak dużo nie zdarza na tych gospodarstwach także po prostu to człowiekowi już umknęło ... (Janów).

GOSPODARZ, GOSPODORZ – rzecz., ‘właściciel gospodarstwa’: [Gospodarz po kolacji] niósł opłatek do zwierzot ... (Stawiszyn); gospodarz ... szed do zwierzot z opłatkami kolorowymi ... białe były przeznaczone dla domowników ... kolorowe dla zwierzot ... (Ignacewo); biały dla ludzi różowy i opłatek był dla zwierzot ... bo był taki zwyczaj taka kultura kiedyś że jak zwierzyⁿtom sie nie da opłatek to wieczorem przyjdzie krowa czy zwierze zacznie mówić ... i jak gospodorz wyjdzie to go pokarze to umrze ... i musie... dlatego musieli spożywać opłatek dawać zwierzyⁿtom ... (Kolonia Wilczogóra); gospodarz [dba, by na weselu gościom nie brakowało alkoholu] ... (Józwin); (Wróblina); gospodarz zawoził ziarno do młyna a młynarz je molił ... (Posada); [R1:] no zlew... zlew... zlewa sie zbiorniki gospodarze majo^m zbiorniki do mleka i tam zlewajo^m ... [R2:] od krów to zlewajo^m ... [R1:] i pó... i p... i późni przyjeżdża samochód i to mleko zabiera ... (Jaroszewice); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorznie nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszte co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodorz przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... (Kazimierz Biskupi); no dzisiaj to przyjeżdża samochód z beczko^m i go od gospodarza pompujo^m [mleko] do do beczkowitzu i ... (Nowa Wieś); a kiedyś? ... to były mleczarnie wiejskie ... i si... [...]

zawoziło sie tam i mierzyli ile i ... wlewałaś mieli takie te ... pojemniki do wlewania ... i przyjeżdżali po mleko ... z ... tym ... beczkó^m od mleka te te i ... zabierali ... dopiero ... a teraz to jeżdżó^m chyba bezpośrednio po gospodarzach ... (Pogorzałki).

GOSPODORZ > GOSPODARZ.

GÓRA – rzecz., ‘wierzchnia część czegoś’: [Kierzyńska] *to jeś^t taki pojemnik z otworem do góry ... (Konin).*

GÓRNY – przym., ‘znajdujący się u góry czegoś’: [W kierzyńce] *było jedna czeⁿś^t dolna co sie wlewało śmietane i górny taki czepek nakładany ... [...] z takim ubijakiem i to sie ubijało ... (Goranin).*

GÓŚIE! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać gęsi’: *góśie chodźcie! ... guóśie! ... (Milew).*

GÓŚIE^NTA! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać gąsiętą’: *góśieⁿta chodźcie chodźcie! ... (Milew).*

GRABIE – rzecz., bez l.poj., ‘ręczne narzędzie na długim trzonku zaopatrzone w (najczęściej) metalowe zęby, służące do zbierania siana, liści itp.’: *gable ... one po prostu wygłoⁿdały jak takie przedłużone grabie ... te^mpo zakończone ... (Wilczyn).*

GRABKI – rzecz., bez l.poj., przen., ‘część stopy kury lub koguta z pazurami’: (Modła).

GRACA – rzecz., 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: *graca ... (Ignacewo); 2. ‘ręczne narzędzie służące do obcinania liści buraków z prostokątnym ostrzem osadzonym na długim trzonku’: taka specjalna*

graca do do do ogławiania i i i to sie ścinało liście liście to były in... inne przeznaczone do tego ... a ... a buraki ... (Rosocha); 3. ‘ręczne narzędzie z długim trzonkiem służące do wkładania i wyciągania chleba z pieca’: u nas ... na wsi ... mówiono ... na to graca po prostu czszeba było wy... wygarnoⁿć stamtoⁿd [=z pieca chlebowego] rozżarzone weⁿgle ... a naste^mpnie ... miotłom jo... jodłowo^m wymieść resztki popiołu ... (Ignacewo); no to w piecu trzeba było napalić drzewem ... potem jak sie wypaliło to drzewo trzeba było wygarnoⁿć czysto z tego pieca ... tako^m graco^m ... potem sie nazywała jeszcze taka ... pomietło żeby czysto tam wygarnoⁿć i ten chlebek żeby tam wsadzić ... i sie ten chlebek upiekł ... (Milew).

GRACOWAĆ – czas., ‘używać gracy’: *trzeba było gracować graczkó^m żeby wydziabac te wszystkie zielska ... (Budziśław Kościelny).*

GRACZKA, GRAĆKA – rzecz., 1. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: *reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ... ¹o Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczki ... [...] dzisiaj teraz to tym teraz to już bioro^m tylko do maszyny do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... trachtora i i traktor jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatują^m na ziemie same ... [...] a gdzie kiedyś miałaś maszyny? ... graczkami wszys^tko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumi^esz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie zimia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); inaczej haczki haczka graczka ... (Kolonja Wilczogóra); dzisiaj so^m wykopki ... wykopki sie robi kiedyś to samo jest tylko*

kiedys graczy... graczko^m kopali a dzisiaj sie kopie maszynami kombajnami takimi zwanymi specjalnie do kopania ziemniaków ... (Kolonia Wilczogóra); 2. 'ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów z ostrzem w kształcie prostokąta': trzeba było graczyć graczko^m żeby wydziabac te wszystkie zielska ... (Budziszew Kościelny); no to kopalo sie [między ziemniakami] ... tako^m ... gracko^m ... iii ... wykopywało sie ten chwast ... (Konin); wykopywało sie ... przeważnie graczko^m ... (Konin); 2; 3. 'ręczne narzędzie z długim trzonkiem służące do wkładania i wyciągania chleba z pieca': trzeba było wygaroⁿć tako^m graczko^m a potem wymieść takim tym pomiotelkiem i i i ... żeby było czysto i ten chlebek sie wsadzało i sie upiekło ... skórki były bardzo dobre ... (Milew); [Z pieca chlebowego] takó^m graczko^m wygarniali ... (Rosocha).

GRACZUSZKA – rzecz., pieszcz., 'ręczne narzędzie z długim trzonkiem służące do wkładania i wyciągania chleba z pieca': weⁿ-głem sie nie paliło [w piecu chlebowym] tylko dźrzewem ... to dźrzewo ... niedopalone ... to sie wygarniało ... graczuszek^m ... później ... robiony był taki z... taki wymiatacz ... ze słomy ... to sie moczyło w wodzie ... i sie ... wymiatalo z ... z pieca ... (Wardęzyn).

GRAĆKA > GRACZKA.

GRAKA – rzecz., zgrub., 'ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów': no to tak zwani byli pracownicy najymni ... który którzy pracowali w gospodarstwach ... a żarzoⁿdca nad nimi stoł i miały graki ... tak? ... metalowe długie suknie i koszyczki i każdo^m rajko^m po każdym krzoczku wykopywała kartofle musiała pozbierać ładnie do koszyczka

graczko^m ... inaczej haczki haczka graczka ... (Kolonia Wilczogóra).

GRDYKA – rzecz., 'rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiająca m.in. magazynowanie i częściowe przetrzymywanie pokarmu': (Konin); (Rychwał).

GRUBY > GRUBE JELITO.

GRUNTOWY – przym., 'o wodzie: płynąca w gruncie, pod powierzchnią ziemi': nie ma wody gruntowej i ... so^m wodocióⁿgi już sie nie korzysta ze studni ... (Józwin);

GRYKA – rzecz., 'biała kwitnąca roślina uprawna, z ziaren której wytwarza się kaszę': [Tatarka] to gryka ... (Dąbrowica); (Golina); (Milew); (Rzgów); (Wardęzyn); [Taterka] to teraz teraz jes^t używane jak gryka a no po prostu kasza gryczana ... (Rosocha); [R1:] kasza tatercza ... pochodzi z gryki ... [R2:] no to gryczana ... kasza gryczana inaczej ... (Paprotnia);

GRYMASY – rzecz., bez l.poj., 'widły do ziemniaków o zaokrąglonych zębach': (Golina).

GRYŻĆ – **UGRYŻĆ** – czas., 'rozrywać i rozdrabniać zębami': sarny czy koziołki bo one chodzo^m wchodzo^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś); no chapsnoⁿć to coś ugryż^ć ... (Posada); (Janów).

GRZBIET – rzecz., 1. 'wierzchnia część czegoś podłużnego': no można i by tak nazwać [kalonka] no bo to to sam ten grzbiet ... tego kopca to to być może że i ktoś tak na... nazywa ... nie? ... (Rosocha); 2. 'część tułowia od karku do krzyża (u ryb od głowy do ogona)':

[Kogut] ma grzbiet wieⁿkszy [niż kura] i tyl-
ne pióra dłuższe ... (Podgór); [Leszcz jest]
pod-złotawy w wypłukty grzbiet ... (Ruda).

GRZEBIEŃ, GRZEBIŃ – rzecz., ‘czerwo-
ny fałd skóry na głowie kury (mniejszy)
lub koguta (większy)’: *kogut ma taki duży
długie pióra w ogonie i ma taki grzebień na
głowie ... (Budzisław Kościelny); (Milew);
kogut od kury różni się tym że ma ... ogon ...
pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ...
w kolorowych ... tych piórach ten ogon ... no
i ... tym ... grzebieniem ... r... różni się ...
bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień
... (Konin); kogud mo grzebiń ... [...] kura
tyż mo tylko kogud mo ... kura tyż mo trochę
grzebiń ... tylko kogud mo wiⁿkszy chyba ...
(Golina); 7, 8.*

GRZEBIŃ > **GRZEBIEŃ**.

GRZE^NDA – rzecz., ‘drządek w kurniku, na
którym siedzą kury’; (Konin); [Do] kurni-
ka ... po grzeⁿdzie? ... czy jak? ... nie no ...
na grzeⁿdzie to siedzo^m ... w kurniku ale ...
po taki drabince chyba wchodzo^m ... jeżeli
kurnig jest wyżej ... umiejscowiony ... (Som-
polno); [Kury] wchodzo^m na nogach ...
mogo^m po drabinie do gniazdów wchodzić
też ... na grzeⁿde sobie siedzo^m na grzeⁿdzie
w kurniku ... (Milew).

GRZO^NDKA – rzecz., ‘wydzielony rowka-
mi pas ziemi w ogrodzie, służący do upra-
wy roślin ozdobnych lub warzyw’: *grzoⁿdka
... (Budzisław Kościelny); (Rychwał).*

GRZYB – rzecz., ‘organizm rosnący głów-
nie w lasach, ceniony ze względów smako-
wych, produkt spożywczy’: *grzyby jadalne
... (Ignacewo); (Budzisław Kościelny);
(Podgór); [Tradycyjne potrawy wigilijne]
no to pierwsze były ... był karp ... później*

*inne ryby ... śledzie w różn... pod różnym
... postaciom ... zupa grzybowa ... kluski
z makiem ... grzyby ... kapusta z grochem
... [...] kompot ... owocowy ... [...] u nas
tak po prostu stawiano wszystkie ... (Świe-
cia); [Jakie były tradycyjne potrawy wi-
gilijne?] ¹o jej jej jej! ... kapusta z grochem
groch grzyby zupa grzybowa ... [...] ryby ...
czerwony barszcz ... [...] pierogi uszka ...
chleb sól ... (Goranin); [Bedki to] grzyby
... grzyby ... (Rychwał); bedki jest to ... so
to grzyby ... drugo ... a najczeczej ... a naj-
czeⁿściej czszczeciorzeⁿdne ... (Ignacewo);
[Potrawy wigilijne to] kapusta z grochem
... pierogi z kapusto^m i z grzybami śledzie
ryby ... co tam jeszcze ... [...] barszcz czer-
wony z uczkami ... później jeszcze kompot
ze suszu ... [...] najpierw się podawało zupę
grzybowo^m z kluskami a później reszta ...
kluski z makiem i... (Rzgów); muchomor
... no i podobny jest do prawdziwka grzyb ...
stojim wygłoⁿdym i tym ... ale to też może
być szatan trujóⁿcy grzyb tego się nie zbiera
a podobny jest właśnie ... (Kolonja Wilczo-
góra); chodzi się po lesie ... i gdzie jest runo
... i się ma kostur w reⁿce i się mchu paczszy
czy rośnie grzyb ... no i czesza go sprawdzić
czy to jest dobry czy niedobry czy jad... zja-
dliwy czy nie ... żeby się nie otrudzić i nie
zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzy-
by blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m inne
no to trochę czesza i spróbować nawet ...
i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to się ich nie
zbiera ... (Kolonja Wilczogóra); [Grzyby
się] czyści myje płucze gotuje suszy ... no ...
[...] czeba od razu to robić bo grzyb może
zrobaczywiedź i można się zatruć tym ...
nie wolno tak robić ... (Kolonja Wilczogó-
ra); pospolicie ... kiedyś tak mówili ... nie
grzyby tylko bedki ... a jeszcze takie które
się zbierało ... na łoⁿce ... to pieczarka taka
... łoⁿkowa ... czy ... były takie małe jak to
się mówiło na nie? ... tańcówki ... (Wardę-*

żyn); bedki bedki ... to so^m różnego rodzaju grzyby jakieś niedobre ... (Dąbrowica); [Grzyb] ma ogonek który wyrasta z ziemi i łepiek ... (Konin); bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ... (Sompolno); [Goloki] z kapusto^m ... z grzybami może ... (Rychwał); no grzyb ... no oczywiście ... składa się ... z czszonu ... i z kapelusza ... (Konin); [R1:] bedki to inaczej ... grzy... ide na bedki ... [R2:] no ide na grzybki ... [...] na grzyby ... do lasu ... (Milew); bedki to so^m w ogóle grzyby się mówiło na na na na na takie ... [...] bedki no trujoⁿce ... (Stawiszyn); no so^m grzyby blaszkowe i so^m grzyby takie te co mają pod spodem pełny taki taki ... no trudno właśnie ... i blaszkowych to nie zbieram nigdy ... to so^m dla mnie to so^m niepewne grzyby ... (Stawiszyn); no wszystkie się nie nadajo^m trzeba się na grzybach znać bo ... bo się trafiajo^m grzyby trujoⁿce ... (Milew); no bedki to raczej się mówi ... się idzie na bedki ... na ... nie na grzyby tylko na bedki ale to so^m grzyby ... (Milew); każdy grzyb jest inaczej ... ma inne ... ma k... inny ma korzeń inny ma kapelusz ... (Milew); [Bedki to] inaczej grzyby ... takie wieⁿcej jak ... takie małe grzybki ... no nieraz one rosno^m na łoⁿce ... i tak ... kiedyś się mówiło ... ide na bedki ... (Golina); [Bedki] to są właśnie inne określenia na grzyby ... (Wilczyn); grzyb na swój trzonek kapelusz ... i ma korzeń ... (Wilczyn); no trzeba je przygotować przede wszystkim do spożycia ... czyli poczoⁿtkowo grzyby oczywiście oczyszczamy ... oczyszczanie polega na oskrobaniu delikatnie tego trzonka z ziemi ... z jakiś tam ... pozostałości ściółki ... naste^mpie delikatnym go oskrobania trzonka ... oczysz-

czeniu kapelusza ... pokrojeniu na mniejsze czeⁿści oczywiście umyciu ... ale so^m takie grzyby jak maślaki które niestety majo^m tak^m na kapeluszu ... tak^m ślizgo^m maść ... maż i to^m maść po prostu ścioⁿga się z tak^m jakby skórko^m tego kapelusza ... (Wilczyn); [Bedki] no to dawniej tak nazywano grzyby ... (Janów); [Potrawy wigilijne] no przede wszystkim kar... ryby karp makielki ... barszcz czerwony grzyby ... bigos ... nie bigos .. kapusta z grochem przede wszystkim ... (Janów); generalnie jak ktoś się mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... (Rosocha); no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bóⁿdź razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... i i i to w miarę luźno żeby nie zaparowały ... (Rosocha); ale dość daleko ... od ... od tej okolicy były lasy bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasó[w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na łoⁿkach ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujoⁿce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takich jako ... takich lasów iglastych nie było ... czszeba było dość daleko iś do tych lasów ... (Borowo); [Huby] so^m to grzyby takie twarde co rosno^m na drzewach ... powalonych ... (Posada); no jest to ciasto po... robi się ... no moⁿka wiadomo ... jajko woda ... i rozwałkowuje się ... no i wtedy grodzimy uszka ... ten jest ... grzyby się doprawia ... no i wtedy lepimy sobie malutkie uszka ... no i to jest w taki sposób ... no to chyba każdy w tym ... już robi tyle no to nie beⁿde tych wszystkich szczegółów ... (Paprotnia); huby to so^m takie grzyby które rosno^m w lesie na drzewach takie takie rosno^m takie grzyby to so^m huby się nazywajo^m ... (Nowa Wieś); huba jak chodzi o ten pasożyt na drzewie no to wyrastajo^m takie

grzyby twarde to jes^t pasożyt drzew ... na korze drzewa i ona korzysta z tego co drzewo ma sie karmi tym ... (Krągola); to só^m ten grzyb taki nieraz przyrośnieⁿty taki jak pó[ł] kole ... takie na drzewie ... i to s... to jest ... n...o to jes grzyb drzewa ... nie? ... [...] i to sie mówi huba na to ... (Pogorzałki); [Bycze jajo] to jes taki ... grzyb podobny do troche do pieczarki i to jes grzyb jadalny ... (Józwin); [Psie grzyby to] grzyby niejadalne ... najczeⁿściej rosnó^m w pobli...żu dźrze... na ... na korzeniach drzew czasym n... na ... dolnej czeⁿści pnia ... a czasem po prostu tak ... (Borowo); [Bycze jajo to] grzyb który wylatuje z niego pyłek po naciśnieⁿciu ... (Rychwał); no psie grzyby ... to só^m po prostu niedobre grzyby ... nie do jedzynio ... psie grzyby ... (Golina); na Przyborów ... tam koło autostrady jak sie jedzie to tam też só^m te lasy i tam i właśnie też jeździłam tu ze só^msiadko^m na grzyby ... (Wyszyna); > PSI GRZYB.

GRZYBECZEK – rzecz., pieszcz., ‘organizm rosnący głównie w lasach, ceniony ze względów smakowych, produkt spożywczy’: [Kurka to] mały grzybeczek żółty ... po takim kapelusiku w różne wzorki taki kształt^om ... (Golina).

GRZYBEK – rzecz., zdr., ‘organizm rosnący głównie w lasach, ceniony ze względów smakowych, produkt spożywczy; potrawa z niego przyrządzona’: (Dąbrowica); (Ignacewo); (Janów); (Konin); (Rosocha); (Rychwał); (Rzgów); (Stawiszyn); (Wardężyn); [Na bigos] kroi sie kapuste ... smaży sie mieⁿso cebulke daje sie przyprawy ... grzybki ... no co ... kto ... bardziej co lubi ... rodzynki ... (Święcia); [Na bigos] kapuste kiszono^m sie gotuje ... daje sie grzybki ... dodaje sie mieⁿso ... jakieś kielbaski ... przyprawy ... przecier pomidorowy ... (Gro-

dziec); no w mojej okolicy ... na przykład jes bardzo mało grzybków ... sie spotyka i aaa... jak już só^m ... to jakieś maślaczki ... kurki ... (Konin); [R1:] bedki to inaczej ... grzy... ide na bedki ... [R2:] no ide na grzybki ... [...] na grzyby ... do lasu ... (Milew); [W okolicy] kozoki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olśzówki só^m ... także ... różne grzybki só^m ... (Milew); [Bedki to] inaczej grzyby ... takie wieⁿcej jak ... takie małe grzybki ... no nieraz one rosno^m na łoⁿce ... i tak ... kiedyś sie mówiło ... ide na bedki ... (Golina); no przede wszystkim czy należy albo ... ucióⁿć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzybnió^m ... lub po prostu ten grzybek wykreⁿcić ... (Wilczyn); przekoⁿska zagrycha zakoⁿska ... [...] no takim chyba najbardziej popularnym to beⁿdzie kiszony ogórek ... wódka pod ogórek może być grzybek z octu ... (Ruda); zagrycha ... no sie tak mówi ale jak to ... a to przeważnie do do wódki zagryche majo^m wieⁿc ... t... to jakaś przekoⁿska po wypiciu ... [...] ogóreczek grzybek ... (Janów).

GRZYBIARZ – rzecz., ‘osoba zbierająca grzyby’: (Dąbrowica); (Golina); (Ignacewo); (Janów); (Kolonja Wilczogóra); (Konin); (Milew); (Rosocha); (Rychwał); (Rzgów); (Stawiszyn); (Wardężyn); (Wilczyn).

GRZYBNIA – rzecz., ‘ciało grzybów, z którego mogą się rozwinąć nowe osobniki’: (Golina); (Rychwał); (Rzgów); wszystkie grzyby zbiera sie podobnie wykreⁿcajoⁿdz je z grzybni ... (Ignacewo); (Janów); (Stawiszyn); grzybnia jes to podłoże ... grzybonośne ... z któ... z którego ... wyrasta grzyb ... (Ignacewo); wykreⁿca sie korzonek z podłoża z grzybni ... (Rzgów); no właśnie z ko-

rzyni drzew wyrastają^m grzybnie ... to jest grzybnia ... (Kolonia Wilczogóra); [Grzyb wyrasta] z korzenia? ... z g... z grzybni ... (Wardężyn); (Milew); po prostu to jest ... zaleⁿżek grzybni ... w ziemi leśnej ... (Wardężyn); należy wykreⁿcić [grzyba] z podłoża żeby nie uszkodzić grzybni ... (Dąbrowica); grzybnia to jest ... zarodki ... zarodki grzyba jakoś ... (Dąbrowica); grzybnia to jest to jest ... to jest taka to ja^kby tu powiedzieć to w ziemi jest w ziemi jest pleśⁿ o bym powiedziała pleśⁿ jakaś i ta i to z tego jak jest namoczone m... w dłuższy okres czasu tam to ta grzybnia powsta... to tak te grzyb pochodzi ... nie? ... (Stawiszyn); no grzybnia to so^m te zarodki grzybowe które so^m w ziemi i wyrastają^m grzyby ... (Milew); [Grzybnia] no to inaczej zarodki żeby tam ... powstały z nich grzyby ... (Golina); no to grzybnia to jest nic innego jak taki ... połoⁿczone ze sobo^m ... korzenie po prostu z których wyrastają^m grzyby ... (Wilczyn); [Grzyb ma] kapelusz .. trzonek ... korzeń czy jak to się mówi ewentualnie ... i ... i grzybnia ... (Janów); [Grzyby] raczej wykreⁿca się tego no... tak że żeby no jak najmniej nie nie nie nie uszkodzić grzybni ... (Rosocha); [Grzybnia] no to to to ... ta^k ja^k coś w rodzaju mikropiskopijne sieci takie no pajeⁿczyny czy cz... czyli ta^k ja^kby no korzeni ... nie? ... tylko nie nie korzenie tylko taka mikroskopijna pajeⁿczyna o! ... (Rosocha).

GRZYBONOŚNY – przym., ‘rodzący grzyby’: grzybnia jes to podłoże ... grzybonośne ... z któ... z którego ... wyrasta grzyb ... (Ignacewo).

GRZYBOWY – przym., 1. ‘taki, którego głównym składnikiem są grzyby’: [Tradycyjne potrawy wigilijne] no to pierwsze były ... był karp ... później inne ryby ... śledzie w różn... pod różnym ... postaciom ... zupa grzybowa ... kluski z makiem ... grzyby ...

kapusta z grochem ... [...] kompot ... owocowy ... [...] u nas tak po prostu stawiano wszystkie ... (Święcia); [Jakie były tradycyjne potrawy wigilijne?] ‘o jej jej jej! ... kapusta z grochem groch grzyby zupa grzybowa ... [...] ryby ... czerwony barszcz ... [...] pierogi uszka ... chleb sól ... (Goranin); [Potrawy wigilijne to] zupa grzybowa karp makielki ... (Rychwał); [Potrawy wigilijne to] kapusta z grochem ... pierogi z kapusto^m i z grzybami śledzie ryby ... co tam jeszcze ... [...] barszcz czerwony z uczkami ... później jeszcze kompot ze suszu ... [...] najpierw się podawało zupę grzybowo^m z kluskami a później reszta ... kluski z makiem i... (Rzgów); [Potrawy wigilijne] kluski z makiem zwane makielki ... z grzy... zupa grzybowa kapusta z grochem śledzie smażone ryby ... czerwony barszczyk z uszkami ... no i co tam jeszcze ... [...] kompot z suszonych owoców ... no to co pamiⁿto^m ... (Milew); [Na Wigilię] dopuszczalna zupa to była albo czerwony barszcz albo zupa jakaś owocowa lub też grzybowa ... czy tam śledziowa ... (Wilczyn); [Postne dania na piątek to] ryby śledzie zupy grzybowe barszczyk czerwony ... (Posada); 2. ‘taki, z którego wyrośnie grzyb’: no grzybnia to so^m te zarodki grzybowe które so^m w ziemi i wyrastają^m grzyby ... (Milew).

GRZYBUŚ – rzecz., pieśc., ‘organizm rosnący głównie w lasach, ceniony ze względów smakowych, produkt spożywczy’: grzybek ... grzybuś ... (Wilczyn).

GRZYWACZ – rzecz., ‘gatunek gołębia – dziki, wędrowny, największy spośród spotykanych w Polsce o upierzeniu niebieskoszarym’: goło^mb miejski ... sierpówka ... grzywacz siniak ... (Podgór); [Tutaj polowano] na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dzikie kaczki dzikie geⁿsi grzywacze na kuropatwy ... (Nowa Wieś).

GS > GEES.

GUBIĆ – ZGUBIĆ – czas., 1. ‘tracić coś’: *pióra ... no to ... n... zawsze na ... roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatuje^m jej ... pierze wylatuje ... przeważnie jesienio^m gubi ... zmianę robi piórków ...* (Milew); [Gęsi pióra] i tak gubiły same ... *to trzeba było wykupać ich ...* (Milew); 2. ‘o kurze: wynosić jajka poza kurnik’: *no to może u so^msiada gubić jajka i się mówi ze wynosi bo przechodzi do so^msiada przez płot i przychodzi bez jajka a u so^msiada zostawi ...* (Główek); [Kura jajko] *no zgubiła gdzieś ...* (Milew).

GUŁA – rzecz., 1. ‘samica indyka’: [Guła to inaczej] *indyk ...* (Golina); (Józwin); (Konnin); (Rosocha); *jaki ptak to guła? ... to taki gamón chyba ...* (Święcia); [Guła to] *indyka ...* (Wilczyn); *to jest guła to jest wrona ... nie! guła cicho cicho! guła to jest indyk ...* (Stawiszyn); [Guła to] [R1:] *chyba indyk ...* [R2:] *na pewno ...* (Milew); [Jaki ptak to guła?] *myśle że to chodzi o indyka ...* (Janów); *no to mi się wydaje jak guła to kiedyś mówili na to indyk ...* (Główek); *a wiysz co? te guły to chyba właśnie jest ten indyk bo on to taki trochę taki gapowaty jest i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tak^m głowę cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ...* (Nowa Wieś); *guła to się mówiło na indyczkę ...* (Krągola); *guła? ... nie wiem ... myślałam że z tem... że o in...dyka chodzi ...* (Pogorzalki); 2. ‘człowiek niezdarny, niezgrabny, ślamazarny’: *guła ... nie wiem ... wyd... ja bym obstawiała że guła czyli dosłowne znaczenie słowa guła czyli ktoś łamażny to jest kura ponieważ ona po zmroku nic nie widzi no i jest po prostu ... no totalnie niezdarna i zależna od człowieka ...* (Wilczyn).

GWIAZDA – rzecz., ‘część kopaczki do ziemniaków wykonana z prętów rozchodzących się promieniście’: *była figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosypywała te ziemniaki ...* (Rzgów).

GWIAZDOWY – przym., ‘mający element wykonany z prętów rozchodzących się promieniście’: *była figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosypywała te ziemniaki ...* (Rzgów).

GWIZDAĆ – czas., ‘wydawać za pomocą ust długi, wysoki dźwięk’: [Drzewa owocowe można ochronić przed ptakami] *gwiżdżoⁿc ...* (Grzyszew).

GWÓŹDŹ – rzecz., ‘ostro zakończony metalowy pręcik z płaską główką, którym zbijając różne elementy, łączy się je’: *do tej tyki właściwie droⁿga takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzoⁿdzenie zakrzywione na którym się wieszało wiadro ... i wtedy ... opuszczało się^m ten ... to^m tyke na dół do poziomowi wody ... nabierało się wody i się ... wycioⁿgało a to^m ... ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwoździem i wtedy za...wieszało się wiadro ... i wpuszczało się^m to do wony ...* (Borowo).

GY^NSTY > GE^NSTY.

GY^NSIO^NTKO > GE^NSIO^NTKO.

GY^NŚ > GE^NŚ.

H

HACZKA – rzecz., 1. ‘ręczne narzędzie służące do usuwania chwastów z ostrzem w kształcie prostokąta’: *haczkó^m ...* (Milew); [W burakach] *trzeba było zrobić przerywkę ... [...] no to haczko^m sie tak ... dziabło ... jaka haczka była duża tak sie dziabło ... i tam były ... sie zostały takie kupki wieⁿc ... w tej kupce trzeba było tylko jedyn zostawić a reszcie usunoⁿć ...* (Milew); *haczkó^m chyba ... nie? ... z haczkóⁿ chodzili [do przerywania buraków] pamiⁿtóm że chodzili z haczkó^m ... tam gdzie było dwie ... to ... haczkó^m jak była troche odległość ... albo ryⁿkó^m wy... wycioⁿgoł ... to co za dużo było ...* (Golina); *a haczka no to ... haczka jest do hakania chwastów czy tam ... no dajmy na to tego ...* (Paprotnia); 2; 2. ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, składające się z 3 zębów’: *haczkó^m ...* (Konin); *graczkami wszystko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumi^esz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie zimnia rozsypywała i to^m haczko^m ...* (Maliniec); [Ziemniaki wykopywało się] *dawniej haczkó^m ... teraz maszynó^m ...* (Rychwał); *inaczej haczki haczka graczka ...* (Kolonja Wilczogóra); *dzisiaj wykopuje sie [ziemniaki] kombajnem ... a dawniej ... bardzo dawno ... hacz... haczkó^m ... albo były te...*

maszyny ... elewatorowe ... (Dąbrowica); 3. ‘ręczne narzędzie z długim trzonkiem służące do wkładania i wyciągania chleba z pieca’: *to była specjalna haczka ... wygarniało sie te pozostałości ... a potem ... czy ... dno na którym były kładzone bochenki chleba było czyszczone takó^m miotłó^m robionó^m ze słomy i polanó^m wodó^m ... żeby nie było popiołu pod spodem ...* (Dąbrowica).

HACZYK – rzecz., ‘element narzędzia w postaci pręcika ostro zagiętego na końcu’: [Dzikie zwierzęta łapano] [R1:] *no za pomocom sideł albo klatek jakiś te ... no nie? ... albo były takie ...* [R2:] *na haj... na haczyk ...* [R1:] *albo były też takie metalowe ... jak to łapki sie nazywało ... [...] i wtedy zwierze jak szło ... [...] z żelaza ... no nie? ... i one po prostu jak nadepnęło no to sie to zamykało ... no nie? ... i to w takim ... [...] szczeⁿki tak ...* (Paprotnia).

HAK – rzecz., ‘zgięty na końcu pręt służący do zawieszenia czegoś na nim lub zaczepienia czegoś o niego’: *pluca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^eszalo sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^eszalo na hak to musiało być czyściutkie ... won... pluca to były przerabiane do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿ-ściowo do kaszanki a ... czeⁿ-ściowo na woⁿ-tróbkę ... woⁿtrobianke ...* (Kolonja Wilczogóra); [Tuszę dzieliło się] *na połówki*

przeważnie ... bo^hdź ćwiartki ... i wieszalo sie na hakach ... (Konin); wieszano świnie na haku ... (Podgór); jaszcz^omb wygloⁿda je^st szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... duże duże pazury i dziób bardzo taki na hak ... (Józwin).

HAKAĆ – OBHAKAĆ – czas., ‘używać ręcznego narzędzia do usuwania chwastów’: [Żeby w ziemniakach nie było chwastów] *to sie haka abo opryskuje ... (Rychwał); trzeba było je [=ziemniaki] obhakać ... trzeba było je przerwać ... (Milew); (Golina); (Janów).*

HANDEL – rzecz., ‘działalność polegająca na kupowaniu towarów taniej (lub ich produkcji) i sprzedawaniu z zyskiem’: *było ... w Kazimierzu tutaj dwóch chyba takich co ... h... trudnili sie handlem ... sprzedawaniem warzyw z ogrodu ... no było to bardzo miłe bo zamówiłaś poszłaś kupiłaś ogórki do kwaszenia kapuste ... no i takie jeszcze inne inne marchewki i ... i to... i tak dalej ... (Kazimierz Biskupi).*

HANDLARZ, HANDLORZ – rzecz., ‘ten, kto trudni się handlem’: *na targu handluje handlarz ... (Golina); (Głóview); (Nowa Wieś); (Święcia); no to mówió^m różnie ... rolnik ... straganiarz ... handle... handlorz ... no ... warzywami ... handlarz ... zbożem ziemniakami ... różnie to nazywają^m ... (Kazimierz Biskupi).*

HANDLORZ > HANDLARZ.

HANDLOWAĆ – czas., ‘kupować towary taniej i sprzedawać drożej’: *na targu handluje handlarz ... (Golina); no to so^m kramarze tak zwani bo handlujo^m na targu ... (Krągola).*

HARENDA – rzecz., ‘wykradanie owoców z cudzego sadu’: *na harende idzi^ymy na harende ... [...] no to sie szło przez ... do so^msiada czy gdzieś właśnie sobie narwać tych tych owoców no ... no i to ale on oczywiście bez wiedzy jego nie to było ... nie? ... to takie dzi[ś] bym powiedziała to je^st kradzież no teraz to bym powiedziała to je^st kradzież no ... (Stawiszyn).*

HARFA > ARCHA.

HEKTAR – rzecz., ‘jednostka miary powierzchni równa 10 000 m²’: *każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... dlatego że ... przeważnie każdy ... no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawalek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy.. pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ... (Kazimierz Biskupi).*

HODOWAĆ – czas., ‘zajmować się w sposób planowy wzrostem i rozwojem zwierząt’: *no ... najbardziej były kury ... h... hodowane ... kaczkę ... geⁿsi ... perliczkę ... (Konin); takie zwierzeⁿta chlewne ... o! ... no ... które tam ... jak to sie mówi ... które hodujesz w domu ... (Konin); chmiel kiedyś hodowali na piwo ... (Golina); w tej chwili rozróżniamy również jagode amerykańsko^m które^m ... które^m można ... hodować ... w ... na działkach ... przydomowych natomias ... (Ignacewo); no dawniej sie hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki ... (Budziśław Kościelny); no kury hoduję na jajka i na mieⁿso ... (Rychwał); no w takim celu sie hoduje kury żeby ... można było ... je ... zjeść ... [...] no ... i do tego so^m jeszcze jajka ... (Konin); [Brojlery] to so^m takie dosyć duże kury które so^m t... po prostu hodowane tylko na*

mieⁿso dlatego one so^m takie ocieⁿżałe dużo siedzo^m i jedzo^m ... (Janów).

HODOWŁA – rzecz., ‘opieka nad wzrostem i hodowlą zwierząt’: *so^m tacy ludzie co sie ... wiesz ... no ... trudno^m hodowco^m krów ... ale teraz przedtem ... jak miałaś jedno^m dwie krowy ... to czeba było kawał ... wynieś ... ka...ne ... tak zwano^m ... żeby ci wozak ... zabrał to^m k... to mleko i odwióz do mleczarni ... prawda? ... [...] a teraz ... jak mają^m dużo^m hodowle krów to przyjeżdżają^m ... samochody ... zabierają mleko ... to przeważnie mają^m ... fabryki Danonek ... Danonków ... serów i tak dalej i tak dalej ... to jes wszystko to powioⁿzane ... z poste^mpem światowym ... nie? ... (Kazimierz Biskupi); no to nie te ... nutrie? ... czasami? ... nie wiem ... [...] nie widziaam tu ... nie ma tu w rejonie takigo czegoś hodowli ... (Pogorzałki).*

HODOWLANY – przym., ‘taki, który jest pod opieką człowieka, nie dziki’: [Perliczka] *jes^t to ptak hodowlany który ma o szarym upierzeniu ... (Posada).*

HUBA – rzecz., ‘grzyb rosnący na drzewach w kształcie „półeczek”’: (Dąbrowica); (Golina); (Ignacewo); (Janów); (Kolonja Wilczogóra); (Konin); (Milew); (Rychwał); (Rzgów); (Wilczyn); *o to so^m huby ... to jes^t grzyb taki dla tez huba sie nazywa ... (Stawiszyn); no niejadalny to huba ... (Rosocha); [Huby] so^m to grzyby takie twarde co rosno^m na drzewach ... powalonych ... (Posada);*

huby czeka no ... to rośnie takie coś na drzewia na drze... przy drzewie przy korzyniu i sie mówi na to huba ... (Modła); huby leśne na drzewach ... grzyby na drzewach ... (Paprotnia); (Golina); (Nowa Wieś); huby to so^m pasożyty na drzewach ... tak takie rosnóⁿce huby ... (Józwin); huba jak chodzi o ten pasożyt na drzewie no to wyrastają^m takie grzyby twarde to jes^t pasożyt drzew ... na korze drzewa i ona korzysta z tego co drzewo ma sie karmi tym ... (Krągola); to so^m ten grzyb taki nieraz przyrośnieⁿty taki jak pó[ł] kole ... takie na dźrzewie ... i to s... to jest ... n...o to jes grzyb dźrzewa ... nie? ... [...] i to sie mówi huba na to ... (Pogorzałki).

HUBY – rzecz., bez l.poj., 1. ‘zabudowania oraz grunty należące do jednego gospodarza’: *huby to obszary ziemskie takie ... mówio^m że jak że ziemi to huby inaczej ... (Wróblina); huby to mówili na to gospodarstwo rolne ... (Główiew); no huby to so^m ... mówiono kiedyś huby to ... na ziemie na ... na ... na pole ... (Święcia); 2. ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: (Golina).*

HYDROFORNIA – rzecz., ‘zespół urządzeń zapewniający dopływ wody do budynku’: *nie tu już u nas nie [korzysta się ze studni] ... bo jest tu hydrofornia jes^t woda w kranie ... [...] była kiedyś ... była kiedyś studnia ale jak tu już te wodocioⁿgi powstały to już ta studnia jes^t niepotrzebna i zawalona jes^t... i w ogóle tu też już kopalnia była to obsużyła że już w tej studni wody nie było ... (Wyszyna).*

I

IGLASTY – przym., ‘o drzewie: mający igły’: *weⁿdzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze jes ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna jez najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ... (Sompolno); ale dość daleko ... od ... od tej okolicy były lasy bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasów [w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na łⁿkach ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujoⁿce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takih jako ... takih lasów iglastych nie było ... częściej było dość daleko iść do tych lasów ... (Borowo).*

IKRA – rzecz., ‘komórki jajowe ryby’: *ślepe ryby to jest rozarty ... ze śledzi ... o matko! jak to się wyjmie ... no ... ikra ... ikre się wyjmie z śledzi ... i się rozciera na misce z cebulk^m z pieprzem ze solo^m i się doprawia śmietano^m i się ... można jeść z kartoflami ... tylko kartofle muszo^m być ciepłe ... [...] ja robiłam ale nie ... nie lubiałam ich jeść ... (Milew); małe ryby czy tam ikra dostawała się do tych dołów bo te doły były na łⁿkach ... najczⁿściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ... (Borowo).*

INDOR – rzecz., ‘samiec dużego ptaka o czerwonych naroślach na głowie, hodo-

wanego głównie dla mięsa’: [W okolicy hodowano] *no geⁿsi kaczki indory ... [...] i kury ... perliczki też były ... so^m jeszcze przecież ... (Milew); indyk ... wys... no ... jes ptakiem ... wysokim ... no ... zdrowym ... do jedzenia bo jes ja... z... mieⁿso jes bardzo zdrowe ... a... no i cz... szysz... szary taki czarny z ... białym taki ... bo indyg ma te korale ... tu indor ... znowu ... nie? ... (Pogorzałki).*

INDOREK – rzecz., ‘młode indyka’: *indorki ... (Konin); (Podgór).*

INDYCZĘ – rzecz., ‘młode indyka’: *indyczę ... (Sompolno).*

INDYCZKA – rzecz., ‘samica indyka’: *indyczka ... (Budziszew Kościelny); (Konin); (Milew); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); gadzina ... można na gadzine ... na k... na k... na mało^m indyczke też gadzina ... (Milew); guła to się mówiło na indyczke ... (Kragola).*

INDYCZKI – rzecz., ‘młode indyka’: *indyczki ... (Rychwał); młode indyczki ... no ... no nie wiem jak to się mogło nazywać ... młode indory ... (Milew).*

INDYCZO^NTKO – rzecz., ‘młode indyka’: *indyczonⁿtka ... (Rychwał).*

INDYCZY – przym., ‘pochodzący od indyczki’: [Szare jaja] *so^m indyczne ... albo*

przepiórcze ... o to to było jak rzadko spotykane tego nie nie nie jakies pospolite ... (Rosocha).

INDYK – rzecz., ‘duży ptak o czerwonych naroślach na głowie, hodowany dla mięsa’: [Guła to inaczej] indyk ... (Golina); (Konin); (Budziszław Kościelny); (Milew); (Podgór); (Rosocha); (Rychwał); (Sompolno); (Wilczyn); *no indyka zazwyczaj to sie piekło w całości ... ale rosół też można ugotować ... (Budziszław Kościelny); [W okolicy hoduje się] oprócz kur ... ge^{si} ... kaczki ... indyki ... (Sompolno); [Gul gul gul] no tag mówio^m indyki ... (Rychwał); [W okolicy hoduje się] kury ge^{si} ... indyki też u nas były ... kaczki ... bloj... bojłery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple ... ale to też jest kura ... no ... (Konin); to jest guła to jest wrona ... nie! guła cicho cicho! guła to jest indyk ... (Stawiszyn); [Guła to] [R1:] chyba indyk ... [R2:] na pewno ... (Milew); [Jaki ptak to guła?] myślę że to chodzi o indyka ... (Janów); [Najczęściej kupujemy] [R1:] kurczak ... [R2:] kurczę ... [R1:] indyk ... [R2:] gęsine ... (Milew); [W sklepie najczęściej kupuje się] no z indyka ... najczy^{si} to jes ... [...] kury ... ale możesz kaczke i możesz kupić tero indyka i ... kuropatwy nawet w sklepach też mają^m ... [...] o! gy^{si} ... (Golina); biało^m kielbase ... no różnie bo można wzię^ś wieprzowinę i można dołożyć kurzyne z indyka jest też dobrze a najpopularniejsze to jest wieprzowina i wołowina wołowinę sie mieli na bardzo drobno a wieprzowinę sie mieli na grubiej na siatce i wszys^tkie doprawy z tym że trzeba bardzo dobrze wyrobić i nabija sie flaki ... (Główiew); [Berda] to jest u... ptaków u kury kaczki indyka to jest pod*

spodem co loⁿczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada); indyk to jest taki wiejski ptak ... dosyć duży ... z czerwonymi koralami pod brodo^m ... (Golina); no to mi sie wydaje jak guła to kiedyś mówili na to indyk ... (Główiew); indyk ma taki zakreⁿcony dziobek na tym dziobku wisi mu taki jak to kiedyś mówili nos a pod spodem ma takie korale ... czerwone ... (Główiew); a wiesz co? te guły to chyba właśnie jest ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jest i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tak^m głowę cał^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); indyk jest duży ma duże korale ogon napuszony szary ... (Józwin); no indyk ... to wygłoⁿda tak ... strojnie jest taki ... obszerny dosyć ... ma pieⁿkny ... czerwony grzebień ... czerwone ko... takie korale takie wisiorry ... no ubarwione pióra ... (Święcia); no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosółek jest i to jest bardzo zdrowe mieⁿsko ma dużo mikroelementów ... (Krągola); indyk ... wys... no ... jest ptakiem ... wysokim ... no ... zdrowym ... do jedzenia bo jest ja... z... mieⁿso jest bardzo zdrowe ... a... no i cz... szysz... szary taki czarny z ... białym taki ... bo indyg ma te korale ... tu indor ... znowu ... nie? ... (Pogorzałki); średniej wielkości [ptak] i jest czarny ... może to być gawron ... sroka ... może to być indyk czarny ... może to być kura czarna ... (Kazimierz Biskupi).

INDYKA – rzecz., ‘samica indyka’: [Guła to] indyka ... (Wilczyn).

J

JAJE > BYCZE JAJE.

JAJO > BYCZE JAJE.

JAŁOWIEC – rzecz., ‘drzewo lub krzew iglasty o krótkich i sztywnych igłach oraz owocach w postaci granatowych kuleczek’: *ale najlepszym ... dla weⁿdzenia jes jałowiec ...* (Konin); [R1:] *najlepsze drzewo jes ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...]* [R2:] *jałowiec ... i ... drzewa owocowe takie ... liściaste ...* (Golina); *i to było później weⁿ-dzone ... no nie? ... drzewem ... no i ... w zależności jakich kto tam sobie ten ... [...]* *no trochę jałowca ... trochę drzewa drzewa takiego owocowego no i ... i tym sie weⁿdziło ... no nie? ...* (Paprotnia).

JAŁOWY – przym., 1. ‘o jajku: takie, z którego nie wykluło się kurczę’: *jałowe ...* (Budzisław Kościelny); 2. ‘nieproduktywny, nieurodzajny’: *no to mó-i sie że to jest staro z ... by ... do niczego ¹ona już jest ... po prostu jak staro^m sie wykopie to ona już jest wyrośnieⁿto i jałowo bardzo i tam nic sie nie bierze już tych karto... [...]* *no niektóre jeszcze jakie zdrowe so^m ... ale już ... do niczego ... do niczego sie nie nadajo^m ... to stare kartofle ...* (Milew); 3. ‘pozbawiony tłuszczu’: [Jałowy to] *chudy ...* (Posada); [Repeta] *to jest taka taka byle jaka zupa ... byle jaka ... [...]* *no to tam ze wszys^tkich jakiś tam tych tych tych warzyw czy czego no tako tako jałowa zupa ... nie? ...* (Modła); [Jałowy to]

chudy ... bez tłuszczu ... (Paprotnia); [Jałowy] *to taki niedoprawiony bez bez tłuszczu bez bez przypraw ...* (Janów); 4. ‘pozbawiony wyrazistego smaku’: [Jałowy] *to taki niedoprawiony bez bez tłuszczu bez bez przypraw ...* (Janów).

JARMARK – rzecz., ‘duży targ odbywający się tylko w wyznaczonych terminach’: *właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami byyby... drewniane beki i sie soliło mjeⁿsa ... sie soliło mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ...* (Kolonia Wilczogóra); *rolnicy sprzedawali zwierzeⁿta na jarmarku ... [...]* *sprzedawano świnie ... krowy ...* (Golina).

JARZE^MBINA, JERZY^MBINA – rzecz., ‘drzewo o czerwonych owocach; też: owoce tego drzewa, wykorzystywane przez dzieci do tworzenia koralików, bransoletek’: *jarze^mbina to to to to jest drzewo czy krzew ... nie? ...* (Rosocha); [R1:] *z czerwonymi ... tak ... to takie coś takie jak só^m chyba jerzy^mbina nie wim czy nie takie tyko może jeszcze mniej-sze ... nie wim jach to ... jak to wyglóⁿda ...* [R2:] *w krzyżówkach to jes to ... właśnie ... tarka chyba sie ...* (Golina).

JASKÓŁKA – rzecz., ‘ptak niewielkich rozmiarów, niemal cały czarny (z białym

brzuchem), którego niski lot zwiastować ma deszcz': [W pobliżu domów ludzi żyją] jaskółki szpaki wróble sikorki ... bociany też w pobliżu so^m ... (Golina); jaskółka bociany późn^{ie}j te goł^mbie jest też taka grupa goł^mbi która odlatuje ... (Jaroszewice); [Na zimę odlatują] jaskółki bociany ... (Golina); (Święcia); w Polsce wróble ... zdarza się teraz że coraz częśn^{ie}ściej ptaków ... zostaje u nas na zime ... nie? ... no na przykład u nas kiedyś został na zime ... zostały jaskółki ... (Golina); no bociany gniazda jeszcze robio^m jaskółki nie wiem ... (Nowa Wieś); [Na zimę do ciepłych krajów odlatują] to bociany b... jaskółki ... (Józwin); jaskółki ... co tam jeszcze? ... wróble ... robio^m sobie gniazda ... (Pogorzałki).

JASNY – przym., 'mający kolor zbliżony do białego': oj prawdziwek to jest i kapełusz ma jasny i pod spodem też jest jasny ... (Stawiszyn); [Maślak] kolorem jest^t trochę jest jaśn^{ie}jszy od od od no czarnego łebka ... (Rosocha).

JASTRZO^MB, JASZCZO^MB, JASZCZSZO^MB – rzecz., 'ptak drapieżny, polujący m.in. na gołębie': [Zwierzętom hodowlanym zagrażają] drapieżniki ... jaszcz^mbie ... (Modła); o kurcze! one [=jastrzębie] majo^m dzioby takie ... zaostrome ... takie ... jak garbaty nos ... majo^m szpony ogromne ... że potrafi^m nawet takie drobne zwierzoⁿtko ... [...] porwać ... (Golina); w gniazdach no ... lampy[?] sroka wrona ... jaszcz^mbie też w gniazdach żyjó^m ... (Jaroszewice); só^m i duże jaszcz^mbie i só^m te mniejsze to nazywaj^m się myszo... myszowaty ... małe ... duże rozpieⁿtość skrzydeł i szybko fruwa w powietrzu a jak zobaczy jako^ms zdobyć z wysokości to od razu pionowo peⁿdzi na dół po to^m zdobyć ... (Jaroszewice); no najwieⁿcej jest^t jaszcz^mbi ... (Nowa Wieś); [Ja-

strząb to] no taki wielki szary ptak też ma taki zaostrome o... ten nos i szerokie szerokie skrzydła ... (Nowa Wieś); drapieżniki to jaszcz^mb lisy ... (Józwin); ptaki w sⁿiazdach no to ni... [...] to rozumiesz goł^mbie goł^mbie dzikie dzikie ... dzikie goł^mbie jaszcz^mbie sroki i takie o ... (Józwin); jaszcz^mb wygłoⁿda jest^t szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... duże duże pazury i dziób bardzo taki na hak ... (Józwin); [R1:] no wiem ... to so^m te ... jastrze^mbie ... [...] [R1:] no jest taki ... [R2:] szary ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśn^{ie}jszego ... [R2:] dziób ma taki zawinieⁿty ... [R1:] ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na goł^mbie domowe i ... (Święcia); jaszcz^mso^mb ... (Pogorzałki); jaszcz^mso^mb ja z bliska nie widziaam ... no ... tylko jest ... dużym ... ptakiem wieⁿkszym od ... kruka ... [...] no jest ... no ... szybki w locie ... (Pogorzałki).

JASZCZO^MB > JASTRZO^MB.

JASZCZSZO^MB > JASTRZO^MB.

JATKA – rzecz., 1. 'punkt sprzedaży mięsa': [Jatka to] sklep mjeⁿsny ... (Budzisław Kościelny); jatka to jest ... to jest taki punkt ... ja tak so[b]ie kojarze ... gdzie sprzedawano ... przy ... rzeźni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ... (Sompolno); jatka to jest miejsce w którym dawniej sprzedawano mięso z ubojni ... (Rychwał); no to właśnie [jatka] był kiedyś dawno nazywany tak sklep z mieⁿsem ... (Podgór); no mieⁿso kupujemy ... dzisiaj kupujemy w rzeźniku ale kiedyś można było powiedzieć że idziemy do jatki ... (Konin); [Jatka] to jest ten sklep ... inaczej mówioⁿc do rzeźnika ... (Konin); to jest masarnia ... to jest rzeźnia duża ... a jatka to może być mała ... (Milew); [Mię-

so się kupuje?] [R1:] *w sklepie ... [R2:] no ale to ... kiedyś to były ... [R1:] jatki ... jatki mówili ... [...] na skleb miyⁿsny mówili jatka ... nie? ... że szła sie do rz... albo do rzeźnika albo jat... do jatki ... z jatki coś sie kupowało ... był sklep po prostu miyⁿsny ... (Golina); > TANIA JATKA; 2. 'podział mięsa przez wykrawanie z niego porcji': *to sie nazywa ... dzielenie mieⁿsa ... przekrawanie ... czy przero^mbanie ... i to sie nazywa jatka ... (Rychwał).**

JAŻWIEC – rzecz., 1. 'drapieżny ssak z rodziny łasicowatych, średniej wielkości, o czarnoszarym umaszczeniu, z białymi pasami na głowie'; borsuk: *tak słyszałam takie określenie ... ale sie używa borsuk wieⁿcej jażwiec to jest ... (Janów); (Golina), 2. 'mężczyzna zarośnięty, z brodą i włosami w nieładzie': (Golina).*

JECHAĆ – czas., 'przemieszczać się przy użyciu zwierząt lub pojazdów mechanicznych': *o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtor jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatują^m na ziemie same ... (Maliniec).*

JEDEN – rzecz., 'kieliszek wódki': *„Polacy jak sie rozchodzili to po jednym wypili” ... (Józwin); no ... chodź na jednego! ... (Józwin); no to przyjdiesz do mnie jutro na jednego ... (Paprotnia); no to jeszcze pod jednym na to odejście ... (Jaroszewice); no to kantem reⁿki sie o szyję uderza ... idziemy na jednego! ... (Nowa Wieś); no mówili kiedyś chodź! a jednego wypijemy sobie ... (Wróblina).*

JEDNORAZÓWKA – rzecz., 'cienka, foliowa torebka, której powinno się użyć tylko raz': *reklamówka sie to ogólnie mówi ... jednorazówka reklamówka ... (Nowa Wieś).*

JELEŃ – rzecz., 1. 'duże zwierzę występujące w lasach (w okresie zimowym pojawia się także na polach uprawnych) o brązowym umaszczeniu i charakterystycznym porożu u samców': *jeleń to jest jak ón wyglóⁿdo ... to jest wi^ykszy od sarny ma długie rogi takie zakreⁿcone i jest taki jasno... jasnożółty jeleń ... (Modła); no właśnie nie wiem [jak się mówi na samca sarny] to nie jest jeleń bo jelenie to so^m jelenie ... zapomniałam ... (Janów); no jelen ... duży broⁿzowe ubarwienie ps... wieⁿkszość to chyba majo^m takie rogi rozłożyste ... (Janów); o! jeleń to jest bardzo duży wysoki ... kozioł ... trzysta pieⁿćdziesiąt kilo waży niektóry ... szary jest ... latem a broⁿzowy ... zimo^m ... chyba czy ... tak chyba nie pomyliłam ... ale tak mi sie wydaje ... (Golina); [Tutaj polowano] na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dzikie kaczki dzikie geⁿsi grzywacze na kuropatwy ... (Nowa Wieś); no jeleń jest bardzo duży a przede... wyróżnia sie bardzo rogami takimi wielkimi ... (Nowa Wieś); przeważnie dziki i jelenie [zagrożają uprawom] ... no bo one ryjo^m ryjo^m w polu ziemniaki w... buraki kukurydze niszczo^m ... (Józwin); jeleń jeleń to jest jak koń tylko ma duże poroże ... (Józwin); no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie ... wyorują^m ziemniaki wtedy ... wykopują^m ... niszczo^m łoⁿki ... zboża ... (Święcia); no ... jest wieⁿkszy oc_sarny ... podobny ... jest wieⁿkszy oc_sarny ... ma długie rozłożyste rogi ... to jez jeleń ... (Święcia); [Sarna jest] szara ... broⁿzowa no ... n... no nie?... mniejsza od ... jeleni ... [...] małe ... jak cielak ... (Pogorzalki); no jelenie majó^m rogi przeważnie ... nie? ... [...] nie przeważnie ... bo majó^m rogi ... jelenie ... to tak samo jak i łos ... (Pogorzalki); jeleń to jest podobny do sarny tylko że ma rogi ... wiel... i wieⁿkszy jest od sarny ... jeleń jest wieⁿkszy ale podobizna do tego*

jes^t ... (Wróblina); 2. 'samiec sarny': (Posada); jeleń jes^t ... duży i ma poroże rogi ... (Posada).

JELITO – rzecz., 1. 'wnętrznosci świni, przez które przechodzi treść pokarmowa; wykorzystywane jako osłonki w wyrobach wędliniarskich': *no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żołoⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłu^{żo}m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtroba ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ... (Sompolno); i tako^m ... tako^m ... m... mieszanke ... później ... sie kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam sie wypycha ... do tego jelita ... poczoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... mniejsze ... i takie coś ... parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesioⁿt pieⁿć osimdziesioⁿt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć biało^m ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już bydzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m tako^m ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... woⁿtróbkki troche do ... do tego sie ... kroi ... i ... majeranek sól tam ... czo-*

sku nie ... i ... tak wyproduko... wymieszaⁿo^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można nawet w cienkie można ... w grube jelita ... napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompolno); [Jak robi się kielbasy?] wypycha sie mielone miyⁿso w jelita świni ... (Podgórz); kaszanke ... [...] to sie ... mieⁿso ... też tam ... jakieś te so^m ... i ... i kasza i k... i sie dolewa krew ... do ... do kaszy ... i to sie wszystko miesza i późni sie to w... nakłada w ... w jelito ... no i sie parzy ... w goroⁿcej wodzie i ... i to wychodzi kaszanke ... (Józwin); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone dłuższe mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszystko trzymało i sie przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przycisnieⁿte żeby był był płaski ... (Główek); kiszka no ... albo jelito mówi sie na jelita kiszka albo kiszka też sie mówi na kaszanke ... tak po wiejsku kiszka ... (Janów); pokrzywa jes ... baaardzo dobra ... na przykład ... powiem ci tak ... wcześnieⁿo^m wiosno^m ... jak wychodzⁿo^m maleńkie pokrzywy ... które majo^m po dwa czszy centymetry ... one ... tak ... w naszej gwarze ... nazywajⁿo^m sie ... żgawki ... [...] i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super salatkę do każdego ... obiadu ... ona jes bardzo pożywna ... czyści jelita ... żołoⁿdek wszystko ... a ... później ... to można ... pić tak samo napary z pokrzyw ... suszonych ... a najlepiej by było ... samemu je suszyć a nie kupować ... w sklepach ... (Kazimierz Biskupi); a piołun ... [...] no zwykła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz jo^m ... tylko

musisz wiedzieć ... nie pamieⁿ tam w którym miesioⁿcu dokładnie w którym miesioⁿcu ... i zalewasz jo^m wódko^m ... tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żołoⁿdek i na jelita ... (Kazimierz Biskupi); no po prostu kwestia jedzenia to jes też trochę panowanie nad sobo^m ... bo ... każdy moⁿdrze myśloⁿcy wie że nie można ... jes to najgorszo^m głupoto^m przeładowanie ... żołoⁿdka ... czy w ogóle jelit ... czy czegoś bo ... to człowiek później choruje na ... na jakieś tam ... wszystkie choroby i tak dalej tak że to jes ... bardzo niedobro^m rzeczo^m ... (Kazimierz Biskupi); > JELITO GRUBE; 2. ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: jelita ... (Rychwał; [Kałdun] to jest jelito chyba ... świńskie ... (Podgór).

JELITO GRUBE – fraza, ‘końcowy odcinek jelita, łączy się z jelitem cienkim i odbytem’: *kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... ktero^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... woⁿtróbkę trochę do ... do tego sie ... kroi ... i ... majeranek sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyproduk... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można nawet w cienkie można ... w grube jelita ... napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompolno); salsesón sie przeważnie kroi ... z takich kawałków gotowanygo mieⁿsa jak ... różne i uszy sie tam kładzie iii ... podgardle i takie inne ... rzeczy ... no i ... i to sie ... i sie wkłada do ... do teg... do jelita ... właśnie grubego ... nie? ... (Józwin).*

JELITOWY – przym., ‘związany z jelitem’: *najczęⁿściej używano jo^m [=nalewkę z kasztanów] do ... smarowania nóg ... do*

smarowania roⁿk ... bo ... bardzo pomagała na reumatyzm ... a ... nalewkę z tak ... tak samo robiono również nalewkę z orzechów włoskich ... które ... która tak samo pomagała ... na ... sprawy żołoⁿdkowe ... jelitowe ... tylko zalewało jo^m sie wódko^m ... żeby nie była za mocna ... (Kazimierz Biskupi).

JE^NCZMIEN – rzecz., ‘zboże o podłużnych ziarnach, które wykorzystywane jest do produkcji kasz i słoⁿdu browarniczego’: (Golina); (Rychwał); z jeⁿczmienia ... jeⁿczmienna ... (Dąbrowica); kasze so^m jeⁿczmienne ... jest i ... i ... kasza gryczana ... i z tej taterki jest właśnie kasza gryczana a kasza jeⁿczmienna jest z ... z jeⁿczmienia ... jeszcze so^m płatki owsiane ... (Milew).

JE^NZOR – rzecz., zgrub., ‘ruchliwy narząd w jamie ustnej zwierząt, u ludzi ponadto będący jednym z narządów mowy’: *a salceson ... to sie znowu wykorzystuje ... czeⁿści z głowy tam ... ten ... jeⁿzor ... świni ... może być ... bardzo dobry ... trochę tłustego trochę ... no ale wieⁿkszości to ... z tej czeⁿści ... głowy ... no i ... tam jeszcze inne ... czeⁿści tam sie ... dodaje ż... ale ... jak to póź... późni sie ... tam ... wytwarza ... to nie wiem ... też sie chyba mieli to ... w maszynie ... ale nie znam no tak ... jak to tam później trwa ... (Sompolno).*

JE^NZYK, JE^NZYK – rzecz., ‘ruchliwy narząd w jamie ustnej zwierząt, u ludzi ponadto będący jednym z narządów mowy’: *wyszło mi teraz z jeⁿ ... nie mam na jeⁿzyku ... (Sompolno); chodzi sie po lesie ... i gdzie jez runo ... i sie ma kostur w reⁿce i sie mchu paczszy czy rośnie grzyb ... no i czszea go sprawdzić czy to jes dobry czy niedobry czy jad... zjadliwy czy nie ... żeby sie nie otrudź i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzyby blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m*

inne no to troche czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonia Wilczogóra); salseson sie robi z jeⁿzyka świńskiego z uszu świńskich i z mjensa takiego chudego ... (Budziszław Kościelny); i właśnie na to mówili psionki ... ale one były bardzo dobre ... tak zwane uleⁿgałki ... jak one bo na drzewie były bardzo takie cierpkie że ... aż jeⁿzyk sztywniał ... ale wiesz ... jak później ... one spadły ... poleżały ... to były tak smaczne że teraz byś zamieniła ... nawet jabłuszko na tako^m gruszkę ... (Kazimierz Biskupi); [Ozór] to jest język świni ... (Konin).

JERZY^MBINA > **JARZE^MBINA**.

JESIENNY – przym., tu: ‘przygotowywany na jesień’: z dodatkiem marchewki z dodatkiem soli kapustaaa ... jesienna ... (Wardężyn).

JESIEŃ – rzecz., ‘pora roku między latem a zimą, kiedy następuje zbiór plonów, a natura przygotowuje się do odpoczynku’: *jesień ... (Dąbrowica); (Ignacewo); (Kolonia Wilczogóra); jesienio^m ... (Wardężyn); pióra ... no to ... n... zawsze na ... roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatuje^m jej ... pierze wylatuje ... przeważnie jesienio^m gubi ... zmianę robi piórków ... (Milew); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jest bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ... (Kazimierz Biskupi).*

JEZIORKO – rzecz., zdr., ‘naturalny zbiornik wodny’: [Na ryby można się wybrać] *nad stawy jeziorka ... (Ruda).*

JEZIORO – rzecz., ‘naturalny zbiornik wodny’: [Na ryby można się wybrać] *nad*

jeziora ... [...] Poⁿtnowskie Gosławskie no ... [...] Osadniki ... po... pokopalniane tak że miejsc jest dość dużo na ryby ... (Józwin).

JEŹDZIĆ – czas., ‘przemieszczać się, siedząc na grzbiecie zwierząt lub przy pomocy pojazdów mechanicznych’: *no trzeba opylaczem jeździć [między ziemniakami] ... (Milew); kiedyś to jeździł jeździł wozak i zbierał kany i zawoził do ... do mleczarni ... kiedyś a teraz to już ni ma takiej opcji ... (Wyszyna).*

JĘZYK > **JE^NZYK**.

JODŁOWY – przym., ‘zrobiony z jodły’: *u nas ... na wsi ... mówiono ... na to graca po prostu czszeba było wy... wygarno^ć stamtoⁿd [=z pieca chlebowego] rozżarzone weⁿ-gle ... a naste^mpnie ... miotłom jo... jodłowo^m wymieść resztki popiołu ... (Ignacewo).*

JUCHA – rzecz., ‘krew zwierzęca’: *jucha ... (Dąbrowica); [Jucha to] krew ... inaczej ... (Sompolno); (Golina); (Ignacewo); (Rychwał); krew świni to ki... na kaszanke sie wykorzystywało ... jucha ... (Rzgów); jucha ... pamieⁿtam że tak mówili ... (Konin); [Jucha to] krew świńska ... (Budziszław Kościelny); jucha to inaczej krew ... (Rychwał); jucha to jest świńska krew ... (Rychwał); [Jucha] to jest krew zwierzeⁿcia ... (Podgór); no jucha to jest ... wiadomo ... że to jest krew ... (Konin); [Jucha] a to jest krew ... to jest ta farba ... (Milew).*

(JUCHCIĆ) – ZAJUCHCIĆ – czas., ‘zabierać cudzą własność bez zgody właściciela’: *idzie na złodziejke na szaber ... zajuchcić coś ... (Konin).*

K

KAC – rzecz., ‘stan osłabienia organizmu po wypiciu alkoholu’: (Golina); (Józwin); (Nowa Wieś); (Święcia); [Na kaca pomaga] sok z kiszonych ogórków ... (Golina); *no ne no człowiek słaby i ma kaca na drugi dzień ...* (Główiew); *nie wiem no i sodke pili z wod^m i wodę od ogórków wszystko robili aby nie było tego kaca ...* (Główiew); [W przypadku kaca] *trzeba ... odpoczywać i dużo pić wody z cytryno^m ...* (Golina); [Na kaca] *no to s... sodke sie rozpuszczało w wodzie ... soda oczyszczono^m i sode sie piło ...* (Nowa Wieś); [Na kaca trzeba] *wypić sode oczyszczono^m ...* (Józwin); *na kaca to praca ... sok z ogórków ...* (Święcia); [Domowe metody pozbycia się kaca] [R1:] *ja oczywiście uważam bo nigdy sama kaca nie miałam żeby pić dużo ...* [R2:] *wody ...* [R1:] *pić ...* [R2:] *kawę prawdziwo^m ...* (Krągola); [Na kaca] *to jes picie wody z cytryno^m ... [...] pomaga ... bardzo pomaga ...* (Kazimierz Biskupi); *czym to sie można pozbyć kaca? ... nie pić ...* (Pogorzałki).

KACIE! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać kaczkę’: *jak to sie przywołuje te kaczkę? ... kacie kacie kacie! ...* (Milew).

KACZ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać kaczkę’: *kaczki kacz kacz kacz! ...* (Golina).

KACZE DOŁKI – fraza, ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: *kacze dołki sie mówiło ...* (Krągola).

KACZĘ – rzecz., ‘młode kaczkę’: *kaczę ...* (Janów).

KACZKA – rzecz., 1. ‘ptak hodowany dla mięsa i jaj, o spłaszczonym dziobie, krótkich nogach zakończonych palcami spiętymi błoną’: [W okolicy hodowano] *kury kaczkę i geⁿsi ...* (Budziśław Kościelny); [Ziemniaki] *dawało sie świnio^m albo kurczako^m czy tam kuro^m czy kaczo^m ...* (Budziśław Kościelny); [W okolicy hoduje się] *oprócz kur ... geⁿsi ... kaczkę ... indyki ...* (Sompolno); [Z gęsi robi się] *pieczenie różne ... czernine zupe nawet z tego robio^m ... od... bo z kaczkę zasadniczo ale ... z geⁿsi też ...* (Sompolno); [W okolicy hoduje się] *gęsior kury kaczkę ...* (Rychwał); [W okolicy hoduje się] *kury geⁿsi kaczkę ...* (Podgór); *no ... najbardziej były kury ... h... hodowane ... kaczkę ... geⁿsi ... perliczkę ...* (Konin); [Nadzienienie] *do kaczkę lub geⁿsi? ... no ... to ... różne so^m sposoby ... można robić ... ze śliwko^m ... z jabłuszkiem ...* (Konin); [W okolicy hodowano] *no geⁿsi kaczkę indyki ... [...] i kury ... perliczkę też były ... so^m jeszcze przecież ...* (Milew); *kaczka nadziana ... to sie tam robi taki farsz ... farsz ... no sie tam mieli woⁿtróbki i troche ... [...] troche mieⁿsa i taki pasztet sie zrobi i to w środek sie kładzie i zaszywa kaczkę i ... i sie kładzie do pieca ...* (Milew); [W okolicy hoduje się] *kury geⁿsi ... indyki też u nas były ... kaczkę ... bloj... bojłery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple*

... ale to też jest kura ... no ... (Konin); [Na nadzienie] miesza się składki ... zależy co kto lubi ... tacy co lubio^m jabłka cebule marchewke ... różnego rodzaju warzywa z podobnymi ... przyprowadzają^m solo^m ... pieprzem ... potem to wciskają^m w to^m kure albo kaczkę ... (Konin); [Dania z kaczki] no kaczka to pieczona z jabłkami ja tylko widzę tako^m ... kaczce ... aha! i czarnina o właśnie teraz mi się przypomniało której nie lubię ... z resztą^m to jest krew tam jakoś się ją^m gotuje coś tam ... się^m doprowadza coś słyszałam majrankiem jabłkami ale to jest takie wstęⁿne... (Stawiszyn); jak to się przywołuje te kaczki? ... kacie kacie kacie! ... (Milew); tłuszcz z kaczki ... no kaczy tłuszcz ... (Milew); z kaczki można zrobić rosół ale raczej robimy czarninę ... (Milew); czarnina ... [...] przygotowuje się śmietankę i ... wysypuje się troszkę moⁿki ... i się dolewa tej krwi z kaczki ... i na ten wywarze co się gotuje mięso się to^m ... to^m ... przyprowadza wlewa i trochę tam octu i cukru i soli i się doprowadza ... według swojego upodobania ... nie? ... (Milew); czarnina to jest rosół ... wywar z kaczki ... co się na tym zaprawia czarninę ... dodaje się tej krwi z kaczki ... (Milew); no można kaczke pieczono^m ... można ugotować rosół z kaczki ... może być czernina z kaczki ... (Janów); czernina ... [...] gotuje się rosół z tej kaczki a następnie się zaprawia ... krwią kaczki ... z mlekiem i z moⁿko^m ... [...] no ja bardzo lubię zwykłe kluski cienkie ... ale też ziemniaczane są bardzo dobre do ... takiej zupy ... (Janów); kaczki kacz kacz kacz! ... (Golina); może być kaczka pieczona ... nadziewana ... i może być ta wspomniana zupa czernina ... (Golina); (Wyszyna); kaczka ... ona ma tak^m super właściwość że ona ten tłuszcz sobie rozprowadza ... i on zabezpiecza przed ... wchłanianiem wody w jej skrzydła ... (Wilczyn); może być pieczeń

z kaczki ... pasztet z kaczki ... no można też zrobić jako^ms zupę z kaczki ... ale chyba najbardziej tak^m znaną jest zupa czarnina ... (Wilczyn); no to te duże [ziemniaki] no ... sprzedawano do spożycia ... albo też nie wiem gotowano ... nie to łupiny gotowano kaczko^m ... bo ziemniaki też w sumie ... (Wilczyn); tłuszcz z kaczki ... jest jakieś określenie ale pioron wiy jakie to to znaczy się słyszałem ale teraz to to ... nie używało się kilkadziesiąt lat to ... (Rosocha); czarninę [można zrobić] kaczka w jabłkach czapka kaczka w buraczkach ... (Rosocha); czernina ... [...] jak rosół tylko zaprawia się odpowiednio ... krew z kaczki ... odpowiednio^m domieszko^m octu żeby to się nie zwarzyło i łoⁿczy się jedno i drugie odpowiednimi proporcjami do tego ... z ... zrobiłby czerninę to to jest dość dość wymagająⁿce no nie każdy to nie każdemu się to udaje ... (Rosocha); no najczęściej kupujemy w sklepie dzisiaj kurczaki ... kury ... geⁿsi ... kaczki ... no takie ... (Konin); [R1:] a tak sól żeby się nie krzepła [krew] ... nie? ... bo jag od kaczki to ... trochę octu dajesz ... [R2:] sól ... sól się wysypywało tam ... no ... garstkę soli tam czy łyżkę ... czy ... łyche soli ... [R1:] a do czerniny to i tak się robi ... ocet daje dlatego się do czerniny ... możesz dać i octu a tam jag na kaszankę ... to późni z octym by nig nie jodł ... bo późni to^m krew się brało na kaszankę ... (Golina); [W sklepie najczęściej kupuje się] no z indyka ... najczystej to jest ... [...] kury ... ale możesz kaczke i możesz kupić tero indyka i ... kuropatwy nawet w sklepach też mają^m ... [...] o! gyⁿsi ... (Golina); [Opalać kury nie trzeba?] [R1:] no tag no to czszea ... jak ... jag j^m już ... z tego pióra to ona ma takie niektóre włoski ... najwyczⁿcy ... [R2:] pipcie ... [R1:] pipcie to wyczⁿcy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea powycioⁿgadź ale nieroz takie włoski stoj^m no to czszea opalić ...

żeby sie przypaliły ... żeby te kłaki ... [R2:] na palniku gazym czy ... na bryndce ... [R1:] czy na denaturze ... kiedyś to na denaturze na... włożył na jakiś tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ... na coś blaszane i wtedy te ... sie zapalołeś ... denaturat ... (Golina); [Berda] to jest u... ptaków u kury kaczkę indyka to jest pod spodem co łonczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada); no w tamtych czasach kaczków sie nie nadziewało ... (Główiew); mie^{so} zmielić ... razem z natkó^m ... i pieczarkami ... oraz z woⁿtróbkó^m ... dodać ... jajko sól pieprz musztardę ... i bułke tartó^m ... wyrobić farsz napchać kaczkę nadzieniem ... (Golina); kaczkę można nadziewać na dwa sposoby ... na przykład kaszo^m z woⁿtróbkó^m troche mie^{sa} i wyrabia sie jak ciasto mielone i sie nabija kaczkę zas... zaszywa i sie piecze albo można nadziewać jabkami ... (Nowa Wieś); [R1:] no nadzienie od kaczkę to ... składa sie z woⁿtróbkę i mielonego mie^{sa} troszke słoninki i to sie wszys^tko ... [R2:] jajeczko można wbić ... [R1:] to tak to sie wszys^tko ... [R2:] wyrobi ... [R1:] przyprawi przyprawami wyrabia sie no i sie kaczkę nadziewa i potem kaczkę sie zaprawia ładnie i nadziewamy i pieczemy kaczkę ... (Krągola); nadzień do kacze... nadzień do ... nadzienia do kaczkę to jes ... różno ... różne ... i dużo ... [...] na przykład jeden ... może być kaczkę z jabłkami ... przyprawiona cynamonem cukrem ... n... no i ... odro... ale najpierw musi być kaczkę ... wymyta ... w środku ... przez ... dwanaście godzin ... musi być ... napieprzona posolona w środku i tak dalej i tak dalej ... no i później sie wkłada owoce i sie zaszywa ... a najlepszy farsz do kaczkę ... to wiesz z czego jes? ... mielone woⁿtróbkę drobiowe ... do tego ... wkłada się ... jajka żółtka ... do tego wkłada sie mielony boczek ... no to już jes dla ... bardziej taki ... niedietetyczne ... ale ...

smaczne ... prawda? ... [...] no i ... przyprawia sie to wszysko mie^{so} majerankiem ... pieprzem ... solo^m ... wszyskie przyprawy jakie ktoś toleruje bo nie wszyscy tolerujó^m wszyskich przypraw ... no i to sie^m ... upycha tą kaczkę ... ale kaczkę tak samo powinna być dwanaście godzin jeszcze ... wymyta wysmarowana w środku ... czosnkiem ... tutaj sie dodaje czosnek ... do tej ... do tego farszu ... nacierasz w środku czosnkiem ... solo^m ... i pieprzem ... a far... do farszu już czosnku nie kładziesz ... boby to ... cały smak zabiło ... prawda? ... [...] no i później ... jak ten farsz masz zrobiony to m... mielono^m woⁿtróbkę ... wi... mielony boczek ... odrobina cebuli ... najlepiej starte ... starte na tarce ... później jeszcze no sól pieprz majeranek i tak dalej i tak dalej ... przyprawy ... no i to napychasz do środka ... zaszywasz ... bo z ... jakbyś ... szpilkami przypinała ... to ten tłuszcz i ten farsz by wszyszek wyleciał ... a tak ... ten smak znaczy sie ten sok ... z tego ... a tak to zaszywasz bardzo geⁿściutko ... szyjke odwalasz ... skrzydełka do ... te lotki pierwsze uczinasz ... tak? ... [...] no ... i ... później ... wkładasz do piekarnika ... piecze sie półtorej godziny w temperaturze sto siedemdziesioⁿt stopni ... (Kazimierz Biskupi); 9 > FRANCUSKA KACZKA; 2. 'dziki ptak wodny średniej wielkości, w stanie dzikim najpowszechniej występuje kaczkę krzyżówka o upierzeniu brązowo-czarnym u samic i szaro-brązowym u samców': no [myśliwi] mieli psy mieli też też ... [...] no też naganiały ... albo jeszcze o! jak na kaczkę to na przykład ... przynosiły im psy jak zaszczelili kaczkę na wodę to przynosili im kaczkę pies przynosił z wody ... (Jaroszewice); [Tutaj polowano] na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dziki kaczkę dziki geⁿsi grzywacz na kuropatwy ... (Nowa Wieś); odlatujó^m ... dziki kaczkę dziki geⁿsi ... (Pogorzałki); 12.

KACZO^NTKO – rzecz., ‘młode kaczkę’: [R1:] *kaczoⁿtko ...* [R2:] *kaczoⁿtko ...* (Golina); *kaczoⁿtko ... kacuszka ...* (Wilczyn); *kaczuski kaczoⁿtka ... kaczoⁿtko ...* (Rosocha).

KACZOR – rzecz., ‘samiec kaczkę’: *kaczor ...* (Golina); (Janów); (Milew); (Modła); (Paprotnia); (Posada); (Rosocha); (Stawiszyn); (Wilczyn).

KACZUSKA, KACZUSZKA – rzecz., 1. ‘młode kaczkę’: *kacuszka ...* (Stawiszyn); *kaczoⁿtko ... kacuszka ...* (Wilczyn); *kaczuski kaczoⁿtka ... kaczoⁿtko ...* (Rosocha); 2. wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać młode kaczkę’: *kaczuszki kacuszki ...* (Milew).

KACZUSZKA > KACZUSKA.

KACZY – przym., ‘pochodzący od kaczkę’: *geⁿ sie pióro jest inne niż kacze ...* [...] *bo jez wieⁿksze ... wieⁿksze szersze dłuższe ... i bardziej sztywne ...* (Budziszław Kościelny); *tluszcz z kaczkę ... no kaczy tluszcz ...* (Milew); > KACZE DOŁKI.

KAFEL – rzecz., ‘ceramiczna płytkę służąca do obkładania ścian pieców’: *kiedys kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kaflę ... z dużym wielkim kapturym ... z wycioⁿgiym ... a teraz mamy kuchnie elektryczne lub gazowe ... z kominy wyntylacyjnym pod okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ...* (Kolonія Wilczogóra).

KAFELKI – rzecz., ‘ceramiczne płytkę służące do obkładania ścian pieców’: *w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzynia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie*

zgliniane no i piece były gy... gliniane tak samo a późni już były kafelki zez szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotym a na wi^erzku kafelkami ... zgliniane ... nie?... ale okapy były na pół mi^eszkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szynkę weⁿ-dzono^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ... (Kolonія Wilczogóra); [R1:] *o cegłę tyż oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ...* [R2:] *ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki beton ...* [R1:] *no ... tag jag mówisz ... o próg ...* [...] *ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyły ...* [R3:] *te kafelki só^m już nie naoszczy ...* [...] [R1:] *ale przeważnie na oselce sie oszczyło ... ta[k] [j] ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na oselce ...* [R3:] *my to mielim takó^m ... to ... duży tyn kamiń był ... i sie kryⁿcilo ... tam woda była na dole ...* [R1:] *też była w typie ... to też bya oselka ...* [...] *no ... tyko że to jes bardziej zmechanizowane ...* (Golina).

KAFELKOWAĆ – czas., ‘obkładać kafelkami’: [Noże ostrzono] *o próg ...* [...] *ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyły ...* (Golina).

KAFLOWY – przym., ‘obłożony kaflami’: [Torfem] *pałilo sie ... w piecu ... kaflowym ...* (Dąbrowica).

KAKA – rzecz., zgrub., ‘ptak hodowany dla mięsa i jaj, o spłaszczonym dziobie, krótkich nogach zakończonych palcami spięty-mi błoną – kaczkę’: [R1:] *no to to ma akurat takie ale mówie ... takie babka nie pamieⁿ-taż jag miaa? ... tylko ona miała czarno^m ...* [...] *czarno^m żeliwno^m ... nie było tego ...* [R2:] *wiⁿkszo ... tak dotóⁿd gdzieś była ...* [R1:] *tylko były dwa uszy ... i tu sie podnosiło ... i na tym kaka sie piekła czy geⁿs ...*

[R2:] *chyba wyższo bya bo jak ... [R1:] bo tamto mówili geⁿsiarka albo ... w czym pieczesz? ... w brytfance ... [R3:] no mówie ci że brytfanna mówiło sie na to ... no ... [R1:] a ciasto to sie piecze we foremce albo? ... [R3:] no to teraz ... [R1:] w blaszkach ... [R3:] na blaszkach no ... ale brytfanna... no nie wim ... (Golina).*

KALECZYĆ – czas., naruszać zewnętrzną powłokę czegoś, powodując tym samym utratę wartości i przyspieszając psucie: *gable ... [R1:] to miały takie grube ... te preⁿty ... a na końcu miały takie kulki ... żeby nie kaleczyć kartofli ... (Milew); no właśnie to ta arfa to jes ... [R1:] do ziemniaków to ... to właśnie z dźrzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim tak^om właśnie z desek ... ojciec miał zrobić ... (Golina).*

(KALECZYĆ SIE) – SKALECZYĆ SIE – czas., 'ranić się przez naruszenie ciągłości skóry': [Nożem można się] *ucioⁿć skaleczyć zranić ... (Wilczyn); (Golina); (Rosocha).*

KALONKA, KALÓNKA – rzecz., 'grzbiet kopca': (Stawiszyn); [R1:] *no kalonka tako była no to ja[k] ... ci mówie ... [R1:] ta deska no i grubo słomy sie kładło ... tak że przez ... tó^m słóme i zimie to ... [R1:] nie przeleciało ... [R2:] no tero to może folie jeszcze kładó^m ale nie wim czy kładó^m ... (Golina); [R1:] no kalonka to jes do góry na samym tym [kopcu] ... na samy górze ... [R2:] ta deska ... [R1:] aż do wywieczsznika żeby ... [R1:] pod tó^m deskó^m słóma tyż jes dosyć grubo ... tak że przez tó^m słóme przechodzi ... [R1:] powiecznie ... (Golina); no przed przegranim [ziemniaków w kopcu] ... właśnie to chyba ta deska była ta ... kalónka tako żey*

to powiecznie ucikało ... bo jak zaparujó^m to już ... [R1:] pognijó^m ... musi powiecznie odchodzić ... (Golina).

KALÓNKA > KALONKA.

KALDON, KAŁDUN, KANDUN – rzecz., 1. 'świński żołądek; przen. też: ludzki żołądek': *kandun ... (Budzisław Kościelny); flaki to od świniaka sie brało kałdun ... go sie wyczyściło wy... szorowało pokroiło w paseczki i gotowało ... i sie przyprawiało i to były flaki ... (Budzisław Kościelny); (Golina); flaki sie przyrzoⁿdza z ... kałdonu ... kałdon sie kroi i później sie gotuje i warz... przyprawy daje i ... warzywa ... (Rychwał); [Kałdun] to jest świni żółoⁿdek ... (Budzisław Kościelny); a kałdun ... to może właśnie być to określenie tego żółoⁿdka ... (Sompolno); no na żółoⁿdek świni ... po prostu ... jest ... żółoⁿdeg a ... albo kałdun ... (Konin); kałdun to ten żółoⁿdek cały to kałdun jest to sie ... nadaje tylko do wyrzucenia ... to sie nic nie robi z tego ... (Milew); [R1:] salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... woⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... [R1:] na salsesón bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ... [R1:] i to gotujesz ... i to gotujeż i późni sie w kałdun kładzie właśnie tyn żółóⁿdeg od ... świni ... przeważnie ... bo tero to só^m już flaki takie ... te ... [R2:] kiedyś to w żółóⁿdki ... [R1:] no i przyprawy takie ... [R1:] pieprz sól i ... maryjanek tyż i tam ... [R1:] ale tyż musi bydz miⁿso gotowane ... nie? ... i późni przyciskali kładli w tyn kałdun ... i przyciskali ta[k] bo to sie płaskie ... [R2:] deska tako i kamiń na to kładli żeby sie płaski zrobił... [R1:] no ... ale to sie jeszcze parzyło późni? ... nie? ... parzyło sie bo musioł tyn flak sie przeparzyć chyba ... nie? ... [R2:] chyba tak ... [R1:] chyba tak bo ... jak*

... surowy flak włożyłeś to jakie by było? ... musiołeś parzyć ... [R2:] musiołeś sparzyć ... i później sie przyciskało to ... (Golina); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołóⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone d^luższe mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszys^ko trzymało i sie przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przyciśnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); 2. 'dolna część ciała pomiędzy klatką piersiową a miednicą; brzuch': kałdun to inaczej be^mben brzuch ... (Rychwał); 3. 'narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia': [Kałdun] to jest jelito chyba ... świńskie ... (Podgór).

KALDUN > KALDON.

KAMIEŃ, KAMIŃ – rzecz., 1. 'niewielka bryła skalna': [Ser trzeba] ścisno^ćć własnⁱe ... wlać w gaze ... jakomś ... woreczek uszyty taki kształt nadać ... posta... położyć na przykład na desce i przycisno^ćć drugo^m desko^m cieⁿższym kamieniem czy czymś że beⁿdzie płaski ... (Goranin); [R1:] salseson to jes tak ... na salseson to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... [...] na salseson bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ... [...] i to gotujesz ... i to gotujeż i późni sie w kałdun kładzie właśnie tyn żołóⁿdeg od ... świni ... przeważnie ... bo tero to só^m już flaki takie ... te ... [R2:] kiedyś to w żołóⁿdki ... [...] no i przyprawy takie ... [...] pieprz sól i ... maryjanek tyż i tam ... [R1:] ale tyż musi byđź miⁿso gotowane ... nie? ... i późni przyciskali kładli w tyn kałdun ... i przyciskali ta[k] bo to sie płaskie ... [R2:] deska tako i kamiń na to kładli żeby sie płaski zro-

bił... [R1:] no ... ale to sie jeszcze parzyło późni? ... nie? ... parzyło sie bo musioł tyn flak sie przeparzyć chyba ... nie? ... [R2:] chyba tak ... [...] [R1:] chyba tak bo ... jak ... surowy flak włożyłeś to jakie by było? ... musiołeś parzyć ... [R2:] musiołeś sparzyć ... i później sie przyciskało to ... (Golina); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołóⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone d^luższe mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszys^ko trzymało i sie przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przyciśnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); studnia była albo z dryn ... albo była z ... z kamienia ... wymurowana ... [...] i z drzewa ... (Paprotnia); no też ci powiem moja babcia ... jak ... miała s... te^mpy nóż to wychodziła a przede... przeważnie przedtem był zawsze kamień ... bo to były stare domy ... z gliny ... i ... był... a fundamenty były z dużych kamieni ... prawda? ... [...] wieⁿc moja babcia wyszła i tym nożem ... po kamieniu w to^m i z powrotem w tom i z powrotem ... i było okej ... później ... ja ... już ... zapamieⁿtałam ... drugo^m rzecz jak sie oszczyszy noże ... oselki ... tak zwane oselki ... z drobniutkiego kamyszka ... to były takie zlewane ... i to też jeżdżiłaś ... w prawo w lewo w ... do przodu i do tyłu i to ... (Kazimierz Biskupi); 2. 'osad powstający w naczyniach po gotowaniu wody': kamień ... (Wardężyn); 3. 'fabrycznie wykonany kamień służący do ostrzenia': [R1:] o cegle tyż oszczyszy [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ... [R2:] ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ... [R1:] no ... tag jag mówisz ... o próg ... [...] ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teroz ni... nie naoszczyłby ... [R3:] te kafelki só^m już nie naoszczy ... [...] [R1:]

ale przeważnie na oselce sie oszczyło ... ta[k] [j]ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na oselce ... [R3:] my to mielim takó^m ... to ... duży tyń kamiń był ... i sie kryⁿciło ... tam woda była na dole ... [R1:] też była w typie ... to też bya oselka ... [...] no ... tyko że to jes bardziej zmechanizowane ... (Golina); [R1:] ona była z takiego kamienia ta oselka ... [...] możesz kupić ... [R2:] taki kamiń to jes ... o! ... widzisz? ... [R1:] jeszcze możesz kupić ... [R2:] o! ... tyl[k] o ułamany ... to jes ... to było na kole ... [...] [R3:] pod foli^m to mó^m takie t... [R1:] ty masz w formie koła ... ale normalnie były pamieⁿtasz jak do kosy to były te oselki ... [...] o! ... gładka oselka ... [...] [R3:] widać że sie oszczysz na tym ... nie? ... [R1:] on sie ściⁿiera też ... bo sie ściⁿo z czasem ... nie? ... [R3:] no ... ściⁿero ściⁿero ... [...] chyba só^m różne rodzaje mi sie zdaje ... piaskowy jes ... a tyń jes twarczszy już ... (Golina); no jes^t specjalne specjalny tyń ... kamiń i sie ostrzy ... (Wyszyna).

KAMIŃ > KAMIEŃ.

KAMYK – rzecz., ‘niewielka bryła skalna’: *i szynka musi być zanurzona całkowicie w tej ... solance ... no żeby nie wypływała to tam jeszcze można jakimś ... talerzem ... kamyg jakiś ... połóżydź na tym czy coś cieⁿższego ... (Sompolno).*

KANDUN > KAŁDON.

KANIA – rzecz., 1. ‘grzyb o dużym, białym kapeluszu z brązowymi łuskami i wysmukłym trzonku z ruchomym pierścieniem, smażony w panierce jak kotlet schabowy’: (Jaroszewice); (Józwin); *sowa czyli tak zwana kania jest bardzo podobna do muchomora ... sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak*

około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... nast^e^mnie ma taki dosyć sporawy kapelusz ... bardzo delikatnej budowy ... system oczywiście jest blaszkowany ... jest ona biała w delikatne broⁿzowe takie jakby łatki na górze i ma jeszcze taki tak zwany pierścień ... i ten pierścień w przypadku sowy można poruszać on nie jest przyrośnięⁿty ... (Wilczyn); zwykły sromotnikowy [muchomor ma] biały trzonek właśnie z tym pierścieniem ... czerwony kapelusz białe kropeczki ... a jest też muchomor bardzo podobny do wcześniej wspomnianej kani ... z tym że on różni sie tym że ten pierścień u niego sie nie przesuwają tylko sie pokruszy ... (Wilczyn); 24; 2. ‘średniej wielkości ptak drapieżny o niewielkim, zakrzywionym dziobie, lekko wciętym ogonie i lekko zgiętych podczas lotu skrzydłach, o upierzeniu rudawym, ciemnobrunatnym’: kania no to ale może być sowa jako tego to jes^t grzyb ... może być sowa jako ptak i może być grzyb ... (Józwin); (Golina); no to jes taki ptak kania ale ... nie wim jag on wygloⁿda ... (Święcia).

KAPELUSIK – rzecz., ‘górna część grzyba znajdująca się na jego nóżce’: [Kurka to] *mały grzybeczek żółty ... po takim kapelusiku w różne wzorki taki kształt^m ... (Golina); opieńki to só^m takie [grzyby] majo^m długie ... na długich nóżkach i za... nieduże ... kapelusiki ... i ... rosno^m w rzeⁿdach na drzewach o ... na pieńkach ... (Józwin).*

KAPELUSZ – rzecz., ‘górna część grzyba znajdująca się na jego nóżce’: *grzyb ska... składa sie z czszonu i kapelusza ... (Ignacewo); (Budzisław Kościelny); (Kolonia Wilczogóra); z kapelusza i ... czszona ... (Sompolno); z kapelusza i korzenia ... (Rzgów); (Milew); z kapelusza i nóżki ... (Golina); [Grzyby różnić się między sobą] budowo^m kolorem kapelusza ... i czy ma-*

jo^m płótno czy ... paski ... (Rzgów); [Grzyb składa się] z kapelusza i trzonka ... (Dąbrowica); [Grzyb składa się] z trzonu i kapelusza generalnie ... (Rosocha); [Grzyb składa się] z ogonka i z kapelusza ... (Rychwał); [Grzyb składa się] z nogi i z kapelusza ... (Podgór); no grzyb ... no oczywiście ... składa się ... z czszonu ... i z kapelusza ... (Konin); [Grzyb ma] kapelusz ... trzonek ... korzeń czy jak to się mówi ewentualnie ... i ... i grzybnia ... (Janów); [Części grzyba to] kapelusz i korzonek ... nie? ... (Stawiszyn); no właśnie czarny łepiek to jest podgrzybek to ma czarne kapelusz i pod spodem ma taki ten mioⁿż taki ... żółty bym powiedziała nawet ... (Stawiszyn); maślak ma kapelusz z którego się ścioⁿga tako^m błonke i to jest straszne obieranie tego grzyba to jest straszne ... (Stawiszyn); maślak ma kapelusz z którego się ścioⁿga tako^m błonke i to jest straszne obieranie tego grzyba to jest straszne ... (Stawiszyn); sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest podobna do muchomora sromotnika a sowy to takie g... wiem że kapelusze majo^m duże i i u... one się g... różnio^m tylko od sromotnika nóżko^m korzonkiem i dlatego ja nigdy tego nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram ... (Stawiszyn); oj prawdziwek to jest i kapelusz ma jasny i pod spodem też jest jasny ... (Stawiszyn); oj muchomor to on ma czerwony zawsze kapelusz i kropki na nim ... [...] oj nie! w żadnym wypadku [muchomor nie jest jadalny] trujoⁿcy jest ... (Stawiszyn); każdy grzyb jest inaczej ... ma inne ... ma k... inny ma korzeń inny ma kapelusz ... (Milew); grzyb na swój trzonek kapelusz ... i ma korzeń ... (Wilczyn); zapomniałam jak to się nazywa ale o to chodzi czy [grzyby] majo^m pod spodem ten kapelusz go^mbczasty czy blaszkowaty ... no i oczywiście mogą różnić się także wyglodem ... tak na przykład mamy muchomora który jest czerwony

ny w białe kropczki a mamy na przykład ... podgrzybka który ma biały trzonek i ... i ciemny kapelusz ... (Wilczyn); ale so^m takie grzyby jak maślaki które niestety majo^m tako^m na kapeluszu ... tako^m ślizgo^m maść ... maż i to^m maść po prostu ścioⁿga się z tako^m jakby skórko^m tego kapelusza ... (Wilczyn); [Czarny łepiek] no to ma taki pod-żółtawy trzonek ... system bala... go^mbczasty jest żółciutki i do góry mamy pieⁿkny broⁿzowy kapelusz ... i ten trzonek też jest taki gruby ... (Wilczyn); kozak ma broⁿzowy kapelusz ale bardzo charakterystyczny trzonek który ma takie bardzo gęsto ułożone czarne kreski ... (Wilczyn); maślak ... ma ... na ... kapeluszu ... cieⁿko^m błonke któro^m trzeba ... zdjoⁿć ... żeby go użyć ... (Janów); [Sowa] ma też właśnie taki jakby korowy ... jakby kore na wierzchu ... kapelusza ... któro^m trzeba zeskrobać ... a pod spodem jest blaszka ... (Janów); [Czarny łepiek] no to to coś w rodzaju borowika tylko że no ma ciemnobroⁿzowo^m to^m powłoke kapelusza z z... (Rosocha); [Opieńki] majo^m wys... rosnó^m w ... w ... w takich ke^mpach ... majo^m bardzo długie ogonki ... i kapelusze ... no ... takie ... broⁿzowawe z takimi ... czarnymi ceⁿtkami ... ciemnymi ceⁿtkami ... niezbyt duże ... (Borowo).

KARAŚ – rzecz., ‘ryba słodkowodna o długiej płetwie grzbietowej i małej głowie’: [Karaś jest] też podobny do płotki ... tylko o wieⁿkszym chyba te łuski ma trochę wieⁿksze ... (Józwin); szczupak karaś ... lin ... i ... jeszcze taki ... n... no ... zapo... nie nie pamięⁿtam wi... wieⁿcej ryb ... tak^e przeważnie tam ryby w tych dołach były ... szczupak karaś ... właśnie ... a wieⁿcej nie ... nie ... nie łowiono tam innych ryb ... (Borowo); karaś? ... karaś podobny był do płotki ... nie ... nie umiałam rozróżnić ... u... zawsze mówiono na ... płotka ... to była mała płotka

a karaś był wieⁿkszy ... (Borowo); [Karaś] podobny do płotki jes^t ... (Główiew); [Karaś jest] taki srebrzysty grubszy ... (Ruda); [Karaś] to tyż małe ryby ... (Wyszyna).

KARCZEK – rzecz., ‘tylna część szyi granicząca z grzbietem’: [Świnie dzieli się] *na karczek łopatka szynka schab słonina sadło ... (Rzgów); [Podział świni:] karczek łopatka ... nie wiem co tam jeszcze ... szynka podgardle ... żeberko ... (Podgór).*

KARK – rzecz., ‘tylna część szyi granicząca z grzbietem; najpierw czszeba ... uderzyć w kark ... świni ... no i potem zarżno^ć ... gardło ... żeby krew odpłynęła ... (Podgór); w wiadrze sie przynosiła przynosiło [wodę ze studni] *ale były jeszcze takie sionda ... to sie nazywało sionda które zakładaliśmy na plecy na kark i przypinało sie na łańcuchach jedno wiadro z prawej strony drugie wiadro z lewej strony taka była równowaga ... i w tych siondach mogliśmy przenieść dwa wiadra a później no to przenosiliśmy po jednym wiadrze ... (Ruda).*

KARKÓWA – rzecz., ekspres., ‘mięso wieprzowe, wołowe, cielęce lub baranie z odcinka szyjnego’: [Podział świni:] *może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkowa ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... gołoⁿka z nogów ... (Milew).*

KARKÓWKA – rzecz., ‘mięso wieprzowe, wołowe, cielęce lub baranie z odcinka szyjnego’: *schab ... dzielono na skab na karkówke ... na ... łopatke ... na golonke ... świni rozbierno i jo^m dzielono ... (Konin); no przeważnie ... jes ten ... no ... kurzyna i z tego z karkówki kawałek jaki rosół kom-*

*binowany ... (Maliniec); karkówka schab łopatka szynka ... (Rychwał); no to szynka łopatka schab ... karkówka ... biodrówka ... (Rzgów); [Tuszę dzieliło się] *na ... szynke biodrówke karkówke żeberka łopatke ... głowizne ... no i stópki stópki golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonja Wilczogóra); szynki ... karkówka ... schabik ... żeberka ... (Wardężyn); szynka karkówka boczek ... biodrówka ... to wi... jak to ... gołoⁿka ... [...] aha ... lekkie ... (Dąbrowica); schab boczek karkówka szynka ... (Konin); [Podział świni:] *no ... z górnej cze^ści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej cze^ści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej cze^ści tyh nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta cze^śś ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej cze^ści ... pys... ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); [Podział świni:] *golonka przednia golonka tylnia ... łopatka schab karkówka ... (Rychwał); no z mieⁿsa ma^my karkówke schab...y ... golonke ... golonke no co tam jeszcze? ... (Rychwał); no ... bo to kilka boczków bo to wtedy wykroisz ... nie? ... i tam ... só^m całe takie te ... no i szynki i golonki mosz ... i karkówke moż i ... i łeb i uszy ... (Golina); świniobicie zabija sie świni rozbierno schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynek sie we^śdzi i sie do jedzenia ... (Główiew); 29.****

KARMA – rzecz., ‘pożywienie zwierząt przygotowane przez ludzi’: *karma ... (Kolonja Wilczogóra); [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszóm śrutóm zbożowóm mielonom no i i i zielonkóm trawóm ... lucerna lub konczyna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie**

kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zieloⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra).

KARMIĆ – OKARMIĆ – czas., ‘dawać jeść (ludziom lub zwierzętom)’: *z tego co pamiętam babcia je [=świnie] karmiła paszo^m i gotowała ziemniaki w kotle ... razem to dziabala ... i wylewała właśnie świniako^m ... (Konin); [Gospodarz po Wigilii] szedł karmić zwierzeⁿta ... (Grodziec); huba jak chodzi o ten pasożyt na drzewie no to wyrastajo^m takie grzyby twarde to jeś^t pasożyt drzew ... na korze drzewa i ona korzysta z tego co drzewo ma sie karmi tym ... (Krągola); [Melasa] to był chyba uboczny produkt który powstawał przy wytwarzaniu cukru ... kiedyś p... karmiło sie nim krowy ... (Grzymiszew); to herbata z mlekiem bawarka ... [...] mówio^m że ... nawed jak ... matka karmioⁿca ... to na przyrost powinno sie pić ... (Golina); [Futrować to] dobrze karmić ... (Posada); no dziczyzna to jeś^t takie [zwierzęta] których sie nie karmi których sie nie karmi jako tego żyje w polach lasach ... (Józwin); [Krowę należy] okarmić ... paść ... (Wilczyn); [Krowę należy] karmić dobrze ... (Goranin).*

KARNIAK – rzecz., ‘dodatkowa porcja alkoholu wypijana za pominięcie poprzedniej’: (Borowo); (Józwin); *karniaka zaś potym pije ... (Wyszyna).*

KARP – rzecz., ‘ryba słodkowodna, którą tradycyjnie pod różnymi postaciami podaje się na kolacji wigilijnej’: (Ruda); [W Wigilię podaje się] w pier^wszej kolejności karp ... makiełki kapusta śledzie ... [...] groch z kapusto^m ... (Stawiszyn); *a takie no*

karpia to zabijali tam no mama tam zabiła tego karpia i o... obstrzykała gó ... [...] wypłykała go no i usmażyła i żył to jedli ... (Główiew); [Tradycyjne potrawy wigilijne] no to piersze były ... był karp ... później inne ryby ... śledzie w różn... pod różnym ... postaciom ... zupa grzybowa ... kluski z makiem ... grzyby ... kapusta z grochem ... [...] kompot ... owocowy ... [...] u nas tak po prostu stawiano wszystkie ... (Święcia); [Tradycyjne potrawy wigilijne to] zupa ze śliwek ... albo czerwony ... barszcz ... karp ... czyli ryba smażona ... przeważnie karp ... kluski z makiem ... uszki ... ryba jeszcze ... chleb ... [...] kapusta z grochem ... (Wilczyn); [Kolacja wigilijna] [R1:] od karpia sie zaczyna ... [R2:] o! ja nie wiem ... wszystko stawiane było na stole ustawiane ... to co było ciepłe ... najpierw szło ciepłe później zimne ... (Goranin); [Potrawy wigilijne to] zupa grzybowa karp makiełki ... (Rychwał); tradycyjne [potrawy wigilijne to] karp makiełki ... kompot ze suszu ... smażone ryby ... śledzie ... w ocie ... (Dąbrowica); [W Wigilię były] na pewno ryba karp barszcz czerwony pierogi śledź makaron z makiem ... [...] u nas było ogólnie wszystko na stole ... i zawsze najstarszy z rodziny brał jedną potrawę i później wszyscy braliśmy tą samą potrawę i tak do ostatniej potrawy było ... (Konin); no potrawy przygotowywane na Świeⁿta na przykład był ... bigos ... kluski z makiem ... karp ... w galarecie ... karp ... pieczony ... no i ... najróżniejsze jeszcze inne ... pierożki ... z mieⁿsem były ... no ... co jeszcze? ... no tak zależy ... kto ... jeszcze tam ... co ... chciał ... (Konin); no oczywiście postna musiała być [wieczera wigilijna] karp tradycyjnie ... i te wszyst^kie tam klu... nie kluski jak one sie tam sie nazywały? ... makiełki o! ... makiełki było coś takiego ... [...] dwanaście potraw musiała być ... makiełki były były ... te rożki takie ... pierogi ... uszka o! uszka uszka do

barszczuku czerwonego no tam takie potrawy no bez oczywiście bez tłuszczu wszystkie ... no i smażone ryby oczywiście stół z rybami był ... (Stawiszyn); u mnie [na Wigilię] to były makielki to znaczy moⁿka ... bułka przepraszam ... bułka namoczona w mleku i w ... obtoczona w jajku ... kluski z jajkiem ... kluski z makiem przepraszam ... karp ... susz kompot z suszu wigilijnego ... barszcz czerwony z uszkami ... kapusta z grochem ... kasza ... żeby sie trzymały pinioⁿżki ... (Golina); [Potrawy wigilijne:] karp ... no na przykład ten barszcz ... sałatka jarzynowa ... kluski z makiem ... ciasta z bardzo dużo^m ilości^m bakalii ... piernik ... co takiego jeszcze charakter?... pierogi i uszka ... kapusta z grochem ... tak zwana jeszcze makia ... niektórzy też to stawiają^m ... to jest ... so^m takie kluski po prostu z bakalią ... co jeszcze? ... no na pewno śledzie ... no myślę co jeszcze co jeszcze tam może być ... no ten kompot z suszonych owoców też można zaliczyć jako danie ... ryba po grecku też bardzo charakterystyczna teraz ... ryba w galarecie ... (Wilczyn); [Potrawy wigilijne] no przede wszystkim kar... ryby karp makielki ... barszcz czerwony grzyby ... bigos ... nie bigos .. kapusta z grochem przede wszystkim ... (Janów); no dzielenie się opłatkiem ... karpie ... tam ... różne te potrawy takie co ... na Wigilię ... (Golina); łuskę ... z wigilijnego karpia ... powinno się zachować i włożyć do portfela ... aby ... przycioⁿgała i trzymała pienioⁿdze ... (Golina); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] na szczęⁿście na pienioⁿdz ... [I Twoja mama też tak zachowywała?] nie ... kiedyż nie było karpi ... [...] ja ja byłam mała to nie ... dopiero jak ... mama ... twoja ... nie? ... no to ... dzieci tak ... [...] a ja jak tego to nie było karpi ... a ryby ... śledzie ... przeważnie śledzie ... ryby jak tam złapałim i tak na tegó to tam były ... nie? ... wieⁿcej się ... ale ... tak jak ktoś som złapał ... ale

tak to karpie to nie ... pierse to dopiero jak w Koninie ... jak dzieciaki ... ile miały po ... [...] czszy lata ... mama sześ ... (Pogorzałki); czym sie [ryby] łowi? ... na weⁿdke ... takim takim podbierakiym tyż niektórzy jak karpie to tym pobirakiym takim tako^m siatko^m ... (Wyszyna); no to jest taki zbiornik [do przechowywania ryb w wodzie] ... taki zbiornik ... zbiornik taki plastikowy i bo jak wiym jak sie karpia to w t... właśnie w tych zbiornikach plastikowych ... (Wyszyna); wycioⁿgno^hć z wo... no no to to so^m takie podbiyraki i to c... tymi podbiyrakami jak widziałam jak to fachowcy robió^m to jak karpia ... nie? ... no to właśnie tym podbierakiem i wtedy wy... wylapujó^m te ryby z wody ... a^lbo sieció^m takó^m jak na stawie dużym no to sieć za... (Wyszyna); u nas to najwieⁿcej sie je karpia ... [...] no jakie tam jeszcze ... mientaje to też ryba jest ale to^l kupuje sie w sklepie już tam różowa ... ale jak żywe to karpia tylko kupujemy ... tołpyga ... tołpyga to jes^t taka już duża ryba ... (Wyszyna).

KARPIOWATE – rzecz., ‘rodzina ryb karpiokształtnych, do której zaliczane są m.in. karpie, karasie, amury, większość gatunków bytuje w wodach słodkich’: *no takie s... troche z karpowiatych jest ... małe ... nie? ... płotki so^m przeważnie nie za wielkie ... (Józwin).*

KARTOFLISKO – rzecz., ‘pole po zbiorze ziemniaków’: *kartoflisko ... (Janów); (Rosocha); kartofliska ... (Milew).*

KARY – przym., ‘o maści końskiej: cały czarny’: [Maści koni:] *siwe kary gniady ... rauty ... też ... (Golina); (Józwin); (Nowa Wieś); (Pogorzałki).*

KASA – rzecz., pot., ‘środki finansowe, pieniądze’: [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] *na szczęⁿście na pienioⁿdz ...*

wuje się] żeby pinieⁿdzy nie zabrakło przez cały rok żeby była kasa ... (Nowa Wieś).

KASAREK, KASIOREK, KASZOREK – rzecz., 1. ‘narzędzie do czerpania żywych ryb – podbierak’: [Ryby łowi się] weⁿdko^m ... kaszorkiym ... (Józwin); no to też ... sie łowi ryby tym ... nie? ... tym kaszorkiem też żeby ... żywe ryby so^m w tym kaszorku ... (Józwin); to kasarek ... mówiło... kasio-rek ... mówiono na to ... [...] no właśnie ... to jest ... od... od... odpowiednia siatka do na ... na w odpowiedniej ramce ... dooo ... wy... pod... no ... do wylawiania już złowionej ryby ... wyjmowania z wody złowionej ryby ... (Borowo); [Kaszorek to] podbieracz do ryb? ... (Główiew); no i najwieⁿkszo^m naszó^m frajdó^m było ... chodzenie na łapanie raków nad Jezioro Głodowskie ... na ... przy wsi ... Głodów ... i to ... [...] to jes ... około dwóch i pó^ł ... czszy kilometry [od Kazimierza] ... [...] ale lasem ... idoⁿc ... szło nas zawsze pieⁿciu siedmiu ... a może i wieⁿ-cej ... w tym ... czasie śpiewaliśmy piosenki harcerskie ... bo harcerstwo było bardzo rozwinięⁿte w szkole ... [...] chłopcy nam robili ... kółka ... z ... drzewa ... my żeśmy tam zawsze jako^ms siatke w do... z domu zakosili ... no i ... poszliśmy nad to Jezioro ... Głodowskie ... woda była bardzo czysta nie taka jak teraz że jes ... sinica i tak dalej i tak dalej ... i ... te raki pływały ... myśmy ... na przykład ja ... bo były dziewczyny odważne ... ale ja nie ... bo ja sie raków bardzo bałam ... wchodzili si... wchodzili do wody ... no i tak ... bo rak ... zawsze ... ucieka ... do tyłu ... i ... czszeba było umieć go ... to tak był ... tak zwany ... kaszorek ... i tym kaszorkiem ... były łapane te raki ... (Kazimierz Biskupi); 2. ‘rodzaj sieci o trzech obręczach i dwóch wejściach’: no to jes właśnie taki jak kaszorek okroⁿgły ... i ... i tygo ... to jes podobne właśnie to chyba to jes nawet ... nie?

... [...] to ... weⁿdziorek czy ... jakoś tam mówili na to kiedyś ... (Józwin).

KASIOREK > **KASAREK**.

KASTA – rzecz., 1. ‘niewielki pojemnik w kształcie prostopadłościanu’: ja pamieⁿ-tam że na kaste to mówili takie duże pudło ... (Główiew); kasta to jes^t takie duże pudło zamykane to jes^t kasta ... z przykryciem ... (Józwin); [R1:] no kasta to w w ... w gwarze takiej wiejskiej to była jakaś ... pudło takie co sie tam ziarno mogło wsypać czy coś [...] ... [R2:] to była kasterka ... [...] no tak kiedyś mówili co tam co tam jest w kasterce ... no bo tak to mówili ... (Krągola); 2. ‘skrzynia do przechowywania ryb w wodzie’: (Ruda).

KASTERKA – rzecz., zdr., ‘niewielki pojemnik w kształcie prostopadłościanu’: [R1:] no kasta to w w ... w gwarze takiej wiejskiej to była jakaś ... pudło takie co sie tam ziarno mogło wsypać czy coś [...] ... [R2:] to była kasterka ... [...] no tak kiedyś mówili co tam co tam jest w kasterce ... no bo tak to mówili ... (Krągola).

KASZOREK > **KASAREK**.

KASZTAN – rzecz., 1. ‘drzewo osiągające nawet 30 m wysokości i rodzące kuliste, twarde, brązowe owoce, które w okresie dojrzewania pokrywa zielona skórka z kolcami; też: owoce tej rośliny’: [Nalewki robiło się?] no ... różnie ... i z orzechów i z kasztanów i ... z owoców i ... ze wszystkiego co sie ... dało ... (Józwin); [Nalewka z kasztanów] to raczej na obrzeⁿki sie ... przykładało na ... opuchlizne ... (Józwin); mi sie wydaje że to [=nalewkę z kasztanów] na żółⁿ-dek ... brali ... (Borowo); [R1:] nalewki to przeważnie z owoców ... [...] z z orzechów

włoskich ... [R2:] z kasztanów ... (Jaroszewice); [Nalewka z kasztanów] przeważnie na przezie^mbienia no na okłady smarowania ... (Jaroszewice); 2. 'o maści końskiej: odcień rudego, brązowego': [Maści koni:] siwe kasztan czarne no i szpakowate tyż só^m ... [...] to białaczarny to mówili szpakowaty na to ... (Jaroszewice); (Święcia).

KATEGORIA – rzecz., 'grupa jakości lub produktów o tych samych właściwościach': odździelało sie słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ... (Ignacewo).

KAWKA – rzecz., 'niewielki ptak czarno upierzony, z szarawymi plamami na szyi, karku i głowie': [Gapa mówi się] na kruka ... no bo óne só^m podobne ... niektóre só^m troche jaśniejsze ... kawka jes troche ze siwym ... [...] tak ... gapa ... albo glapa ... no ... (Pogorzałki); (Golina); (Józwin); kawki ... (Pogorzałki).

KE^MPA – rzecz., 'zbita grupa roślin tego samego gatunku': kierzek to inaczej taki krzak ... kilka roślin zbitych w jedno^m ke^mpe niewysokich ... (Golina); [Opieńki] majo^m wys... rosnó^m w ... w ... w takich ke^mpach ... majo^m bardzo długie ogonki ... i kapelusze ... no ... takie ... broⁿzowawe z takimi ... czarnymi ceⁿtkami ... ciemnymi ceⁿtkami ... niezbyt duże ... (Borowo).

KIELICH – rzecz., ekspres., 'małe naczynie, z którego pije się alkohol': [Na Wielkanoć] ale po kielichu wódki dobrej też można było wypić ... (Milew).

KIELISIU – rzecz., ekspres., 'małe naczynie, z którego pije się alkohol': co sie śpiewa [na weselach jako zachętę do wypicia alkoholu]? ... „sto lat sto lat” albo „kielisiu

bracisiu gorzoleczka siostra prawa roⁿczka przyjaciółka do mnie cie^m przyniosła” ... (Jaroszewice).

KIELISZEK – rzecz., 'małe naczynie, z którego pije się alkohol': (Golina); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); (Święcia); ostatni kieliszek ... na droge ... (Borowo); mówio^m i kieliszek i ... ojej jak to mówili? ... [...] no kielonek kielonek to właśnie mówili na kieliszek kiedyś ... i pili wód... alkohol ... (Główiew); [Kielonek] no to też ro... odmiana kieliszka chyba jakiegoś ... (Nowa Wieś); (Pogorzałki); nie wiem czy to beⁿdzie wieⁿkszy [kieliszek] taki kielonek ... (Święcia); [Kielonek] to jes^t w gwarze kieliszek ... tylko kielonek mówio^m no ... (Kragola); a! kielonek ... bo to kiedyś ... wiesz ... za dawniejszych czasów ... teraz nik[t] ci kielonek nie powie ... ale przedtem zamias[t] kieliszków ... bo teraz troche uszlachetniono to^m mowe ... ale przedtem zamiast kieliszków to mówili ... kielonki ... do ... do picia wódki ... (Kazimierz Biskupi); [Zaproszeniem do picia alkoholu jest] kieliszek w góre ... (Grzymiszew); kieliszki ... (Kazimierz Biskupi); reⁿko^m [się zaprasza do picia] ... albo sie zaprasza do stołu ... mówi ... [...] puka sie kieliszek ... kieliszkiem w kieliszek ... (Golina); jak to wygłoⁿda? jak sie pokazuje? no że lubi wypić pokazuje sie reⁿko^m na szyje albo dwoma palcami ta^k ja^kby to kiedyś kieliszek sie pokazywało setkowy no tak sie mniej wieⁿcej to określa ... (Jaroszewice); no to pije sie [z] jednego kieliszka ... (Józwin); [Na weselach] no to na „sto lat” ... „sto lat” jak śpiewajo^m tyż no kieliszek w góre i ... i to wtedy jest ta zacheⁿta ... (Wyszyna).

KIELONEK – rzecz., 'małe naczynie, z którego pije się alkohol': (Golina); (Józwin); mówio^m i kieliszek i ... ojej jak to mówili? ... [...] no kielonek kielonek to właśnie mówili

na kieliszek kiedyś ... i pili wód... alkohol ... (Główiew); [Kielonek] no to też ro... odmiana kieliszka chyba jakiegoś ... (Nowa Wieś); nie wiem czy to beⁿdzie wieⁿkszy [kieliszek] taki kielonek ... (Święcia); [Kielonek] to jest w gwarze kieliszek ... tylko kielonek mówio^m no ... (Krągola); a! kielonek ... bo to kiedyś ... wiesz ... za dawniejszych czasów ... teraz nik[t] ci kielonek nie powie ... ale przedtem zamias[t] kieliszków ... bo teraz trochę uszlachetniono to^m mowe ... ale przedtem zamiast kieliszków to mówili ... kielonki ... do ... do picia wódki ... (Kazimierz Biskupi).

KIEŁ – rzecz., ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: [Z ziemniaków wiosną] wyrastajo^m kły ... (Rzgów).

KIEŁECZEK – rzecz., zdr., ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: to taki ... kiełek ... czy czy ... tak to raczej nazywano kiełkami ... bo ziemniaki kiełkowały ... (Janów); tam [g]dzie ... wychodziły [w ziemniaku] te te te ... te takie kiełki jakby ... to ... przecinołeś tak żeby ... na ty połowie były ... po dwa czy czyszy kiełeczki i ... potem normalnie sadziłeś po pół ... po pół te ... osobno ... [...] no oczko w ziemniaku no to chyba jes tyn tyn kiełek ... (Golina).

KIEŁEK – rzecz., 1. ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki^y okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czyszma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczajo^m ... kiełki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^y ... w polu ... (Konin); (Ignacewo); na wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kiełki ... które kiełkują ... to znaczy mają oczka ... i które kiełkują i są

zdolne do sadzenia to je sie ... w miesio^{cu} maju albo koniec kwietnia sadzi w zi... w ziemie i rosno^m z tego ... krzaki ... (Kolonia Wilczogóra); wyrastajo^m im [=ziemniaki] takie małe kiełki ... małe kiełki wyrastajo^m ... (Dąbrowica); wyrastają takie białe kiełki ... (Konin); kiełki wyrastajo^m ... (Milew); to taki ... kiełek ... czy czy ... tak to raczej nazywano kiełkami ... bo ziemniaki kiełkowały ... (Janów); tam [g]dzie ... wychodziły [w ziemniaku] te te te ... te takie kiełki jakby ... to ... przecinołeś tak żeby ... na ty połowie były ... po dwa czy czyszy kiełeczki i ... potem normalnie sadziłeś po pół ... po pół te ... osobno ... [...] no oczko w ziemniaku no to chyba jes tyn tyn tyn kiełek ... (Golina); no no ja wiem ... wiem wiem no tylko zapomniałem to słowo mi wyszło z głowy ... jo wiym ... i to nawet ... jo w piwnicy to ... wydubuje te ... jak to sie? ... kiełki [ziemniaków] ... chyba kiełki ... (Golina); 2. ‘pęd wypuszczany przez nasiono rośliny, który przebija ziemię’: [Nasiona] no wypuszczajo^m kiełki ... (Budzisław Kościelny); no to kiełki ale to nie wszęⁿdzie ... no marchewka nie ma takich kiełków ... nie? ... (Konin).

KIEŁKOWAĆ – czas., 1. ‘o roślinach: wypuszczać kiełki’: no kiełkujom^m ... (Konin); [Rośliny nie chcą] wschodzić ... bo jest za zimno ... zakorzeniajo^m sie w ziemi a nie wychodzo^m ... nie ... nie kiełkujom^m ... (Milew); 2. ‘o ziemniakach: wypuszczać pędy’: kiełkuje ... (Rosocha); no ... na poczo^{tku} [wiosny] ... ziemniaki kiełkują ... (Konin); na wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kiełki ... które kiełkują ... (Kolonia Wilczogóra); to taki ... kiełek ... czy czy ... tak to raczej nazywano kiełkami ... bo ziemniaki kiełkowały ... (Janów).

KIERZEK – rzecz., 1. ‘krzew’: (Rosocha); kierzek ... no moze ja to tak rozumieć ... że

to jes krzaczek ... (Konin); kierzek to może być porzeczek rosno^{ci} i agrest może być z ... kierzek ... no ... ta mo ... my ... jak tam ... borówka to jest kierzek ... także ... różne ... różne so^m k... nie so^m drzewa tylko kierzki jak borówka czy ... porzeczek czy agrest ... to sie nazywajo^m kierzki ... (Milew); [Kierzek] to so^m krzaki ... od ... od ziemi wyra-
stajo^m taki peⁿczek gałęⁿz... gałęⁿzi i potem sie rozkrzewia ... (Milew); kierzek to inaczej taki krzak ... kilka roślin zbitych w jedno^m ke^mpe niewysokich ... (Golina); kierzek ... to ... przeważnie so^m ... krzewy jak to teraz mówimy ... na przykład krzew ... porzeczeki ... i tym podobne ... (Janów); kierzek?... nie wiem ... coś tak kiedyś słyszałem ale kierzek chyba ... krzaczek?... nie ... coś tak ... z tym kojarze to bardziej ... (Sompolno); 2. 'gałązka, na której zebranych jest wiele drobnych owoców, jak u porzeczeki, winogrona czy jarzębiny': [Kierzek] to jest małe ... mała czeⁿść owoców ... grona owoców ... (Podgór).

KIESZEŃ – rzecz., przen., 'zasobność finansowa': [Co jada się na obiad?] a w zależności od ... kieszeni czy czy czy czy to co tam było daⁿia ... (Rosocha).

KIJ – rzecz., 1. 'prosty (najczęściej gruby) patyk': [R1:] nie bije sie zwierzoⁿt ... bo to wiesz ... [R2:] no ale chodzo^m z takimi wielkimi kijami zawsze jak widze na polach ... [R1:] no chodio^m niby ale nie powinno sie bić ... (Grodziec); no to chyba rak ... [...] no ma takie szczypce taki płaski chodzi zawsze po dnie ... [...] mi sie wydaje że [raki łapano] na kije takie ... i wbijano je tutaj pod odwłokiem bo tam tylko było miejsce ... (Nowa Wieś); 2. 'drażek': [R1:] kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutaj ... wisz?... przy nogach ... [R2:] tutaj tak tak ... tu só^m takie ... dziury sie robiło

... i sie wkładało tutaj ... [R1:] i kry^mpulec taki ... kawoł kija takigó ... i tylko był taki ... zakryⁿcóny no i ... żeby nie spadło jak ... na te żyły ... nacióⁿgłęś ... i poćcioⁿgało sie do góry ... i wtedy było lepi ... [R2:] to wszystko wyjmować ... [R1:] wypatroszyć ... [R2:] ze środka ... (Golina); 3. 'trzonek ręcznych narzędzi': masło to były takie specjalne naczynia co sie ... z drzewa zrobione ... to były kierzynki ... one sie składały z dwóch czeⁿści i tam jeszcze miały taki kij żeby to ... masło sie tam urabiało ... w tej kierzynce ... wlewało sie śmietany i tam sie urabiało ... [I babcia robiła takie coś?] tak robiłam ... robiłam ... (Milew); dziabka do ziemniaków miała trzy albo cztery rogi i była na kiju ... na członku takim ... (Posada); no to dziabka do ziemniaków no to była takie trzy widły ... no nie?... [...] była taka metalowa trzy takie palce miały i to było na takim kiju no i to sie zakładało za ten ... krzaczek i sie pocioⁿgało i te ziemniaki wylatywały ... to była taka no ... to sie mówiło dziabka ... no nie?... na to^m ... potocznie jak tu u nas ... no nie?... a haczka no to ... haczka jest do hakania chwastów czy tam ... no dajmy na to tego ... (Paprotnia).

KIJAK – rzecz., 'prosty (najczęściej gruby) patyk': [Świnie odgania się] kijakiem ... (Konin).

KILO – rzecz., 'jednostka wagi równa 1000 gramów': o! jeleń to jest bardzo duży wysoki ... kozioł ... trzysta pieⁿćdziesioⁿt kilo waży niektóry ... szary jest ... latem a broⁿzowy ... zimo^m ... chyba czy ... tak chyba nie pomyliłam ... ale tak mi sie wydaje ... (Golina).

KILOGRAM – rzecz., 'jednostka wagi równa 1000 gramów': no szynke czszea uszykować ... pokroić tak ... na ... takie kał... kilogram po dwie ... na przykład ...

no i kładzimy w siatkę ... i napeklować ... i we^ńdzimy ... (Rychwał); na litr wody dwie trzy łyżki kładziemy sypimy soli dodajemy chrzan czosnek koper i z kilogram ogórków i i zalewamy na małosolne przygotowano^m wodo^m na okres zimowy lejemy zimno^m wode ... (Ruda).

KISTA – rzecz., ‘niewielki pojemnik w kształcie pudła’: *kista to jes^t do owoców kładze... kładzenia ... te takie małe kistecki ... (Główiew); kista to inaczej ... skrzynka ... (Golina); kista to jes^t te co sie nosiło to mówili kista jak sie sieczke nosiło ... (Krągola).*

KISTECKA – rzecz., zdr., ‘niewielki pojemnik w kształcie prostopadłościanu’: *kista to jes^t do owoców kładze... kładzenia ... te takie małe kistecki ... (Główiew).*

KISZKA – rzecz., ‘wnętrznosci świni, przez które przechodzi treść pokarmowa; wykorzystywane jako osłonki w wyrobach wędliniarskich’: *kiszka no ... albo jelito mówi sie na jelita kiszka albo kiszka też sie mówi na kaszanke ... tak po wiejsku kiszka ... (Janów).*

KITA – rzecz., ‘puszysty ogon’: *lis to jest średnie zwierzoⁿ... średniej wielkości zwierzoⁿtko podobne do pieska ... z tym że jest długi ... spiczaste uszka i rudy ... ma bardzo ładno^m kite rudo^m ... (Golina); [Lis jest] rudy z dużo^m kito^m puszysto^m ... (Józwin).*

KLACZ – rzecz., ‘samica konia’: (Golina); (Jaroszewice); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); (Święcia); *klacz no no żrebna klacz ... (Józwin).*

KLAPA – rzecz., ‘pokrywa, którą dzięki zawiasom można opuszczać i podnosić’: [R1:]

[Piwnica] *w domu to jag u moi babci było ... to ta[k] była kuchnia ... des... z desek była podłoga ... i na środku ... bo jak ... nie było tak ... po prostu to było w kuchni ... wykopane ... wymurowane w środku tak że gdzieś z półtory dwie tony sie tam ... zmieściło sie tych ... pyrów ... no i ... na środku był ... [R2:] otwirało sie z góry ... [R1:] kłapa tako sie otwirała ... [R2:] u naszy babci też takie ... [R1:] no i ... [...] mama wpadła babci na plecy ... [R2:] nie ja ... nie ja ... [...] babcia była w piwnicy a ta leciała i ... (Golina); [Piec chlebowy] to taki najcze^ńściej był to piec na dworze z cegły z takim kominem ... zamykany drewiano^m klapó^m ... tam najpierw sie wkładało drzewo żeby sie ono wypaliło potem sie ten żar wycioⁿgało i wkładało sie chleb w koszyczkach ... (Golina).*

KLAPIAK > GAPIAK.

KLAPKA, KLEPKA – rzecz., ‘wąska deseczka’: [Kierzynka] *było to ... zzz ... klepek ... drewnianych ... takie naczynie jak beczułka mała ... (Wilczyn), klapka ... (Golina); to była taka drewniana ... kiedyś mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obreⁿczo^m ścioⁿgnieⁿta i taki ubijak ... (Golina).*

KLATKA – rzecz., ‘pojemnik o ścianach z prętów lub siatki, do którego można łapać zwierzęta lub je w nim przetrzymywać’: [Dzikie zwierzęta łapano] [R1:] *no za pomoco^m sideł albo klatek jakiś te ... no nie? ... albo były takie ... [R2:] na haj... na haczyk ... [R1:] albo były też takie metalowe ... jak to łapki sie nazywało ... [...] i wtedy zwierze jak szło ... [...] z żelaza ... no nie? ... i one po prostu jak nadepnęło no to sie to zamykało ... no nie? ... i to w takim ... [...] szczeⁿki tak ... (Paprotnia); no zakłada sie jakieś tam klatki ... (Nowa Wieś).*

KLEIĆ SIE – czas., ‘przywierać do czegoś, lepić się’: [Maślak jest] *i jest taki lewki ... śliski ... wszystko sie do niego klei ...* (Golina); *czszeba tak ciasto wyrobić że ono sie ... nie powinno kleić ... drożdżowe bo to jes drożdżowe nie powinno sie kleić do rónk ...* [...] *nie ma żadnego przepisu żeby sie ... niby tam jak tegó to re^{nc}e tam smarujom olejem a potem ... ja nie ... tak czszeba wyrobić wyczuć ciasto żeby sie nie kleiło nawe... ani do tyżki ...* (Pogorzałki).

KLEISTOŚĆ – rzecz., ‘lepkość, umiejętność zlepienia, sklejanie różnych substancji’: [R1:] *kielbase to sie robi ... po prostu ...* [...] *wieprzowe miⁿso ...* [R2:] *możesz ... przeważnie z łopatki robio^m ...* [R1:] *wołowina ...* [R2:] *wołowiny sie tyż troche daje bo daje kleistoś ... nie? ...* (Golina).

KLEPAĆ – czas., ‘poprzez uderzanie zmieniać masę płynną w gęstą’: *aaa! to to to to w takich w maselnicach ... kierzynka sie to to to to nazywała ... wlewalo sie śmietane i taki ubijak na trzonku i po prostu sie klepało to to aż w tym i w takie grudki sie to masło zbijało potem sie to wytego a reszta to była serwatka ...* (Rosocha); *kotlet mielony robi sie z mieⁿsa mielonego które sie przyprawia solem pieprzem majranko^m cebulke sie daje i sie klepie kotleciki i sie smaży na patelce ...* (Nowa Wieś).

KLEPKA > KLAPKA.

(KLUĆ SIE) – WYKLUĆ SIE – czas., ‘o piskletach: wylęgać się’: *a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęże to tam ma powietrze troche ... jeszcze nie wykluje sie a już ma powietrze tam troszke ... do małego kurczaka ...* (Milew); *z jajka ... może sie wykluć ... piskle ...* (Konin).

KŁAK – rzecz., pejorat., ‘piórko, puszek’: [Opalać kury nie trzeba?] [R1:] *no tag no to czszea ... jak ... jag jó^m już ... z tegó pióra to óna mo takie nichtóre włoski ... najwiⁿcy ...* [R2:] *pipcie ...* [R1:] *pipcie to wiⁿcy mo kaczką ...* [...] *to pypcie to czszea powycióⁿgadź ale nieroz takie włoski stojó^m no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ... żeby te kłaki ...* [R2:] *na palniku gazym czy ... na bryndce ...* [R1:] *czy na denaturze ... kiedyś to na denaturze na... wloleż na jakiś tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ... na coś blaszane i wtedy te ... sie zapaloleś ... denaturat ...* (Golina).

KŁO^NCZE, KŁY^NCZE – rzecz., ‘pęd wypuszczany przez ziemniaki’: *kłyⁿcze ...* (Wardężyn); *kłoⁿcza takie ... które wystajom takie ... małe kłoⁿcza ... gdzieś gdzie jag już ziemniak dłużej leży ... to to ... czea oberwać ... bo to jes bardzo trujom^{nc}e ... czeⁿść ...* (Sompolno).

KŁUSOWAĆ – czas., ‘polować na zwierzęta lub łowić ryby bez zezwolenia’: [Teraz] *k[ł] usujom ... nie? ... że tam ... te wnyki czy jak sie mówi na to że ... łapiom ... nie? ...* (Pogorzałki).

KŁUSOWNICTWO – rzecz., ‘polowanie na zwierzęta lub łowienie ryb bez zezwolenia’: (Święcia).

KŁUSOWNIK – rzecz., ‘osoba polująca na zwierzęta lub łowiąca ryby bez zezwolenia’: *kłusownik zakłada wnyki takie sidła a myśliwy poluje ...* (Posada); *myśliwy to ma szczelbe i szczela a kłusownik to czyha czyha na na coś żeby upolować a miśliwi to ma szczelbe i szczela a kłusownik to ón tam czyha na przykład na jakieś zwierze żeby je upolować ... nie? ...* (Modła); *bardzo mało sie różni ... bo i kłusownik i myśliwy zabi-*

jajo^m zwierze^{ta} ... tylko myśliwy jeszcze dokarmia ... (Paprotnia); myśliwy to powinien sie opiekować trochę tymi zwierze^{ta}mi i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polujo^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierze^{ta} polować a kłusownik nie zważajoⁿc na to zakłada wnyki i i łapio^m te zwierze^{ta} nie majoⁿc uprawnień ... (Janów); ten co poluje to jest myśliwy ... [...] myśliwy ... to robi to legalnie ... a ... i zgodnie z prawem ... a kłusownik to ... robi to po prostu dla złodziejstwa ... kradnie ... (Golina); kłusownik to ten co ... zakłada sidła nie sidła takie różne rzeczy co poluje ... no no ... (Jaroszewice); no bo myśliwy poluje z dubeltówko^m a kłusownik zakłada wnyki ... (Józwin); myśliwi to jest ... zawód taki legalny wykonuje ... a ... kłusownik to ... na dziko ... po kryjómu to robi ... (Święcia); [Myśliwi] polujo^m legalnie ... majo^m sezony swoje ... a... [...] kłusownicy ... no to już oboje^{ta} nie kiedy nie ja... i pojedynczo ... na... nie ... nie m... żadnego koła nie należo^m ... nie? ... a ... n... a ... tam to ... neležo^m do tego ... majo^m swoje koło łowieckie ... (Pogorzałki); myśliwy to taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwierzy^{no}m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkrada jakby ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam sidła na te dzikie zwierzy^{ta} taki nielegalny ... o! ... (Wróblina).

KŁY^NCZE > KŁO^NCZE.

KNAJPA – rzecz., ‘lokal gastronomiczny (niekiedy z odcieniem pejoratywnym)’; [Knajpa] to jest też takie m... res... mniej-sza od restauracji co można też zjeść i wypić ... (Posada); no knajpa to jest tam gdzie sie na przykład wypije setke piwo to jest tako knajpka ... to tak sie mówi ... (Modła); [Knajpa to] podrzeⁿna restauracja ... (Pa-

protnia); bar ... [...] o! no to może być też i knajpa właśnie ... to jest takie lokal gdzie można zjeść i wypić ... (Janów).

KNAJPKA – rzecz., ‘lokal gastronomiczny’: no knajpa to jest tam gdzie sie na przykład wypije setke piwo to jest tako knajpka ... to tak sie mówi ... (Modła).

KNYPEK – rzecz., ‘rodzaj składanego nożyka’: [Mały nożyk to] szczyryk knypek ... (Posada).

KOBYŁA – rzecz., ‘żrebna klacz’: (Pogorzałki).

KOCIOŁ – rzecz., ‘duże, głębokie naczynie zakrywane pokrywką: z tego co pamieⁿtam babcia je [=świnie] karmiła paszo^m i gotowała ziemniaki w kotle ... razem to dziabala ... i wylewała właśnie świniako^m ... (Konin); tak zwany parownik ale kiedyś mówiło sie kocioł ... (Budzisław Kościelny); [Ziemniaki dla zwierząt] no przygotowuje sie ... w takim specjalnym parowniku ... [...] był to taki ... kocioł ... tam sie ... myło kartofelki ... później ... kładło sie do tego kotła ... zamykało sie tako^m pokryw^om ... no i ... parowały sie ... one przede wszystkim sie parowały ... (Konin).

KOCIOŁEK – rzecz., ‘duże, głębokie naczynie zakrywane pokrywką: a jak sie robi? ... kaszanke kasze sie parzy w oddzielnym garⁿ-ku najpierw to sie gotuje ... woⁿtrobe mieⁿso tam podgardle na to^m kaszanke wszys^tko sie mieli woⁿtrobe wszys^tko sie mieli kasze sie paruje wszys^tko sie razem miesza wlewa sie krew nabija sie we flaki i sie weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy sie to w kociołku ... (Główniew).

KOGUT – rzecz., ‘samiec kury’: kogut ... (Podgór); (Konin); (Rychwał); (Sompol-

no); no nieraz tak dziwnie jakby [kura] piała podobnie do koguta ... (Budzisław Kościelny); [Kura, która chce mieć kurczęta] na widok ... koguta ... przykuca ... (Sompolno); jeden kogut be^hdzie wieⁿkszy a kurka... no a kurka co be^hdzie na kure to be^hdzie jaja nieś nieś jajka jest mniejsza ... od ... zaro od małości ... i z małego jajka też be^hdzie mniejszy kurczak ... a z dużego jajka jest duża zara ... kurcze małe ... (Milew); [Kogut ma pióra] podobne [jak kura] ty^lko wieⁿksze dłuższe ... (Budzisław Kościelny); kogut ma taki duży d^lugie pióra w ogonie i ma taki grzebień na głowie ... (Budzisław Kościelny); kogut takie ... bardziej ... czerwonego coś mu przebija tam ... czarne ... a kura taka ... szara ... biała ... (Sompolno); kogud jes bardziej masywniejszy ... ten grzebień ma taki ... [...] duży ... no jes wieⁿkszy od kury ... (Sompolno); kogut ma inne pióra ... ma ogon puszysty ... tam długi ... nie? ... (Rychwał); no czym się różni kogut? ... to pieje ... a kura gdacze ... (Rychwał); [Kogut] ma grzbiet wieⁿkszy [niż kura] i tylne pióra dłuższe ... (Podgór); kogut od kury różni się tym że ma ... ogon ... pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ... w kolorowych ... tych piórach ten ogon ... no i ... tym ... grzebieniem ... r... różni się ... bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień ... (Konin); kura gdacze no a kogut pieje ... (Milew); [Kogut] no ogón mo ... długi ... [...] i kolorowe przede wszystkim ... no kury tero tyż już só^m bo te ... te ... czarne nóżki czy ... [...] długi ogón i wi^yn^{cy} kolorowe so koguty przeważnie ... (Golina); 7.

KOJEC – rzecz., ‘wydzielone pomieszczenie dla jednej lub kilku świń’: kojec ... (Rychwał); (Wardężyn); był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... i w tym korycie było wysypy-

wane jedzeⁿie ... no i taki kojec zwany taki kojec z furtko^m gdzie tam się otwierało i się wlewało no ... (Kolonia Wilczogóra).

KO KO! – 1. wykrzyk, ‘okrzyk wydawany, by przywołać kury’: ko ko ko ko! ... (Konin); (Sompolno); 2. dźwiękonaśl., ‘głos kury’: [Kura] oznajmia to [=zniesienie jajka] ... t... i ... tym swoim głosem ... czyli ... głośno ... ko ko ko ko tam ... (Sompolno).

KOKOSZ – rzecz., ‘młoda kura, która nie znosi jeszcze jajek’: kokoszka kokosz ... (Rychwał).

KOKOSZKA – rzecz., 1. ‘młoda kura, która nie znosi jeszcze jajek’: kokoszka ... (Budzisław Kościelny); (Podgór); kokoszka to jes ... kura ... która ... nie znosi jaj chyba ... (Sompolno); [Kokoszka] to jes^t młoda kurka ... która dopiero zaczyna znosić jajka ... (Budzisław Kościelny); kokoszka to jest młoda kura która nie znosi jajek ... (Rychwał); 2. ‘młoda kura’: [Kokoszka to] młoda kura ... (Podgór); (Golina); (Milew); kokoszka to jes taka ... mała jeszcze kurka bardzo młodzietka ... (Konin); 3. ‘kura, która ma kurczęta’: kokoszka ... (Rychwał).

KOLANO – rzecz., ‘część nogi, w której podudzie łączy się z udem’: a szynke no to ... to znowu ... tylna cze^ś ... świni ... ta górna ... powyżej kolana ... to jes ... tak zwana ... szynka ... (Sompolno).

KOLBA, KORBA, KORBLA – rzecz., ‘zgięty pręt, którym kręcąc, można wprowadzić w ruch jakiś mechanizm’: kiedyś [w studni] to było w... był czekej takie kolba była i łańcuch do wiadra był przyczepiony i się okryⁿ-cało na te kolbe tyń łańcuch i się wycióⁿgało ... nie? ... (Modła); [W studni] no to były

s... kreⁿgi ... wkopane do ziemi ... i ... i ... i były na przykład ... korba taka ... koło takie i n... łańcuch ... i i tego ... i sie kreⁿciło do tego łańcucha sie wiadro przytego iii i sie wycioⁿgało wodę ... nie? ... (Józwin); no zależy jak u kogo bo niektórzy mieli zrobione taki wałek i na tym wałku był łańcuch i korba i sie kreⁿciło i wiaderko sie wpuszczało do studni ... a ni^ektórzy mieli jak to mówili kiedyś ... żuraw no ... (Główniew); [W studni] [R1:] była korba ... [R2:] no był żuraw ... [R1:] była kolba i było wiadro i trzeba było spuścić na dół wiadro ... [R2:] u nas był żuraw ... żuraw taki coś wielkie stało ... (Paprotnia).

KOLBECZKA – rzecz., pieszcz., ‘zgięty pręt, którym kręcąc, można wprowadzić w ruch jakiś mechanizm’: *no to jest s... wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugie i to wtedy jest studnia ... no i tako jest tako kolbeczka co sie kreⁿci no i wiadro sie na łańcuszku wpuszcza do tej studni i zaś sie to wiadro napełni i to sie znowu kryⁿci i sie wycioⁿga ... (Wyszyna).*

KOLONIA – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: *kiedyś mówili kolonie i mówili takie ... jak to zadupie ... [...] takie zadupie gdzieś tam na końcu wsi gdzieś tam jest ... (Wróblina).*

KOLUMNA – rzecz., ‘agregat parnikowy w kształcie szerokiej rury’: *a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... świniami sie pasło ... to trzeba było je ugnieść i dopiero do pasienia sie nadawały ... a krowo^m to sie surowe dawało ... (Milew); [R1:] no to było za to^m kolumno^m jak sie uparowały ... [R2:] kolumna też parowaa ale jak one sie nazywały ... (Milew).*

KOŁATKA – rzecz., ‘drewniany przyrząd złożony z ruchomych elementów, które przy poruszaniu stukają o siebie i wydają dźwięk’: *no myśliwi to ... strzelajo^m ... nagonka ma takie kołatki i oni ... ona nagania ... czasami też poda... pomagajo^m im psy które okroⁿżajo^m zwierz^eta i ... naganiajo^m je tam do odstrzału czy ... czy tam ... (Golina).*

KOŁNIERZ > NIE WYLEWAĆ ZA KOŁNIERZ.

KOŁNIERZYK – rzecz., przen., ‘pierścień wokół nóżki niektórych grzybów’: *maślak ... biały trzoneczek na którym jest taki delikatny ... jakby ko... kołnierzyk i z tego kołnierzyka jest taka jakby pochwa która ot... otacza pod spodem ten system go^mbczasty ... te ... go^mbczasty ... tak ... system go^mbczasty jest żółty i do góry jest taki delikatny ... lekko broⁿzowy kapelusz pokryty tako^m lekko mazio^m ... (Wilczyn).*

KOŁO > KOŁO ŁOWIECKIE.

KOŁO ŁOWIECKIE – fraza, ‘stowarzyszenie myśliwskie działające na określonym terenie, jednostka organizacyjna Polskiego Związku Łowieckiego’: [Myśliwi] *polujo^m legalnie ... majo^m sezony swoje ... a... [...] kłusownicy ... no to już obojeⁿtnie kiedy nie ja... i pojedynczo ... na... nie ... nie m... żadnego koła nie należo^m ... nie? ... a ... n... a ... tam to ... neleżo^m do tego ... majo^m swoje koło łowieckie ... (Pogorzałki).*

KOŁOWROTEK – rzecz., ‘urządzenie do wciągania i opuszczania ciężarów wyposażone w szpulę, na którą można nawinać łańcuch, linę itp.’: [Studnia była] *i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [...] no była dreny były wpu... wpuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... do wycioⁿ-*

gania ... [...] wycioⁿgało sie wodę wiadrzem ze studni ... (Posada).

KOMBAJN, KÓMBAJN – rzecz., ‘współczesna, wieloczynnościowa maszyna rolnicza’: [Do kopania ziemniaków była] dawniej ... koparka ... obecnie ... kombajn ... (Ignacewo); dzisiaj so^m wykopki ... wykopki sie robi kiedyś to samo jest tylko kiedyś graczy... graczko^m kopali a dzisiaj sie kopie maszynami kombajnami takimi zwanymi specjalnie do kopania ziemniaków ... (Kolonia Wilczogóra); taki kombajn który w ... polu ... poruszają^m ... cioⁿgnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmocioⁿg ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepie ... (Wardężyn); dzisiaj wykopuje sie [ziemniaki] kombajnem ... a dawniej ... bardzo dawno ... hacz... haczkó^m ... albo były te... maszyny ... elewatorowe ... (Dąbrowica); kopaczki b... kiedyś były konne później cioⁿgnikowe a teraz kombajny ... (Posada); ale to z... to zależy jako bo i kómbajny só^m a kopaczka kiedyś to była ... miała dyszel dźrzwiany na przykład i takie były koło i na tym takie śmigła naokoło tegó i to była kopaczka ... nie? ... (Modła).

KOMIN, KÓMIN – rzecz., ‘element konstrukcyjny budynków odprowadzający dym na zewnątrz’: kiedyś kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kafla ... z dużym wielkim kapturym ... z wycioⁿgiym ... a teraz mamy kuchnie elektryczne lub gazowe ... z kominym wyntylacyjnym pod okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ... (Kolonia Wilczogóra); [Piec chlebowy] to taki najczę^ściej był to piec na dworze z cegły z takim kominem ... zamykany drewniano^m klapó^m ... tam najpierw sie wkładało drzewo żeby sie ono wypaliło potem sie ten żar wycioⁿgało i wkładało sie chleb w koszyckach ... (Golina); to był taki piec co ... mieli ...

przeważnie ... nie w kóminach czy? ... czy tako dziura w kómina ... i tako ... baba tam była mówili na to baba ... (Golina); i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten ... żyto na tak zwano^m polepe ... i wtedy ... mieliśmy ... my ... frajde jako dzieci ... bo dostawaliś... dostawaliśmy... od ... dziadków ... małe szufelki przewracają^c to żyto żeby ono sie suszyło ... ale ... dlaczego żeśmy tak z cheⁿció^m szli? ... dlatego ... iż ... przed każdym kominem ... stały ... no czy jeden czy ... dwa czy czyszy czy ... obojeⁿnie ile worków cukru ... a wiadomo że jednak roz była wilgoć ... raz sucho ... ten worek ... ten cukier sie zgrupiał ... i żeśmy to to^m szufelko^m rozbijali ... i ... po prostu żeśmy kradli ... cukier ... w olbrzym... w... w olbrzymich bryłach ... mniej wieⁿczej ... ale żeśmy kradli ... wieⁿc z takiej ochoty bardzo czeⁿsto pomagaliśmy ... (Kazimierz Biskupi).

KOMINOWY – przym., ‘stanowiący część komina’: to znaczy kiedyś były kuchnie węglowe które były podłoⁿczone ruo^m do przewodu kominowego ... no i sie wkłada... i był blat na wierzku ... i na tym czasami były dziury i zakryte fajerkami ... i na tym sie gotowało ... (Dąbrowica).

KOMORA – rzecz., 1. ‘niewielkie pomieszczenie przy kuchni służące do przechowywania żywności’: (Ignacewo); [R1:] [Schowanko] no to jes taka komora ... co sie wszystko ... przechowuje ... [R2:] Też taka szopa? ... [R1:] nie to ... w mieszkalnym domu majo^m tako^l ... jakby skrytka ... to nazwano ... komórko^m ... (Konin); schowanka to dzisiejszych czasach mówimy piwnica kom... kiedyś to sie mówiło komora schowanko ... tam sie przechowywywało wszystko... jedzenie i słoiki i i i różne rzeczy ... i moⁿke i cukier we workach i wszysko no ... (Kolonia Wilczogóra); 2. ‘główna część

pieca chlebowego, do której wkładano wypiekany chleb': [Piec chlebowy] *no to ... murowana czeⁿś z komoro^m i to w pod... podłoże cegła... cegła z i glina zastawiana i tam sie paliło ... tak i w na taki^{ej} drewnianej jak jak sie nagrzał czy czyli te te cegły i tego to wymiatało sie żar a sama temperatura pieca wypiekała chleb ... nie? ... no i to... i na drewnianej łopacie ^znaczy sie łopacie na jak to sie tam nazywa no łopata taka ... (Rosocha).*

KOMÓRKA – rzecz., 1. 'mały pokoik obok pokoju głównego': *komórka ... (Konin); 2. 'niewielkie pomieszczenie przy kuchni służące do przechowywania żywności': komórka ... (Konin); (Rychwał); (Rzgów); [R1:] [Schowancko] no to jes taka komora ... co sie wszystko ... przechowuje ... [R2:] Też taka szopa? ... [R1:] nie to ... w mieszkalnym domu majo^m tako^l ... jakby skrytka ... to nazwano ... komórko^m ... (Konin); schowancko ... albo komor... komórki były takie małe ... (Dąbrowica); 3. 'niewielkie pomieszczenie wydzielone w celach składowania określonych materiałów, np. drewna, węgla': *komórka ... (Ignacewo); komórko^m ... (Wardężyn).**

KONCZYNA – rzecz., 'roślina mająca płozące łodygi, kwitnąca na biało lub różowo, używana do pasienia zwierząt; koniczyna': [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyzna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kre^yciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielónka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra).*

KONIAK – rzecz., 'rodzaj alkoholu typu winiak, oryginalnie wytwarzanego we Francji w miejscowości Cognac': (Golina); *no to chyba spirytus ... i wszystkie wódki inne ... koniaki ... (Kazimierz Biskupi).*

KONIK – rzecz., pieszcz., 'zwierzę hodowane w dawnych gospodarstwach jako siła pociągowa lub do jazdy wierzchem; dziś hodowane głównie w celach rekreacyjnych i reprezentacyjnych': [Opłatki dawano] *konikowi krówce ... pieskowi ... (Goranin).*

KONNY – przym., 'ciągnięty przez konie': *to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparke i ona ... rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ... to so^m już ... koparki ... maszyny takie koparki które ... zbierajo^m ... ziemniaki ... ludzie zbierali za to^m ... konno^m koparko^m ziemniaki ... a teraz so^m już maszyny ... (Konin); kopaczka ... to chodzi o tako^m nie wiem czy o konno^m kopaczke ta no to ta maszyna która miała takie ... nie wiem jak to nazwać takie jak koło czy co już teraz nie nie umie^m tego opisać ale widzieć widziałam zbierałam ziemniaki po takiej kopaczce ... (Janów).*

KOŃ – rzecz., 'zwierzę hodowane w dawnych gospodarstwach jako siła pociągowa lub do jazdy wierzchem; dziś hodowane głównie w celach rekreacyjnych i reprezentacyjnych': *to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparke i ona ... rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ... to so^m już ... koparki ... maszyny takie koparki które ... zbierajo^m ... ziemniaki ... ludzie zbierali za to^m ... konno^m koparko^m ziemniaki ... a teraz so^m już maszyny ... (Konin); najproszczyszim sposobem ...*

to było ... deptanie błota i formowanie ...
 aaa ... taki torf ... który ... wydobywało
 się po złożach kopalni ... to się ... cięło ...
 takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie
 były noże szpadle ... a tu do formowania to
 po prostu szpadłem błoto i ... [...] w takim
 zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łonko-
 wym ... to było ... urabiane ... nogami ...
 końmi ... była forma ... formowało się ...
 ustawiało się w stożki ... i to się suszyło ...
 i torf wysuszono ... przywoziło się do domu
 ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym się
 opalało ... (Wardężyn); na wesele to się to
 przyżyżdzali wozym i kóniami ... tak ...
 (Główiew); [Opłatki dawano] [R1:] to tym
 [zwierzętom] co były przy żłóbiu ... moż-
 na je nazwać przeżuwoj^{no}ce ... [R2:] przy
 żłobie były czyli zwierze^{no}to^m ... [R1:] kro-
 wa koń ... (Stawiszyn); [R1:] no te wszyst-
 kie [zwierzęta mówiły w Wigilię ludzkim
 głosem] które były przy żłobiu Pana Jezusa
 czyli krowa ... [R2:] krowy konie ... (Stawi-
 szyn); miedza ... jes to taka ... czszdzieści
 czterdzieści centymetrów ... niezaoranej zie-
 mi ... dzielo^{no}c ... jeden pas ... ziemi ... od
 drugiego ... no to znaczy się so^msiad dzieli
 swoje ... tak? ... [...] no ... i to ... tam nad
 każdej takiej ... wiesz ... a żeby jeszcze nie
 wje... tak zwane orywanie się ... bo jak orał
 ... przedtem końmi ... no to zajechał to^m
 jedno^m skibe ... [...] no i już tó^m ... ziemię
 zakosił jedno^m sss...kibe na swoje pole ...
 prawda? ... [...] wie^{no}c żeby tego nie robił ...
 to były tak zwane ... dzikie właśnie te śliwki
 ... i dzikie gruszki wsadzone ... (Kazimierz
 Biskupi); [Futer] no to je... jedzenie dla dla
 zwierzo^{no}t ... futrowanie konia czy ... (Pa-
 protnia); [Maści koni:] siwe kary gniady ...
 rauty ... też ... (Golina); [Maści koni:] siwe
 kasztan czarne no i szpakowate tyż só^m ...
 [...] to białaczarny to mówili szpakowaty na
 to ... (Jaroszewice); jelen^{no} jelen^{no} to jest jak koń
 tylko ma duże poroże ... (Józwin).

KOPACZKA – rzecz., 1. ‘kobieta wykupu-
 jąca ziemniaki’: kopaczka ... (Ignacewo);
 (Konin); (Rzgów); 2. ‘urządzenie do wy-
 kopywania ziemniaków’: kopaczka ... (Ko-
 nin); kopaczki b... kiedyś były konne później
 cio^{no}gnikowe a teraz kombajny ... (Posada);
 ale to z... to zależy jako bo i kómbajny só^m
 a kopaczka kiedyś to była ... miała dyszel
 dźrzywiany na przykład i takie były koło
 i na tym takie śmigła naokoło tegó i to była
 kopaczka ... nie? ... (Modła); kopaczka ...
 to chodzi o tako^m nie wiem czy o konno^m ko-
 paczke ta no to ta maszyna która miała ta-
 kie ... nie wiem jak to nazwać takie jak koło
 czy co już teraz nie nie umie^m tego opisać
 ale widzieć widziałam zbierałam ziemniaki
 po takiej kopaczce ... wyrzucała takie takie
 koło z takimi drutami ja^kby ono odrzucało
 ziemniaki na bok ... (Janów).

KOPAĆ – czas., ‘uderzać kopytem’: [Krowa]
 kopió^{no}ca ... (Konin); kopio^{no}ca ... (Święcia).

KOPARKA – rzecz., 1. ‘urządzenie do wy-
 kopywania ziemniaków’: to była koparka
 ... konna ... koń cio^{no}gnął koparkę i ona ...
 rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały
 ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te
 ziemniaki a teraz ... to so^m już ... koparki ...
 maszyny takie koparki które ... zbierają^m ...
 ziemniaki ... ludzie zbierali za to^m ... kon-
 no^m koparko^m ziemniaki ... a teraz so^m już
 maszyny ... (Konin); [Do kopania ziemnia-
 ków była] dawniej ... koparka ... obecnie ...
 kombajn ... (Ignacewo); 2. ‘urządzenie do
 wydobywania torfu’: torfe ... to jest torf wy-
 dobywa się ... [...] no u nas występował torf
 ... wie^{no}c kopało się re^{no}cznie ... bo wtedy nie
 było jeszcze koparek ... kopało się re^{no}cznie ...
 potem ... taczkami wywoziło się na taki plac
 ... wyrabiało się nogami ... i była specjalna
 taka forma do robienia to takie wychodziły
 małe bryłki jak cegielki ... (Dąbrowica).

KOPCOWAĆ – ¹**UKOPCOWAĆ** – **ZAKOPCOWAĆ** – czas., ‘układać w kopcu’: w kopcu sie kopcuje ... (Rychwał); przez zime ziemniaki kiedyś przechowywano w kopcie zrobiono ziemio^m sie przykrywało na to s... nie najpie^w w słoma była później ziemia i sie grubo okrywało ta i kopcowane były ziemniaki ... (Stawiszyn); kopcowało sie [ziemniaki] ... robiło sie w zimi dół ... taki ... dosyć długawy no zależy ile ziemniaków ... i późni sie przykrywało ... słomo^m ... (Golina); no czeba je [=ziemniaki] zebrać i ¹ukopcować ... (Stawiszyn); niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... (Golina); tu znowu mamy podobnom sytuacje jak dźrzewo weⁿgiel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak samo było magazynowane ... w szopie bo ... napierw był torf do palenia w piecu późni był dźrzewny weⁿgiel ... i dźrzewny weⁿgiel żeby był suchy do palynia to należało [w]iyⁿc go zakopcować żeby był suchutki do palynia w piecu ... (Kolonia Wilczogóra); (Golina) (Milew); (Rosocha).

KOPCZYK – rzecz., ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpnie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m... (Golina).

KOPIEC – rzecz., 1. ‘pryzma ziemniaków lub innych roślin okopowych przysypanych ziemią i okrytych słomą w celu zabezpieczenia ich przed zmarznięciem’: kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki^y okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczajo^m ... kielki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^y ... w polu ... (Konin); (Dąbrowica); zimó^m to jak było miejsce to w piwnicach troche a reszte to były na zimie takie kopce sypane takie wiysz ... pare ziemniaków i były okrywane na zimie słomo^m zim... tymy ... zimió^m i tyⁿtami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); kopiec ... [...] przykrywane so^m sło^mo^m a potem ziemio^m ... (Rychwał); sklep ... albo kopiec ... [...] kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wsypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmarzły ... (Ignacewo); kopiec jest to przyzma usypiana z ziemniaków przykryta słomo^m i b... obrzucona ziemio^m ... (Rzgów); ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdrujó^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^rrzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goróⁿco tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra); tuż po wyjeⁿciu z kopca no czszeba je [=ziemniaki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy so^m zdrowe przebrać ... no ... i nasty^mpnie czy do spożycia czy ... które so^m niedobre czy tam nagnię czy coś to trzea wyrzucić zniszczyć ...

nie? ... a które dobre to umyć i i do spożycia ... (Kolonja Wilczogóra); no kiedyś to mówili ... [ziemniaki] przechowywali w kopcu ... (Wardeżyn); to jest kopiec ... [...] to jest tako dziura ... na gły^mbokości gdzieś czterdzieści do pieⁿdziesięⁿciu centymetrów ... półtora metra szeroko ... a długo to zależy ile jest ziemniaków ... (Dąbrowica); kopiec wykopywało sie troszeczkę taki dół ... i tam sie przechowywało też ziemniaki na zime ... tako^m wieⁿkszo^m ilość ... przysypywało sie to piaskiem ... i przykrywało sie jakimiś szmatami ... grubyni ... i to miało przetrwać przez zime ... (Konin); w kopcu sie kopcuje ... (Rychwał); przez zime ziemniaki kiedyś przechowywano w kopcie zrobiono ziemio^m sie przykrywało na to s... nie najpie^w w słoma była później ziemia i sie grubo okrywało ta i kopcowane były ziemniaki ... (Stawiszyn); w kopcach sie sypało ... w kopce ziemniaki i sie przykrywało słomo^m i potem ziemio^m sie przysypywało ... (Milew); my nie budowaliśmy kopców ... na ziemi sypaliśmy ... (Milew); to^m słomo^m sie nakrywało [kopiec] i i ... ziemio^m ... to one [=ziemniaki] tam nie przemieⁿkły bo kopiec był taki stożkowaty to ... ta ta woda spływała ... (Milew); [Ziemniaki przechowywano] w piwnicach ... bądź robiono na polu kopce ... (Janów); [Na kopiec] najpierw wykopywano dół naste^mpnie zsypywano ziemniaki ... (Wilczyn); w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słomo^m ziemio^m żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... [...] wykopywano dół ... [...] no to to to to to jak mówiłem dół ... w... ziemniaki w tym przykryte słomo^m i i i i i i i i ziemio^m ... [...] wywietrzniki so^m ale jak sie mówi to nie wiem ... [...] no to to to to to właśnie ... w miare solidno^m to^m powłoke ziemno^m i to w... w kształcie kopca i to to to spływało tak że że żeby żeby nie zaciekało do do środka do

do przymy ziemniaków tylko obok ... (Rosocha); *no można i by tak nazwać [kalonka] no bo to to sam ten grzbiet ... tego kopca to to być może że i ktoś tak na... nazywa ... nie? ... (Rosocha); [R1:] to była ... w snopkach ... kiedyś była w snopkach ... [R2:] ale teraz to jak? ... [R1:] z bali też roszczo"sajo' ... ale kiedyś to tak sie te słopki snopki kładło jedyn przy drugim ... [...] roszczo... to zna-czy roszczo"sane ... nie? ... [R2:] grubo ... była ta słoma długa a teraz to jes potargana ale jag jes zwini'to ... to oftnie ... to takie płaty ido^m ... nie? ... i tymi płatami przykry-wają^m kopce ... (Golina); kapuste do prze-chowywania na zime? ... beczki i sie tam kisi ... [R2:] przechowuje sie w beczkach w kop-cach ... [R1:] to zależy czy poszatkowano^m to wtedy beczki a ... (Stawiszyn); no wszyst-kie warzywa można przechowywać na zime ... [...] i w kopcu były przechowywane i kapusta i b... i i i ... i t... cukinia ... i pora i marchew i pietruszka wszystko ... seler tam było ... (Kolonia Wilczogóra); [Ziemni-ki] przechowywało sie na zime ... w takim kopcu okrytym słomo^m i ziemi^m i później sie je gotowało ... (Budziszław Kościelny); 2. 'konstrukcja wkopana w ziemię prze-znaczona do przechowywania żywności; ziemianka': te kopce ... były zbudowane z desek ... i ładnie były takie podpiwni-czone był taki dół i były dźwiczki zrobione tam były składowane właśnie i nawet słoiki z mie^msem bo nie było lodówek wtedy i wszy-skie warzywa różne rzeczy takie sie robiło ... (Kolonia Wilczogóra);.*

KORA – rzecz., ‘zewnątrzna, twarda powierzchnia pni i gałęzi drzew’: *gotowało się jajka w ... w płatkach cebuli ... czy w korze ... żeby miały inny kolor ... później się to malowało ...* (Grodziec); [Sowa] *ma też właśnie taki jakby korowy ... jakby kore na wierzchu ... kapelusza ... któró^m trzeba*

zeskrobać ... a pod spodem jest blaszka ... (Janów); dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzo^m wchodzo^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś).

KORALE – rzecz., bez l. poj., ‘czerwona narośl na szyi u niektórych ptaków’: indyk to jest taki wiejski ptak ... dosyć duży ... z czerwonymi koralami pod brodo^m ... (Golina); indyk ma taki zakreⁿcony dziobek na tym dziobku wisi mu taki jak to kiedyś mówili nos a pod spodem ma takie korale ... czerwone ... (Główiew); a wiysz co? te guły to chyba właśnie jes^t ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jes^t i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tako^m głowe cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); indyk jes^t duży ma duże korale ogon napuszony szary ... (Józwin); no indyk ... to wygłoⁿda tak ... strojnie jes taki ... obszerny dosyć ... ma pieⁿkny ... czerwony grzebień ... czerwone ko... takie korale takie wisory ... no ubarwione pióra ... (Święcia); indyk ... wys... no ... jes ptakiem ... wysokim ... no ... zdrowym ... do jedzenia bo jes ja... z... mieⁿso jes bardzo zdrowe ... a... no i cz... szysz... szary taki czarny z ... białym taki ... bo indyk ma te korale ... tu indor ... znouu ... nie? ... (Pogorzałki).

KORBA > KOLBA.

KORBELKA – rzecz., pieszcz., ‘zgięty pręt, którym kręcąc, można wprowadzić w ruch jakiś mechanizm’: to już z opowiadań dziadka pamieⁿtam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli sie przez

jako^ms te ... jako^ms skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również byłaś studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie reⁿko^ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycioⁿgania tej wody były ... (Ruda).

KORBLA > KOLBA.

KORONA – rzecz., przen., ‘pierścień wokół nóżki niektórych grzybów’: a sowa sowa sowa jes^t grzybem na tyle specyficznym że można go pomylić z właśnie z sromotnikiem ... młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿdzy mieⁿdzy kapełuszem na na na trzonie ... (Rosocha).

KORPUS – rzecz., ‘ciało bez głowy i kończyn’: czeⁿż rosołowa to jes ta ... górna czeⁿś ... naste^mpnie ... udka ... osobno ... skrzydełka osobno ... cz... mówiłem o tej ... rosołowej czyli ten korpus ... a ... no i wyjmuję sie ... odzyskuje sie jeszcze ... płuuu... piersi ... nie? ... można osobno można z tego robidź jakieś kot... s... kotlety ... schabowe ... czy coś takigo ... tam ... (Sompolno).

KORYTKO – rzecz., ‘mała podłużna forma przypominająca szeroką, otwartą rynnę’: gabłami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczelble jak rzucałeś to te ... zimia to wszystko pod... już poodlatywa pod te ... przez tyn przesiwacz taki ... óne sie kulały kulały i ... czyściutkie już do piwnicy leciały

a ... te te wszystkie brudy i to ... to już zostały przed piwnicó^m ... (Golina); [Gospodarz po kolacji wigilijnej] zbierał wtedy ... po troszku ... na talerz ... brał wszystkich potraw ... kruszył opłatek ... dla ... zwierzo^t ... taki kolorowy ... i zanosił ... bydłu ... w korytko ... (Święcia); hebel to jes taki ... długi ... ten ... no taka ... taka ... długie korytko i w tym ma takie ... drugie i i ... ma takie oszcze i sie wkłada tam kapuste i sie cioⁿgnie i cioⁿgnie i cioⁿgnie ... (Józwin).

KORYTO – rzecz., ‘podłużne naczynie, w którym podaje się jedzenie lub picie zwierzętom gospodarskim’: *koryto ... (Dąbrowica); (Ignacewo); (Konin); (Rzgów); (Wardężyn); zbite były takie koryta drewniane i w to sie i w to sie wlywało [jedzenie] świnka... (Maliniec); w korycie ... (Rychwał); był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... i w tym korycie było wsypywane jedzeⁿie ... no i taki kojec zwany taki kojec z furtko^m gdzie tam sie otwierało i sie wlewało no ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiwania piasku ... [R1:] co przerzuczo sie pyrki ... to to ... [R2:] no ale ... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed... przede wszystkim to pamiⁿtóm że ... [...] suchej no! ... tak... takie deski były ... ty wysokości takie koryto ... i szczelbelki szły o! takie ... no takie grube tylko prze... troche takie były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszystko ... [R2:] tag ale ... arfe możesz zrobidź normalnie ze siatki ... [R1:] ze siatki można tyż ale ... [R2:] ale zależy do czego ... bo jak do do ... kiedyż jag robili ... i poczszelne były żwir na przykład na coś czy czegoś no to tyż ... [...] do przesiwania troche tyż ... [R1:] ale ... ale raczy [...] do ziemniaków to ... to właśnie z drzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ...*

drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadowały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał zrobione i ... szczeble takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia to wszystko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina).

KORZENIOWY – przym., ‘złożony z korzeni’: *no przede wszystkim czy należy albo ... uczioⁿć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzybnio^m ... lub po prostu ten grzybek wykreⁿcić ... (Wilczyn).*

KORZEŃ, KORZYŃ – rzecz., 1. ‘część rośliny lub grzyba znajdująca się w ziemi’: *jó^m [kapustę] sie chyba wyrzywa zzz ... razem z tym korzeniem który rośnie ... to ona wtedy dłużej leży ... okrywa sie słomo^m troszke piaskiem ... (Święcia); roślin, cienkie włókna: z łodygi z liści ... z łodyg liści [robi się herbaty] ... z korzenia to ... tyż na ... z korzynia to robió^m ... ale to przeważnie tyn ... pokrzywe jak tnó^m to tyż ... tnó^m te ... od góry liście ... bo robió^m ... z pokrzywy tyż ... tegó ... ale to już jez na co inne nie na herbatę ... pokrzywy myjó^m i zale... zalewajó^m spirytusu tyn korzyń ... [...] i to jes ... nie do smarowania tylko ... do picio na serce ... jes zdrowe ... [...] pijesz to sam sok ... (Golina); no to grzybnia to jest nic innego jak taki ... połoⁿczone ze sobo^m ... korzenie po prostu z których wyrastajo^m grzyby ... (Wilczyn); [Grzybnia] no to to to ... ta^k ja^k coś w rodzaju mikropiskopijne sieci takie no pajeⁿczyny czy cz... czyli ta^k ja^kby no korzeni ... nie? ... tylko nie nie korzenie tylko taka mikroskopijna pajeⁿczyna o! ... (Rosocha); huby czekej no ... to rośnie takie coś na drzewia na drze... przy drzewie przy korzyniu i sie mówi na to huba ... (Modła); [Psie grzyby to] grzyby niejadalne ... najczeⁿściej rosno^m w pobl...żu drze...*

na ... na korzeniach drzew czasym n... na ... dolnej części pnia ... a czasem po prostu tak ... (Borowo); [Grzyb wyrasta] z pleśni ... z korzyny drzew ... (Kolonia Wilczogóra); no właśnie z korzyny drzew wyrastają grzybnie ... to jest grzybnia ... (Kolonia Wilczogóra); 2. 'nóżka grzyba': [Grzyb się składa] z kapelusza i korzenia ... (Rzgów); (Milew); [Grzyb wyrasta] z korzenia? ... z g... z grzybni ... (Wardężyń); każdy grzyb jest inaczej ... ma inne ... ma k... inny ma korzeń inny ma kapelusz ... (Milew); [Czarny łepiek] to ma taki ciemny łepiek a korzeń ma taki szary ... to są podgrzybki ... (Milew); grzyb na swój trzonek kapelusz ... i ma korzeń ... (Wilczyn); no to grzybnia to jest nic innego jak taki ... położone ze sobą ... korzenie po prostu z których wyrastają grzyby ... (Wilczyn); [Grzyb ma] kapelusz ... trzonek ... korzeń czy jak to się mówi ewentualnie ... i ... i grzybnia ... (Janów); [Czarny łepiek] ma bardzo ciemnobroźny łepiek ... i ... korzeń taki w miare ... jak to poedzieć ... gładki ... o! ... gładki korzonek ... (Janów); [Kozak ma] lekko broźny łepiek ... korzeń ... chropowaty trochę taki ... także go trzeba troszeczkę obrać ... (Janów); [Prawdziwek jest] jasnobroźny ... z ... ładnym białym korzeniem ... (Janów); bycze jajo ... to zwyczajna purchawka ... [...] gruby korzeń ... i ... n... zakończ... z... z... nie z kapeluszem tylko z takim ... wybrzuszeniem u góry ... w górnej części ... (Borowo).

KORZONEK – rzecz., 'nóżka grzyba': wykreca się korzonek z podłoża z grzybni ... (Rzgów); [Części grzyba to] kapelusz i korzonek ... nie? ... (Stawiszyn); sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest podobna do muchomora sromotnika a sowy to takie g... wiem że kapelusze mają duże i i u... one się g... różnią tylko od sromotnika nóżkami ko-

rzonkiem i dlatego ja nigdy tego nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram ... (Stawiszyn); [Czarny łepiek] ma bardzo ciemnobroźny łepiek ... i ... korzeń taki w miare ... jak to poedzieć ... gładki ... o! ... gładki korzonek ... (Janów).

KORZYŃ > KORZEŃ.

KORZYŚĆ – rzecz., 'coś dobrego, przynoszącego zysk bezpośrednio lub pośrednio': [Ludzie trzymają krowy] żeby mieć z nich korzyść ... sprzedają mleko ... i czyszczą ... i na swoje własne poczyszczy ... (Święcia).

KOS – rzecz., 'niewielki, czarny ptak z żółtym lub pomarańczowym dziobem, który w okresie godowym wyśpiewuje skomplikowane sekwencje dźwięków': oj serduszek jeżeli się szpaki znorowio i nie mają co jeść ... to ... jes bardzo trudno bo ... wiesz ... no też ... ze wsi ... przypadek ... były za... zakładane takie ... dzwonięcia ... takie różne ... co z tego? ... one pierwszy drugi dzień czszeci uci... uciekały a czwarty dzień sobie to ... po prostu nic z tego nie robiły że im coś tam dzwoni ... prawda? ... tak że ... no szpaki ... na przykład kosy jeszcze ... chociaż nie za dużo ... ale kos ... najbardziej uwielbia winogrono ... (Kazimierz Biskupi); no najwiecej to jest wróble chyba ... później sikorki kosy ... (Nowa Wieś); [W Polsce zimują] no wróble kosy ... (Nowa Wieś).

KOSA – rzecz., 'proste narzędzie ręczne z ostrym, metalowym łukiem na długim trzonku, służące do ścinania zbóż i traw': dawniej to może nawet o taki ... betonowy próg się oszczyło [nóż] ... ale można też było oszczałko czy oselko ... jak kiedyś się mówiło na ... przyrząd którym się ostrzyło noże i kosy ... (Janów); [R1:] o cegle też oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na

czerwono ... [R2:] *ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ...* [R1:] *no ... tag jag mó-wisz ... o próg ...* [...] *ale progi były beto-nowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyłby ...* [R3:] *te kafelki só^m już nie naoszczy ...* [...] [R1:] *ale przeważnie na oselce sie oszczyło ... ta[k] [j]ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na oselce ...* [R3:] *my to mielim takó^m ... to ... duży tyn kamiń był ... i sie kryⁿciło ... tam woda była na dole ...* [R1:] *też była w typie ... to też bya oselka ...* [...] *no ... tyko że to jes bardziej zmechanizowane ...* (Golina); [R1:] *ona była z takiego kamienia ta oselka ...* [...] *możesz kupić ...* [R2:] *taki kamiń to jes ... o! ... widzisz? ...* [R1:] *jeszcze możesz kupić ...* [R2:] *o! ... tyl[k]o ułamany ... to jes ... to było na kole ...* [...] [R3:] *pod foli^m to móm takie t...* [R1:] *ty masz w formie koła ... ale normalnie były pamieⁿtasz jak do kosy to były te oselki ...* [...] *o! ... gładka oselka ...* [...] [R3:] *widać że sie oszczysz na tym ... nie? ...* [R1:] *on sie ściiera też ... bo sie ściro z czasem ... nie? ...* [R3:] *no ... ściro ściro ...* [...] *chyba só^m różne rodzaje mi sie zdaje ... piaskowy jes ... a tyn jes twarczysz już ...* (Golina).

KOSTUR – rzecz., książk., ‘gruby, niekształtny kij, mogący jak laska służyć do podpierania się: chodzi sie po lesie ... i gdzie jez runo ... i sie ma kostur w reⁿce i sie mchu paczszy czy rośnie grzyb ... no i czszea go sprawdzić czy to jes dobry czy niedobry czy jad... zjadliwy czy nie ... żeby sie nie otrudź i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja só^m grzyby blaszkowate to só^m dobre ale jak só^m inne no to troche czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonia Wilczogóra).

KOSZTOWAĆ – czas., 1. ‘mieć wysoką wartość, za której nabycie trzeba zapłacić wy-

soką cenę’: [R1:] *sama brytfanna rynienka ...* [R2:] *a jo to z Rusków wiezłam ...* [R1:] *śłuchaj ona to ma ... rosyjski wynalazek ... ale teraz to só^m takie żeliwne ... cieⁿżkie ...* [...] *ale w sklepie teraz só^m to kosztujo^m ...* (Golina); 2. ‘wymagać dużych nakładów’: *no buraki trzeba ... kosztowały dużo pracy ... trzeba było je obhakać ... trzeba było je przerwać ...* (Milew).

KOŚĆ – rzecz., ‘twarda część szkieletu zwierząt’: *galareta czy zimne nóżki sie gotuje ... normalnie w świecie ... gotuje sie ... a mieⁿ-so jez mieⁿkie potem sie ocstawia wywar ... sie przelewo czyś... żeby wywar był czysty ... miyⁿso sie obierze z... do kości i myli przez maszynke i ponownie ... i sie kładzie do garczka i zagotowywuje jeszcze raz i do ostudzenia ... nie?...* (Kolonia Wilczogóra); *ro^mbanka ...* [...] *to jest mjeⁿso poro^mbane już poporcjowane z kośćmi ...* (Budzisław Kościelny); [Rąbanka] *to jest mięso poćwiartowane z kośćmi ...* (Rychwał); *ro^m-banka ... to jes ... kawałki mieⁿsa z kośció^m ...* (Rychwał); *kielbase czea ... ze świni dobrać dobre mieⁿso ... pokroić od kości ... no i wołowiny troche razem sie zmeli z ... mieⁿ-sa sie i wyrabia sie ... soli sie ...* [...] *doprawi sie pieprzem ... soli troche i ...* [...] *czosnek ... różne doprawy ... pieprz ... także musi być smaczne wypróbowane na surowo i dopiero sie robi kielbase ...* (Milew); [R1:] *a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuje i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ...* [R2:] *żeby żeby poleżała w tej soli ...* [R1:] *i musi być zabez... włożona w jakimś wodę można jo^m namoczyć i dopiero po pare dniach ... dopiero sie wyjmuje i dopiero jo^m sie weⁿdzi ... trzeba umyć jo^m ... obwioⁿ-zać sznurkim i do weⁿdzarni ... i bez jeden dzień sie nie uweⁿdziło ... u nos to sie weⁿ-dziło ze dwa dni podpalało sie ...* (Milew);

no tylnie giry ... no co? ... [...] odcinasz stopy i ... i mosz szynke ... nie? ... i wycinasz kości ze środka ... (Golina); zimne nóżki to rozgotowuje się nóżki wieprzowe i sie rozgotowuje i to obiera sie oczywiście te te te kości wywala sie i to i z... do tego ... i to przekłada sie w takie miseczki małe i do lodówki to tak zge"stniało i były zimne nóżki tylko to mje"sem mje"sem takim tłustym ja to tak niekoniecznie to lubie ... (Stawiszyn); galaretka ... [...] zwyczajnie nóżki i ewentualnie jakieś elementy żelują"ce gotuje sie obiera kości wyrzuca a to sie studzi i po ptokach ... (Rosocha); to sie na wywarze z mie"sa czy z kości sie to ... tak potocznie mówio"c zaklepuje mlekiem czy śmietano"m kto co tam bardziej uważa z mo"ko"m i to dodaje sie do tego ocet i wychodzi biały barszcz ... (Janów); na wywarze mie"snym i też sie gro... daje sie sypie sie groch razem z mie"sem bo grochówka musi sie groch musi sie dużo i długo gotować ... [...] no to też no to m... wywar mie"сны jak do wszystkich do każdej zupy muszo"m być warzywa do z grochówki robi sie zasmażke albo na kielbasce we"dzonej albo na boczku we"dzonym bo grochówka musi mieć posmak we"dzonki i najlepsza jest na żeberkach albo na kościach we"dzonych właśnie z ziemniakami ... (Nowa Wieś); [Kapuśniak] z młodej ... gotuje sie krócej ... bo jes kapusta delikatna ... a z takiej ... już zimowej to ... no troche dłużej jo"m sie gotuje ... [...] tak samo dodaje sie wszystkie warzywa w kosteczkę krojone dodaje sie ziemniaczki w kosteczkę ... wygotuje sie rosół na ... z kości ... i ... wkłada sie ... w... wszystkie warzywa w kostke ... (Święcia); galaretke to sie gotuje zim... nóżki ... z ze świni ... nie? ... i tegó i też sie ugotuje i potem sie obierze z kości pokroi sie na drobno i zalewa sie tym rosołem ... (Modła).

KOT – rzecz., 'zwierzę domowe o miękkiej sierści, długim ogonie, trzymane, by

polowało na gryzonie, zwłaszcza myszy': szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ... podjady ... [...] to ... albo koty szły na ni [=na myszy] cie"to albo trucizna ... (Golina); kuna kuna wygło"da jak bro"zowa taka bro"zowa ... dosyć gruba ... a nie jes^t ... [...] no nie jes^t duża tak jak kot ... (Józwin).

KOTŁOWNIA – rzecz., 'pomieszczenie, w którym znajduje się piec grzewczy': (Rychwał); orzechy [przechowujemy] przez zime jak zbieramy to troszeczkę suszymy słońcu latem i przechowuje sie je w koszyku albo można przechowywać w kartonie żeby miały świeży doste"p powietrza ... bo suszymy w kotłowni na piecach we"glowych ... (Ruda).

KOZA – rzecz., 'zwierzę o krótkiej sierści i charakterystycznej brodzie, rogach zagiętych do tyłu, hodowane głównie dla mleka': [mleko] od kozy ... kozie kozie ... (Konin); (Wilczyn); [ser] z kozy ... (Święcia); [Mleko] od kozy ... owcy ... (Grodziec); no to jest podkoziołek no to jest zabawa ... [...] nie wiem dlaczego nazywaj... [...] no śpiewali skakali może jak te kozy i dlatego tak ... (Goranin).

KOZAK, KOZOK – rzecz., 'gatunek grzyba o kapeluszu jasnobrązowym lub ciemnobrązowym na smukłym, białym trzonku pokrytym licznymi, ciemniejszymi kosmykami; koźlarz babka': [W okolicy rosną] maślaki podgrzybki ... kozaki i prawdziwki ... (Budziśław Kościelny); bedki to so"m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... go"nski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ... (Sompolno); [W okolicy rosną] czarne łepki ... kozaki ... krawce

... i prawdziwki ... (Rychwał); (Stawiszyn); [W okolicy] kozoki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); a no to czarne łepki jak to sie mówią? ... podgrzybki! podgrzybki i kozaki so^m tutaj też ... (Stawiszyn); [Kozak jest] na długiej nóżce też ma czarny łepok ale pod spodem jest biały nie żółty ... (Stawiszyn); kozak ma biały duży korzeń a broⁿzowy kapelusz ... (Milew); kozak bardzo zgrabny grzybek ... wysoki ... ciemny ... no taki kozak ... (Golina); prawdziwek troszke zbliżony do kozaka ... twardy grzyb ... (Golina); kozak ma broⁿzowy kapelusz ale bardzo charakterystyczny trzonek który ma takie bardzo gęsto ułożone czarne kreski ... (Wilczyn); [Kozak ma] lekko broⁿzowy ... łepok ... korzeń ... chropowaty troche taki ... także go trzeba troszeczkę obrać ... (Janów); kozak no to to to troche troche grubszy trzon ... nie nie nie taki gruby jak jak prawdziwek czy czy czy borowik no ale ale w tym ... czeⁿsto rośnie no w pobliżu brzoź ... (Rosocha); [Do jedzenia nadają się] maślaki kozaki pieczarki ... [...] prawdziwki ... (Golina); 18.

KOZI – rzecz., ‘pochodzący od kozy’: [mleko] od kozy ... kozie kozie ... (Konin); [mleko] owcze ... kozie ... krowie ... (Wilczyn); [Ser] jeszcze może być robione z y... mleko kozie i owcze ... (Konin); no tak samo tylko sie mówi kozie mleko ... (Święcia); kozi ser ... (Święcia); tak samo jest mleko kozie i owcze ... (Goranin).

KOZIK – rzecz., ‘rodzaj składanego nożyka’: kozik ... (Janów); (Rosocha).

KOZIOŁ – rzecz., 1. ‘samiec kozy’: hodowlane i duże i skacze? ... i skacze zwierze i ma

długie uszy ... skacze świnia nie ... koziołek? kozioł?... (Modła); 2. ‘samiec sarny’: na ... samca sarny mówi sie kozioł albo rogacz ... (Golina); (Wróblina); 3. ‘samiec jelenia’: o! jelen to jest bardzo duży wysoki ... kozioł ... trzysta pieⁿćdziesięt kilo waży niektóry ... szary jest ... latem a broⁿzowy ... zimo^m ... chyba czy ... tak chyba nie pomyliłam ... ale tak mi sie wydaje ... (Golina).

KOZIOŁEK – rzecz., 1. ‘samiec kozy’: hodowlane i duże i skacze? ... i skacze zwierze i ma długie uszy ... skacze świnia nie ... koziołek? kozioł?... (Modła); 2. ‘samiec sarny’: dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzo^m wchodzo^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś).

KOZOK > KOZAK.

KÓŁKO – rzecz., ‘okrągły element’: [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszo^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyrna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kre^yciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kry^uciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świń ... (Kolonja Wilczogóra); poⁿczki robi sie z ciasta drożdżowego z drożdży z żółtek tez spirytusu troche trzeba dać i masło i ... ciasto wyrośnie i robi sie kółki i sie smaży ... po wyrośnieⁿciu ... (Rzgów).

KÓMBAJN > KOMBAJN.

KÓMIN > KOMIN.

KRADZIEJKA – rzecz., ‘przywłaszczanie sobie owoców z cudzego sadu bez zgody właściciela’: [Iść] *na kradziejke* ... (Milew).

KRADZIEŻ – rzecz., tu: ‘przywłaszczanie sobie owoców z cudzego sadu bez zgody właściciela’: [Iść na szaber to] *no iś po prostu ... na ... kradzież ...* (Wardężyn); *na harende idziʹmy na harende ... [...] no to sie szło przez ... do so^msiada czy gdzieś właśnie sobie narwać tych tych owoców no ... no i to ale on oczywiście bez wiedzy jego nie to było ... nie? ... to takie dzi[ś] bym powiedziała to jes^t kradzież no teraz to bym powiedziała to jes^t kradzież no ...* (Stawiszyn); *no [iść] na szaber no to właśnie na ... na kradzież inaczej też by można powiedzieć ...* (Janów).

KRAM – rzecz., ‘stoisko handlowe na zewnątrz budynku w postaci budki czy stołu z zadaszeniem lub bez’: [Na targu handluje] *sprzedawca no ... bo tyn co w takie kramy ma te sklepy to kramarz ...* (Józwin).

KRAMARZ – rzecz., ‘osoba sprzedająca w kramie’: [Na targu handluje] *sprzedawca no ... bo tyn co w takie kramy ma te sklepy to kramarz ...* (Józwin); *no to so^m kramarze tak zwani bo handlujo^m na targu ... bo w sklepie to jes^t ekspedient a tam to so^m kramarze ... nie? ...* (Krągola).

KRAN – rzecz., ‘urządzenie zamykające i otwierające dopływ cieczy’: [Woda jest] *no z kranu ...* (Główiew); [Dawniej] *nie było wody w kranach tylko ddd... była studnia i mama musiała wiaderkiem wycioⁿgać do prania do gotowania ...* (Główiew); [Woda jest] *teraz z kranu kiedyś ze studni ... [...] w młodości [mojej babci tak] nie [było] a później tak ... [I brało się wtedy wodę ze studni?] tak ...* (Posada); [Woda] *do do mycia i gotowania? no z kranu ...*

[A wcześniej zanim zrobiono kanalizację?] *ze studni ze studni ...* (Wyszyna).

KRANIK – rzecz., zdr., ‘urządzenie zamykające i otwierające dopływ cieczy’: *no to były takie ... m... centerfugi zwane i ... były ... były takie kanki ze szybko^m ... co sie wsta- wiało do wody i wtedy ... tuszcz wydzielat sie na wierzg a mleko opadało i wtedy sie kranig otwierało spuszczało mleko ... a ... śmietanka zostawała ...* (Święcia).

KRAŚĆ – UKRAŚĆ – czas., ‘zabierać cudzą własność bez zgody właściciela’: (Rychwał); *no zdarzało sie to ale jak to nazywa- ło ... no ... zwykle tego kradziōne [jabłka] akurat u takich smyków to lepiʹj smakowa- ły tego niż niż ...* (Rosocha); *ten cukier sie zgrupiał ... i żeśmy to to^m szufelko^m rozbijali ... i ... po prostu żeśmy kradli ... cukier ...* (Kazimierz Biskupi); *taka preⁿgowata kuna ... no nie? ... z takim ogonem dużym i to jest kuna ... no nie? ... która kradnie też ... [...] ryby i na przykład kury i jajka wy... wyjada ...* (Paprotnia); *a kłusownik to ... robi to po prostu dla złodziejstwa ... kradnie ...* (Golina); *no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ...* (Wróblina); *idzie na szaber ... [...] czyli ... ukraś sobie kilka jabłek ... i smacz- nie je zjeść ...* (Ignacewo); *no że idzie na złodziejke ... na szaber ... [...] na złodziejke ... ukraść coś ...* (Golina).

KRAWAT – rzecz., przen., ‘biały fragment sierści pod szyją zwierząt’: *kuna jest ... [...] czy szara czy broⁿzowa kuna je? łaska ... kuna jesz szara ... i ma chyba ... biały kra- wat tutaj tak ... [...] pod brodo^m ... niska ... długa ...* (Święcia).

KRAWIEC – rzecz., ‘grzyb jadalny, o pół- okrągłym lub łukowatym kapeluszu w różnych odcieniach pomarańczowe-

go, często rosnący pod osikami i topolami; po przekrojeniu jego miąższ sinieje; koźlarz czerwony': *bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ... (Sompolno); [W okolicy rosną] tag jak wymieniałem ... borowiki ... kozaki ... krawce ... goⁿski ... podgrzybki ... (Sompolno); [W okolicy rosną] czarne łepki ... kozaki ... krawce ... i prawdziwki ... (Rychwał); *no to so^m tak ... podgrzybki prawdziwki kurki ... kiedyś to były jeszcze te ... krawce ... też bardzo ładne grzyby dobre były bardzo te grzyby ... (Milew).**

KRE^MPULEC, KRY^MPULEC – rzecz., 'rodzaj drewnianego drążka, służący do wieszania zabitej świni w celu usunięcia wnętrzości': [R1:] *po zabiciu [świni] ... kry^mpulec taki był ... kry^mpulec sie ... [R2:] po o... jak tó^m sierś sie już ... [...] jak wzięł jóm zabił krew upuścił ... [...] i oskrobał ... i dopi^o jóm na tyn kry^mpulec do góry podnosił ... [...] [R1:] potym na kry^mpulec sie podniosło ... i sie rożcinało ... brzuch ... [...] flaki ... wszystko sie wycioⁿgało ... wóⁿ-trobe serce wszystko i ... [R2:] i sie czyściło i późni sie rozbirao ... szynki osobno ... (Golina); [R1:] kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutaj ... wisz? ... przy nogach ... [R2:] tutaj tak tak ... tu só^m takie ... dziury sie robiło ... i sie wkładało tutaj ... [R1:] i kry^mpulec taki ... kawół kija takigó ... i tylko był taki ... zakryⁿcóny no i ... żeby nie spadło jak ... na te żyły ... nacióⁿgłę ... i poćióⁿgało sie do góry ... i wtedy było lepi ... [R2:] to wszystko wyjmować ... [R1:] wypatroszyć ... [R2:] ze środka ... (Golina).*

KRE^NCIC, KRE^{Y^N}CIC, KRY^NCIC – 1. – **SKRE^NCIC** – czas., 'obracać coś, poruszać czymś wkoło': *i by^uto takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kre^{yⁿ}ciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... (Kolonja Wilczogóra); [R1:] ciasta przez maszynke kreⁿcone ... to były z tych skwarków ... [R2:] dodawało sie ... no ... [Mąki tam trzeba było dodać?] [R2:] tego to ja nie ale wiem że robili ... [R1:] nie pytej mi sie ale wiem że przez maszynke kreⁿcone takie ... ale wiem że to z tych skwarków robili ... z tego smalcu ... i takie ... to wychodziły ci takie ... o! ... (Golina); [R1:] my to mielim takó^m [osełkę] ... to ... duży tyn kamiń był ... i sie kryⁿciło ... tam woda była na dole ... [R2:] też była w typie ... to też bya osełka ... [...] no ... tylko że to jes bardziej zmechanizowane ... (Golina); na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso [na kielbasę] tam sie wypycha ... do tego jelita ... poczoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... mniejsze ... (Sompolno); [W studni] były na przykład ... korba taka ... koło takie i n... łańcuch ... i i tego ... i sie kreⁿciło do tego łańcucha sie wiadro przytego iiii i sie wycioⁿgało wode ... nie? ... (Józwin); (Główiew); *no to^m studnie no to właśnie no mówie albo był jeszcze taki wał był zrobiony taki wałek na ... takich ^wspornikach i ... sie kreⁿciło na łańcuchu spuszczało sie wiadro do studni nabierało sie tej wody i wycioⁿgało znowu kreⁿcoⁿc wycioⁿgało sie te na tym łańcuchu do góry ... (Janów); ubijam jajka sypie moⁿke i na przykład olej to zależy jako babka ... nie? ... albo kryⁿce tym pałkó^m jak**

jes^t kryⁿcona ... nie? ... albo po prostu olej jajka wbijam do do moⁿki i na forymke i ... (Modła); no i tako jes^t tako kolbeczka co sie kreⁿci no i wiadro sie na łańcuszku wpuszczą do tej studni i zaś sie to wiadro napęlni i to sie znowu kryⁿci i sie wycioⁿga ... (Wyszyna); na kotlecik to można powiedzieć że ... z-z-z z mielonego jakieś szyneczki można to skreⁿcić i zrobić kotleciki ... (Konin); 2. – UKRY^ŚCIC ‘zapłatać w warkocz’: [Kołacz to] placek ... [...] na słodko na słodko ... z ciasta drożdżowego na słodko ... ukryⁿ-cony tak jak wianuszek ... (Kolonia Wilczogóra).

KRE^ŚCIC SIE – czas., 1. ‘poruszać się niecierpliwie w sytuacji wymagającej zachowania spokoju lub bezruchu’: [Krowę] łapie sie za ogon na przykład ... o! ... [...] żeby sie nie kreⁿciła ... (Grodzicz); 2. ‘poruszać się wokół’: o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtora jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatują^m na ziemie same ... (Maliniec).

KRET – rzecz., ‘zwierzę żyjące pod ziemią, kopiące długie korytarze, szkodzące uprawom ogrodowym a jednocześnie spulchniające glebę’: [Szkodnikami są] krety ... nornice ... (Świercia).

KREW – rzecz., ‘czerwony płyn krążący w żyłach ludzi i zwierząt, zapewniający im życie; niekiedy krew zwierzęcia wykorzystywana jest w celach spożywczych’: krew ... (Konin); (Sompolno); krew świni to ki... na kaszanke sie wykorzystywało ... jucha ... (Rzgów); jak sie zabijało [świnie] to najpi^erw musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... potem gotująⁿco^m wodo^m sie wodo^m polywało sierś i sie skrobało ... i sie skrobało i ta sierść ... sie wycierało i nie było tej sierści ... nie? ... i to była gładka

skóra ... (Kolonia Wilczogóra); szynki ... karkówka ... schabik ... żeberka ... (Wardężyn); jak już [gęsi] były dorośnieⁿte ... muszo^m być dorośnieⁿte i sie ... wyr[y]wało bo by już nie miały ... końca krwi ... bo jak były nie dorośnieⁿte to na czubku jak sie wyr[y]wało to miały krew jeszcze ... na tych piórkach ... nie można było skubać ... (Milew); [Dania z kaczki] no kaczka to pieczona z jab^kkami ja tylko widze tako^m ... kaczke ... aha! i czarnina o właśnie tera mi sie przypomniało której nie lubie ... z reszto^m to jest krew tam jakoś sie jo^m gotuje coś tam ... sie^m doprawia coś słyszałam majrankiem jab^kkami ale to jes^t takie wstreⁿtne... (Stawiszyn); ^kojej czarnina ... właśnie o tym mówiłam ... [...] nie wiem bo ja nie lubie tego wiem że krew tam sie jakoś gotuje razem z wodo^m coś sie tam dokłada jabłek żeby była kwaskowata coś tam coś tam coś tam ale nie lubie ... (Stawiszyn); czarnina ... [...] przygotowuje sie śmietankę i ... wysypuje sie troszke moⁿki ... i sie dolewa tej krwi z kaczki ... i na ten wywarze co sie gotuje mięso sie to^m ... to^m ... przyprawę wlewa i troche tam octu i cukru i soli i sie doprawia ... według swojego upodobania ... nie? ... (Milew); czarnina to jest rosół ... wywar z kaczki ... co sie na tym zaprawia czarninę ... dodaje sie tej krwi z kaczki ... (Milew); czernina ... [...] gotuje sie rosół z tej kaczki a następnie sie zaprawia ... krwią kaczki ... z mlekiem i z moⁿko^m ... [...] no ja bardzo lubie zwykle kluski cienkie ... ale też ziemniaczane są bardzo dobre do ... takiej zupy ... (Janów); czernina ... [...] to już mówiłyśmy ... warzywa owoce mieⁿso ... krew ... i zabelana ... (Golina); [Czernina] to jest zupa ... najczeⁿściej z kaczki ... gotowana na mieⁿsie ... z warzywami ... i dolana krew z kaczki dokłada sie też suszone owoce i potem jo^m sie zabiela moⁿkó^m wodo^m ... (Golina); czernina ... [...] jak rosół

tylko zaprawia sie odpowiednio ... krew z kaczk ... odpowiednio^m domieszko^m octu żeby to sie nie zwarzyło i toⁿczy sie jedno i drugie odpowiednimi proporcjami do tego ... z ... zrobiynie czarniny to to jest^t dość dość wymagająⁿce no nie każdy to nie każdemu sie to udaje ... (Rosocha); oguszało sie świniaka ... tym te^mpym obuchem siekier jak świniak sie przewrócił ... to go sie kuło nożem pod żebro i sie podstawiało miske żeby leciała krew ... (Budziśław Kościelny); [Jucha to] krew świńska ... (Budziśław Kościelny); kaszanke sie robi z głowy świiniaka ... ze skóry świiniaka ... z kaszy ... i z krwi świiniaka ... (Budziśław Kościelny); przy zabijaniu no przede wszystkim ... naste^m... puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tyln^om czeⁿścio^m siekier ... przeważnie to sie robi ... świni na ... jakiś czas ... pada taka oszołomiona ... wtedy ... rzeźnig może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskujo^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... woⁿtróbki troche do ... do tego sie ... kroi ... i ... majeraneł sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyproduko... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można nawet w cienkie można ... w grube jelita ... napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompolno); najpierw świnke sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... [...] krew upuszczano z krtani i trzea było

szybko mieszać żeby si nie zgrupiła ... (Rychwał); jucha to inaczej krew ... (Rychwał); uderza sie świni^o w głowe ... i potem spuszcza krew ... [...] wbija sie nóż ... do serca ... i spuszcza sie krew ... no zabezpieczajoⁿc szczszepajoⁿc krew ... żeby była rzadka ... nie? ... (Rychwał); jucha to jes świńska krew ... (Rychwał); no to bierzy si[e] kasze ... wlewa sie krew świsko^m ... i miesza razym to mieⁿso i to wszystko i sie robi kaszanke ... (Rychwał); najpierw czszeba ... uderzyć w kark ... świni ... no i potem zarżnoⁿć ... gardło ... żeby krew odpłynęła ... (Podgór); [Jucha] to jes krew zwierzeⁿcia ... (Podgór); [Kaszankę robi się] z krwi ... z woⁿtroby ... z kaszy gryczanej ... (Podgór); no wieⁿc upuszczano krew do jakiegoś ... przystosowanego naczynia ... i ... przed skrzepnieⁿciem ... no to ... czsza było ... dolać octu ... żeby ta kref nie była skrzepnieⁿta ... (Konin); no jucha to jest ... wiadomo ... że to jes krew ... (Konin); kaszanke robimy ... krew ... woⁿtróbka ... no i kasza do tego musi być ... (Konin); a no uderza sie [świnię] w głowe ... potem pod łopatkę lewo^m trzeba dźgnoⁿć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ... krew ... no i potem jo^m sie skrobie wodo^m polywa ... no i powiesza sie ... no i rozbiera jo^m sie ... na czeⁿści ... no bo ... co tam wieⁿ ej można z nio^m sie robić ... sie dzieli na kawałki ... (Milew); [Jucha] a to jest krew ... to jest ta farba ... (Milew); krew ze właśnie ze świni i te ... odpady takie jak woⁿtroba czy płuca ... razem wszystko można ... wonrobe ... [...] serce w kostke pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ... (Milew); najpierw czszeba było siekieró^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina);

[R1:] a tak sól żeby sie nie krzepła [krew] ... nie? ... bo jag od kaczkki to ... troche octu dajesz ... [R2:] sól ... sól sie wysypywało tam ... no ... garstke soli tam czy tyżke ... czy ... tyche soli ... [R1:] a do czarniny to i tak sie robi ... ocet daje dlatego sie do czerniny ... możesz dadź i octu a tam jag na kaszanke ... to późni z octym by nig nie jodł ... bo późni to^m krew sie brało na kaszanke ... (Golina); to już właśnie możesz do kaszanki ... możesz te podroby ... te te właśnie płuca nie płuca ... troche woⁿtroby ... a to woⁿtrobe to zawsze w kostke tak^m grubszo^m bo tamto mieⁿso to sie gotuje i sie mieli ... nie? ... [...] podgardle ... z [ł]ba możesz ... nie? ... to wszystko ... i to gotujesz ... i późni każ... kasze osobno parzysz ... taterczo^m możesz ... i ... jeⁿczmiennó^m ... ta jez lepsza ... no ... i to wszystko połoⁿczysz późni razym ... i lejesz krew ... no ... i tyż pieprz sól tam takie te ... i miyszosz i do flaka ... i późni parzysz we flaku jeszcze ... nie? ... no ... (Golina); kaszanka ... [...] to sie ... mieⁿso ... też tam ... jakieś te so^m ... i ... i kasza i k... i sie dojlawa krew ... do ... do kaszy ... i to sie wszystko miesza i późni sie to w... nakłada w ... w jelito ... no i sie parzy ... w goroⁿcej wodzie i ... i to wychodzi kaszanka ... (Józwin); a jak sie robi? ... kaszanke kasze sie parzy w oddzielnym garⁿku najpierw to sie gotuje ... woⁿtrobe mieⁿso tam podgardle na to^m kaszanke wszys^ko sie mieli woⁿtrobe wszys^ko sie mieli kasze sie paruje wszys^ko sie razem miesza wlewa sie krew nabija sie we flaki i sie weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy sie to w kociołku ... (Główniew); kaszanka ... [...] gotujemy kasze i gotujemy podroby potem przy... lejemy krew przyprawy i parzymy i z tego wychodzi kaszaneczka ... (Ruda); no to właśnie jest ta kie^łbaska gdzie sie daje bułki krew podroby i parzymy i wychodzi woⁿtrobianka nam ... (Ruda); [R1:] kiszka ... no tak jak tu u nas mówio^m kiszka no to

jest to zwioⁿzane z ... [R2:] kaszanka ... [R1:] kaszanka ... która sie robi z miejsca przeważnie od ... z głowy z polików świnia-ka ... i kasze i ... [R2:] i krew ... [R1:] no to u nas no to jest tak zwana kiszka tak mówio^m ... i kaszanka i kiszka ... no ... to zależne z jakiego regionu kto mówi ... no nie? ... to tak ... ja to moge ... odpowiedzieć ... w ten sposób ... (Paprotnia); kaszanka ... [...] no to sie gotuje woⁿtrobe mieⁿso z łba świni ... no i kasze sie paruje i zaś to wszys^ko sie wymiesza to^m kasze z mieⁿsem i dodaje sie na końcu krew i wtedy sie nabija we flaki i to wychodzi kaszanka ... (Wróblina).

KRE^YŃCIC > KRE^ŃCIC.

KROGULEC – rzecz., ‘ptak drapieżny, mniejszy od jastrzębia o upierzeniu szarym z wierzchu i brzuchu białym z prążkowaniem; samica większa od samca’: (Golina); (Jaroszewice).

KRO^{NG} – rzecz., ‘betonowy element w postaci koła pustego w środku, służący do zabezpieczenia szybu studni’: [W studni] no to były s... kreⁿgi ... wkopane do ziemi ... i ... i były na przykład ... korba taka ... koło takie i n... łańcuch ... i i tego ... i sie kreⁿciło do tego łańcucha sie wiadro przytego iii i sie wycioⁿgało wodę ... nie? ... (Józwin); studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... (Borowo); studnia to była głę^mboka wykopana i tam potym sie wkładało kreⁿgi takie okroⁿgle ... nie? ... w zimie i na zewnoⁿtrz żeby ktoś tam na przykład nie utopił na na wyrzchu jeszcze położone dwa kreⁿgi tak jak my tu mamy na podwórku ... nie? ... (Modła); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścioⁿgało wodę

ze studni później już trochę to sobie usprawniały i były takie pompy wpuszczane i się wypompowywało ze studni ... (Janów).

KROPELKA – rzecz., zdr., ‘minimalna ilość płynu, która może się oddzielić od całości’: *ja nie wiem ... no ... to ... można by było ... nie ... nie widziałam tego naocznie ... nie praktykowałam tego ... ale ... po prostu pare kroperek ... były takie rodziny ... które ... dzieci były bardzo płaczo^{ce} ... rodzice miały ... chciały ... chcieli mieć spokój ... wie^c ... wpuszczano im po pa...re kroperek do mleczka ... i jak oni to mleczko wypili to spali cało^m noc spokojnie ale przepraszam nie wiem tego dokładnie ...* (Kazimierz Biskupi).

KROPKOWANY – przym., ‘mający kropki’: *a kura mo ... przeważnie tam białe czy nieroz ... tam teraz só^m te ... czarne ... nóżki ... to takie só^m jak ... kropkowane niektóre ...* (Golina).

KROWA – rzecz., ‘samica bydła domowego hodowana głównie dla pozyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała, małe rogi i krótką sierść’: *krowa dojna ...* (Konin); (Grodziec); *o krowe należy dbać ... dawadź jej dobre ... jedzenie ...* (Święcia); *krowa cielna ...* (Grodziec); *kobita która doi ... krowy ... gospodyni ...* (Wilczyn); *jak sie ... odgania krowy? ... [...] no krzykniesz ... no i idó^m ...* (Wilczyn); *[Ludzie trzymają krowy] na mieⁿso i mleko ...* (Wilczyn); *krowa żuje a człowiek je ...* (Goranin); *to jest dobra krowa dojna krowa mleczna krowa ...* (Goranin); [R1:] *można ... ugotować [ziemniaki] ... w mundurkach można zjeść ... można ostrugać i gotowane i można sobie ... placków napiec ziemniaczanych pleⁿ-dzów czy jeszcze inaczej ... pyrczoka zrobić ...* [R2:] *tak kiedyś kiedyś ziemniakami sie*

pasło ... tuczyło świnię ... [R1:] *krowy żarły ... wszystko żarło ... bydło ...* (Milew); *a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... świniami sie pasło ... to trzeba było je ugnieść i dopiero do pasienia sie nadawały ... a krowo^m to sie surowe dawało ...* (Milew); [Opłatki dawano] [R1:] *to tym [zwierzętom] co były przy żłobiu ... można je nazwać przeżuwo^{ce} ...* [R2:] *przy żłobie były czyli zwierzeⁿto^m ...* [R1:] *krowa koń ...* (Stawiszyn); [R1:] *no te wszystkie [zwierzęta mówiły w Wigilię ludzkim głosem] które były przy żłobiu Pana Jezusa czyli krowa ...* [R2:] *krowy konie ...* (Stawiszyn); [W Wigilię ludzkim głosem mówiły] *krowa pies osioł baran ...* (Grodziec); [Opłatki dawano] *krowóm ... owcó^m ... psóm ...* [Dlaczego tym zwierzętom?] *może żeby w Wigilię przemówiły do siebie? ...* (Wilczyn); [Gospodarz po Wigilii] *zbierał z każdego talerza ... jedzenie doukładał to opłatek i zanosił zwierzeⁿtom ... krowom ...* (Rzgów); *były kolorowe [opłatki] najczeⁿściej czerwone różowe niebieskie żół. zielone i dawało im sie b... gb... były przeznaczone do krów ... do z... do bydła ...* (Rzgów); *masło były takie cierzynki z dźrzewa robione ... a najpierw ... był udój krów ... no i zbierało sie śmietane ... jak sie zbierało śmietane to t... szły do tych cierzynek ... i tam sie zlewało zbierało te cierzynki i buły takie ubijaki w środku i sie siodało na taborecie lub na krześle i sie... no ... ubijało śmietane jak sie ubijało śmietane to z cierzynko^m otwierało sie cierzynke z boku i tam wylatywała maślanka masło zostawało w środku ...* (Kolonja Wilczogóra); *biały dla ludzi różowy i opłatek był dla zwierzoⁿt ... bo był taki zwyczaj taka kultura kiedyś że jak zwierzeⁿtom sie nie da opłatek to wieczorem przyjdzie krowa czy zwierze zacznie mówić ... i jak gospodarz wyjdzie to*

go pokarze to umrze ... i musie... dlatego musieli spożywać opłatek dawać zwierzeⁿ-tom ... (Kolonja Wilczogóra); [Gospodarz po kolacji wigilijnej] resztki ... pokarmu¹ odłożone nosił ... z... ra... wraz z siankiem ... dzielił ... bydło ... krowy ... (Wardężyn); a powoⁿzka to jes^t kiedyś sie cedziło mleko bez bez powoⁿzke na przykład krowy sie do-ilo teraz to so^m filtry ... nie? ... takie gotowy i jak sie przecedzi to sie wyrzuca a kiedyś to była powoⁿzka taka pielucha taka taka cienka i to była powoⁿzka do mleka ... nie? ... cedziło sie bez to ... nie? ... tak mi sie wypra-ło i powiesi... (Modła); powoⁿzka to kiedyś było używane do przecedzania mleka jak sie wydoiło krowy to były takie ... materiał który sie zakładało na drugie wiadro i przez to sie przelewało mleko żeby je oczyścić ... (Janów); rolnicy sprzedawali zwierzeⁿta na jarmarku ... [...] sprzedawano świnie ... krowy ... (Golina) [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś też nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaکی cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wiyncy wy... korzystne jak teraz ... (Krągola); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnie i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klasztorze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie przerabiano to na mieⁿso ... (Kazimierz Biskupi); [Szwajcer] był ... o...porzoⁿdzał krowy doił krowy ... (Józwin); [R1:] no zlew... zlew... zlewa sie zbiorniki gospodarze majo^m zbiorniki do mleka i tam zlewajo^m ... [R2:] od krów to zlewajo^m ... [R1:] i pó... i p... i późni przyjeżdża samochód i to mleko zabiera ... (Jaroszewice); [Melasa] to był chyba uboczny produkt który powstawał przy wytwarzaniu cukru ... kiedyś p... karmiło sie nim krowy

... (Grzymiszew); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ... one so^m płukane przerabiane ... z tego ... jeszcze ... rolnik korzysta ... tak zwany ... wytłok ... do ... bydła ... z... to znaczy sie do krów ... [...] które ... bardzo pożywnie ... bardzo ... bardzo pożywne to jes dla nich pokarm ... i ... one dawajó^m ... no lepiej po prostu ... wieⁿcej mleka dajó^m ... tak? ... a my dostajemy ... za to cukier a jeszcze a propo tego ... pamientajoⁿdz z lad młodzieńcych ... miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocstawiała buraki ... [...] ten wytłok przywozili do krów ... i w zamian za to dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ocstawili buraków ... cukru ... (Kazimierz Biskupi); melasa ... to jes też ... takie coś że do melasy to też jeździłaś po to do cukrowni ... ale dostał tylko ten kto ocstawiał buraki cukrowe ... i ... to b... ale musiałaś mieć takó^m ... beczke ... olbrzymio^m czy dwustu litrowo^m czy czystu zależy jak tam ... rolnik miał ... prawda? ... [...] to był taki ... płyn ... geⁿsty ... broⁿzowy płyn ... i ono to ... albo poda... polewali jedzenie ... albo dawali ... do picia ... do krów ... (Kazimierz Biskupi); krowa była dojona rano ... mleko cedzone ... i wpuszczane do studni na łańcuchu ... [...] i później ... wieczorem ... było ... tako samo ... do... przepraszam ... pomyliłam najpierw było wieczorem dojone ... wpuszczane do studni ... później rano były krowy wydojone ... cedzone mleko i tak dalej ... i sie dolewało do tego ... i z tó^m kano^m wystawiało sie do wozaka który odwoził ... mleko do mleczarni bo ... przedtem były takie punkty które skupowały mleko ... a później dopiero przychodziły duże samochody i zabierały ... (Kazimierz Biskupi); nie ide dać jeść tylko ide nafutrować

*tam krowe czy ... czy dajmy na to co inn...
jakiś inne zwierze ... nie? ... (Paprotnia);
[Ubarwienia krów] czarno-białe broⁿzowe
... takie łatki ... czarne w białe łatki ... broⁿ-
zowe w białe łatki ... albo całkiem broⁿzowe
sie trofiały ... (Golina); [Krowa daje mleko]
po urodzeniu pierwszego cielaczka ... (Goli-
na); krowy czarne czarno-białe ... czerwone
... no i tak poza tym wieⁿcej to tak nie było
to ... (Jaroszewice); biało-czarne broⁿzowe
krowy były ... (Nowa Wieś); [Ubarwienia
krów:] bestra łysa czerwona o! tam takie ...
(Józwin); [Ubarwienia krów:] [R1:] czarne
... [R2:] czarno ... biała ... [R1:] biało-broⁿ-
zowa ... [R2:] b... biało-czerwone ... [R1:]
czerwone ... [R2:] cała czarna ... (Święcia);
po pierwszym ocieleniu jag już ... z jałówki
... staje sie krowó^m ... pop... i sie wycieli ...
no to wtedy jez już krowó^m i daje mleko ...
(Święcia); [Krowy były] przeważnie czarne
albo czarno-białe ... nie było ... nu... kied...
ć... teraz só^m broⁿzowe a przedtym nie było
... [...] bo ... to rase sprowadzili ... (Pogo-
rzałki).*

KROWI – przym., ‘pochodzący od krowy’:
[mleko] owcze ... kozie ... krowie ... (Wil-
czyn).

KROWIE^NCY, KROWI^NCY – przym., ‘po-
chodzący od krowy’: *no z krowiⁿcy [śmieta-
ny] ... (Wilczyn); jak sie przyrzoⁿdza? ... sie
kupuje ... gotowe ... flaki można kupidź już
... oczyszczone ... to jes ... żo... żołoⁿdek ...
[...] żołoⁿdek ... krowieⁿcy albo ... ze świni
... (Sompolno).*

KROWI^NCY > KROWIE^NCY.

KRÓL – rzecz., ‘zwierzę hodowlane, które
skacze i ma długie uszy; królik’: [Króle] *to
so^m samce [królika] ... (Posada); [R1:] króle
no to ... od tego że jest królik ... no to że król*

*... duży ... no to król sie kojarzy... no nie? ...
[R2:] samiec królika to król ... [R1:] samiec
król ... to samiec ... bo samica jest mniejsza
samiec zawsze jest duży ... no to mówili król
... no tak ... bynajmniej tutaj ja bym tak to
określiła ... (Paprotnia); króle no to chyba
na na dorosłe króliki tak było mówione króle
... (Janów).*

KRÓLICZY – przym., ‘pochodzący z kró-
lika’: *no białe barszcz no to wiadomo ...
robi sie no najlepiej albo na mieⁿie z kró-
lik... króliczym ... co sie ... no wiadomo
... marchewka pietruszka woda oczywiście
w pierwszym tym ... no i potym dodaje sie
ocet ... no i zaklepuje sie ... i jest majeranek
w tym no i ziele angielskie liś lałowy ... to
jest po prostu biały barszcz ... (Paprotnia).*

KRÓLIK – rzecz., 1. ‘zwierzę hodowlane,
które skacze i ma długie uszy’: (Janów);
(Paprotnia); (Posada); *pasztet to to sie robi
albo z królika to sie mieli doprawia i no i co
tam sie kładzie jeszcze jakiś mieⁿso in^e no
z królika jest dobry pasztet no i po prostu
w... sie je tam przyprawi i wkłada do piekar-
nika do do foremki czy do czegoś ... nie? ...
(Modła); [R1:] a ogólnie pasztet robi sie z ...
mieli sie ... [R2:] z woⁿtróbki ... no to jest na
przy... [R1:] gotuje sie i mieli sie woⁿtrobe
i jest pasztet ... [...] i na tym pasztet pole-
ga ... i przyprawy ... [R2:] chyba że pasztet
jakiś pieczony z królika no to wiadomo ...
[R1:] to tak samo zrobiony ... [R2:] to tak
samo ... no wszystko sie rz... z mieⁿsa ...
i z tego no pasztet ... [R1:] ogólnie pasztet sie
robi z woⁿtróbki ... ogólnie ... podstawowa
rzecz ... przyprawy i ... i to wszystko ... (Pa-
protnia); [R1:] króle no to ... od tego że jest
królik ... no to że król ... duży ... no to król
sie kojarzy... no nie? ... [R2:] samiec króli-
ka to król ... [R1:] samiec król ... to samiec
... bo samica jest mniejsza samiec zawsze*

jest duży ... no to mówili król ... no tak ... bynajmniej tutaj ja bym tak to określiła ... (Paprotnia); 22; 2. 'zając wielkanocny, który wg tradycji przynosi dzieciom upominki': królik wielkanocny ... ubieranie i przygotowywanie palek wielkanocnych ... (Podgór).

KRÓWKA – rzecz., 1. pieszcz., 'samica by-
dła domowego hodowana głównie dla po-
zyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała,
małe rogi i krótką sierść': [Opłatki dawa-
no] konikowi krówce ... pieskowi ... (Go-
ranin); [Do skupu] no sprzedawano na no
żyw... świnki wozili i krówki ... (Główiew);
2. 'rodzaj ciągnącego się lub kruchego cu-
kierka z mleka z cukrem lub gotowanej
śmietanki': domowym [sposobem] to takie
sie robiło krówki albo coś podobne do tofi to
to sie z mleka i cukru z z masłem czy z mar-
garyno^m sie gotowało taki geⁿsty i wlewało
do właśnie do steⁿżenia do zastygnieⁿcia
i kroilo w kostki ... to były jakieś cukierki
mleczne wtedy wychodziły ... (Janów).

KRUK – rzecz., 'ptak większy od wro-
ny i gawrona, upierzenie czarne z meta-
licznym połyskiem, mocny dziób, ogon
zakończony klinowato': (Grzymiszew);
(Jaroszewice); (Józwin); (Krągola); (Ry-
chwał); [Głapa mówi się] no no właśnie na
te ... n... albo kruka albo ... wrone nie ... to
so^m podobne wszystkie te ... (Józwin); (Ry-
chwał); glapa [mówili] na kruka ... (Grzy-
miszew); [W Polsce zimują] to wrony s...
sikorki ... wróble ... kruki ta też ale sikorki
... nie? ... (Józwin); w ... Polsce? [zimują]
... sroki gapy kruki ... dzikie gołe^mbie ...
(Pogorzałki).

KRY^MPULEC > **KRE^MPULEC**.

KRY^NCIC > **KRE^NCIC**.

KRZACZEK, KRZOCZEK – rzecz., 'krzew':
krzaczek ... (Golina); (Rzgów); no to tak
zwani byli pracownicy najymni ... któ-
ry którzy pracowali w gospodarstwach ...
a żarzoⁿdca nad nimi stoł i miały graki ...
tak? ... metalowe długie suknie i koszyczki
i każdo^m rajko^m po każdym krzoczku wyko-
pywała kartofle musiała pozbierać ładnie do
koszyczka graczko^m ... inaczej haczki hacz-
ka graczka ... (Kolonja Wilczogóra); kie-
rzek?... nie wiem ... coś tak kiedyś słyszałem
ale kierzek chyba ... krzaczek? ... nie ... coś
tak ... z tym kojarze to bardziej ... (Sompol-
no); kierzek ... no moze ja to tak rozumieć
... że to jes krzaczek ... (Konin); no to wła-
śnie ten to jes^t jagodzina to jes^t ten krzaczek
taki jagodowy ... (Stawiszyn); poziomki so^m
to takie podobne kształtem do truskawek tyl-
ko że so^m bardziej ... mieⁿkie ... można po-
wiedzieć ... i mniejsze majo^m owoce ... i so^m
sło... [...] słodkie ... [...] małe krzaczkki ...
(Krągola); no to dziabka do ziemniaków no
to była takie trzy widły ... no nie? ... [...] to
była taka metalowa trzy takie palce miały
i to było na takim kiju no i to sie zakładało
za ten ... krzaczek i sie pocioⁿgało i te ziem-
niaki wylatywały ... to była taka no ... to sie
mówiło dziabka ... no nie? ... (Paprotnia).

KRZAK – rzecz., 'niewysoka roślina drze-
wiasta rozgałęziająca się na wiele pędów':
(Janów); (Rosocha); (Stawiszyn); na wio-
sne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które
mają kielki ... które kielkują ... to znaczy
mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do
sadzenia to je sie ... w miesioⁿcu maju albo
koniec kwietnia sadi w zi... w ziemie i ro-
sno^m z tego ... krzaki ... (Kolonja Wilczo-
góra); jagodzina ... [...] [to] krzak na któ-
rym rosno^m jagody ... (Rychwał); [Kierzek]
to so^m krzaki ... od ... od ziemi wyrastajo^m
taki peⁿczek gałeⁿz... gałeⁿzi i potem sie roz-
krzewia ... (Milew); kierzek to inaczej taki

krzak ... kilka roślin zbitych w jedno^m ke^mpe niewysokich ... (Golina); no to chyba chodzi o takie niskie ... jagody to tak jak jeżyny ... takie niskie krzaki ciemne owoce ... (Golina); jeżeli chłopcy nałapali tych raków dużo ... było to tako^m frajdo^m ... nie przyznam się do tego co nie robiłam bo ja uciekałam bo ... na wymioty mnie brało ... ale chłopcy ... wrzucali te raki do ... nie? ... robili ... coś ... z czterech nóg ... mieliśmy tam zawsze garnek w krzakach uszykowany ... podgotowali wodę ... rzucili raki do wody ... no i oni ... a ... z domu zakosiliśmy zawsze sól i pieprz ... nie spróbowałam nie wiem jak raki smakujo^m ... ale chłopcy nasi ... bardzo się zajądali ... (Kazimierz Biskupi); [W polowaniu udział] bioro^m psy charty no myśliwskie psy które ... [...] no bo one naganiajo^m zwierze^{ta} leco^m przez las i płoszo^m zwierzyne z krzaków i do tego so^m potrzebne ... (Nowa Wieś).

KRZEPNO^{ŃĆ} – SKRZEPNO^{ŃĆ} – czas., ‘twardnieć wraz z utratą temperatury’: a tak sól żeby się nie krzepła [krew] ... nie? ... bo jag od kaczk to ... troche octu dajesz ... (Golina); [Jak zabezpiecza się krew przed skrzepnięciem] przed skrzepnie^ńciem to do ... nie wiem jak ... u świni ... sie to robi ... bo ... widziałem już tako^m skrzepniento^m dodajo^m do ... do kaszanki ... aaa ... przy drobiu ... to ... octu dolewajo^m ... do tego ... [To pewnie tak samo] ale raczej tu chyba nie no bo ... później ta kaszanka z o... octem by ... było czuć ... mi się wydaje że ... że chyba ... nidz nie robio^m tam ... że ona się skrzepnie i później ... tak ... (Sompolno); żeby ta kref nie była skrzepnie^{ta} ... (Konin); musi być dobrze wychłodzona [krew] to nie skrzepnie się ... (Milew).

KRZEW – rzecz., ‘niewysoka roślina drzewiasta rozgałęziająca się na wiele pędów’:

krzewy ... (Rzgów); [Jagodzina to] krzew po jagodach ... (Dąbrowica); (Milew); (Rosocha); [Święcone] dekorowane było ... na przykład ... bukszpanem ... takie ... zie... krzewy ... zielone ... z małymi listkami ro... jakomż ładno^m serwetko^m ... (Sompolno); roślina mniejsza od drzewa? ... chyba chodzi o krzew ... (Wilczyn); [Jagodzina to] krzew jagód ... taki malutki ... (Wilczyn); kierzek ... to ... przeważnie so^m ... krzewy jak to teraz mówimy ... na przykład krzew ... porzeczki ... i tym podobne ... (Janów).

KRZEWINKA – rzecz., ‘nisko rosnący krzew, który rozgałęzia się przy ziemi’: krzewinki ... (Dąbrowica); [Jagodzina] no to jest taka mała krzewinka na której rosno^m jagody ... (Janów); [Jagodzina] to jest krzewinka na którym no z liśćmi na której rosno^m jagody ... (Rosocha).

KRZOCZEK > KRZACZEK.

KRZYKNO^{ŃĆ} – czas., ‘o człowieku: wydać głośny dźwięk’: jak się ... odgania krowy? ... [...] no krzykniesz ... no i idó^m ... (Wilczyn).

KTO W STYCZNIU... – fraza, ‘początek przyśpiewki zachęcającej do wypicia alkoholu’: „[Kto w styczniu urodzony jest...] powstanie ... powstań powstanie” ... (Golina); „kto w styczniu się urodził ... ma wstać ... ma wstać ... ma wstać ... wzio^ńś kieliszek do re^ńki i wypić go do dna” ... (Święcia); [Kto w styczniu urodzony jest...] ma wstać ... (Wyszyna).

KUĆ – czas., ‘uderzać ostrym narzędziem, powodując w ten sposób przerwanie ciągłości zewnętrznej powłoki, np. skóry’: oguszało się świniaka ... tym te^mpym obuchem siekiery jak świniak się przewrócił ...

to go sie kuło nożem pod żebro i sie podsta-
wiało miske żeby leciała krew ... (Budziśław
Kościelny).

KUKURYDZA – rzecz., ‘roślina zbożowa
o żółtych ziarnach zebranych w kolby na
wysokiej łodydze’: *no i następ^mnie ugoto-
wane mieⁿso kroimy drobniutko do ... załóż-
my jakiś kubeczków czy czegoś żeby to miało
określony kształt ... wrzucamy troche mar-
chewki ... nie wiem ... groszku kukurydzy
... co tam kto chce zalewamy ... bulionem
w którym wcześniej rozpuszczamy oczywi-
ście żelatynę ... no i zostawiamy do wysty-
gnięⁿcia ... (Wilczyn); sałatke robi sie tak
... gotujemy ziemniaki w mundurkach oraz
... marchew pietruszke seler do mieⁿkości ...
musimy poczekać aż wystygnie ... gotuje-
my jajka na twardo obieramy warzywa ...
i musimy pokroić ... w drobn^m kosteczke ...
dodajemy kukurydze ... i groszek jabko star-
te ... na tarce ... a także majonez ... oraz
musztarde sól i pierz ... pieprz ... (Golina);
[Na sałatkę] gotuje sie warzywa wszystkie
marchew ziemniaki seler w jedⁿym garⁿku
dodaje sie jeszcze gotuje sie jajka potrzebne
so^m jajka por ... groszek można dodać ku-
kurydze jabłuszko kroi sie w kostke ... no
i ten ... majonez musztarde sie doprawia do
smaku i sie miesza ... (Nowa Wieś); trady-
cyjno^m sałatke ziemniaczano^m no to kroimy
wszy[s]tkie warzywa ... kroimy ... mar-
chewke pietruszke seler ... por ... ogórek ...
jajko ... no ... tam ze dwa czszy ziemniaczki
... wsypujemy kukurydze ... wedle uznania
czy groszek ... doprawiamy solo^m pieprzem
majonezem mieszamy i wychodzi sałatka
... (Święcia); dziki potrafi^m zniszczyć całe
plantacje ziemniaków... łosie jak tutaj u nas
bywajo^m to łubiny niszczo^m kukurydze ...
(Janów); dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery...
ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki
bo one chodzo^m wchodzo^m w sady i niszczo^m*

gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry...
gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później
drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa
Wieś); przeważnie dziki i jelenie [zagrażają
uprawom] ... no bo one ryjo^m ryjo^m w polu
ziemniaki w... buraki kukurydze niszczo^m
... (Józwin).

KUKURYDZIANY – przym., ‘wytworzony
z kukurydzy’: *moⁿka może być ... pszenna
żytnia ... razowa ... krupczatka ... kukury-
dziana ... ec cetera ec cetera ... (Ignacewo);
(Dąbrowica); (Wardężyn); kasze mogo^m
być perliste ... może być ... peⁿczak ... może
być kasza ku...kurydziana kasza jaglana
i inne ... (Ignacewo); moⁿka żytnia moⁿka
pszenna ... moⁿka razowa kukurydziana
... i potym tam majo^m no róż... różne na-
zwy ... moⁿka tortowa ... zależy jaka firma
jo^m tam produkuje ... (Golina); moⁿka żyt-
nia pszenna ... jaka tam jeszcze może być
... ziemniaczana ... [...] kukurydziana ...
nie wiem typu luksusowa i tak dalej to już
chyba nie ... (Wilczyn); [Mąka] no pszen^a
żytnia podstawowe jak kukurydziana teraz
jest tam te te całe masa ale kiedyś to to to
była pszen^a żytnia ewentualnie jeⁿczmie^a
... jeⁿczmie^a czy owsiana ... (Rosocha); je-
żeli ona już jes odsoⁿczone ... to mieⁿso ...
no ... no to wtedy ... kochanie ... rozbijamy
... i ... pamieⁿtaj ... to jes najlepszy przepis
... najpierw ... odrobine ... tego ... mieⁿsa
... odsoⁿczonego ... kładziemy do moⁿki ...
ale odrobine tylko ... [...] wiesz ... żeby tyl-
ko tyle o ile sie ... no złapało ... prawda? ...
[...] później ... rozbijasz jajka ... moczysz
to z to^m moⁿko^m w jajku ... i dopiero kła-
dziesz panierke ... a z jakiej racji najpierw
moⁿke? ... dlatego ... że później jak kładziesz
schab na tłuszcz ... wtedy panierka w życiu
ci sie nie przyklei do patelni i nie odpadnie
... no do tego można ... jeszcze dodawać tam
wiesz no płatki kukurydziane czy owsiane ...*

bardzo dobre jes z ... płatkami owsianymi ...
(Kazimierz Biskupi).

KULAĆ SIE – czas., ‘toczyć się’: *gabłami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczeble jak rzucałeś to te ... zimia to wszystko pod... już poodlatywa pod te ... przez tyn przesiwacz taki ... óne sie kulały kulały i ... czyściutkie już do piwnicy leciały a ...* (Golina).

KULECZKA – rzecz., zdr., ‘bryła, której wszystkie punkty są niemal jednakowo odległe od środka’: *czeba było włożydź [świeżo zrobione masło] na miseczke ... wytarto^m solo^m żeby nie przywierało ... i wtedy sie ... wlewało zimnej wody ... troche ... i je sie wygniatało kopystko^m ... aż s... sie nie wycisła ... wszystka ta serwatka ... i później sie ładnie ... jo^m ... obk... obtoczyło w tako^m ... kuleczke ... na talerzyg ładnie jó^m sie tam ozdobiło ... i to było maselko ... (Święcia); [Na pączki] robi sie ciasto drożdżowe ... robi sie kuleczki ... na... dziewa sie ... marmoladko^m ... i ... również sie ... rzuca na goroⁿcy tłuszcz ... (Wilczyn); poⁿczusie to sie bierze moⁿke ... przesiewa sie moⁿke ... robi sie ... re... wa... rozrabia sie rozczyn z drożdży ... ubija sie jajeczka ... wszystkie składniki sie dodaje ... dolewa sie spirytusiku ... wyrabia sie ... zostawia sie do wyrośnięⁿcia ... a później sie formuje małe kuleczki ... wyrastajo^m ... kładzie sie na tłuszcz ... i już so^m pieⁿkne poⁿczusie ... (Goranin); poⁿczki ... poⁿczki sie ... robi z pszennej moⁿki drożdże ... troszke cukru troszke soli ... no i sie wszystko zagniotło sie mocno czszepie czszepie jajka ... z ciasto sie zostawio do wyrośnięⁿcia sie wtedy formuje ... formuje sie wtedy kuleczki i ... i za... znowu sie ponownie pozostawia do wyrośnięⁿcia i sie smaży ... (Kolonja Wilczogóra); jak*

sie ciasto robi na makaron to takie kuleczki płaskie można wałkiem rozłożyć i położyć na płytę to sie upiecz no to so^m placuszki ... (Kolonja Wilczogóra); *tak zwane pyzy ... [...] no drożdże moⁿka woda ... musi ciasto urosć ... podwoić objeⁿtość ... potem formuje sie takie kuleczki znowu muszo^m one wyrósć ... potem sie bierze gaze ... nakłada sie na garnek gotujoⁿco^m wode ... i piecze sie je na tej parze oczywiście przykryte ...* (Golina); *[Zrazy] robi sieⁿ to z mielonego mieⁿsa ... doprawia sie^m ... odpowiednio solo^m pieprzem majerankim i ... co tam kto jeszcze ... bardzo lubił jakieś zioło mógł dodać ... naste^mpnie ... dodawano tarto^m bułke ... dobrze wyrobiono ... no i ... kulano ... go ... kuleczki ...* (Borowo); *[Dziady] to so^m takie kluski ... ziemniaków i moⁿki ... w kształcie kuleczek ...* (Janów); *czszeba dojrzałe zerwadź już owoce ... muszo^m być ... czarny bez musi być dojrzały czarniutki już taki no ... [...] jak kuleczki małe ... i potem ... obrać te kuleczki ... osobno wrzucić te ... gałⁿzki te te ...* (Golina).

KULKA – rzecz., 1. zdr., ‘bryła, której wszystkie punkty są niemal jednakowo odległe od środka’: *[Masło formowało się] w kostke ... czy czy czy ... w kulke ...* (Grodziec); *przeważnie w kulkach sprzedawajo^m ... czy ... w sklepach w kostkach [...]* (Grodziec); *gable ... [...] to miały takie grube ... te preⁿty ... a na końcu miały takie kulki ... żeby nie kaleczyć kartofli ...* (Milew); *no gable to podobne do widel tylko że ... [...] na kóncach so^m kulki takie ... żeby ... nie ... [...] nie dziurawić ... ziemniaków czy pyrów ...* (Golina); *poⁿczki ... [...] też gnieciemy ... robimy ciasto drożdżowe z moⁿki jajek mleka masła ... ciasto musi wyrosnoⁿć oczywiście ... no i później formujemy kulki ... poⁿczki ... i też smaży na gło^mbokim tłuszczu ...* (Grodziec); *chleb przygotowy-*

wano z moⁿki wody i zakwasu ... robiło sie ... kilka godzin ... no nie wiem jak ... kilka godzin sie ... [...] przygotowywano wcześniej tak...ki z... zacznij i później to sie dzieło jak podrosło po... podzieliło sie na porcje zależności od tego ile miało być bochynków chleba najczęⁿściej było to cztery lub sze^ć bochenków ... i później przerabiał się ten chleb robiło się takie kulki wkładało się do koszyczków słomianych zwanych łomiankami ... (Rzgów); pyzy ... [...] robi się ciasto drożdżowe z moⁿki drożdży jajka i odrobiny oleju ... ciasto j... jak wyrośnie robi się kulki i jak podrosno^m układa się na garku na pielusze ... przykrywa pokryw^m... (Rzgów); studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... żuraw to by...ło ... takie roz... dźrzew... za studnio^m ... było ... wkopane ... wkopana ... bardzo gruba gał^oż raczej dźrzewo ... które u góry było ... rozdwojone ... tworzyło takie ... fał ... i ... przez ten ... przez to rozdwojenie przechodziła pozioma ... tyka ... na końcu ona była obcioⁿżona ... i j... jedna czę^ś tej ... tyki ... była ... pion^o... sieⁿgała ... nad studnie ... pionowo ... to znaczy ... może tak ... do tej tyki ... do tej tyki właściwie droⁿga takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzoⁿdzenie zakrzywione na którym się wieszało wiadro ... i wtedy ... opuszczało się^m ten ... to^m tyke na dół do poziomowi wody ... nabierało się wody i się ... wycioⁿgało a to^m ... ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwóździem i wtedy za...wieszało się wiadro ... i wpuszczało się^m to do wony ... do wody nabierało się no i już ... sił^om roⁿk poćcioⁿgano do góry ... (Borowo); 2. 'tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia

grzbietu i tylnych kończyn; szynka': rodza-je mieⁿsa no to so^m takie ... podgardle jest ... żeberka so^m ... uda so^m ... czyli ... takie ... kulki ... szynkowe ... no ... jeszcze tam innych jest ... takich ... dużo ... (Konin); [R1:] kulka ... no to jes ... noga tylnia ... bo przednia to jez łopatka ... [R2:] a tylnia jest kulka ... no dobrze ... no ... ty rzeźniczo^m powinnaś być ... dużo wiesz ... (Golina).

KULKOWY – przym., 'mający kształt kulki': gable ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw ... (Rosocha).

KUNA – rzecz., 'niewielkie zwierzę podobne do łasicy, ma wydłużone ciało, ciemne ubarwienie z podłużną, jaśniejszą plamą od strony brzucha': [Do kurnika mogą się zakraść] lis kuna łasica ... (Posada); kuna to też broⁿzowa jest ... (Posada); jak kuna cze-kej óna jest chyba lek^ko tyż w bró^ćzie długa podobno jest tak jak trochę do do wiewiórki ... patrz że jo ci ni kiedyś ci nie widziałam kuna ... to jest długa i i óna wysoko na przykład na drzewie gdzieś tam jest o jest kuna ... no ona jest taka ... (Modła); łasica chyba bo kuna jest szara ... taka preⁿgowata kuna ... no nie? ... z takim ogonem dużym i to jest kuna ... no nie? ... która kradnie też ... [...] ryby i na przykład kury i jajka wy... wyjada ... (Paprotnia); jakie drapieżniki [zagrożają zwierzętom hodowlanym]? ... nie wiem ... jedynie ku... kuna jak na jakieś kury czy tchórz ... [...] o! i lisy przede wszystkim lisy no może nie przede wszystkim ale lisy też ... (Janów); kuna ona ma taki biały kołnierz chyba pod pod tutaj pod pyskiem i przez brzuch jeśli się nie myle ale ona też jest taka dosyć ciemna ... (Janów); [Kuna] to jest taki niewielki ssak drapieżnik ... (Golina); kuna no to jest podobne do lisa tylko że jest niższy

re... kuna kuna jes^t szara ... (Jaroszewice); odstraszać to odstraszcali no odstraszcali bo to przecież kuna to tak samo kury wynosiła z kurnika wyniszczyła nieroz jak sie wdała to ... zakładali no ludzie pilnowali i czeka... czyhali na nie czekali no zakładali jakieś pułapki też na pewno żeby ... nie? ... to złapać ... (Jaroszewice); kuna jes^t chyba mniejsza od łasicy i też ale ona też jest taka ciemna ciemnobroⁿzowa albo czarna też jest taka bardzo długa ma taki długi ogon taka smukła jes^t że sie przecięnie przez każdo^m to^m ... (Nowa Wieś); kuna kuna wygłoⁿda jak broⁿzowa taka broⁿzowa ... dosyć gruba ... a nie jes^t ... [...] no nie jes^t duża tak jak kot ... (Józwin); kuna jest ... [...] czy szara czy broⁿzowa kuna je? łaska ... kuna jesz szara ... i ma chyba ... biały krawat tutaj tak ... [...] pod brodo^m ... niska ... długa ... (Święcia); [Kuna] no ciemniejsza [od łasicy] ... też jes tej wielkości tylko ciemna nie widziałam dobrze ... (Pogorzałki); no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodz^om do kurników i zagryzajo^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ... (Wróblina).

KUPER – rzecz., ‘tylna część tułowia ptaków, z której wyrasta ogon’: kuper ... (Golina); (Janów); (Milew); (Rosocha); (Wilczyn); [Kurczaka] dzieli sie na skrzydełka osobno udka ... piersi no i tam jest kuper i plecy ... drobne czeⁿści sie bierze na rosół a grube sie bierze do upieczenia ... (Budziśław Kościelny); [Kurę dzielimy] [R1:] na udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka ... skrzydełka ... [...] no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierz^yci^u ... wóⁿ-troba serce ... żółóⁿdek ... [...] przede no kuper to wszystko ... (Golina).

KUPEREK – rzecz., ‘tylna część tułowia ptaków, z której wyrasta ogon’: [m]acanie ... [...] no wieⁿc jak to wygłoⁿdało? ... trochę śmiesznie ... wygłoⁿdało ... bo ... czszeba było ... paluszek ... ws... ws...adzić w kupe- rek i wtedy sie wiedziało czy kura ma jajeczka czy nie ... (Konin); (Stawiszyn).

KUPIĆ > KUPOWAĆ.

KUPKA – rzecz., zdr., ‘stożek jakiegoś surowca’: [W burakach] trzeba było zrobić przerywke ... [...] no to haczko^m sie tak ... dziabło ... jaka haczka była duża tak sie dziabło ... i tam były ... sie zostały takie kupki wieⁿc ... w tej kupce trzeba było tylko jedyn zostawić a reszcie usuno^ć ... (Milew); [Poskromić naczynia to] poskładać je na kupki ... (Posada).

KUPNY – przym., ‘pochodzący ze sklepu, niewytworzony samodzielnie’: kupny chleb ... chleb ze sklepu ... (Milew); (Wilczyn).

KUPOWAĆ – **KUPIĆ** – czas., ‘nabywać coś za pieniądze’: właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami bybyby... drewniane beki i sie solilo mjeⁿsa ... sie solilo mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ... (Kolonja Wilczogóra); no kupuje sie słoninke i bierze sie do gara troszke podlewa i sie smaży aż zrobio^m sie skwareczki a bialo^m czeⁿść to smalec ... (Golina); [Na makielki] gotuje sie kluski ... ja przeważnie kupuje gotowy mak z bakaliami w puszcze ... mieszam razem i jest gotowe ... (Konin); no mieⁿso kupuje sie w masarni albo w sklepie ... (Rychwał); no mieⁿso kupujemy ... dzisiaj kupujemy w rzeźniku ale kiedyś można było powiedzieć że idziemy do jatki ...

(Konin); zaczyn taki ... kupuje w sklepie no tego nigdy tak żeśmy nie gotowali ale teraz to kupuje w sklepie ten w butelce taki żurek no ... i wlewam ... (Stawiszyn); tyń młody pan który sie żeni no to ón stawia wód... ón kupuje wódkę i stawia na wesele ... (Wróblina); zupe szczawiowo^m no jedni kupujo^m gotowe zupe gotowo^m w słoiczkach a ni^ektórzy zrywajo^m szczaw na trawie na łoⁿce [...] ... (Główiew); tera^z sie kupuje ale kiedyś sie robiło ... to kładło sie troszeczke moⁿki wody i drożdże i to^ć czy... trzeba było trzymać około tygodnia i to był taki zakwas do chleba ... (Główiew); (Budziszław Kościelny); (Golina); (Nowa Wieś); (Sompolno); (Wyszyna); teraz to sie kupuje a kiedyś to w każdym domu był żurowniczek taki gliniany garnuszek z koziołeczkiem przykryty i tam sie do... dorabiało móⁿki dosypywało ón stał gdzieś w ciepłym miejscu i on sam sie robił ten zakwas ... [...] no na żurek ... (Krągola); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świni i tak dalej ... (Kazimierz Biskupi); kupujemy ... owoce obojeⁿtnie jakie ... (Kazimierz Biskupi); kochanie nie było takiego tag jak teraz że ... jedziesz do skupu czy idziesz na bazar kupujesz pełen koszyczek najładniejszych najpieⁿniejszych warzyw ... tylko po prostu no ... jeżeli miałaś tam jakiegoś kogoś znajomego ... było ... w Kazimierzu tutaj dwóch chyba takich co ... h... trudnili sie handlem ... sprzedawaniem warzyw z ogrodu ... no było to bardzo miłe bo zamówiłaś poszłaś kupiłaś ogórki do kwaszenia kapuste ... (Kazimierz Biskupi); nasz tatuś to [=bób] kiedyś kupił i kazał mi to jeść ... takie ciemne ... no i jakby ... no nie wiem jak mam to opisać ... ale w sensie to było takie ble ble! ... (Wilczyn); i takie ciasteczka ci wychodziły ... teraz ... teraz możesz to kupić ... bo teraz so^m ... te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te

kruche ciastka ... (Golina); [R1:] ona była z takiego kamienia ta osełka ... [...] możesz kupić ... [R2:] taki kamin to jes ... o! ... widzisz? ... (Golina); W. to jes ... pomiana świata ... wchodzisz ... a ona: bacia co kupiłaś? ... (Golina); kupisz chabasu? ... (Golina); szneka to jeś^t buł... to jeś^t taka drożdówka która w Kaliszu ... mówi... mówili na to ... ju^z szneke kup ... (Konin); my robiliśmy [baranka] z maselka ... a z cukru też były robione ale to już trzeba było kupić ... (Goranin); [Żurek] tam czy z butelki w tej chwili kupiony a kiedyś sie zarabiał z butki od chlebka ... n... no i to ... (Wardęzyn); (Milew); (Wilczyn); jatka to jes ... to jes taki punkt ... ja tak so[b]ie kojarze ... gdzie sprzedawano ... przy ... rzeźni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ... (Sompolno); świoⁿteczny baranek można było zrobić samemu na przykład z maselka ... [...] no był [też] z cukru baranek robiony który można było kupić ... był chle... był z chlebka robiony baranek taki ... (Konin); (Golina); (Milew); (Nowa Wieś); zupa śledziowo ślepo to mówió^m bo kiedyś to sie z łba robiło czy ... ze śledzia ... z tego ... z mleczka ... a ślepo^m to sie robiło na przykład jak kupiłaś te ... ma... no te matiasy czy jakież ... nie? ... (Golina); kasza zależy ... sposób gotowania zależy od jej opakowania ... jeżeli jo^m kupimy luzem ... to gotujemy w wodzie w stosunku jeden do dwóch ... (Golina); [Na weselu podaje się] wino ... wódkę ... a teraz też wprowadza sie^m ... wódkę takó^m kupiono^m w państwowych sklepach a teraz ... bardzo czeⁿsto ... w... wpro... przynosi sie również ... czy... samogon ... (Borowo); teraz mamy cukier jak kupimy to mówimy że kupiliśmy w torebce ... tak? ... [...] a przedtem ... było w tytkach ... kupujesz cukierki ... (Kazimierz Biskupi); teraz tam kupisz w butelce i ... (Pogorzałki).

KUPYWAĆ – czas., ‘nabywać coś za pieniądze’: *widzisz nigdy nie robiłam [uszek na Wigilię] bo sie gotowe kupywało ...* (Modła).

KURA – rzecz., ‘samica ptactwa domowego, hodowana głównie ze względu na jaja’: [Szare jaja] *nie wiem czy kury niosó^m takie?* ... (Święcia); *kura linieje* ... (Budzisław Kościelny); [Żeby sprawdzić, czy kura będzie miała jajko] *no wkładało sie palec w tyłek kurze* ... (Budzisław Kościelny); [W okolicy hodowano] *kury kaczk i geⁿsi* ... (Budzisław Kościelny); [Ziemniaki] *dawało sie świnió^m albo kurczako^m czy tam kuro^m czy kaczo^m* ... (Budzisław Kościelny); *kurczak ... kurcze to jez malutkie zaraz ... można tag nazwać ... a kurczag ju[ż] jes taki ... pośredni mieⁿdzy ... kurczeⁿciem a ... kuro^m* ... (Sompolno); [W okolicy hoduje się] *oprócz kur ... geⁿsi ... kaczk i indyki* ... (Sompolno); [W okolicy hoduje się] *gęsior kury kaczk i* ... (Rychwał); [W okolicy hoduje się] *kury geⁿsi kaczk i* ... (Podgór); *no ... po zn... zniesieniu jajka ... kura ... wydobywa głos z siebie ... taki ... z... no ... zadowala-joⁿcy ...* [...] *gdacze ... gdacze bardzo* ... (Konin); *czszeba ... najpierw kure złapać ... ucioⁿć jej ... głowe ... później ... zalać wrzoⁿtkiem ... obrać ... oczyścić ... z tych piór ... później czszeba ... rozebrać to^m kure ... po...ćwiartować ... tak jak ... kto tam uważa ... iii ... już ... sss... umyć ... i włożyć do garka* ... (Konin); *z kury można przyrzoⁿdzić ... rosół* ... (Konin); *no ... najbardziej były kury ... h... hodowane ... kaczk i ... geⁿsi ... perliczk i* ... (Konin); [Kura] *gdacze no gdacze ... tak tak ... no śpiewa ... chwali sie że jajko zniesła* ... (Milew); *pióra ... no to ... n... zawsze na ... roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatują^m jej ... pierze wylatuje ... przeważnie jesienio^m gubi ... zmianie robi piórków* ...

(Milew); *dobra kura bo znosi jajka* ... (Milew); *jeden kogut beⁿdzie wieⁿkszy a kurka... no a kurka co beⁿdzie na kure to beⁿdzie jaja nieś nieś jajka jest mniejsza ... od ... zaro od małości ... i z małego jajka też beⁿdzie mniejszy kurczak ... a z dużego jajka jest duża zara ... kurcze małe* ... (Milew); [W okolicy hodowano] *no geⁿsi kaczk i indory ...* [...] *i kury ... perliczk i też były ... so^m jeszcze przecież* ... (Milew); *jejk u mnie to sie nazywało ... bo kury były ze świniami ... no do chlewa ... chlew ... no bo tam były u góry kury na dole świński no to chlew ... do chlewa ... ale to jako^mś nazwe miało ... kurnik ... tak* ... (Konin); *na przykład kurom sie przycina [pióra] ... żeby nie latały ... to jeszcze jak żyjo^m ... nie?* ... (Konin); [Na nadzienie] *miesza sie składki ... zależy co kto lubi ... tacy co lubio^m jabłka cebule marchewke ... różnego rodzaju warzywa z podrobami ... przyprawiajo^m solo^m ... pieprzem ... potem to wciskajo^m w to^m kure albo kaczk i* ... (Konin); *guła ... nie wiem ... wyd... ja bym obstawiała że guła czyli dosłowne znaczenie słowa guła czyli ktoś łamający to jest kura ponieważ ona po zmroku nic nie widzi no i jest po prostu ... no totalnie niezdarna i zależna od człowieka* ... (Wilczyn); [R1:] *skorupki [ze święconego jajka] sie brało ... wynosiło sie* ... [R2:] *kurom sie rzucało* ... [R1:] *na działecz[k]e ... i może tam kurki zjadły* ... (Goranin); *no dawniej sie hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki* ... (Budzisław Kościelny); *to tak zwane wole czyli taki toból tak kiedyś się mówiło taki toból no to tam kura miała dużo ziarna* ... (Budzisław Kościelny); [Skorupki ze święconego jajka] *dawało sie kurom* ... [...] *żeby niosły dużo jaj* ... (Budzisław Kościelny); *kury to tylko dla ... dla jedzenia ... do jedzenia ... i ... o! ... jajka ... jajka* ... (Sompolno); *kogut takie ... bardziej ... czerwone*

go coś mu przebija tam ... czarne ... a kura taka ... szara ... biała ... (Sompolno); kogud jes bardziej masywniejszy ... ten grzebień ma taki ... [...] duży ... no jes wieⁿkszy od kury ... (Sompolno); kury hoduje sie na jajka lub na mięso ... (Rychwał); no kury hodujem na jajka i na mieⁿso ... (Rychwał); no czym sie różni kogut? ... to pieje ... a kura gdacze ... (Rychwał); kokoszka to jest młoda kura która nie znosi jajek ... (Rychwał); kura zniesie jajko to zaraz gdacze ... nie? ... (Rychwał); [Skorupki ze święconego jajka] palono albo dawano kuróm ... (Rychwał); no porcuje sie kure na udko skrzydełko ćwiartke ... pierś ... (Podgór); [Kury hoduje się] żeby mieć potym jajka ... (Podgór); [Skorupki ze święconego jajka] dawało sie kuro^m do zjedzenia ... (Podgór); no najczeⁿściej kupujemy w sklepie dzisiaj kurczaki ... kury ... geⁿsi ... kaczkę ... no takie ... (Konin); no kure lub kurczaka ... zawsze ... kupujemy ... obecnie teraz w sklepie ... czyli przynosimy do domu musimy jo^m poporcjować ... iii ... umyć ... i włożyć do garka żeby sie ugotowało i było ... dobre do zjedzenia ... [...] i czszeba dokładać do tego przyprawy najróżniejsze ... jakie kto ... (Konin); możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udka oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... pierś ... z kurczaka ... możemy też wyjoⁿć też poporcjować ... no ... jak kto woli można cało^m kure ugotować ... można ... jo^m poporcjować ... (Konin); no w takim celu sie hoduje kury żeby ... można było ... je ... zjeść ... [...] no ... i do tego so^m jeszcze jajka ... (Konin); kogut od kury różni sie tym że ma ... ogon ... pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ... w kolorowych ... tych piórach ten ogon ... no i ... tym ... grzebieniem ... r... różni sie ... bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień ... (Konin); dobra bardzo dobra która znosi dużo jajek ... to jes bardzo dobra kura ... (Konin);

[Kury hoduje się] no na mieⁿso i na jajka żeby niosły ... (Milew); [Kogut] grzebień ma wieⁿksze i pióra ma wieⁿksze ... w ogonie jeszcze przeważnie ... kura ma małe ogón a kogut ma duże w ogonie piórka ... (Milew); kura gdacze no a kogut pieje ... (Milew); [W sklepie najczęściej kupuje się] no z indyka ... najczyⁿściej to jes ... [...] kury ... ale możesz kaczkę i możesz kupić tero indyka i ... kuropatwy nawet w sklepach tyż majó^m ... [...] o! gyⁿsi ... (Golina); [R1:] no musisz zabić kure ... łeb ucióⁿdź ji ... kurze ... [R2:] oskubać ... [R1:] i późni weźniesz wodę zagotujesz ... i wylóⁿczysz tó^m wodę ... i ... kładziesz w garnek ... [R2:] na minute ... [R1:] wodę nalejesz w garnę i zaparzosz [...] i skubiesz ... [...] no ... żeby sie późni ... nie zaparzyła ta woda bo ci ze skóró^m odejdzie wszystko ... no i skubiesz te pióra ... no i późni bebeszysz ... i ... [A opalać nie trzeba?] [R1:] no tag no to czszea ... jak ... jag jó^m już ... z tegó pióra to óna mo takie niektóre włoski ... najwiyⁿcy ... [R2:] pipcie ... [R1:] pipcie to wiyⁿcy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea powycióⁿgadź ale nieroz takie włoski stojó^m no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ... żeby te klaki ... [R2:] na palniku gazym czy ... na bryndce ... [R1:] czy na denaturze ... kiedyś to na denaturze na... włołż na jakiś tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ... na coś blaszane i wtedy te ... sie zapalołś ... denaturat ... (Golina); [Kogut] no ogón mo ... długi ... [...] i kolorowe przede wszystkim ... no kury tero tyż już só^m bo te ... te ... czarne nóżki czy ... [...] długi ogón i wiwⁿcy kolorowe so koguty przeważnie ... (Golina); a kura mo ... przeważnie tam białe czy nieroz ... tam teraz só^m te ... czarne ... nóżki ... to takie só^m jak ... kropkowane niektóre ... (Golina); trudno mi to powiedzieć bo kury jak sie ... nioso^m nioso^m i w końcu sie wynoszo^m ... nie? ... i muszo^m mieć przerwe ... żeby znowu

zaczóć po jakimś czasie ni... no... nieś jajka ... nie? ... (Józwin); że znosi jajka ... [...] siedzi kura siada na tych jajkach i za ileś tam tygodni wyleⁿgajo^m sie piskleⁿta z tych jajeczek ... (Ruda); kure opalało sie żeby było żeby nie miała włosków żeby było smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] lało sie spirytus i k... podpalało sie zapalczko^m i sie trzymało kure nad tym płomieniem i obra- cało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posa- da); [Berda] to jeś^t u... ptaków u kury kaczk- i indyka to jeś^t pod spodem co toⁿczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posa- da); perliczka coś podobne jeś^t do kury ty^kko takie ma kolor szaro... ja^kby to... taki kolor ma inny troche taki jed... jeden kolor ma ... taki szary ... pstry tak inaczej ... (Wróbli- na); kure sie opalało żeby nie było po osku- baniu zostawały jeszcze takie cienkie włoski na na skórze kury wieⁿc to sie opalało żeby żeby tych włosków nie było w trakcie goto- wania żeby one tam nie nie wychodziły do rosołu czy coś takiego ... (Janów); [Perlicz- ka] o! to ma takie takie troche mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropeczki ... (Janów); no zawsze był zwyczaj żeby jedna osoba chociaż siedziała przy stole [wigilijnym] ... nie wstawiała ... [...] no bo ... taki zwyczaj to ... że później lepiej kury siedziały na jajkach ... (Święcia); no raczej nie odchodzono od stołu [wigilij- nego] a szczególnie nie odchodziły gospody- nie ponieważ mówiło tak ... może przesoⁿd może to taki zwyczaj że jak gospodyni odej- dzie od stołu to nie beⁿdo^m kury siedziały na jajkach potem tylko beⁿ... i żeby wyleⁿgły kurczaczki gospodyni jak usiadła to musiała do końca kolacji siedzieć ... (Krągola); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektrycz- ny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to prze- ważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ...

[...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie здаje do Chorznia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszta co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); średniej wielości [ptak] i jes czarny ... może to być gawron ... sroka ... może to być indyk czarny ... może to być kura czarna ... (Kazi- mierz Biskupi); kury bojłery to só^m in^e jak takie kury ... só^m na krótkich no... krótkie nóżki majo^m i só^m grube i tłusciejsze ... białe ... przeważnie białe ... nie?... majo^m piórka ... nie? ... (Modła); łasica chyba bo kuna jest szara ... taka preⁿgowata kuna ... no nie? ... z takim ogonem dużym i to jest kuna ... no nie? ... która kradnie też ... [...] ryby i na przykład kury i jajka wy... wyjada ... (Pa- protnia); [Brojłery] to só^m takie dosyć duże kury które só^m t... po prostu hodowane tylko na mieⁿso dlatego one só^m takie ocieⁿzałe dużo siedzo^m i jedzo^m ... (Janów); odstra- szać to odstraszało no odstraszało bo to prze- cież kuna to tak samo kury wynosiła z kur- nika wyniszczyła nieroz jak sie wdała to ... zakładali no ludzie pilnowali i czeka... czy- hali na nie czekali no zakładali jakieś pułap- ki też na pewno żeby ... nie? ... to złapać ... (Jaroszewice); łasica ... to jes ... ale takie małe ale ... no ona to tam przeważnie ... nie? ... [wykrada] kury ale tak ... kurczaki ... jajka ... (Pogorzałki); no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki pory- wajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam só^m takie jak ... n... na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodzó^m do kurników i zagryzają^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ... (Wró- blina); 8.

KURCZACZEK – rzecz., pieszcz., ‘młode od kury’: *kurczaczki ...* (Budziśław Kościelny); (Konin); *no dawniej sie hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki ...* (Budziśław Kościelny); *zazwyczaj gospodyni nie powin^a odchodzić od stołu [wigilijnego] dlatego że mów... kiedyś to mówili żeby kurka usiadła i potem wyleⁿgała jaje... no jajeczka były podłożone pod kurkę i wyleⁿgała kurczaczki małe ...* (Główiew); *no raczej nie odchodzono od stołu [wigilijnego] a szczególnie nie odchodziły gospodynie ponieważ mówiło tak ... może przesoⁿd może to taki zwyczaj że jak gospodyni odejdzie od stołu to nie beⁿdo^m kury siedziały na jajkach potem tylko beⁿ... i żeby wyleⁿgły kurczaczki gospodyni jak usiadła to musiała do końca kolacji siedzieć ...* (Krągola); *no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodz^m do kurników i zagryzają^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ...* (Wróblina).

KURCZAK, KURCZOK – rzecz., ‘młode kury, które już nieco podrosło’: *kurczok ...* (Golina); *kurczaki ...* (Sompolno); [Nie ma] *kurczaka ...* (Rychwał); (Podgór); *kurczoka ...* (Golina); *rosół gotuje się na bardzo ... wolnym ... ogniu ... składniki to można dać ... kurczak wołowina ... a bardzo bardzo dużo ... warzyw ... i bardzo na wolnym ogniu czszeba gotować żeby sie nie robiły te szumowiny ...* (Konin); [Na rosół] *mięso z kurczaka wkładamy w zimną wodę ... dodajemy opalono^m cebulke zo^mbek czosnku dużo włoszczyzny ... i gotujemy to na bardzo wolnym ogniu ...* (Konin); *no kurcze jest malutkie a kurczak już jest trochę wieⁿk-
szy ...* (Budziśław Kościelny); [Ziemniaki]

dawało sie świnio^m albo kurczako^m czy tam kuro^m czy kaczo^m ... (Budziśław Kościelny); *kurczak ... kurcze to jez malutkie zaraz ... można tag nazwać ... a kurczag ju[ż] jes taki ... pośredni mieⁿdzy ... kurczeⁿciem a ... kuro^m ...* (Sompolno); *no kurczag jes ... kurczag mały ... a ... a te... [...] a kurczę duże ...* (Rychwał); *kurczę jest małe a kurczak duży ...* (Rychwał); *kurczak to dorosły ... rodzaj ... a kurcze to ... to ... małe ...* (Podgór); *pieczony kurczak ...* (Podgór); *pałka ko^urczaka to jes to udko takie ...* (Konin); *jeden kogut beⁿdzie wieⁿkszy a kurka... no a kurka co beⁿdzie na kure to beⁿdzie jaja nieś nieś jajka jest mniejsza ... od ... zaro od małości ... i z małego jajka też beⁿdzie mniejszy kurczak ... a z dużego jajka jest duża zara ... kurcze małe ...* (Milew); *a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęże to tam ma powietrze trochę ... jeszcze nie wykluje sie a już ma powietrze tam troszke ... do małego kurczaka ...* (Milew); [Pałka to] *udko z kurczaka ...* (Konin); [Najczęściej kupuje się] *kurczaki ... czyli udka ... skrzydełka ... pierś czyli filet ... no i coś na rosół ...* (Budziśław Kościelny); *no jak sie kupi ze sklepu no to trzeba go umyć kurczaka poporcjować no i z... zasypać go przyprawami i ... i na drugi dzień go upiec lub ... usmażyć ...* (Budziśław Kościelny); [Kurczaka] *dzieli sie na skrzydełka osobno udka ... piersi no i tam jest kuper i plecy ... drobne czeⁿści sie bierze na rosół a grube sie bierze do upieczenia ...* (Budziśław Kościelny); *najczeⁿściej kupuje sie fileta z kurczaka ...* (Rychwał); *to robimy kurczaka ... robim filety ...* (Rychwał); *no kurczaka rozkrawamy ... na drobne czeⁿści ... no i robimy zupe czy tam rosół ...* (Rychwał); *nie ma żadnego kurczaka ...* (Rychwał); *no najczeⁿściej kupujemy w sklepie dzisiaj kurczaki ... kury ... geⁿsi ... kaczk ... no takie ...* (Konin); *no kure lub*

kurczaka ... zawsze ... kupujemy ... obecnie teraz w sklepie ... czyli przynosimy do domu musimy jo^m poporcjować ... iii ... umyć ... i włożyć do garka żeby się ugotowało i było ... dobre do zjedzenia ... [...] i czszeba dokładać do tego przyprawy najróżniejsze ... jakie kto ... (Konin); możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udką oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ... możemy też wyjo^hć też poporcjować ... no ... jak kto woli można cało^m kure ugotować ... można ... jo^m poporcjować ... (Konin); dlatego nie ma bo ... za ... szybko zabijamy te kurczaki ... (Konin); [Najczęściej kupujemy] [R1:] kurczak ... [R2:] kurczę ... [R1:] indyk ... [R2:] gęsinę ... (Milew); no to ... piersi inaczej i skrzydełka inaczej ... i te giczkę czy jak tam nóżki inaczej ... [...] jedno jest do pieczenia drugie na ... na gotowania na rosół się nadaje ... ale raczej kurczaka mieⁿso to się wszystko nadaje na ... do rosółu ... (Milew); z jajka ... no z jajka się wyleⁿgajo^m ... [...] kurczak się wyleⁿga ... (Milew); [R1:] kielbase to się robi ... po prostu ... [...] wieprzowe miⁿso ... [R2:] możesz ... przeważnie z łopatki robi^om ... [R1:] wołowina ... [R2:] wołowiny się też trochę daje bo daje kleistość ... nie? ... czy z kurczaka możesz doożydzić jak chcesz ... (Golina); rolady ... [...] no kładzie się ... rozbija się miⁿso ... i się ... kłaś ... może ogórka kawołek słoninki ... zależy bo i ... musztard^om smaruj^om ... zależy jakie i z czym ... mog^om być z wołowiny wy... teraz to i robi^om ... z piersi z kurczaka i ... to już wiⁿcy dewolaje się nazywaj^om ... nie? ... (Golina); kotlet schabowy to tak ... kupujesz mieⁿso schab czy łopatkę czy tam ... zależy jak^om ... jak... jakie mieⁿso też ... to też jest duża różnica bo zależy jakie kto mieⁿso lubi ... prawda? ... [...] no czy pierś z kurczaka czy w ogóle no ... i jes ... bardzo dużo duży wybór takiego ... (Kazimierz Biskupi); jag

mas pierś z kurczaka to ... sobie ... rozklepujesz ... w środek ... kładziesz ... farsz ... możesz warzywka sobie włożydzić ogórek por ... seler i zawino^hć w to i ... i rolada ale ... można i zrobić ze serem albo ze szpinakiem ... nie? ... i zawino^hć i też masz rolade ... (Pogorzałki); [R1:] [Sałatkę z pokrzyw] kiedyż ludzie robili ... [R2:] z młody ... z młody mama moja ... [...] jak była młoda ... pokrzywka taka nieduża co wyszła dopiero z... z tych korzyny młoda ... to sobie siekała tak ... drobniutko ... i chleb z masłem czy tam tego ... i zaś to^m pokrzywe z tym jadła ... z tym chlebem ... o i kurczak^om tak samo się ... siekała ... jak były małe tyż ... (Golina); łasica ... to jes ... ale takie małe ale ... no ona to tam przeważnie ... nie? ... [wykrada] kury ale tak ... kurczaki ... jajka ... (Pogorzałki).

KURCZE, KURCZE – rzecz., 1. ‘młode kury, krótko po wykluciu’: [Nie ma] kurczeⁿ...cia ... (Sompolno); no kurcze jest malutkie a kurczak już jest trochę wieⁿkszy ... (Budziśław Kościelny); kurczeⁿta ... (Sompolno); kurczak ... kurcze to jeź malutkie zaraz ... można tag nazwać ... a kurczag ju[ż] jes taki ... pośredni mieⁿdzy ... kurczeⁿciem a ... kuro^m ... (Sompolno); no kurczag jes ... kurczag mały ... a ... a te... [...] a kurczę duże ... (Rychwał); kurczę jest małe a kurczak duży ... (Rychwał); kurczak to dorosły ... rodzaj ... a kurcze to ... to ... małe ... (Podgór); no ... po tym się poznaje ... że kurka ... chce ... siedzieć na jajkach ... a że chcesz nie ma jajek ale chciałaby się dzić i mieć te kurczeⁿta ... wieⁿc podkłada się jej jajeczka ... i wtedy ... ma kurczeⁿta ... (Konin); jeden kogut beⁿdzie wieⁿkszy a kurka... no a kurka co beⁿdzie na kure to beⁿdzie jaja nieś nieś jajka jest mniejsza ... od ... zaro od małości ... i z małego jajka też beⁿdzie mniejszy kurczak ... a z dużego jaj-

ka jest duża zara ... kurcze małe ... (Milew);
 malutkie kurcze no to jes kurcze ... (Konin);
 [Najczęściej kupujemy] [R1:] kurczak ...
 [R2:] kurczę ... [R1:] indyk ... [R2:] gęsi-
 ne ... (Milew); 2. 'słaby wulgaryzm': [R1:]
 no brytfanna to nie bo brytfanna do miyⁿs
 ... [...] nie przykrywosz ... do placka ... do
 placka ... [R2:] do placka to jes brytfanna?
 ... [R1:] no brytfanna ... [R3:] forymka! ...
 forymka do placka ... [R1:] no brytfanna na
 takie nie mówili?... jag mówili? ... [R2:] kur-
 czel! ... jag mówili? ... [R3:] no for... brytfan-
 na tyż mówili ... [R2:] normalnie ... no to
 ... ciasto pieczesz wefe... we foremce ... ale
 w brytfance? ... [R1:] brytfanna no ... (Go-
 lina); dzieció^m ... dawano ... torby cukier-
 ków ... czekolady ... lub ... jako^mś tam ...
 no ... drobne pienioⁿżki ... a dorosłym ... no
 oczywiście! ... alkohol żeby wypili na zdro-
 wie pary młodej ... [...] o kurcze! ... jak to
 sie nazywało? ... mmmhmmhmm ... brama
 ... (Kazimierz Biskupi); o kurcze! one [=ja-
 strzębie] majo^m dzioby takie ... zastrzone
 ... takie ... jak garbaty nos ... majo^m szpony
 ogromne ... że potrafió^m nawet takie drobne
 zwierzoⁿtko ... [...] porwać ... (Golina).

KURCZĘ > KURCZE.

KURCZOK > KURCZAK.

KURCZO^NTKO – rzecz., pieszcz., 'młode
 kury': [Nie ma] kurczoⁿtka ... (Podgór);
 młodziutkie kurczoⁿtka ... (Konin).

KURKA – rzecz., 1. pieszcz., 'samica ptac-
 twa domowego, hodowana głównie ze
 względu na jaja': no ... po tym sie poznaje
 ... że kurka ... chce ... siedzieć na jajkach ...
 a że chociasz nie ma jajek ale chciałaby sie-
 dzieć i mieć te kurczeⁿta ... wieⁿc podkłada
 sie jej jajeczka ... i wtedy ... ma kurczeⁿta
 ... (Konin); młoda kurka niesie małe jajka

... (Milew); jeden kogut beⁿdzie wieⁿkszy
 a kurka... no a kurka co beⁿdzie na kure to
 beⁿdzie jaja nieś nieś jajka jest mniejsza ...
 od ... zaro od małości ... i z małego jajka
 też beⁿdzie mniejszy kurczak ... a z dużego
 jajka jest duża zara ... kurcze małe ... (Mi-
 lew); zakopywano je [=skorupki z poświę-
 conego jajka] ... lub dawano kurkom do
 zjedzenia ... (Wilczyn); [R1:] skorupki [ze
 święconego jajka] sie brało ... wynosiło sie
 ... [R2:] kuro^m sie rzucało ... [R1:] na dzia-
 łecz[k]e ... i może tam kurki zjadły ... (Go-
 ranin); kokoszka to jes taka ... mała jeszcze
 kurka bardzo młodziutka ... (Konin); za-
 zwyczaj gospodyni nie powin^a odchodzić
 od stołu [wigilijnego] dlatego że mów...
 kiedyś to mówili żeby kurka usiadła i potem
 wyleⁿgała jaje... no jajeczka były podłożo-
 ne pod kurke i wyleⁿgała kurczaczki małe
 ... (Główiew); > KURKA WODNA; 2. zdr.,
 'młoda samica ptactwa domowego, która
 nie znosi jeszcze jajek': kurka ... (Konin);
 no jeszcze nie nioska no bo po prostu młoda
 kurka młoda kurka ... (Milew); [Kokoszka]
 to jes^t młoda kurka ... która dopiero zaczy-
 na znosić jajka ... (Budzisław Kościelny);
 3. 'gatunek grzyba jadalnego o żółtym, lej-
 kowatym kapeluszu; pieprznik jadalny': to
 co znam ... borowiki ... kurki ... prawdziwki
 ... (Wardężyn); [Do jedzenia nadają się]
 maślak podgrzybek kurki podpinki sowy ...
 zielone goⁿski ... (Konin); bedki to so^m ...
 grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to
 nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowi-
 ki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były
 ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ...
 kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na
 to mówili ... (Sompolno); no w mojej okoli-
 cy ... na przykład jes bardzo mało grzybków
 ... sie spotyka i aaa... jak już so^m ... to jakieś
 maślaczki ... kurki ... (Konin); [Kurka] pod
 spodem ma blaszki i żółciutki taki malutkie
 takie one tak rosno^m zespołowo bardzo dużo

ich jak już jest to jest dużo tych kurek ... (Stawiszyn); kurki takie so^m drobne grzybki ... bo to so^m takie ... takie drobne grzybki ... (Milew); kurka też jest taka ... jak pomarańczowa ... i ma tako^m krótko^m to^m nóżke ... (Milew); [Kurka to] mały grzybeczek żółty ... po takim kapelusiku w różne wzorki taki kształt^ym ... (Golina); kurka ... z tego co wiem ... one majo^m ... nie majo^m takiej typowej budowy jak dotychczasowe grzyby tylko one po prostu jak wyrastajo^m z ... grzyby to od razu so^m takie ... rozkładajo^m się coś takiego ... no one bardziej przypominajo^m swoim wygłoⁿdem ... nie wiem ... taki bardziej rozwinie^{ty} kwiatostan tulipana ... i majo^m taki rdzawy ... rdzawo żółtawy kolor ... (Wilczyn); [Kurka ma] pomarańczowy kolor ... też blaszkowy pod spodem ... (Janów); kurka kurka to jest ... [grzyb] rudy podobny do rydza tylko z tym że no taki bardziej mnie... mniej mniej mniej kształtny ... (Rosocha).

KURKA WODNA – fraza, ‘średniej wielkości ptak wodny, którego wierzch ciała i skrzydła są oliwkowobrazowawe, głowa, szyja, pierś i boki – łupkowoszare, brzuch i pokrywy podogonowe – białawe, dziób – czerwony zakończony żółto: kurka wodna ... [Tak mówiliście?] tak ... ale ... one się nazywajo^m inaczej ... [...] czarna... biały ptak ... ale inaczej chyba mówili ... [...] ja to miałam w krzyżówce nawet ... (Pogorzałki).

KURNIK – rzecz., 1. ‘budynek lub pomieszczenie, w którym trzyma się kury’: kurnik ... (Budziśław Kościelny); (Milew); (Rychwał); (Sompolno); w kurniku to [jest] nioska ... (Sompolno); (Konin); no gniazdo poza kurnikiem ... gdzieś tam sobie [kura] zr... szuka ... (Podgór); jejku u mnie to się nazywało ... bo kury były ze świniami ... no do chlewa ... chlew ... no bo tam były u góry

kury na dole świniaki no to chlew ... do chlewa ... ale to jako^s nazwę miało ... kurnik ... tak ... (Konin); [Do] kurnika ... po grzędzie? ... czy jak? ... nie no ... na grzędzie to siedzo^m ... w kurniku ale ... po taki drabinie chyba wchodzo^m ... jeżeli kurnig jes wyżej ... umiejscowiony ... (Sompolno); no kury dostajo^m się ... do kurnika przez ... majo^m swoje poletko ... so^m ogrodzone ... i tam stoi kurnik ... otwarty ... gdzie jes drabinka ... i po tej drabinie ... wchodzo^m do kurnika ... (Konin); [Kura] w kurniku składa jajka ... (Milew); odstraszać to odstraszało no odstraszało bo to przecież kuna to tak samo kury wynosiła z kurnika wyniszczyła nieroz jak się wdała to ... zakładali no ludzie pilnowali i czeka... czyhali na nie czekali no zakładali jakieś pułapki też na pewno żeby ... nie? ... to złapać ... (Jaroszewice); domowe [ptaki żyją] ... w kurniku ... [...] gołę^mbie w ... g... gołę^mbniku ... na dachu ... a leśne nie wiym ... w lesie ... (Pogorzałki); no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili laska czy tam jakieś zwierze^{ta} takie co chodzó^m do kurników i zagryzajo^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ... (Wróblina); to może być ta łasica bo to takie małe o właśnie do kurnika się skrada ... tak ... (Wróblina); 2. ‘budynek lub pomieszczenie, w którym trzyma się wszelki drób’: (Konin); (Rychwał); pomieszczenie ... no gdzie w chlew czy ch... kurnik ... w kurniku mogo^m być [gęsi] ... (Milew).

KUROPATWA – rzecz., ‘niewielki ptak dziko żyjący, ma ubarwienie szarobrunatne z białymi i czarnymi plamkami’: [W sklepie najczęściej kupuje się] no z indyka ... najczy^ńściej to jes ... [...] kury ... ale możesz kaczke i możesz kupić tero indyka i ... kuro-

patwy nawet w sklepach też maj^om ... [...] o! gy^Ńsi ... (Golina); kuropatwa jest szara przepiórka jest bardziej kolorowa ... ma upierzenie ... (Posada); przepiórka od kuropatwy ... no trochę się różni tam tymi piórami ale ... (Modła); kuropatwe widuje ale przepiórki raczej nie ... (Janów); [W okolicy polowało się na] lisy dziki zajo^oce ... [...] bażanty kuropatwy ... przepiórki ... (Golina); no myślę że przed... kuropatwa jest wie^onsza od przepiórki ... (Jaroszewice); [Tutaj polowano] na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dzikie kaczki dzikie ge^Ńsi grzywacze na kuropatwy ... (Nowa Wieś); [Tutaj polowano na] zajo^oce dzikie te dziki ... [...] no bażanty kuropatwy ... (Józwin); [Tutaj polowano na] [R1:] zajo^oce ... kuropatwy ... [R2:] dziki ... [R1:] bażanty ... (Święcia); kiedyś polowali na kuropatwy ... teraz to już nie ma ich ... dużo ... [...] a było ich dużo ... (Pogorzałki); to kuropatwa ... była szara ... dzika ... [...] nie było żeby tam ... mało kto tam ... przeszedł ... żeby tam polowali ... wie^ocy tam n... na zajo^oce może trochę tam ... ale też ... też nie ... (Pogorzałki); przepiórka jest wie^ocy kolorowa a kuropatwa jest ... bró^ozowa szara ... ale ... wielkością ... no i ... może ... przepiórka jest trochę wie^oksza a ... kuropatwa mniejsza ... no tag jak ... mniejsza ... niż ... n... tag jak goł^om^b ... (Pogorzałki).

KURZY – przym., ‘związany z kurą’: na weselu to jedli tak kapusta z grochym kiołbasa na ciepło i były różne kotlety czy zrazy nie wiem jak powiedzieć ... bo to kiedyś godali zrazy na kotlety ... zrazy były no i kurze miy^oso ... placek drożdżowy był kaszanka była i i chleb i herbata i to wszystko ... (Główiew); kurze nogi ... (Konin).

KURZYNA – rzecz., 1. ‘mięso kurze’: no przeważnie ... jest ten ... no ... kurzyzna

i z tego z karkówki kawałek jaki rosł kombinowany ... (Maliniec); 2. ‘mięso drobiowe’: biał^om kielbase ... no różnie bo można wzię^Ńś wieprzowinę i można dołożyć kurzyne z indyka jest też dobrze a najpopularniejsze to jest wieprzowina i wołowina wołowinę się mieli na bardzo drobno a wieprzowinę się mieli na grubiej na siatce i wszys^Ńkie doprawę z tym że trzeba bardzo dobrze wyrobić i nabija się flaki ... (Główiew).

KWAKAĆ – czas., ‘o kurze: wydawać charakterystyczny głos’: [Kura] kce siedzieć ... kwaka ... (Milew); kwacze ... (Konin).

KWAP – rzecz., ‘miękkie pióra tworzące spodnią osłonę ciała ptaków; puch’: no duże pióro ... puszyste jest ... z kwapem ... [...] no i środek żeberka ma ... tak ... tak ... (Milew).

KWICZEĆ – czas., ‘o świni: wydawać charakterystyczny głos’: [świnie:] kwik! kwik! kwik! kwiczały ... (Maliniec); [Świnia] kwiczy chrzo^oka ... (Ignacewo); (Konin); (Rychwał); małe bardzo delikatne a świnia ... dorosła ... to ... tonem ... grubszym ... [...] kwicz^om ... (Wardężyn).

KWIECIEŃ – rzecz., ‘czwarty miesiąc roku’: na wiosnę się ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je się ... w miesio^ocu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemi i rosno^o z tego ... krzaki ... (Kolonina Wilczogóra).

KWITNO^ŃC – czas., ‘o pąkach roślin: rozwijać się w kwiat’: nie wiem czy tutej [nie było chmielu] u ty ... koo pocz... koo ty poczy tu ... na tym ogrodzie kiedyś ... kwitnie tag jakoś ... biał^o czy żółto ... i tak ... roś... na całym płocie było ... (Golina).

KWOKA

KWOKA – rzecz., 1. ‘kura, która ma młode’: *kwoka* ... (Budziszław Kościelny); (Konin); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); *no kwoka* ... *w[y]prowadza je [=kurczęta] matka* ... *wyleⁿgła* ... *musiaa trzy tygodnie siedzieć na nich na jajkach i wyleⁿgła młode* ... *i zaś wyprowadza* ... (Milew); 2. ‘kura znosząca jaja’: *kwoka* ... (Konin); 3. ‘kura, która wysiaduje jajka’: (Golina).

KWOKAĆ – czas., ‘o kurze chcącej mieć kurczęta: wydawać charakterystyczny głos’: [Kura] *kwoka* ... (Rychwał).

KWOKWA – rzecz., ‘kura, która ma młode’: *kwokwa* ... (Milew).

LAC – czas., 1. – **NALAC** – ‘umieszczać w czymś płyn’: *pod bieżó^{nc} wodó^m jest lepiej [myć naczynia] bo so^m stale czyste ... nie? ... jak sie myje a jak nalejesz miske czy czy coś to one so^m da... tak ... (Modła); a popitka no to to co mamy w szklance ... co se nalejemy ... (Paprotnia); 2. ‘bić kogoś lub coś, uderzać, zadając ból’: *no to sie normalnie schodimy ymy... różge sie wzięło i wi^{sz} i po dupie sie łoło i od... (Maliniec).**

LAS – rzecz., ‘zwarty zespół drzew i innej roślinności’: *chodzi sie po lesie ... i gdzie jez runo ... i sie ma kostur w re^{nc}e i sie mchu paczszy czy rośnie grzyb ... no i czszea go sprawdzić czy to jes dobry czy niedobry czy jad... zjadliwy czy nie ... żeby sie nie otrudź i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzyby blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m inne no to troche czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] bedki to inaczej ... grzy... ide na bedki ... [R2:] no ide na grzybki ... [...] na grzyby ... do lasu ... (Milew); no jak [zbiera się grzyby] to w jaki sposób? no z... z lasu sie wycio^{ga} z ... z rona rona leśnego tam ... (Stawiszyn); no to myślę że u nas przeważa^jo^m lasy na których ... w których ściółka jest przede wszystkim zdominowana przez mech ... dlatego so^m to podgrzybki ... czyli czarne lepki ... tak ... to chyba jest podgrzybek ... tak to jest podgrzybek ... (Wilczyn); no mamy las ... w okolicy tu ... (Józwin); ale*

doś daleko ... od ... od tej okolicy były lasy bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasó[w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na ło^{kach} ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujo^{nc}e ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takich jako ... takich lasów iglastych nie było ... czszeba było doś daleko iś do tyh lasów ... (Borowo); huby to so^m takie grzyby które rosno^m w lesie na drzewach takie takie rosno^m takie grzyby to so^m huby sie nazywajo^m ... (Nowa Wieś); [Poziomki to] małe czerwone owoce rosno^{nc}ce w lesie ... (Grzymiszew); no i najwieⁿk-szo^m naszó^m frajdó^m było ... chodzenie na łapanie raków nad Jezioro Głodowskie ... na ... przy wsi ... Głódów ... i to ... [...] to jes ... około dwóch i pó^ł ... czszy kilometry [od Kazimierza] ... [...] ale lasem ... ido^{nc} ... szło nas zawsze pieⁿciu siedmiu ... a może i wieⁿcej ... w tym ... czasie śpiewaliśmy piosenki harcerskie ... bo harcerstwo było bardzo rozwini^{te} w szkole ... [...] chłopcy nam robili ... kółka ... z ... dźrzewa ... my żeśmy tam zawsze jako^ms siatke w do... z domu zakosili ... no i ... poszliśmy nad to Jezioro ... Głodoskie ... woda była bardzo czysta nie taka jak teraz że jes ... sinica i tak dalej i tak dalej ... i ... te raki pływały ... myśmy ... (Kazimierz Biskupi); polujo^m na przykład na polach czy w lasach tam na lisy czy to to tyz majo^m szczelby i to sie nazywa takie polowanie ... nie? ... (Modła); dziczyzna to so^m

zwierze^{ta} które żyjo^m ... wolne ... w lasach ... (Golina); no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... pe^{ta} oczka sidła ... takie żelazne szcze^{ki} ... takie stalowe ... do schwytania takich dzikich zwierzo^{nt} ... [...] no chodz... chodzili po lasach ... gdzieś kładli ... w takich zakamarkach co nie było ich widać ... (Golina); [W polowaniu udział] bioro^m psy charty no myśliwskie psy które ... [...] no bo one naganiajo^m zwierze^{ta} leco^m przez las i płoszo^m zwierzyne z krzaków i do tego so^m potrzebne ... (Nowa Wieś); te za-trzaski sie ... albo takie pułapki w lesie robili kopali dziury i układali takie coś i i zwierze wpadało w dziure i wtedy tak mi sie wydaje ... (Nowa Wieś); no dziczyzna to jes^t takie [zwierzęta] których sie nie karmi których sie nie karmi jako tego żyje w polach lasach ... (Józwin); [W pobliżu człowieka żyją] g^łów-nie to wróble sroki ... no wrony to w lesie ... (Józwin); no bo leśnicy łowió^m ... nie? ... [...] nie leśnicy bo leśnicy to sie zajmuj^m ... lasami ... (Pogorzałki); domowe [ptaki żyją] ... w kurniku ... [...] goł^ebie w ... g... goł^ebniku ... na dachu ... a leśne nie wiem ... w lesie ... (Pogorzałki); na Przyborów ... tam koło autostrady jak sie jedzie to tam tyż s^óm te lasy i tam i właśnie też jeździłam tu ze so^msiadko^m na grzyby ... (Wyszyna).

LATAĆ – czas., ‘o ptakach: poruszać się w powietrzu dzięki skrzydłom’: [Po co gęsi wyrrywano pióra?] żeby nie latały ... (Podgór); na przykład kurom sie przycina [pióra] ... żeby nie latały ... (Konin); [Ptak] no lata! ... przy pomocy skrzydeł ... (Borowo); (Golina); (Józwin); (Grzymiszew); [Ptak] kołysze skrzydłami i lata ... (Józwin).

LATO – rzecz., ‘pora roku między wiosną a jesienią, kiedy większość roślin osiąga dojrzałość i zaczyna przynosić plon’: no no we wodzie normalnie ... były była woda

a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycio^{gane} maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycio^{gało} sie odchylało sie to narzy^{dzie} które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyschło bo to musiało bydź latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); w... to było prosze ciebie normalnie ... normalnie jak na dworze jag latem to ... napaliło sie w jakiś misce ... ogień żeby był wiśsz? ... i a na to^m miskó^m były był taki dro^{czek} i to miy^{so} było po... powio^{zane} na tym dró^żku i sie pod... podkładało po trochu ogi^ń po trochu żeby był i sie tak taka jak wy^{dzarka} była ... (Maliniec); zimo^m kartofle a latem to można było tam jeszcze coś wstawić bo tam było chłodno w tej piwnicy ... (Milew); na kanapke najcze^{ściej} to ... na wsi to tam ... we^{dlin} specjalnie ... w tych czasach nie ... nie używano ... bo ... w... w... we^{dli}ny były tylko na świe^{to} ... a tak to ... albo smalcem smarowano i ... niczym wie^{cej} tam nie kła... nie nakładano ... zimo^m ... smarowano a latym no ... był ser ... mo... gotowano specjalno^m marmolade z jabłek ... [...] zależy od sezonu ... powiedła ... (Borowo); orzechy [przechowujemy] przez zime jak zbieramy to troszeczkę suszymy słońcu latem i przechowuje sie je w koszyku albo można przechowywać w kartonie żeby miały świeży doste^mp powietrza ... bo suszymy w kotłowni na piecach we^{głowych} ... (Ruda); pamie^{ntam} że za dziecka za dziecka jak ze studni cio^{gnęliśmy} wodę to była najlepsza woda nie gotowaliśmy jo^m ona latem była bardzo chłodna do picia coś w podobie ale dużo lepsza smakiem niż nasza mineralna ... (Ruda); o! jeleń to jest bardzo duży wysoki ... kozioł ... trzysta pie^ńdziesio^{nt} kilo waży niektóry ... szary jest ... latem a bro^{zowy} ... zimo^m ... chyba czy ... tak chyba nie pomyliłam ... ale tak mi sie wy-

daje ... (Golina); *no sarna jes ... jak sarna ... jes ładna ... ma cztery nogi krótki ogonek ... u... zmienia barwę bo ma ... jasno^m ... broⁿzowo^m ... ma ... na lato a na zime sie przebarwia w tako^m szar^om ... (Święcia).*

LATOWAĆ – czas., ‘o kurze: tracić okresowo pierze’: [Kura] *latuje* ... (Podgór); (Rychwał).

LEBERA – rzecz., ‘produkt wędliniarski otrzymywany z podrobów’: *lebera jest to ... jest to salcesón* ... (Paprotnia).

LEBERKA – rzecz., ‘rodzaj wędliny nadziewanej masą z wątroby zwierzęcej lub drobiowej’: *nazywano to leberko^m ... chociaż ... ona była bez krwi ... [...] no woⁿtrobianka to też ... ina... inna nazwa ... leberki* ... (Borowo); *leberka to jest pasztet woⁿtrobianka to mówili mówiło sie kiedyś leberka na to ...* (Posada); [Leberka] *no to po... pasztetowa inaczej* ... (Janów).

LECIUTKO – przysł., ekpres., ‘bardzo lekko’: *kapuste z grochem na pewno to jest danie postne na Wigilie wieⁿc szatujemy kapuste gotujemy w osolonej wodzie i w ostat... w osobnym garnuszku gotujemy groch który właśnie moczymy cało^m noc ... nastę^mpie jak ugotujemy kapuste odciedzamy jo^m groch musi... możemy lek^o posiekać ale leciutko i mieszamy* ... (Ruda).

LECZNICZY – przym., ‘mający właściwości takie, które leczą’: *a piołun* ... [...] *no zwykła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz jo^m ... tylko musisz wiedzieć ... nie pamieⁿtam w którym miesioⁿcu dokładnie w którym miesioⁿcu ... i zalewasz jó^m wódko^m ... tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żołoⁿdek i na jelita* ... (Kazimierz Biskupi).

LEJEK – rzecz., ‘przyrząd w kształcie odwróconego stożka zakończonego wąską rurką’: *i tako^m ... tako^m ... m... mieszanke ... później ... sie kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam sie wpycha ... do tego jelita ... poczoⁿ-teg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... mniejsze ... i takie coś ... parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesioⁿt pieⁿć osimdziesioⁿt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć biało^m ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już będzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m tako^m ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno).*

LEK – rzecz., ‘substancja stosowana do leczenia’: [Aby zwalczyć zatwardzenie] *czasami leki ale można też ... zjeść śliwki ... jakieś owoce ... wode przygotowano^m ...* (Golina); [Owoce czarnego bzu] *no zrywa sie i kładzie sie czy w słoik ... i przesypuje sie cukrem ... [...] no przeciwkaszlowe to jest no jako ... jako lek ...* (Jaroszewice); *rwiemy czarny bez ... przynosimy do domu ... płuczemy ... obieramy ... z tak zwanych ... szypulek ... ze wszyskiego ... musi być czarna gładka jagódka ... to zasypujemy cukrem ... i ... to mieszamy co dwa dni ... i dosypujemy z powrotem ... jeżeli ... ten s... cukier i ten ... już sie te jagódki czarnego bzu zmniejszo^m ... wtedy ... mamy ... syrop zlewamy ... bardzo super na przezie^mbienie ... z czarne-*

go bzu ... [...] *jes bardzo dobry lek na obniżenie ciśnienia!* ... (Kazimierz Biskupi).

LEKARSTWO – rzecz., ‘substancja stosowana do leczenia’: *syrop z mleczu robiło się tam różne syropy ... [...] no to na lekarstwo na przykład ... nie? ... takie syropy mieli ci ludzie ... nie? ... (Modła); [Syrop z czarnego bzu robi się] tak jak ... z wiśni ... czszeba gotować ... z cukrem ... a potem ... odfiltrować ... [...] [dobry jest] na przezie^mbienie ... lekarstwo by było lekarstwo na przezie^mbienie ... (Borowo); *rwiesz z dołu nie z samych ... samych czubków [sosny] ... bo tam ... po prostu nie wolno zrywać tego bo to jes co roku przyrost ... tylko po boku a ... środek żeby szed ... a te młode takie pyⁿdy takie ... na wiosne jak ... to ... zaczyna wyrastać ... to zrywosz ... te pyⁿdy ... i zasypuje się ... dużo^m ilości cukru ... w jakimś słoiku w słoju czy czymś ... no i potem ... tyn cukier rozpuszczo tyn ... tyn ... no to te ... no te wyisz ... [...] alkoholu troche zaś [się leje] ... ale to ... na litr to można piⁿdziesiątke tylko żeby się nie psuło ... tak fer... żeby już nie fermyntowało ... jak wlejesz troche alkoholu to już ... się nie zepsuje ci ... no w dużo lekarstwach jest ... alkohol przecież ... [...] to jes do picia ... na jez na przezim... jak człowiek przeziy^mbióny kaszel moż albo coż no to ... zaś się pije to ... (Golina); *owoc ... tarniny ... tak? ... [...] czekaj ... ta... tarka tarka ... tak ... to ... no to też przeważnie były ... obsadzone rowy ... i ten owoc ... tarniny też był zbierany ... też na j... na jakieś tam robienie syro... lekarstwa ... (Kazimierz Biskupi).***

LEKIE, LEKKIE, LETKIE – rzecz., ‘narząd oddechowy zwierząt; płuca; też: podroby z niego’: *płuca? ... lekie ... (Rzgów); szynka karkówka boczek ... biodrówka ... to wi... jak to ... goloⁿka ... [...] aha ... lekkie ...*

(Dąbrowica); koło płuc tam jeszcze jest coś to to się mówi letkie ale ja tego nie pamiętam ... (Budziśław Kościelny); (Golina); u naz mówili ... letkie ... na to ... [...] o tych płucach ... (Sompolno); lekie to só^m płuca ... (Rychwał); no po zabiciu ... świni ... na płucka ... mówi się ... lekkie letkie ... a ... tak w ogóle można było mówić ... lekoty ... (Konin); [R1:] letkie lekkie ... no płuca so^m lekkie ... [R2:] tak płuca ^lone takie lekkie so^m ... [...] takie jak nadmuchane powietrzem ... (Milew); no to te płuca i ... lekie to były płuca i ... (Golina).

LEKKI – przym., 1. ‘nie tłusty, nie obciążający układu trawiennego’: [R1:] *zaklepka ... to ro... to znaczy się ... jajka smażone szame to só^m same ... jajka czy tam na boczku czy ta[m] ... a klepka czy zaklepka ... troche mleka ... wody ... i troche moⁿki ... i to robisz takie jajko żeby óno było nie takie ... [R2:] rzodkie tylko takie troche gyⁿściejsze ... [R1:] i i nie jest tyle takie wtedy mocne ... nie? ... jak zrobisz ... no ... lżejsze ... [R2:] łagodniejsze ... (Golina); 2. ‘mający małą masę’: [R1:] *letkie lekkie ... no płuca so^m lekkie ... [R2:] tak płuca ^lone takie lekkie so^m ... [...] takie jak nadmuchane powietrzem ... (Milew).**

LEKKIE > LEKIE.

LEKKO – przysł., ‘delikatnie, niezbyt intensywnie’: *kapuste z grochem na pewno to jest danie postne na wigilie wieⁿc szatujemy kapuste gotujemy w osolonej wodzie i w ostat... w osobnym garnuszku gotujemy groch który właśnie moczymy cało^m noc ... naste^mpie jak ugotujemy kapuste odciedzamy jo^m groch musi... możemy lek^ko posiekać ale leciutko i mieszamy ... (Ruda).*

LEKOTA – rzecz., ‘narząd oddechowy zwierząt; płuca; też: podroby z niego’: *leko-*

ta ... (Rychwał); *no po zabiciu ... świni ... na płucka ... mówi sie ... lekkie letkie ... a ... tak w ogóle można było mówić ... lekoty ...* (Konin).

LE^NG – rzecz., ‘przychodzenie piskląt na świat przez rozbijanie skorupki jaja’: (Golina).

LESZCZ – rzecz., ‘silnie spłaszczona ryba słodkowodna, z otworem gębowym tworzącym charakterystyczny, wysuwalny ryjek’: *to różnie i ... szczupaki i sandacze i ... i leszcze sie je i ...* (Józwin); [Leszcz] *no to jes sz... szeroka ... ryba ... króczsza szeroka taka ... no i ... bardzo oścista ...* (Józwin); *leszcz ... podobny jes do ... karasia tylko jes dużo ... wieⁿkszy ciemniejszy ... i ma bardzo dużo ości ... nie nie był popularno^m rybo^m ze wzgleⁿdu na te ... ości ...* (Borowo); [Jemy] *płoc leszcz tołpyga no sandacza też raz roz kiedyś tego ... nie? ... no i co to było jeszcze? weⁿgorza co żeśmy kiedyś mieli ...* (Główiew); [Leszcz jest] *pod-złotawy w wypłukły grzbiet ...* (Ruda).

LEŚNIK – rzecz., ‘urzędnik państwowy zarządzający dużym obszarem lasu lub osoba zajmująca się lasem z urzędu’: *no bo leśnicy łowi^m ... nie? ... [...] nie leśnicy bo leśnicy to sie zajmuj^m ... lasami ...* (Pogorzałki).

LEŚNY – przym., ‘występujący w lesie’: *w tej chwili rozróżniamy również jagode amerykańsko^m któro^m ... któro^m można ... hodować ... w ... na działkach ... przydomowych natomias ... typowe ... jagody leśne rosno^m ... na tak zwanych jagodzinach ...* (Ignacewo); *borówka ... [...] to jes^t owoc w leś... leśny ... leśny owoc ...* (Rzgów); *po prostu to jest ... zaloⁿżek grzybni ... w ziemi leśnej ...* (Wardężyn); *no jak [zbiera się grzyby] to w jaki sposób? no z... z lasu sie*

wycioⁿga z ... z rona rona leśnego tam ... (Stawiszyn); *też owoc ... można go uprawiać w ogródkach ... ale może też być borówka leśna ...* (Golina); *huby leśne na drzewach ... grzyby na drzewach ...* (Paprotnia); [Rozdaje herbat:] *zielono czarna owocowa owocce leśne z pokrzywy ...* (Rychwał); *gruszka banan ... z owoców leśnych ... wiśniowa ... truskawkowa ... jes ich naprawdę ogrom ... jes ... no bardzo dużo jes kaw ... herbat przepraszam ...* (Kazimierz Biskupi); *domowe [ptaki żyją] ... w kurniku ... [...] gołę^mbie w ... g... gołę^mbniku ... na dachu ... a leśne nie wiym ... w lesie ...* (Pogorzałki).

LETKIE > LEKIE.

LEWATOR – rzecz., ‘duży budynek, w którym można suszyć i przechowywać ziarno’: *miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocstawiała buraki ... [...] ten wytlók przywozili do krów ... i w zamian za to dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ocstawili buraków ... cukru ... i to ustawiali ... no nie wiem ... nie znasz takiego czegoś polepa ... ale ja ci wytłumacze ... to jes dom ... [...] w którym ... sie lało polepe z gliny ... [...] na takich filarach ... prawda? ... żeby sie nie zarwało ... i tam sie wysypywało ziarno ... bo przedtem ... nie było ... [...] nie było lewatorów wieⁿc każdy rolnik ... jak kciał oddać zboże ... ono musiało mieć ... prawidłowo^m wilgotność ... jeżeli miało za dużo^m ... albo odrzucano^m albo zmniejszano^m ... pienioⁿżki za da... za tone ... prawda? ... [...] i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten ... żyto na tak zwano^m polepe* (Kazimierz Biskupi).

LEŻEĆ – POLEŻEĆ – czas., I. ‘przebywać gdzieś, znajdować się w czymś’: *mieⁿso musi ... gdzieś ... z tydzień ... z półtora tygodnia ... w taki salance ... leżeć ...* (Som-

polno); *jag robimy szynke? ... musimy jo^m ... przede wszystkim ... posolić ... dokładnie ... z... za... czszeba by zrobić tako^m solanke i jo^m zapeklować i ona musi przez jakiś czas poleżeć ...* (Konin); [R1:] *a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzy-na koście wyjmuję i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ...* [R2:] *żeby żeby poleżała w tej soli ...* (Milew); 2. ‘zachowywać świeżość’: *jó^m [kapustę] sie chyba wyrzywa zzz ... razem z tym korzeniem który rośnie ... to ona wtedy dłużej leży ...* (Święcia).

LIN – rzecz., ‘ryba żyjąca w zarostach i mulistych zbiornikach wody, o wydłużonym kształcie ciała’: *szczupak karaś ... lin ... i ... jeszcze taki ... n... no ... zapo... nie nie pamiⁿtam wi... wieⁿcej ryb ... tak^e przeważnie tam ryby w tych dołach były ... szczupak karaś ... właśnie ... a wieⁿcej nie ... nie ... nie łowiono tam innych ryb ...* (Borowo); *lin ... lin ... ciemna ryba ... bardzo takie ... wiotkie ciało miała ... i dosyć długa ... śliska bardzo ... trudno jo^m było uczszymać w reⁿku ...* (Borowo); [Lin] *to jest taki długi a woⁿski ...* (Główiew); [Lin jest] *złotawy z ciemnym ogonem ...* (Ruda); *to jest taka ... duża ryba i taka d^luga myślę ... i to lin lin ... tak? ... to takie takie wieⁿcej ... ale no no nie potrafię wyt^lumaczyć tako ślizgo wyncy tako ale no nie nie ...* (Wyszyna).

LINEK – rzecz., ‘ryba żyjąca w zarostach i mulistych zbiornikach wody, o wydłużonym kształcie ciała’: *linek jest ... taki ... dosyć ... szczupły dosyć długawy ... no i bardzo smaczne mieⁿso ma ...* (Józwin); *okoń to podobny do linka ...* (Józwin).

LINIEĆ – czas., ‘o kurze: tracić okresowo pierze’: *kura linieje ...* (Budziszław Kościelny); (Konin); (Rychwał).

LIPA – rzecz., ‘drzewo o sercowatych liściach i wonnych kwiatach, przez dzieci wykorzystywana do zabawy w tzw. noski’: *może być herbata z pokrzywy z lipy ... może być h... herbata ... z czego tu jeszcze ... ze skrzypu ... ze szalwii ... no ...* (Józwin); *ziołowe herbaty ... rumiankowa mieⁿto-wa lipa ... no ... [...]* melisa ... szalwia ... (Krągola); [Herbaty] *z mieⁿty z rumianku z lipy ...* (Jaroszewice); *herbate z różnych ziół można pić ... możn... maliny liście ... z malin narwać ... jak só^m młode takie te pyⁿdy ... potem można ... herbate z miⁿty ... z mieⁿty i z lipy ... no dużo jes teg... no i z czarnego bzu ... tyż tak samo można pić ... [...]* z pokrzywy tyż można pić ... (Golina).

LIPOWY – przym., ‘wytworzony z lipy’: [R1:] *a można było [barwić jajka] w herbaciej lipowej to były ładne żółte sie zrobiły ...* [R2:] *w zielonym życie ...* (Milew); *miód lipowy miód pszczeli i jeszcze tyn co babcia Krysia nieroz przywoziła no tyn ... [...]* no wielokwiatowy i jeszcze takiⁿ co babcia tam dostawała ... taki dobry tyn miód ... (Modła); [R1:] *spadziowy [miód] ... później ten ... lipowy ... akacjowy ...* [R2:] *akacjowy najbardziej ^lon zdominował akacjowy ... nie? ...* [R1:] *tak jak i dzisiaj ... najwieⁿcej akacji jest kwitnie ... no ...* (Paprotnia); [Miód] *lipowy gryczany wielokwiatowy ...* (Janów).

LIS – rzecz., ‘drapieżne zwierzę o rudej sierści (mogą występować także inne ubarwienia), cenione ze względu na futro’: [Zwierzę] *skaczoⁿce? ... czy nie lis czasami? ...* (Modła); [Do kurnika mogą się zakraść] *lis kuna łasica ...* (Posada); [Lis] *jes^t rudy i ma długi ogon ... puszysty ...* (Posada); *polujo^m na przykład na polach czy w lasach tam na lisy czy to to tyz majo^m szcelby i to*

sie nazywa takie polowanie ... nie? ... (Modła); w norach? no to w norach w lasach to przeważnie lisy ... (Modła); lis ma długi ogon puszący i też w broⁿzie ... (Modła); (Paprotnia); jakie drapieżniki [zagrażają zwierzętom hodowlanym]? ... nie wiem ... jedynie ku... kuna jak na jakieś kury czy tchórz ... [...] o! i lisy przede wszystkim lisy no może nie przede wszystkim ale lisy też ... (Janów); no to lis ... [...] oj to taki chytry dłu... rudzielec z długim ogonem pysk taki ma szczupły tak podobny do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ... (Janów); [W okolicy polowało się na] lisy dziki zają^{ce} ... [...] bażanty kuropatwy ... przepiórki ... (Golina); lis to jest średnie zwierzoⁿ... średniej wielkości zwierzoⁿtko podobne do pieska ... z tym że jest długi ... spiczaste uszka i rudy ... ma bardzo ładno^m kite rudo^m ... (Golina); lis pieⁿknie puszysty ogon mo i je^st i je^st przeważnie jak lis je^st no zaś dziko żyjo^{ce} no to so^m przeważnie koloru rudego ... (Jaroszewice); kuna no to je^st podobne do lisa tylko że je^st niższy re... kuna kuna je^st szara ... (Jaroszewice); [Zwierzętom hodowlanym zagrażają] no lisy borsuki wilki ... (Nowa Wieś); [Lis] no jest rudy ma tako^m długi puszysty ogon ... (Nowa Wieś); drapieżniki to jaszcz^omb lisy ... (Józwin); [Lis jest] rudy z dużo^m kito^m puszysto^m ... (Józwin); no jez rudy ... drapieżny ... ma długi ... puszysty ogon ... to jez lis ... (Święcia); lis ... [...] [jest] rudy ... długi ogon ... mały ... podobny do psa ... (Pogorzałki); lisa to kiedyś ciotka goniła po tym ... po pastwisku ... (Pogorzałki); no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodz^om do kurników i zagryzajo^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ... (Wró-

blina); no lis to je^st takie do psa podobne tylko że żół... takie rude ... mo puszysty ogon ... (Wróblina).

LISEK – rzecz., ‘drapieżne zwierzę o rudej sierści (mogą występować także inne ubarwienia), cenione ze względu na futro’: (Paprotnia).

LISICA – rzecz., ‘samica lisa’: (Janów); (Józwin); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); (Posada); (Paprotnia); (Święcia).

LISZKA – rzecz., ‘samica lisa’: (Wróblina).

LIŚCIASTY – przym., ‘mający liście’: [Najlepsze drzewo do wędzenia to] liściaste ... (Rychwał); liściastego ... (Ignacewo); to znaczy ... weⁿdzić musimy drzewem ... ale ... nie ... smolnym tylko liściastym ... (Wardężyn); czszeba nałożyć drewna ... najlepiej liściastego ... rozpalić ... drewno... drewno musi się spal... spalić na drobne weⁿgle ... weⁿgle tak ... tak zwany żar ... po czym ten żar usuno^ć i włożyć chleb ... (Ignacewo); weⁿdzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze je^st ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna je^st najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ... (Sompolno); [R1:] najlepsze drzewo je^st ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...] [R2:] jałowiec ... i ... drzewa owocowe takie ... liściaste ... no po prostu musz^om być ... może być ... jabłoni może być ... olszyna ... ol... olszyna ... no przeważnie ... w tym ... z tych drzew ... wyⁿdz^om... [R1:] no ... i wyⁿdzisz tak długo aż ona tako się krucho zrobi ... i też na wolnym żeby się czasym nie ugotowa-albo spaliło po prostu wolno ... a tag musi się ... [R2:] no żeby się ... po prostu ... uwyⁿdziła dobrze i żeby była miⁿko ... [R1:]

krucho ... [R2:] pare ... ładnych godzin ... musi sie wyⁿdzić ... (Golina).

LIŚĆ – rzecz., ‘zielona, spłaszczona część rośliny wyrastająca z gałęzi lub łodygi’: [Dawniej] *mieⁿso przechowywano solone lub ... owijano w liście ... chrzanu ... (Ignacewo); [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... pasz^om śrut^om zbożow^om mielono^m no i i i zielonk^om traw^om ... lucerna lub konczyzna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielon^ka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra); [Pióro] to jesss ... stosina chyba ta czeⁿs ... środkowa ... nie umie powie... coś tak ... podobnie wygłoⁿda jak ... jag liść ... (Sompolno); no dawniej [masło dla zachowania świeżości] ... kładziono ... do liścia ... z chrzanu ... (Wilczyn); [Dawniej świeże masło zawijano] w jakieś liście ... chrzanu ... winogrona ... wszczymywało to ... i zapach ... i i ... długo ... uczszymywało ... no dobry smak ... (Wilczyn); prace w polu przy bur... była przerywka wj^m że były ś... posierpy (?) była przerywka a tych buraków później było ścinanie liści i takim takim nożem no i wieⁿcej nie wiem ... (Stawiszyn); były takie ścinacze ... specjalne ścinacze do ścinania liści z buraka ... (Milew); no serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ... a potem te stare już wieⁿdno^m czy żółkno^m a to serce zostaje jeszcze ... (Milew); przy burakach ... po sie wie ... jak wzeszły ... to je trzeba było przy... obhakać jak to kiedyś mówiono ... z chwastów ... a później obcinano liście zanim sie je wykopywano ... (Janów); peⁿd z liśmi z kwiatostanem i owocami ... (Wilczyn);*

przerywanie buraków ... czyli jeżeli miały za dużo liści to po prostu te liście wyrrywano lub też jeżeli było za gęsto rosły te buraki to też wyrrywano żeby mogły sie rozrosnoⁿć ... (Wilczyn); taka specjalna graca do do ogławiania i i i to sie ścinało liście liście to były in... inne przeznaczone do tego ... a ... a buraki ... (Rosocha); [R1:] najpierw to ... jak sie wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ... [R2:] przerywało ... [R1:] przerywka była ... tych ... tych buraków ... odległości musiały byđż nie wim czy z dwadzieścia centymetrów czy co czszydziści jakoś tak były ... nie? ... to przerywka ... teraz to maj^om ... mniej wiyⁿcy już ... punktowe siewniki ... no to już za dużo nie musz^om przerywać bo przeważnie ... [R2:] no czea było obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ... [R1:] obhakać ... i już ... no ... [R2:] nawozy ... te ... wszystkie te co pryskajo^m ... na to ... [R1:] na chwasty ... tak ... już nie rośnie ... [R2:] no i późni sie ścianało liście ... (Golina); [R1:] były takie specjalnie obcinarki ... [R2:] to noż taki ... był ... [R1:] nie byle jag noż ... bo to wygłoⁿdało ta[k] jag na przykład haczka do hakania ... [R2:] tylko prosto ... [R1:] tylko było zgrzy... zakrzywione wiyⁿcy ... bo haczke mosz w t^om str^one ... to było tak żeby ... jak szed ... no to tak ... [R2:] ścinał te ... [R1:] te liście [buraków] ... sie ścinały ... [i to było] na członku na członku ... (Golina); [R1:] a tu [obcinarka do buraków] jeszcze miało tako ... takie koł... nie koło tylko takie jakby z drutu ... [...] żeby te liście ... [...] na bok tak sie odrzucały ... żeby nie ... no ... [Coś jak przy kosie, tak?] [R2:] o! coś tak ... pał^ok ... [R1:] no takie coś tylko inaczej było ... (Golina); [Jagodzi-na] to jes^t krzewinka na którym no z liściami na której rosno^m jagody ... (Rosocha); i to jes s... jes to taka ... solanka ... naste^mpnie kładzie sie do słoika ... ogórki ... układa sie odpowiednio ... dodaje sie ... przede

wszystkim ... koper ... czosnek ... można ... dodać również chrzan ... niektórzy dodają^m liście wiśni ... no ... i ... czosnek można dać ... bar... dosyć ważny ... no i to sie zalewa to^m solanko^m ... zakrywa sie ... i czeka ... aż ... zakiśnie ... no ... (Borowo); ogórki ... no jak ogórki kisi sie jak kiedyś kisili w beczkach to kładło sie liście z tego zz chrzanu liście z wiśni czosnek i ... koper i na to sie kładłło ogórki sie układało i tym samym przekładało sie znów liście tam czosnek sie wrz... i tak warstwami ... a jak sie kładzie do słoików no to teraz sie kładzie tylko zależy jak kto kładzie bo niektórzy kład^m jeszcze z wiśni czy z de^mbu ... a pospolicie no to sie kładzie czosnek chrzan i koper ... (Główniew); goło^mbki no gotujemy kapus... główke kapusty wyrzynamy ten gło^mb potem wyjmujemy liście ładnie no i robimy farsz ... (Główniew); mieⁿso włożyć do miski ... ugotować ryż ostudzić ... i dodać do mieⁿsa ... cebule obrać zeczścić na tarce ... dodać do mieⁿsa z ryżem ... doprawić sol^m pieprzym ... wszystko wymieszać ... i dobrze wyrobić dłoni^m ... formujemy niewielkie podłużne kotlety ... wycioⁿć gło^mb ze środka kapusty ... włożyć mieⁿso ... i ... zawijać jak krokiety ... dno dużego ... garka ... najlepiej szerokiego ... wyłożyć kilkoma liśćmi ... kapusty ... i włożyć na wierzch ... goło^mbki ... łⁿczniem ... do dołu ... i gotujemy ... (Główniew); no to musi być mieⁿso mielone ryż albo kasza kapusta któro^m sie gotuje obiera sie liście i sie z w liście wyrabia sie mieⁿso z kaszo^m albo ryżem i sie zawija mieⁿso w każdy liś robi sie tako^m zwijanke i to so^m goło^mbki ... (Nowa Wieś); [Na gołąbki potrzeba] liście z kapusty mieⁿska mielone przyprawy i ryż ... (Józwin); goło^mbki to sie najpierw trzeba ryż uparować mieⁿska zmielić razem wymieszać z przyprawami oczywiście kapustkę w mieⁿdzyczasie na sparzyć liście i potem sie kładzie zawija robi takie okroⁿgłe jak ro-

ladki sie układa w garⁿczku sie robi potem może być z z pomidorkami troche sosik i sie dogotowują i pycha ... (Krągola); [Piołun] a to jes taki ... podobny do ... rabarberu liście duże ... i ... i tego ... i ... i ma rzepy ... później ... nie? ... (Józwin); [Herbaty ziołowe przyrządza się] z kwiatów ... przeważnie ... ale i również z liści ... (Borowo); (Grzymiszew); (Jaroszewice); (Krągola); [R1:] piołun jest to je... jeś^t... jeś^t to ziele ... [R2:] i gorzkie ... [R1:] no i gorycz ma okropno^m dlatego sie to nazywa piołun ... i szerakawe takie liście ... (Jaroszewice); herbatę z różnych ziół można pić ... możn... maliny liście ... z malin narwać ... jak só^m młode takie te pyⁿdy ... potym można ... herbatę z miⁿty ... z mieⁿty i z lipy ... no dużo jes teg... no i z czarnego bzu ... tyż tak samo można pić ... [...] z pokrzywy tyż można pić ... (Golina); z łodygi z liści ... z łodyg liści [robi się herbaty] ... z korzenia to ... tyż na ... z korzyna to robi^m ... ale to przeważnie tyn ... pokrzywe jak tno^m to tyż ... tno^m te ... od góry liście ... bo robi^m ... z pokrzywy tyż ... tegó ... ale to już jez na co inne nie na herbatę ... pokrzywy myj^m i zale... zalewaj^m spirytusu tyn korzyny ... [...] i to jes ... nie do smarowania tylko ... do picio na serce ... jes zdrowe ... [...] pijesz to sam sok ... (Golina); [R1:] no piołun to jes taki ... [R2:] moż liście ... zielone ... a poc spodem takie srebrne ... i dosyć duże ... [...] no piołun to só^m takie liście jag rabarber coś wygłoⁿdo tylko tyn dzi ki rabarber czy jak te ... ale to jes piołun ... [R1:] [liście ma] takie srebrne ... (Golina); kiszane ogórki ? ... no ogórki to ... potrzebny jest koper ... chrzan wode trzeba i obmyć ogórki włożyć w słoiki dodać chrz... chrzan koper ... no co jeszcze ... no żeby nie zapomni^ała o czymś ... no i wode trzeba przygotować osolona woda musi^m być i zalać te ogórki tó^m goróⁿcó^m wod^m no i wtedy słoiki sie zakreⁿca i so^m kiszane ogórki no i jeszcze

ró... różne doprawy niektórzy to liście z wiśni liście z dy^mbu dodawajó^m ... (Wyszyna).

LITR – rzecz., ‘jednostka objętości równa w przybliżeniu jednemu kilogramowi wody’: [Mleka od krowy] *udoić można sześć litrów ... pięć litrów ... zależy ... (Goranin); sagan to kiedyś był taki duży dzban ... tam miał z piⁿć osiem litrów ... i miał takie duże ucho ... i to sie nazywało sagan ... (Milew); ogórki czszeba ... dokładnie umyć ... włożyć je w słoje odpowiednie ... mogo^m być wieⁿksze lub mniejsze ... nastę^mpie przygotuj... wuje sie solanke ... na litr ... wody wysypie sie jedno^m łyche ... soli ... i to jes s... jes to taka ... solanka ... (Borowo); na litr wody dwie trzy łyżki kładziemy sypimy soli dodajemy chrzan czosnek koper i z kilogram ogórków i i zalewamy na małosolne przygotowano^m wodo^m na okres zimowy lejemy zimno^m wodę ... (Ruda); [Przy zatrzymywaniu orszaku pary młodej dawano] *dzieciom jakieś cukierki ... no a dorosłym no to ... wódka ... pół litra ... (Golina); no dorosłym to jeśli to byli meⁿczyźni przeważnie no to czekali żeby im dać pół litra wódki ... [...] i przegryche jako^mś kielbaske czy tam kaszanke czy co ... a dzieciaczko^m to cukierki czy czekolade czy jakieś tam słodczyce ... [...] [te przeszkody nazywano] bramy, bramki no bramy ... (Krągola); [R1:] no nalewki to można ze wszyski^go zrobidź możesz ... nalewke to możesz sobie zrobić ... truskawkowo^m z truskawek tyż możesz zalać ... spirytusom i to już ... spirytusu sie wle... [...] maliny jagody ... zalewosz spirytus... jag już przestanie tak ... for... formyntuje przez jakiś czas ... a żeby zaś sie nie zepsuło no to sie wleje ... na litr ... [R2:] no cukrym czeba zasypać żeby sok puściło ... i późni spirytusu sie leje ... albo wódki ... (Golina).**

LITROWY – przym., ‘mający pojemność jednego litra’: [R1:] *tłist to słojek zakreⁿ-*

cany ... może nie tyle zakreⁿcany tylko były kiedyś duże takie słoiki litrowe i miały gumke i spreⁿżyne i to sie za... [R2:] zamykało sie ... [R1:] gumke to i sie spreⁿżyno^m przycioⁿgało i po zagotowaniu to trzymało no ... (Krągola); to tyn garnuszek właśnie ... to był tyn mały a to te póllitrowe ... abo litrowe ... takie co mam ten ten do nabierania to były te garnuszki no garnuszek ... (Pogorzalki).

LOCHA – rzecz., ‘samica dzika’: *samica dzika to locha ... (Nowa Wieś); (Golina); (Janów); (Jaroszewice); (Józwin); (Paprotnia); (Pogorzalki); (Posada); (Święcia).*

(LO^NDZ) – WYLO^NDZ – czas., ‘wysiadywać jajka’: *no kwoka ... w[y]prowadza je [=kurczęta] matka ... wyleⁿgła ... musiaa trzy tygodnie siedzieć na nich na jajkach i wyleⁿgła młode ... (Milew).*

(LO^NDZ SIE) – WYLO^NDZ SIE – czas., ‘o pisklętach: wykluwać się z jajka, rozbijając jego skorupkę’: *a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęze to tam ma powietrze troche ... jeszcze nie wykluje sie a już ma powietrze tam troszke ... do małego kurczaka ... (Milew).*

LOSZKA – rzecz., ‘samica dzika’: *loszka ... (Kolonja Wilczogóra); (Modła).*

LOTKA – rzecz., ‘duże pióro w skrzydłach ptaków, umożliwiające im latanie’: *no i później ... jak ten farsz masz zrobiony to m... mielono^m woⁿtróbkę ... wi... mielony boczek ... odrobina cebuli ... najlepiej startce ... starte na tarce ... później jeszcze no sól przyprawy ... no i to napychasz do środka ... zasztywasz ... bo z ... jakbyś ... szpilka-*

mi przypinała ... to ten tłuszcz i ten farsz by wszystek wyleciał ... a tak ... ten smak znaczy się ten sok ... z tego ... a tak to zaszywasz bardzo geⁿściutko ... szyjke odwalasz ... skrzydełka do ... te lotki pierwsze ucinasz ... tak? ... (Kazimierz Biskupi).

LÓD – rzecz., ‘zamarznięta woda’: *to chyba przekuwany lód był i ... i wtedy jakoś tam ... łowili ... (Wyszyna).*

LUCERNA – rzecz., ‘roślina występująca w różnych odmianach, o podłużnych liściach i najczęściej żółtych kwiatach, uprawiana jako roślina paszowa’: [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... pasz^om śrut^om zbożowo^m mielono^m no i i i zielonk^om trawo^m ... lucerna lub konczyzna rżnyło się na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i się kre^yciło renko^m i takie chodziły tryby i tam się wkładało lu... li... lub liście od bu-*

raka lub lucerny i to się kryⁿciło i się to cięło ... no i powstawała ta ziel^onka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świ- ni ... (Kolonia Wilczogóra).

LUTY – ‘drugi miesiąc roku’: *obserwowano [pogodę] ... też ... właśnie że ... zapisywa- no ... [...] od Bożego Narodzenia ... to ... zapisywano że to beⁿdzie już styczeń ... na- ste^mpny dzień to już luty ... no i wtedy ob- serwowano czy pada desz czy jes zimno ... jaki beⁿdzie miesioⁿc ... (Święcia).*

LUŻNO – przysł., ‘tak, że między elemen- tami jest wolna przestrzeń i nie są one blisko siebie’: *no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bⁿdż razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... i i i to w miare lużno żeby nie zaparowały ... (Rosocha).*

L

ŁANIA – rzecz., ‘samica jelenia’: *samica jelenia to łania ...* (Nowa Wieś); (Golina); (Józwin); (Pogorzałki); (Święcia).

ŁAŃCUCH – rzecz., ‘połączone ze sobą kolejno ogniwa’: [W studni] *no to były s... kreⁿgi ... wkopane do ziemi ... i ... i ... i były na przykład ... korba taka ... koło takie i n... łańcuch ... i i tego ... i sie kreⁿciło do tego łańcucha sie wiadro przytego iii i sie wycioⁿgało wodę ... nie? ...* (Józwin); *a to były szóndy ... [...] właśnie takie ... dwa łańcuchy deska dwa łańcuchy i sie wiadra dopinało i ...* (Józwin); *to so^m takie ... urzoⁿdzenia które ... drewniane ... które zakładało się na ramiona tag jak szalik założymy ... nie? ... [...] i z boku zwisały ... jakieś ... sznurzy albo ... założymy łańcuch ... do nich sie^m przy...mocowywało najczeⁿściej dwa wiadra bo ... do jed... jak sie jedno wiadro ... niosło to ... nie poczszebne były te siondy ... nie? ... tylko dwa wiadra ... wtedy z lewyj i z prawyج strony wisały one i człowiek niós ten ... cieⁿ-żar nie w reⁿkach tylko właśnie na plecach ...* (Borowo); *no zależy jak u kogo bo niektórzy mieli zrobione taki wałek i na tym wałku był łańcuch i korbla i sie kreⁿciło i wiaderko sie wpuszczało do studni ... a nie^ktorzy mieli jak to mówili kiedyś ... żuraw no ...* (Głó-wiew); *to już z opowiadań dziadka pamieⁿ-tam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli sie przez jako^mś te ... jako^mś skorupe przebić w tej ziemi żeby*

dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbekke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również byłaś studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie reⁿko^ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycioⁿgania tej wody były ... (Ruda); *w wiadrze sie przynosiła przynosiło [wodę ze studni] ale były jeszcze takie sionda ... to sie nazywało sionda które zakładaliśmy na plecy na kark i przypinało sie na łańcuchach jedno wiadro z prawej strony drugie wiadro z lewej strony taka była równowaga ... i w tych siondach mogliśmy przynieść dwa wiadra a później no to przenosiliśmy po jednym wiadrze ...* (Ruda); *kiedyś [w studni] to było w... był czekej takie kolba była i łańcuch do wiadra był przyczepiony i się okryⁿcało na te kolbe tyn łańcuch i sie wycioⁿgało ... nie? ...* (Modła); *no to^m studnie no to właśnie no mówie albo był jeszcze taki wał był zrobiony taki wałek na ... takich "spornikach i ... sie kreⁿciło na łańcuchu spuszczało sie wiadro do studni nabierało sie tej wody i wycioⁿgało znowu kreⁿcoⁿc wycioⁿgało sie te na tym łańcuchu do góry ...* (Janów); *no był taki przyrzoⁿd ... nie wiem no jak to powiedzieć ... na ramionach sie go za za zakładało i z łańcucha z łań... na łańcuchach lub na jakiś powrozach i wiaderka były zawieszone i i to po prostu na tym sie*

nosiło ... [...] może nosiło a tak dawniej u nas to było siondy nie szondy ... (Janów); krowa była dojona rano ... mleko cedzone ... i wpuszczane do studni na łańcuchu ... [...] i później ... wieczorem ... było ... tako samo ... do... przepraszam ... pomyliłam najpierw było wieczorem dojone ... wpuszczane do studni ... później rano były krowy wydowane ... cedzone mleko i tak dalej ... i sie dolewało do tego ... i z tó^m kano^m wystawiało sie do wozaka który odwoził ... mleko do mleczarni bo ... przedtem były takie punkty które skupowały mleko ... a później dopiero przychodziły duże samochody i zabierały ... (Kazimierz Biskupi).

ŁAŃCUSZEK – rzecz., ‘połączone ze sobą kolejno ogniwa’: no to jest s... wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugiej i to wtedy jest studnia ... no i tako jest tako kolbeczka co sie kreⁿci no i wiadro sie na łańcuszku wpuszcza do tej studni i zaś sie to wiadro napełni i to sie znowu kryⁿci i sie wycioⁿga ... (Wyszyna).

ŁAPA – rzecz., ‘stopa niektórych zwierząt, np. psa, kury’: rag jez okroⁿgły ma ... czerwony ma duże ... takie sz... szczypce ... przy m... przy mordce i ... roszczapierzóne łapy ... (Święcia).

ŁAPAC – NAŁAPAC – WYŁAPAC – ZŁAPAC – czas., 1. ‘chwycić dzikie zwierzęta, by przyrządzić z nich jedzenie’: poszliśmy nad to Jezioro ... Głodoskie ... [...] te raki pływały ... myśmy ... na przykład ja ... bo były dziewczyny odważne ... ale ja nie ... bo ja sie raków bardzo bałam ... wchodzili si... wchodzili do wody ... no i tak ... bo rak ... zawsze ... ucieka ... do tyłu ... i ... czszeba było umieć go ... to tak był ... tak zwany ... kaszorek ... i tym kaszorkiem ... były łapane te raki ... (Kazimierz Biskupi); u naz raków

nie ... nie było i nie ło... to nie wim jag łapano ... (Borowo); kiedy było w czerwcu ... już tak ciepło ... bardzo przyjemnie w lipcu ... wtedy ... meⁿżczyźni brali saki szli do tych dołów ... bo to nie były tak zbyt głe^mbokie te doły ... i ... przy pomocy saków ... wylawiali te ryby łapali je ... no i w... właściwie to ... w dwie czasy niedziele w sezonie ... można ... było tak ... na takie ryby sie wybrać a potem to już tych ryb tam chyba nie było bo je tam wszystkie wylapali ... (Borowo); jak łapano? ... normalnie w siateczke i już rak był ... (Wyszyna); myśliwy to powinien sie opiekować trochę tymi zwierzeⁿtami i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polujo^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzeⁿta polować a kłusownik nie zważajoⁿc na to zakłada wnyki i i łapio^m te zwierzeⁿta nie majoⁿc uprawnień ... (Janów); jak łapano? wszys^tkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatke ś... [...] sieci takie rozstawiali i łapali na żywo ... bez szczalów na żywo łapali to w siatke ... (Józwin); [Teraz] k[ł]usujó^m ... nie? ... że tam ... te wnyki czy jak sie mówi na to że ... łapio^m ... nie? ... (Pogorzałki); na wyⁿdke jak złapiesz to jeszcze możesz wypuścić z powrotem to^m rybe ... (Wyszyna); w tej wodzie poczsoⁿsało sie tym sakiem i chodziło się chodziło aż ... odpowiednie tam ... ryby ... złapało sie i potem wycioⁿgano ten sak na zewnoⁿcz ... wy... wysypywano ryby ... i wchodzono i dalej ... tak ... szukano tyh ryb i łapano je do tego saka ... (Borowo); ryby jak tam złapałim i tak na tegó to tam były ... nie? ... wieⁿcej sie ... ale ... tak jak ktoś som złapał ... ale tak to karpie to nie ... (Pogorzałki); 2. ‘chwycić, ujmować dłońmi’: [Krowę] łapie sie za ogon na przykład ... o! ... [...] żeby sie nie kreⁿciła ... (Grodziec); jak ... ziemniaki ... jag jeszcze rosły i z tego normalnie reⁿkó^m ... do ziemi sie bo to były takie wiysz wysokie i ryⁿke sie wkładało i sie

wyrywało łapało sie duże i sie a jeszcze rośło ... (Maliniec); *no złapać* [kurę] ... *zabić* ... *sparzyć* ... (Rychwał); (Konin); (Milew).

ŁAPKA – rzecz., 1. ‘pułapka na myszy, która zabija je poprzez mocne ściśnięcie’: [Na] *mysz* [są] *łapki* ... *trucizno*^m ... *łapki na serek* ... (Golina); [Myszy łapie się] *na łapke prze-
ważnie* ... (Jaroszewice); *no też sie zastawia
łapki na myszy albo sie rozsypuje trutke* ... (Nowa Wieś); [Na] *myszy to albo sie zakłada
łapki albo trucizne* ... (Józwin); *na [mysz]
łapke* ... *zastawić* ... (Święcia); *na łapki* ...
na z... *só*^m ... *łapki na myszy* ... [...] *a tero
przeważnie to so*^m *te* ... *trutki* ... *nie?* ... (Po-
gorzałki); 2. ‘pułapka na dzikie zwierzęta’:
*no jak można je [drapieżniki] zwalczyć je-
dynie na jako*^m *łapke* ... *złapać* ... (Posa-
da); [Dzikie zwierzęta łapano] *na te* ... *na
łapki* ... *zastawiaj*^m *takie sidła wiesz?* ... *to
na sidła czy czy na łapke* ... *nie?* ... [...] *jak
zakładano? sie przywió*ⁿ *zuwa...* *przywio*ⁿ *zy-
wało sie do drzewa na jakimś sznurku i tam
sie na przykład na te na te łapke zakładało
jakieś jedzynie i* ¹ *ona jak biegła to złapała
sie w te sidło w te łapke* ... *nie?* ... (Modła);
[Dzikie zwierzęta łapano] [R1:] *no za po-
mocom siideł albo klatek jakiś te* ... *no nie?* ...
albo były takie ... [R2:] *na haj...* *na haczyk*
... [R1:] *albo były też takie metalowe* ... *jak
to łapki sie nazywało* ... [...] *i wtedy zwierze
jak szło* ... [...] *z żelaza* ... *no nie?* ... *i one po
prostu jak nadepnęło no to sie to zamykało*
... *no nie?* ... *i to w takim* ... [...] *szcze*ⁿ *ki tak*
... (Paprotnia); *zaczaski to jest no takie łapki*
... (Józwin); (Święcia); *o jeny! jak to mówili
na to?* ... [...] *na takie duże to takie z ze*^m *ba-
mi wiem że takie coś miało być to to właśnie
ze żelaza było* ... *takie ze żelaza były łapki* ...
no takie coś ... (Wróblina); 14.

ŁASICA – rzecz., ‘dziko żyjące zwierzę
niewielkich rozmiarów, które ma rdzawą

sierść na grzbiecie i białą na brzuchu oraz
długi ogon; może być szkodnikiem wykra-
dającym kury’: [Do kurnika mogą się za-
kraść] *lis kuna łasica* ... (Posada); (Golina);
(Święcia); *łasica chyba bo kuna jest szara* ...
*taka pre*ⁿ *gowata kuna* ... *no nie?* ... *z takim
ogonem dużym i to jest kuna* ... *no nie?* ...
która kradnie też ... [...] *ryby i na przykład
kury i jajka wy...* *wyjada* ... (Paprotnia);
łasice nie so^m *czerwone takie ciemn...* *bro*ⁿ *-
zowe raczej so*^m ... (Janów); *kuna jest chyba
mniejsza od łasicy i też ale ona też jest taka
ciemna ciemnobro*ⁿ *zowa albo czarna też jest
taka bardzo długa ma taki długi ogon taka
smukła jest że sie przecięśnie przez każdo*^m
to^m ... (Nowa Wieś); *łasica* ... *to jes* ... *ale
takie małe ale* ... *no ona to tam przeważnie*
... *nie?* ... [wykrada] *kury ale tak* ... *kurcza-
ki* ... *jajka* ... (Pogorzałki); *to może być ta
łasica bo to takie małe o właśnie do kurnika
sie skrada* ... *tak* ... (Wróblina).

ŁASKA – rzecz., ‘dziko żyjące zwierzę
niewielkich rozmiarów, które ma rdza-
wą sierść na grzbiecie i białą na brzuchu
oraz długi ogon; może być szkodnikiem
wykradającym kury; łasica’: *kuna jest* ...
[...] *czy szara czy bro*ⁿ *zowa kuna je?* *łaska*
... *kuna jest szara* ... *i ma chyba* ... *biały
krawat tutaj tak* ... [...] *pod brodo*^m ... *niska*
... *długa* ... (Święcia); (Józwin); *no mogo*^m
być to lisy bo mo kradno^m *kury* ... *mogo*^m
być takie zwierz... *jak ptaki na przykład
sroki porywajo*^m *kurczaki małe* ... *no* ... *czy
tam so*^m *takie jak* ... *n...* *na przykład mó-
wili łaska czy tam jakieś zwierze*ⁿ *ta takie co
chodz*^m *do kurników i zagryzajo*^m ... *no* ...
[...] *o! kuna* ... *może być* ... *kuny to były* ...
(Wróblina).

ŁEB – rzecz., ‘część ciała zwierzęcia zawie-
rająca mózg i narządy zmysłów (wzroku,
słuchu i węchu); przen. o głowie ludz-

kiej: najpierw czszeba było siekieró^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnó^hć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina); no ... bo to kilka boczków bo to wtedy wykroisz ... nie? ... i tam ... só^m całe takie te ... no i szynki i golónki mosz ... i karkówke moż i ... i łeb i uszy ... (Golina); to już waśnie możesz do kaszanki ... możesz te podroby ... te te właśnie płuca nie płuca ... troche woⁿtroby ... a to woⁿtrobe to zawsze w kostke takó^m grubszó^m bo tamto mieⁿso to sie gotuje i sie mieli ... nie? ... [...] podgardle ... z [ł]ba możesz ... nie? ... to wszystko ... i to gotujesz ... i późni każ... kasze osobno parzysz ... taterczó^m możesz ... i ... jenczmiennó^m ... ta jez lepsza ... no ... i to wszystko połóⁿczysz późni razem ... i lejesz krew ... no ... i tyż pieprz sól tam takie te ... i miyszosz i do flaka ... i późni parzysz we flaku jeszcze ... nie? ... no ... (Golina); [R1:] salseson to jes tak ... na salseson to sie bierze właśnie tak ... serce ... woⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... (Golina); no musisz zabić kure ... łeb ució^hdź ji ... kurze ... (Golina); zupa śledziowo ślepo to mówió^m bo kiedyś to sie z łba robiło czy ... ze śledzia ... z tego ... z mlecza ... a ślepó^m to sie robiło na przykład jak kupiłeś te ... ma... no te matiasy czy jakież ... nie? ... i takó^m ... to mówili ślepo tako zupa ... nie wiem czy to o to chodzi ... [...] to sie nie gotowało ... to normalnie robiłeś tam ze śmietany i ... i te ... troche cebuli ... i takó^m zupe ... i troche mleka kwaśnygo czy coś ... i w to śledzie kładłeś ... (Golina); kaszanka ... [...] no to sie gotuje woⁿtrobe mieⁿso z łba świni ... no i kasze sie paruje i zaś to wszystko sie wymiesza to^m kasze z mieⁿsem i dodaje sie na końcu krew i wtedy sie nabija we flaki i to wychodzi kaszanka ... (Wróblina); no to salceson sie robi też z łba ś... od świni ... no i tyż miyⁿso właśnie trzeba ugotować

pokroić na takie paski to wszystko zaś dodać te do przyprawy no i sie w te jelito tyn żolóⁿ-dek od świniaka sie nakłada i wtedy powstaje salceson ... i wtedy jeszcze trze^ba jak sie go nakładzie w tyn w to jelito to to trzeba długo gotować ... (Wróblina).

ŁE^NTA, ŁE^{YN}TA, ŁY^NTA – rzecz., ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: łeⁿta łeⁿcina ... (Ignacewo); (Kolonja Wilczogóra); łyⁿta ... (Stawiszyn); łeⁿta ... (Rychwał); zasuszona łeⁿta ... (Wardężyn).

ŁE^NTY, ŁE^{YN}TY, ŁY^NTY – rzecz., 1. ‘zielone lub suche łodygi ziemniaków’: łeⁿty ... (Dąbrowica); moja babcia mówiła na to łeⁿty ... (Konin); no to tez so^m łeⁿty to so^m tylko że te już so^m te te zie... zielone to so^m młode świeże a tamte zaś już usychajó^m ... (Maliniec); na wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je sie ... w miesioⁿcu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemie i rosno^m z tego ... krzaki ... po zawioⁿzaniu tyż rosno^m krzaki i so^m na wi^rzchu lyⁿty tak zwane z kwiatami ... i ... bulwy rosno^m w zimi ... nie? ... (Kolonja Wilczogóra); łeⁿty ... (Janów); (Konin); lyⁿty ... (Rosocha); (Rzgów); no to tez so^m łeⁿty to so^m tylko że te już so^m te te zie... zielone to so^m młode świeże a tamte zaś już usychajó^m ... (Maliniec); zimó^m to jak było miejsce to w piwnicach troche a reszte to były na zimie takie kopce sypane takie wiysz ... pare ziemniaków i były okrywane na zimie słomo^m zim... tymy ... zimió^m i lyⁿtami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); mówie ci że tó^m zimió^m lyⁿtami najpi^vrw była ta słoma ... słomó^m przykryte te zimniaki potem lyⁿtami zaś jeszcze zimió^m ... żeby nie zmarzła i takie kopce były długie ... (Maliniec); łeⁿty ... wysuszone ... (Ignacewo);

no to tyż łeⁿty ... już takie suche ... (Dąbrowica); no to właśnie te łeⁿty uschnieⁿte ... (Stawiszyn); badyle ... łeⁿty ... (Golina); 2. 'pęd wypuszczany przez ziemniaki': łeⁿty ... (Stawiszyn).

ŁE^NCINA – rzecz., 'zielone lub suche łodygi ziemniaków': *łeⁿta łeⁿcina ... (Ignacewo); (Wardężyn); ale to już jak urosno^m na polu ... [...] łeⁿciny ... (Milew).*

ŁEPEK – rzecz., 'górną część grzyba umieszczona na jego nóżce': [Grzyb składa się z] *łepka i ogonka ... (Rychwał); [Grzyb] ma ogonek który wyrasta z ziemi i łeppek ... (Konin); [Kozak jest] na długiej nóżce też ma czarny łeppek ale pod spodem jest biały nie żółty ... (Stawiszyn); goⁿska to jest ma-lutki taki grzybek który też ma czarny łeppek ale pod spodem ma jest bardziej żółty i taki suchy jak gdyby był ... (Stawiszyn); [Czarny łeppek] to ma taki ciemny łeppek a korzeń ma taki szary ... to so^m podgrzybki ... (Milew); [Czarny łeppek] ma bardzo ciemnobroⁿzowy łeppek ... i ... korzeń taki w miare ... jak to poedzieć ... gładki ... o! ... gładki korzonek ... (Janów); [Kozak ma] lekko broⁿzowy ... łeppek ... korzeń ... chropowaty troche taki ... także go trzeba troszeczkę obrać ... (Janów); > CZARNY ŁEPEK.*

ŁESKA, ŁYSKA – rzecz., 'ptak wodny o czarnym upierzeniu z białą blaszką rogową na czole': *łyska ... (Józwin); (Nowa Wieś); łeska ... (Golina); (Święcia).*

ŁE^{YN}TA > ŁE^NTA.

ŁE^{YN}TY > ŁE^NTY.

ŁOCZKO, OCZKO – rzecz., 1. 'zagłębienie, z którego wyrastają kielki ziemniaki': *na wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ...*

które mają kielki ... które kielkują ... to zna-czy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je sie ... w miesioⁿcu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemie i rosno^m z tego ... krzaki ... (Kolonja Wilczogóra); z każdego oczka [ziemniaka] wy-rasta jeden peⁿd ... (Wilczyn); [Na wiosnę] sie przebiera kartofle ... warzywa wszystko bo wszystko do... budzi sie do życia i jes za ciepło ... w piwnicy zostajo^m oczka bo mo-gó^m sie... sie psujo^m jak nieprzebrane to po prostu gnijo^m ... (Kolonja Wilczogóra); ziemniak ma kilka oczek ... no i jak były grube to sie kroilo ... żeby to oczko w tym kawałku ziemniaku były ... to ono wypuści-ło tam łodyge ... (Milew); (Rosocha); no to taka ... taka dupka ... [...] no ta [część] co nie ma oczka ... (Milew); to taki ... kielek ... czy czy ... tak to raczej nazywano kielkami ... bo ziemniaki kielkowały ... (Janów); tam [g]dzie ... wychodziły [w ziemniaku] te te te ... te takie kielki jakby ... to ... przecino-łeś tak żeby ... na ty połowie były ... po dwa czy czyszy kieleczi i ... potem normalnie sa-dziłeś po pół ... po pół te ... osobno ... [...] no oczko w ziemniaku no to chyba jes tyn tyn kielek ... (Golina); 2. 'rodzaj sideł zakładanych na dzikie zwierzęta w postaci pętli z drutu lub sznurka': (Jaroszewice); (Posada); no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... peⁿta oczka sidła ... ta-kie żelazne szczeⁿki ... takie stalowe ... do schwywania takich dzikich zwierzoⁿt ... [...] no chodz... chodzili po lasach ... gdzieś kładli ... w takich zakamarkach co nie było ich wi-dać ... (Golina); no tyż różnych oczków robili jakieś oczka sidła jakieś zakładali [na dzikie zwierzęta] ale ja nie wiem tego ... (Wróbli-na); te oczka mówili chyba ... no tak mówi-łam że to te mówili łoczka jak jo tam tego nie widziałam nie byłam nigdy tego nie widzia-łam ... nie wiym to tam słyszałam jak tak nieroz łopowiadali jak tam ... (Wróblina).

ŁODYGA – rzecz., ‘część rośliny ponad ziemią, z której wyrastają liście’: łodyga ... (Rychwał); (Rzgów); wyrasta ze z ... zboża i ze ziemniaka ... łodyga no ... (Milew); ziemniak ma kilka oczek ... no i jak były grube to sie kroilo ... żeby to oczko w tym kawałku ziemniaku były ... to ono wypuściło tam łodyge ... (Milew); chmielowina ... nie wiem ... to myślę że to so^m łodygi chmielu ... na których rosły te chmielowe szyszki ... (Janów); z łodygi z liści ... z łodyg liści [robi się herbaty] ... (Golina).

ŁOGON, OGON, OGÓN – rzecz., 1. ‘tylna część ciała zwierzęcego, zwykle wydłużona i wąska, służąca zwierzętom do machania, rybom do poruszania się, a przez ludzi wykorzystywana w celach spożywczych’: [Krowę] łapie sie za ogon na przykład ... o! ... [...] żeby sie nie kreⁿciła ... (Grodziec); [Świński ogon wykorzystywano] do stawiania na stół na wesela ... przed młodo^m pare ale dlaczego nie pamieⁿ tam ... (Budziśław Kościelny); kogut ma taki duży d^lugie pióra w ogonie i ma taki grzebień na głowie ... (Budziśław Kościelny); świński ogon? ... nie wim ... ja ... my nie wykorzystywaliśmy tego akurat ale ... ale to ... jako ... do zup ... bioro^m ... (Sompolno); świⁿski ogón ... nazywamy ... do zupów ... (Rychwał); kogut ma inne pióra ... ma ogon puszysty ... tam długi ... nie? ... (Rychwał); [Świński ogon wykorzystywano] do robienia zupy ogonowej ... (Podgór); świński ogon ... nie wiem do czego ... do ... różnych ... rzeczy można było wykorzystać do podrobów ... do podrobów można było wykorzystać jak ... jak ... (Konin); kogut od kury różni sie tym że ma ... ogon ... pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ... w kolorowych ... tych piórach ten ogon ... no i ... tym ... grzebieniem ... r... różni sie ... bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień ... (Konin); do czego ogón

...to też do kiszki było o... ob... obgotowane ... (Milew); kiedyś to tam mówili że jak ogon był płaski to jest świnia była zdrowa ... (Milew); [Kogut] grzebień ma wieⁿksze i pióra ma wieⁿksze ... w ogonie jeszcze przeważnie ... kura ma małe ogón a kogut ma duże w ogonie piórka ... (Milew); [R1:] no ... jo kapuśniog ostatnio nawet kawoł ogóna włożyłam jeszcze jes w tym kapuśnioku ... [R2:] jeszcze nie zjadłaś? ... [R1:] no kiedy? ... wczoraj zjadłam kapusty dzisiaj dołożyłam ... (Golina); [Kogut] no ogón mo ... długi ... [...] i kolorowe przede wszystkim ... no kury tero tyż już só^m bo te ... te ... czarne nóżki czy ... [...] długi ogón i wiyⁿcy kolorowe so koguty przeważnie ... (Golina); [Lin jest] złotawy z ciemnym ogonem ... (Ruda); a wiysz co? te gule to chyba właśnie jes^t ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jes^t i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tako^m głowe cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); indyk jes^t duży ma duże korale ogon napuszony szary ... (Józwin); [Lis] jes^t rudy i ma długi ogon ... puszysty ... (Posada); sarna to jest jak wyglóⁿdo no óna jes^t tako bróⁿzowo lek^o bróⁿzowo bez ogóna ma długie nogi i różki ... (Modła); lis ma długi ogon pusząty i też w broⁿzie ... (Modła); łasica chyba bo kuna jest szara ... taka preⁿgowata kuna ... no nie? ... z takim ogonem dużym i to jest kuna ... no nie? ... która kradnie też ... [...] ryby i na przykład kury i jajka wy... wyjada ... (Paprotnia); [Sarna jest] na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć ... no nie umie uciekło mi słowo ... ma tako^m troche ceⁿtkowane^m na wiosne przede wszystkim chyba tako^m broⁿzowo^m sierść w ceⁿtkowane w takie małe białe łatki ... ale no i nie ma ogona ma taki biały zad ... (Janów); no to lis ... [...] oj to taki chytry dłu... rudzielec z długim ogonem pysk taki ma szczupły tak podobny

do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ... (Janów); lis pieⁿknie puszysty ogon mo i jes^t i jes^t przeważnie jak lis jes^t no zaś dziko żyjoⁿce no to so^m przeważnie koloru rudego ... (Jaroszewice); [Lis] no jest rudy ma tako^m długi puszysty ogon ... (Nowa Wieś); sarna jes^t wysoka broⁿzowa no i to wszystko no ... bez ogóna no ogon ma tylko ... (Józwin); no jez rudy ... drapieżny ... ma długi ... puszysty ogon ... to jez lis ... (Święcia); lis ... [...] [jest] rudy ... długi ogon ... mały ... podobny do psa ... (Pogorzałki); no lis to jes^t takie do psa podobne tylko że żół... takie rude ... mo puszysty ogón ... (Wróblina); 29; 2. 'nóżka grzyba': [Grzyb składa się] z głowy i łogona ... no bo jak tam ... to tam ... z dwóch częⁿści ... (Milew).

ŁO^NKA – rzecz., 'teren porośnięty trawami i innymi roślinami, wykorzystywany jako miejsce wypasu zwierząt': torf kopano najczęⁿściej to na takich łoⁿkach i później formowano takie bryły ... i suszono i przechowywano w dom... w domu ... [...] w gospodarstwie w szopach ... (Rzgów); torf ... torf był dziś w dzisiejszych czasach i jes weⁿgiel zasto^mpiony torfem ... kiedyś nie było weⁿgla ... no i sie kopało na łoⁿkach w moczarach takich bagnach ... torf ... i sie suszyło układało sie takie ... kostki ... i i to sie suszyło ... i to sie przywoziło do domu z tom... na zimne ra... i sie paliło w piecach ... to było zamias wyⁿgla ... (Kolonja Wilczogóra); pospolicie ... kiedyś tak mówili ... nie grzyby tylko bedki ... a jeszcze takie które sie zbierało ... na łoⁿce ... to pieczarka taka ... łoⁿkowa ... czy ... były takie małe jak to sie mówiło na nie? ... tańcówki ... (Wardężyn); [Bedki to] inaczej grzyby ... takie wieⁿcej jak ... takie małe grzybki ... no nieraz one rosno^m na łoⁿce ... i tak ... kiedyś sie mówiło ... ide na bedki ... (Golina); ale dość daleko ... od ... od tej okolicy były lasy

bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasó[w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na łoⁿkach ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujoⁿce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takih jako ... takih lasów iglastych nie było ... częszebą było dość daleko iś do tych lasów ... (Borowo); zupe szczawiowo^m no jedni kupujo^m gotowe zupe gotowo^m w słoiczkach a ni^kktórzy zrywajo^m szczaw na trawie na łoⁿce i to podsmażajo^m na patelce ładnie na tłuszczu potem prze... przecierajo^m przez sitko no i do wywaru z rosółu dodajemy ten ten szczaw i potem gotujemy jajeczko na twardo kroimy w kostke czy na połowe i taka zupka zaklepujemy troszke śmietanko^m ... (Główniew); [Psie grzyby] to takie só^m no ... rosno^m na łoⁿkach przeważnie takie ... no trujoⁿce przede wszystkim może można powiedzieć ... (Józwin); [Bycze jajo] jes^t to inaczej zwana purchawka to po łoⁿkach rośnie ... [...] okroⁿgła taka ... biała ... (Jaroszewice); no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie ... wyoruj^m ziemniaki wtedy ... wykopuj^m ... niszczo^m łoⁿki ... zboża ... (Święcia).

ŁO^NKOWY – przym., 'znajdująca się na łące': w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łoⁿkowym ... (Wardężyn); to pieczarka taka ... łoⁿkowa ... (Wardężyn).

ŁOPATA – rzecz., 'ręczne narzędzie składające się z (najczęściej) drewnianego trzonka i metalowego zakończenia, służące do kopania i przerzucania sypkich materiałów': [Używano] łopaty ... (Dąbrowica); piec chlebowy ... wygłoⁿdał ... tak ... pobudowany oczywiście z cegły ... z w środku ... z wierzchu był tynkowany ... w środku ... była wypalana ... cegła ... i tam ... były dźwiki i tam sie wsuwało ... na takiej ... ło-

pacie ... drewnianej ... chlebki ... (Wardężyn); [Piec chlebowy] no to ... murowana czeⁿść z komoro^m i to w pod... podłoże cegła... cegła z i glina zastawiana i tam sie paliło ... tak i w na taki^ej drewnianej jak jak sie nagrzał czy czyli te te cegły i tego to wymiało sie żar a sama temperatura pieca wypiekała chleb ... nie? ... no i ło... i na drewnianej łopacie ^{znaczy} sie łopacie na jak to sie tam nazywa no łopata taka ... (Rosocha).

ŁOPATKA, OPATKA – rzecz., ‘mięso wieprzowe z okolic łączenia grzbietu i kończyn przednich’: *schab ... dzielono na skab na karkówkę ... na ... łopatke ... na golonke ... świnie rozbierano i jo^m dzielono ... (Konin); aha o szynka weⁿdzona łopa... ten opatki ... (Maliniec); karkówka schab łopatka szynka ... (Rychwał); odździelało sie słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ... (Ignacewo); [Świnie dzieli się] na karczek łopatka szynka schab słonina sadło ... (Rzgów); [Tuszę dzieliło się] na ... szynke biodrówkę karkówkę żeberka łopatke ... głowizne ... no i stópki stópki golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonja Wilczogóra); no szynka na tyle ... na tylnych nogach ... łopatka na przodzie ... schab do góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczek ... (Budziśław Kościelny); [Na kielbasy] no bierze sie mjeⁿso z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo^m pieprzem i to sie wyrabia reⁿkoma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świniaka ... (Budziśław Kościelny); [Podział świni:] no ... z górnej czeⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej czeⁿści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej czeⁿści tych nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta czeⁿś ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej czeⁿści ... pys...ka*

... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); kielbasy? ... tu troche bede wiedział bo ... sam robiłem to ... sie bierze ... czeⁿś ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... to^m ... górno^m czeⁿś ... i ... troche ... tłustego może być podgarle może być s... troche słoniny ... tak że ... gdzieś jakieś ... osiemdziesioⁿt procent tego mieⁿsa ... a ... dwajścia ... na przykład ... tego tustego ... lub jeszcze dodajo^m ... troche wołowiny ... ale powiedzmy ... ta ... wieprzowina ... łopatka ... mieⁿso z łopatki ... słonina ... i ... mieli sie to na drobne ... nie za drobno ... na takim grubym sicie ... lub tak zwanym szarpaku ... czeⁿś ... dodaje sie majeranek ... sól w odpowiedni proporcji ... czosnek ... zmielony ... i ... troche wody ... musi być dodane ... no i to sie przerabia ... (Sompolno); [Podział świni:] golonka przednia golonka tylnia ... łopatka schab karkówka ... (Rychwał); [Podział świni:] karczek łopatka ... nie wiem co tam jeszcze ... szynka podgardle ... żeberko ... (Podgórz); a no uderza sie [świnie] w głowę ... potem pod łopatke lewo^m trzeba dźgnoⁿć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ... krew ... no i potem jo^m sie skrobie wodo^m polywa ... no i powiesza sie ... no i rozbiera jo^m sie ... na czeⁿści ... no bo ... co tam wieⁿ ej można z nio^m sie robić ... sie dzieli na kawałki ... (Milew); Podział świni:] może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkowa ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... goloⁿka z nogów ... (Milew); najpierw czszeba było siekiero^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina); [R1:] kielbase to sie robi ... po prostu ... [...] wieprzowe miⁿso ... [R2:] możesz ... prze-

ważnie z łopatki robio^m ... [R1:] wołowina ... [R2:] wołowiny sie tyż troche daje bo daje kleistoś ... nie? ... czy z kurczaka możesz doożydź jak chcesz ... [R1:] ale nie ... prze-
ważnie ... to ... tradycyjne to ... wieprzo-
wina i wołowina ... no i ... no i dodatki to ...
normalnie ... [R2:] przeważnie z łopatki
sie robi ... nie? ... boczku możesz dołożydź
jak ktoś chce tłuszcjejsz^m czy tegó ... (Goli-
na); [R1:] no szynke to ... do... z... z łopatki
tyż możesz łopatke uwyⁿdzić ... możesz tak
samo owyⁿdzić tyń ... schab teraz wyⁿdzó^m
... możesz ... owyⁿdzić ... [R2:] o schabie to
nie godej ... o szynce ... [R1:] a szynka ... to
tylnio ... tylnie nogi to jes szynka ... [R2:]
nie tylnie nogi tylko to sie inaczy mówi ...
[R1:] no tylnie giry ... no co? ... [...] odcin-
nosz stopy i ... i mosz szynke ... nie? ... i wy-
cinosz kości ze środka ... [R2:] tylnio szynka
... no ... łop... nie ... no łopatka tyż ... może
być ... [R1:] łopatka od przodu ... z łopatki
tyż może być ... no ... i to nasalaż miyⁿso ...
nie? ... (Golina); kotlet schabowy to tak ...
kupujesz mieⁿso schab czy łopatke czy tam
... zależy jak^m ... jak... jakie mieⁿso też ...
to też jes duża różnica bo zależy jakie kto
mieⁿso lubi ... prawda? ... (Kazimierz Bi-
skupi); 29.

ŁOŚ – rzecz., ‘duże zwierzę żyjące w bagn-
stych lasach, podobne do jelenia, o umaszc-
czeniu ciemnobrażowym, długich nogach,
z lekkim garbem, szerokim i spłaszczonym
porożem oraz tzw. brodą’: no jelenie maj^m
rogi przeważnie ... nie? ... [...] nie prze-
ważnie ... bo maj^m rogi ... jelenie ... to tak
samo jak i łoś ... (Pogorzałki); dziki potrafi^m
zniszczyć całe plantacje ziemniaków... łośie
jak tutaj u nas bywajo^m to łubiny niszczo^m
kukurydze ... (Janów); (Święcia); [Tutaj po-
lowano] na dziki sarny jelenie łośie ... [...] no
na bażanty na dzikie kaczki dzikie geⁿsi grzy-
wacze na kuropatwy ... (Nowa Wieś); 10.

ŁOWIĆ – ZŁOWIĆ – czas., 1. ‘łapać zwie-
rzęta, by przerobić je na jedzenie’: no bo
leśnicy łowio^m ... (Pogorzałki); 2. ‘wycią-
gać ryby z wody za pomocą różnych przy-
rządów’: no to też ... sie łowi ryby tym ...
nie? ... (Józwin); najczeⁿściej to były ... ryby
łowiono w tak zwanych ... dołach potorfo-
wych ... a wieⁿc wiosn^m najczeⁿściej to ...
woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych
... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi
nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami
... strugi wylewały i prawdopodobnie ...
mał... małe ryby czy tam ikra dostawała
sie do tych dołów bo te doły były na łⁿkach
... najczeⁿściej to nisko położonych ... i ...
wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła
... te ryby tam zostawały ... i ... kiedy było
w czerwcu ... już tak ciepło ... bardzo przy-
jemnie w lipcu ... wtedy ... meⁿżczyźni brali
saki szli do tych dołów ... bo to nie były tak
zbyt gł^mbokie te doły ... i ... przy pomocy
saków ... wylławiali te ryby łapali je ... no
i w... właściwie to ... w dwie czszy niedziele
w sezonie ... można ... było tak ... na takie
ryby sie wybrać a potem to już tych ryb tam
chyba nie było bo je tam wszystkie wylławiali
... i to były jedyny sposób zdobywania ży-
wych ryb ... (Borowo); to jest tak siatko^m
można łowić i weⁿdko^m ... (Główiew); czym
sie [ryby] łowi? ... na weⁿdke ... takim ta-
kim podbierakiym tyż niektórzy jak karpie
to tym pobirakiym takim tako^m siatko^m ...
(Wyszyna); to chyba przekuwany lód był
i ... i wtedy jakoś tam ... łowili ... (Wyszy-
na); czasem ktoś tam w rzece złowił ... suma
... (Borowo).

ŁOWIECKI > KOŁO ŁOWIECKIE.

ŁOWNY – przym., ‘o zwierzętach: taki, na
którego można polować’: czarny? ... z bia-
ło^m plamo^m? ... [...] łowny? ... no to ... na-
zywano je ... łyski ... (Borowo).

ŁÓJ – rzecz., 1. ‘tłuszcz z kaczk’: *lój lój to ...* (Stawiszyn); 2. ‘tłuszcz zwierzęcy’: (Dąbrowica).

ŁÓW – rzecz., często w l.mn., ‘zorganizowane tropienie, łapanie i zabijanie dzikich zwierząt’: *łowy ...* (Pogorzałki).

ŁUBIN – rzecz., ‘roślina z kwiatami o żółtych płatkach, siana z przeznaczeniem na paszę: *dziki potrafił zniszczyć całe plantacje ziemniaków... łosie jak tutaj u nas bywają to łubiny niszczo kukurydze ...* (Janów).

UDKO, UDKO – rzecz., ‘część nogi ptaka powyżej kolana, wykorzystywana w celach spożywczych’: *pałka kończaka to jest to udko takie ...* (Konin); [Pałka to] *udko ...* (Budzisław Kościelny); (Podgór); (Rychwał); [Pałka to] *udko z kurczaka ...* (Konin); [Najczęściej kupuje się] *kurczaki ... czyli udka ... skrzydełka ... pierś czyli filet ... no i coś na rosół ...* (Budzisław Kościelny); (Rychwał); [Kurczaka] *dzieli się na skrzydełka osobno udka ... piersi no i tam jest kuper i plecy ... drobne części się bierze na rosół a grube się bierze do upieczenia ...* (Budzisław Kościelny); *część rosółowa to jest ta ... górna część ... następnie ... udka ... osobno ... skrzydełka osobno ... cz... mówiłem o tej ... rosółowej czyli ten korpus ... a ... no i wyjmuję się ... odzyskuje się jeszcze ... płuuu... piersi ... nie? ... można osobno można z tego robić jakieś kot... s... kotlety ... schabowe ... czy coś takiego ... tam ...* (Sompolno); *no porcuje się kure na udko skrzydełko ćwiartkę ... pierś ...* (Podgór); *możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udka oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ... możemy też wyjąć też poporcjować ... no ... jak kto woli można cało kure ugotować*

... można ... ja poporcjować ... (Konin); [Kurę dzielimy] [R1:] *na udko pierś ... udko ... kuper ...* [R2:] *szyjka ... skrzydełka ...* [...] *no wótroba wszystko to co jest ... co w każdym zwierzęciu ... wótroba serce ... żółćdek ...* [...] *przede no kuper to wszystko ...* (Golina); *to jest tag jag udko tylko udko jeź na przykład tag jag może noge ... nie? ... no to udko jest wycy tu ... a pałka będzie tu ... nie? ...* (Golina); *na pewno gotuje się rosół i do tego się wrzuca jakieś mięsko ... wiec nie wiem ... słyszałam że najczęściej so to właśnie nóżki ... ale można też zrobić na zasadz... na udkach drobiowych ...* (Wilczyn); [Nogi kury to] *podłudzia ... i rapcie ... łudka i rapcie ...* (Posada).

UDZIEC – rzecz., ‘przeznaczone do jedzenia udo dużego zwierzęcia’: *no każdy miał schab żeberka ... i co tam no czekaj ... nogi łudziec każdy wszysko szynka te duże jak to z tyłu to szynka ...* (Maliniec).

UKOPCOWAĆ > KOPCOWAĆ.

(ŁUPAĆ) – PRZEŁUPAĆ – czas., ‘dzielić całość na części poprzez zginiatanie lub naciskanie’: [Niedojrzałego orzecha] *przełupałaś ... na pół czy na cztery części bo to jeszcze miłka ta łupina ...* (Golina).

ŁUSKA – rzecz., 1. ‘to, co pokrywa ciało ryb i przypomina niewielką płytkę; zachowanie takiej płytki z wigilijnego karpia ma zapewnić dostatek pieniędzy w nadchodzącym roku’: *rybe ... obrabia się ... z łusek ... czyści się ... środek ... no i zależy ... panieruje ... no i później w moce ... w bułce ...* [...] *w jajku ...* (Wardężyn); [Karaś jest] *też podobny do płotki ... tylko o większym chyba te łuski ma trochę większe ...* (Józwin); *płotka tradycyjnie ... nie ... nie ... nie si... nie osioła wielkich rozmiarów ... miała*

tak^e dosyć wyraźne łuski ... nie miała znaków szczególnych ... (Borowo); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby były pienioⁿżki przez cały przez całe życie w portfeliku ... (Główiew); łuskę ... z wigilijnego karpia ... powinno się zachować i włożyć do portfela ... aby ... przycioⁿgała i trzymała pienioⁿdze ... (Golina); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby pinieⁿdzy nie zabrakło przez cały rok żeby była kasa ... (Nowa Wieś); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby się trzymały pienioⁿżki ... [...] [chowa się je] w portmanetce ... portfelu z piⁿioⁿżkami ... (Józwin); [Zachowanie łuski z wigilijnego karpia służy] no mnożeniu się pienioⁿżków ... (Święcia); żeby się pinioⁿżki trzymały ... [łuskę z wigilijnego karpia] kładzie się gdzieś tam w portfelik w koⁿciek i to tak majo^m się trzymać pienioⁿżki ... (Krągola); z takiego celu że się je [=łuski z wigilijnego karpia] ładnie myje ... jag już s... ci się zostały ... wyciera i kładzie się do portfela ... to jes ... cały ... rok ... do naste^mpnej Wigilii ... nie? ... s... nie? ... beⁿdziesz miała pienioⁿżki w portfelu ... zababón ... czy prawda? ... nie wiem ... ale

ja też tag robie mam jeszcze ... miałam do tego czasu do dwa tysioⁿce ... dwudziestego ... dwa tysioⁿce dwudziestego pierwszego zmieniałam na nowe ... (Kazimierz Biskupi); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] na szczeⁿście na pienioⁿdz ... (Pogorzałki); 2. 'sucha skorupka, skórka': no w żeby [orzechy] były w suchym miejscu po wyłuskaniu z tej usek to się kładło w kartony żeby wyschło i zaś do koszyka no i w piwnicy stało w suchym miejscu ... (Główiew).

ŁY^NTA > ŁE^NTA.

ŁY^NTY > ŁE^NTY.

ŁYSKA > ŁESKA.

ŁYSY – przym., 1. 'o ptakach: pozbawiony piór': [Po co gęsi wyrywano pióra?] żeby była łysa ... jak się jo^m zabije no żeby można było jo^m jeś ... bo co z piórami beⁿdziesz jadła? ... (Konin); 2. 'o maści krowy: mający białą plamę na łbie': [Ubarwienia krow:] bestra łysa czerwona o! tam takie ... (Józwin).

MACAĆ – czas., ‘dotykając, sprawdzać, czy kura będzie znosić jajka’: [Kurę się] *maca* ... [...] *no palec ... w odbyt ... kładzie i ...* [...] *i sprawdzę czy to jajko już tam jest ... w pobliżu ...* (Sompolno); [Gospodyni] *maca* *jo*^m [=kurę] ... [...] *no wkładało się palec w odbyt ...* (Podgór); *macała* ... (Konin).

MACANIE – rzecz., ‘sprawdzanie, czy kura będzie znosić jajka’: *macanie* ... (Konin); (Rychwał); [m] *acanie* ... [...] *no wie"c jak to wygło"dało? ... trochę śmiesznie ... wygło"dało ... bo ... czszeba było ... paluszek ... ws... ws...adzić w kuperek i wtedy się wiedziało czy kura ma jajeczka czy nie ...* (Konin).

MACIEK – rzecz., 1. ‘brzuch świni’: (Milew); (Rychwał); 2. ‘żołądek świni’: *salceson* *robi się z golonek ... z mięsa z głowy ... wszystko się gotuje ... i wkłada się w maćka* ... (Rychwał); *na żolo"dek świni mówi się maciek* ... (Rychwał); [Na salceson] *no te kawałki mie"sa kładzie się ... mieli się i tego ... kładzie się ... w maćka* ... (Rychwał).

MACIORA – rzecz., ‘samica świni, która ma młode’: *maciora* ... (Konin); (Maliniec); (Rzgów); *maciora z prosiakami* ... (Ignacewo).

MAGAZYNEK – rzecz., ‘pomieszczenie służące przechowywaniu różnych przed-

miotów lub produktów’: [Schowanko to] *podre"czny przykuchenny magazynek* ... (Ignacewo).

MAGAZYNOWAĆ – czas., ‘przechowywać, składać, gromadzić’: *tu znowu mamy podobnom sytuacje jak dźrzewo we"giel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak samo było magazynowane ... w szopie bo ...* (Kolonia Wilczogóra); *potem się [torf] suszyło i magazynowało się gdzieś pod szopo"m bo to musi być suche* ... (Dąbrowica).

MAJ – rzecz., ‘piąty miesiąc roku’: *na wiosne się ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je się ... w miesio"cu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemię i ro-sno"m z tego ... krzaki* ... (Kolonia Wilczogóra).

MALEŃKI – przym., ekspres., ‘bardzo mały’: [Poziomki są] *podobne do truskawek tylko so"m bardzo maleńkie* ... (Borowo); *jak wychodzo"m maleńkie pokrzywy ... które ma-jo"m po dwa czszy centymetry ...* [...] *i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatke do każdego ... obiadu* ... (Kazimierz Biskupi).

MALUTKI – przym., ekspres., ‘bardzo mały’: *no kurcze jest malutkie a kurczak już jest trochę wie"kszy* ... (Budziszław Kościel-

ny); kurczak ... kurcze to jez malutkie zaraz ... (Sompolno); takie malutkie te włoski [u kury] ... to sie brało nad ogniem opalało ... (Konin); to chyba chodzi o takie malutkie ogródki ... tak ... czyli typu nie wiem ... fasolka marchewka pietruszka ... (Wilczyn); [Do święcenia przygotowywano] jajka kiełbase miód można było wzięć ... wszystkie owoce ... [...] owoce tam ... sól ... pieprz ... [...] chlebek ... [...] babeczke malutko^m ... (Milew); goⁿska to jes^t malutki taki grzybek który też ma czarny łepiek ale pod spodem ma jest bardziej żółty i taki suchy jak gdyby był ... (Stawiszyn); [Jagodzina to] krzew jagód ... taki malutki ... (Wilczyn); no jest to ciasto po... robi sie ... no moⁿka wiadomo ... jajko woda ... i rozwałkowuje sie ... no i wtedy grodzimy uszka ... ten jest ... grzyby sie doprawia ... no i wtedy lepimy sobie malutkie uszka ... (Paprotnia); stosowało sie mydélko [przy zaparciu u dzieci] no sie kroilo takie malutkie kawałeczki no i sie kładło dziecku ... no w dupke w odbył ... (Główiew); [Na roladę] piecze sie na krupczatce piecze sie biszkopcik taki malutki cieniutki [...] ... (Nowa Wieś).

MAŁO – przysł., ‘niewiele, niedużo’: no mało czegoś ... (Józwin).

MAŁY I – przym., ‘będący niewielkich rozmiarów’: ciele jes^t małe a cielak duży ... (Konin); (Wilczyn); ciele to małe a cielak to już taki ... podrastajoⁿcy ... (Święcia); rondel to jest taki mniejszy garnek z takim długim uchwytem ... (Grodziec); ciele małe sie urodzi a cielak to już jest wieⁿkszy ... (Goranin); małe od świni prosiak ... (Konin); patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... (Konin); no to jes mały płomień no no ... (Maliniec); na poczoⁿtku wiosny znowu to tutej to ... sie je wybierało bo były tak ... raz i tam małe i duże i średnie

wszys^tkie razym były przez to^m zime ... to zaś czea było wzięⁿś ... odkryć i tak ... jedyn koszyk drugi koszyg i czszeci i tak ... jedyn duży w jednej średnie a w czszecim mały ... no i potem sie do piwnicy ws... wyspało ... (Maliniec); z tego co s... co wiem ... małe-mu dziecku kiedys da... zawijano cukier ... w szmatke lniano^m i dawano do ssania ... (Ignacewo); małe bardzo delikatne a świnia ... dorosła ... to ... tonem ... grubszym ... [...] kwiczó^m ... (Wardężyn); kiedys jak opowiadały moje babcie to mówiły że ... w takij mały woreczek sypały cukier i to dawały [dziecku] do ssania ... (Dąbrowica); [Z gołębi robi się] rosół ... delikatne mieⁿso dla ... szczególnie dla ... małych dzieci ... [...] chorego ... (Sompolno); kurczę jest małe a kurczak duży ... (Rychwał); kurczak to dorosły ... rodzaj ... a kurcze to ... to ... małe ... (Podgór); przepis na naleśnik? ... [...] no ... daje sie ... mleczko ... moⁿke ... jajko ... troszke soli ... i można żeby były takie troszke pulchne można dodać ... mało^m łyżeczke ... proszku do pieczenia ... (Konin); młoda kurka niesie małe jajka ... (Milew); mleko z siary ... dodaje sie ... małym zwierzoⁿtko^m czy ... w ogóle zwierzeⁿto^m ... (Wilczyn); a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęze to tam ma powietrze troche ... jeszcze nie wykluje sie a już ma powietrze tam troszke ... do małego kurczaka ... (Milew); rosół [z gołębi] ... bardzo pyszny ... [...] dla wszyscy ... wszystkich moż... mogo^m jeść rosółek ... najwieⁿcyj do młodych małych dzieci ... bo mło... z młodych gołę^mbi jest bardzo smaczny rosółek ... (Milew); arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzialało duże od małych ... (Janów); poⁿczusie to sie bierze moⁿke ... przesiewa sie moⁿke ... robi sie ... re... wa... rozrabia sie rozczyzn z drożdży ... ubija sie jajeczka ... wszystkie składniki sie

dodaje ... dolewa sie spiryтусiku ... wyrabia sie ... zostawia sie do wyrośnię^{cia} ... a później sie formuje małe kuleczki ... wyrastają^m ... kładzie sie na tłuszcz ... i już so^m pieⁿkie poⁿczusie ... (Goranin); były takie małe [grzyby] jak to sie mówiło na nie? ... tańcówki ... (Wardężyn); zacierki to jest taka zupka mleczna zrobiona z jajka i z moⁿki ... [...] do miseczki wło... wyspać włożyć jajko wyspać moⁿke posypać solo^m rozgnieś na takie drobne małe jakby kruszoneczki i to ugotować na wodzie wodę odlać ... (Budziśław Kościelny); co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać [kiełbasę] żeby takie ... porcje ... mniejsze ... (Sompolno); [Zacierki] to so^m takie małe kluseczki ... (Rychwał); to jest masarnia ... to jest rzeźnia duża ... a jatka to może być mała ... (Milew); piskle małe ... (Milew); [Bedki to] inaczej grzyby ... takie wieⁿcej jak ... takie małe grzybki ... (Golina); borówka ... mała ... okroⁿgły owoc taki no taki ciemny on ma taki kolor ... (Wilczyn); sagan to jest taki mały emaliowany garnek ... z dwoma roⁿczkami ... nie? ... (Wilczyn); [Jagodzina] no to jest taka mała krzewinka na której rosno^m jagody ... (Janów); to była mała płotka a karaś był wieⁿkszy ... (Borowo); [Okon jest] mały czeⁿsto w paski ... (Ruda); w małym garⁿczku ... (Posada); w małym garnku ... [...] garnuszku ... (Modła); bo samica jest mniejsza samiec zawsze jest duży ... (Paprotnia); [Perliczka] o! to ma takie takie trochę mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropeczki ... (Janów); no jajeczka były podłożone pod kurkę i wyleⁿgała kurczaczki małe ... (Główiew); [Snelka to] czerstwy chleb ... kroi się w na małe kawałki ... i zalewa sie ciepłym mlekiem ... (Golina); garnuszek to mały garnek ... z uchem ... (Golina); poziomki so^m ... podobne do truskawek tylko dużo mniejsze i ... bardziej słodsze ... (Józwin); opieńki ... ro-

sno^m na pniu ścieⁿtntym dre... na ścieⁿtym drzewie ... małe białe i dużo ... (Rychwał); [Owoce tarniny to] małe takie śliwki o fioletowej barwie ... (Grzymiszew); [R1:] no nie wiem ja jakoś nie pamieⁿtam ale wiem ... coś takiego kiedyś że po prostu upalało sie to cukier na patelni pod wpływem goroⁿcej sie to roztopiało ... i ... i to sie robiły później ... [R2:] i dodawało sie śmietany i sie mieszało ... i ... [R1:] i to były twarde takie kuleczki i to ... [R2:] nie nie to nie były kuleczki ... taka masa później sie kroilo na ... na na ... na pat... na tyj blasze sie kroilo i jak wystygło to już takie mniejsze ... jak drobne ... zależy jak tam kto chciał kroić ... (Paprotnia); sowa to jeś^t ale sowa jeś^t nie jeś^t dużym ptakiem jeś^t małym ptakiem ale też ma ten charakterystyczny taki nos i też ma szpony no i też jeś^t drapieżnikiem ... (Nowa Wieś).

MAŁY II – rzecz., ‘porcja alkoholu’: czy wypijemy sobie po małym czy co? ... (Jaroszewice).

MAŁŻOWINA – rzecz., ‘część ciała osłaniająca wejście do ucha, składa się z chrząstki i skóry’: [R1:] salsesón to jeś^t tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... [...] na salsesón bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ... (Golina).

(MAR-ZNO^{ŃĆ}) – ZMAR-ZNO^{ŃĆ}, ZMARŻNO^{ŃĆ} – czas., ‘być wystawionym na działanie mrozu’: [Ziemniaki] były okrywane na zimie słomo^m zim... tymy ... zimio^m i tyⁿ-tami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); kopiec zbudowany jeś^t w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wsypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmar-zły ... (Ignacewo); jeżeli [ziemniaki] były trzymane w jakiś szo-

pach czy też garażach to na styropianie albo na jakimś drewnie i bardzo ciepło otulone ... z tego względu że jak ziemniak zmar-znie robi się słodki ... (Wilczyn); [Ludzie, którzy mają czerwone nosy] só^m zmar-znieⁿci ... (Święcia).

MASARNIA – rzecz., ‘zakład przetwarzający mięso (niekiedy także sprzedający swoje wyroby)’: [Masarnia to] *tam gdzie się wytwarza weⁿdliny ... (Budziszław Kościelny); masarnia to jes ... ta czeⁿść ... zakładu ... rzeźniczego ... gdzie produkuje się ... różne weⁿdliny ... (Sompolno); w masarni ... (Milew); (Rychwał); masarnia to jest miejsce w którym teraz sprzedawa... sprzedaje się mięso ... (Rychwał); no mieⁿso kupuje się w masarni albo w sklepie ... (Rychwał); w masarni to robimy kielbasy szynki ... wszystkie podroby ... (Rychwał); [Masarnia to] miejsce gdzie ... przerabia się mieⁿso na ... na kawałki się dzieli i sprzedaje się mieⁿso ... (Podgór); no masarnia to jes ta ... która jest ... wyrabia się ... weⁿdliny ... (Konin); a to tania jatka ... znowu to taka ... prawie masarnia ... no ... (Milew); to jest masarnia ... to jest rzeźnia duża ... a jatka to może być mała ... (Milew); [R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerabiają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jez ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzynia ... nie wiem ... (Golina).*

MASARNIK – rzecz., ‘osoba wyrabiająca przetwory z mięsa’: (Konin).

MASARZ – rzecz., ‘osoba wyrabiająca przetwory z mięsa’: *masarz ... lub rzeźnik ... (Budziszław Kościelny); (Konin); (Sompolno); [Przetwory z mięsa robi] [R1:] masarz ... [A rzeźnik czym się różni?] [R2:] rzeźnik to chyba zabijo ... (Golina).*

MASZYNA – rzecz., ‘urządzenie zawierające mechanizm, służące do wykonywania określonej pracy mechanicznej’: *maszynom ... (Wardężyń); to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparki i ona ... rozpryskiwała ... ziemie i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ... to so^m już ... koparki ... maszyny takie koparki które ... zbierają^m ... ziemniaki ... ludzie zbierali za to^m ... konno^m koparko^m ziemniaki ... a teraz so^m już maszyny ... (Konin); no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszynó^m ... sie wbijało w ziemie tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ... ¹o Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczki ... [...] dzisiaj teraz to tym teraz to już bioro^m tylko do maszyny do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtor jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatują^m na ziemie same ... [...] a gdzie kiedyś miałaś maszyny? ... graczkami wszys^tko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumi^esz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie*

zimnia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); [Ziemniaki wykopywało się] dawniej haczko^m ... teraz maszyno^m ... (Rychwał); torf wykopywało się na toⁿce zdejmujⁿc warstwe ... warstwe ... trawy ... aż do ... zwieⁿzłej mar... masy która ... któro^m sie ... kroilo ... specjalno^m maszyno^m wycioⁿgało ... z wody ... na zewnoⁿts ... i suszyło [...] ... maszyne tako^m któro^m nazywała sie ... torfownica ... (Ignacewo); była figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosypywała te ziemniaki ... (Rzgów); dzisiaj so^m wykopki ... wykopki sie robi kiedyś to samo jest tylko kiedyś graczy... graczko^m kopali a dzisiaj sie kopie maszynami kombajnami takimi zwanymi specjalnie do kopania ziemniaków ... (Kolonja Wilczogóra); to było dwurzyⁿdowa taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki sie wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sitka i te kartofle sie ... spadły na rzoⁿdki sie układały same ... i sło sie sie zbierało ... no tyle ... (Kolonja Wilczogóra); [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyⁿna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra); dzisiaj wykopuje sie [ziemniaki] kombajnem ... a dawniej ... bardzo dawno ... hacz... haczkó^m ... albo były te... maszyny ... elewatorowe ... (Dąbrowica); kopaczka ... to chodzi o tako^m nie wiem czy o konno^m kopaczke ta no to ta maszyna która miała takie ... nie wiem jak to nazwać takie jak koło czy co już teraz nie nie umie^m tego opisać ale widzieć widziałam

zbierałam ziemniaki po takiej kopaczce ... (Janów).

MASZYŃKA – rzecz., ‘specjalne urządzenie do rozdrabniania i mielenia różnych produktów, np. mięsa, warzyw itp.’: nóż ... albo maszynka do krojenia chleba ... (Milew); to sie po prostu tak ... kupujesz pomidory [na przecier] bo ... teraz nie ma ... no ... ktoś kto ma swoje to ma ... to jes jeszcze lepiej a jeżeli nie to ... ale musisz kupić pomidory z danego źródła żeby nie były nawożone i tak dalej żeby były ... i ... przynosisz do domu ... myjesz ... wycioⁿgasz te ... resztki które zostały ... no też ... jeżeli teraz so^m te maszynki ... to ich nie obierasz ... (Kazimierz Biskupi); [R1:] skwarki to so^m pozostałości po słoninie ... [...] ale ... jeszcze z tych skwarków właśnie potem przemielonych ciastka sie robiło ... [R2:] też ... no ... [R1:] ciasta przez maszynke kreⁿcone ... to były z tych skwarków ... [R2:] dodawało sie ... no ... [Mąki tam trzeba było dodać?] [R2:] tego to ja nie ale wiem że robili ... [R1:] nie pytej mi sie ale wiem że przez maszynke kreⁿcone takie ... ale wiem że to z tych skwarków robili ... z tego smalcu ... i takie ... to wychodziły ci takie ... o! ... [R2:] do maszynki od mieⁿsa była takie coś ... taka siateczka ... [R1:] i takie ciasteczka ci wychodziły ... teraz ... teraz możesz to kupić ... bo teraz so^m ... te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te kruche ciastka ... (Golina); szagówki ... [...] gotujóⁿc ziemniaczki ... po ugotowaniu ... przekreⁿcić przez maszynke ... dodaje sie moⁿki ... jajko ... i sie wyrobi ... niezbyt twardo ... i sie ... wykula i ... kroi ... na kawałeczki ... i só^m kluski ... (Wardężyn); przygotowywałam smalec ... biały czyli ... przetapiałam słoninke dodawałam sól pieprz ... i właśnie te skwareczki ... troche cebulki ... i robiliśmy

jeszcze szary smalec ...te ... to te skwarki które sie nam wytopily mieliliśmy przez maszynke i to wszystko połończyliśmy i to był nasz szary smalec ... [...] ja lubie ... i biały i szary ... (Konin); i takom ... takom ... m... mieszanke ... później ... sie kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam sie wypycha ... do tego jelita ... poczoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... miejsze ... i takie coś ... parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesięcioⁿt pieⁿć osimdziesiętⁿ stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć białom ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już bydzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m takom ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿ-dzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno); a salceson ... to sie znowu wykorzystuje ... czeⁿści z głowy tam ... ten ... jeⁿzor ... świni ... może być ... bardzo dobry ... troche tłustego troche ... no ale wieⁿkszości to ... z tej czeⁿści ... głowy ... no i ... tam jeszcze inne ... czeⁿści tam sie ... dodaje ż... ale ... jak to póź... późni sie ... tam ... wytwarza ... to nie wiem ... też sie chyba mieli to ... w maszynce ... ale nie znam no tak ... jak to tam później trwa ... (Sompolno); [Na kielbasy] mieli ... mieli sie maszynko^m mieⁿ-so ... na drobne ... nie? ... no i sie wtencas ... skreⁿci ... i wkłada ... flak ... (Rychwał); no ... mieⁿso sie mieli ... z... zatego ... kładzie sie czosnek kładzie sie majeranek sól to wszystko ... i to sie wymiesza i też ... sie nakłada do jelita ... nie? ... przez maszyn-

ke tam sie ro... tego ... pcha ... nie? ... [...] zwykła [kielbasa] jes weⁿdzona a ta jes biała ... nie? ... sie ... sie nie weⁿdzi tej kielbasy ... (Józwin); kaszanka ... albo kiszka ... [...] dolewa się ... krwi ... wymiesza się dos... doprowadia do smaku ... majeran...kiem najczeⁿściej solo^m i pieprzem po wymieszaniu ... przy pomocy specjalnej maszynki kładzie się we flaki ... no i potem ... gotuje sie^m to jeszcze ... te ... te kiel... te takie peⁿtka kiszki się gotuje w ... w ... w wodzie to znaczy w ... we wrzoⁿt... nie gotuje sie może tylko sie parzy we wrzoⁿtku o! ... (Borowo); [Na smalec] no to wytapia sie s... słonine woprzowo^m kroi sie jo^m w kostke i wytapia na goronⁿcym no na ogniu lub zmiele w maszynce i wtedy beⁿdo^m te skwarki jak to sie mówi beⁿdo^m drobne ... (Janów); [Na przecier] pomidory sie ... sparza ... żeby tó^m skórke obrać ... różnie robió^m ... i blendujo^m i przez maszynke przepuszczają^m ... i później czszeba gotować ... długo ... długo no tak ... żeby ta woda ... odparowała troche i późni wlewasz w słoiki i pasteryzujesz ... ku... ku... do garków ... (Pogorzałki).

MAŚLACZEK – rzecz., piesscz., ‘gatunek grzyba jadalnego o ciemnobrażowym kapeluszu, pokrytym lepką skórką, którą można łatwo oddzielić od mięszu’: no w mojej okolicy ... na przykład jes bardzo mało grzybków ... sie spotyka i aaa... jak już so^m ... to jakieś maślaczki ... kurki ... (Konin).

MAŚLAK – rzecz., ‘gatunek grzyba jadalnego o ciemnobrażowym kapeluszu, pokrytym lepką skórką, którą można łatwo oddzielić od mięszu’: [Do dedzenia nadają się] maślak podgrzybek kurki podpinkie sowy ... zielone goⁿski ... (Konin); borowik prawdziwek maślak ... podgrzybek ... goⁿska ... i jeszcze tam jo już wszystkich nie paniⁿtóm

... (Kolonia Wilczogóra); [W okolicy rosną] maślaki podgrzybki ... kozaki i prawdziwki ... (Budziśław Kościelny); (Stawiszyn); [W okolicy] kozaki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszczycy inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); maślak ma kapelusz z którego sie ścioⁿga tako^m błonke i to jest^t jest^t straszne obieranie tego grzyba to jest^t straszne ... (Stawiszyn); maślak to ma taki korzeń nieduży ... to so^m nieduże grzyby ... ale maślak to jest bardzo taki śliski ... ślimakowaty ... (Milew); [Najwięcej jest w okolicy] maślaków i czarnych łepków ... (Golina); [Maślak jest] też ciemny ... trzonek dość wysoki ... i jak sie go przycisnie od spodu robi zmienia kolor ... i jest taki lewki ... śliski ... wszystko sie do niego klei ... (Golina); ale so^m takie grzyby jak maślaki które niestety majo^m tako^m na kapeluszu ... tako^m ślizgo^m maść ... maż i to^m maść po prostu ścioⁿga sie z tako^m jakby skórko^m tego kapelusza ... (Wilczyn); maślak ... biały trzoneczek na którym jest taki delikatny ... jakby ko... kołnierzyk i z tego kołnierzyka jest taka jakby pochwa która ot... otacza pod spodem ten system go^mbczasty ... te ... go^mbczasty ... tak ... system go^mbczasty jest żółty i do góry jest taki delikatny ... lekko broⁿzowy kapelusz pokryty tako^m lepko^m mazio^m ... (Wilczyn); maślak ... ma ... na ... kapeluszu ... cieⁿko^m błonke któro^m trzeba ... zdjoⁿć ... żeby go użyć ... (Janów); [W okolicy najwięcej jest] podgrzybków i maślaków ... (Rosocha); [Maślak] kolorem jest^t trochę jest jaśniejszy od od od no czarnego łebka ... (Rosocha); [Do jedzenia nadają się] maślaki kozaki pieczarki ... [...] prawdziwki ... (Golina).

MATIAS – rzecz., ‘młody śledź, który ma bardzo tłuste, lekko słone i delikatne mię-

so’: zupa śledziowo ślepo to mówio^m bo kiedyś to sie z łba robiło czy ... ze śledzia ... z tego ... z mlecza ... a ślepó^m to sie robiło na przykład jak kupiłeś te ... ma... no te matiasy czy jakież ... nie? ... i takó^m ... to mówili ślepo tako zupa ... nie wiem czy to o to chodzi ... [...] to sie nie gotowało ... to normalnie robiłeś tam ze śmietany i ... i te ... trochę cebuli ... i takó^m zupe ... i trochę mleka kwaśnygo czy coś ... i w to śledzie kładłeś ... (Golina).

MAŻ – rzecz., ‘gęsta, kleista substancja’: ale so^m takie grzyby jak maślaki które niestety majo^m tako^m na kapeluszu ... tako^m ślizgo^m maść ... maż i to^m maść po prostu ścioⁿga sie z tako^m jakby skórko^m tego kapelusza ... (Wilczyn); maślak ... biały trzoneczek na którym jest taki delikatny ... jakby ko... kołnierzyk i z tego kołnierzyka jest taka jakby pochwa która ot... otacza pod spodem ten system go^mbczasty ... te ... go^mbczasty ... tak ... system go^mbczasty jest żółty i do góry jest taki delikatny ... lekko broⁿzowy kapelusz pokryty tako^m lepko^m mazio^m ... (Wilczyn).

MECH – rzecz., ‘drobna roślina tworząca darń w wilgotnych miejscach’: chodzi sie po lesie ... i gdzie jez runo ... i sie ma kostur w reⁿce i sie mchu paczszy czy rośnie grzyb ... no i czszea go sprawdzić czy to jes dobry czy niedobry czy jad... zjadliwy czy nie ... żeby sie nie otrudzić i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzyby blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m inne no to trochę czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonia Wilczogóra); no to myślę że u nas przeważajo^m lasy na których ... w których ściółka jest przede wszystkim zdominowana przez mech ... dlatego so^m to podgrzybki ... czyli czarne łepki ... tak ... to chyba jest podgrzybek ... tak to jest podgrzybek ... (Wilczyn).

MECHANICZNY > PIŁA MECHANICZNA.

MELASA – rzecz., ‘produkt uboczny produkcji cukru w postaci ciemnobrunatnego, gęstego syropu’: [Melasa] *to jes odpad właśnie ... z ... buraków ... k... jak sie produkuje cukier ...* (Józwin); [Melasa] *to so^m wytłoczyny ... z z bur... z buraków ... tak ...* (Borowo); [Melasa] *jest to odcioⁿg od właśnie robienia cukru w cukrowni ...* (Jaroszewice); [Melasa to] *wyrób wytwarzany z buraków ... odpady ...* (Rychwał); [Melasa] *to był chyba uboczny produkt który powstawał przy wytwarzaniu cukru ... kiedyś p... karmiło sie nim krowy ...* (Grzymiszew); *no melasa to ... melasa to jest ... czekej ... coś sie przerobio na tyn ... jag... melasa to chyba jak ... wyto... wytłoki buraki ... buroki cukrowe do ... do cukrowni ... sie wiezie ... oni przerabiaj^om tak to idzie tako ... tako melasa sie tako robi tako pulpa jak coś takie ... no to na to melasa chyba mówi^om ...* (Golina); *melasa ... to jes też ... takie coś że do melasy to też jeździłaś po to do cukrowni ... ale dostał tylko ten kto ocsawiał buraki cukrowe ... i ... to b... ale musiałaś mieć tak^om ... beczke ... olbrzymio^m czy dwustu litrowo^m czy czysztu zależy jak tam ... rolnik miał ... prawda? ... [...] to był taki ... płyn ... geⁿsty ... broⁿzowy płyn ... i ono to ... albo poda... polewali jedzenie ... albo dawali ... do picia ... do krów ...* (Kazimierz Biskupi).

MENEL – rzecz., ‘męczyzna nadużywający alkoholu’: *pijok lub menel ... niekiedy moczymorda ...* (Grzymiszew).

MEŃ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać krowy’: *meń meń meń! ...* (Goraniin).

MESZEK – rzecz., przen., ‘drobne piórka, puszek’: *po co sie [kurę] opalo? ... no opala*

sie po to gdy jó^m sie oskubie to só^m jeszcze takie włoski meszek jes^t ... nie? ... takie włoski pióreczka czy tam coś teg... to trzeba opalić jo^m ... nie? ... (Modła).

METALOWY – przym., ‘zrobiony z metalu’: [Popiół wyjmuje się] *szufelko^m ... drewniano^m... [...] nie! ... metalowo^m ...* (Konin); *a żarzoⁿdca nad nimi stoł i miały graki ... tak? ... metalowe [...] ...* (Kolonja Wilczogóra); [Rodzaje garnków] *polewane ... metalowe ...* (Wilczyn); [Arfa] *jest to taki przyrzoⁿd z preⁿtów ... metalowych ...* (Golina); [Drzwiczki w piecu chlebowym były] *metalowe ...* (Kolonja Wilczogóra); *pogrzebacz metalowy ...* (Golina); [Garnki] *mogo^m być duże małe ... emaliowane metalowe z grubym dnem z cieⁿkim dnem ...* (Wilczyn); [Wędzarkę] *najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ...* (Borowo); *hebel jest drewniany z metalowym ostrzem i tak sie hebluje ...* (Ruda); *to mleko było przechowywane w tak zwanych takich kaniach ... to były takie metalowe ...* (Krągola); *no to dziabka do ziemniaków no to była takie trzy widły ... no nie? ... [...] to była taka metalowa trzy takie palce miały i to było na takim kiju no i to sie zakładało za ten ...* (Paprotnia).

METR – rzecz., ‘jednostka miary, 1/1000 kilometra’: *ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdruj^om sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przechszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^rrzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goróⁿco tylko chłodno ... tak było przechowywane*

przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra); to jest kopiec ... [...] to jest tako dziura ... na gły^mbokości gdzieś czterdzieści do pieⁿdziesieⁿciu centymetrów ... półtora metra szeroko ... a długo to zależy ile jest ziemniaków ... (Dąbrowica).

MEWKA – rzecz., ‘grupa ras gołębi’: [Gołębie] pocztowe polusy mewki garłacze ... (Budziszław Kościelny).

MIEĆ > MIEĆ W CZUBIE; MIEĆ WYPITE.

MIEĆ W CZUBIE – fraza, ‘być pod wpływem alkoholu’: [Ktoś ma w czubie] *no też no ma ... no wypił ... dużo alkoholu ... (Józwin); [Ktoś ma w czubie] to znaczy że ... jes ... lek[k]o podпиты ... (Borowo); (Grzymiszew); ktoś ma w czubie ... no to znaczy że chyba też nadużył alkoholu ... (Kragoła); [Ktoś ma w czubie] [R1:] no w... wypite ... [R2:] za dużo wódki wypił ... (Jaroszewice); (Rychwał); [Ktoś ma w czubie] no na... nachlany ... napity ... (Wyszyna).*

MIEĆ WYPITE – fraza, ‘być pod wpływem alkoholu’: [Ktoś ma w czubie] [R1:] *no w... wypite ... [R2:] za dużo wódki wypił ... (Jaroszewice).*

MIEDZA – rzecz., ‘pas niezaoranej ziemi oddzielający pola’: [R1:] *pierdziołki ... uliⁿżałki ... [...] [R1:] to już ... zleciały to ... nieroz to jo myślałem że to zgnite a ona już tako była ... no mocno dojrzało ... i smakowaa ... to ani ... nie nie była zgnito ... sie jadło to ... w parku były takie dwie ... jeszcze ... a przeważnie ... dużo rosło na miedzach kiedyś ... rolnicy ... [Na Sługocinku całe drogi są zasadzone. Chyba jabłkami] [R1:] no to jabka ... [R2:] czereśnie kiedyś były ...*

[R1:] *kiedyś były czereśnie ... no czereśnie to były tu od Majdan aż ... do Myślitorza to już ... cały rzóⁿd cereśni było ... tam dali znowu były jabka ... w Sługocin ... Dolany to już jabka ... [...] no dobre dobre ... no no ... papierówki tam rosnó^m ... (Golina); jak żeśmy jechali ... do mojej babci na wieś ... to ... przedtem był jakiś taki zwyczaj ... obsadzania takimi dzikimi ... sliwkami ... gruszkami ... na ... miedzach ... [...] miedza ... jes to taka ... czszydzieści czterdzieści centymetrów ... niezaoranej ziemi ... dzieło^c ... jeden pas ... ziemi ... od drugiego ... no to znaczy sie so^msiad dzieli swoje ... tak? ... [...] no ... i to ... tam nad każdej takiej ... wiesz ... a żeby jeszcze nie wje... tak zwane orywanie się ... bo jak orał ... przedtem końmi ... no to zajechał to^m jedno^m skibe ... [...] no i już tó^m ... ziemie zakosił jedno^m sss...kibe na swoje pole ... prawda? ... [...] wieⁿc żeby tego nie robił ... to były tak zwane ... dzikie właśnie te sliwki ... i dzikie gruszki wsadzone ... [...] i właśnie na to mówili psionki ... ale one były bardzo dobre ... tak zwane uleⁿgałki ... jak one bo na drzewie były bardzo takie cierpkie że ... aż jeⁿzyk sztywniał ... ale wiesz ... jak później ... one spadły ... poleżały ... to były tak smaczne że teraz byś zamieniła ... nawet jabłuszko na tako^m gruszkę ... (Kazimierz Biskupi).*

MIE^{JN}SITY – przym., ‘gruby, pełny, niemający pustych przestrzeni’: *glubka? ... jes wieⁿksza ... bardziej mieⁿsita ... (Borowo).*

MIEJSKI – przym., ‘żyjący w mieście’: *goło^mb miejski ... (Podgór).*

MIE^NSKO, MIY^NSKO, MJE^NSKO – rzecz., *pieszcz., ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna’: rosół gotuje sie ... za... do gotujoⁿcej wody ... wkłada sie mieⁿsko wody*

zasolonej ... wkłada sie mieⁿska ... jak sie zacznie gotować wkładamy warzywa ... marchewke ... pietruszke ... ziele ... angielskie ... pieprz ... wszystko to ... co ... przystoi ... do rosolu ... (Wardężyn); tak zwane dziady ... czyli ugotowane ukrychane [ziemniaki] dodane troche moⁿki ukrychane konkretnie no i do tego buł samożone jakieś mjeⁿska ze skwareczki z cebulko^m ... (Budziśław Kościelny); na obiad sie jada zupe i ... i drugie danie ... [...] no zupa ... na przykład kapuśniak ... i potem ziemniaczki czy kasze i ... i polano^m sosem ... i kawałek mieⁿska ... (Milew); [Na obiad jada się] zupe i drugie danie ... ziemniaki jakieś mieⁿska warzywa ... (Golina); jedzenie [na Boże Narodzenie] to było takie że mamcha upiekła placki drożdżowe no i była kiołbaska herbatka masło no i troszeczkę było mieⁿska ... (Główiew); zimne nóżki ... [...] gotuje sie wywar z kt... z gd... z nóg świński^ej golonki z warzywami i później jak to ostygnie to sie kroⁱ mjeⁿska w kawałeczki zalewa sie goroⁿcym tym rosołem i gotowe ... dodać można jajko lub groszek zielony ... (Rzgów); no galaretka ... [...] zimne nóżki ... [...] gotujⁿc ... wywar ... z nówek ... ktoś lubi drobiowe to z drobiu ... a ktoś ... wieprzowe to z nówek wieprzowych z golonek ... mieⁿska sie obiera ... i wywarzym tym ... jeszcze przede wszystkim tak jak teraz to czszeba łoⁿczyć żelatyno^m ... i sie zalewa ... i powstaj^m zimne nóżki ... (Wardężyn); [Na Wielkanoc] ciasta były pieczone bigos był gotowany mjeⁿska pieczone ... (Budziśław Kościelny); na pewno gotuje sie rosółek i do tego sie wrzuca jakieś mieⁿska ... (Wilczyn); salceson robi sie z takiego fajnego chudego mieⁿska można dołożyć golonczke ... (Ruda); kielbaso^m biało^m robi sie też z mieⁿska peklowanego tylko sie jej nie weⁿdzi ... [...] bo biało^m kielbase dajemy na surowo albo parz... parzono^m bez weⁿdzenia ... (Ruda); [Nadzienie do kaczki to]

mieⁿska woⁿtróbką przyprawy ... (Józwin); kapuśniak z kwaszonej kapustki na mieⁿska i przyprawy ziemniaczki sie wkrawa w kosteczke ... (Józwin); a kotled mielony no to jest bez ... kaszy bez ryżu ... samo mieⁿska ... jajeczko ... o! jakiegoś tam troszke ... u... z jedno^m bułke namoczono^m ... w mleczku oćciśnieⁿto^m ... przyprawy ... tak samo ... majeranek wegetka ... pieprz sól ... (Święcia); [R1:] no nadzienie od kaczki to ... składa sie z woⁿtróbką i mielonego mieⁿska troszke słoninki i to sie wszys^tko ... [R2:] jajeczko można wbić ... [R1:] to tak to sie wszys^tko ... [R2:] wyrobi ... [R1:] przyprawi przyprawami wyrabia sie no i sie kaczke nadziewa i potem kaczke sie zaprawia ładnie i nadziewamy i pieczemy kaczke ... (Kragola); [Świniobicie] no nie umie tego skojarzyć no to jes^t ... zabija sie świnię i robi sie wyroby szynki sie wyⁿdzi i ... i miyⁿska do zamrażarki sie kładzie i ... (Wyszyna).

MIE^NSNY, MIY^NSNY – przym., 1. ‘zrobiony z mięsa’: [Po poświęceniu pokarmów w Wielką Sobotę] można spożyć ... potrawy mieⁿsne ... (Święcia); przyrzoⁿdzać rolade mieⁿsno^m i można przyrzoⁿdzać rolade słodko^m ... (Golina); na wywarze mieⁿsnym i też sie gro... daje sie sypie sie groch razem z mieⁿsem bo grochówka musi sie groch musi sie dużo i długo gotować ... (Nowa Wieś); no zależy ż czego ... z cias...ta na słodko czy rolady mieⁿsne można przyrzoⁿdzać ... (Święcia); rolade mieⁿsno^m czy rolade z ciasta? ... (Kragola); 2. ‘taki, w którym sprzedaje się mięso’: [Kupuję] w sklepie mieⁿsnym ... czy na stoisku mieⁿsnym ... w weⁿdlinars...kim o! ... (Sompolno); [Mięso się kupuje] no w sklepie ... mieⁿsnym ... (Podgór); [Mięso się kupuje?] [R1:] w sklepie ... [R2:] no ale to ... kiedyś to były ... [R1:] jatki ... jatki mówili ... [...] na sklep miyⁿsny mówili jatka ... nie? ... (Golina).

MIE^NSO, MIĘSO, MI^NSO, MIY^NSO, MJE^NSO – rzecz., ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna’: [Na bigos] *gotuje sie kapuste i dokłada sie mjeⁿso* ... (Konin); (Rzgów); [Na bigos] *kroi sie kapuste ... smaży sie mieⁿso cebulke daje sie przyprawy ... grzybki ... no co ... kto ... bardziej co lubi ... rodzynki* ... (Święcia); *mieⁿso prze... w beczkach ... solono mieⁿso ... bo nie było kiedyś ... kiedyś[ś] ... w tych czasach so^m lodówki to sie mrozi a kiedyś nie było i ... to wszystko ... w beczki kładli i ludzie zakopywali w ziemi* ... (Konin); *najpie^w stawiam wode ... woda sie zagotuje ... mieⁿso już jez uszykowane ... wkładam pomału sie gotuje dokładam warzywa to co poczeszne i ... rosół na małym ogniu ugotuje sie* ... (Maliniec); [Rosół gotuje] *no zazwyczaj tak do półtorej godziny zależy jakie miyⁿso jest też ... nie? ... (Maliniec); w... to było prosze ciebie normalnie ... normalnie jak na dworze jag latem to ... napaliło sie w jakiś misce ... ogień żeby był wiⁿsz? ... i a na to^m miskó^m były był taki droⁿczek i to miyⁿso było po... powioⁿzane na tym dróⁿzku i sie pod... podkładało po trochu ogieⁿ po trochu żeby był i sie tak taka jak wyⁿdzarka była* ... (Maliniec); *chabas? ... no mieⁿso ... [...] t^luste mieⁿso ... t^luste od szynki* ... (Maliniec); [Rosół to] *woda ... mieⁿso ... warzywa* ... (Rychwał); [Chabas to] *mieⁿso* ... (Rychwał); [Na rosół] *przede wszystkim czszeba mieć miyⁿso ... albo wołowe albo ... drobiowe ... i do tego ... bardzo dużo warzyw ... gotuje sie ... długo na wolnym ogniu ... w warzy... w skład warzyw wchodzo^m ... marchewka pietruszka seler por oraz ... przypalona cebula* ... (Ignacewo); *odździałało sie słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera* ... (Ignacewo); [Dawniej] *mieⁿso przechowywano solone lub ... owijano w li-*

ście ... chrzanu ... (Ignacewo); *chabas to jez mieⁿso* ... (Ignacewo); *rosół gotuje się z mjeⁿsa różnego rodzaju może to być mjeⁿso wołowe ... drobiowe ... w... wieprzowe wkłada sie umyte mjeⁿso wkłada sie do zimnej wody dodaje sie warzywa i gotuje sie na wolnym ogniu* ... (Rzgów); *jak sie zabijało [świnie] to najpi^erw musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... potem gotujoⁿco^m wodo^m sie wodo^m polywało siers i sie skrobało ... i sie skrobało i ta siersć ... sie wycierało i nie było tej siersci ... nie? ... i to była gładka skóra* ... (Kolonia Wilczogóra); *właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami byby... drewniane beki i sie solilo mjeⁿsa ... sie solilo mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso* ... (Kolonia Wilczogóra); *no nie było mjeⁿso sie g... gotowało w słoikach ... i sie zagotowywstało w słoikach żebyś nie się nie popsuly i były przechowywane w tych kopcach w tych piwniczkach* ... (Kolonia Wilczogóra); *chabas ... po prostu to jes ... s... s... ogólny zestaw mieⁿsa* ... (Wardężyn); *myje mieⁿso ... porcuje ... wkładam do zimnej wody ... najlepsze na rosół jest mięso mieszane to znaczny drobiowe z ... wołowe ... lub wieprzowe ... dokładam warzywa ... seler marchew pietruszke por ... lubczyk ... i ... i przyprawy ... ziele angielskie ... liście lałrowe* ... (Dąbrowica); [Na rosół] *mięso z kurczaka wkładamy w zimną wode ... dodajemy opalono^m cebulke zo^mbek czosnku dużo włoszczyzny ... i gotujemy to na bardzo wolnym ogniu* ... (Konin); [Z gołębi robi się] *rosół ... delikatne mieⁿso dla ... szczególnie dla ... małych dzieci ... [...] chorego* ... (Sompolno); [Nadzienie do kaczki lub gęsi] *sie przyrzoⁿdza bulke .. woⁿtróbkę ... cebule ... żołoⁿdek ... i mieⁿso ... no? ... (Rychwał); to*

jest marynata z mieⁿsa mielonego która ... do której dodaje się różnego rodzaju zioła ... warz... owoce ... (Podgór); [Ludzie trzymają krowy] na mieⁿso i mleko ... (Wilczyn); [Na bigos] kapusta ... dodaje się mieⁿso ... weⁿdline ... przyprawy ... i gotuje się dość długo ... do smaku ... (Wilczyn); na obiad to pier^wsze danie jest drugie danie zupa no i ziemn... na drugie to obiad i na drugie przepraszam danie były ziemniaki zawsze z jakimś mjeⁿsem ... (Stawiszyn); chabas mjeⁿcho ... mjeⁿso ... (Stawiszyn); można usmażyć mieⁿso ... można okrasić kapuste ... no to jest dobry [kaczy] tłuszcz ... (Milew); chabas to kiedyś ... na mięso ... no na mieⁿso ... (Milew); myślę że [na obiad je się] zupy ... ziemniaki z meⁿsem ... surówki ... (Janów); [Chabas] to kiedyś tak mówiono na mieⁿso ... (Janów); czernina ... [...] to już mówiłyśmy ... warzywa owoce mieⁿso ... krew ... i zabelana ... (Golina); no kiedyś wiadomo że te czasy były ... były bardzo ubogie wieⁿc ... te obiady nie były takie obfite w ... typu ... je... pierwsze danie drugie danie ... danie ... kiedyś wydaje mi się że częściej stawiano na coś właśnie co ... że coś zrobimy z moⁿki ziemniaków ... czyli jakieś kluski jakieś placki a naleśniki czy placki na pyrach coś w tym stylu ... mięso to był rarytas ... jak już była zupa to w ogóle ... czy też bardziej jedzono jakieś dania warzywne ... natomiast u nas teraz no praktycznie dominuje mieⁿso z czymś ... tak mamy ... jeszcze najczęⁿściej jest to smażone na tłuszczu ... (Wilczyn); [Chabas] to to to to jest generalnie to można powiedzieć mieⁿso a głównie mieⁿso tłuste a a nawet słonina ... no zależy jak kto co tam do czego ... (Rosocha); [R1:] no brytfanna to nie bo brytfanna do miyⁿs ... [...] nie przykrywosz ... do placka ... do placka ... [R2:] do placka to jest brytfanna? ... [R1:] no brytfanna ... [R3:] forymka! ... forymka do placka ... [R1:] no

brytfanna na takie nie mówili?... jag mówili? ... [R2:] kurcze! ... jag mówili? ... [R3:] no for... brytfanna też mówili ... [R2:] normalnie ... no to ... ciasto pieczesz wefe... weforemce ... ale w brytfance? ... [R1:] brytfanna no ... (Golina); [chy]ba może taki sos szary się robi ... ale nie wiem ... no bo nierozrobió^m jajka takie ... w szarym sosie ... sarzym ... wiyⁿcy w musztardowym mogó^m robić ... i to ... [...] robiż jakiś tam sos ... wodę zagotujeż i za... zrobisz tó^m zasmażkę ... nie? ... soli pieprzu wszyskigó ... i to taki sos zrobi się ... i to taki szary soz jez i wrzucisz w to jajka i mosz ... zamiast miyⁿsa ... danie takie ... z szarym szosie ... (Golina); na weselu to jedli tak kapusta z grochym kiołbasa na ciepło i były różne kotlety czy zrazy nie wiym jak powiedzieć ... bo to kiedyś godali zrazy na kotlety ... zrazy były no i kurze miyⁿso ... placek drożdżowy był kaszanka była i i chleb i herbata i to wszystko ... (Głóview); [Na Wielkanoc] no przede wszystkim ... dużo mieⁿsa ... było pieczone ... no ... obfite jedzenie ... (Wilczyn); z cukrem ... śmietano^m ... z keczupem ... niektórzy [placki ziemniaczane] jedzo^m z mieⁿsem ... z czym ... dowolnie ... (Wilczyn); [R1:] kiedyś to był post bardzo ścisły to ... [R2:] zakaz zakaz jedzenia mjeⁿsa ... (Stawiszyn); na golonke no ... to tylna noga gotowana w wodzie bardzo długo z solo^m z przyprawami pieprzem ziele angielskie liść lałrowy i to się gotuje i to^m to^m częⁿś tako^m z chudym mjeⁿsem takim to jest taka golonka ... (Stawiszyn); [Na Wielkanoc przygotowuje się] jakiś tam żurek ... jakieś weⁿdliny dobre ... mieⁿsa ... sałatki ... (Grodziec); skwarki ... [...] [to] mieⁿso wytopione ... (Rychwał); [Suszone owoce wykorzystywano] do zupy ... do pieczenia ciast owoce były śliwki do miyⁿsa ... (Kolonja Wilczogóra); parzybroda to jest młoda kapusta ... to tak jest jak parzycha inaczej na to mówili ... parzybro-

da parzycha tak ... kartofel marchew w kosteczke sie gotowało ... no i i i kapuste sie kroilo w szerokie paski słodko^m i na to sie gotowało kawalek tam mieⁿsa był swińskiego włożony wieprzowiny kawalek żeby sie dobrze nagotowało i to właśnie na to tak mówili ... (Kolonia Wilczogóra); galareta czy zimne nóżki sie gotuje ... normalnie w świecie ... gotuje sie ... a mieⁿso jez mieⁿkie potem sie ocstawia wywar ... sie przelewo czyś... żeby wywar był czysty ... miyⁿso sie obierze z... do kości i myli przez maszynke i ponownie ... i sie kładzie do garczka i zagotowywuje jeszcze raz i do ostudzenia ... nie?... (Kolonia Wilczogóra); to może chodzi o kapuśniak bo on jest zawsze kwaśny ... oczywiście gotujemy go na wywarze takim z mięsa i z włoszczyzny ... dodajemy kiszoną kapuste i ziemniaczki i ... przesmażamy skwarki ... (Konin); kotlet to jest robiony z mjeⁿsa mjelonego świńskiego ... (Budziszław Kościelny); [Na kielbasy] no bierze sie mjeⁿso z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo^m pieprzem i to sie wyrabia reⁿkoma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świniaka ... (Budziszław Kościelny); salseson sie robi z jeⁿzyka świńskiego z uszu świńskich i z mjensa takiego chudego ... (Budziszław Kościelny); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po...wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdvice i tak dalej ... i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzież nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); ro^mbanka no to jes właśnie ... jakiś ... wieⁿk-szy kawalek ... kawał mieⁿsa ... ro^mbany ... siekiro^m na ... drob...niejsze czeⁿści ... (Sompolno); jatka to jes ... to jes taki punkt ... ja tak so[b]ie kojarze ... gdzie sprzedawa-

no ... przy ... rzeźni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ... (Sompolno); [Rąbanka] to jest mięso poćwiartowane z kośćmi ... (Rychwał); masarnia to jest miejsce w którym teraz sprzedawa... sprzedaje sie mięso ... (Rychwał); trzeba mieⁿso ubić ... przyprawić solo^m i pieprzem ... w środek włożyć co tam sie chce czy ogórka czy ser czy maselko i zawinoⁿć ... (Rychwał); ro^mbanka ... to jes ... kawalki mieⁿsa z kości^m ... (Rychwał); [Jak robi się kielbasy?] wypcha sie mielone miyⁿso w jelita świni ... (Podgór); no to właśnie [jatką] był kiedyś dawno nazywany tak sklep z mieⁿsem ... (Podgór); [Masarnia to] miejsce gdzie ... przerabia sie mieⁿso na ... na kawalki sie dzieli i sprzedaje sie mieⁿso ... (Podgór); ro-dzaje mieⁿsa no to so^m takie ... podgardle jest ... żeberka so^m ... uda so^m ... czyli ... takie ... kulki ... szynkowe ... no ... jeszcze tam innych jest ... takich ... dużo ... (Konin); no potrawy przygotowywane na Świeⁿta na przykład był ... bigos ... kluski z makiem ... karp ... w galarecie ... karp ... pieczony ... no i ... najróżniejsze jeszcze inne ... pierożki ... z mieⁿsem były ... no ... co jeszcze? ... no tak zależy ... kto ... jeszcze tam ... co ... chciał ... (Konin); no tego ... ro^mbanka tak ... [...] [to] kawalki mieⁿsa na drobno już pocieⁿte ... (Milew); no to ... piersi inaczej i skrzydełka inaczej ... i te giczki czy jak tam nóżki inaczej ... [...] jedno jest do pieczenia drugie na ... na gotowania na rosół sie nadaje ... ale raczyj kurczaka mieⁿso to sie wszystko nadaje na ... do rosółu ... (Milew); szynka to już jez miyⁿso ... (Golina); kotlet to może być schabowy no to ze schabu miⁿso ... a może być kotlet ... mielony ... no to znowu mielone miⁿso ... nie? ... (Golina); zimne nóżki to rozgotowuje się nóżki wieprzowe i sie rozgotowuje i to obiera sie oczywiście te te te kości wywala sie i to

i z... do tego ... i to przekłada sie w takie mi-
seczki małe i do lodówki to tak zgeⁿstniało
i były zimne nóżki tylko to mjeⁿsem mjeⁿsem
takim tłustym ja to tak niekoniecznie to lu-
bie ... (Stawiszyn); zimne nóżki ... [...] go-
tuje sie mieⁿso i sie je przyprawia tam różny-
mi warzywami potem ... po ugotowaniu sie
kroi na drobne kawałki ... i do tego ... do
tego wywaru można dodać żelatynę żeby
było sztywniejsze i sie zalewa to mieⁿso na
półmisku czy ... czy w jakiejś miseczce ...
i sie zalewa ... i wystawia sie do chłodnego
to sie stwardnie i ... i so^m zimne nóżki ...
(Milew); to inaczej zimne nóżki albo galat
... może być drobiowy może być wieprzowy
... [...] kupuje sie odpowiednie mieⁿso gotu-
je ... z warzywami ... jarzyny różne ... do
smaku soli sie pieprzy i potem obiera sie to
mieⁿso ... nakłada w salaterki i zalewa tym
wywarem nagotowanym ... (Golina); po
pierwsze musiała pojawić sie pierwsza
gwiazdka na niebie ... i musiała być dwana-
ście potraw które oczywiście były postne ...
dopuszczalnym mieⁿsem było mieⁿso z ryby
... (Wilczyn); to sie poz... nazywało zimne
nóżki ... [...] no to sie gotuje bardzo długo
właśnie nóżki wieprzowe ... ewentualnie go-
lonki ... mieⁿso dodają^c z warzywami ...
i później sie schładza ... i wychodzi taka ga-
laretka z mieⁿsem ... (Janów); aaa! to s...
jes... sie kroi ... na kawałki mieⁿsa właśnie
z takiego świeżego ... i sie wszystko ... kładzie
do ... garnka sie ... s...maży p... i ... cebulke
i to i to sie nazywało smażonka ... (Józwin);
no też sie ... osmaża mieⁿso ... pocsmaza sie
za... zatego i sie do słoika kładzie i sie tym
tłuszczem zalewa ... (Józwin); na wsi świ-
nobiciem nazywa...no ... czynność która
polegała na zabiciu zwierzeⁿcia ... no i prze-
robieniu ... tego mieⁿsa na ... wyroby różne
... (Borowo); naj...czeⁿściej to opiekano to
mieⁿso na patelni ... naste^mpie dzielono na
czeⁿści wkładano do ... słoika ... iii ... paste-

ryzowano ... oczywiście ... p... uprzednio
też ... tam osolono pieprzono ... majeranki
mien... dokładano ... przyprawy ... jednym
słowem różne i naste^mpie ... kład... słoik
zamykano ... i ... pasteryzowano ... no ... go
... (Borowo); [Obkład] no wiem że to so^m
plastryyy ... mieⁿsa ... [...] nakładane na ...
chleb ... no ... czy tam jeszcze warzywo do-
kładano ... nie? ... pomidora ... no ... [...] takie plasterki ... nakładane na chleb ...
(Borowo); a jak sie robi? ... kaszanke kasze
sie parzy w oddzielnym garⁿku najpierw to
sie gotuje ... woⁿtrobe mieⁿso tam podgardle
na to^m kaszanke wszys^tko sie mieli woⁿtrobe
wszys^tko sie mieli kasze sie paruje wszys^tko
sie razem miesza wlewa sie krew nabija sie
we flaki i sie weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy sie
to w kociołku ... (Główiew); słoiki mieⁿso to
też żeśmy zapeklo... zasolili najpierw było
podsmażane ... kładzone do słoika zalewane
było t^luszczem i dwie godziny sie gotowało
pod gumko^m musiał być słoik ... (Główiew);
roladki to nie zrazy so^m? ... zrazy ... no roz-
bija sie mieⁿso nie mogo^m być z wieprzowiny
mogo^m być i z wołowiny ... na to sie rozbija
mieⁿso cieniutko tak żeby było rozbite sma-
ruje sie musztardo^m na to sie kładzie boczek
cebulke ogórek i sie zawija i sie piecze ... na
patelni ... (Główiew); świeżonka no to jes^t
mieⁿso w kosteczke i smażymy ... (Ruda);
[Żeby peklować szynkę] robi sie zalewem
zs... ze słon^om z przyprawami i mieⁿso ukła-
da sie szczelnie w słojach i zalewa sie to^m za-
lewo^m ... (Posada); kure opalało sie żeby
było żeby nie miała włosków żeby było
smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] lało sie
spirytus i k... podpalało sie zapalczko^m i sie
trzymało kure nad tym płomieniem i obra-
cało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posa-
da); mieⁿso be... bez tłuszczu tak? ... no to
chyba w jakimś specjalnym garⁿku mieⁿso
sie sie gotuje na jak na parze i to jes^t bez
tłuszczu ... (Modła); biały barszcz? ... no to

się na na rosół jak się ugotuje rosół z mieⁿ-sem to potem się bierze śmietane moⁿke w te śmietane się rozbija i się wylewa na ten rosół i jest biały barszcz ... i dolewa się octu ... nie? ... trochę i to jest biały barszcz ... nie? ... (Modła); no biały barszcz no to wiadomo ... robi się no najlepiej albo na mieⁿsie z królik... króliczym ... co się ... no wiadomo ... marchewka pietruszka woda oczywiście w pierwszym tym ... no i potem dodaje się ocet ... no i zaklepuje się ... i jest majeranek w tym no i ziele angielskie liść laurowy ... to jest po prostu biały barszcz ... (Paprotnia); [Na biały barszcz] gotuje się wywar z... na mieⁿsie i zaprawia się tym wywar jak się już to mieⁿso ugotuje śmietan^om z móⁿkó^m ... albo z... mleko z moⁿko^m zalywo i potem dolewa się śmietany ... (Wróblina); kotlet mielony no też się robi z mieⁿsa mielonego i się doprawia ... jajko bułka ... (Główiew); mieⁿso zmielić ... razem z natk^om ... i pieczarkami ... oraz z woⁿtróbk^om ... dodać ... jajko sól pieprz musztardę ... i bułkę tart^om ... wyrobić farsz napchać kaczke nadzie- niem ... (Golina); kotlet mielony robi się z mieⁿsa mielonego które się przyprawia so- lem pieprzem majranko^m cebulke się daje i się klepie kotlecki i się smaży na patelce ... (Nowa Wieś); w Kazimierzu Biskupim był skup mieⁿsa ... [...] [sprzedawano] opasy bydło ... (Józwin); [Nadzienie do kaczki to] woⁿtróbka ... mieⁿso mielone ... przyprawy do tego ... (Święcia); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnie i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klaszto- rze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie prze- rabiano to na mieⁿso ... (Kazimierz Bisku- pi); [Na gołąbki] musi być kapusta ... ach... n... na ... w środku nadzienie ... z kaszy ... lub z ryżu ... to i w... mieⁿso mielone ... do tego ... i ... i ... natka pietruszki ... no wa-

rzywa można dodać ... różne ... i w to się zawija ... (Pogorzałki); mieⁿso się tego poso- li się z przyprawami i ubija się szczególnie w słoikach i gotuje się ... (Posada); no mieⁿ- so w słoiki to tak samo no musisz upiec ... i te na patelni i w... potem w słoiki pokł^osć i w tych słoikach gotować ... jeszcze ... nie? ... wlać tam trochę tłuszczu i gotować w sło- ikach ... nie? ... żeby złapały te dekielka ... (Modła); [Brojlery] to so^m takie dosyć duże kury które so^m t... po prostu hodowane tylko na mieⁿso dlatego one so^m takie ocieⁿżałe dużo siedzo^m i jedzo^m ... (Janów); dziczyzna to jest czyli czy... czyli dziczyzna to so^m to jest mieⁿso ptak... mieⁿso zwierzoⁿt dziko... żyjoⁿcych ... (Nowa Wieś); dziczyzna to jes ... mieⁿso z dzikich zwierzoⁿt ... (Pogorzał- ki); smażonka ... no może my mówimy ina- czej trochę no smażonka ... to jest miyⁿso świeże ze ze świnia i i podsmażane i pod- lewane wodo^m i i dodanie dodaje się woⁿ- tróbkę i to wychodzi właśnie taka smażonka ... (Wróblina); to się pekluje i i się nakłada w słoiki i wtedy te słoiki się zakreⁿca i zago- towuje się i i wtedy jest to miyⁿso w słoikach ... (Wyszyna).

MIE^NSZAĆ, MIESZAĆ, MIĘSZAĆ, MI- SZAĆ, MIYSZAĆ – POMIESZAĆ – PRZE- MIESZAĆ – WYMIESZAĆ, WYMIĘSZAĆ, WYMIYSZAĆ – ZMIESZAĆ – czas., 'łączyć coś, zmieniając położenie składowych ele- mentów': najlepsze na rosół jest mięso mie- szane to znaczy drobiowe z ... wołowe ... lub wieprzowe ... (Dąbrowica); wiem że to [=robienie smalcu] jest bardzo czasochł^on- ne i bardzo śmierdzi ... otóż wytapia się chyba słonine i trzeba to mieszać żeby się to nie przypaliło ... (Wilczyn); só^m to kulo- chy ... przecierane kluski ... [...] ziemniaki ścieramy na drobnej tarce ... wkładamy na sitko ... aby oćciekły mieszamy z ... móⁿkó^m i dodajemy krochmal z oćcieku ... masa musi

być ... geⁿsta ... solimy ... wodę gotujemy na talerz wkładamy masę ziemniaczanó^m ... i łyżko^m rzucamy ... porcję na gotujoⁿcó^m się wodę ... del... i deli... delikatnie miszamy ... (Golina); żytnio^m moⁿke wlewa ... do tego wlewasz wodę ... i ... codziennie musisz mieszać mieszać mieszać jak tu się skwasi ... (Kazimierz Biskupi); [Na placki] obiera się ziemniaczki myje się ... ściera się ... dodaje się sól ... moⁿke ... troszke przyprawy ... cebulke ... starto^m ... miesza się do pewne... do takiej ... konsystencji ... (Święcia); (Główiew); (Grodziec); (Józwin); (Nowa Wieś); (Rosocha); (Rychwał); (Rzgów); [Na] smalec ... [...] kroji się w kosteczke słonine lub boczek i smaży się na wolnym ogniu mieszaⁿc żeby się nie przypaliło ... (Rzgów); [Makiełki] no właśnie to so^m to jest makaron pomieszany był z ugoto... ugotowany makaron z ugotowano^m z ugotowanym makiem razem się miesza i chyba się słodzi słodzi bo niektórzy wieⁿcej słodkie drudzy mniej słodkie to zależy ... (Stawiszyn); ja przeważnie kupuje gotowy mak z bakaliami w puszcze ... mieszam razem i jest gotowe ... (Konin); [Żeby krew nie zakrzepła] wsypywało się soli i się szybko mi^eszało mi^eszało ... tako^m trzepaczo^m ... (Budziszew Kościelny); krew upuszczano z krtani i trzeć było szybko mieszać żeby się nie zgrupiła ... (Rychwał); i miyszosz i do flaka ... (Golina); [Makiełki] no właśnie to so^m to jest makaron pomieszany był z ugoto... ugotowany makaron z ugotowano^m z ugotowanym makiem razem się miesza i chyba się słodzi słodzi bo niektórzy wieⁿcej słodkie drudzy mniej słodkie to zależy ... (Stawiszyn); jeżeli na zakwasie to zakwas samoistnie rośnie i wtedy dodajemy to do ciasta ... miesza się i też wkładamy do piekarnika ... a następnie chleb wyrasta ... (Wilczyn); (Główiew); (Ruda); (Święcia); kiedyś naj naj najlepiej to w naczyniu glinianym ... tak gliniane wypalane i i to tego

... ta ... i tam się uzupełniało wodo^m moⁿ-ko^m i i i on tak no ten ten ... tak za... z... mieszało się od czasu do czasu i i ten zaczyna się tam no stosowało do żuru do do chleba ... (Rosocha); (Paprotnia); właściwie nie groch tylko fasole się gotuje od...dzielnie ... kapuste oddzielnie ... potem ... czeⁿść ... fasoli się^m tłucze tłuczkiem ... a czeⁿś zostawia w całości ... potem te wszystkie czeⁿści się ... łoⁿczy ... mięsza mieⁿsza mieⁿsza mieⁿsza ... (Borowo); lane kluski to gotuje się mleko i na i na to mleko się robi tako^m ... miesza się moⁿke z jajkami ... (Wróblina); przemieszam ... (Konin); smalec ... lub ... szmalec ... obydwie odmiany so^m poprawne ... [...] prz... wysmaża się słonine lu... pomiesza... naczy ... wymieszano^m z boczkiem ... i dodaje przyprawy ... (Ignacewo); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam się odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... woⁿtróbki troche do ... do tego się ... kroi ... i ... majeranek sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyproduk... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kiełbase się nawleka ... (Sompolno); wszystko wymieszać i we flak ... (Rychwał); (Główiew); (Józwin); (Krągola); (Pogorzałki); i jak to zrobisz późni we flak ... to mosz ... wszystko wymiyszać ... (Golina); no ... mieⁿso się mieli ... z... zatego ... kładzie się czosnek kładzie się majeranek sól to wszystko ... i to się wymiesza i też ... się nakłada do jelita ... nie? ... (Józwin); dosypuje się kasze ... najczeⁿściej jeⁿczmienno^m można było domieszać taterczej ... dolewa się ... krwi ... wymięsza się dos... doprawia do smaku ... majeran...kiem najczeⁿściej solo^m i pieprzem po wymięszaniu ... przy pomocy specjalnej maszynki kładzie się we flaki ... (Borowo); podlewaliśmy troszke wodo^m posolilim popieprzyłim i pokruszyłim troszcz-

ke chleba wymieszałam i była smażonka ... (Główiew); [Zakwas do żurku] wymieszasz na drugi dzień musisz dolać znowu wody i znowu łyżkę moⁿki i znowu i to musi dojrzewać żeby skwaśniało i tak co dzień się robi ... (Nowa Wieś); i wymieszam mikserem i do blachy do foremki ... (Modła); kaszanka ... [...] no to się gotuje woⁿtrobe mieⁿso z łba świni ... no i kasze się paruje i zaś to wszystko się wymiesza to^m kasze z mieⁿsem i dodaje się na końcu krew i wtedy się nabija we flaki i to wychodzi kaszanka ... (Wróblina); [Na naleśnik ...] czszeba mleko zmieszać ... zmiksować z moⁿko^m jajkiem ... (Podgór).

MIENTAJ – rzecz., ‘ryba morska, oliwkowoszara z ciemniejszymi plamkami’: u nas to najwieⁿcej się je karpia ... [...] no jakie tam jeszcze ... mientaje to też ryba jest ale to^t kupuje się w sklepie już tam różowa ... ale jak żywe to karpia tylko kupujemy ... tołpyga ... tołpyga to jes^t taka już duża ryba ... (Wyszyna).

MIESIO^NC – rzecz., ‘jednostka czasu składająca się z 28–31 dni’: pamieⁿtam jak kiedyś nie było lodówek to babcia opowiadała mi że przechowywali właśnie w beczkach ... w zimnie ... nawet zakopywali czeⁿś beczki i ... mogło to stać nawet kilka miesieⁿcy ... (Konin); we wrześniu ... miesioⁿc wrzesień ... (Milew); obserwowano [pogodę] ... też ... właśnie że ... zapisywano ... [...] od Bożego Narodzenia ... to ... zapisywano że to beⁿdzie już styczeń ... nastę^mpny dzień to już luty ... no i wtedy obserwowano czy pada desz czy jest zimno ... jaki beⁿdzie miesioⁿc ... (Święcia); [Przepowiadano pogodę:] każdy dzień od Wigilii to był dzień miesiąca następnego roku ... (Grodziec); no pisanki to [przygotowywano] w różne dni ... [...] ja nawet miesioⁿc na przód bo zależy ile kto tych jajek przygotowywał ... (Krągo-

la); a piołun ... [...] no zwykła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz jo^m ... tylko musisz wiedzieć ... nie pamieⁿtam w którym miesioⁿcu dokładnie w którym miesioⁿcu ... i zalewasz jo^m wódko^m ... tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żołoⁿdek i na jelita ... (Kazimierz Biskupi).

MIESZAĆ > MIESZAĆ.

MIESZADŁO – rzecz., ‘przyrząd lub urządzenie służące do mieszania’: no były baseny i ... w ... tych ... basenach chodziło ... mieszaⁿdło ... do ... danej temperatury wychładzało mleko ... żeby ... nie skwaśniało jak s... były goróⁿczki ... (Święcia).

MIESZANKA – rzecz., ‘zbiór zróżnicowanych elementów’: i tako^m ... tako^m ... m... mieszanke ... później ... się kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka się ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam się wypycha ... do tego jelita ... pochoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... mniejsze ... i takie coś ... parzy się ... nie gotuje! ... parzy się ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesięt pieⁿć osimdziesięt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć biało^m ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już bydzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m tako^m ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno).

MIĘSIWO – rzecz., książk., ‘część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczę-

ściej termicznej) staje się jadalna': [Chabas to] *mięsiwo* ... (Golina).

MIĘSO > **MIE^NSO**.

MIĘSZAĆ > **MIE^NSZAĆ**.

MI^NSO > **MIE^NSO**.

MIÓD – rzecz., 'słodka, lepka substancja produkowana przez pszczoły': *zupka śledziowa* ... [to] *mleko miód* dodaje się *śledzie* ... (Konin); [Kończ to] *placek* ... [...] *na słodko na słodko* ... z ciasta drożdżowego *na słodko* ... *ukryⁿcony* tak jak *wianuszek* ... *no* ... i z *miod...* *miodu* czasami *dodawali* do tego ... *to* podobne było do *chleba* *ciasto* ... *do chleba* ... *nie?* ... *tylko z miodem* było *troche* *lepsze* *pulchniejsze* *już* ... (Kolonja Wilczogóra); *makutra?* ... *pszy-nica* *mak miód* ... *no* *się* *myli* ... (Kolonja Wilczogóra); [Na Wigilię] *musiało* być *dwanaście* *potraw* *tak* *jag* *zaczę* [=zawsze] *nasza* *kultura* *wymaga* ... *chlyb* *jabko* *orzech* *miód* *mak* *śledź* *ryba* *barszcz* *czerwony* *uszek* *pieróg* ... *no* ... i *jabłuszko* *orzeszki* *konieczne* ... (Kolonja Wilczogóra); [Do święcenia przygotowywano] *jajka* *kielbase* *miód* *można* *było* *wzioⁿć* ... *wszystkie* *owoce* ... [...] *owoce* *tam* ... *sól* ... *pieprz* ... [...] *chlebek* ... [...] *babeczke* *malutko^m* ... *coś* *tam* *jeszcze* ... *jako^ms* *kielbaske* *mało^m* ... *w taki* *koszyczek* *to* *dużo* *się* *nie* *nakłada* *ale* *wszystkiego* *po trochu* *trzeba* *było* *włożyć* ... *no* *i* *jajko* *też* *najpierwszym* *miejsu* *było* ... (Milew); *makielki* *so^m* *to* *kluski* *krojone* *tak* *grubiej* *troche* *jak* *makaron* *i* ... *i* ... *uciera-ny* *mak* *z cukrem* *i* *troche* *rodzynków* *i* ... *się* *tam* *dokładało* *do* *tego* ... *do* *tego* ... *do* *tej* *kluski* *i* ... *i* *nawet* *miodem* *się* *doprawiało* ... *i* *też* ... *na ciepło* *się* *podawało* *na stół* *wigili-ny* ... (Milew); [Miód] *wielokwiatowy* *akacyjny* *rzepakowy* *pacyliowy* ... *nie* *wiem*

wrzosowy ... (Posada); *miód* *lipowy* *miód* *pszczeli* *i* *jeszczy* *ty* *co* *babcia* *Krysia* *nieroz* *przywoziła* *no* *ty* ... [...] *no* *wielokwiatowy* *i* *jeszczy* *takiⁿ* *co* *babcia* *tam* *dostawała* ... *taki* *dobry* *ty* *miód* ... (Modła); [R1:] *spa-dziowy* [miód] ... *później* *ten* ... *lipowy* ... *akacyjny* ... [R2:] *akacyjny* *najbardziej* *on* *zdominował* *akacyjny* ... *nie?* ... [R1:] *tak* *jak* *i* *dzisiaj* ... *najwieⁿcej* *akacji* *jest* *kwitnie* ... *no* ... (Paprotnia); [Miód] *lipowy* *gry-czany* *wielokwiatowy* ... (Janów); *piernik* *robi* *się* *z* *jaj* *moⁿki* *cukru* *miodu* *mleka* *oleju* *sodki* *kakao* *przyprawy* *do* *piernika* *konfitu-ry* *dżemu* *orzechów* ... (Posada); *makowiec* ... [...] *no* *ciasto* *to* *ciasto* *drożdżowe* *i* *mak* *jeś^t* *z* *bakali* *mi* *się* *miele* *go* *chyba* *ze* *trzy* *razy* *żeby* *był* *taki* *dobrze* *zmielony* *z* *baka-liami* *orzechami* ... *no* *bakalie* *to* *to* *własnie* *orzechy* *rodzynki* *miód* *no* *i* *to* *się* *nakłada* *i* *piecze* ... *zawija* *oczywiście* *w* *rulon* ... (Janów).

MISZAĆ > **MIE^NSZAĆ**.

MIY^NSKO > **MIE^NSKO**.

MIY^NSNY > **MIE^NSNY**.

MIY^NSO > **MIE^NSO**.

MIYSZAĆ > **MIE^NSZAĆ**.

MJE^NCHO – rzecz., ekspres., 'część zwierząt, która po odpowiedniej obróbce (najczęściej termicznej) staje się jadalna': *cha-bas* *mjeⁿcho* ... *mjeⁿso* ... (Stawiszyn).

MJE^NSKO > **MIE^NSKO**.

MJE^NSO > **MIE^NSO**.

MLECZ, MLYCZ – rzecz., 'nasienie samców ryb w postaci białawej, galaretowatej

masy': zupa śledziowo ślepo to mówi^m bo kiedyś to sie z łba robiło czy ... ze śledzia ... z tego ... z mlecza ... a ślepó^m to sie robiło na przykład jak kupiłeś te ... ma... no te matiasy czy jakież ... nie? ... i takó^m ... to mówili ślepo tako zupa ... nie wiem czy to o to chodzi ... [...] to sie nie gotowało ... to normalnie robiłeś tam ze śmietany i ... i te ... troche cebuli ... i takó^m zupe ... i troche mleka kwaśnygo czy coś ... i w to śledzie kładłeś ... (Golina); [Potrawy wigilijne to] karp ... uszka ... [...] susz ... mogli... gotowali susz te'ż ... co tam jeszcze? ... nieroz kutie tyż zależy jak kto lubi ... uszka ... już mówiłam ... zupe ze śledzia też robili ... [...] można zrobić takó^m tradyc... takó^m tegó ... tata to takó^m lubi że ... mlecz ... ubijosz tyn mlycz z cebulkó^m ... nie? ... i późni w to śmietane i troche mleka i ... taki smag jes dobry z tegó mlecza ... nie? ... tako prawdziwo zupa rybno ... yyy ... śledziowa ... (Golina); syrop z mleczu robiło sie tam różne syropy ... [...] no to na lekarstwo na przykład ... nie? ... takie syropy mieli ci ludzie ... nie? ... (Modła).

MLECZARNIA – rzecz., 'zakład, w którym przerabia się mleko': [Mleko przetwarza się] w mleczarni ... tylko w mleczarni ... [...] w Koninie? ... w Kole? ... w Turku? ... przeważnie w miastach ... (Borowo); (Golina); (Grzymiszew); (Józwin); (Pogorzałki); (Rychwał); w mleczarniach ... (Nowa Wieś); [Dawniej tu] nie było mleczarni były tylko ... jak gdyby takie skupy mleka ... (Borowo); no z... rolnicy z... do ... do jakiegoś punktu tam ... zwożó^m mleko a późni ... z tego punktu mleczarnia przyjeżdża i zabiera ... (Józwin); w mleczarniach ... (Krągola); no trudno mi powiedzieć ale raczej z tego co pamiętam to była [mleczarnia] w Koninie ... [...] to były punkty skupu w poszczególnych tam miejscowościach i głównym później było ... zbiorczym sku... punktem

był Konin ... (Krągola); [Mleko przetwarza się] w mleczarnie ... (Jaroszewice); było była w Rychwale mleczarnia najbliżej ... to to pamiętam ... (Jaroszewice); w Rychwale była mleczarnia ... w Koninie była mleczarnia ... a teraz nie ma ... (Rychwał); jest mleczarnia w Turku ... (Grzymiszew); so^m tacy ludzie co sie ... wiesz ... no ... trudnió^m hodowco^m krów ... ale teraz przedtem ... jak miałaś jedno^m dwie krowy ... to czeba było kawał ... wynieś ... ka...ne ... tak zwano^m ... żeby ci wozak ... zabrał to^m k... to mleko i odwióz do mleczarni ... prawda? ... [...] a teraz ... jak mają^m dużo^m hodowle krów to przyjeżdżają ... samochody ... zabierają mleko ... to przeważnie mają^m ... fabryki Danonek ... Danonków ... serów i tak dalej i tak dalej ... to jes wszystko to powioⁿzane ... z poste^mpem światowym ... nie? ... (Kazimierz Biskupi); w mleczarni ... [...] w Turku ... (Wyszyna); no od... sie odstawia ... do mleczarni mleko ... [...] no tu kiedyś oddawaliśmy ... kiedyś to jeździł jeździł wozak i zbierał kany i zawoził do ... do mleczarni ... kiedyś a teraz to już ni ma takiej opcji ... (Wyszyna); [Dawniej] no tak były były ... były u nas w Sławiu ... były w so^msiedniej wiosce ... prawie no ... w wie^mkszości polskich wiosek były mleczarnie ... (Golina); no kiedyś to było że w konwie sie w kany sie nalewało [mleko] przyjeżdżał ... wozownik zabierał zawoził do mleczarni a tero^z to już samochodami cysternami samochody só^m specjalne do tego przeznaczone i cysternami sie zabiera ... (Jaroszewice); [Mleczarnia] była w Rychwale to już zlikwidowali najbliżej ... to tyle ... (Jaroszewice); no najbliżej jest w Kole mleczarnia ... (Nowa Wieś); no w Koninie to jes^t zlewnia a mleczarnia to w Kole ... (Józwin); no sie doi krowy i sie daje [mleko] do do zlewni no do do zbiorników ... do zbiorników i zabiera mleczarnia ... (Józwin); [Dawniej] co wiesz to mleczar-

nia była ... [...] prawie wsz^ędzie w każdej wiosce ... (Józwin); kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ... [...] zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ... (Święcia); [Dawniej były] takie zlewnie po prostu wiejskie po wsiach ... a teraz tego już nie ma to już wszystko jes pokazowane i ... i teraz już tylko jez odwożone do takich dużych przetwórni jako^m ... jes ... mleczarnia na przykład u nas w Koninie ... (Święcia); a kiedyś? ... to były mleczarnie wiejskie ... i si... [...] zawoziło sie tam i mierzyli ile i ... wlewałaś mieli takie te ... pojemniki do wlewania ... i przyjeżdżali po mleko ... z ... tym ... beczko^m od mleka te te i ... zabierali ... dopiero ... a teraz to jeżdżo^m chyba bezpośrednio po gospodarzach ... (Pogorzałki); [Dawniej] prawie w każdej wiosce ... [...] była taka mleczarnia ... (Pogorzałki).

MLECZARZ – rzecz., ‘osoba rozwożąca lub dostarczająca mleko do domów’: kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ... [...] zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ... (Święcia).

MLYCZ > MLECZ.

MŁODE – rzecz., ‘młody, niedoroslý osobnik danego gatunku zwierząt’: młode od geⁿsi ... goⁿsioⁿtko ... (Konin); no kwoka ... w[y]prowadza je [=kurczęta] matka ... wyleⁿgła ... musiaa trzy tygodnie siedzieć na nich na jajkach i wyleⁿgła młode ... i zaś wy-

prowadza ... (Milew); młode dzika? ... no to czekej no ... jak sie mówi na nie o jeny! ... młode dzika ... jak to można mówić? młode dzika młode dzika ... [...] no prosieⁿta czy czy ... (Modła); młode [dzika] to so^m warchlaki pasiaki przelotki w zależności od wieku ... (Nowa Wieś).

MŁODY – przym., ‘nieistniejący wiele czasu’: no to tez so^m leⁿty to so^m tylko że te już so^m te te zie... zielone to so^m młode świeże a tamte zaś już usychajo^m ... (Maliniec); przy starych [ziemniakach jest] obieranie [skórki] ... przy młodych ścieranie ... (Rychwał); przy ziemniakach starych obiera sie ... grubszo^m ... skórke natomiast przy ziemniakach młodych zwykle s... stosuje sie ... dokładne mycie ... (Ignacewo); struganie [ziemniaków] ... albo skrobanie młodych ... (Rzgów); starsze ziemniaki to sie struga struże ... a młode kartofle to sie tylko płucze i myje i sie gotuje w łupinkach ... (Kolonia Wilczogóra); przecież musimy obrać i młody ... ziemniak ... i musimy obrać ... ziemniak ... stary ... (Wardężyn); młode gąski [przywołuje się] no to pyle pyle pyle! ... [A duże?] basia basia basia basia! ... (Budziszław Kościelny); młoda kurka niesie małe jajka ... (Milew); no jeszcze nie nioska no bo po prostu młoda kurka młoda kurka ... (Milew); a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęze to tam ma powietrze troche ... (Milew); młode indyczki ... (Milew); rosół [z gołębi] ... bardzo pyszny ... [...] najwieⁿcyj do młodych małych dzieci ... bo mło... z młodych gole^mbi jest bardzo smaczny rosołek ... (Milew); no [burak] serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ... (Milew); patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ... który też przebywajo^m młode prosiaki ... (Konin); koleⁿdnicy ... [...] koleⁿdowali i starsi ... i młodszy ...

(Goranin); chyba też jedliśmy kotki te ... jak byłam młodsza ... (Goranin); parzybroda to jest młoda kapusta ... (Kolonja Wilcogóra); no dawniej się hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki ... (Budziśław Kościelny); [Kokoszka] to jes^t młoda kurka ... która dopiero zaczyna znosić jajka ... (Budziśław Kościelny); no z jajka wykluwajo^m się piskleⁿta młode ... (Rychwał); młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿdzy mieⁿdzy kapeluszem na na na trzonie ... (Rosocha); potocznie purchawka ale ale ale generalnie to jest ... w postaci w młody to jes^t jadalny nawet tego ... (Rosocha); nie wiem nie wiem co to jest parzybroda ... to jest chyba... zupa... nie wiem ... raz ... chyba zupa z młodej kapusty ... (Golina); [Kapuśniak] z młodej kapusty no to jes^t niekiszona kapusta tylko biała głów... głów... z główki ... (Główiew); no to z młodej kapusty to też jes^t wywar i zamias^t kiszonej kapusty kroi się tak cieniutko młodo^m kapuste tylko wtedy ten kapuśniak trzeba zakwasić ... (Nowa Wieś); [Na kapuśniak z młodej kapusty] kapustkę się przesmaża i zasmażkę się robi i ... (Józwin); [Kapuśniak] z młodej ... gotuje się krócej ... (Święcia); z wypustków młody sosny to się zrywa te czubeczki zalewa się w tym w słoiczku i tam jakaś proporcja jes^t tylko nie pamięⁿtam i to zalewa się spirytusem ileś musi to odstać i później na łyżeczke się bierze i to służy jako lek ... (Jaroszewice); syrop przyrzoⁿdza się z młodych wypustków sosny zalewało się go ... zasypywało się cukrem i chyba służył na stany zapalne gardła ... (Grzymiszew); herbatę z różnych ziół można pić ... możn... maliny liście ... z malin narwać ... jak só^m młode takie te pyⁿdy ... (Golina); [R1:] [Sałatkę z pokrzyw] kiedyż ludzie robili ... [R2:]

z młody ... z młody mama moja ... [...] jak była młoda ... pokrzywka taka nieduża co wyszła dopiero z... z tych korzyny młoda ... (Golina); dziki w norach nie żyjó^m bo młode dziki mają^m preⁿgi przez siebie ale dziki w norach nie żyjó^m ... (Jaroszewice); [Krowa daje mleko] jak urodzi młode ciele ... (Józwin); > MŁODE.

MŁODZIUTKI – przym., ekspres., ‘bardzo młody’: młodziutkie kurczoⁿtka ... (Konin); kokoszka to jes^t taka ... mała jeszcze kurka bardzo młodziutka ... (Konin).

MŁOT – rzecz., ‘duże narzędzie składające się z drewnianego trzonka i metalowego obucha’: na leżóⁿco ... po prostu ... za nogę uwióⁿzołęś [świnię] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekiró^m ... nie? ... i potym ... pod łopatke nóż ... i krew wyłeciała i ... (Golina).

MŁYN – rzecz., ‘przedsiębiorstwo zajmujące się przerabianiem zboża na mąkę i kaszę’: [Gdzie powstaje mąka?] w młynie ... (Janów); [Paprotnia]; [Posada]; [Modła]; so^m młyny jes^t w Rychwale Grodzie ... (Posada); [Młyny] były w Zagórowie w Grodzie ... (Modła); teraz so^m [młyny] elektryczne ... (Posada); z poczoⁿtku to [młyny] były chyba na wiatr a później to na na próⁿd własnie ... (Modła); gospodarz zawoził ziarno do młyna a młynarz je miał ... (Posada); [R1:] wiatraki były no tak ... no to ... [R2:] na ten ... no tu był ... w Wyszynie ... [R1:] tylko nie za naszej kadencji [były młyny] wiatrakowe ale ... stały bo jeszcze ... [R2:] to stoi ... stojo^m jeszcze tam ... [R1:] tak ale ... ot co my pamięⁿtamy to były na wodę co ... tutaj koło młyna był i ... i potym na proⁿd ... nie? ... elektryczne ... (Paprotnia); [Młyny] so^m Grodziec Rychwał ... (Janów); [R1:] no tu ... jedyn [młyn] był koo ... zaraz koo

cmyntarza ... tam co rozebrali ... [...] młyn to był ... no teraz jes tutej ... tyn ... rozebrany to był młyn a jeszcze młyn ... to ... B[...] co tam był na tym młynie co mo teraz tyn sklep tyn ... no ... [R2:] ale to był taki młyn ... to był taki przemiał to nie tyle ... był co młyn taki z wiatrakami ... [...] tylko to były takie ... wiesz? ... młyn nowocześniejsze ... no to ... tam ludzie chodzili na móⁿke robili na... ale to nie był z wiatroków takich ... [A były takie z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiesz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorzonia nie jeździli? ... wozil R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszcie co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina).

MŁYNARZ – rzecz., ‘właściciel młyna’: gospodarz zawoził ziarno do młyna a młynarz je miał ... (Posada).

MŁYNEK – rzecz., 1. ‘maszyna do sortowania ziarna na lepsze i gorsze’: (Wilczyn); 2. ‘urządzenie do mielenia ziarna’: ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina).

MOCNY – przym., 1. ‘intensywny w smaku’: [R1:] zaklepka ... to ro... to znaczy sie ... jajka smażone szame to só^m same ... jajka czy tam na boczku czy ta[m] ... a kleпка czy

zaklepka ... troche mleka ... wody ... i troche móⁿki ... i to robisz takie jajko żeby óno było nie takie ... [R2:] rzodkie tylko takie troche gyⁿściejsze ... [R1:] i i nie jest tyle takie wtedy mocne ... nie? ... jak zrobisz ... no ... lżejsze ... [R2:] łagodniejsze ... (Golina); najczeⁿściej używano jo^m [=nalewkę z kasztanów] do ... smarowania nóg ... do smarowania roⁿk ... bo ... bardzo pomagała na rełmatyzm ... a ... nalewke z tak ... tak samo robiono również nalewke z orzechów włoskich ... które ... która tak samo pomagała ... na ... sprawy żołoⁿdkowe ... jelitowe ... tylko zalewało jo^m sie wódko^m ... żeby nie była za mocna ... (Kazimierz Biskupi); 2. ‘o największej mocy’: [Spryt] to jest spirytus według mnie ... no to jest najmocniejszy alkohol ... (Krągola).

MOCZARY – rzecz., ‘teren podmokły, często błotnisty i porośnięty roślinnością’: torf ... torf był dziś w dzisiejszych czasach i jes weⁿgiel zasto^mpiony torfem ... kiedyś nie było weⁿgla ... no i sie kopało na łoⁿkach w moczarach takich bagnach ... torf ... i sie suszyło układało sie takie ... kostki ... i i to sie suszyło ... i to sie przywoziło do domu z tom... na zimne ra... i sie paliło w piecach ... to było zamias wyⁿgla ... (Kolonja Wilczogóra).

MOCZYMORDA – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: pijok lub menel ... niekiedy moczymorda ... (Grzymiszew).

MODRACZEK – rzecz., pieszcz., ‘roślina polna o intensywnie niebieskich kwiatach; chaber, bławatek’: to sie rwie modraczki ... obiera sie sam kwiat ... sypie sie do butelki zalewa sie wodo^m cukrym i sie sy... kładzie na słońcu i po kilku dniach jes winko ... (Józwin).

MODRAK – rzecz., ‘roślina polna o intensywnie niebieskich kwiatach; chaber, bła-

watek⁷: obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... sypało się do butelki⁸ dosypywało się cukru i wystawiało się na ... okno ... po jakimś czasie ... z ty... occe... oc... przefiltrowano ten płyn i to było winko ... (Borowo); modraki to rosły przeważnie w zbożu ... (Krągola); [R1:] o to że z modraków to się zrywało same te płatki od modraków w... kładło się w butelkę czy w słoik i to się zalywało ... [...] cukrym i wodó^m się zalało i to musiało ileś tam odstać ... [R2:] ta-aa^k ze sześć tygodni ... [R1:] i przeważnie się stawiało w oknie żeby pod słońce było żeby to puściło ładnie ... (Jaroszewice); zrywało się modraki ... same kwiatki ... zalewało się to ... cukrym zasypywało ... zalewało się potym spirytusem albo wódko^m ... (Rychwał); woda i kwiaty modraków i cukier ... (Grzymiszew); [R1:] pryⁿdzy ... pryⁿdzy piwo [było z modraków] bo nawed nie piwo tyko taki podpiwek był ... no ... no to zbiyrali te kwiaty i ... kładli na oknie cukrym zasypywali ... i to nie wim czy późni fermentowało czy ... czy czymś się dodawało ... nie wim jag ale wim że takie coś by... [...] [R2:] a przeważnie rosły w tym ... w zbożach ... na polach ... modrak ... (Golina).

MO^ŃCIC – ZAMO^ŃCIC – czas., ‘mieszając w jakiejś cieczy, sprawiać, że staje się nieprzejrzysta’: w dołach ... jag mówiłam w których łowiono ryby to ... po prostu łążono po tym dole po tej wodzie i moⁿcono w ten sposób ... (Borowo); i potym się brało to^m trochę śmietany trochę mleka jakiś garczek za... zamoⁿciło się tym kozielki^m zasypało się moⁿki no i to się tako^m zaprawe do garka ws... wyspało ... (Maliniec).

MORGA – rzecz., ‘historyczna miara powierzchni ziemi używana w rolnictwie, która wynosiła w Polsce 0,56 hektara’: każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile

on poczszebował ... dlatego że ... przeważnie każdy ... no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawałek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy.. pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ... (Kazimierz Biskupi).

MOTYKA – rzecz., ‘ręczne narzędzie służące do wykopywania ziemniaków, mające 3 zęby’: motyka ... (Konin); (Rzgów); (Sompolno); (Wardężyn); motyko^m kopała ... (Wardężyn); [Ziemniaki ręcznie wykopywało się] dziabko^m ... motyko^m ... (Milew).

MÓWIĆ > DOBRZE MÓWI, POŁAĆ MU.

MUCHOMOR – rzecz., 1. ‘gatunek niejadalnego grzyba z czerwonym kapeluszem i białymi plamkami’: muchomor ... no i podobny jes do prawdziwka grzyb ... stojim wygłoⁿdym i tym ... ale to też może być szatan trujoⁿcy grzyb tego się nie zbiera a podobny jes właśnie ... (Kolonja Wilczogóra); (Konin); trujoⁿce ... to so^m muchomory ... prawdziwek trujoⁿcy ... (Wardężyn); (Golina); (Rosocha); no nie wszystkie grzyby z... zbieramy ... muchomoró^f na przykład nie zbieramy ... ale ... ogólnie ... grzyby to zbieramy tak samo ... (Konin); sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest podobna do muchomora sromotnika a sowy to takie g... wiem że kapelusze majo^m duże i i u... one się g... różnio^m tylko od sromotnika nóżko^m korzonkiem i dlatego ja nigdy tego nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram ... (Stawiszyn); oj muchomor to on ma czerwony zawsze kapelusz i kropki na nim ... [...] oj nie! w żadnym wypadku [muchomor nie jest jadalny] trujoⁿcy jes^t ... (Stawiszyn); nie nadajo^m się [do jedzenia] takie olszówki muchomory ... i tam jeszcze inne takie ... które majo^m takie inne blaszki ... bo te

... te te ... jadalne grzyby to majo^m tak jak go^mbka takie ... wiesz? ... a te co so^m trujoⁿce to majo^m takie blaszki suche ... (Milew); muchomor ma biały korzeń a kapelusz ma czerwony w białe kropki ... (Milew); [Muchomor] no to taki rozlaży ... blaszkowany ... najczeⁿściej w jakieś ... kropki czy takie nalew... naloty ... i takie falbanki po bokach ... (Golina); toksyczne ... albo muchomory ... no nie wiem ... chyba o coś takiego chodzi ... chociaż nie każdy trujoⁿcy grzyb jest muchomorem ... (Wilczyn); zapomniałam jak to się nazywa ale o to chodzi czy [grzyby] majo^m pod spodem ten kapelusz go^mbczasty czy blaszkowaty ... no i oczywiście mogo^m różnić się także wygloⁿdem ... tak na przykład mamy muchomora który jest czerwony w białe kropki a mamy na przykład ... podgrzybka który ma biały trzonek i ... i ciemny kapelusz ... (Wilczyn); sowa czyli tak zwana kania jest bardzo podobna do muchomora ... (Wilczyn); zależy ... bo so^m muchomory zielone czerwone żółte ... też majo^m blaszkowe ... pod spodem ... no ... [...] podobno so^m jakieś odmiany jadalnych [muchomorów] ... ale raczej nie ... (Janów); a muchomor muchomorów jest parę rodzajów na... najczeⁿściej to to to to muchomory takie czerwony kapelusz w białe plamki ... (Rosocha); [Muchomor] raczej no nie jest jadalny ale ale no śmiertelnie zatrucić się raczej nie powinⁿo tym ... nie? ... w każdym bōⁿdź razie jest mniej mniej trujoⁿcy od od olszówki ... (Rosocha); muchomory [dawniej wykorzystywano] do do do do te^mpienia owadów insektów no ... (Rosocha); 2. 'grzyb trujący': muchomory ... (Rychwał); o to so^m trujoⁿce ... muchomory różne takie ... (Stawiszyn).

MUCIA – rzecz., żart., 'samica bydła domowego hodowana głównie w celu pozyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała,

małe rogi i krótką sierść; krowa': mucia chodź chodź! ... (Święcia).

MUĆKA – rzecz., żart., 'samica bydła domowego hodowana głównie w celu pozyskiwania mleka, ma krępą budowę ciała, małe rogi i krótką sierść; krowa': naste^mp się mućka! ... (Święcia); (Goranin).

MUŁ – rzecz., 'gęsty osad o błotnistej konsystencji': to już z opowiadań dziadka pamieⁿtam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli się przez jako^mś te ... jako^mś skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać się do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i się spuszczało ale również byłaś studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i się reⁿko^ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycioⁿgania tej wody były ... (Ruda).

MYSZ – rzecz., 'niewielkich rozmiarów gryzoń pasożytujący w gospodarstwach': szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ... podjady ... [...] to ... albo koty szły na ni [=na myszy] cieⁿto albo trucizna ... (Golina); [Na] mysz [są] łapki ... trucizno^m ... łapki na serek ... (Golina); (Jaroszewice); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); (Święcia); no też się zastawia łapki na myszy albo się rozsypuje trutkę ... (Nowa Wieś); no szkodniki to jak no ... no myszy jedynie jak ... nie wiem czy myszy ujoⁿć czy ... myszy ... tak no dziki sarna o ... szczury no szczury to so^m domowe takie bardziej ... (Józwin); [Na] myszy to albo się zakłada łapki albo trucizne ... (Józwin); na łapki ... na z... só^m ... łapki

na myszy ... [...] a tero przeważnie to so^m te ... trutki ... nie? ... (Pogorzałki).

MYSZOŁÓW – rzecz., ‘duży drapieżny ptak o szerokich skrzydłach, o brunatnym upierzeniu, czarnym dziobie z żółtą nasadą, żółtych nogach z czarnymi pazurami’: drapieżne ... no to so^m myszołowy ... myszołowy to so^m podobne takie do jastrze^mbi ... ale to jest taki jastro^mb mały myszołów ... tak zwany ... (Golina); myszołów to jest troch... jest mniejszy dużo od jastrze^mbia ... ale podobne ... z tym że jest siwy ... cały siwy taki ciemnosiwý myszołów jest ... a jastrze^mbie znowu so^m takie czarno ... białosiwe czarnosiwe takie ... (Golina); só^m i duże jaszcz^mbie i só^m te mniejsze to nazywają^m sie myszo... myszołowy ... małe ... duże rozpⁿtość sz^krzydeł i szybko fruwa w powietrzu a jak zobaczy jako^ms zdobyć z wysokości to od razu pionowo peⁿdzi na dół po to^m zdobyć ... (Jaroszewice); no myszołów jest podobny do do jaszcz^mbia może nawet może jest trochę mniejszy ... (Nowa Wieś); myszołów jest duży jeszcze wieⁿkszy od jako od tego jaszcz^mbia takiego dłuższy i tego no i też pazury ma i takie szpony no ... (Józwin); to właśnie so^m te ... te mniejsze je... te mniejsze je... jaszcz^mbie to nazywamy je myszo... myszołowy ... (Święcia).

MYŚLIWSKI > PIES MYŚLIWSKI.

MYŚLIWY – rzecz., ‘osoba mająca zezwolenie na polowanie na dzikie zwierzęta’: kłusownik zakłada wnyki takie sidła a myśliwy poluje ... (Posada); [Polowanie] no to jest kilku myśliwych ustawiają^m sie i tylko z... robio^m odszcząły na te zwierzeⁿta które b... wyb... wygloⁿdają^m mi sie im sie podejrzenie ... nie? ... czy chore czy jest ich za dużo ... (Posada); [W polowaniu uczestniczą]

myśliwi i naganiacze ... [...] naganiacze płoszo^m zwierzyne w kierunku myśliwych ... (Posada); myśliwy to ma szczelbę i szczelę a kłusownik to czyha chyba na na coś żeby upolować a miśliwi to ma szczelbę i szczelę a kłusownik to ón tam czyha na przykład na jakieś zwierze żeby je upolować ... nie? ... (Modła); bardzo mało sie różni ... bo i kłusownik i myśliwy zabijają^m zwierzeⁿta ... tylko myśliwy jeszcze dokarmia ... (Paprotnia); myśliwy to powinien sie opiekować trochę tymi zwierzeⁿtami i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polują^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzeⁿta polować a kłusownik nie zważająⁿc na to zakłada wnyki i i łapio^m te zwierzeⁿta nie majoⁿc uprawnień ... (Janów); ten co poluje to jest myśliwy ... [...] myśliwy ... to robi to legalnie ... a ... i zgodnie z prawem ... a kłusownik to ... robi to po prostu dla złodziejstwa ... kradnie ... (Golina); no to myśliwi to to ci co po... polują^m co szczyłają^m do ty do tych dziczyny a ta na... naganiacze to so^m co naganiają^m i do tego i żeby nie przepuścić żeby t... ten ten zająⁿc nie przeleciał między nimi myśliwi zaszczeⁿlić ... (Jaroszewice); no myśliwy ma uprawnienia i pozwolenia na broń ... (Nowa Wieś); no zjeżdżają^m sie myśliwi w jedno miejsce i majo^m takiego hejnaliste który tro^mbi w taki róg i i rozpoczyna sie polowanie ... [...] no zawsze jest ten kto prowadzi i prowadzi prowadzoⁿcy polowanie on ustala miejsce gdzie polują^m gdzie kto stoi na na jakiej zwyżce czy w jakim miejscu no i naganiacze z psami ... (Nowa Wieś); no bo myśliwy poluje z dubeltówko^m a kłusownik zakłada wnyki ... (Józwin); myśliwi to jest ... zawód taki legalny wykonuje ... a ... kłusownik to ... na dziko ... po kryjóm^u to robi ... (Święcia); [Myśliwi] polują^m legalnie ... majo^m sezony swoje ... a... [...] kłusownicy ... no to już obojeⁿtnie kiedy nie ja... i pojedynczo ... na... nie ... nie m... żadne-

MYŚLIWY

go koła nie należó^m ... nie? ... a ... n... a ...
tam to ... neležó^m do tego ... majó^m swoje
koło łowieckie ... (Pogorzałki); myśliwy to
taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwie-
rzyno^m ... ma prawo tam je ... likwidować

... a kłusownik taki taki podkrada ja^kby ...
[Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej
... zakłodo tam dzi... jakieś tam sidła na
te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ...
(Wróblina).

NABIERAĆ – NABRAĆ – czas., ‘zagarniać coś do czegoś lub w coś’: [W studni] *nabierało się wody i się ... wycioⁿgało a to^m ... ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... (Borowo); (Janów); nabieram ... marmolade na łyżeczke i ... wkładam na środek ... poⁿczusia trochę rozgniatam i ... później ściśkam i ... (Święcia); no tylko w ... w wiadrze [przechowywano wodę w domu] ... tag jak się przyniosło ... jo^m ... nabrało się w stud... z... ze studni ... tak ... ona ... była przyniesiona ... (Borowo).*

NABIJAĆ – czas., ‘umieszczać coś w czymś, wypełniać coś czymś, właczać coś do czegoś’: [Na kielbasę] *najpierw mieli się mięso wieprzowe i wołowe ... później si je przyprawia wyrabia ... później nabija się w flak ... weⁿdzi i później parzy ... (Rychwał); (Główiew); kaczke można nadziewać na dwa sposoby ... na przykład kaszo^m z woⁿtróbko^m trochę mieⁿsa i wyrabia się jak ciasto mielone i się nabija kaczke zas... zaszywa i się piecze albo można nadziewać jabkami ... (Nowa Wieś); (Wróblina); (Wyszyna).*

NABO^mBAĆ SIE – czas., ‘napić się alkoholu’: [Nabąbać się] *to jes ... nawalony ... (Józwin); (Kragola); [Nabąbać się to] napić się ... (Rychwał); (Wyszyna); [Nabąbać się, czyli] upić się do nieprzytomności ... (Grzymiszew).*

NABRAĆ > NABIERAĆ.

NABROIĆ > BROIĆ.

NACHLANY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: [Ktoś ma w czubie] *no na... nachlany ... (Wyszyna).*

NACIOⁿGAC – NACIOⁿGOⁿĆ – czas., ‘ciągnąć, sprawiać, że coś staje się dłuższe lub bardziej naprężone’: [R1:] *kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły się podcinało tutaj ... wiesz? ... przy nogach ... [R2:] tutaj tak tak ... tu só^m takie ... dziury się robiło ... i się wkładało tutaj ... [R1:] i kry^mpulec taki ... kawoł kija takigó ... i tylko był taki ... zakryⁿcóny no i ... żeby nie spadło jak ... na te żyły ... nacioⁿgłęś ... i poćcioⁿgało się do góry ... i wtedy było lepi ... [R2:] to wszystko wyjmować ... [R1:] wypatroszyć ... [R2:] ze środka ... (Golina).*

NACIOⁿGNOⁿĆ > NACIOⁿGAC.

NAĆ – rzecz., ‘nadziemna część roślin korzeniowych’: *nać ... (Rzgów); naczynia ... no garki kuchenne chyba ... (Milew).*

NA DRUGO^m NOGE – fraza, ‘zachęta do wypicia kolejnej porcji alkoholu’: *no to so^m takie powiedzonka ... chluśniem bo uśniem ... dobrze mówi polać mu ... na drugo^m noge ... dalej ... na odchodnego ... (Golina).*

NADUŻYĆ > NADUŻYWAĆ.

NADUŻYWAĆ – **NADUŻYĆ** – czas., ‘stosować za dużo czegoś, co przynosi negatywny skutek’: *nadużywa alkohol ...* (Jaroszewice); *nadużywa alkoholu ...* (Rychwał); [Ludzie, którzy mają czerwony nos] *no to so^m ci którzy chyba nadużywają^m alkoholu ...* (Nowa Wieś); *ktoś ma w czubie ... no to znaczy że chyba też nadużył alkoholu ...* (Krągola).

NAFUTROWAĆ > FUTROWAĆ.

NAGANIACZ – rzecz., ‘uczestnik polowania, którego zadaniem jest wypłoszenie zwierzyny’: (Golina); [W polowaniu uczestniczą] *myśliwi i naganiacze ...* [...] *naganiacze płoszą^m zwierzynie w kierunku myśliwych ...* (Posada); (Paprotnia); (Pogorzałki); *nagania zwierzynie ... jak on się nazywa? ... naganiacz? ...* (Modła); *naganiacze ido^m myśliwi i szczelają^m a ...* (Janów); *no to myśliwi to to ci co po... polują^m co szczelają^m do ty do tych dziczyny a ta na... naganiacze to so^m co naganiają^m i do tego i żeby nie przepuścić żeby t... ten ten zająⁿc nie przeleciał między nimi myśliwi zaszczelić ...* (Jaroszewice); *no zjeżdżają^m się myśliwi w jedno miejsce i mają^m takiego hejnaliste który tro^mbi w taki róg i i rozpoczyna się polowanie ...* [...] *no zawsze jest ten kto prowadzi i prowadzi prowadzoⁿcy polowanie on ustala miejsce gdzie polują^m gdzie kto stoi na na jakiej zwyzce czy w jakim miejscu no i naganiacze z psami ...* (Nowa Wieś); *nigdy nie byłem na polowaniu ... ale myślę że zbiera ich się dużo mają^m takich ... naganiaczy co wystraszają^m zwierzeⁿta i ... żeby wystraszyć je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczelają^m ...* (Święcia); *kiedyś dawni^ej to jeszcze byli takie naganiacze do zajeⁿcy ale to dawni^ej tak nazywali nagania-*

cze którzy tym myśliwym pomagali te zwierzeⁿta straszili wyganiaли żeby ws... do kupy je z... zganiać bo wtedy myśliwym było lżej na nie tam upolować ... (Wróblina).

NAGANIAĆ – czas., ‘płosząc, skierować w pewnym kierunku, w pewne miejsce’: *przywołać to óny ci nie przyjdó^m świnie do ciebie tylko idziesz i n... nagania sama ...* (Maliniec); [W polowaniu udział] *bioro^m psy ... myśliwskie ...* [...] *żeby no pomagają^m naganiać ... czy przynoszą^m zwierzeⁿta do myśliwego ...* (Posada); *nagania zwierzynie ... jak on się nazywa? ... naganiacz? ...* (Modła); [Na polowaniu] *jedno^m linio^m ido^m myśliwi a drugo^m naganiacze naganiają^m na nich zwierzynie ... z przeciwka ... tylko naganiacze ido^m daleko ... żeby ich ... żeby ktoś ich nie postrzeliło ... no nie? ...* (Paprotnia); (Józwin); *no myśliwi to ... strzelają^m ... nagonka ma takie kołatki i oni ... ona nagania ... czasami też poda... pomagają^m im psy które okroⁿżają^m zwierzeⁿta i ... naganiają^m je tam do odstrzału czy ... czy tam ...* (Golina); *naganieli parę tam osób brali na... naganieli i to wtedy to to to zajeⁿczy ... nie? ... do zajeⁿcy ...* (Jaroszewice); (Józwin).

NAGNIŁY – przym., ‘o warzywach i owocach: częściowo zgniły, zepsuty’: *które [ziemniaki] so^m niedobre czy tam nagniłe czy coś to trzeź wyrzucić zniszczyć ... nie? ...* (Kolonja Wilczogóra).

NAGONKA, NAGÓNKA – rzecz., ‘uczestnicy polowania napędzający zwierzynie w kierunku myśliwych’: *na polowaniach bioro^m udział przede wszystkim myśliwy ... myśliwi ... no i nagonka ... czasami psy ...* (Golina); *polowanie no polowanie ido^m myśliwi i jest nagonka i no i ... i oni naganiają^m to te dzikie zwierzynie na te ... płoszą^m*

zwierzyne i naganiajo^m na tych myśliwych ... (Józwin); no to jes^t nagónka ... (Józwin).

NAGÓNKA > NAGONKA.

NAKRYCIE – rzecz., ‘to, co służy do przykrycia garnka w czasie gotowania’: [Wędzarkę] najczeⁿściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawić jo^m na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... nie mogła mieć denka ani ... nakrycia ... u... ustawiano na ... na de... na ceglach poc spodem ... był żar ... a wieⁿc palono tam ognisko ... (Borowo).

NALAC > LAĆ.

NALEWKA – rzecz., ‘napój sporządzany przez zalanie alkoholem owoców lub innych naturalnych składników’: krem dyniowy ... można zrobić w occie dynie ... można zrobić nalewkę z dyni ... (Dąbrowica); [Nalewki robiło się?] no ... różnie ... i z orzechów i z kasztanów i ... z owoców i ... ze wszystkiego co sie ... dało ... (Józwin); nalewkę robiło sie z orzechów włoskich ... (Borowo); nalewki można zrobić wiśniowo^m tako^m ... malinowo^m ... różne różne so^m nalewki ... (Krągola); nalewka [z kasztanów] ... to raczej chyba ma działanie lecznicze ... na ... na żylaki ... te kwiaty coś takiego ... to sie smaruje ... (Krągola); [R1:] nalewki to przeważnie z owoców ... [...] z z orzechów włoskich ... [R2:] z kasztanów ... (Jaroszewice); [Nalewki robiło się] z owoców i spirytusu lub bimbru ... (Grzymiszew); [Nalewka] z orzechów włoskich ... [...] właściwości miała raczej przeciwbólowe ... (Grzymiszew); [R1:] no nalewki to można ze wszystkiego zrobić możesz ... nalewkę to możesz sobie zrobić ... truskawkowo^m z tru-

skawek tyż możesz zalać ... spirytusom i to już ... spirytusu sie wle... [...] maliny jagody ... zalewosz spirytus... jag już przestanie tak ... for... formyntuje przez jakiś czas ... a żeby zaś sie nie zepsuło no to sie wleje ... na litr ... [R2:] no cukrym czeba zasypać żeby sok puściło ... i późni spirytusu sie leje ... albo wódki ... (Golina); [R1:] z orzechów nalewkę tyż sie robi? ... [...] to to włoskie ... laskowe to nie ... włoskie ... [Dojrzałe już?] nie ... to takie włoskie to ... po prostu jeszcze w środku takie ... no niedojrzałe mleko jeszcze takie jes ... takie ... [...] no na smarowanie do ... [R2:] do smarowania ... na reumatyzm nie na reumatyzm czy tam jakieś tam ... [R1:] zielone ... [...] tak że jeszcze sie nie obiuro ... [R2:] to sie całe robiło ... tylko skroili sie chyba ... nie wim ... [R1:] prze... przełupałaś ... na pół czy na cztery czyⁿści bo to jeszcze miⁿtka ta łupina ... potym zalewosz ... ludzie to różnie zaliwali spirytusym i bryndko^m ... denaturym znaczy sie ... (Golina); [R1:] to ta[k] jach ... czarny bez ... tyż te kwiat mo ... czarny bez to możesz ... [R2:] o! z czarnygó bzo bardzo dobro nalewka jest ... [...] [R1:] no ... przede wszystkim na przezi^mbinie ale nalewki można zrobić tak samo ... [R2:] to sok ... sie robiło ... ale nalewkę tyż można zrobić ... (Golina); no to po prostu na każdy ... nalewkę na każde winko jes inny s... sposób ... [...] na przykład ... kupujemy ... owoce obojeⁿtnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... i najlepiej jak sobie postoi rok ... wtedy ma prawdziwy ... smak ... i aromat ... (Kazimierz Biskupi).

NA LEŻÓ^NCO – przysł., ‘tak, że coś znajduje się w pozycji równoległej do podłoża’: na leżoⁿco ... po prostu ... za nogę

uwióⁿzołeś [świnie] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekiró^m ... nie? ... i potym ... pod łopatke nóż ... i krew wyleciała i ... (Golina).

NAŁAPAC > ŁAPAC.

NA ODCHODNE – fraza, ‘ostatni kieliszek przed wyjściem’: (Wyszyna); *no to so^m takie powiedzonka ... chluśnien bo uśnien ... do brze mówi polać mu ... na drugo^m noge ... dalej ... na odchodnego ... (Golina).*

NAOSTRZYĆ > OSTRZYĆ.

NAOSZCZYĆ > OSTRZYĆ.

NAPEKLOWAĆ > PEKLOWAĆ.

NAPITY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: [Ktoś ma w czubie] *no na... nachlany ... napity ... (Wyszyna).*

NARZY^ŃDZIE – rzecz., ‘materialny środek umożliwiający wykonanie jakiejś czynności’: *no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzy^Ńdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec).*

NASADZAĆ – czas., ‘umieszczać kurę na jajach, by wylęły się z nich kurczęta’: [Kurę] *nasadzało sie ... (Budziśław Kościelny).*

NASALAĆ – czas., ‘wcierać w coś sól’: *łopatka od przodu ... z łopatki tyż może być ... no ... i to nasalaż miyⁿso ... nie? ... (Golina).*

NASIKAĆ > (SIKAĆ).

NASIONKO – rzecz., zdr., ‘ziarno’: *nasionko ... (Budziśław Kościelny); (Konin).*

NASIONO – rzecz., ‘ziarno’: *nasiona ... (Rychwał); nasiono ... (Podgór); z dyni można zrobić zupe dyniowo^m ale pszepisu nie podam bo ja nie lubie zupy dyniowej ... nie robiłam nigdy ty^lko widziałam jak jo^m robili wode tam sól... rozgotowywało sie te dynie ty^lko wybierało sie ze środka te joⁿdrka jak to sie mówi czy nasiona ... (Stawiszyn).*

NASTE^MP SIE! NASTO^MP SIE! NASTÓ^MP SIE! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by uspokoić krowę’: *nastó^mp sie! ... (Konin); naste^mp sie mučka! ... (Święcia); nastomp sie! ... mučka mučka mučka ... (Goranin); (Wilczyn).*

NASTO^MP SIE! > NASTE^MP SIE!

NASTÓ^MP SIE! > NASTE^MP SIE!

NASYPYWAĆ – czas., ‘dodawać substancji w postaci proszku lub niewielkich elementów’: *niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemiaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpnie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m... (Golina).*

NASZPRYCOWAĆ > (SZPRYCOWAĆ).

NAWALONY – rzecz., ‘będący pod wpływem alkoholu’: [Nabąbać się] *to jes ... nawalony ... (Józwin).*

NAWALONY JAK... – fraza, ‘będący pod bardzo dużym wpływem alkoholu’: [Na-

walony jak] *stodoła* ... (Borowo); (Józwin); (Krągola); *szpak* ... (Krągola); *bóⁿk* ... (Jaroszewice); *perszing* ... (Rychwał); *meszerszmit* ... (Grzymiszew); *bela* ... (Kazimierz Biskupi); *traktor* ... (Wyszyna).

NAWLEKAĆ – czas., ‘umieszczać coś w czymś podłużnym, wypełniać to półpłynną masą przy pomocy maszynki i lejka’: *tak wyprodukoo... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ...* (Sompolno).

NAWÓZ – rzecz., ‘substancja zawierająca składniki odżywcze sprzyjające rozwojowi roślin’: [R1:] *najpierw to ... jak sie wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ... [R2:] przerywało ... [R1:] przerywka była ... tych ... tych buraków ... odległości musiały byđź nie wiem czy z dwadzieścia centymetrów czy co czyszydzieści jakoś tak były ... nie? ... to przerywka ... teraz to majó^m ... mniej wiyⁿcy już ... punktowe siewniki ... no to już za dużo nie muszó^m przerywać bo przeważnie ... [R2:] no czea było obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ... [R1:] obhakać ... i już ... no ... [R2:] nawozy ... te ... wszyskie te co pryskają^m ... na to ... [R1:] na chwasty ... tak ... już nie rośnie ... [R2:] no i późni sie ścianało liście ...* (Golina).

NAWRÓĆ SIE! – wykrzyk, ‘okrzyk wydawany, by przywołać lub odgonić krowę’: *nawróć sie!* ... (Święcia).

NA ZDROWIE! – fraza, ‘zachęta do picia’: (Główiew); (Wyszyna); *„na zdrowie!” przede wszystkim ... tak ... tak zapy...waj[?] ... no to teraz „na zdrowie!” ... no nig ni... nikt kto lubi wódkę tego nie odmawiał ... tylko no ... oczywiście ... za zdrowie czszeba było wypić ...* (Borowo); [Przed posiłkiem

się mówi] *no smacznego! czy na zdrowie! ... tak?* ... (Nowa Wieś).

NERKA – rzecz., ‘narząd parzysty w ciele produkujący mocz; organ zwierzęcy może służyć człowiekowi jako surowiec na potrawę’: *podroby to raczy podroby to by było te płuca ... bo to tyż sie wykorzyst[uje] ... płuca nerki ... serce woⁿtroba ... no to sie mówio podroby ...* (Golina).

NIEDOPAŁEK – rzecz., ‘popiół, resztki spalonego materiału’: *niedopałki* ... (Wardężyn).

NIEMOC – rzecz., ‘osłabienie organizmu, niedyspozycja’: [R1:] *no to jes^t ... no nie wi^em upicie sie to jes^t działa na nerwy na centralny układ nerwowy alkohol na wszys^tko działa źle no ... i potem jes^t osłabienie takie i człowiek jes^t taki ... niemoc no ... [R2:] człowiek jes^t słaby no ... niemoc ...* (Krągola).

NIEŚĆ – ZNIEŚĆ – czas., 1. ‘iść, trzymając coś w rękach lub na ramionach’: *nie [używałam nosideł] ja w reⁿcach niesłam wiadra ... (Modła); [R1:] szondy ... [...] tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyżłobienie ... i to sie nosiło ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ... [R2:] jeden ... musiały być pełne dwa ... [R1:] tak ... dwa i prze... [R2:] jednego nie uniośł ... [R1:] niosło ... no nie? ... i sie lżej niosło niż w reⁿcach bo sie niosło tu na barkach ... no nie? ... (Paprotnia); 2. ‘o kurach: składać jaja’: *młoda kurka niesie małe jajka ... (Milew); jeden kogut beⁿdzie wieⁿkszy a kurka... no a kurka co beⁿdzie na kure to beⁿdzie jaja nieś nieść jajka jest mniejsza ... od ... zaro od małości ... (Milew); [Skorupki ze święconego jajka] dawało sie kurom ... [...] żeby niosły dużo jaj ... (Budzisław Kościelny); (Milew); *trudno mi to powiedzieć bo kury jak***

sie ... nioso^m nioso^m i w końcu sie wynoszo^m ... nie? ... (Józwin); [Szare jaja] nie wiem czy kury nioso^m takie? ... (Święcia); [Kura] gdacze no gdacze ... tak tak ... no śpiewa ... chwali sie że jajko znieśła ... (Milew); kura znieśie jajko to zaraz gdacze ... nie? ... (Rychwał); to że kura znieśła jajko ... bardzo głośno krzyczy ko ko ko ko ko! ... (Konin).

NIEWÓD – rzecz., ‘długa sieć do łowienia ryb’: *podobn... u nas nie ... nie ... używano niewodu ale to tesz jes sieć ... ale ... to już jes sieć ... duża ... (Borowo); [Niewód to] sieć rybacka ... (Ruda).*

NIE WYLEWAĆ ZA KOŁNIERZ – fraza, ‘nie odmawiać alkoholu, pić go’: [Ludzie, którzy mają czerwone nosy] *nie wylewajo^m za kołnierz ... (Golina); [Ktoś nie wylewa za kołnierz] to znaczy że leje do gardła i pije ... (Golina); [Ktoś nie wylewa za kołnierz, czyli] lubi sobie wypić ... (Jarosewice); (Nowa Wieś); [Ktoś nie wylewa za kołnierz] no to jes^t opój ... (Józwin); [Ktoś nie wylewa za kołnierz, czyli] [R1:] nie pije ... [R2:] no to znaczy to że ... lubi sobie chlapno^ć ... nie wylewa za kołnierz ... (Święcia); [Ktoś nie wylewa za kołnierz] czyli ... pije wszystko ... (Pogorzałki).*

NIOSKA – rzecz., ‘kura znosząca jaja’: *w kurniku to [jest] nioska ... (Sompolno); to sie nazywa dobra nioska ... (Rychwał); dobra kura bo znosi jajka ... [...] dobra nioska ... (Milew); no jeszcze nie nioska no bo po prostu młoda kurka młoda kurka ... (Milew); nioska to ta co znosi ... (Konin); kura która znosi dużo jajek to jes dobra nioska ... (Rychwał); (Budzisław Kościelny); (Golina); (Podgór); (Sompolno); [Kura] daje jajka ... no ... [...] no to so^m nioski chyba ... to so^m nioski chyba ... (Konin).*

NISKI – przym., ‘mający niewielką odległość od podstawy do wierzchołka’: *jagody to tak jak jeżyny ... takie niskie krzaki ciemne owoce ... (Golina); kuna no to jes^t podobne do lisa tylko że jes^t niższy re... (Jaroszewice); kuna jesz szara ... i ma chyba ... biały krawat tutaj tak ... [...] pod brodo^m ... niska ... długa ... (Święcia).*

(NISZCZYĆ) – ZNISZCZYĆ – czas., ‘powodować, że coś przestaje prawidłowo pełnić swoje funkcje lub przestaje istnieć’: *tuż po wyjeⁿciu z kopca no czszeba je [=ziemniaki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy so^m zdrowe przebrać ... no ... i nasy^mpnie czy do spożycia czy ... które so^m niedobre czy tam nagnię czy coś to trzea wyrzucić zniszczyć ... nie? ... a które dobre to umyć i i do spożycia ... (Kolonja Wilczogóra).*

NOGA – rzecz., 1. ‘część ciała służąca ludziom do poruszania się’: *kapuste to sie najpier^w szatkuje ... no jak w słoiki no to sie kł... kapuste troszczke sie posoli żeby razem to wymieszać i ubija sie w słoiki ... marchewke sie daje jeszcze do tego i ubija sie w słoiki aż tak żeby wy... wycisnęła sie ta ten sok ... a do beczki no to tak samo jak i też do tego no ... nik^t jeszcze w daw... dawnych czasach to no ubijało sie kapuste w beczkach nogami ... (Głóview); najcze^ściej używano jo^m [=nalewkę z kasztanów] do ... smarowania nóg ... do smarowania roⁿk ... bo ... bardzo pomagała na reumatyzm ... a ... nalewke z tak ... tak samo robiono również nalewke z orzechów włoskich ... które ... która tak samo pomagała ... na ... sprawy żołoⁿdkowe ... jelitowe ... tylko zalewało jo^m sie wódko^m ... żeby nie była za mocna ... (Kazimierz Biskupi); najproszszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ...*

wydobywało się po złożach kopalni ... to się ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadłem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łonkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało się ... ustawiało się w stożki ... i to się suszyło ... i torf wysuszone ... przywoziło się do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym się opalało ... (Wardężyń); torfe ... to jest torf wydobywa się ... [...] no u nas występował torf ... wiec kopało się reⁿcznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopało się reⁿcznie ... potem ... taczkami wywoziło się na taki plac ... wyrabiało się nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegielki ... (Dąbrowica); > NA DRUGO^m NOGE; 2. 'część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzystywana przez ludzi w celach spożywczych': no każdy miał schab żeberka ... i co tam no czekej ... nogi ¹udziec każdy wyszys⁴ko szynka te duże jak to z tyłu to szynka ... (Maliniec); [Pałka] to jest ... ta[g] jakby ... ta ... czeⁿż nogi ... grubsza ... czeⁿś ... udo inaczej ... (Sompolno); na golonke no ... to tylna noga gotowana w wodzie bardzo długo z solo^m z przyprawami pieprzem ziele angielskie liść lańrowy i to się gotuje i to^m to^m czeⁿś tako^m z chudym mjeⁿsem takim to jes^t taka golonka ... (Stawiszyn); zimne nóżki ... [...] gotuje się ... nogi ... świnki ... do mieⁿkości obiera dodaje się ... dodaje się do tego ... warzywa ... i ... one ... pod wpływem z... zawartości ka... galarety ... w skórce ... z tych nóżek po prostu ... geⁿstniejo^m ... w zimne^j temperaturze dlatego nazywajo^m się zimne nóżki ... (Ignacewo); zimne nóżki ... [...] gotuje się wywar z kt... z gd... z nóg świński^ej golonki z warzywami i później jak to ostygnie to się kro'i

mjeⁿsko w kawałeczki zalewa się goroⁿcym tym rosołem i gotowe ... dodać można jajko lub groszek zielony ... (Rzgów); no szynka na tyle ... na tylnych nogach ... łopatka na przodzie ... schab do góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczek ... (Budziśław Kościelny); kielbasy? ... tu trochę będzie wiedział bo ... sam robiłem to ... się bierze ... czeⁿś ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... (Sompolno); kurze nogi ... (Konin); [Kury] wchodzi^m na nogach ... mogo^m po drabinie do gniazdów wchodzić też ... na grzeⁿ-de sobie siedzo^m na grzeⁿdzie w kurniku ... (Milew); [R1:] na leżoⁿco ... po prostu ... za noge uwióⁿzoł^eś [świnie] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekio^m ... nie? ... i potem ... pod łopatkę nóż ... i krew wyleciała i ... [R2:] no ... i wtedy się wodę brało ... gotowanó^m wodó^m ... i się polywało ... [...] [R1:] no i potem jak ... tego aż ... wodę się zagotowało i ... polewalaś po ty sierści ... [R2:] po kawołku i skrobał^es ... [R1:] i skroboł^es ... [R2:] no i późni czszea było rożcioⁿć ... i wszystko porozbierać flaki ... kiedyś czyścili jeszcze te flaki się czyściło ... (Golina); [R1:] kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły się podcinało tutaj ... wiesz? ... przy nogach ... [R2:] tutaj tak tak ... tu só^m takie ... dziury się robiło ... i się wkładało tutaj ... (Golina); [R1:] schab na samy górze ... [R2:] na samy górze no i tam jeszcze jes polyⁿdwicy też kawołek ... późni jes ... no ... boczek ... no to tu na tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:] przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ... (Golina); [R1:] kulka ... no to jes ... noga tylnia ... bo przednia to jez łopatka ... [R2:] a tylnia jest kulka ... no dobrze ... no ... ty rzeźniczo^m powinnaś być ... dużo wiysz ... (Golina); [R1:] no szynke to ... do... z... z łopatki też możesz łopatkę uwyⁿdzić ... możesz tak samo owyⁿ-dzić tyn ... schab teraz wyⁿdzo^m ... możesz

... owyⁿdzić ... [R2:] o schabie to nie godej ... o szynce ... [R1:] a szynka ... to tylnio ... tylnie nogi to jes szynka ... [R2:] nie tylnie nogi tylko to sie inaczy mówi ... [R1:] no tylnie giry ... no co? ... (Golina); to jes tag jag udko tylko udko jez na przykład tag jag moż noge ... nie? ... no to udko jes wiyⁿcy tu ... a pałka bydzie tu ... nie? ... (Golina); wiem [jak wygląda indyk] ... bo nieraz mnie pogonił ... [...] duży ... jes po prostu wielkości geⁿsi ... tylko że ma ... dłuższe nogi ... i on bardzo ... po prostu ... bardzo nienawidzi koloru czerwonego i ... a jeszcze to ... on bardzo goni za czerwonym ... tak że ... to też czszeba uważać żeby cie indyk nie pogonił ... (Kazimierz Biskupi); rak nie jes^t to takie za duże ma kilka tych ... nóg ... no i tyle ... (Jaroszewice); [Sarna jest] na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć ... no nie umie uciekło mi słowo ... ma tak^m troche ceⁿtkowan^m na wiosne przede wszystkim chyba tak^m broⁿzow^m sierść w ceⁿtkowane w takie małe białe łatki ... ale no i nie ma ogona ma taki biały zad ... (Janów); sarna ... to jest zwierzoⁿtko o długich nogach ... bro... broⁿzowej sierść ... smukłe ... z biał^m ... z biał^m tak^m ceⁿtko^m na zadku ... (Golina); sidła ... [...] a robili ko... kółko i ... sznurek ... nie widziałam dokładnie ... i jat nadeptło to ... [Ciągnęło do góry?] tak ... [...] no bo sie za noge zahaczyło ... nie? ... (Pogorzałki); 29; 3. 'część grzyba wyrastająca z podłoża, na której znajduje się kapelus': [Grzyb składa się] z nogi i z kapelusza ... (Podgór); Podział świni:] może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkowa ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... goloⁿka z nogów ... (Milew).

NORA – rzecz., 'dziura wykopana przez zwierzę w ziemi, służąca mu do schronie-

nia się': w norach? no to w norach w lasach to przeważnie lisy ... (Modła); borsuki tak ... [...] tylko no bardziej żyjo^m w takich chyba na ... przy norach chyba ... nie? ... (Paprotnia).

NORNICA – rzecz., 'mały gryzoń o szarorudym ubarwieniu, podgryzający korzenie roślin na polach i w ogrodach': szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ... podjady ... [...] to ... albo koty szły na ni [=na myszy] cieⁿto albo trucizna ... (Golina); [Szkodnikami są] krety ... nornice ... (Święcia).

NOSIĆ – ZNOSIĆ – czas., 1. 'chodzić, trzymając coś w rękach lub na ramionach': [R1:] szondy ... [...] tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyżłobienie ... i to sie nosiło ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ... [R2:] jeden ... musiały być pełne dwa ... (Paprotnia); (Janów); 2. 'o kurach: składać jaja': [Kura] niesie jajka ... czyli znosi ... (Budziszław Kościelny); (Podgór); (Rychwał); (Wyszyna); dobra kura bo znosi jajka ... (Milew); nioska to ta co znosi ... (Konin); (Sompolno); no dawniej sie hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki ... (Budziszław Kościelny); [Kokoszka] to jes^t młoda kurka ... która dopiero zaczyna znosić jajka ... (Budziszław Kościelny); kokoszka to jest młoda kura która nie znosi jajek ... (Rychwał); [Kura] znosi te jajka ... składa je ... w ... gnieździe ... (Borowo); że znosi jajka ... [...] siedzi kura siada na tych jajkach i za ileś tam tygodni wyleⁿgajo^m sie piskleⁿta z tych jajeczek ... (Ruda).

NOSIDŁA – rzecz., 'przyrząd do noszenia ciężkich przedmiotów w postaci drążka zakładanego na ramiona, na którego końcach znajdują się haki': (Główiew).

NOSIDŁO – rzecz., ‘przyrząd do noszenia ciężkich przedmiotów w postaci drążka zakładanego na ramiona, na którego końcach znajdują się haki’: *no był taki przyrzoⁿd ... nie wiem no jak to powiedzieć ... na ramionach sie go za za zakładało i z łańcucha z łań... na łańcuchach lub na jakiś powrozach i wiaderka były zawieszane i i to po prostu na tym sie nosiło ... [...] może nosidło a tak dawniej u nas to było siondy nie szondy ... (Janów).*

NOŻYCE – rzecz., przen., ‘przednie odnoża raka’: *rak nie wysz jak rak wyglóⁿdo? no takie nożyce mo i ... tak człapie ... [...] jak łapano? ... normalnie w siateczke i już rak był ... [...] raki to to nie wi^ym piekli chyba kiedyś to raki piekli ... [W ognisku?] co? ... nie! no piekli na na na tłuszczu ... (Wyszyna).*

NÓŻ – rzecz., 1. ‘ostra część narzędzia’: *najproszczszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... to sie ... ciężo ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadłem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łoⁿkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało sie ... ustawiało sie w stożki ... i to sie suszyło ... i torf wysuszono ... przywoziło sie do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym sie opalało ... (Wardężyn); [R1:] były takie specjalnie obcinarki ... [R2:] to noż taki ... był ... [R1:] nie byle jag noż ... bo to wyglóⁿdało ta[k] jag na przykład haczka do hakania ... [R2:] tylko prosto ... [R1:] tylko było zgrzy... zakrzywione wi^yⁿcy ... bo haczke mosz w tó^m stróne ... to było tak żeby ... jak szed ... no to tak ... [R2:] ścinoł te ... [R1:] te liście [buraków] ... sie ścinały ...*

*[i to było] na członku na członku ... (Golina); kiszenie to było tarcie kapusty ... były takie hybelki zwane ... jak w na wysokości cz... pół człowieka i była taka taki hybelek duży ... i to były dwie deski zbite tu z jedne^yj i drugie^yj stróny i w środku były takie noże i sie posuwało te kapu... te kapuste i tak kapusto^m sie tarło ... i ta kapusta spadywała do ... wannы czy do jaki^egó dużygó pojimnika ... nie? ... no i potem nasty^mpnie solono i w beczcze sie kisiło kapuste .. (Kolonia Wilczogóra); [Szatkownica] przede wszystkim to jes taka rynienka ... po tej rynience posu... taka płaska ... z płaskim dnem ... rynienka ... z takimi ... brzegami bardzo niskimi ... i po tym ... brzegu przesuwą sie ... pude... takie coś w rodzaju pudła ... na dnie którego so^m noże ... ustawio... ustawione pod pewnym skosem ... i do tego na... do tego pudła ... wkładzie sie kapuste ... jedno^m dwie czszy ... i sie przesuwą ... przesuwą do przodu i do tyłu do przodu i do tyłu no i wtedy kapusta ... kiedy sie^m pcha ... to pudło do przodu ... kapusta ... jes cieⁿta i spychana do naczynia ... do tyłu jak się cofa no to wtedy te te noże so^m tak ustawione że nie tno^m ... tylko znowu ... do przodu ... i wtedy ta kapusta znowu ... s... przesuwą się ... o taka ... pocieⁿta tymi nożami do beczki ... no i tak poleg... tak ... długo to sie^m robi aż ... sz... zużyje sie wszystkie główki kapusty ... (Borowo); 2. ‘narzędzie do obcinania liści buraków’: *prace w polu przy bur... była przerywka wj^ym że były ś... posierpy [?] była przerywka a tych buraków później było ścinanie liści i takim takim nożem no i wieⁿcej nie wiem ... (Stawiszyn); to sie nazywał taki noż no taki taki noż był do do obcinania tych specjalnie wygłoⁿdał ... oszcze miał tak do przodu ... (Stawiszyn).**

NÓŻKA – rzecz., zdr., 1. ‘część ciała służąca zwierzętom do poruszania się, wykorzysty-

wana przez ludzi w celach spożywczych':
 nóżka ... (Milew); zimne nóżki ... [...] gotuje się ... nogi ... świnki ... do mieⁿkości obiera dodaje się ... dodaje się do tego ... warzywa ... i ... one ... pod wpływem z... zawartości ka... galarety ... w skórce ... z tych nóżek po prostu ... geⁿstniejo^m ... w zimne^j temperaturze dlatego nazywajo^m się zimne nóżki ... (Ignacewo); możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udką oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ... możemy też wy-
 joⁿć też poporcjować ... no ... jak kto woli można cało^m kure ugotować ... można ... jo^m poporcjować ... (Konin); no to ... pier-
 si inaczej i skrzydełka inaczej ... i te giczk
 czy jak tam nóżki inaczej ... [...] jedno jest do pieczenia drugie na ... na gotowania na
 rosół się nadaje ... ale raczej kurczaka mieⁿ-
 so to się wszystko nadaje na ... do rosółu ... (Milew); to się mówiło galantyn...na gala...
 galaretki zimne nóżki o! zimne nóżki o tera
 mi się przypomniało ... [...] zimne nóżki to
 rozgotowuje się nóżki wieprzowe i się rozgo-
 towuje i to obiera się oczywiście te te te kości
 wywala się i to i z... do tego ... i to przekłada
 się w takie miseczki małe i do lodówki to tak
 zgeⁿstniało i były zimne nóżki tylko to mjeⁿ-
 sem mjeⁿsem takim tłustym ja to tak nieko-
 niecznie to lubię ... (Stawiszyn); na pewno
 gotuje się rosółek i do tego się wrzuca jakieś
 mieⁿska ... wieⁿc nie wiem ... słyszałam że
 najczeⁿściej so^m to właśnie nóżki ... ale moż-
 na też zrobić na zasadz... na udkach drobno-
 wych ... (Wilczyn); to się poz... nazywało
 zimne nóżki ... [...] no to się gotuje bardzo
 długo właśnie nóżki wieprzowe ... ewentual-
 nie golonki ... mieⁿso dodajoⁿc z warzywami
 ... i później się schładza ... i wychodzi taka
 galaretką z mieⁿsem ... (Janów); galaret-
 ka ... [...] zwyczajnie nóżki i ewentualnie
 jakieś elementy żelujoⁿce gotuje się obiera
 kości wyrzuca a to się studzi i po ptokach

... (Rosocha); galaretkę to się gotuje zim...
 nóżki ... z ze świni ... nie? ... i tegó i też się
 ugotuje i potym się obierze z kości pokroi
 się na drobno i zalewa się tym rosółem ...
 (Modła); kury bojłery to só^m in^e jak takie
 kury ... só^m na krótkich no... krótkie nóżki
 majo^m i só^m grube i tłusciejsze ... białe ...
 przeważnie białe ... nie?... majo^m piórka ...
 nie? ... (Modła); rak chodzi wspan ... jest
 czerwony ... niektóre so^m czerwone niektóre
 so^m zielone ... nóżki to majo^m takie szczypce
 ... takie jak nożyce takie szerokie ... takie ...
 spłaszczone ... no ... (Golina); wróbel mó-
 wili ... [...] no mały ptaszek szybko biega-
 joⁿcy na nóżkach ... no i szary jes^t ma pie-
 rze szare ... [...] ćwierka ... (Jaroszewice);
 2. 'część grzyba wyrastająca z podłoża, na
 której znajduje się kapelusz': [Grzyb skła-
 da się] i z głowy i z nóżki ... (Wardężyn);
 z kapelusza i nóżki ... (Golina); Kozak jest]
 na długiej nóżce też ma czarny lepek ale pod
 spodem jest biały nie żółty ... (Stawiszyn);
 sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest po-
 dobna do muchomora sromotnika a sowy
 to takie g... wiem że kapelusze majo^m duże
 i i u... one się g... różnio^m tylko od sromotni-
 ka nóżko^m korzonkiem i dlatego ja nigdy tego
 nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram
 ... (Stawiszyn); opieńki to só^m takie [grzy-
 by] majo^m długie ... na długich nóżkach
 i za... nieduże ... kapelusiki ... i ... rosno^m
 w rzeⁿdach na drzewach o ... na pieńkach
 ... (Józwin); opieńki przeważnie przy przy
 drzewach przy pińkach rosno^m tako^m mało^m
 cieⁿko^m majo^m nóżke ... iii i takie kapy... ka-
 pelusze nieduże też ... (Jaroszewice).

NUTRIA – rzecz., 'zwierzę przypomina-
 jące szczura, ale większe od niego, mające
 ciało pokryte gęstym, ciemnobrązowym
 futrem, długi ogon, prowadzące półwodny
 tryb życia; w Polsce nie występuje w stanie
 naturalnym, ale jest hodowane dla mięsa

NYŚ!

i futra': *no to nie te ... nutrie? ... czasami? ... nie wiem ... [...] nie widziaam tu ... nie ma tu w rejonie takigo czegoś hodowli ...* (Pogorzałki).

NYĆ! – wykrzyk., 'okrzyk wydawany, by przywołać młode świnie': *moja babcia mó-*

wiła nyć nyć ... coś takiego ... ale dokładnie nie pamieⁿtam ... (Konin).

NYŚ! – wykrzyk., 'okrzyk wydawany, by przywołać młode świnie': *nys nys nys! ...* (Rzgów).

O

OBCINARKA – rzecz., ‘narzędzie do obcinania liści buraków’: [R1:] *były takie specjalnie obcinarki ...* [R2:] *to noż taki ... był ...* [R1:] *nie byle jag noż ... bo to wyglóⁿdało ta[k] jag na przykład haczka do hakania ...* [R2:] *tylko prosto ...* [R1:] *tylko było zgrzy... zakrzywione wiyⁿcy ... bo haczke mosz w tó^m stróne ... to było tak żeby ... jak szed ... no to tak ...* [R2:] *ścińoł te ...* [R1:] *te liście [buraków] ... sie ścinały ... [i to było] na członku na członku ...* (Golina); [R1:] *a tu [obcinarka do buraków] jeszcze miało tako ... takie koł... nie koło tylko takie jakby z drutu ... [...]* *żeby te liście ... [...]* *na bok tak sie odrzucały ... żeby nie ... no ...* [Coś jak przy kosie, tak?] [R2:] *o! coś tak ... pałóⁿk ...* [R1:] *no takie coś tylko inaczy było ...* (Golina).

OBCY^NGI – rzecz., bez l.poj., ‘metalowe narzędzie ręczne zakończone zaokrąglonymi szczękami służące do wyciągania różnych przedmiotów lub cięcia drutu’: [R1:] *no to musiałeś zaparzyć dobrze i ... żeby te ...* [R2:] *raciczki to ... po prostu sie ... zaparzało ... goróⁿco woda i ... włożyłeś ... w tym ...* [R1:] *pocszymoleś trochę i wtedy ... odchodziło ...* [R2:] *w jakimś ... naczyniu ... i potym ...* [R1:] *ścióⁿgać czszeba było ... [...]* [R2:] *nożym czy tam ... obcyⁿgami ...* (Golina).

OBERWAĆ > OBRYWAĆ.

OBFICIE – przysł., ‘tak, że czegoś jest dużo’: *no mówi sie że śniadanie powinno sie*

zjeść bardzo obficie ponieważ jest to podstawowy posiłek dnia ... (Wilczyn).

OBFITY – przym., ‘mający dużo składników, występujący w dużej ilości’: *no kiedyś wiadomo że te czasy były ... były bardzo ubogie wieⁿc ... te obiady nie były takie obfite w ...* (Wilczyn); *obfite jedzenie ...* (Wilczyn).

(O)BGRYZAĆ – **POOBGRYZAĆ** – czas., ‘gryźć coś dookoła, zdzierać wierzchnią warstwę tego’: *no zajoⁿce ... to ... marchew ... ale teraz ich też mało że ... kiedyś było ich wieⁿcyj ... to nieroz to tak ... jak tego to ... poobgryzały ... nie? ... drzewka ... owocowe ... zajoⁿce ...* (Pogorzałki).

OBHAKAĆ > HAKAĆ.

OBIPOJ – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: *pijany jak ... nie wiem ... obipoj ...* (Golina).

OBITY – przym., ‘o warzywach i owocach: uderzony i mogący się psuć w tym miejscu’: *tego harfy coś w tym rodzaju ... i tak że żeby miało to zabezpieczyć przed obijaniem no bo jak obity ziemniak no to to to gnił ...* (Rosocha).

(O)BKRAWAĆ – **OBKROIĆ** – czas., ‘używając ostrego narzędzia, oddzielać zewnętrzną warstwę od wewnętrznej jakiejś

rzeczy': a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuję i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... (Milew).

OBKROIĆ > (OBKRAWAĆ).

OBORA – rzecz., 'pomieszczenie lub budynek, w którym przebywają zwierzęta gospodarcze': [Gospodarz] resztki [z wieczery wigilijnej] zanosił zwierzakóm do obory ... (Rychwał); w gniazdach żyjo^m sroki ... szpaki jaskółki robio^m gniazda ... ale w domach ... nie ... wieⁿcej tak jak w oborach jakiś ... (Golina); [Świnie są] w oborze ... (Maliniec).

OBRABIAĆ – czas., 1. 'sprawiać, przygotowywać mięso do spożycia poprzez jego patroszenie i oczyszczanie': rybe ... obrabia sie ... z łusek ... czyści sie ... środek ... no i zależy ... panieruje ... no i później w moⁿce ... w bułce ... [...] w jajku ... (Wardężyn); 2. 'wykonywać prace polowe lub ogrodowe': najpierw sie [buraki] sieje potem obrabia ... [...] i zbiera ... (Rychwał).

(OBRADZAĆ) – OBRODZIĆ – czas., 'o ziemi: karmić rośliny, wydawać plon': rzucano je [=skorupki ze święconego jajka] na pole żeby dobrze ziemia obrodziła ... albo dawano zwierzeⁿtom ... (Grodziec).

OBREⁿCZ – rzecz., 'przedmiot w kształcie okręgu, który służy do przytrzymywania, ściskania czegoś': właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami bybyby... drewniane beki i sie solilo mjeⁿsa ... sie solilo mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdzilo takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ... (Kolonia Wilczogóra); to była

taka drewniana ... kiedyś mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obreⁿczo^m ścioⁿgnieⁿta i taki ubijak ... (Golina).

OBRODZIĆ > (OBRADZAĆ).

OBRYWAĆ – OBERWAĆ – czas., 'szarpiąc, oddzielać coś od czegoś': obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... (Borowo); małe kłoⁿcza ... gdzieś gdzieś jag już ziemniak dłużej leży ... to to ... czea oberwać ... bo to jes bardzo trujoⁿce ... (Sompolno).

(OBRZUCAĆ) – OBRZUCIĆ – czas., 'rzucić coś na coś z każdej strony, tak by zostało to przykryte': kopiec jest to przyzma usypiana z ziemniaków przykryta słomo^m i b... obrzucona ziemio^m ... (Rzgów).

OBRZUCIĆ > OBRZUCAĆ.

OBUCH – rzecz., 'tępa strona metalowej części siekiery': oguszało sie świniaka ... tym te^mpym obuchem siekiery jak świniak sie przewrócił ... to go sie kuło nożem pod żebro i sie podstawiło miske żeby leciała krew ... (Budzisław Kościelny).

OBWIOⁿZAĆ > (WIOⁿZAĆ).

OCIELENIE – rzecz., 'narodziny cielęcia': po pierwszym ocieleniu jag już ... z jałówki ... staje sie krowo^m ... pop... i sie wycieli ... no to wtedy jez już krowo^m i daje mleko ... (Święcia); (Pogorzałki).

OCZKO > ¹OCZKO.

OCZYSZCZAĆ – OCZYŚCIĆ – czas., 'usuwać zabrudzenia, zanieczyszczenia': [Grzyby] obiera sie oczyszcza gotuje lub suszy ...

(Dąbrowica); *tuż po wyjeⁿciu z kopca no czszeba je [=ziemniaki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy so^m zdrowe przebrać ...* (Kolonia Wilczogóra); (Ignacewo); (Janów); (Konin); (Podgór); (Rychwał); *flaki można kupidź już ... oczyszczone ...* (Sompolno); *zimne nóżki ... [...] oczyszcza sie ... te ... cichobiegi sie mówiło ...* (Dąbrowica); *najpierw trzeba je [=grzyby] starannie oczyścić ... wymyć pod biezoⁿco^m wodó^m ... nastę^mpnie ugotować ...* (Golina); *no trzeba je przygotować przede wszystkim do spożycia ... czyli poczoⁿtkowo grzyby oczywiście oczyszczamy ... oczyszczanie polega na oskrobaniu delikatnie tego trzonka z ziemi ...* (Wilczyn); [Na kaca] *no to s... sodke sie rozpuszczało w wodzie ... soda oczyszczono^m i sode sie piło ...* (Nowa Wieś).

OCZYŚCIĆ > OCZYSZCZAĆ.

ODBIERAĆ – czas., ‘oddzielać, dzielić na kategorie, segregować’: [Ziemniaki po wyjęciu z kopca] *presortowuje się ... odbiera sie te zdrowe ... te zepsute sie odrzuca ...* (Ignacewo).

ODCIEⁿCIE – rzecz., ‘oddzielenie części od całości przy pomocy ostrego narzędzia’: *no na pewno czszeba jo^m [=kurę] zabić ... a potem ... [...] cały ten proces to jest zabicie ... odcieⁿcie głowy pamieⁿtam ... to było straszne ... potem sie jo^m sparało takim wrzoⁿt-kiem ... te pióra sie wyrывało ... jak było sparzone to łatwiej było ... nie? ... dokładniej sie brało i ... i ... i właśnie obierało z tych tych ... tam potem so^m tam takie ... nie wiem ... takie malutkie te włoski ... to sie brało nad ogniem opalało ... no jak sie już jo^m tak opaliło to sie jo^m patroszyło ...* (Konin).

ODCINAĆ – czas., ‘oddzielać coś od czegoś za pomocą ostrego narzędzia’: *no tyl-*

nie giry ... no co? ... [...] odcinasz stopy i ... i mosz szynke ... nie? ... (Golina);

ODCIOⁿGAĆ – ODCIOⁿGNOⁿĆ – czas., ‘oddzielać coś od substancji płynnej ruchem odśrodkowym lub przez zasysanie, zbieranie’: *na sery na masło ... odcioⁿgajo^m śmietane ... z tego ... ze śmietany wykonujo^m masło ...* (Kragola); *należy z mleka jo^m [=śmietanę] odcioⁿgnoⁿć albo z wierzchu zebrać ...* (Grodziec).

ODCIOⁿGNOⁿĆ > ODCIOⁿGAĆ.

ODCIOⁿG – rzecz., ‘produkt uboczny powstający w wyniku odsysania’: [Melasa] *jest to odcioⁿg od właśnie robienia cukru w cukrowni ...* (Jaroszewice).

ODDZIELAĆ, ODĐDZIELAĆ – ODDZIELIĆ – czas., ‘sprawiać, że coś nie jest już dłużej częścią czegoś’: *w patyku sie ... świnka ... że świnka jak ... oprosiła sie ... to o[d] dzielali ... świnię ...* (Konin); *odđdzielało sie słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ...* (Ignacewo); *oddziela sie owoce od soku i później sie pasteryzuje ... [...] syrop z czarnego bzu ... stosuje sie w przezie^mbieniu ...* (Kragola); *no czszeba jó^m [=śmietanę] zebrać ... oddzielić ...* (Święcia); (Gorainin); (Milew); *to było w takim urzoⁿdzeniu nazywanym kierzynka ... wlewało sie ... kwaśno^m śmietane i sie bardzo długo ubijało aż sie oddzieliło ... ta śmietana ... od ... od reszty i sie zrobiło masło ...* (Janów).

ODDZIELIĆ > ODDZIELAĆ.

ODGANIAĆ – czas., ‘sprawiać za pomocą głosu lub narzędzi, że zwierzęta się oddalają’: *jak sie ... odgania krowy? ... [...] no krzykniesz ... no i idó^m ...* (Wilczyn); *no*

to sie normalnie schodymy ymy... różge sie wżilo i wi'sz i po dupie sie loło i od... odgarniali inaczej nie było innego ... (Maliniec).

ODKOPYWAĆ – czas., ‘używając narzędzi lub maszyn, odgarniać ziemię z powierzchni czegoś’: [Ziemniaki] *sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... (Konin).*

ODLUDZIE – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: (Paprotnia).

ODPAD – rzecz., ‘resztki, to, co niepotrzebne’: *przy kuchni przy kuchni w które... w której sie paliły to były popielniki tam sie kładło weⁿgiel i przez te ruszta do tego popielnika we... te te te te odpady wpadywały ... (Maliniec); odpad chmielny ... (Golina); krew ze właśnie ze świni i te ... odpady takie jak woⁿ-troba czy płuca ... razem wszystko można ... woⁿtrobe ... [...] serce w kostkę pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ... (Milew).*

ODPAROWAĆ > ODPAROWYWAĆ.

ODPAROWYWAĆ – ODPAROWAĆ – czas., ‘pozbywać się wody poprzez parowanie’: *one [=ziemniaki dla zwierząt] tam odparowywały ... [...] to taki wielki gar babcia robiła ... brała ten ... nie wiem jak to sie u nazywa ... żgocz ... żgoc ... i babcia mówi cza to pożgać ... nie? ... i to tak tłukła ... śmierdziało to bo ona tam paszy wrzucała ... (Konin); wentyle ... wentylacja żeby była [w kopcu] ... i kładło sie takie rurki ... i żeby ta ... odparowywały ... (Milew); śliwki sie praży w garczku ... [...] one sie muszo^m dość długo prużyć żeby sie woda odparowała trzeba ja to zawsze mieszam bo ... (Krągola); [Dżem jest] z owoców ... z wiśni*

z porzeczek ... [...] jagody ... a dżżem to jes ... obrane w... owoce ... i w... gotowane w tym ... w garczku ... tak żeby ta woda ... odparowała i ... (Pogorzałki).

ODRZUCAĆ – czas., ‘usuwać gorsze rzeczy po oddzieleniu ich od lepszych’: [Ziemniaki po wyjęciu z kopca] *presortowuje się ... odbiera sie te zdrowe ... te zepsute sie odrzuca ... (Ignacewo).*

ODSTAĆ – czas., ‘pozostać gdzieś przez pewien czas dla nabrania odpowiednich właściwości’: *z wypustków młody sosny to sie zrywa te czubeczki zalewa sie w tym w słóiczku i tam jakaś proporcja jest tylko nie pamieⁿtam i to zalewa sie spirytusem ileś musi to odstać i później na łyżeczke sie bierze i to służy jako lek ... (Jaroszewice).*

ODSTRASZACZ – rzecz., ‘to, co służy odstraszeniu’: *można przykrywać [drzewka owocowe] ... różnymi tam starymi firankami jakimiś ... teraz znowu so^m te ... te te takie ... odstraszacze ... strzelajoⁿce ... (Golina).*

ODWIECZNIK – rzecz., ‘otwór wentylacyjny służący odprowadzaniu na zewnątrz nadmiaru wilgoci’: *ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdruj^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimi^om na wi'rzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za gor^oco tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra).*

ODWŁOK – rzecz., ‘połączona z tułowiem tylna część ciała zwierząt takich jak pająk, mucha itp.’: *rak ... [...] no właśnie ... ma szczypce ... i odwłok ... olbrzymie szczypce i odwłok ... łązi po dnie ... jakiś takich ... płytkich wód ... płytszych wód ... raczyj czy-stych ... (Borowo); no to chyba rak ... [...] no ma takie szczypce taki płaski chodzi zawsze po dnie ... [...] mi sie wydaje że [raki łapano] na kije takie ... i wbijano je tutaj pod odwłokiem bo tam tylko było miejsce ... (Nowa Wieś).*

ODZIABYWAĆ – czas., ‘używając dziabki, wzruszyć ziemię dookoła czegoś’: *no naj-pierw trzeba było przygotować ziemię ... za-orać ... potem posadzić te buraki ... potem je pielic i to chyba było potem ... tak okół-nik czy okółka że tak sie je ... o na okreⁿźnie odziabywało i podsypywało każdego buraka ... okrążka chyba ... (Golina).*

ODZZYSKAĆ > ODZZYSKIWAĆ.

ODZZYSKIWAĆ – ODZZYSKAĆ – czas., ‘wykorzystywać coś pozornie nieprzydatne-go’: *czeⁿż rosółowa to jes ta ... górna czeⁿś ... naste^mpnie ... udka ... osobno ... skrzydełka osobno ... cz... mówiłem o tej ... rosółowej czyli ten korpus ... a ... no i wyjmuję sie ... odzyskuje sie jeszcze ... płuuu... piersi ... nie? ... (Sompolno); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam sie odzyskało ... ze świni ... (Sompolno).*

ODŹDZIELAĆ > ODDZIELAĆ.

OGAR – rzecz., ‘średniej wielkości pies myśliwski o krótkiej sierści i długich, luźno wiszących uszach, mający brązową lub brą-zowo-czarną sierść’: *no no to no głównie to so^m pomoco^m dla myśliwych to psy ... oczy-wicie ... ogary ... (Józwin).*

OGŁAWIANIE – rzecz., ‘oddzielanie liści od buraków’: *ogławianie ... (Golina); ^lo cała masa tego [=prac przy burakach] od sadzenia pielienia prze... przerywania ... ta^k wykopania i ogławiania tak że to to to ... (Rosocha); taka specjalna gracia do do do ogławiania i i i to sie ścinało liście liście to były in... inne przeznaczone do tego ... a ... a buraki ... (Rosocha).*

OGŁUSZAĆ, OGUSZAĆ – OGŁUSZYĆ – czas., ‘pozbawiać przytomności poprzez uderzenie’: *najpierw świnkę sie ogłusza póź-niej robi sie jej dziurkę ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... (Rychwał); no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... (Konin); oguszało sie świ-niaka ... tym te^mpym obuchem siekiery jak świniak sie przewrócił ... to go sie kuło no-żem pod żebro i sie podstawiało miske żeby leciała krew ... (Budzisław Kościelny).*

OGŁUSZANIE – rzecz., ‘pozbawianie przy-tomności poprzez uderzenie’: *przy zabija-niu no przede wszystkim ... naste^m...puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tylno^m czeⁿścio^m siekiery ... przeważnie to sie robi ... świnią na ... jakiś czas ... pada taka oszo-łomiona ... wtedy ... rzeźnig może ... przy-sto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkła-da ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskujo^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno).*

OGŁUSZYĆ > OGŁUSZAĆ.

OGNIK – rzecz., ‘mały płomień, pojedyn-czy język ognia’: *ognik ... (Kolonia Wilczo-góra).*

OGNIKO – rzecz., ‘palący się stos drewna, chrustu lub innego materiału’: [Wędzarkę] najczęściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawić je^m na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... nie mogła mieć denka ani ... nakrycia ... u... ustawiano na ... na de... na ceglach poc spodem ... był żar ... a wie^c palono tam ognisko ... (Borowo); [Raki jedzono] z ogniska ... robiono zupy nawet ... niektórzy robili ... (Golina); no piecze piekli je [=raki] w skorupach na ognisku albo gotowali jej zupy z nich ... (Nowa Wieś).

OGON > ^tOGON.

OGONEK – rzecz., pieszcz., 1. ‘tylna część ciała zwierzęcego, zwykle wydłużona i wąska, niekiedy pokryta dłuższymi włosami niż reszta ciała’: *no sarna jes ... jak sarna ... jes ładna ... ma cztery nogi krótki ogonek ... u... zmienia barwę bo ma ... jasno^m ... broⁿzowo^m ... ma ... na lato a na zime sie przebarwia w tako^m szaro^m ... (Święcia); no sarna to takie no ładne zwierzoⁿtko ma takie ładne oczka jes^t i w zależności od pory roku jes^t no albo ruda albo szara wmiya ma tako^m malutki ma ogonek mycek taki biało^m dupke ... (Nowa Wieś); 2. ‘nóżka grzyba’: [Grzyb składa się z] łepka i ogonka ... (Rychwał); (Budziszław Kościelny); [Grzyb] ma ogonek który wyrasta z ziemi i łepok ... (Konin); [Grzyb składa się] z ogonka i z kapelusza ... (Rychwał); [Opieńki] majo^m wys... rosnó^m w ... w ... w takich ke^mpach ... majo^m bardzo długie ogonki ... i kapelusze ... no ... takie ... broⁿzowawe z takimi ... czarnymi ceⁿtkami ... ciemnymi ceⁿtkami ... niezbyt duże ... (Borowo).*

OGONOWY – przym., ‘przrzędzony z ogonów’: [Świński ogon wykorzystywa-

no] do robienia zupy ogonowej ... (Podgór); zupa ogonowo ... (Milew).

OGÓN > ^tOGON.

(OGRADZAĆ) – OGRODZIĆ – czas., ‘otaczać czymś teren, by uniemożliwić swobodne przemieszczanie się przez niego’: *no to patyk to óne też były to były w tym w tej świniarni i były to świniarnie od ... byśmy ta jak tu jes tyń pokój i były przeg... og... przeg... ogrodzone były ... (Maliniec); no kury dostajo^m sie ... do kurnika przez ... majo^m swoje poletko ... so^m ogrodzone ... i tam stoi kurnik ... otwarty ... (Konin).*

OGRODNIK – rzecz., ‘osoba zawodowo zajmująca się hodowlą owoców, warzyw i roślin ozdobnych’: *myśle że sadownik [zajmuje się sadem] bo ogrodnik to ogród ... (Janów); (Główwiew); (Golina); (Józwin); (Krągola); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); (Święcia).*

OGRODZIĆ > (OGRADZAĆ).

OGRODZENIE – rzecz., ‘to, co ogradza jakiś teren’: *patyk ... [to] ogrodzenie gdzie so^m świni ... (Rzgów).*

OGRÓD – rzecz., ‘wydzielony teren przeznaczony na uprawę warzyw i innych roślin’: (Główwiew); (Krągola); (Modła); (Pogorzałki); ogrody ... (Kazimierz Biskupi); w ogrodzie ... [rosną] marchewka pietruszka por seler ... buraki ... (Janów); [R1:] *nie wim czy tutej [nie było chmielu] u ty ... koo pocz... koo ty poczty tu ... na tym ogrodzie kiedyś ... kwitnie tag jakoś ... biało czy żółto ... i tak ... roś... na całym płocie było ... w tym roku nie widziołym tego ale w tamtym roku mieli ... [R2:] ale to to mogło byđz jakież ozdobne což a chmielowina to raczy*

może być takie jak chmiel ... chmiel kiedyś hodowali na piwo ... to już nie koniecznie przy płocie ... [R1:] coś było ... a jeszcze jak do Pleszewa jechalim czy gdzieś to też tam były ... tam na Grójec czy? ... nie wim ... no gdzieś tam jechał^ołym ... to było do cholery tych słupów ... z tym chmiel^ołym ... (Golina); myśle że sadownik [zajmuje się sadem] bo ogrodnik to ogród ... (Janów); ogrody za domem ... (Golina); no ... elegancka jest ... jak sie ma szczaw ... w swoim ... ogrodzie ... jez najlepsza ... zrywa sie szczaw ... myje ... kroi na ... drobno ... pocsmaza sie na maselku go ... zalewa sie bulionem ... i w... ale ... jak kto uważa ... albo z jajkami ... gotowanymi na twardo ... albo z jajkami wlanymi ... roszczeszepanymi wlanymi tak ... przez widelec ... no i w... s... przyprawy do niej ... wegetka ... sól pieprz ... i jes pyszna szczawiówka ... (Święcia).

OGRÓDEK – rzecz., ‘wydzielony teren przeznaczony na uprawę warzyw i innych roślin’: *ogródek ... (Golina); (Konin); (Krągola); (Podgór); (Rychwał); (Stawiszyn); no ... w przydomowym ... ogródku najczeⁿściej to używa sie ... marchewke ... pietruszke selerke ... koperek ... buraczki ogóreczki ... (Konin); (Pogorzałki); to chyba chodzi o takie malutkie ogródki ... tak ... czyli typu nie wiem ... fasolka marchewka pietruszka ... co tam jeszcze może być ... kalafior ... kapusta ... seler ... ogórki cukinia ... coś w tym stylu ... (Wilczyn); ogródek ... warzywny ... (Wilczyn); ogródek przydomowy to to jak to kiedyś nazywano bo teraz to to to jes^t no wreⁿcz ... przemysłowa tego produkcja a kiedyś to tam każdy miał swój ogródek przydomowy i na na na swoje potrzeby ewentualnie coś tam wieⁿcej do do do sprzedaży to ... to to to to to było w tak skali detalicznej drobnej ... (Rosocha); [R1:] no jez ogródek warzywny sie*

robi taki no na zimi ... [R2:] sie pore sadzi ... seler ... takie marchew pietruszke ... można sałaty wsadzić ... ogórków wysioć z dwa rzóⁿdki ... no to taki warzywniak ... (Golina); też owoc ... można go uprawiać w ogródkach ... ale może też być borówka leśna ... (Golina); ogródek warzywniak ... (Józwin); każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... dlatego że ... przeważnie każdy ... no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawalek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy ... pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ... (Kazimierz Biskupi).

OGUSZAĆ > OGŁUSZAĆ.

OKARMIĆ > KARMIĆ.

OKIENKO – rzecz., zdr., ‘otwór w ścianie budynku’: *[Kury do kurnika] wchodzo^m po takiej małej drabince przez okienko ... (Budzisław Kościelny); no kury majo^m specjalne wejście ... takie okienko [w kurniku] ... i wchodzo^m ... (Rychwał).*

OKŁAD – rzecz., ‘zabieg polegający na obłożeniu ciała tkaniną nasączoną wodą lub substancjami leczniczymi’: *[Nalewka z kasztanów] przeważnie na przezie^mbienia no na okłady smarowania ... (Jaroszewice); [Rumianek ma] białe kwiatki ... [...] można zrobić herbatkę napar do okładu ... (Posada).*

OKNO – rzecz., ‘otwór w ścianie budynku, osłonięty szybą’: *[R1:] a to ... wybijanie przebijanie [żuru] to było tak ... że tam gdzie były dziewczyny ... w których ... [R2:] panny ... [R1:] panny ... to kawalerowie szli i wybijali ... nazywało sie to żur na okna ... albo malowali klamki smarowali ... przesta-*

wiali latryny ... takie ... odstawiali takie ... ka... psikusa wywijali takiego ... [R2:] brame wystawiali o ... [R1:] no ... (Goranin).

OKOŃ – rzecz., ‘ryba drapieżna z 5–9 ciemniejszymi pręgami na jasnych bokach’: *okoń to podobny do linka ... (Józwin); okoń właśnie miał bardz... podobny był do karasia ... troszeczkę ... może ... miał ... był troszeczkę taki ... szczuplejszy ... ale miał bardzo ... ostre ... płetwy ... (Borowo); okoń to tyż jes^t taki podobny do płotki tylko troszke jes^t weⁿższy bardzo cieⁿżko sie go skrobie ... (Główiew); [Okoń jest] mały czeⁿsto w paski ... (Ruda).*

OKOPOWE – rzecz., często w l. mn., ‘rośliny uprawiane dla bulw i korzeni’: *ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdruj^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimio^m na w^lrzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za gor^oco tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonja Wilczogóra); (Golina).*

OKOWITA – rzecz., książk., ‘wysokoprocentowy napój alkoholowy’: (Borowo).

OKRĄŻKA – rzecz., ‘pielenie buraków’: *no najpierw trzeba było przygotować ziemie ... zaorać ... potem posadzić te buraki ... potem je pielic i to chyba było potem ... tak okólnik czy okółka że tak sie je ... o na*

okreⁿżnie odziabywało i podsypywało każdego buraka ... okrążka chyba ... (Golina).

OKRO^NGŁY, OKRÓ^NGŁY – przym., ‘w kształcie koła lub walca’: *no ser podgrzewa sie w tym garku co stało mleko i sie wtedy wylewa na durszlag i ... [...] no czszeba w... w... www...lać w durszłaczek ... to on dostanie taki okroⁿgły kształt ... (Święcia); fajery ... to so^m tam takie okroⁿgłe i sie kładło jedne na drugie do najwieⁿkszego zależy jakie były dziury w kuchni ... (Maliniec); duże okroⁿgłe pomarańczowe warzywo ... matko ... o dynia może być ... (Rosocha); kołacz to ... [...] to jest tak zwany chleb weselny ... okroⁿgły ... (Golina); borówka ... mała ... okroⁿgły owoc taki no taki ciemny on ma taki kolor ... (Wilczyn); pyzy ... [...] to sie wyrabia ciasto ... [...] i formuje okroⁿgłe bułeczki które sie paruje na parze ... (Janów); [Głubki] no to też so^m fioletowe tylko bardziej okroⁿgłe ... (Józwin); no to jes właśnie taki jak kaszorek okroⁿgły ... (Józwin); głubka? ... jes wieⁿksza ... bardziej mieⁿsita ... i pes... bardziej okroⁿgła ... (Borowo); jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przycisnieⁿte żeby był płaski ... (Główiew); studnia to była g^lęboka wykopana i tam potem sie wkładało kreⁿgi takie okroⁿgłe ... nie? ... (Modła); no bulionówki majo^m uszki a salatereczki to m... so^m okroⁿgłe bez uszów ... (Święcia); okroⁿgły kawalek? skibka ... (Wyszyna).*

OKRÓ^NGŁY > OKRO^NGŁY.

OKRYĆ > OKRYWAĆ.

OKRY^NCAC – czas., ‘owijać coś czymś’: *kiedys [w studni] to było w... był czekej takie kolba była i łańcuch do wiadra był przyczepiony i się okryⁿcało na te kolbe tyn łańcuch i sie wycioⁿgało ... nie? ... (Modła).*

OKRYWAĆ – OKRYĆ – czas., ‘kłaść coś na wierzchu czegoś, szczególnie to zasłaniając’: *najpie^r w sło^ma była późnie^j ziemi^a i sie gru^bo okrywało ta i kopcowane były ziemniaki ... (Stawiszyn); jó^m [kapustę] sie chyba wy^rrywa zzz ... razem z tym korzeniem który rośnie ... to ona wtedy dłużej leży ... okrywa sie sło^mo^m troszke piaskiem ... (Święcia); wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki^r okryte ... so^m ... sianem lub sło^mo^m i zakopane ziemio^m ... (Konin); zimó^m to jak było miejsce to w piwnicach troche a reszte to były na zimie takie kopce sypaⁿe takie wiysz ... pare ziemniaków i były okrywane na zimie sło^mo^m zim... tymy ... zimio^m i łyⁿtami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wsypuje ziemniaki ... okrywa sie to sło^mo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmarzły ... (Ignacewo); kiedyś ... to różnie było ... [mięso] zakopane w ziemi w ... dawnych dawnych czasach ... okrywane pokrzywami ... późnie^j gotowane w słoⁱikach ... peklowane ... (Wardężyn); [Ziemniaki] przechowywało sie na zime ... w takim kopcu okrytym sło^mo^m i ziemio^m i późnie^j sie je gotowało ... (Budzisław Kościelny); ... po ugotowaniu należy je jo^m [=kaszę] okryć żeby w... w... pod paro^m doszła ... (Ignacewo).*

OLCHOWY – przym., ‘pochodzący z olchy’: [Najlepsze drzewo do wędzenia to] olchowe lub z z drzew owocowych ... (Rzgów); olchowego ... nie? ... albo z drzew owocowych ... (Dąbrowica).

OLSZOWY – przym., ‘pochodzący z olszy’: dobrym drzewem trzea było [palić w wędzarni] ... olszowym najwieⁿcej ... (Milew).

OLSZÓWKA – rzecz., ‘trujący grzyb o żółtobrązowym, wklęsłym kapeluszu, podobny

do rydza, z którym bywa mylony; krowiak podwinięty’: [W okolicy] kozoki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); nie nadajo^m sie [do jedzenia] takie olszówki muchomory ... i tam jeszcze inne takie ... które majo^m takie inne blaszki ... bo te ... te te ... jadalne grzyby to majo^m tak jak go^mbka takie ... wiesz? ... a te co so^m trujoⁿce to majo^m takie blaszki suche ... (Milew); [Muchomor] raczej no nie je^st jadalny ale ale no śmiertelnie zatruć sie raczej nie powin^oo tym ... nie? ... w każdym bóⁿdź razie je^st mniej mniej trujoⁿcy od od olszówki ... (Rosocha); ale doś daleko ... od ... od tej okolicy były lasy bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasó[w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na łoⁿkach ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujoⁿce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takich jako ... takich lasów iglastych nie było ... czszeba było doś daleko iś do tych lasów ... (Borowo).

OLSZYNA – rzecz., ‘krzew lub drzewo o jajowatych, ząbkowanych liściach; też: drewno tego drzewa’: weⁿdzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze jes ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna jez najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ... (Sompolno); [R1:] najlepsze drzewo jes ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...] [R2:] jałowiec ... i ... drzewa owocowe takie ... liściaste ... no po prostu muszó^m być ... może być ... jabłón może być ... olszyna ... ol... olszyna ... no przeważnie ... w tym ... z tych drzew ... wyⁿdzó^m... [R1:] no ... i wyⁿdzisz tak długo aż ona tako sie krucho robi ... i tyż na wolnym żeby

się czasym nie ugotowa-albo spaliło po prostu wolno ... a tag musi się ... [R2:] no żeby się ... po prostu ... uwy^śdziła dobrze i żeby była miⁿ-ko ... [R1:] krucho ... [R2:] pare ... ładnych godzin ... musi się wy^śdzić ... (Golina).

OPADAĆ – czas., ‘poruszać się na dół bez udziału własnej woli’: *no to były takie ... m... centerfugi zwane i ... były ... były takie kanki ze szybko^m ... co się wstawiało do wody i wtedy ... tuszcz wydzielał się na wierzg a mleko opadało i wtedy się kranig otwierało spuszczało mleko ... a ... śmietanka zostawała ... (Święcia).*

OPAŁ – rzecz., ‘materiał, którym ogrzewa się pomieszczenie’: *kuchnia ... może być ... gazowa ... elektryczna ... a może być ... też ... kuchnia na ... opał ... kuchynka ... (Konin); można palić ... w kuchni drzewnym ... weⁿgłem ... opałem ... (Konin); no niestety ... te... teraz w tych czasach to już ... nie kopio^m tej torfy tak ... nie ma ... [...] [dawniej] no ... to jo^ś ... suszyli ... i to ... szło to na opał ... ta... (Konin); suszono ... go [=torf] ... i ... składowano po wysuszeniu jako opał ... (Ignacewo).*

OPATKA > ŁOPATKA.

(**OPARZAĆ**) – **OPARZYĆ** – czas., ‘poddawać coś działaniu wrzątku’: *sierść ... [...] należy ... oparzyć i oskrobać ... (Wardężyń); no to trzeba było jo^m [=kurę] zabić trze^ba było jo^m oparzyć oskubać z piórek opalić ... żeby nie było tam żadnego puchu ... (Budziśław Kościelny); (Milew).*

OPARZYĆ > (**OPARZAĆ**).

OPAS – rzecz., ‘zwierzę tuczone, by zwiększyć jego masę’: *w Kazimierzu Biskupim był skup mieⁿsa ... [...] [sprzedawano] opasy bydło ... (Józwin).*

OPIEKOWAĆ SIĘ – czas., ‘dbać o coś, pielegnować to’: *myśliwy to powinien się opiekować trochę tymi zwierzeⁿtami i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polujo^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzeⁿ-ta polować [...] ... (Janów).*

OPIENKA, OPIŃKA – rzecz., często w l.mn., ‘grzyb rosnący na pniach ściętych drzew’: (Rzgów); *na ścieⁿtych [drzewach] ... no to pewnie chodzi o opienke ... (Wilczyn); opieńki to ... kororu só^m takigó ... żółtygó czy jasnygó ... jakigóś tak só^m ... i rosno^m właśnie ... przez to że się nazywajo^ś opińka to rosno^m na ... starych drzewach ... przy koronie drzew ... na dole ... opieńki ... (Golina).*

OPIENKI, OPIEŃKI, OPINKI, OPIŃKI – rzecz., ‘grzyby rosnące na pniach ściętych drzew’: *opinki ... (Rychwał); opieńki ... (Ignacewo); (Dąbrowica); opieńki to só^m takie [grzyby] majo^m długie ... na długich nóżkach i za... nieduże ... kapelusiki ... i ... rosno^m w rzeⁿdach na drzewach o ... na pieńkach ... (Józwin); [Opieńki] majo^m wys... rosno^m w ... w ... w takich ke^mpach ... majó^m bardzo długie ogonki ... i kapelusze ... no ... takie ... broⁿzowawe z takimi ... czarnymi ceⁿtkami ... ciemnymi ceⁿtkami ... niezbyt duże ... (Borowo); opienki przeważnie przy przy drzewach przy pińkach rosno^m tako^m mało^m cieⁿko^m majo^m nóżke ... iii i takie kapy... kapelusze nieduże też ... (Jaroszewice); opieńki ... rosno^m na pniu ścieⁿtnym dre... na ścieⁿtych drzewie ... małe białe i dużo ... (Rychwał); opieńki to grzyby rosnoⁿce przy pniach drzew ... (Grzymiszew); opińki? ... [...] opieńki no to z drzewa so^m opieńki takie ... (Wyszyna).*

OPIEŃKI > OPIENKI.

OPINKI > OPIENKI.

OPIŃKA > OPIENKA.

OPIŃKI > OPIENKI.

OPLUKAĆ > PŁUKAĆ.

OPORZO^NDZAĆ – czas., ‘wykonywać codzienne prace przy zwierzętach hodowlanych’: [Szwajcer] był ... o...porzoⁿdzał krowy doił krowy ... (Józwin).

OPÓJ – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: [Ktoś nie wylewa za kołnierz] *no to jes^t opój* ... (Józwin); (Golina).

OPROSIĆ SIE > (PROSIĆ SIE).

OPRYSK – rzecz., ‘środek ochrony roślin stosowany w postaci rozpylanej’: [Na chwasty] *oprysk sie daje* ... (Podgór); *stonka* ... [...] *na ziemniakach* ... [...] *kiedys sie zbierało teraz só^m opryski* ... *kiedys sie chodzili i zbierali* ... [...] *i taki był proszek do sypania* ... *na stonke* ... (Pogorzałki).

OPRYSKAĆ > PRYSKAĆ.

OPRYSKIWAĆ – czas., ‘stosować oprysk’: [Żeby w ziemniakach nie było chwastów] *to sie haka abo opryskuje* ... (Rychwał).

OPYŁACZ – rzecz., ‘urządzenie do spryskiwania roślin środkami chemicznymi’: *no trzeba opylaczem jeździć* [między ziemniakami] ... *w b... radlić włóczyć* ... *no i opryskać najlepší to już chwasty nie byⁿdo^m rosły* ... (Milew).

(ORAĆ) – ZAORAĆ – czas., ‘przygotowywać glebę przed siewem, używając pługa’: *no najpierw trzeba było przygotować ziemię* ... *zaorać* ... (Golina); *miedza* ... *jes to taka* ... *czsyzdzieści czterdzieści centyme-*

trów ... *niezaoranej ziemi* ... (Kazimierz Biskupi).

ORZECHOWY – przym., ‘przyporzeczony z orzechów’: [Nalewka] *orzechowa tak* ... (Krągola).

OSEŁKA – rzecz., ‘fabrycznie wykonany kamień służący do ostrzenia’: *taka osełka była* ... *ostrzałka* ... *a kiedys o próg o cegle* [nóż się ostrzyło] ... *to tutaj tak jest* ... (Milew); *dawniej to może nawet o taki* ... *betonowy próg sie oszczyło* [nóż] ... *ale można też było oszczałko^m czy osełko^m* ... *jak kiedys sie mówiło na* ... *przyrzoⁿd którym sie ostrzyło noże i kosy* ... (Janów); [Noże ostrzyło się] *osełko^m albo ostrzałką* ... (Golina); [Noże ostrzyło się] *osełko^m* ... *z piaskowca głównie* ... (Rosocha); [R1:] *o cegle tyż oszczyli* [nóż] *ale brudziła ta cegła na czerwono* ... [R2:] *ale to wiⁿcy o kamin* ... *albo o taki beton* ... [R1:] *no* ... *tag jag mówisz* ... *o próg* ... [...] *ale progi były betonowe* ... *nie kafelkowane* ... *bo teraz ni...* *nie naoszczyłby* ... [R3:] *te kafelki só^m już nie naoszczy* ... [...] [R1:] *ale przeważnie na osełce sie oszczyło* ... *ta[k] [j]ak kose* ... *oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na osełce* ... [R3:] *my to mielim takó^m* ... *to* ... *duży tyn kamin był* ... *i sie kryⁿciło* ... *tam woda była na dole* ... [R1:] *też była w typie* ... *to też bya osełka* ... [...] *no* ... *tyko że to jes bardziej zmechanizowane* ... (Golina); [R1:] *ona była z takiego kamienia ta osełka* ... [...] *możesz kupić* ... [R2:] *taki kamin to jes* ... *o!* ... *widzisz?* ... [R1:] *jeszcze możesz kupić* ... [R2:] *o!* ... *tyl[k]o ułamany* ... *to jes* ... *to było na kole* ... [...] [R3:] *pod folio^m to móm takie t...* [R1:] *ty masz w formie koła* ... *ale normalnie były pamieⁿtasz jak do kosy to były te oselki* ... [...] *o!* ... *gładka osełka* ... [...] [R3:] *widać że sie oszczy na tym* ... *nie?* ... [R1:] *on sie ściera też*

... bo sie ściro z czasem ... nie? ... [R3:] no ... ściro ściro ... [...] chyba só^m różne rodzaje mi sie zdaje ... piaskowy jes ... a tyn jes twarczszy już ... (Golina); [Noże ostrzy się] przy pomocy oselki ... (Borowo); [Jak ostrzy się noże?] no to i oselke i nóż o nóż ... i o schody ... różnie ... (Józwin); [Noże ostrzy się] ostrzałko^m ... jest ostrzałka ... albo tako^m oselko^m ... [...] też można nóż o nóż ... (Krągola); na oselce ... (Jaroszewice); [Noże ostrzy się] na oselce albo dawniej o betonowe schody ... (Grzymiszew); no też ci powiem moja babcia ... jak ... miała s... te^mpy nóż to wychodziła a przede... prze-
ważnie przedtem był zawsze kamień ... bo to były stare domy ... z gliny ... i ... był... a fundamenty były z dużych kamieni ... prawda? ... [...] wieⁿc moja babcia wyszła i tym nożem ... po kamieniu w to^m i z powrotem w tom i z powrotem ... i było okej ... później ... ja ... już ... zapamieⁿtałam ... drugo^m rzecz jak sie oszczszy noże ... oselki ... tak zwane oselki ... z drobnutkiego kamyszka ... to były takie zlewane ... i to też jeździłaś ... w prawo w lewo w ... do przodu i do tyłu i to ... (Kazimierz Biskupi); 25.

OSKROBAĆ > SKROBAĆ.

OSŁABIENIE – rzecz., ‘częściowa utrata sił fizycznych połączona z gorszym samopoczuciem’: [R1:] no to jes^t ... no nie wi^em upicie sie to jes^t działa na nerwy na centralny układ nerwowy alkohol na wszystko działa źle no ... i potem jes^t osłabienie takie i człowiek jes^t taki ... niemoc no ... [R2:] człowiek jes^t słaby no ... niemoc ... (Krągola)

OSTRY – przym., ‘taki, którym można ciąć, kroić, kłuć’: ostry ... (Golina); (Janów); (Rosocha); (Stawiszyn); (Wilczyn); nóż ostry ... (Milew); te widelki były na końcu ... nie były ostre ... (Janów); i później

... drobnym jakimś ... ostrym przedmiotem ... z tego ... wydrapywano ten ... zabarwienie i i i powstawały jakieś takie różne tam ... ozdobne ... (Sompolno); okoń [...] ale miał bardzo ... ostre ... płetwy ... (Borowo); ptaki drapieżne one so^m bardzo podobne do siebie bo chodzi o to że majo^m bardzo dużo^m rozpieⁿtość skrzydeł i też majo^m wszystkie nos taki zakończony ostrym tym [...] ... (Nowa Wieś).

OSTRZAŁKA, OSZCZAŁKA – rzecz., ‘fabrycznie wykonany kamień służący do ostrzenia’: [Noże ostrzyło się] ostrzałko^m ... (Rychwał); (Stawiszyn); taka oselka była ... ostrzałka ... a kiedyś o próg o cegle [nóż się ostrzyło] ... to tutaj tak jest ... (Milew); dawniej to może nawet o taki ... betonowy próg sie oszczyło [nóż] ... ale można też było oszczałko^m czy oselko^m ... jak kiedyś sie mówiło na ... przyrzo^d którym sie ostrzyło noże i kosy ... (Janów); [Noże ostrzyło się] oselko^m albo ostrzałką ... (Golina); [R1:] ostrzytkiem lub tako^m ... o jeny! ... uciekło mi to słowo ale ... było taki prostokoⁿcik i on tak połyskiwał ... i po tym sie przecioⁿgało [nóż] ... [R2:] wygłoⁿda jak cegła ... [R1:] tak ... i tym sie ostrzyło ale ... ostrzałka ... chyba tak ... tak ... coś takiego ... (Wilczyn); [Noże ostrzy się] ostrzałko^m ... jest ostrzałka ... albo tako^m oselko^m ... [...] też można nóż o nóż ... (Krągola).

OSTRZE, OSZCZE – rzecz., ‘ostra część narzędzia’: no to taki mały nożyk ... albo może chodzi o to^m obieraczkę ... tak ... która jest cała obudowana z jednej i drugiej strony w środku ma dwa ostrza ... (Wilczyn); hebel to jes taki ... długi ... ten ... no taka ... taka ... długie korytko i w tym ma takie ... drugie i i ... ma takie oszcze i sie wkłada tam kapuste i sie cioⁿgnie i cioⁿgnie i cioⁿgnie ... (Józwin); hebel jest drewniany z metalowym

ostrzem i tak sie hebluje ... (Ruda); to sie nazywał taki nóż no taki taki nóż był do do obcinania tych specjalnie wygłoⁿdał ... oszcze miał tak do przodu ... (Stawiszyn).

OSTRZYĆ, OSZCZYSZYĆ, OSZCZYĆ – NAOSTRZYĆ, NAOSZCZYĆ – czas., ‘czynić coś ostrym, przywracać czemuś ostrość’: dawniej to może nawet o taki ... betonowy próg sie oszczyło [nóż] ... ale można też było oszczałko^m czy oselko^m ... jak kiedyś sie mówiło na ... przyrzoⁿd którym sie ostrzyło noże i kosy ... (Janów); i tym sie ostrzyło ale ... ostrzałka ... chyba tak ... tak ... coś takiego ... (Wilczyn); [R1:] o cegle tyż oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ... [R2:] ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ... [R1:] no ... tag jag mówisz ... o próg ... [...] ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyłby ... [R3:] te kafelki só^m już nie naoszczy ... [...] [R1:] ale przeważnie na oselce sie oszczyło ... ta[k] [j]ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na oselce ... (Golina); jak sie oszczy noże ... oselki ... (Kazimierz Biskupi); no jest specjalne specjalny tyń ... kamień i sie ostrzy ... (Wyszyna); naostrzyć ... (Golina); (Janów); (Milew); (Rosocha); (Stawiszyn); (Wilczyn).

OSTRZYTKO – rzecz., ‘fabrycznie wykonany kamień służący do ostrzenia’: [R1:] ostrzytkiem lub tako^m ... o jeny! ... uciekło mi to słowo ale ... było taki prostokoⁿcik i on tak połyskiwał ... i po tym sie przecioⁿgało [nóż] ... [R2:] wygłoⁿda jak cegła ... [R1:] tak ... i tym sie ostrzyło ale ... ostrzałka ... chyba tak ... tak ... coś takiego ... (Wilczyn).

OSZCZAŁKA > OSTRZAŁKA.

OSZCZE > OSTRZE.

OSZCZYSZYĆ > OSTRZYĆ.

OSZCZYĆ > OSTRZYĆ.

OŚCISTY – przym., ‘zawierający dużo ości’: [Leszcz to ryba] *bardzo oścista ... (Józwin).*

OŚĆ – rzecz., ‘cienka kostka w mięsie ryby’: *leszcz ... podobny jes do ... karasia tylko jes dużo ... wieⁿkszy ciemniejszy ... i ma bardzo dużo ości ... nie nie był popularno^m rybo^m ze wzgleⁿdu na te ... ości ... (Borowo).*

OTRUĆ SIE > (TRUĆ SIE).

(OTWIJAĆ) – OTWINO^{ŃĆ} – czas., ‘rozprostowywać coś zwiniętego’: [R1:] *to była ... w snopkach ... kiedyś była w snopkach ... [R2:] ale teraz to jak? ... [R1:] z bali też roszczoⁿsajo^m ... ale kiedyś to tak sie te słopki snopki kładło jedyn przy drugim ... [...] roszczo... to znaczy roszczoⁿsane ... nie? ... [R2:] grubo ... była ta słoma długa a teraz to jes potargana ale jag jes zwiniⁿto ... to otfinie ... to takie płaty idó^m ... nie? ... i tymi płatami przykrywają^m kopce ... (Golina).*

OTWINO^{ŃĆ} > (OTWIJAĆ).

OWCA – rzecz., ‘zwierzę pokryte miękką, skręconą sierścią, wykorzystywaną do produkcji wełny’: [Mleko] *od kozy ... owcy ... (Grodziec); [Opłatki dawano] krowóm ... owcóm ... psóm ... [Dlaczego tym zwierzętom?] może żeby w Wigilie przemówiły do siebie? ... (Wilczyn).*

OWCZY – przym., ‘pochodzący od owcy’: *mleko kozie i owcze ... (Konin); (Goranin); (Wilczyn).*

OWE^ŃDZIĆ > WE^ŃDZIĆ.

OWIES – rzecz., ‘zboże o ziarnach zebra-nych w wiechę’: [R1:] *no to owsem tam*

[w dniu św. Szczepana] tłukli w kościele pa-
mieⁿtam rzucali ... [R2:] rzucanie owsem ...
(Stawiszyn); [W św. Szczepana] no ... sypa-
no sie owsem ... [...] noszono do świeⁿcenia
... zboże ... (Święcia); gotowało sie jajeczka
w ... w kolorowych tych ... łupinkach od ce-
bulki albo w tym ... w owies ... były zielone
... a w cebulce były żółte broⁿzowe takie ...
i później sie wyskrobywało igielko^m ... czy
czyms tam takim ostrym różne wzorki na
tym ... (Gorani).

OWY^NDZIĆ > WE^NDZIĆ.

OZIMINA – rzecz., ‘zboże wysiane jesie-
nią’: [Jajka] gotowało się w łupinach od ce-
buli lub buraczkach lub w świeżej zielonej
oziminie ... (Budziszew Kościelny); dziki ...
sarny ... dziki ... ryjo^m na polach ... wyja-
dajo^m ziemniaki ... czy jak coś sie posieje ...

a sarny znowu sie rzucajo^m na ozimine ...
nie? ... (Golina).

OZÓR – rzecz., ‘język zwierzęcy wykorzy-
stywany przez ludzi w celach spożywczych’:
[Ozór] to jest język świni ... (Konin); [R1:]
gotowane ozory sie przegotowuje ... w sosie
krzanowym ... sie ... je ... pruży ... [R2:] co
to znaczy że sie pruży? ... [R1:] to ... znaczy
sie ... smaży ... i sie podlewa wodo^m i ... ale
sie je ... najpierw ... w sosie krzanowym sie
je ... namacza ... dużo chrzanu potrzebuj^m
... (Konin); czszeba je [ozory] sparzyć ...
i ... zdjoⁿć skóre z... wierzchnio^m z ozora ...
(Ignacewo); gotuje sie wyc... najpierw cze-
ba je [=ozory] wyczyścić sparzyć i gotować
... (Rzgów); ozory czszeba najpierw sparzyć
... obrać ... z ... powierzchni tej wierzch-
niej ... no a później ... do ugotowania ...
(Wardężyn).

P

PACYLIOWY – przym., ‘o miodzie: pozyskiwany z facelii, rośliny miododajnej o niebieskich kwiatach’: [Miód] *wielokwiatowy akacyjny rzepakowy pacyliowy ...* (Posada).

PAKOWAĆ – czas., ‘wkladać coś do czegoś, wypełniać coś czymś w celu przeniesienia lub przechowywania’: [Po świniobiciu] *mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzież nie pakować w jakieś torby ...* (Sompolno).

PALEC – rzecz., przen., ‘część dziabki w postaci zagiętego pręcika’: *no to dziabka do ziemniaków no to była takie trzy widły ... no nie? ... jak sie do kopanio bo so^m były do hakania i do kopanio ... [...] jak do kopanio ziemniaków jak kiedyś no to była taka meta... to była taka metalowa trzy takie palce miały i to było na takim kiju no i to sie zakładało za ten ... krzaczek i sie pocioⁿgało i te ziemniaki wylatywały ... to była taka no ... to sie mówiło dziabka ... no nie? ...* (Parotnia).

PALENIE, PALYNIE – rzecz., ‘rozniecanie i podtrzymywanie ognia’: *tu znowu mamy podobnom sytuacje jak dźrzewo weⁿgiel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak samo było magazynowane ... w szopie bo ... na-pierw był torf do palenia w piecu późni był dźrzewny weⁿgiel ... i dźrzewny weⁿgiel*

żeby był suchy do palynia to należało [w] iyⁿc go zakopcować żeby był suchutki do palynia w piecu ... (Kolonia Wilczogóra); [Torf] *suszyło się do palynio w piecu żeby było na zime ...* (Kolonia Wilczogóra).

PALYNIE > PALENIE.

PAŁKA – rzecz., ‘część nogi drobiowej przygotowana do spożycia’: [Pałka to] *udko ...* (Budziszew Kościelny); (Milew); (Podgór); (Rychwał); [Pałka] *to jest ... ta[g] ja^kby ... ta ... czeⁿż nogi ... grubsza ... czeⁿś ... udo inaczej ...* (Sompolno); *pałka ko^rczaka to jes to udko takie ...* (Konin); [Pałka to] *udko z kurczaka ...* (Konin).

PAŁÓⁿK – rzecz., ‘łukowato wygięty pręt nakładany na kosę’: [R1:] *a tu [obcinarka do buraków] jeszcze miało tako ... takie koł... nie koło tylko takie jakby z drutu ... [...] żeby te liście ... [...] na bok tak sie odrzucały ... żeby nie ... no ...* [Coś jak przy kosie, tak?] [R2:] *o! coś tak ... pałóⁿk ...* [R1:] *no takie coś tylko inaczy było ...* (Golina); *jo to na to pałóⁿg mówiłim ale to ... może inaczy ...* (Golina).

PAROWAĆ – POPAROWAĆ – UPAROWAĆ – czas., ‘gotować na parze’: *paruje sie ziemniaki czyli ... tak ... muszo^m być ... tego ... ugotowane na miyⁿko ...* (Sompolno); (Podgór); (Rychwał); *w specjalnym parowniku ... [...] to so^m parowane ziemniaki ...*

(Rychwał); [Ziemniaki dla zwierząt] *parowały sie ...* (Konin); [R1:] *no to było za to^m kolumno^m jak sie uparowały ...* [R2:] *kolumna też parowaa ale jak one sie nazywały ...* (Milew); *w garⁿku óne [=ziemniaki] sie jeszcze troche poparujó^m [...] ...* (Modła); *uparowane ...* (Konin); (Milew); *a no to była kolumna i sie parowało ...* (Milew).

PAROWNIK – rzecz., ‘urządzenie do gotowania na parze ziemniaków jako karmy dla zwierząt gospodarskich, najczęściej dla świń’: *parownik ...* (Podgór); (Rzgów); *tak zwany parownik ale kiedyś mówiło sie kocioł ...* (Budziśław Kościelny); *parowni[k] ... w parownikach ...* (Sompolno); *w specjalnym parowniku ... [...] to so^m parowane ziemniaki ...* (Rychwał); [Ziemniaki dla zwierząt] *no przygotowuje sie ... w takim specjalnym parowniku ... [...] był to taki ... kocioł ... tam sie ... myło kartofelki ... później ... kładło sie do tego kotła ... zamykało sie tako^m pokrywó^m ... no i ... parowały sie ... one przede wszystkim sie parowały ...* (Konin); *a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... swiniami sie pasło ... to trzeba było je ugnieść i dopiero do pasienia sie nadawały ... a krowo^m to sie surowe dawało ...* (Milew).

PARZYĆ – czas., 1. ‘powodować podrażnienie skóry przy dotknięciu’: [Pokrzywa] *parzy ale jak takie małe to może ... ma... pamiⁿtóm moja mama jadła ... to bez niczego ... i ... chyba nie parzy tak ... mocno ... ta staro pokrzywa już to ... chyba najwyiⁿcy parzy ...* (Golina); 2. – **PRZEPARZYĆ** – **SPARZYĆ** – ‘poddawać coś działaniu wrzątku’: *jag mi kiedyś mój dziadek opowiadał jes to zupa z białej kapusty grubo krojonej ... która zwisała mu na ...*

jedzoⁿc zwisała mu na brod... na brode i go parzyła dlatego nazywa sie parzybroda ... (Ignacewo); *parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesioⁿt pieⁿć osimdziesioⁿt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć bialo^m ... no to już to ...* (Sompolno); (Borowo); (Główiew); (Józwin); *najpierw świnke sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ...* (Rychwał); *bo bialo^m kielbase dajemy na surowo albo parz... parzono^m bez weⁿdzenia ...* (Ruda); *kaszanka ... [...] gotujemy kasze i gotujemy podroby potem przy... lejemy krew przyprawy i parzymy i z tego wychodzi kaszaneczka ...* (Ruda); (Golina); *kasze osobno parzysz ...* (Golina); *parzyło sie bo musioł tyn flak [od salcesonu] sie przeparzyć chyba ... nie? ...* (Golina); *no to jes^t super ... własny przecier no to co muszo^m być pomidorki obrane ze skórki parzone obierane ze skórki no i potem sie gotuje i ładnie sie blenderuje i do słoiczka gotuje sie i to jes^t przecier ...* (Główiew); [Na przecier] *gotuje sie pomidory ... pruży sie ... najpierw można scioⁿgnóⁿć skórke ... parzoⁿdz je wodo^m gotowano^m skórka sie obiera ...* (Święcia); *parzyło sie bo musioł tyn flak sie przeparzyć chyba ... nie? ...* (Golina); *czszeba je [ozory] sparzyć ...* (Ignacewo); (Krągola); (Rychwał); (Rzgów); (Sompolno); (Wardężyn); [Na makielki] *trzeba sparzyć mak ... zem... zemleć z cukrem ... zrobić ciasto na makaron ... ugotować makaron ... no i wymieszać z makiem ...* (Dąbrowica); (Janów); (Modła); *to czszeba było je ... sparzyć goroⁿco^m wodą ... ta s... s...kórka z tego pomidora zeszła ...* (Kazimierz Biskupi); [R1:] *usużyć jo^m [=pokrzywę] i coś tak samo zrobić napar do picia ...* [R2:] *sparzyć na picie ...* (Jaroszewice).

PASEK – rzecz., ‘długie, wąskie zgrupowanie komórek pod kapeluszem grzyba’: [Grzyby różnić się między sobą] *budowo^m kolorem kapelusza ... i czy majo^m płótno czy ... paski ...* (Rzgów).

PASIAK – rzecz., ‘młode dzika’: *młode [dzika] to so^m warchlaki pasiaki przelotki w zależności od wieku ...* (Nowa Wieś); 27.

PASIEINIE – rzecz., ‘karmienie zwierząt hodowlanych’: *a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... świniami sie pasło ... to trzeba było je ugnieść i dopiero do pasienia sie nadawały ... a kro-wo^m to sie surowe dawało ...* (Milew).

PASTUCH – rzecz., ‘ogrodzenie pastwiska podłączone do napięcia elektrycznego’: *jak sie zwalcza [szkodniki i drapieżniki]? ... to sie tego ... zakłada pastuchy sie zakłada ... ewentualnie jakieś tam wyszczały takie które straszo^m odstrasza^m ...* (Józwin).

PASTWISKO – rzecz., ‘wyznaczony teren porośnięty trawą, na którym w ciepłym okresie roku przebywają zwierzęta’: *lisa to kiedyś ciotka gonila po tym ... po pastwisku ...* (Pogorzałki).

PASZA – rzecz., ‘karma zwierząt hodowlanych’: *pasza ...* (Dąbrowica); (Ignacewo); (Kolonia Wilczogóra); (Konin); (Rychwał); [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszo^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyzna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście*

od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonia Wilczogóra); *pasza [dla świń] w tej chwili przedtem były i ziemniaki gotowane tłuczone ... była dodawana ... tam jeszcze treściwa ...* (Wardężyn); *z tego co pamieⁿ tam babcia je [=świnie] karmiła paszo^m i gotowała ziemniaki w kotle ... razem to dziabala ... i wylewała właśnie świniako^m ...* (Konin); *one [=ziemniaki dla zwierząt] tam odparowywały ... [...] to taki wielki gar babcia robiła ... brała ten ... nie wiem jak to sie u nazywa ... żgocz ... żgocz ... i babcia mówi cza to pożgać ... nie? ... i to tak tłukła ... śmierzdziało to bo ona tam paszy wrzucała ...* (Konin); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] *ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiesz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorznia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszta co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ...* (Golina).

PAŚĆ – czas., ‘karmić zwierzęta hodowlane’: [Krowę należy] *okarmić ... paść ...* (Wilczyn); *tak kiedyś kiedyś ziemniakami sie pasło ... tuczyło świnie ...* (Milew).

PATYK – rzecz., 1. ‘kij, gałązka’: *no ... czszeba ... no odganiać ... jak ... no odganiać [świnie] ... reⁿkom cz... czy mieć jakiś tam patyk ...* (Wardężyn); 2. ‘zewnątrzna zagroda dla świń’: *patyk ... [to] ogrodzenie gdzie so^m świnie ...* (Rzgów); [Patyk to]

zagroda ... (Rychwał); [Patyk to] *pomieszczenie dla świń na zewnoⁿcz budynku ...* (Ignacewo); *świnie przebywają^m w patyku ... mi^śszakają^m inaczej ... [...]* był zbudowany z desek ... z ekologicznie z drzewa był zrobiony bo nie było warunków na to ... było pieⁿkne duże koryto ... i w tym korycie było wsypywane jedzeⁿie ... no i taki kojec zwany taki kojec z furtko^m gdzie tam się otwierało i się wlewało no ... (Kolonja Wilczogóra); patyk ... kiedyś mówili ... był patyk ... na świnie ... (Wardężyn); 3. 'zagroda dla świń wewnątrz budynku': patyk inaczej kojec w którym ... te świnie so^m zamknieⁿte ... (Dąbrowica); patyk to miejsce gdzie ... jest kilka świnek dwie trzy ... i to są miejsca wydzielone do świń typowo ... (Konin); 4. 'wydzielone pomieszczenie dla jednej lub kilku świń, np. dla rodzącej lub karmiącej maciory, zabezpieczające młode przed zaduszeniem': patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ... który też przebywają^m młode prosiaki ... to się nazywa patyk ... [...] dawniej nazywali że ... w patyku się ... śvinka ... że śvinka jak ... oprosiła się ... to o[d]dzielali ... świnie ... i dawali do tego patyka ... (Konin); no to patyk to óne też były to były w tym w tej świniarni i były to świniarnie od ... byśmy ta jak tu jes tyn pokój i były przeg... og... przeg... ogrodzone były ... wieⁿksze to były razem mniejsze też razem to se te to te chlewy to były ... (Maliniec).

PAZNOKIEĆ – rzecz., przen., 'haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na zakończeniu palców u niektórych zwierząt; też: stopa ptaka': [Łapy ptaków drapieżnych są zakończone] *paznokciami* ... (Jaroszewice).

PAZUR – rzecz., 'haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na za-

kończeniu palców u niektórych zwierząt; też: stopa ptaka': [Łapy ptaków drapieżnych są zakończone] *pazurami* ... (Jaroszewice); (Józwin); *jaszczob* wygłoⁿda jes^t szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... duże duże pazury i dziób bardzo taki na hak ... (Józwin); [R1:] no wiem ... to so^m te ... jastrze^mbie ... [...] [R1:] no jes taki ... [R2:] sziały ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśniejszego ... [R2:] dziób ma taki zawinieⁿty ... [R1:] ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na gołe^mbie domowe i ... (Święcia).

PAŹDZIERNIK – rzecz., 'dziesiąty miesiąc roku': [Ziemniaki wykopuje się] *wrzesień październik* ... (Rzgów).

PCHAĆ – czas., 'przesuwać coś, napierając na to': no ... mieⁿso się mieli ... z... zatego ... kładzie się czosnek kładzie się majeranek sól to wszystko ... i to się wymiesza i też ... się nakłada do jelita ... nie? ... przez maszynkę tam się ro... tego ... pcha ... nie? ... [...] zwykła [kielbasa] jes weⁿdzona a ta jes biała ... nie? ... sie ... sie nie weⁿdzi tej kielbasy ... (Józwin).

PEKLOSÓŁ – rzecz., 'sól do peklowania': (Rychwał); no posole jó^m [=szynkę] *peklosolo^m* ... [...] a no i potem jak na przykład na drugi dziⁿ bym chciała ugotować to te sól musze troche s... jó^m obmyć i swoimi przyprawami tam przyprawić ... nie? ... (Modła).

PEKLOWAĆ – NAPEKLOWAĆ – UPEKLOWAĆ – ZAPEKLOWAĆ – czas., 'konserwować mięso przy użyciu roztworu soli': *się soliło mjeⁿso czoskowało szynkę się peklowało ... tak? ...* (Kolonja Wilczogóra); *kiedyś ... to różnie było ... [mięso] zakopane w ziemi w ... dawnych dawnych czasach ... okrywane pokrzywami ... później goto-*

wane w słoikach ... peklowane ... no a teraz to chłodnia ... (Wardęzyn); no szynke można piec ... można gotować można peklować ... (Podgór); kielbaso^m biało^m robi sie też z mieⁿska peklowanego tylko sie jej nie weⁿdzi ... (Ruda); to sie pekluje i i sie nakłada w słoiki i wtedy te słoiki sie zakreⁿca i zagotowuje sie i i wtedy jes^t to miyⁿso w słoikach ... (Wyszyna); przepiz na golonke? ... [...] czszeba jo^m dobrze napeklować przede wszystkim ... [...] napeklować ... odczekać ... dwa dni ... żeby sie dobrze upeklowała ... (Wilczyn); no szynke czszea uszykować ... pokroić tak ... na ... takie kał... kilogram po dwie ... na przykład ... no i kładzimy w siatke ... i napeklować ... i weⁿdzimy ... (Rychwał); no szynke ... jag robimy szynke? ... musimy jo^m ... przede wszystkim ... posolić ... dokładnie ... z... za... czszeba by zrobić tako^m solanke i jo^m zapeklować i ona musi przez jakiś czas poleżeć ... (Konin); > SÓŁ PEKLOWANA.

PEKLOWANIE – rzecz., ‘konserwowanie mięsa przy użyciu roztworu soli’: można było na przykład za... [mięso] w słoiki kłaść ... zagotować ... to znaczy pogotować trzeba było ... to było peklowanie ... na przykład na kielbase peklowało sie ... robiło sie kielbase ... kaszanke ... (Dąbrowica); sama nigdy tego nie robiłam ... jedynie uczestniczyłam w takim peklowaniu ... wiem że sie solo^m peklowo^m na ... (Janów).

PEKLOWY – przym., ‘o soli: służąca do konserwowania żywności’: jedynie uczestniczyłam w takim peklowaniu ... wiem że sie solo^m peklowo^m na ... (Janów).

PEŁNY – przym., ‘mający zajętą całą swoją objętość’: no no czea pod słońce podnosić [jajko] ... to jak byⁿdzie stare to już wysycha mniej ... a mu świeże jak jest to jest pełne

wieⁿcyj ... (Milew); musiały być pełne dwa [wiadra] ... (Paprotnia).

PE^MPEK > GE^ŃSI PE^MPEK.

PE^NCHERZ – rzecz., ‘część ciała zwierzęcia, w której zbiera się moc’: salceson robi sie również z odpowiedniego mieⁿsa które sie długo ... najpierw sie pokroi w odpowiednie częⁿście ... można i gotować w całości a pokroić dopiero po ugotowaniu ... naste^mpnie zalewa sie tym rosołym ... napełnia sie^m ... najczeⁿściej żołoⁿdek ... peⁿcherz ... (Borowo).

PE^ND, PY^ND – rzecz., ‘część rośliny złożona z łodygi i liści’: z każdego oczka [ziemniaka] wyrasta jeden pend ... (Wilczyn); [R1:] szparagi w ziemi roso^m ... [...] [R2:] te białe peⁿdy so^m w ziemi ... [R1:] z ziemi nie wychodzo^m ... jak wyjd^m to już so^m zielone ... potem ... sie robio^m ... i sie nie nadawajo^m do jedzenia potem już ... (Milew); (Golina); (Ignacewo); peⁿd z liśćmi z kwiatostanem i owocami ... (Wilczyn); herbatę z różnych ziół można pić ... możn... maliny liście ... z malin narwać ... jak só^m młode takie te pyⁿdy ... (Golina); rwiesz z dołu nie z samych ... samych czubków [sosny] ... bo tam ... po prostu nie wolno zrywać tego bo to jes co roku przyrost ... tylko po boku a ... środek żeby szed ... a te młode takie pyⁿdy takie ... na wiosne jak ... to ... zaczyna wyrastać ... to zrywosz ... te pyⁿdy ... i zasypuje sie ... dużo^m ilości cukru ... w jakimś słoiku w słoju czy czymś ... no i potem ... tyn cukier rozpuszczo tyn ... tyn ... no to te ... no te wiysz ... [...] alkoholu troche zaś [się leje] ... ale to ... na litr to można piⁿdzie-sioⁿtke tylko żeby sie nie psuło ... tak fer... żeby już nie fermentowało ... jak wlejesz troche alkoholu to już ... sie nie zepsuje ci ... no w dużo lekarstwach jest ... alkohol przecież ... [...] to jes do picia ... na jez na prezim...

jak człowiek przezi^mbióny kaszel moż albo coż no to ... zaś sie pije to ... (Golina).

PE^NTKO – rzecz., ‘długi kawałek wędliny zwinięty w kształt przypominający pętlę’: *kaszanka ... albo kiszka ... [...] dolewa się ... krwi ... wymięsza się dos... doprawia do smaku ... majeran...kiem najczeⁿściej solo^m i pieprzem po wymięszaniu ... przy pomocy specjalnej maszynki kładzie się we flaki ... no i potem ... gotuje sie^m to jeszcze ... te ... te kieł... te takie peⁿtki kiszki się gotuje w ... w ... w wodzie to znaczy w ... we wrzoⁿt... nie gotuje sie może tylko sie parzy we wrzoⁿtku o! ... (Borowo).*

PE^NTLA – rzecz., ‘obrózc wykonana z elastycznego lub giętkiego materiału tak, że można ją zacisnąć’: *peⁿtla jest tylko na na powrózku sie ... robi takó^m peⁿtle ... (Modła).*

PERLICZKA – rzecz., ‘duży ptak domowy o upierzeniu szaro-czarnym z białymi plamkami, hodowany dla mięsa i jaj’: *no ... najbardziej były kury ... h... hodowane ... kaczki ... geⁿsi ... perliczki ... (Konin); [W okolicy hodowano] no geⁿsi kaczki indory ... [...] i kury ... perliczki też były ... so^m jeszcze przecież ... (Milew); [Perliczka] jest^t to ptak hodowlany który ma o szarym upierzeniu ... (Posada); perliczka to ona jest takie taka w kropeczki takie drobne kropeczki perliczka ... (Modła); [R1:] ¹o to tak ... to jest taka srebrzysta i ... [R2:] o perliczke chodzi ... [R1:] no ... [R2:] no to jest ptak domowy który no czeⁿsto gości w zagrodach rolnych ... [R1:] i strasznie głośny jest ... [R2:] i jest głośny ... no nie? ... który cioⁿgle ten ... [R1:] nie tylko jak jest niebezpieczeństwo ... [R2:] tak no ... ale w wieⁿkszości ... no nie? ... to ... i bardzo dobry rosółek jest z perliczki ... to można powiedzieć ... [...] [R1:] i bardzo czujny jest w nocy ... i tam*

... nikt ci nic nie weźmie ... tak jak gęś ... (Paprotnia); perliczka coś podobne jest do kury ty¹ko takie ma kolor szaro... ja^kby to... taki kolor ma inny troche taki jed... jeden kolor ma ... taki szary ... pstry tak inaczej ... (Wróblina); [Perliczka] o! to ma takie takie troche mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropeczki ... (Janów).

PIACH – rzecz., ‘luźna masa małych okruców skalnych’: [Harfa] *a to właśnie to do do do do przesiewania o... otrzymania za... założmy do tych ziemniaków no to żeby sie pozbyć piachu ... gleby ... (Rosocha).*

PIAĆ – czas., ‘o kogucie: wydawać charakterystyczny głos’: *no nieraz tak dziwnie jakby [kura] piała podobnie do koguta ... (Budziśław Kościelny); pieje ... (Milew); no czym sie różni kogut? ... to pieje ... a kura gdacze ... (Rychwał); kura gdacze no a kogut pieje ... (Milew).*

PIASEK – rzecz., zdr., ‘luźna masa małych okruców skalnych’: *to już z opowiadań dziadka pamieⁿtam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli sie przez jako^ms te ... jako^ms skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bał okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również byłaś studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie reⁿko^ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycioⁿgania tej wody były ... (Ruda); u mojej babci nazywało sie to sklepem i to było w kuchni w ... wycieⁿte w drewnianej podłodze ... i pod tymi deska-*

mi były ... był tam ... piasek ... i sie przecho-
wywało właśnie ziemniaki ... (Konin); no
tam [=w piwnicy] były wszystkie zapasy na
zime ... bo ponieważ było tam chłodno czyli
wszystkie zapasy zrobione w słoiczkach ... na
przykład też marchew pietruszke ... chociaż
to też czasami zakopywano w ziemi ... było
to wymieszane z piaskiem ... bo ziemia też
oczywiście do pewnego mementu tam już da-
lej nie przemarza także takie taka była skryt-
ka ... (Wilczyn); [R1:] no właśnie to ta arfa
to jes ... [R2:] do przesiwano piasku ... [R1:]
co przerzucio sie pyrki ... to to ... [R2:] no ale
... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed...
przede wszystkim to pamiⁿtóm że ... [...] su-
chej no! ... tak... takie deski były ... ty wyso-
kości takie koryto ... i szczelbelki szły o! takie
... no takie grube tylko prze... troche takie
były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszy-
sko ... [R2:] tag ale ... arfe możesz zrobidź
normalnie ze siatki ... [R1:] ze siatki można
tyż ale ... [R2:] ale zależy do czego ... bo jak
do do ... kiedyż jag robili ... i pocześnieby były
żwir na przykład na coś czy czegoś no to tyż
... [...] do przesiwano troche tyż ... [R1:]
ale ... ale raczy [...] do ziemniaków to ... to
właśnie ż dźrzewa to robili ... żeby nie kale-
czyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły ba-
rzy ... a po tych deskach to spadywały ... i sie
nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m
właśnie z desek ... ojciec miał zrobione i ...
szczelbe takie były i z przerwami ... tak żeby
ta zimia to wszystko ... zlatywało przed piw-
nicó^m ... (Golina); jó^m [kapustę] sie chyba
wyrzywa zzz ... razem z tym korzeniem który
rośnie ... to ona wtedy dłużej leży ... okrywa
sie słomo^m troszke piaskiem ... (Święcia).

PIASKOWIEC – rzecz., ‘skała powstała ze
zlepionych ze sobą ziaren piasku, używana
do celów przemysłowych, budowlanych
i rzeźbiarskich’: [Noże ostrzyło się] osełko^m
... z piaskowca głównie ... (Rosocha).

PIASKOWY – przym., ‘o osełce: wykona-
na z piaskowca’: [Kamień do ostrzenia]
piaskowy jes ... a tyn jes twarczszy już ...
(Golina).

PIĆ – WYPIĆ – ZAPIĆ – czas., ‘przyjmo-
wać płyn’: ci ... panowie którzy tam ... na
wsi wtedy ... pili wódki to oni tam nie po-
pijali tego ani wodo^m ani niczym tylko ...
(Borowo); no to „gorzka wódka” to sie wtedy
pije żeby sie młodzi pocałowali to jak wszy-
scy już so^m na sali młodzi też z kościoła przy-
szli no to wtedy śpiewajo^m „gorzka wódka”
... (Główiew); popitka to może coś przepić
jak wódke pijo^m ... (Wróblina); no kielonek
kielonek to właśnie mówili na kieliszek kie-
dys ... i pili wód... alkohol ... (Główiew);
czym to sie można pozbyć kaca? ... nie pić
... (Pogorzalki); [Gazować to] dużo pić ...
alkoholu oczywiście ... (Grzymiszew); [Ga-
zer] to taki co pije dużo alkoholu ... (Józ-
win); tak pokazuje na k... na szyje ryⁿkó^m
coś że pił wódke ... [...] puko tak dłónió^m
dłónió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko o szy-
je ... (Wróblina); [Na Wielkanoc] ale po
kielichu wódki dobrej też można było wy-
pić ... (Milew); „Polacy jak sie rozchodzili
to po jednym wypili” ... (Józwin); nikt kto
lubi wódke tego nie odmawiał ... tylko no ...
oczywiście ... za zdrowie czszeba było wypić
... (Borowo); [Na] zatwardzenie ... [...] jeś^e
suszone śliwki lub wypić ziółka ksenne ...
(Józwin); dzieció^m ... dawano ... torby cu-
kierków ... czekolady ... lub ... jako^ms tam
... no ... drobne pienioⁿżki ... a dorosłym
... no oczywiście! ... alkohol żeby wypili na
zdrowie pary młodej ... [...] o kurcze! ...
jak to sie nazywało? ... mmmhmmhmm ...
brama ... (Kazimierz Biskupi); [Ktoś dał
sobie w tyte to znaczy] no że zapił ... za
dużo wypił alkoholu ... (Krągola); [Ktoś ma
w czubie] [R1:] no w... wypite ... [R2:] za
dużo wódki wypił ... (Jaroszewice); no knaj-

pa to jes^t tam gdzie sie na przykład wypije setke piwo to jest tako knajpka ... (Modła); jak to wygłoⁿda? jak sie pokazuje? no że lubi wypić pokazuje sie reⁿko^m na szyje albo dwoma palcami ta^k ja^kby to kiedyś kieliszek sie pokazywało setkowy no tak sie mniej wieⁿcej to określa ... (Jaroszewice); [Ktoś dał sobie w tyte to znaczy] no że zapił ... za dużo wypił alkoholu ... (Krągola); (Wyszyna); > A KTO Z NAMI NIE WYPIJE...; MIEĆ WYPITE; PIĆ BRUDZIA.

PIĆ BRUDZIA – WYPIĆ BRUDZIA – fraza, 'przyjmować porcję alkoholu i przechodzić na ty z osobą, z którą wcześniej było się w relacji oficjalnej': *pijemy brudzia ... (Grzymiszew); wypijemy brudzia ... (Krągola); [wypić] brudzia ... (Jaroszewice); no to czszeba wypić bri... brudzia ... (Kazimierz Biskupi).*

PIECZARKA – rzecz., 'jadalny grzyb o (najczęściej) białym kapeluszu': *pospolicie ... kiedyś tak mówili ... nie grzyby tylko bedki ... a jeszcze takie które sie zbierało ... na łon^oce ... to pieczarka taka ... łon^okowa ... czy ... były takie małe jak to sie mówiło na nie? ... tańcówki ... (Wardężyń); [W okolicy] kozaki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); [Do jedzenia nadają się] maślaki kozaki pieczarki ... [...] prawdziwki ... (Golina); no to sie bije ... mieⁿso rozbija sie ... na rzeczy ze schabu czy ... czy z innego i sie tam ... roladki wkłada ... czy pieczarki ... czy ... papryke czy ogóreczka i to sie zwija i i ... z... opieka sie na ... później na tym ... w rondlu i ... i to so^m roladki ... (Józwin); mieⁿso zmielić ... razem z natko^m ... i pieczarkami ... oraz z woⁿtróbkó^m ... dodać ... jajko sól pieprz musztardę ... i bułke*

tarto^m ... wyrobić farsz napchać kaczke nadzieniem ... (Golina); [Rolada] jest to mieⁿso zawijane ... z nadzieniem ... może być ... mogo^m być pieczarki mogó^m być ... ogórki ... cebulka ... (Golina); [Bycze jajo] to jes taki ... grzyb podobny do troche do pieczarki i to jes grzyb jadalny ... (Józwin).

PIEKARNIA – rzecz., 'zakład zajmujący się produkcją pieczywa': [R1:] *zalewajka no właśnie to jest podobne do tyj polewki ... [...] [R2:] zalewajka to jest ... żurek sie zalewa ... [R1:] a no ... to może być i żurek ... tak ... o ... to musi być kwas taki żeby zrobił ... sfermentował ... w garku robiło sie i dolewało bo musiało być lekko kwaśny ... no albo było trzeba kupić taki już barszczyk w butelce ... gdzieś w piekarniach tam robili ... i dopiero tako^m zalewajke można było ... [...] przygotować ... jeść ... (Milew).*

PIELENIE, PILI^YNIE – rzecz., 'wyrwanie chwastów w celu oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin': *pil^Ynie ... (Budziśław Kościelny); pienenie ... (Konin); (Podgór); (Rychwał); pienenie dziabanie ... trze-a wypielic no reⁿczna ro[b]ota ... pielic działkę ... (Milew); o cała masa tego [=prac przy burakach] od sadzenia pienenia prze... prze-rywania ... ta^k wykopania i ogławiania tak że to to to ... (Rosocha).*

PIELIĆ – WYPIELIĆ – czas., 'wyrwać chwasty w celu oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin': *pielic sie ... (Sompolno); pielic ... (Golina); (Konin); (Podgór); (Sompolno); [Warzywa] to należy pielidź i podlewać ... (Rychwał); pienenie dziabanie ... trze-a wypielic no reⁿczna ro[b]ota ... pielic działkę ... (Milew).*

PIENIEK, PINIEK – rzecz., 'kawałek ściętego drzewa, który pozostał w ziemi': *opieńki to*

só^m takie [grzyby] majo^m długie ... na długich nóżkach i za... nieduże ... kapelusiki ... i ... rosno^m wrzeⁿdach na drzewach o ... na pieńkach ... (Józwin); opienki przeważnie przy przy drzewach przy pińkach rosno^m tako^m mało^m cieⁿko^m majo^m nóżke ... iii i takie kapy... kapelusze nieduże też ... (Jaroszewice).

PIENIO^NDZ, PINIO^NDZ, PINIÓ^NDZ – rzecz., ‘środek płatniczy w postaci monet i banknotów’: [Jak obdarowywano] koleⁿdników? ... nooo ... przeważnie pinioⁿ-dze wódka ... kielbasa ... (Wilczyn); [Jajko do święconki było] ze skorupko^m ... ze skorupko^m ... trzeba było ładnie umalować musiało być ... (Milew); [Co robiono ze skorupkami ze święconego jajka?] czyszyⁿmało sie żeby sie ... pinióⁿdze chyba ... nie wim ... [...] pinióⁿdze czy na szczyⁿście ... w każdym bóⁿdź ra... [Ale wszystkie?] nie ... no troche ... no przecie gdzie?! ... [A co z resztą] sie wyrzucało ... (Golina); łuskę ... z wigilijnego karpia ... powinno się zachować i włożyć do portfela ... aby ... przycioⁿgała i trzymała pienioⁿdze ... (Golina); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby pinieⁿdzy nie zabrakło przez cały rok żeby była kasa ... (Nowa Wieś); kiedyś to obsypywali piniⁿdzmi ... no ryżem a teraz to płat... teraz to kwiaty płatkami kwiatów z tych raców tera^z to so^m różne inne rzeczy ale kiedyś to pienieⁿdzi głównie sie obsypywało ... (Nowa Wieś); [Parę młodą po wyjściu z kościoła obsypuje się] ryżem piniⁿdzami ... [...] [dawniej] tyz ryżem sypali drobne pinioⁿzki wysypywali ... kwiatkami sypali ... (Józwin); [Dzieciom na weselnej bramie dawano] najczeⁿściej czekolade czy jakies do... drobny pienioⁿdz ... (Święcia); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] na szczyⁿście na pienioⁿdz ... (Pogorzałki); dawniej ... nie? ... te ... pinioⁿzki rzucali ... grosze ... a teraz przeważnie ryżem ... sy-

pió^m [parę młodą] ... nie? ... albo pienioⁿ-dze też ... i pienioⁿdze i ryż ... a przedtem pienioⁿdze ... (Pogorzałki).

PIENIO^NŻEK, PINIO^NŻEK, PINIÓ^NŻEK – rzecz., pieszcz., często w l.mn., ‘środek płatniczy w postaci monet i banknotów’: [Łuski z wigilijnego karpia chowano do portfela] żeby były pinióⁿzki ... (Główiew); [Kolędnicy] dostawali pinióⁿzki lub jajka ... (Stawiszyn); no różnie ... nosili koszyk ... i jajka i ... i ... i kielbaske im [=kolędnikom] kładziono i pienioⁿzki ... (Święcia); u mnie [na Wigilię] to były makiełki to znaczy moⁿka ... bułka przepraszam ... bułka namoczona w mleku i w ... obtoczona w jajku ... kluski z jajkiem ... kluski z makiem przepraszam ... karp ... susz kompot z suszu wigilijnego ... barszcz czerwony z uszkami ... kapusta z grochem ... kasza ... żeby sie trzymały pinioⁿzki ... (Golina); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby były pienioⁿzki przez cały przez całe życie w portfeliku ... (Główiew); dawniej chyba nie no kiedyś to ryżem a teraz i pienioⁿzka^mi ... nie? ... ale dawniej to nie pamieⁿtam żeby obsypywali [parę młodą po wyjściu z kościoła] ... (Główiew); (Święcia); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby sie trzymały pienioⁿzki ... [...] [chowa się je] w portmanetce ... portfeli z piⁿióⁿzka^mi ... (Józwin); [Parę młodą po wyjściu z kościoła obsypuje się] ryżem piniⁿdzami ... [...] [dawniej] tyz ryżem sypali drobne pinioⁿzki wysypywali ... kwiatkami sypali ... (Józwin); [Zachowanie łuski z wigilijnego karpia służy] no mnożeniu sie pienioⁿzków ... (Święcia); żeby sie pinioⁿzki trzymały ... [łuskę z wigilijnego karpia] kładzie sie gdzieś tam w portfelik w koⁿciciek i to tak majo^m sie trzymać pienioⁿzki ... (Kragoła); z takiego celu że sie je [=łuski z wigilijnego karpia] ładnie myje ... jag już s... ci sie zo-

stały ... wyciera i kładzie sie do portfela ... to jes ... cały ... rok ... do nastę^mpnej Wigilii ... nie? ... s... nie? ... beⁿdziesz miała pienioⁿżki w portfelu ... zababón ... czy prawda? ... nie wiem ... ale ja też tag robie mam jeszcze ... miałam do tego czasu do dwa tysioⁿce ... dwudziestego ... dwa tysioⁿce dwudziestego pierwszego zmieniałam na nowe ... (Kazimierz Biskupi); [Parę młodą obsypuje się] pienioⁿżkami lub ryż^m ... [Dawniej też tak było?] tak kochanie bo ja zbierałam ... przy kościele ... (Kazimierz Biskupi); dawniej ... nie? ... te ... pinioⁿżki rzucali ... gro-sze ... a teraz przeważnie ryżem ... sypio^m [parę młodą] ... nie? ... albo pienioⁿdze też ... i pienioⁿdze i ryż ... a przedtem pienioⁿdze ... (Pogorzałki).

PIEŃ – rzecz., ‘kawałek ściętego drzewa, który pozostał w ziemi’: [Grzyby] ucina sie przy ... blisko przy ziemi nożem lub wyrывa niektóre ... [...] myślę że podpinka sie uci-na ... bo one rosną na pniu ... a wyrывa sie czarne łepki prawdziwki ... (Konin); [Psie grzyby to] grzyby niejadalne ... najczeⁿściej rosnó^m w pobli...żu dźrze... na ... na korze-niach dźrzew czasym n... na ... dolnej czeⁿści pnia ... a czasem po prostu tak ... (Boro-wo); opieńki ... rosnó^m na pniu ścieⁿtnym dre... na ścieⁿtych drzewie ... małe białe i dużo ... (Rychwał); opieńki to grzyby ro-snoⁿce przy pniach drzew ... (Grzymiszew).

PIERS – rzecz., ‘przednia, górna część kury, kurczaka wykorzystywana w celach spożywczych’: gęś faszzerowana ... pierś z gęsi ... rosół ... czernina ... (Podgór); [Najczęściej kupuje się] kurczaki ... czy-li udka ... skrzydełka ... pierś czyli filet ... no i coś na rosół ... (Budzisław Kościelny); [Kurczaka] dzieli sie na skrzydełka osobno udka ... piersi no i tam jest kuper i plecy ... drobne czeⁿści sie bierze na rosół a grube

sie bierze do upieczenia ... (Budzisław Ko-ścielny); czeⁿż rosołowa to jes ta ... górna czeⁿś ... nastę^mpnie ... udka ... osobno ... skrzydełka osobno ... cz... mówiłem o tej ... rosołowej czyli ten korpus ... a ... no i wyj-muje sie ... odzyskuje sie jeszcze ... pluuu... piersi ... nie? ... można osobno można z tego robidź jakieś kot... s... kotlety ... schabowe ... czy coś takigo ... tam ... (Sompolno); no porcuje sie kure na udko skrzydełko ćwiart-ke ... pierś ... (Podgór); możemy ... skrzy-dełka oddzielnie ... udka oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ... możemy też wyjoⁿć też poporcjować ... no ... jak kto woli można cało^m kure ugotować ... można ... jo^m po-porcjować ... (Konin); no to ... piersi ina-cyj i skrzydełka inaczej ... i te giczki czy jak tam nóżki inaczej ... [...] jedno jest do pie-czenia drugie na ... na gotowania na rosół sie nadaje ... ale raczyj kurczaka mieⁿso to sie wszystko nadaje na ... do rosołu ... (Mi-lew); [Kurę dzielimy] [R1:] na udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka ... skrzydełka ... [...] no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzⁿciu ... wóⁿtroba serce ... żołoⁿdek ... [...] przede no kuper to wszystko ... (Golina); rolady ... [...] no kładzie si... rozbija sie miyⁿso ... i sie ... kłaś... możeż ogórka kawołek słoninki ... zależy bo i ... musztardó^m smarujó^m ... zależy jakie i z czym ... mogó^m być z wołowiny wy... te-roz to i robió^m ... z piersi z kurczaka i ... to już wiyⁿcy dewolaje sie nazywajó^m ... nie? (Golina); kotlet schabowy to tak ... kupujesz mieⁿso schab czy łopatke czy tam ... zależy jakó^m ... jak... jakie mieⁿso też ... to też jes duża różnica bo zależy jakie kto mieⁿso lubi ... prawda? ... [...] no czy pierś z kurczaka czy w ogóle no ... i jes ... bardzo dużo duży wybór takiego ... (Kazimierz Biskupi); jag mas pierś z kurczaka to ... sobie ... rozkle-pujesz ... w środek ... kładziesz ... farsz ...

możesz warzywka sobie włożyć ogórek por ... seler i zawinóć w to i ... i rolada ale ... można i zrobić ze serem albo ze szpinakiem ... nie? ... i zawinóć i też masz rolade ... (Pogorzałki).

PIERŚCIEN – rzecz., ‘obręcz na nóżce grzyba’: sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... następnie ma taki dosyć sporawy kapelusz ... bardzo delikatnej budowy ... system oczywiście jest blaszkowany ... jest ona biała w delikatne brązowe takie jakby łatki na górze i ma jeszcze taki tak zwany pierścień ... i ten pierścień w przypadku sowy można poruszać on nie jest przyrośnięty ... (Wilczyn); zwykły sromotnikowy [muchomor ma] biały trzonek właśnie z tym pierścieniem ... czerwony kapelusz białe kropeczki ... a jest też muchomor bardzo podobny do wcześniej wspomnianej kani ... z tym że on różni się tym że ten pierścień u niego się nie przesuwają tylko się pokruszy ... (Wilczyn).

PIERZAJKA – rzecz., ‘kura, której wypadają pióra’: pierzajka ... (Konin).

PIES, PIESZ – rzecz., ‘zwierzę domowe hodowane na wsi dla strzeżenia domu i pilnowania obejścia’: my nie robiliśmy [ozorów] zawsze zająli tego ... psy pies zezarł ... (Maliniec); [W Wigilię ludzkim głosem mówiły] krowa pies osioł baran ... (Grodziec); [Opłatki dawano] krowom ... owcom ... psom ... [Dlaczego tym zwierzętom?] może żeby w Wigilię przemówiły do siebie? ... (Wilczyn); purchawka ... takie bycze jajo ... to kiedyś rosły tak przy drogach ... ja wiem ... jak kiedyś mówili że pies nasikół tak to rośnie ... (Milew); a na przykład jak na przykład dajesz psu albo czy cy a ón tak chapsnie łach... łakomo jakieś jedzynie czy

coś ... nie? ... to się mówi chapsnoć ... nie? ... (Modła); w polowaniu zwierze ta no psy na przykład specjalne takie ... a no bo óne ... po co óne bieró? ... no bo ona na przykład wyweńczy gdzieś te zwierze on już jest specjalnie uczony że na przykład ón tam wiy na przykład w którym miejscu się tym wychym te zwierze znajduje czy coś taki go ... nie? ... (Modła); [W czasie polowania] no to psy one też szczekaniem wy... wy... straszno zwierzyne ... [...] no i tropio trochę ... też napełniają na pewno ... (Janów); na polowaniach bioro udział przede wszystkim myśliwy ... myśliwi ... no i nagonka ... czasami psy ... (Golina); no myśliwi to ... strzelają ... nagonka ma takie kołatki i oni ... ona nagania ... czasami też podają pomagają im psy które okroją zwierze ta i ... naganiają je tam do odstrzału czy ... czy tam ... (Golina); o też też [myśliwi] psy też mieli też też ... (Jaroszewice); no [myśliwi] mieli psy mieli też też ... [...] no też naganiały ... albo jeszcze o! jak na kaczki to na przykład ... przynosiły im psy jak zaszczelili kaczce na wodę to przynosili im kaczki pies przynosił z wody ... (Jaroszewice); no zjeżdżają się myśliwi w jedno miejsce i mają takiego hejnaliste który trobi w taki róg i i rozpoczyna się polowanie ... [...] no zawsze jest ten kto prowadzi i prowadzi prowadzący polowanie on ustala miejsce gdzie polują gdzie kto stoi na na jakiej wyżycie czy w jakim miejscu no i naganiać z psami ... (Nowa Wieś); no no to no głównie to są pomocni dla myśliwych to psy ... oczywiście ... ogary ... (Józwin); no na pewno i ps... myśliwi mają swoje psy które tropią też z... zwierzyne ... (Święcia); lis ... [...] [jest] rudy ... długi ogon ... mały ... podobny do psa ... (Pogorzałki); no lis to jest takie do psa podobne tylko że żółte ... takie rude ... mo puszysty ogon ... (Wróblina); > PIES MYŚLIWSKI.

PIESEK – rzecz., piesszcz., ‘zwierzę domowe hodowane na wsi dla strzeżenia domu i pilnowania obejścia’: [Opłatki dawano] *konikowi krówce ... pieskowi ...* (Goranin); [Jeżeli upadnie na ziemię kromka chleba stroną osmarowaną] *no to sie już nie nada-je do jedzynia ... trzeba było pieskowi dać ... [...]* *to nie było żadnych gusłów ... nie było w tym ... tylko przes... tylko już sie nie nadawało do jedzynia już sie nie jadło taki-go chleбка ...* (Milew); *no to lis ... [...]* *oj to taki chytry dłu... rudzielec z długim ogonem pysk taki ma szczupły tak podobny do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ...* (Janów); *lis to jest średnie zwierzo... średniej wielkości zwierzo^mtko podobne do pieska ... z tym że jest długi ... spiczaste uszka i rudy ... ma bardzo ładno^m kite rudo^m ...* (Golina).

PIES MYŚLIWSKI – fraza, ‘typ psa przystosowany przez człowieka do udziału w polowaniach’: [W polowaniu udział] *bioro^m psy ... myśliwskie ... [...]* *żeby no pomagajo^m naganiać ... czy przynoszo^m zwierzeⁿ-ta do myśliwego ...* (Posada); [Polowczyk] *no to właśnie jest pies ... myśliwski ... to jest pies myśliwski ...* (Golina); [W polowaniu udział] *bioro^m psy charty no myśliwskie psy które ... [...]* *no bo one naganiajo^m zwierz^eta leco^m przez las i płoszo^m zwierzyne z krzaków i do tego so^m potrzebne ...* (Nowa Wieś); *psy myśliwskie ... [...]* *że jak ... te ... jak tam [myśliwi] upoluj^m czy ptaka czy coś to ... polec ci i ci przyniesie z po... do ciebie ... przynoszo^m im ...* (Pogorzałki); *psy myśliwskie ...* (Wróblina).

PIESZ > PIES.

PIJAK, PIJOK – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: *pijak ...* (Borowo); (Józwin); (Krągola); (Wyszyna); *gazer no inaczej pijak alkoholik ...* (Jaroszewice); *pijok ...*

(Golina); (Jaroszewice); *pijok lub menel ... niekiedy moczymorda ...* (Grzymiszew).

PIJANY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: (Milew); (Sompolno); (Stawiszyn).

PIJANY JAK... – fraza, ‘będący pod bardzo dużym wpływem alkoholu’: [Pijany jak...] *bela ...* (Borowo); (Budziszew Kościelny); (Golina); (Grzymiszew); (Janów); (Jaroszewice); (Józwin); (Kazimierz Biskupi); (Konin); (Krągola); (Milew); (Rosocha); (Rychwał); (Wyszyna); *gruby jak beczka a może pijany jak bela ...* (Podgór); *pijany jak ... nie wiem ... obipoj ...* (Golina); *pijany jak ... jak można być pijanym ... pijany jak ... o jeny! przepraszam za słowo świni bo tylko to mi sie kojarzy ...* (Wilczyn); *smok ...* (Krągola); *świnia ...* (Jaroszewice); *sztok ...* (Rychwał).

PIJOCZKA – rzecz., ‘kobieta nadużywająca alkoholu’: (Grzymiszew).

PIJOCZYSKO – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: (Grzymiszew).

PIJOK > PIJAK.

PIJUS – rzecz., ‘osoba nadużywająca alkoholu’: (Józwin).

PILI^yNIE > PIELENIE.

PIŁA > PIŁA MECHANICZNA.

PIŁA MECHANICZNA – fraza, ‘maszynowe urządzenie do cięcia różnych przedmiotów’: [Przerębł wyrąbywano] *n... z... z reguły albo siekiero^m albo piło^m mechaniczno^m...* (Ruda).

PINIEK > PIENIEK.

PINIO^NDZ > PIENIO^NDZ.

PINIO^NŻEK > PIENIO^NŻEK.

PINIÓ^NDZ > PIENIO^NDZ.

PINIÓ^NŻEK > PIENIO^NŻEK.

PIÓROPUSZ – rzecz., przen., ‘pęk piór’: *kogut od kury różni się tym że ma ... ogon ... pióropusz ma ... bardzo ... taki ... ładny ... w kolorowych ... tych piórach ten ogon ... no i ... tym ... grzebieniem ... r... różni się ... bo ma taki bardzo też ... duży ten grzebień ...* (Konin).

PIPIDÓWKA – rzecz., pot., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: (Józwin).

PISKLAK – rzecz., ‘młode ptaka tuż po wylęgu’: (Budziśław Kościelny); *pisklak ... [...] z czego ... wyk... wykluwają^m? ... [...] wykuwają^m? ... no z jajka ...* (Sompolno); *pisklaki ...* (Podgór).

PISKLE – rzecz., ‘młode ptaka tuż po wylęgu’: [Niemal] *pisklaka ...* (Milew); *no z jajka wyklują się piszc... piskle ...* (Rychwał); (Golina); (Podgór); *no z jajka wykluwają^m się piskleⁿta młode ...* (Rychwał); *wykluwanie się ... piskloⁿt ...* (Podgór); *z jajka ... może się wykluć ... piskle ...* (Konin); (Jaroszewice); (Święcia); *to ja już mówiłam ... właśnie ... wykluwają^m się ... z jajka ... i przeważnie jest ... jedno ... piskle ...* (Konin); *piskle małe ...* (Milew); *że znosi jajka ... [...] siedzi kura siada na tych jajkach i za ileś tam tygodni wyleⁿgają^m się piskleⁿta z tych jajeczek ...* (Ruda); *małe od glapy? ... piskleⁿta ...* (Wyszyna); 13.

PIWKO – rzecz., ekspres., ‘napój o niskiej zawartości alkoholu, przy przelewaniu

którego tworzy się piana’: [R1:] *o golonka to najlepsza jest ...* [R2:] *z grochówko^m ...* [R1:] *[śmiech] na piwku ... z piwkiem ... smażona duszona ... gotowana ... [...]* [R2:] *duszona w piwie ...* [R1:] *duszona ... no gotować trzeba najpierw ... dolać ... przyprawy ... ugotować później wyjoⁿć ... włożyć na patelnię ... jeszcze polać piwkiem ... podsmażać ... zapiec ...* [R2:] *zapiec ... winkiem ... i jeszcze flaszke na to ...* (Goranin); *no po prostu proszoⁿc żeby przyszed wypijemy piwko czy drinka no a innego gestu niestety nie znam bo nie używałam innego gestu ...* (Kazimierz Biskupi).

PIWNICA – rzecz., 1. ‘pomieszczenie przeznaczone do przechowywania żywności lub opału, znajdujące się pod budynkiem’: *piwnica ...* (Dąbrowica); (Konin); (Rychwał); (Rzgów); *piwnice ...* (Milew); *w piwnicy ...* (Dąbrowica); (Kolonja Wilczogóra); (Konin); (Rzgów); *zimó^m to jak było miejsce to w piwnicach trochę a reszta to były na ziemie takie kopce sypane takie wyisz ... parę ziemniaków i były okrywane na ziemi słomo^m zim... tymy ... zimió^m i tyⁿami i żeby nie zmarły i tak było ...* (Maliniec); (Rosocha); *na poczoⁿtku wiosny znowu to tutaj to ... się je wybierało bo były tak ... raz i tam małe i duże i średnie wszystkie razem były przez tó^m zime ... to zaś cze^a było wzięⁿś ... odkryć i tak ... jedyn koszyk drugi koszyg i czeszczi i tak ... jedyn duży w jednej średnie a w czeszcim mały ... no i potem się do piwnicy ws... wsy^ało ...* (Maliniec); *to wszyscy mieli w kuchni take no ... jak to się nazywało? ... no Jezus w kuchni wykopane pod pod tym ... pod podłogó^m były piwnice ... no i tam było przechowywane było wszyst^{ko}... (Maliniec); *palenisko ... pod paleniskim pod rusztym ... no ... się wybiera z pieca się kładzie w pojemniki się wnosi do koszy ... z piwnicy ...* (Kolonja Wilczo-*

góra); [Na wiosnę] sie przebiera kartofle ... warzywa wszystko bo wszystko do... budzi sie do życia i jes za ciepło ... w piwnicy zostają^m oczka bo mogó^m sie... sie psują^m jak nieprzebrane to po prostu gniją^m ... (Kolonia Wilczogóra); schowanka to dzisiejszych czasach mówimy piwnica kom... kiedyś to sie mówiło komora schowanko ... tam sie przechowywało wszystko... jedzenie i słoiki i i i różne rzeczy ... i moⁿke i cukier we workach i wszystko no ... (Kolonia Wilczogóra); piwnica to takie były w domach w w podłódze i tam dziury były takie wykopane i tam ... byli te ziemniaki były ... (Stawiszyn); zimo^m kartofle a latem to można było tam jeszcze coś wstawić bo tam było chłodno w tej piwnicy ... (Milew); to jak z woza trzeba było do piwnicy takiej na dworze ... to były takie archy ... na wozie sie oparło to^m arfe ... ona była tak ... i do okienka ... to jak tam u nas w końcu ... [...] pamieⁿtasz troche ... i one spadały do piwnicy same ... (Milew); [Ziemniaki przechowywano] w piwnicach ... bądź robiono na polu kopce ... (Janów); pod budynkami ... w dawniejszych budynkach ... to po prostu była częⁿść wydzielona pod schodami ... w dół schodzono ... była piwnica ... a te budowane ... to po prostu były ... osobno gdzieś przy szopach budowane ... (Janów); niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało sie taki dołek nasypywało sie ziemniaki ... naste^mpnie tworzyło sie taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem ziemio^m... (Golina); [Piwnica to] najczęⁿściej wykopany dół i obmurowany ... po wszystkich bokach a środek ... z ziemi ... (Golina); [Arfa] to jest takie urządzenie przez które na przykład do piwnicy mogo^m lecieć ziemniaki jak piwnica jest tam gdzieś w gospodarczym budynku ... i nasypuje sie na tó^m arfe żeby sie po

drodze otrzoⁿśnety i żeby wleciały czyste ... jest to taki przyrzoⁿd z preⁿtów ... metalowych ... (Golina); piwnica zazwyczaj była ni... dosyć niska ... dlatego też jak wchodziło sie tam to nie można było wyprostować ... no też ... no te było ... było po prostu wykopane w ziemi pomieszczenie i zabetonowane ... (Wilczyn); [Piwnica to] pomieszczenie pod powie... tego pod ... pod ziemio^m ... w zależności od od od budowy domu to to to czy czy czy to było zabezpieczone otynkowane bo teraz to to jest normalnie murowane ... a kiedyś różnie to bywało ... (Rosocha); no no ja wiem ... wiem wiem no tylko zapomniałem to słowo mi wyszło z głowy ... jo wiem ... i to nawet ... jo w piwnicy to ... wydubuje te ... jak to sie? ... kielki [ziemniaków] ... chyba kielki ... (Golina); [R1:] w piwnicy [przechowywano ziemniaki] n... albo takie ... nie wiem jak to sie nazywały te takie ... piwnice były ... [R2:] ziemianki? ... [R1:] tag o! ... ziemianka tako ... (Golina); [R1:] [Piwnica] w domu to jag u moji babci było ... to ta[k] była kuchnia ... des... z desek była podłoga ... i na środku ... bo jak ... nie było tak ... po prostu to było w kuchni ... wykopane ... wymurowane w środku tak że gdzieś z półtory dwie tony sie tam ... zmieściło sie tych ... pyrów ... no i ... na środku był ... [R2:] otwierało sie z góry ... [R1:] kłapa tako sie otwierała ... [R2:] u naszy babci też takie ... [R1:] no i ... [...] mama wpadła babci na plecy ... [R2:] nie ja ... nie ja ... [...] babcia była w piwnicy a ta leciała i ... (Golina); [Piwnica] była pod ... pod ... gospodarczymi domami czy ... jakież osobne wejście już było ... nie? ... (Golina); gablami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczeble jak rzucależ to te ... zimia to wszystko pod... już poodlatywa pod te ... przez tyn przesiwacz taki ... óne sie kulały kulały i ... czyściutkie już do piw-

nicy leciały a ... te te wszystkie brudy i to ... to już zostały przed piwnic^om ... (Golina); [Warzywa przez zimę przechowywano] w piwnicy lub w sklepie ... sklep jes to pomieszczenie które ... kiedyś ... budowano pod podłogom ... w pomieszczeniu ... w po po... pomieszczeniu zimnym ... (Ignacewo); [Warzywa zimą trzymano] w szpicherkach w ... w piwnicy ... (Wardężyn); ciasto na chleb było przygotowane w bardzo prostych warunkach ... była moⁿka sól woda ... można było użyć mleka ... no i ... to się zrobiło ciasto na własnym zakwasie ... i to jak ciasto urosło się zrobiło wieⁿkszo^m ilość tego ... dolewało się mleka czy wody ... i moⁿki i się robiło wieⁿkszo^m ilość ciasta ... i potem się formowało chlebek i i ... piekliśmy w piecu w ... w takim ... zbudowanym w własnej piwnicy ... w domu ... robiło się bochenki na ... wsadzało się do pieca ... ale ten piec był zbudowany z cegły a na spodzie miał podłoże ... szamotem żeby było równo żeby był... dłużej utrzymywało ciepło ... żeby ten chlebek się poradził upiec ... (Milew); no w żeby [orzechy] były w suchym miejscu po wyluskaniu z tej usek to się kładło w kartony żeby wyschło i zaś do koszyka no i w piwnicy stało w suchym miejscu ... (Główiew); bimber ... [...] no we własny pi... piwnicy się wytwarza ... tak? ... no to się zarobio się u tego i ... śunda się zaś zarobio się trzymo się na drożdżach i zaś się gotuje w kanie i się bo^mbelkuje i wychodzi bimberek ... (Wyszyna); 2. 'poziom budynku poniżej gruntu': [R1:] oj ... w którym roku [założono tu wodociągi]? ... bo jak my żeśmy tutaj się ... [R2:] gdzieś w dwutysieⁿcznym ... może ... [R1:] trzydzieści cztery lata ... no to gdzieś ... no na pewno w ... trzydzieści ponad lat temu było założone już ... dokładnie nie ... [R3:] dziewieⁿdziesioⁿty ... [R2:] nie ... tak ... słuchaj ... gdzieś tak z pieⁿć lat ... może dwa tysioⁿce drugi trzeci ... gdzieś tak ... bo

w tysioⁿc dziewieⁿcet dziewieⁿdziesioⁿtym dziewioⁿtym mieszkali w piwniⁿcy ... to ... to nie było ... co mielim kuchnie ... napisane ... w dziewieⁿdziesioⁿtym dziewieⁿć ... gdzieś dwa tysioⁿce trzeci czwarty ... (Paprotnia).

PIWNICZKA – rzecz., 'pomieszczenie przeznaczone do przechowywania żywności lub opału, znajdujące się pod budynkiem': no nie było mjeⁿso się g... gotowało w słoikach ... i się zagotowywało w słoikach żebyś nie się nie popsuly i były przechowywane w tych kopcach w tych piwniczkach ... (Kolonja Wilczogóra); wlewano [mleko] dooo ... jakiś kanki ... iii ... wpuszczano do studni ... albo ... albo też ... sz... no jak to ... nalewano do garnka ... glinianego ... iii ... zostało ... zostawiano w piwnicze taki ziemnej ... nie? ... aż ... aż do skwaszenia ... (Borowo).

PIWO – rzecz., 'napój o niskiej zawartości alkoholu, przy przelewaniu którego tworzy się piana': czyli ileś rosoⁿcych obok siebie roślin z których robi się piwo czyli chyba chmiel ... (Wilczyn); [R1:] nie wiem czy tutaj [nie było chmielu] u ty ... koo pocz... koo ty pocztu tu ... na tym ogrodzie kiedyś ... kwitnie tag jakoś ... białe czy żółte ... i tak ... roś... na całym płocie było ... w tym roku nie widzieliśmy tego ale w tamtym roku mieli ... [R2:] ale to to mogło być jakież ozdobne coś a chmielowina to raczej może być takie jak chmiel ... chmiel kiedyś hodowali na piwo ... to już nie koniecznie przy płocie ... [R1:] coś było ... a jeszcze jak do Pleszewa jechałim czy gdzieś to też tam były ... tam na Grójec czy? ... nie wiem ... no gdzieś tam jecha^ołym ... to było do cholery tych słupów ... z tym chmielom ... (Golina); golonke na różne rodzaje się robi ... z piwem i ... i się smaży jó^m ... obsmaża ... i później się dusi

... z piwem ... czy czy ... w winie ... (Święcia); [R1:] o golonka to najlepsza jest ... [R2:] z grochówko^m ... [R1:] [śmiech] na piwku ... z piwkiem ... smażona duszona ... gotowana ... [...] [R2:] duszona w piwie ... [R1:] duszona ... no gotować trzeba najpierw ... dolać ... przyprawy ... ugotować później wyjo^hć ... włożyć na patelnie ... jeszcze polać piwkiem ... podsmażyć ... zapiec ... [R2:] zapiec ... winkiem ... i jeszcze flaszkę na to ... (Goranin); [Na weselu podaje się] wino i wódke ... i piwo ... (Paprotnia); [R1:] pryⁿdzy ... pryⁿdzy piwo [było z modraków] bo nawed nie piwo tylko taki podpiwek był ... no ... no to zbierali te kwiaty i ... kładli na oknie cukrym zasypywali ... i to nie wiem czy późni fermentowało czy ... czy czymś się dodawało ... nie wiem jag ale wim że takie coś by... [...] [R2:] a przeważnie rosły w tym ... w zbożach ... na polach ... modrak ... (Golina); no knajpa to jest tam gdzie się na przykład wypije setkę piwo to jest tako knajpka ... to tak się mówi ... (Modła); no wino wódka i piwo ... szampa na też o ... szampa jeszcze ... na weselu ... (Wyszyna).

PLANTACJA – rzecz., ‘uprawy wielkoobszarowe’: dziki potrafi^m zniszczyć całe plantacje ziemniaków... łosie jak tutaj u nas bywajo^m to łubiny niszczo^m kukurydze ... (Janów).

PLASTIKOWY, PLASTYKOWY – przym., ‘zrobiony z plastiku’: no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bóⁿdź razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... (Rosocha); kapuste mamy poszat-kowano^m solimy naste^mpnie ubijamy albo depczemy w beczkach mogo^m być drewniane mogo^m być plastikowe [...] ... (Ruda); zbior-

nik taki plastikowy i bo jak wim jak się karpia to w t... właśnie w tych zbiornikach plastikowych ... (Wyszyna).

PLASTYKOWY > PLASTIKOWY.

PLEŚŃ – ‘tu: włókna grzyba tworzące zwartą masę, nieformujące kapelusza’: [Grzyb wyrasta] z pleśni ... z korzyny drzew ... (Kolonja Wilczogóra); grzybnia to jest to jest ... to jest taka to ja^kby tu powiedzieć to w ziemi jest w ziemi jest pleś^h o bym powiedziała pleś^h jakaś i ta i to z tego jak jest namoczone m... w d^luższy okres czasu tam to ta grzybnia powsta... to tak te grzyby pochodzi ... nie? ... (Stawiszyn).

PLEWIĆ – czas., ‘wyrwać chwasty celem oczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin’: [Warzywa trzeba] plewić i podlewać ... (Konin).

PLEWIENIE – rzecz., ‘wrywanie chwastów celem oszczyszczenia ziemi wokół posadzonych roślin’: plewienie ... (Konin).

PLUSOWY – przym., ‘o temperaturze: będący powyżej zera’: w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słomo^m ziemio^m żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... (Rosocha).

PŁASKI – przym., 1. ‘mający równą (bez zagłębień i wybrzuszeń) powierzchnię’: [Ser trzeba] położyć na przykład na desce i przycisno^hć drugo^m desko^m cieⁿższym kamieniem czy czymś że be^hdzie płaski ... (Goranin); szymaczka szymaczka to sie to^m to^m wod... t... te pianie się zd... zdejmuję tak-ko^m dziurkowane jak duślak tylko że płaskie ... (Maliniec); jak się ciasto robi na makaron to takie kuleczki płaskie można wałkiem

rozłożyć i położyć na płycie to sie upiecz no to so^m placuszki ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] salsesón [...] i późni przyciskali kładli w tyn kałdun ... i przyciskali ta[k] bo to sie płaskie ... [R2:] deska tako i kamiń na to kładli żeby sie płaski zrobił... (Golina); salceson [...] kładzie się go do prasy ... ściska ... żeby miał bardziej płaski ... wygłoⁿd ... (Borowo); jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamiń i przy-ciśnięⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); no to to makocz makocz makowiec to coś podobnego chyba troszeczkę inne wychodzi ... forma tego bo one so^m bardziej takie płaskie bardziej takie wpo... jak jak placek bardziej podobne ... nie? ... (Janów); rak ... [...] no ma takie szczypcę taki płaski chodzi zawsze po dnie ... (Nowa Wieś); 2. 'prosty, niezakręcony': kiedyś to tam mówili że jak ogon był płaski to jest świnia była zdrowa ... (Milew).

PLETWA – rzecz., 'narząd ruchu ryb': okoń właśnie miał bardz... podobny był do karasia ... troszeczkę ... może ... miał ... był troszeczkę taki ... szczuplejszy ... ale miał bardzo ... ostre ... pletwy ... (Borowo).

PŁOĆ – rzecz., 'niewielka ryba o srebrzystych łuskach i czerwonych płetwach; płotka': [Jemy] płoć leszcz tołpyga no sandacza też raz roz kiedyś tego ... nie? ... no i co to było jeszcze? weⁿgorza co żeśmy kiedyś mieli ... (Główiew).

PŁODY – rzecz., bez l.poj., 'bogactwa roślinne natury, które człowiek wykorzystuje jako pożywienie': no wszelkie płody [ziemi trzymane w piwnicy] no ... tak tam przecież to to nie było taki^ogo czegoś jak lodówka to ... wieⁿkoś^ć rzeczy zwłaszcza że tam w miare utrzymywano stało^m temperatura ... (Rosocha).

PŁOMIENIEK – rzecz., zdr., 'mały płomień, pojedynczy język ognia': płomieniek ... (Rychwał).

PŁOMIEŃ – rzecz., 'pojedynczy język ognia': płomień ... (Dąbrowica); Ignacewo); (Konin); (Rychwał); (Rzgów); płomiń ... (Dąbrowica); no to jes mały płomień no no ... (Maliniec); tak to zostało tyn mały płomień zorzywie ... (Kolonia Wilczogóra); kure opalało sie żeby było żeby nie miała włosków żeby było smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] lało sie spirytus i k... podpalało sie zapaleczko^m i sie trzymało kure nad tym płomieniem i obracało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posada).

PŁOMYCZEK – rzecz., zdr., 'mały płomień, pojedynczy język ognia': płomyczek ... (Rzgów); (Wardężyn).

PŁOSZYĆ – czas., 'hałasem i swoją obecnością sprawiać, że zwierzę ucieka ze strachu': [W polowaniu uczestniczą] myśliwi i naganiacze ... [...] naganiacze płoszo^m zwierzyne w kierunku myśliwych ... (Posada).

PŁOT – rzecz., 'ogrodzenie z materiału utrudniającego zajrzenie na otoczony nim teren': [R1:] nie wim czy tutej [nie było chmielu] u ty ... koo pocz... koo ty pocztu tu ... na tym ogrodzie kiedyś ... kwitnie tag jakoś ... biało czy żółto ... i tak ... roś... na całym płocie było ... w tym roku nie widzieliśmy tego ale w tamtym roku mieli ... [R2:] ale to to mogło byđz jakież ozdobne coż a chmielowina to raczy może być takie jak chmiel ... chmiel kiedyś hodowali na piwo ... to już nie koniecznie przy płocie ... [R1:] coś było ... a jeszcze jak do Pleszewa jechalim czy gdzieś to tyż tam były ... tam na Grójec czy? ... nie wim ... no gdzieś tam jecha^ołym

... to było do cholery tych słupów ... z tym chmielym ... (Golina).

PŁOTKA – rzecz., ‘niewielka ryba o srebrzystych łuskach i czerwonych płetwach’: *no takie s... troche z karpowiatych jest ... małe ... nie? ... płotki so^m przeważnie nie za wielkie ... (Józwin); [Karaś jest] też podobny do płotki ... tylko o wieⁿkszym chyba te łuski ma troche wieⁿksze ... (Józwin); płotka tradycyjnie ... nie ... nie ... nie si... nie osioⁿgała wielkich rozmiarów ... miała tak^e dosyć wyraźne łuski ... nie miała znaków szczególnych ... (Borowo); karaś? ... karaś podobny był do płotki ... nie ... nie umiałam rozróżnić ... u... zawsze mówiono na ... płotka ... to była mała płotka a karaś był wieⁿkszy ... (Borowo); no płotka to też jes^t zależy jak jes^t mała to jes^t taka półokroⁿgła takie coś jes^t no a jak duża no to jes^t duża ... nie? ... (Główiew); [Karaś] podobny do płotki jes^t ... (Główiew); okoń to tyż jes^t taki podobny do płotki tylko troszke jes^t weⁿższy bardzo cieⁿżko sie go skrobie ... (Główiew); [Płotka to] srebrna średniej wielkości ryba ... (Ruda); płotki to só^m małe ryby ... (Wyszyna).*

PLÓTNO – rzecz., przen., ‘struktura na spodzie kapelusza grzyba składająca się z wielu drobnych rureczek’: [Grzyby różnią się między sobą] *budowo^m kolorem kapelusza ... i czy majo^m plótno czy ... paski ... (Rzgów).*

PLUCKO – rzecz., często w l.mn., ‘narząd oddechowy zwierząt lądowych; wykorzystywany też jako podroby’: *no p^lucka no ... p^luca ... (Konin); no po zabiciu ... świni ... na p^lucka ... mówi sie ... lekkie letkie ... a ... tak w ogóle można było mówić ... lekoty ... (Konin); (Golina).*

PLUCO – rzecz., często w l.mn., ‘narząd oddechowy zwierząt lądowych; wyko-

rzystywany też jako podroby’: *no p^lucka no ... p^luca ... (Konin); p^luca? ... lekie ... (Rzgów); p^luca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie p^lukało wi^eszalo sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie p^lukało sie wi^eszalo na hak to musiało być czyściutkie ... won... p^luca to były przerażające do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na woⁿtróbke ... woⁿtrobianke ... (Kolonja Wilczogóra); koło p^luc tam jeszcze jest coś to to sie mówi letkie ale ja tego nie pamieⁿtam ... (Budzisław Kościelny); u naz mówili ... letkie ... na to ... [...] o tych p^lucach ... (Sompolno); no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żoloⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłužo^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtroba ... serce ... p^luca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ... (Sompolno); lekie to só^m p^luca ... (Rychwał); [R1:] letkie lekkie ... no p^luca so^m lekkie ... [R2:] tak p^luca ^lone takie lekkie so^m ... [...] takie jak nadmuchane powietrzem ... (Milew); no żoloⁿdek sie nie nadaje ale tak ja woⁿtroba czy te p^luca to sie nadawajo^m ... [...] serce tam ... t[a]kie rzeczy to sie nada-jo^m ... [...] podroby ... pasztet czy paszczetówke ... [...] pasztet czy może dok... jeszcze nam ... kaszanke sie robi to do kaszanki sie dodaje ... (Milew); krew ze właśnie ze świni i te ... odpady takie jak woⁿtroba czy p^luca ... razem wszystko można ... woⁿtrobe ... [...] serce w kostke pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ... (Milew); podroby to raczy podroby to by byo te p^luca ... bo to tyż sie wykorzyst[uje] ... p^luca nerki ... serce woⁿtroba ... no to sie mówio podroby ... (Golina).*

PLUG – rzecz., ‘konne lub ciągnikowe narzędzie rolnicze służące do orania’: *była*

figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosy pywała te ziemniaki ... (Rzgów); 3.

PLUKAĆ – OPLUKAĆ – POPLUKAĆ – WYPLUKAĆ – czas., ‘oczyszczać coś przez zanurzanie w cieczy lub oblewanie cieczą’: – *pluca świni wyjeⁿte po zabiciu sie płukało wi^śszalo sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^śszalo na hak to musiało być czyściutkie ... (Kolonia Wilczogóra); od tych kartofli startych to tam woda zaś była taka wi^śsz gr... grubsza troche jak to sie mówi to była wylywana płukane były te kluski a woda była wylywano gdziekolwiek ... (Maliniec); a młode kartofle to sie tylko płucze i myje i sie gotuje w łupinkach ... (Kolonia Wilczogóra); pieluchy tetrowe nie buło tak jak dzisiejszych czasach ... [...] wymagały dużo pracy ... bo czszeba było prać płukać gotować prześciłać no to ... (Kolonia Wilczogóra); [Grzyby się] czyści myje p^lucze gotuje suszy ... no ... (Kolonia Wilczogóra); [Na syrop z czarnego bzu] zrywa sie bez obiera płucze ... i ... sie ... do sokownika kładzie czy kiedyś tam do garnka wysmażane i ... i przecedzane przeż sito ... (Józwin); [Pokrzywy] ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatke do każdego ... obiadu ... (Kazimierz Biskupi); czerwony ... a widziałam raka w... t... u nas tam ... czysta woda była tooo ... był ... były tam ... [...] pamieⁿtam ... ale to bylim małe to tam nie wim cz... cztery ... tak gdzieś sześ siedem ... [Jeszcze była czysta ta woda?] tak ... to jeszcze była czyściutka woda to jeszcze ... m... prali jeszcze tam ... na... przy tej wodzie ... p[ł]ukali pranie ... m... br... właściwie to p[ł]ukali ... nie? ... to czyściutka woda ... (Pogorzałki); oplukać ... (Janów); (Wilczyn); [Potoknąć to] oplukać ... (Paprotnia); pop^lukać wyp^lukać ... ale to tak wypłukać ale to tak ...*

z wierzchu tylko żeby woda przeleciała to tak nie... niedokładnie o! ... (Stawiszyn); (Golina); obtokno^ć? ... oplukać może no ... nie nie nie nie nie nie spotykałem sie z takim określeniem ... (Rosocha); może umyć ... może ... wypłukać? ... (Grodziec); no to trzeba było jo^m [=kurę] zabić trze^ba było jo^m oparzyć oskubać z piórek opalić ... żeby nie było tam żadnego puchu ... wymyć wypłukać ... poporcjować i włożyć do garⁿka ... (Budzisław Kościelny); wypłukać dobrze jo^m [=kurę] ... (Milew); pop^lukać wyp^lukać ... ale to tak wypłukać ale to tak ... z wierzchu tylko żeby woda przeleciała to tak nie... niedokładnie o! ... (Stawiszyn); a takie no karpia to zabijali tam no mama tam zabiła tego karpia i o... obstrzykała gó ... [...] wypłykała go no i usmażyła i żym to jedli ... (Główiew); [Kurę] [R1:] trzeba oparzyć oskubać ... [R2:] oskubać i wneⁿtrności wyjo^ć ... wypłukać dobrze zamoczyć i dopiero na drugi dzień gotować ... (Milew); no trzeba go [=mak] wypłukać przede wszystkim ... no nie? ... i obgotować ... i potem dopiero go spożywać do ... do jedzenia ... no nie? ... (Paprotnia).

PŁYN – rzecz., 1. ‘substancja, która poza pojemnikiem rozlewa się po powierzchni; ciecz’: *obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... sypało sie do butelki^y dosypywało sie cukru i wystawiało sie na ... okno ... po jakimś czasie ... z ty... occe... oc... przefiltrowano ten płyn i to było wino ... (Borowo); kapuste przede wszystkim czszeba poszatkwować ... przygotować odpowiednio^m ... nacz... odpowiednie naczynie ... i w tym naczyniu to^m poszatkwano^m kapuste ... [ka]puste sie^m soli ... i mocno ubija ... tak długo ... czszeba jo^m o... ubijać ... asz na wierzchu pojawi się ... taki płyn z tej kapusty ... kiedy ona już jes tak mocno ubita wtedy sie^m zakrywa i czeka aż zakiśnie*

... (Borowo); [Dziecku na zaparcie robiło się] lewatywkę ... [...] *bo małemu dziecku nie dasz ani marchewki ani takiej żeby sie najad¹ dużo bo za małe ... nie? ... [...] no mydełko kiedyś to robili z mydelka w ciepłó^m wodę i sie zrobiła taki płyn mydlany i to sie nacioⁿgało w tako^m gruszczone co sie nazywa do lewatywki i sie robiło wsuwało sie to^m końcóweczke do odbytu i sie wpuszczalo i to obluźowało tam troche o! poślizg był i można było dziecku pomóc w ten sposób ... (Krągola); do tego [=syropu z młodych wypustków sosny] no sie ... zbiera ten ... ten płyn ... i sie za... zalewa sie cukrem i to jes służy na na kaszel na przezie^mbienie też ... nie? ... (Józwin); berbelucha ... to jes pu... płyn... jak by to powiedzieć ... półpłynna substancja ... niby do jedzenia ... ale bardzo niesmaczna ... źle wygłoⁿdajoⁿca ... nieapetycznie ... (Borowo); melasa ... to jes też ... takie coś że do melasy to też jeździłaś po to do cukrowni ... ale dostał tylko ten kto ocsawiał buraki cukrowe ... i ... to b... ale musiałaś mieć takó^m ... beczke ... olbrzymio^m czy dwustu litrowo^m czy czystu zależy jak tam ... rolnik miał ... prawda? ... [...] to był taki ... płyn ... geⁿsty ... broⁿzowy płyn ... i ono to ... albo poda... polewali jedzenie ... albo dawali ... do picia ... do krów ... (Kazimierz Biskupi); 2. 'środek czyszczący w postaci cieczy, usuwający zabrudzenia z naczyń': chodź o ściereczke go^mbke płyn pewnie do naczyń... (Wilczyn).*

PŁYTKI – przym., 'o zbiorniku, pojemniku: mający niewielkie zagłębienie': rak ... [...] *łazi po dnie ... jakiś takich ... płytkich wód ... płytszych wód ...* (Borowo).

PNO^NCZE – rzecz., 'długi i miękki pęd rośliny, który za pomocą wąsów chwyta się wysokich podpór': *pnoⁿcze chmielu ...* (Rosocha).

POBIERAK – rzecz., 'narzędzie do czerpania żywych ryb': *pobierak ...* (Józwin).

POBUDOWAĆ > BUDOWAĆ.

POCHWA – rzecz., 'naturalna osłona spodniej części kapelusza grzyba, połączona z jego nożką': *maślak ... biały trzoneczek na którym jest taki delikatny ... jakby ko... kołnierzyk i z tego kołnierzyka jest taka jakby pochwa która ot... otacza pod spodem ten system go^mbczasty ... te ... go^mbczasty ... tak ... system go^mbczasty jest żółty i do góry jest taki delikatny ... lekko broⁿzowy kapelusz pokryty tako^m lepko^m mazio^m ...* (Wilczyn).

POCZTOWY – przym., 'o jednej z odmian gołębia: odznaczający się umiejętnością powracania do gołębnika z dużych odległości': [Gołąb] i pocztowy i dachowiec ... nie? ... (Paprotnia); (Konin); [Gołębie] pocztowe polusy mewki garłaczce ... (Budziśław Kościelny); pocztowe właśnie ... z ... tego tytułu że ... te... kiedyś ... poczte to... nosiły ... nie wiem ... jakieś ... nie znam sie tag na ... na gołę^mbiach za bardzo ale ... (Sompolno); *jes to goło^mb pocztowy ...* (Konin); [Gołębie] *so^m pocztowe so^m rasowe ...* (Milew).

POĆWIARTOWAĆ > CWIARTOWAĆ.

PODBIERACZ – rzecz., 'narzędzie do czerpania żywych ryb': [Kaszorek to] *podbieracz do ryb? ...* (Główiew).

PODBIERAĆ – czas., 1. 'wybierać młode ziemniaki spod rosnącego krzaka': *o Jez... no ... podbiera sie ... pod... poddubanie takie ... było ... pod... podbiera sie zie... ziemniaka ... który rośnie sie podko... podkopywanie ... o! ...* (Konin); 2. 'wkładać rybę wyłowioną wędką do siatki na długim

trzonku': *robili przere^mble ... nie? ... i ... i ... i tam ... podbierali ... albo ... takim podbierakiem albo ... nie wiem czy na weⁿdke też może tesz ale ...* (Józwin).

PODBIERAK, PODBIYRAK – rzecz., 'narzędzie do czerpania żywych ryb': (Ruda); *robili przere^mble ... nie? ... i ... i ... i tam ... podbierali ... albo ... takim podbierakiem albo ... nie wiem czy na weⁿdke też może tesz ale ...* (Józwin); *czym sie [ryby] łowi? ... na weⁿdke ... takim takim podbierakiem tyż niektórzy jak karpie to tym pobirakiem takim tako^m siatko^m ...* (Wyszyna); *wycioⁿgno^ć z wo... no no to to so^m takie podbiyraki i to c... tymi podbiyrakami jak widziałam jak to fachowcy robió^m to jak karpia ... nie? ... no to właśnie tym podbierakiem i wtedy wy... wylapujó^m te ryby z wody ... a^lbo sieció^m takó^m jak na stawie dużym no to sieć za...* (Wyszyna).

PODBIERANIE – rzecz., 'wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka': *podbieranie ...* (Dąbrowica); (Ignacewo); (Rychwał).

PODBIYRAK > **PODBIERAK**.

PODCINAĆ – czas., 'nacinąć coś w poprzek': [R1:] *kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutej ... wiesz? ... przy nogach ...* [R2:] *tutej tak tak ... tu só^m takie ... dziury sie robiło ... i sie wkładało tutej ...* (Golina).

PODDUBANIE – rzecz., 'wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka': *o Jez... no ... podbiera sie ... pod... poddubanie takie ... było ... pod... podbiera sie zie... ziemniaka ... który rośnie sie podko... podkopywanie ... o! ...* (Konin).

PODERŻNO^{ŚĆ} > (PODRZYNAĆ).

PODGARDLE, PODGARLE – rzecz., 'część policzka i szyi tuszy wieprzowej': [Podział świni:] *no ... z górnej cze^ści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej cze^ści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej cze^ści tyh nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta cze^ś ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej cze^ści ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ...* (Sompolno); *kielbasy? ... tu troche bede wiedział bo ... sam robiłem to ... sie bierze ... cze^ś ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... to^m ... górno^m cze^ść ... i ... troche ... tłustego może być podgarle może być s... troche słoniny ...* (Sompolno); [Podział świni:] *karczek łopatka ... nie wiem co tam jeszcze ... szynka podgardle ... żeberko ...* (Podgór); *rodzaje mieⁿsa no to so^m takie ... podgardle jest ... żeberka so^m ... uda so^m ... czyli ... takie ... kulki ... szynkowe ... no ... jeszcze tam innych jest ... takich ... dużo ...* (Konin); *to już właśnie możesz do kaszanki ... możesz te podroby ... te te właśnie płuca nie płuca ... troche woⁿtroby ... a to woⁿtrobe to zawsze w kostke takó^m grubszó^m bo tamto mieⁿso to sie gotuje i sie mieli ... nie? ... [...] podgardle ... z [ł]ba możesz ... nie? ... to wszysko ... i to gotujesz ... i późni każ... kasze osobno parzysz ... taterczó^m możesz ... i ... jenczmiennó^m ... ta jez lepsza ... no ... i to wszysko połóⁿczysz późni razym ... i lejesz krew ... no ... i tyż pieprz sól tam takie te ... i miyszosz i do flaka ... i późni parzysz we flaku jeszcze ... nie? ... no ...* (Golina); *salsesón sie przeważnie kroi ... z takich kawałków gotowanygo mieⁿsa jak ... różne i uszy sie tam kładzie iii ... podgardle i takie inne ... rzeczy ... no i ... i to sie s... i sie wkłada do ... do teg... do jelita ... właśnie grubego ... nie? ...* (Józwin); *kaszanka ... albo kiszka ... [...]*

do naczynia wkłada się ... mieⁿso gotowane uprzednio ... najczeⁿściej z podgardla ... po... pokrojone ... na czeⁿści ... dokłada się trochę woⁿtroby ... możⁿ...go^m być ... pokrojone drobno uszy ... no i potem ... dolewa się ... dosypuje się kasze ... (Borowo); a jak się robi? ... kaszanke kasze się parzy w oddzielnym garⁿku najpierw to się gotuje ... woⁿtrobe mieⁿso tam podgardle na to^m kaszanke wszyst^ko się mieli woⁿtrobe wszyst^ko się mieli kasze się paruje wszyst^ko się razem miesza wlewa się krew nabija się we flaki i się weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy się to w kociołku ... (Główiew); 29.

PODGARLE > PODGARDLE.

PODGRYZAĆ – czas., ‘nieco gryźć, gryźć dolną część jakiejś rzeczy’: sarny czy koziołki bo one chodz^m wchodz^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś).

PODGRZEBKA – rzecz., ‘wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: podgrzebka ... (Wardężyń).

PODGRZEBYWAĆ – czas., ‘wybierać młode ziemniaki spod rosnącego krzaka’: [ziemniaki] podgrzebywało się kiedyś takie ... no ... (Wardężyń).

PODGRZYBEK – rzecz., ‘grzyb odznaczający się brązowym kapeluszem z żółtawym spodem, rosnący często w lasach iglastych i mieszanych; regionalnie określaný jako czarny łepiek’: [Do jedzenia nadają się] maślak podgrzybek kurki podpinka sowy ... zielone goⁿski ... (Konin); borowik prawdziwek maślak ... podgrzybek ... goⁿska ... i jeszcze tam jo już wszystkich nie paniⁿtóm ...

(Kolonía Wilczogóra); [W okolicy rosną] maślaki podgrzybki ... kozaki i prawdziwki ... (Budzisław Kościelny); (Stawiszyn); [W okolicy rosną] tag jak wymieniałem ... borowiki ... kozaki ... krawce ... goⁿski ... podgrzybki ... (Sompolno); [W okolicy rosną] czarne łepki ... czyli podgrzybki ... (Podgór); [W okolicy] kozaki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); a no to czarne łepki jak to się mówi? ... podgrzybki! podgrzybki i kozaki so^m tutaj też ... (Stawiszyn); no właśnie czarny łepiek to je^st podgrzybek to ma czarne kapelusz i pod spodem ma taki ten mioⁿż taki ... żółty bym powiedziała nawet ... (Stawiszyn); no to so^m tak ... podgrzybki prawdziwki kurki ... kiedyś to były jeszcze te ... krawce ... też bardzo ładne grzyby dobre były bardzo te grzyby ... (Milew); [Czarny łepiek] to ma taki ciemny łepiek a korzeń ma taki szary ... to so^m podgrzybki ... (Milew); tak na przykład mamy muchomora który jest czerwony w białe kropeczki a mamy na przykład ... podgrzybka który ma białą trzonkę i ... i ciemny kapelusz ... (Wilczyn); no to myślę że u nas przeważajo^m lasy na których ... w których ściółka jest przede wszystkim zdominowana przez mech ... dlatego so^m to podgrzybki ... czyli czarne łepki ... tak ... to chyba jest podgrzybek ... tak to jest podgrzybek ... (Wilczyn); w okolicy to ... czarne łepki czy podgrzybki inaczej mówioⁿc ... (Janów); [W okolicy najwięcej jest] podgrzybków i maślaków ... (Rosocha); 20.

PODJDAD – rzecz., ‘jeden z największych owadów w Polsce, przystosowany do życia podziemią, żywiący się m.in. korzeniami roślin uprawnych; turkuć podjadek’: szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ...

podjady ... [...] to ... albo kotyszy na ni [=na myszy] cie"to albo trucizna ... (Golina).

PODKOPYWANIE – rzecz., ‘wybieranie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: *o Jez... no ... podbiera sie ... pod... poddubanie takie ... było ... pod... podbiera sie zie... ziemniaka ... który rośnie sie podko... podkopywanie ... o! ... (Konin).*

PODKRADAĆ – czas., tu: ‘polować na zwierzęta lub łowić ryby bez zezwolenia’: *myśliwy to taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwierzyno^m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkrada ja^kby ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam si-dła na te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina).*

PODŁOGA – rzecz., ‘płaszczyna, po której się chodzi i na której stawia się różne sprzęty’: *to wszyscy mieli w kuchni take no ... jak to sie nazywało? ... no Jezus w kuchni wykopane pod pod tym ... pod podłogo^m były piwnice ... no i tam było przechowywane było wszys^tko... (Maliniec); w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzenia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie zgliniane no i piece były gy... gliniane tak samo a późni już były kafelki zez szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotym a na wi^rzku kafelkami ... zgliniane ... nie?... ale okapy były na pół mi^sszkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szyntke weⁿdzono^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ... (Kolonia Wilczogóra); u mojej babci nazywało sie to sklepem i to było w kuchni w ... wycieⁿte w drewnianej podłodze ... i pod*

tymi deskami były ... był tam ... piasek ... i sie przechowywało właśnie ziemniaki ... (Konin); [R1:] [Piwnica] w domu to jag u moji babci było ... to ta[k] była kuchnia ... des... z desek była podłoga ... i na środku ... bo jak ... nie było tak ... po prostu to było w kuchni ... wykopane ... wymurowane w środku tak że gdzieś z półtory dwie tony sie tam ... zmieściło sie tych ... pyrów ... no i ... na środku był ... [R2:] otwirało sie z góry ... [R1:] kłapa tako sie otwirała ... [R2:] u naszy babci tyż takie ... [R1:] no i ... [...] mama wpadła babci na plecy ... [R2:] nie ja ... nie ja ... [...] babcia była w piwnicy a ta leciała i ... (Golina); [Warzywa przez zimę przechowywano] w piwnicy lub w sklepie ... sklep jes to pomieszczenie które ... kiedyś ... budowano pod podłogom ... w pomieszczeniu ... w po po... pomieszczeniu zimnym ... (Ignacewo); [Piec chlebowy] był zbudowany z cegły ... miał równo^m podłogę ... ale nie umie opisać ... (Dąbrowica); no jeśli kawałek chleba upadnie na podłogę to czszeba go podnieść i ... przede wszystkim ... pocałować ... (Konin).

POD^lUDZIE – rzecz., ‘część tylnej kończyny zwierząt między kolanem a stopą’: *[Nogi kury to] pod^ludzia ... i rapcie ... ^ludka i rapcie ... (Posada).*

PODŁUŻNY – przym., ‘długi i wąski’: *cu-kinia jest zielona i żółta i bardziej podłużna a kabaczek jest krótszy i gruby ... (Budzi-sław Kościelny); [Węgierka] a to jes ... takie podłużna śliwka i ... (Józwin); [Sum jest] podłużny z woⁿsami nietypowa budowa ... (Ruda); formujemy niewielkie podłużne ko-tlety ... (Główiew).*

PODPINKI – rzecz., ‘grzyby rosnące na pniach ściętych drzew’: *[Do jedzenia na-dają się] maślak podgrzybek kurki podpinki*

sowy ... zielone goⁿski ... (Konin); (Kolonia Wilczogóra); (Stawiszyn); (Wardeżyn); [Grzyby] *ucina sie przy ... blisko przy ziemi nożem lub wyrzywa niektóre ... [...] myślę że podpinkie sie ucina ... bo one rosną na pniu ... a wyrzywa sie czarne łepki prawdziwki ...* (Konin); *podpinkie ... ale ja tego nie ... nigdy nie używałam ...* (Milew).

PODPITY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: [Ktoś ma w czubie] *to znaczy że ... jes ... lek[k]o podpity ...* (Borowo); (Wróblina).

PODPIWEK – rzecz., ‘napój zaliczany do bezalkoholowych (choć ma bardzo niską zawartość alkoholu) o ciemnej barwie i słodkawym smaku’: [R1:] *pryⁿdzy ... pryⁿdzy piwo [było z modraków] bo nawed nie piwo tylko taki podpiwek był ... no ... no to zbierali te kwiaty i ... kładli na oknie cukrym zasypywali ... i to nie wiem czy późni fermentowało czy ... czy czymś sie dodawało ... nie wiem jag ale wiem że takie coś by... [...] [R2:] a przeważnie rosły w tym ... w zbożach ... na polach ... modrak ...* (Golina).

(PODPIWNICZAĆ) – PODPIWNICZYĆ – czas., ‘drążyć pod stojącym już budynkiem piwnicę’: *ładnie były takie podpiwniczone był taki dół i były dźwiczki zrobione tam były składowane właśnie i nawet słoiki z mieⁿsem bo nie było lodówek wtedy i wszystkie warzywa różne rzeczy takie sie robiło ...* (Kolonia Wilczogóra).

PODPIWNICZYĆ > (PODPIWNICZAĆ).

PODRASTAĆ – PODROSNO^{ŃĆ} – czas., 1. ‘rozwijać się, wzrastać, zbliżać się do dojrzałości’: *ciele to małe a cielak to już taki ... podrastajoⁿcy ...* (Święcia); 2. ‘powieks-

zać się’: *ciasto [na pyzy] j... jak wyrośnie robi sie kulki i jak podrosno^m układa się na garku na pielusze ... przykrywa pokryw^mo... (Rzgów).*

PODROSNO^{ŃĆ} > PODRASTAĆ.

(PODRZYNAĆ) – PODERŻNO^{ŃĆ} – czas., ‘ciąć od dołu’: *jak ona [=świnia] już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzio^Ńs nóż ... i ... poderżno^Ńć jej gardło ...* (Konin).

PODWE^NDZAĆ – czas., ‘przez krótki czas poddawać żywność konserwującemu działaniu dymu’: *jak chcemy mieć ... to^m [kiełbasę] ... normalno^m tak^m ... we... podweⁿ-dzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ...* (Sompolno).

PODWÓREK – rzecz., ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: (Golina).

PODWÓRKO – rzecz., ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: *studnia to była głę^mboka wykopana i tam potym sie wkładało kreⁿgi takie okroⁿgłe ... nie? ... w zimie i na zewnⁿtrz żeby ktoś tam na przykład nie utopił na na wyrzchu jeszcze położone dwa kreⁿgi tak jak my tu mamy na podwórku ... nie? ...* (Modła).

PODWÓRZE – rzecz., ‘teren pomiędzy domem a zabudowaniami gospodarczymi’: *a na podwórzu [mam winogrono] wnusiu najdroższa ...* (Kazimierz Biskupi).

PODZIELIĆ > DZIELIĆ.

POD-ZŁOTAWY – przym., ‘o kolorze: zbliżony do złotego’: [Leszcz jest] *pod-złotawy w wyp^lukły grzbiet ...* (Ruda).

POFIOLETOWY – przym., ‘o kolorze: zbliżony do fioletowego’: *szpak jest czarny i na szyi ma takie lekko pofioletowy pióreczka ...* (Jaroszewice);

POFLANCOWAĆ > (FLANCOWAĆ).

POGNIĆ > GNIĆ.

POGODA – rzecz., ‘warunki meteorologiczne na danym obszarze’: *obserwowano [pogodę] ... też ... właśnie że ... zapisywano ... [...] od Bożego Narodzenia ... to ... zapisywano że to będzie już styczeń ... następnego dzień to już luty ... no i wtedy obserwowano czy pada deszcz czy jest zimno ... jaki będzie miesiąc ...* (Święcia).

POLAĆ > DOBRZE MÓWI, POLAĆ MU.

POLE – rzecz., ‘obszar poza zabudowaniami gospodarczymi wykorzystywany pod uprawę’: *pole ...* (Konin); [R1:] *nie bije się zwierzę ... bo to wiesz ...* [R2:] *no ale chodzą z takimi wielkimi kijami zawsze jak widzę na polach ...* [R1:] *no chodzą niby ale nie powinno się bić ...* (Grodziec); *kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jest zbudowany ... w ziemi ... wykopany jest dołek ... tam są wysypane ziemniaki i okryte ... są ... sianem lub słomą i zakopane ziemniaki ... [...] i to się czyszczy przez całą zimę ... a na wiosnę się je wykop... odkopuje ... gdzieś się wybiera ziemniaki ... one są sm... puszczają ... kielki ... i ... się ... sadzi te ziemniaki ... w polu ...* (Konin); *taki kombajn który w ... polu ... poruszą ... ciongnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmociąg ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepie ...* (Wardężyń); *prace w polu przy bur... była przerwyka w tym że były ś... posierpy [?] była przerwyka a tych buraków później było ścinanie liści i takim*

takim nożem no i więcej nie wiem ... (Stawiszyn); *ale to już jak urosło na polu ... [...] łeciny ...* (Milew); *no to jest... kiedyś się sadziło taki chmiel na polu ... i to ... to było ... i te ... trzeba było zerwać te owoce to trzeba było ... one pięły się po drutach ... i się trzeba było to zerwać ... to spadło z tego druta i się chmiel oberwało łodygi zostawały ...* (Milew); *przy burakach w polu no to li... a prace w polu ... no buraki trzeba ... kosztowały dużo pracy ... trzeba było je obhakać ... trzeba było je przerwać ... żeby były pojedyncze bo jak się je zasiało to one były ... więcej tych buraków ... nie? ... no ...* (Milew); *[Ziemniaki przechowywano] w piwnicach ... bądź robiono na polu kopce ...* (Janów); *niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało się taki dołek nasypywało się ziemniaki ... następnie tworzyło się taki ładny kopczyk przykrywało słomą ... i potem ziemniaki ...* (Golina); *wiem że to pole musi mieć radliny na pewno ...* (Wilczyn); *rzucano je [=skorupki] ze święconego jajka na pole żeby dobrze ziemia obrodziła ... albo dawano zwierzętom ...* (Grodziec); *no huby to są ... mówiono kiedyś huby to ... na ziemi na ... na ... na pole ...* (Święcia); [R1:] *pry... pry... piwo [było z modraków] bo nawed nie piwo tylko taki podpiwek był ... no ... no to zbierali te kwiaty i ... kładli na oknie cukrym zasypywali ... i to nie wiem czy późni fermentowało czy ... czy czymś się dodawało ... nie wiem jag ale wiem że takie coś by... [...] [R2:] a przeważnie rosły w tym ... w zbożach ... na polach ... modrak ...* (Golina); *miedza ... jest to taka ... czyszczyści czterdzieści centymetrów ... niezaoranej ziemi ... dzieło ... jeden pas ... ziemi ... od drugiego ... no to znaczy się sąsiad dzieli swoje ... tak? ... [...] no ... i to ... tam nad każdej takiej ...*

wiesz ... a żeby jeszcze nie wje... tak zwane orywanie się ... bo jak orał ... przedtem końmi ... no to zajechał to^m jedno^m skibe ... [...] no i już tó^m ... ziemie zakosił jedno^m sss...kibe na swoje pole ... prawda? ... [...] wieⁿc żeby tego nie robił ... to były tak zwane ... dzikie właśnie te śliwki ... i dzikie gruszki wsadzane ... (Kazimierz Biskupi); dziki ... bo one szukają^m pożywienia ... na przykład w ziemniakach nam teraz poryły całe pole ... nie? ... óne szukały sobie jedzenia ... (Modła); polują^m na przykład na polach czy w lasach tam na lisy czy to tyż majo^m szczelby i to sie nazywa takie polowanie ... nie? ... (Modła); dziki ... sarny ... dziki ... ryjo^m na polach ... wyjadają^m ziemniaki ... czy jak coś sie posieje ... a sarny znowu sie rzucają^m na oziminy ... nie? ... (Golina); uprawo^m wsze... przede wszystkim najwieⁿ-cej to zagrażają^m dziki ... bo wychodzą^m na pola ryjo^m niszczą^m plony^{ch} a przeważnie ziemniaki ... (Jaroszewice); no dziczyzna to jes^t takie [zwierzęta] których sie nie karmi których sie nie karmi jako tego żyje w polach lasach ... (Józwin); uprawom [zagrażają] dziki ... przeważnie ... [...] bo ryjo^m po ... ziemi ... wy... przewróć^m ... całe pole ... [...] no a zajoⁿce to znów kapuste wp... zjedz^m ... króliki ... no zajoⁿce ... to ... marchew ... ale teraz ich też mało że ... kiedyś było ich wieⁿcyj ... to nieroz to tak ... jak tego to ... poobgryzały ... nie? ... drzewka ... owocowe ... zajoⁿce ... (Pogorzałki).

POLE^NDWICA – rzecz., ‘mięso z lędźwiowej części tuszy’: po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie] trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po... wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ...i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ...

że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzieś nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); ¹le! ... no to może być boczek ... poleⁿdwica ... (Golina); [R1:] schab na samy górze ... [R2:] na samy górze no i tam jeszcze jes po^{ly}ⁿdwicy tyż kawołek ... późni jes ... no ... boczki ... no to tu na tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:] przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ... (Golina); 29.

POLEPA – rzecz., ‘podłoga wykonana z gliny’: miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocstawiała buraki ... [...] ten wytlók przywozili do krów ... i w zamian za to dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ocstawili buraków ... cukru ... i to ustawiali ... no nie wiem ... nie znasz takiego czegoś polepa ... ale ja ci wytłumaczę ... to jes dom ... [...] w którym ... sie lało polepe z gliny ... (Kazimierz Biskupi).

POLETKO – rzecz., zdr., ‘obszar poza zabudowaniami gospodarczymi wykorzystywany pod uprawy’: no kury dostają^m sie ... do kurnika przez ... majo^m swoje poletko ... so^m ogrodzone ... i tam stoi kurnik ... otwarty ... gdzie jes drabinka ... i po tej drabince ... wchodzi^m do kurnika ... (Konin).

POLEŻEĆ > LEŻEĆ.

POLIK – rzecz., ‘część głowy między okiem, uchem i brodą, po obu stronach ust lub otworu gębowego’: [R1:] kiszka ... no tak jak tu u nas mówio^m kiszka no to jest to zwioⁿ-zane z ... [R2:] kaszanka ... [R1:] kaszanka ... która sie robi z miejsca przeważnie od ... z głowy z polików świniaka ... i kasze i ... [R2:] i krew ... [R1:] no to u nas no to jest tak zwana kiszka tak mówio^m ... i kaszanka i kiszka ... no ... to zależne z jakiego regionu kto mówi ... no nie? ... to tak ... ja to moge ... odpowiedzieć ... w ten sposób ... (Paprotnia).

POLNY – przym., ‘rosnący na polu’: [Owoce] *polnej gruszy?* ... [...] *pierdziołki* ... (Wilczyn).

POŁOWAĆ – UPOŁOWAĆ – czas., ‘o ludziach: w sposób zorganizowany łapać zwierzęta, by przerobić je na jedzenie’: *kłusownik zakłada wnyki takie sidła a myśliwy poluje* ... (Posada); (Golina); *myśliwy to powinien się opiekować trochę tymi zwierzętami i oni mają wyznaczone terminy polowań ... i polują wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzęta polować* [...] ... (Janów); [W okolicy polowało się na] *lisy dziki zające* ... [...] *bażanty kuropatwy* ... *przepiórki* ... (Golina); *wtedy w mojej okolicy to polowało się przede wszystkim odbywały się polowania na sa... na na zające* ... (Jaroszewice); [Tutaj polowano] *na dziki sarny jelenie łosie* ... (Nowa Wieś); [Tutaj polowano na] *zające dzikie te dziki* ... [...] *no bażanty kuropatwy* ... (Józwin); [Tutaj polowano na] [R1:] *zające* ... *kuropatwy* ... [R2:] *dziki* ... [R1:] *bażanty* ... (Święcia); *nie było żeby tam ... mało kto tam ... przeszedł ... żeby tam polowali ... wiecy tam n... na zające może trochę tam ... ale też ... też nie* ... (Pogorzałki); [Myśliwi] *polują legalnie ... mają sezony swoje* ... (Pogorzałki); *a myśliwi to ma szczelbę i szczelą a kłusownik to ón tam czyha na przykład na jakieś zwierzę żeby je upolować ... nie?* ... (Modła); *psy myśliwskie* ... [...] *że jak ... te ... jak tam [myśliwi] upolują czy ptaka czy coś to ... polecą ci i ci przyniosą z po... do ciebie ... przyniosą im* ... (Pogorzałki); *kiedyś dawniej to jeszcze byli takie naganiacze do zający ale to dawniej tak nazywali naganiacze którzy tym myśliwym pomagali te zwierzęta straszliwy wyganiał żeby ws... do kupy je z... zganiał bo wtedy myśliwym było łatwiej na nie tam upolować* ... (Wróblina); 2. ‘o drapieżnikach: zabijać inne zwie-

rzęta, by je zjeść: [Jastrząb] *ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na gołębie domowe i ...* (Święcia).

POLOWANIE – rzecz., ‘zorganizowane tropienie, łapanie i zabijanie dzikich zwierząt’: [Polowanie] *no to jest kilku myśliwych ustawiają się i tylko z... robio odszcząły na te zwierzęta które b... wyb... wygłodają mi się im się podejrzenie ... nie? ... czy chore czy jest ich za dużo* ... (Posada); [W polowaniu uczestniczą] *myśliwi i naganiacze* ... [...] *naganiacze płoszą zwierzyne w kierunku myśliwych* ... (Posada); *polują na przykład na polach czy w lasach tam na lisy czy to to też mają szczelby i to się nazywa takie polowanie ... nie?* ... (Modła); *w polowaniu zwierzęta no psy na przykład specjalne takie ... a no bo óne ... po co óne bieró?* ... *no bo óna na przykład wywieszą gdzieś te zwierzę on już jest specjalnie uczony że że na przykład ón tam wiy na przykład w którym miejscu się tym wychym te zwierzę znajduje czy coś takiego* ... nie? ... (Modła); [Na polowaniu] *jedno linio idom myśliwi a drugo naganiacze naganiają na nich zwierzyne ... z przeciwna ... tylko naganiacze idom daleko ... żeby ich ... żeby ktoś ich nie postrzeliło ... no nie?* ... (Paprotnia); [R1:] *dziki zające* ... [R2:] *zależy na co jest polowanie ... czy na sa... czy na dziki ... czy po prostu czy* ... [R1:] *na sarnie* ... [...] *żeby zmniejszyć populację ... poluje się po to żeby zmniejszyć populację danych zwierząt ... których jest za dużo na przykład ... wilk ... na wilki be dom teraz polować ... na wilki ... na dziki się poluje zimą gdzieś styczeń luty ... do marca pewnie* ... (Paprotnia); *myśliwy to powinien się opiekować trochę tymi zwierzętami i oni mają wyznaczone terminy polowań ... i polują wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzęta polować a kłusownik*

nie zważajo^{nc} na to zakłada wnyki i i łapio^m te zwierze^{nta} nie majo^{nc} uprawnień ... (Janów); [W czasie polowania] no to psy one też szczekaniem wy... wy... straszo^m zwierzynie ... [...] no i tropio^m troche ... też nape^{ndzajo}m na pewno ... (Janów); na polowaniach bioro^m udział przede wszystkim myśliwy ... myśliwi ... no i nagonka ... czasami psy ... (Golina); to so^m psy charty które so^m przystosowane do polowania ... (Golina); wtedy w mojej okolicy to polowało się przede wszystkim odbywały się polowania na sa... na na zajo^{nc}ce ... (Jaroszewice); no zjeżdżajo^m się myśliwi w jedno miejsce i majo^m takiego hejnaliste który tro^{mbi} w taki róg i i rozpoczyna się polowanie ... [...] no zawsze jest ten kto prowadzi i prowadzi prowadzo^{ncy} polowanie on ustala miejsce gdzie polujo^m gdzie kto stoi na na jakiej wyżycie czy w jakim miejscu no i naganiacze z psami ... (Nowa Wieś); [W polowaniu udział] bioro^m psy charty no myśliwskie psy które ... [...] no bo one naganiajo^m zwierze^{nta} leco^m przez las i płošo^m zwierzynie z krzaków i do tego so^m potrzebne ... (Nowa Wieś); polowanie no polowanie ido^m myśliwi i je^s nagonka i no i ... i oni naganiajo^m to te dzikie zwierzyny na te ... płošo^m zwierzynie i naganiajo^m na tych myśliwych ... (Józwin); nigdy nie byłam na polowaniu ... ale myślę że zbiera ich się dużo majo^m takich ... naganiaczy co wystrasza^{jó}m zwierze^{nta} i ... żeby wystraszyć je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczszelajo^m ... (Święcia); jo nigdy na polowaniu nie byłam ... (Wróblina).

POŁOWCZYK – rzecz., ‘typ psa przystosowany przez człowieka do udziału w polowaniach’: [Polowczyk] no to właśnie jest pies ... myśliwski ... to jest pies myśliwski ... (Golina); [Polowczyk] to też tyn pies ... na niego tak chyb... chyba tak mówili ... to tego dokładnie nie wiem bo jestem jestem kobi-

tó^m w tym nie brałam udziału ... tak tak se kojarze z tym ... (Wróblina).

POŁOWY – przym., ‘o jednej z odmian gołębia: żyjący na polach’: [Gołębie] polowe ... polusy ... (Milew).

POLUS – rzecz., ‘gołąb żyjący na polach’: [Gołębie] pocztowe polusy mewki garłacze ... (Budziśław Kościelny); [Gołębie] so^m pocztowe so^m rasowe ... jeszcze tak gryko ... gardlaki i jeszcze tam inne jakieś tam nazywajo^m ... polowe ... polusy ... także kilka jest ... gardlaki ... no i bociany so^m jeszcze ... też się nazywajo^m ... [...] u nos so^m pocztowe ... i bocian jest jeden ... (Milew).

POŁOWA – rzecz., ‘jedna z dwóch równych części’: no to no to [świnia] była najpierw były na na połowe przecinana ... i potem na ćwiartki a potem jeszcze ... na na schab osobno i tam żeberka osobno to było wisz ... (Maliniec); zupe szczawiowo^m no jedni kupujo^m gotowe zupe gotowo^m w słoiczkach a ni^ektórzy zrywajo^m szczaw na trawie na ło^{nc}e i to podsmażajo^m na patelce ładnie na tłuszciku potem prze... przecierajo^m przez sitko no i do wywaru z rosolu dodajemy ten ten szczaw i potem gotujemy jajeczko na twardo kroimy w kostkę czy na połowe i taka zupka zaklepujemy troszke śmietanko^m ... (Główek).

POŁÓWKA – rzecz., ‘jedna z dwóch równych części’: na dwie połówki ... (Konin); [Tuszę dzieliło się] na połówki przeważnie ... bondź ćwiartki ... i wieszalo się na hakach ... (Konin); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po... wycinać te ... cze^ńści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... polenddwice i tak dalej ... i mie^{nc}so musi przede

wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego mi^msa od razu gdzież nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); połówki ćwiartki ... (Milew).

POMIESZAĆ > MIE^NSZAĆ.

POMIESZCZENIE – rzecz., ‘osobny budynek lub wyznaczona część budynku’: [*Patyk to*] *pomieszczenie dla świń na zewnoⁿcz budynku ... (Ignacewo); schowancko to jest pomieszczenie przy kuchni ... (Rzgów); [Na pierzok] wieczorami skupiało się wiele osób w jednym pomieszczeniu najczeⁿściej były to kobiety ... no i ... skubały pierze ... (Podgór); no pomieszczenie kiedyś kiedyś tak ... nazywało się ... izba ... (Konin); pomieszczenie ... no gdzie w chlew czy ch... kurnik ... w kurniku mogo^m być [gęsi] ... (Milew); [Piwnice były] raczej w pomieszczeniach gospodarczych a niektórzy mieli w mieszkaniach ... (Golina); [Piwnica to] pomieszczenie pod powie... tego pod ... pod ziemio^m ... w zależności od od od budowy domu to to to czy czy czy to było zabezpieczone otynkowane bo teraz to to jest normalnie murowane ... a kiedyś różnie to bywało ... (Rosocha); [Warzywa przez zimę przechowywano] w piwnicy lub w sklepie ... sklep jest to pomieszczenie które ... kiedyś ... budowano pod podłogom ... w pomieszczeniu ... w po po... pomieszczeniu zimnym ... (Ignacewo); nazywało się to zarobieniem zaczynu ... brało się moⁿke najczeⁿściej żytnio^m ... wodę drożdże ... wstawiało się do ciepłego pomieszczenia ... i ono musiało urosnąć to znaczy tak wygorować ... i wtedy formowało się chlebki ... kładło się w takie słomiane foremki takie koszyczki i wsadzało się do pieca ... i pilnowało się żeby się upiekł i potem się w[y]cioⁿgało ... (Golina).*

POMPA – rzecz., ‘urządzenie do tłoczenia płynów’: *mamy studnie tylko po prostu jest*

pompa w studni ... zamiast wiadra i ... co nie trzeba już kreⁿcić wiadrem ... tylko czy... po prostu się naciśnie i jest ten ... ale no stud[n]ia jest no ... (Paprotnia); no to [studnia] była ... z dren dren się nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i się wiadro na żurawiu się ścioⁿgało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i się wypompowywało ze studni ... (Janów).

POMPOWAĆ – czas., ‘tłoczyć płyn za pomocą specjalnego urządzenia’: *no dzisiaj to przyjeżdża samochód z beczko^m i go do gospodarza pompujo^m [mleko] do do beczkowitzu i ... (Nowa Wieś).*

POOBGRYZAĆ > (O)BGRYZAĆ.

POODLATYWAĆ – czas., ‘odpaść, odczepić się od czegoś’: *gabiami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczeble jak rzuciłeś to te ... zimia to wszystko pod... już poodlatywaa pod te ... przez tyn przesiwać taki ... óne się kulały kulały i ... czyściutki już do piwnicy leciały a ... te te wszystkie brudy i to ... to już zostały przed piwnicó^m ... (Golina).*

POPAROWAĆ > PAROWAĆ.

POPICIE – rzecz., ‘spożycie porcji napoju, by łatwiej było coś przełknąć’: *do popicia wódki? ... napoju jakiego używano? ... [...] popitku ... [...] n... tak podobnie jakoś ... chociaż nikt tam nie zapijał wódki niczym ... najczeⁿściej to była zakoⁿska ... (Borowo).*

POPIĆ > POPIJAĆ.

POPIJAĆ – **POPIĆ** – czas., ‘spożywać alkohol’: *gazować to ... popijać sobie ... alkohol ... (Borowo); [Gazer] lubi sobie popijać ... (Goli-*

na); [Po kołędowaniu] *no spotykali sie ludzie popijali śpiewali bawili sie ...* (Goranin); *ci ... panowie którzy tam ... na wsi wtedy ... pili wódki to oni tam nie popijali tego ani wodo^m ani niczym tylko ... oni myśleli żeby dostać zagryche najczeⁿściej ...* (Borowo); [Ostatki] *no to só^m ostatnie dni takie co możesz sobie ... urzódⁿzić popić sobie ...* (Wilczyn); [Gazowac] *no ... sobie popić ...* (Józwin).

POPITEK – rzecz., ‘napój wypijany po porcji alkoholu, by zmienić odczucie jego smaku’: *do popicia wódki? ... napoju jakiego używano? ... [...] popitku ... [...] n... tak podobnie jakoś ... chociaż nikt tam nie zapijał wódki niczym ... najczeⁿściej to była zakoⁿska ...* (Borowo).

POPITKA – rzecz., ‘napój wypijany po porcji alkoholu, by zmienić odczucie jego smaku’: [Do popicia wódki] *była herbata kompot ... [...] no tylko ale ta popitka z czegoś musiała być ... nie? ... no albo herbata albo kompot albo woda ... nie? ...* (Józwin); *popitka ... [...] no używam możemy używać herbaty zimnych napoi wody ...* (Ruda); [Popitka] *no to żeby popić coś po jedzeniu ...* (Posada); *no popitka to na przykład popić sobie na przykład po popić po alkoholu ... popitka jak ...* (Modła); [R1:] *a popitka no to to co mamy w szklance ... co se nalejemy ... czy to beⁿdzie woda czy to beⁿdzie herbata czy to byⁿdzie jakaś maślanka ...* [R2:] *czy wódka ... dla mnie to najlepsze ...* (Paprotnia); *popitka? ... popitka to może coś przepić jak wódkę pijo^m ... jakimś na... jako^ms hermato^m ...* (Wróblina); *no popitka no to coś po zjedzeniu żeby żeby po prostu popić to jak coś sie zjadło to popić no ... popitka ...* (Janów).

POPEŁKAĆ > PŁUKAĆ.

POPORCJOWAĆ > PORCJOWAĆ.

PORCJA – rzecz., ‘sztuka, kawałek czegoś’: *chleb przygotowywano z moⁿki wody i zakwasu ... robiło sie ... kilka godzin ... no nie wjęm jak ... kilka godzin sie ... [...] przygotowywano wcześniej tak...ki z... zaczyn i później to sie dzieliło jak podrosło po... podzieliło sie na porcje zależności od tego ile miało być bochynków chleba najczeⁿściej było to cztery lub sześć bochenków ... i później przerabiało sie ten chleb robiło sie takie kulki wkładało się do koszyczków słomianych zwanych łomiankami ...* (Rzgów); *i takom ... takom ... m... mieszanke ... później ... sie kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam sie wypycha ... do tego jelita ... poczoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... miejsze ... i takie coś ... parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesioⁿt pieⁿć osimdziesioⁿt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć bialo^m ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już bydzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m takom ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ...* (Sompolno); [Na kotlet schabowy] *mieⁿso kroimy na cztery porcz... porcje lekko rozbijamy tłuczkiem ... przyprawiamy nastem^mpie obtaczamy w jajku a potem w bułce tartej i smażymy ...* (Główiew).

PORCJOWAĆ – POPORCJOWAĆ – ROZPORCJOWAĆ – WYPORCJOWAĆ – czas., ‘dzielić zabite zwierzę na części’: *myje mieⁿso ... porcuje ...* (Dąbrowica); *i z tego*

mieⁿsa ... porcuje sie takie ... mniejsze ka... na kilka czeⁿści bo to ... żeby nie w jednym ... (Sompolno); no porcuje sie kure na udko skrzydełko ćwiartke ... pierś ... (Podgór); no to trzeba było jo^m [=kurę] zabić trze^ba było jo^m oparzyć oskubać z piórek opalić ... żeby nie było tam żadnego puchu ... wymyć wypłukać ... poporcjować i włożyć do garⁿka ... (Budzisław Kościelny); możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udka oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ... możemy też wyjoⁿć też poporcjować ... (Konin); ro^mbanka ... [...] to jest mjeⁿso poro^mbane już poporcjowane z kośmi ... (Budzisław Kościelny); no jak sie kupi ze sklepu no to trzeba go umyć kurczaka poporcjować no i z... zasypać go przyprawami i ... i na drugi dzień go upiec lub ... usmażyć ... (Budzisław Kościelny); tusza ... cien...ta ... może być rombana na kawalki może być cienta zależy jak ... jak kto kce ... rozporcjować ... (Sompolno); [Jak przygotować kurę] do jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... go-roⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie tam jeszcze nad ... ogniem trochę poczszymać bo takie ... włoski ... na całym cieie ma ... drobne ... żeby t... pozbyć sie tych włosów ... i ... wyporcjować ... znaczy ... sie ... ze środka to co niepoczszebne ... wyrzucić ... żołoⁿdek ... woⁿtrobe ... do odzysku ... (Sompolno).

PORCJOWANIE – rzecz., ‘dzielenie zabitego zwierzęcia na części’: *porcjowanie ... i rozbⁱranie ... (Budzisław Kościelny).*

PORCYJKA – rzecz., zdr., ‘sztuka, kawałek czegoś’: [Zacierki] to so^m takie kluseczki rzucane na mleko z jajka i z moⁿki ... [...] jedno jajko ... do tego jajka dosypuje sie moⁿke żeby to ciasto było takie rzadkie jak ... trochę rzadsze jak naleśnikowe ... i rzuca

sie małymi porcyjkami na goroⁿce mleko ... (Podgór).

PORO^mBAĆ > RO^mBAĆ.

POROZBIERAĆ – czas., ‘podzielić zabite zwierzę na części’: *no i późni czszea było roźcioⁿć [świnie] ... i wszystko porozbierać flaki ... (Golina).*

POROŻE – rzecz., ‘kostne rozgałęzienie wyrastające z głowy niektórych leśnych zwierząt, np. jelenia i łosia’: *jelen jeleń to jest jak koń tylko ma duże poroże ... (Józwin).*

PORYĆ > RYĆ.

PORYWAĆ – czas., ‘o ptakach drapieżnych: łapać, chwycić zwierzęta hodowane przez człowieka’: *no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... (Wróblina).*

POSADZIĆ > SADZIĆ.

POSEGREGOWAĆ > (SEGREGOWAĆ).

POSIAĆ > SIAĆ.

POŚREDNI – przym., ‘będący pomiędzy dwoma innymi elementami podobnymi do siebie pod jakimś względem, będący formą przejściową między nimi’: *kurczag ju[ż] jes taki ... pośredni mieⁿdzy ... kurczeⁿciem a ... kuro^m ... (Sompolno).*

POTACZAĆ SIE – czas., ‘iść, poruszać się, kołysząc się i nie zachowując linii prostej’: [Człowiek pod wpływem alkoholu] *inaczej sie zachowuje a to sie potacza a to sie tam gdzieś tam gdzieś tam no in^e in^y wyglóⁿdo inaczej ... tak pokazuje na k... na szyje ryⁿ-*

*kó^m coś że pił wódkę ... [...] puko tak dłó-
nió^m dłónió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko
o szyje ... (Wróblina).*

POTORFOWY – przym., ‘taki, w którym dawniej był torf’: *najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... (Borowo).*

POWIECZSZE, POWIETRZE – rzecz., ‘to, co otacza kulę ziemską i czym oddychają ludzie’: *powieczsze? ... to jest ... m... mieⁿ-
dzy ... białkiem ... a ... skorupko^m ... i jest
takie ... miejsce ... takie ... pus... puste ...
i tam właśnie jes powieczsze ... (Konin);
a no tam [=w jajku] miejsce jest powietrze
żeby jak młody sie kurczak tak ... wylęze to
tam ma powietrze troche ... jeszcze nie wy-
kluje sie a już ma powietrze tam troszke ...
do małego kurczaka ... (Milew); [R1:] kop-
cowało sie [ziemniaki] ... robiło sie w zimi
dół ... taki ... dosyć długawy no zależy ile
ziymniaków ... i późni sie przykrywało ...
słomo^m ... [R2:] grubo ... i sie przy... [R1:]
i ... zimió^m przysypywałeś ... [R2:] i przysy-
py... na ... na samym czubek sie ... przeważ-
nie deske kładło ... żeby ... [R1:] żeby po-
wieczsze ... [R2:] powieczsze ... żeby ucikało
... a to ... reszta sie przykrywało te... [R1:]
zimió^m ... [R2:] ziemió^m ... (Golina); [R1:]
no kalonka to jes do góry na samym tym
[kopcu] ... na samy gorze ... [R2:] ta deska
... [...] aż do wywieczsznika żeby ... [R1:]
pod tó^m deskó^m słóma tyż jes dosyć grubo ...
tak że przez tó^m słóme przechodzi ... [...] [R1:]
powieczsze ... (Golina); faworki ...
albo chrusty no ... [...] robi sie takie ciasto
jak na makaron z jaj... z żółtek śmietany
i później wybija sie tó^m wálkiem żeby nabra-
ło powietrza ... dodaje sie jeszcze spirytus ...
i troszeczkę masła ... (Rzgów); [R1:] letkie
lekkie ... no płuca so^m lekkie ... [R2:] tak
płuca ¹one takie lekkie so^m ... [...] takie jak*

*nadmuchane powietrzem ... (Milew); orze-
chy [przechowujemy] przez zime jak zbie-
ramy to troszeczkę suszymy słóncu latem
i przechowuje sie je w koszyku albo można
przechowywać w kartonie żeby miały świeży
doste^mp powietrza ... bo suszymy w kotłowni
na piecach weⁿglowych ... (Ruda); [Żeby
czkawka przeszła] można kogoś przestra-
szyć ... a najczeⁿściej to czegoś sie napić ...
[...] najczeⁿściej było to ws... wstrzymywa-
nie powietrza albo właśnie to taka metoda
że jedno drugiego przestraszało ... (Ruda).*

POWIESIĆ > (WIESZAĆ).

POWIESZAĆ – czas., ‘mocować coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: *ale jak
byłam mała to świeⁿta były takie że choin-
ke sie ubierało świeczuszki sie świeciło po
z... z... powieszało sie ciasteczka powiesza-
ło sie bombeczki powieszało sie cukierecz-
ki ... (Główek); a no uderza sie [świnie]
w głowe ... potem pod łopatke lewo^m trzeba
dźgnoⁿć do serca nożem no i spuszcza sie ...
farbe ... czy tam krew jak tam można napi-
sać ... krew ... no i potem jo^m sie skrobie wo-
do^m polywa ... no i powiesza sie ... (Milew).*

POWIETRZE > POWIECZSZE.

POWIETRZNY – przym., ‘zawierający po-
wietrze’: *komora powietrzna ... (Podgór).*

POWIOⁿZAĆ > (WIOⁿZAĆ).

POWRÓZ – rzecz., ‘rodzaj skręconego
sznurka służącego do wiązania’: *no był taki
przyrzoⁿd ... nie wiem no jak to powiedzieć
... na ramionach sie go za za zakładało
i z łańcucha z łań... na łańcuchach lub na
jakiś powrozach i wiaderka były zawieszo-
ne i i to po prostu na tym sie nosiło ... [...]*

może nosiło a tak dawniej u nas to było siondy nie szondy ... (Janów).

POWRÓZEK – rzecz., ‘rodzaj skręconego sznurka służącego do wiązania’: *peⁿtla jest tylko na na powrózku sie ... robi takó^m peⁿ-tle ... (Modła).*

POWYRYWAĆ > WYRYWAĆ.

POŻGAĆ > (ŻGAĆ).

PÓŁPŁYNNY – przym., ‘mający postać gęstego płynu’: *berbelucha ... to jes pu... płyn... jak by to powiedzieć ... półpłynna substancja ... (Borowo).*

PÓŁTŁUSTY – przym., ‘mający średnią wartość tłuszczu’: *no jest ser śmietankowy ... chudy tłusty półtłusty ... (Grodziec).*

PÓŁTUSZ – rzecz., ‘połowa zabitego świ- niaka’: (Rychwał).

PÓŁTUSZA – rzecz., ‘połowa zabitego świ- niaka’: *rozbieranie świni ... [...] na ćwiartki ... na półtusze ćwiartki ... (Wardężyn).*

PRASA – rzecz., ‘urządzenie do ściskania’: *salceson robi sie również z odpowiedniego mieⁿsa które sie długo ... najpierw sie pokroi w odpowiednie czeⁿście ... można i gotować w całości a pokroić dopiero po ugotowaniu ... naste^mpie zalewa sie tym rosołym ... na- pełnia sie^m ... najczeⁿściej żołoⁿdek ... peⁿ- cherz ... oprze... uprzednio ... wyczyszczony ... no i gotuje sie odpowiednió^m ... ilość czasu ... a potem ... kładzie się go do prasy ... ści- ska ... żeby miał bardziej płaski ... wygłoⁿd ... i czeka sie aż zastygnie ... (Borowo).*

PRAWDZIWEK – rzecz., ‘gatunek aroma- tycznego grzyba jadalnego o brązowym

kapeluszu i pękatym trzonku, ceniony ze względu na walory smakowe; borowik szlachetny’: *borowik prawdziwek maślak ... podgrzybek ... goⁿska ... i jeszcze tam jo już wszystkich nie paniⁿtóm ... (Kolonia Wilczogóra); muchomor ... no i podobny jes do prawdziwka grzyb ... strojim wy- gloⁿdym i tym ... ale to też może być szatan trujóⁿcy grzyb tego sie nie zbiera a podobny jes właśnie ... (Kolonia Wilczogóra); to co znam ... borowiki ... kurki ... prawdziwki ... (Wardężyn); trujoⁿce ... to so^m mucho- mory ... prawdziwek trujoⁿcy ... (War- dężyn); [Grzyby] ucina sie przy ... blisko przy ziemi nożem lub wyrywa niektóre ... [...] myślę że podpinki sie ucina ... bo one rosna na pnium ... a wyrywa sie czarne łepki prawdziwki ... (Konin); [W okolicy rosna] maślaki podgrzybki ... kozaki i prawdziwki ... (Budziszew Kościelny); [W okolicy ro- sna] prawdziwki czarne łepki ... (Rychwał); [W okolicy rosna] czarne łepki ... kozaki ... krawce ... i prawdziwki ... (Rychwał); [W okolicy] kozaki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczar- ki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew); oj prawdziwek to jest i kape- lusz ma jasny i pod spodem też jest jasny ... (Stawiszyn); no to so^m tak ... podgrzybki prawdziwki kurki ... kiedyś to były jeszcze te ... krawce ... też bardzo ładne grzyby dobre były bardzo te grzyby ... (Milew); o! praw- dziwy grzyb to ma duży biały korzeń gruby i broⁿzowy ładny kapelusz ... bardzo ładne grzyby só^m ... (Milew); prawdziwek troszke zbliżony do kozaka ... twardy grzyb ... (Go- lina); [Prawdziwek ma] gruby biały trzonek i brązowy kapelusz ... (Wilczyn); [Praw- dziwek jest] jasnobroⁿzowy ... z ... ładnym białym korzeniem ... (Janów); kozak no to to to troche troche grubszy trzon ... nie nie*

nie nie taki gruby jak jak prawdziwek czy czy czy borowik no ale ale w tym ... czeⁿ-sto rośnie no w pobliżu brzóz ... (Rosocha); a prawdziwek to to to jest borowik szlachenty i naj... najbardziej ceniony w tego grzyb tu tu w tych okolicach i w ogóle w Polsce no ... nie nie mówioⁿc o truflach to to to to jest naj... smaczniejszy grzyb ... gruby trzon pokażny kapelusz go^mbczasty od spodu go^mbka taka dość no nie mieⁿk^ka a taka w miare twarda ... (Rosocha); [Do jedzenia nadają się] maślaki kozaki pieczarki ... [...] prawdziwki ... (Golina).

PRE^{NT} – rzecz., ‘cienki, metalowy drut’: [Arfa] to jest takie urządzenie przez które na przykład do piwnicy mogo^m lecieć ziemniaki jak piwnica jest tam gdzieś w gospodarczym budynku ... i nasypuje się na tó^m arfe żeby się po drodze otrzoⁿsneły i żeby wleciały czyście ... jest to taki przyrzoⁿd z preⁿtów ... metalowych ... (Golina).

PRODUKCJA – rzecz., ‘wytwarzanie czegoś’: [Ziemniaki są] do jedzenia ... do ... produkcji spirytusu ... nie? ... chyba ... do ... produkcji moⁿki ... ziemniaczanej ... (Sompolno); ogródek przydomowy to to jak to kiedyś nazywano bo teraz to to to jest no wreⁿcz ... przemysłowa tego produkcja a kiedyś to tam każdy miał swój ogródek przydomowy i na na na swoje potrzeby ewentualnie coś tam wieⁿcej do do do sprzedaży to ... to to to to to było w tak skali detalicznej drobnej ... (Rosocha); no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żołoⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłužo^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtroba ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ... (Sompolno); [R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje

tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerabiają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jez ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzynie ... nie wiem ... (Golina).

PRODUKOWAĆ – czas., ‘wytwarzać coś’: to^m krew ... odzyskujo^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno); masarnia to jes ... ta czeⁿść ... zakładu ... rzeźniczego ... gdzie produkuje się ... różne weⁿdliny ... (Sompolno); i potym tam majo^m no róż... różne nazwy ... moⁿka tortowa ... zależy jaka firma jo^m tam produkuje ... (Golina).

PRODUKT – rzecz., ‘to, co się wytwarza, towar’: [Ze śmietany] masło maślanka zostaje bo to jest produkt uboczny ... (Gorainin); [R1:] no u nas ja ni pamieⁿtam żeby u nas był skup warzyw ... żeby w moim tym to nie pamiⁿtam ... skup jajek to był ... to wiem jak był sklep i sie chodziło z jajkami no to w sklepie skupywali jajka ... ale o warzywach nigdy tu nie słyszałam ... być może gdzieś tam w Koninie ... [R2:] sie jajka wymieniało na inne produkty ... (Paprotnia).

PROND – rzecz., ‘energia elektryczna’: kuchnia ... weⁿglowa składa się ... z paleniska oraz płyty ... natomias kuchnie ... nowoczesne ... zasilane gazem ... boⁿdź proⁿdem ... po prostu ... paleniska so... so^m pozbawione ... (Ignacewo); a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... świniami sie pasło ... to trzeba było

je ugnieść i dopiero do pasienia sie nada-
wały ... a krowo^m to sie surowe dawało ...
(Milew); z poczo^{ntku} to [młyny] były chyba
na wiatr a później to na na prónd właśnie
... (Modła); [R1:] wiatraki były no tak ...
no to ... [R2:] na ten ... no tu był ... w Wy-
szynie ... [R1:] tylko nie za naszej kaden-
cji [były młyny] wiatrakowe ale ... stały bo
jeszcze ... [R2:] to stoi ... stojo^m jeszcze tam
... [R1:] tak ale ... ot co my pamie^{ntamy} to
były na wodę co ... tutaj koło młyna był i ...
i potem na prond ... nie? ... elektryczne ...
(Paprotnia).

PROPORCJA – rzecz., ‘stosunek dwóch
substancji względem siebie’: czernina ...
[...] jak rosół tylko zaprawia sie odpo-
wiednio ... krew z kaczką ... odpowiednio^m
domieszko^m octu żeby to sie nie zwarzyło
i ło^{nczy} sie jedno i drugie odpowiednimi pro-
porcjami do tego ... z ... zrobiynie czarniny
to to jest dość dość wymagają^{ce} no nie każdy
to nie każdemu sie to udaje ... (Rosocha);
najlepiej kasze gotować ... w proporcjach
... dwie ... dwie proporcje ... wody do jed-
nej proporcji kaszy ... na wolnym ogniu ...
przez przynajmniej dwadzieścia minut ...
[...] po... o... po ugotowaniu należy je jo^m
okryć żeby w... w... pod paro^m doszła ...
po... w temperaturze ... [...] do swojej mieⁿ⁻
kości ... (Ignacewo); kielbasy? ... tu troche
bede wiedział bo ... sam robiłem to ... sie
bierze ... cze^{ńś} ... z łopatki czyli z przedniej
nogi ... to^m ... gó^{no} cze^{ńś} ... i ... troche
... tłustego może być podgarle może być s...
troche słoniny ... tak że ... gdzieś jakieś ...
osiemdziesię^{nt} procent tego mie^{nsa} ... a ...
dwajścia ... na przykład ... tego tłustego ...
lub jeszcze dodajo^m ... troche wołowiny ...
ale powiedzmy ... ta ... wieprzowina ... ło-
patka ... mie^{so} z łopatki ... słonina ... i ...
mieli sie to na drobne ... nie za drobno ...
na takim grubym sicie ... lub tak zwanym

szarpaku ... cze^{ńś} ... dodaje sie majeranek
... sól w odpowiedni proporcji ... czosnek ...
zmielony ... i ... troche wody ... musi być do-
dane ... no i to sie przerabia ... z pół godziny
gdzieś ... przynajmniej ... i tako^m ... tako^m
... m... mieszanke ... później ... sie kładzie
... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek
specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ...
weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka
sie ... wyczyszczone ... jelito ... i ... kre^{co}c
... to mie^{so} tam sie wypycha ... do tego jelita
... poczo^{nteg} i koniec czszea zawio^{nać} żeby
tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... ta-
kie coś ... w zależności ... co kawałek można
tam ... jeszcze ... pookre^{nać} żeby takie ...
porcje ... miejsze ... i takie coś ... parzy sie
... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie
... która ... gdzieś w granicach siedemdzie-
sio^{nt} pie^{ńć} osiemdziesię^{nt} stopni ... musi ...
mieć ... nie wie^{nczej} ... przez ... dwajścia mi-
nut ... i jeżeli ... chcemy mieć biało^m ... no
to już to ... po wyje^{ńciu} to już bydzie ta biała
kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... nor-
malno^m tako^m ... we... podwe^{ndz}ano^m to ...
czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿ⁻
dzarni ... około dwóch godzin ... we^{ńdzić}
... (Sompolno); kaszanke [jak się robi] to
tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no
kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ...
któ^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale
proporcji nie znam ... i ... wo^{ntróbki} troche
do ... do tego sie ... kroji ... i ... majeranek
sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyprodu-
ko... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m
kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak
kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można
nawet w cienkie można ... w grube jelita ...
napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale
nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompol-
no); z wypustków młody sosny to sie zrywa
te czubeczki zalewa sie w tym w słoiczku
i tam jakaś proporcja jest tylko nie pamie^{ntam}
tam i to zalewa sie spirytusem ileś musi to

odstać i później na łyżeczke sie bierze i to służy jako lek ... (Jaroszewice).

PROSIĄK – rzecz., 1. ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *małe od świni prosiak ... (Konin); prosiaki ... (Ignacewo); (Janów); (Konin); patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ... który też przebywajom młode prosiaki ... to sie nazywa patyk ... [...] dawniej nazywali że ... w patyku sie ... świnka ... że świnka jak ... oprosiła sie ... to o[d]dzielali ... świnię ... i dawali do tego patyka ... (Konin); maciora z prosiakami ... (Ignacewo); 2. ‘młode dzika’: to prosiaki bedom ... tak samo jak u świni ... (Janów); (Święcia).*

PROSIĆ – czas., 1. ‘uprzejmie zwracać się do kogoś, by coś zrobić’: *no niechtórzy odmawiajom [modlitwę przed posiłkiem] niechtórzy nie ... [...] no wtedy proszom Boga o zdrowie no i żeby im jedzenia nigdy nie zabrakło ... (Główniew); no dzieⁿkuje sie Panu Bogu za to że że za chleb za to za zdrowie wszystkich osób które sie zgromadziły przy stole no i prosi sie żeby tego chleba nigdy nie zabrakło ... (Nowa Wieś); 2. ‘uprzejmie zwracać się go kogoś, by przybył w określonym czasie na wyznaczone miejsce’: *no po prostu proszo^c żeby przyszed wypijemy piwko czy drinka no a innego gestu niestety nie znam bo nie używałam innego gestu ... (Kazimierz Biskupi).**

(PROSIĆ SIE) – OPROSIĆ SIE – czas., ‘o świni: wydać na świat potomstwo’: *dawniej nazywali że ... w patyku sie ... świnka ... że świnka jak ... oprosiła sie ... to o[d]dzielali ... świnię ... (Konin).*

PROSIE – rzecz., 1. ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *prosie ... (Rzgów); (Kolonia Wilczogóra);*

prosieⁿta ... (Dąbrowica); 2. ‘młode dzika’: prosieⁿta ... prosieⁿta później warchlaki ... (Posada); (Józwin); młode dzika? ... no to czekej no ... jak sie mówi na nie o jeny! ... młode dzika ... jak to można mówić? młode dzika młode dzika ... [...] no prosieⁿta czy czy ... (Modła).

PROSIO^NTKO – rzecz., ‘młode świni; niekiedy tylko o nowonarodzonych młodych’: *prosieⁿtko ... (Wardęzyn).*

PROSO – rzecz., ‘zboże o kłosie w kształcie wiechy’: *(Golina); no [kasza] z prosa to jag... jaglana ... (Stawiszyn); jagły ... kasza jaglana ... z prosa ... (Milew).*

PROSZCZOK – rzecz., ‘młode świni’: *proszczok ... (Maliniec).*

PRÓG – rzecz., ‘miejsce, w którym znajduje się wejście do domu; też: stopień przy nim’: *taka oselka była ... ostrzałka ... a kiedyś o próg o cegle [nóż się ostrzyło] ... to tutaj tak jest ... (Milew); dawniej to może nawet o taki ... betonowy próg sie oszczyło [nóż] ... ale można też było oszczałko^m czy oselko^m ... jak kiedyś sie mówiło na ... przyrzo^d którym sie ostrzyło noże i kosy ... (Janów); [R1:] o cegle też oszczyli [nóż] ale brudziła ta cegła na czerwono ... [R2:] ale to wiⁿcy o kamiń ... albo o taki betón ... [R1:] no ... tag jag mówisz ... o próg ... [...] ale progi były betonowe ... nie kafelkowane ... bo teraz ni... nie naoszczyły ... [R3:] te kafelki só^m już nie naoszczy ... [...] [R1:] ale przeważnie na oselce sie oszczyło ... ta[k] [j] ak kose ... oszczyłeś kose i oszczyłeś noże na oselce ... [R3:] my to mielim takó^m ... to ... duży tyn kamiń był ... i sie kryⁿciło ... tam woda była na dole ... [R1:] też była w typie ... to też bya oselka ... [...] no ... tyko że to jes bardziej zmechanizowane ... (Golina).*

PRYSKAĆ – OPRYSKAĆ – czas., ‘stosować środek w areozolu’: [R1:] *nawozy ... te ... wszystkie te co przyskaj^m ... na to ...* [R2:] *na chwasty ... tak ... już nie rośnie ...* (Golina); *no trzeba opylaczem jeździć [między ziemniakami] ... w b... radlić włączyć ... no i opryskać najlepiej to już chwasty nie byⁿdo^m rosły ...* (Milew).

PRYZMA – rzecz., ‘stos lub rząd jakiegoś surowca’: kopiec jest to pryzma usypana z ziemniaków przykryta słom^m i b... obrzucona ziemio^m ... (Rzgów); popiół ... [...] to specjalne pryzmy albo ... albo ... teraz to sie wynosi [popiół] ... wywozi sie ... wysypuje ... na śmie... śmieciarka przyjeżdżo i zabiero ... (Dąbrowica); [Na kopiec ziemniaków] tworzyło sie taki kształtny ... tako^m pryzme któr^m sie okrywało ciepło ... (Golina); no jak ktoś miał jakieś folie albo coś to narzucał jak jeszcze na tó^m ... pryzme już przykryt^m słom^m i ziemio^m ... (Golina); w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słom^m ziemio^m żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... [...] wykopywano dół ... [...] no to to to to to jak mówiłem dół ... w... ziemniaki w tym przykryte słom^m i i i i i i i i ziemio^m ... [...] wywietrzniki so^m ale jak sie mówi to nie wiem ... [...] no to to to to właśnie ... w miare solidno^m to^m powłoke ziemno^m i to w... w kształcie kopca i to to to sływało tak że że żeby żeby nie zaciekało do do środka do do pryzmy ziemniaków tylko obok ... (Rosocha).

PRZEBIERAĆ – PRZEBRAC – czas.,
1. ‘dzielić na klasy, kategorie, oddzielając
sztuki gorsze od lepszych’: [Ziemniaki
po wyjęciu z kopca] *przebiera się sortuje
się ... (Rzgów); na wiosnę się ... przebiera
ziemniaki stare ... które mają kielki ... które
kielkują ... to znaczy mają oczka ... i któ-*

re kielkują i są zdolne do sadzenia to je sie
... (Kolonia Wilczogóra); [Na wiosnę] sie
przebiera kartofle ... warzywa wszystko bo
wszystko do... budzi sie do życia i jes za cie-
pło ... w piwnicy zostają^m oczka bo mogą^m
sie... sie psują^m jak nieprzebrane to po pro-
stu gniją^m ... (Kolonia Wilczogóra); tuż po
wyjeⁿciu z kopca no częściej je [=ziemni-
ki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy są^m
zdrowe przebrać ... no ... i nastę^mpnie czy
do spożycia czy ... (Kolonia Wilczogóra);
2. 'być wybrednym w jedzeniu': jycy ...
a jycy to znaczy że ... lu... nie przebiera w je-
dzeniu ... (Borowo).

PRZEBRAĆ > PRZEBIERAĆ.

PRZECINAC – czas., 1. ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: *no to no to [świnia] była najpirw były na na połowe przecinana... i potym na ćwiartki a potym jeszcze ... na na schab osobno i tam żeberka osobno to było wisz ... (Maliniec); tam [g]dzie ... wychodziły [w ziemniaku] te te te ... te takie kielki jakby ... to ... przecino- łaś tak żeby ... na ty połowie były ... po dwa czy czszy kieleczki i ... potym normalnie sadziłaś po pół ... (Golina); zagniatam ciasto [na makaron] ... wałkiem na bardzo cienko roz... musze rozkulać na takie duże koła ... jak przeschno^m ... [...] roz... posypuje moⁿ-ko^m ... i przecinam na kawałki ... takie długie ... (Krągola); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ... [...] tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); 2. ‘robić w czymś otwór za pomocą ostrego narzę-*

dzia': [R1:] faworki ... chruściki ... [R2:] o! ... chrusty ... [...] [R1:] faworki to sie bierze tłuszcz moⁿke i żółtka i sie zagniata i wałkuje i wycina sie ... [R2:] paski ... [R1:] paseczki ... przecina przewija i ... (Gorainin); (Ignacewo).

PRZECINAK – rzecz., 'narzędzie ręczne do obcinania liści buraków': [Liście buraków obcinano] *no takim specjalnym urzoⁿdzeniem przecinakiem ...* (Golina).

PRZECINKA – rzecz., 'wrywanie mniejszych roślin spośród tych gęsto rosnących': [Zbyt gęsto posiane warzywa należy] *przerwać ... [...] przecinke robiło sie dziabko^m ... haczko^m ... i potem trzeba było ryⁿczo przerwać je ... zostawić jedno czy dwie ... roślinki ...* (Milew).

PRZECZSZYMYWAĆ – czas., 'chronić coś przed zepsuciem, umieszczając to w odpowiednich warunkach': *ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdruj^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ...* (Kolonja Wilczogóra).

PRZECZYŚCIĆ > CZYŚCIĆ.

PRZEDNI – przym., 'znajdujący się z przodu': *z łopatki czyli z przedniej nogi ...* (Sompolno); [Podział świni:] *golonka przednia golonka tylnia ...* (Rychwał).

PRZEGRYCHA – rzecz., ekspres., 'jedzenie spożywane do alkoholu': *no dorosłym to jeśli to byli meⁿczyźni przeważnie no to czekali żeby im dać pół litra wódki ... [...] i przegryche jako^ms kielbaske czy tam ka-*

szanke czy co ... a dzieciaczko^m to cukierki czy czekolade czy jakieś tam słodyczne ... [...] [te przeszkody nazywano] bramy, bramki no bramy ... (Krągola).

(PRZEJADAĆ) – PRZEJEŚĆ – czas., 'spożywać jedzenie pomiędzy porcjami wypijanego alkoholu': *zagrycha to przeje^ś przy wódce mieⁿdzy jednym piciem a drugim ...* (Wróblina).

PRZEJEŚĆ > (PRZEJADAĆ).

(PRZEKA^NSZAĆ) – PRZEKO^NSIĆ – czas., 'spożywać jedzenie pomiędzy porcjami wypijanego alkoholu': [Zagrycha] *żeby przekoⁿsić ...* (Posada); *no za[g]ryzka to je^t przekoⁿska na przykład też po wypiciu wódki czy tam czegoś ... nie? ... to przekoⁿsić ... nie? ...* (Modła).

PRZEKO^NSKA – rzecz., 'jedzenie spożywane do alkoholu': (Główiew); *no przekoⁿska jakaś ... tak? ... zagryzka ... [...] może być ... ogórek może być pomidor może być śledzik ... może być ... weⁿdlina jakaś ...* (Józwin); *przekoⁿska zagrycha zakoⁿska ... [...] no takim chyba najbardziej popularnym to beⁿdzie kiszony ogórek ... wódka pod ogórek może być grzybek z octu ...* (Ruda); *no za[g]ryzka to je^t przekoⁿska na przykład też po wypiciu wódki czy tam czegoś ... nie? ... to przekoⁿsić ... nie? ...* (Modła); *zagrycha ... no sie tak mówi ale jak to ... a to przeważnie do do wódki zagryche majo^m wieⁿc ... t... to jakaś przekoⁿska po wypiciu ... [...] ogóreczek grzybek ...* (Janów).

PRZEKO^NSIĆ > (PRZEKA^NSZAĆ).

PRZEKUWAĆ – czas., 'przebijając jakąś powierzchnię na wylot za pomocą ostrego narzędzia': *to chyba przekuwany lód był i ... i wtedy jakoś tam ... łowili ...* (Wyszyna).

PRZELOTEK – rzecz., ‘dzik urodzony w ubiegłym roku; przelatek: *młode* [dzika] *to so^m warchlaki pasiaki przelotki w zależności od wieku ...* (Nowa Wieś).

PRZELUPAĆ > (ŁUPAĆ).

PRZEMIAŁ – rzecz., ‘zmielony surowiec’: [R1:] *no tu ... jeden [młyn] był koo ... zaraz koo cmyntarza ... tam co rozebrali ... [...]* *młyn to był ... no teraz jes tutaj ... tyn ... rozebrany to był młyn a jeszcze młyn ... to ...* B[...] *co tam był na tym młynie co mo teraz tyn sklep tyn ... no ...* [R2:] *ale to był taki młyn ... to był taki przemiał to nie tyle ... był co młyn taki z wiatrakami ... [...]* *tylko to były takie ... wiysz? ... młyn nowocześniejsze ... no to ... tam ludzie chodzili na mólⁿke robili na... ale to nie był z wiatroków takich ...* (Golina).

PRZEMIE^NKAĆ – czas., ‘tracić twardość i suchość, stawać się miękkim i nabierać wilgoci’: *to jest to posypywanie ziemio^m chyba było zasypane ziemio^m ... i ... i one [ziemniaki w kopcu] chyba nie przemieⁿkały ...* (Janów).

PRZEMIESZAĆ > MIE^NSZAĆ.

PRZEMYSŁOWY – przym., ‘odbywający się na dużą skalę’: *przemysłowa tego produkcja [...]* ... (Rosocha).

PRZEPARZYĆ > PARZYĆ.

(PRZEPE^NDZAĆ) – PRZEPE^NDZIĆ – czas., ‘straszyć kogoś lub coś tak, by opuścił dany teren’: [Drapieżniki] *można przepeⁿdzić ... można robić jakieś pułapki ...* (Golina).

PRZEPE^NDZIĆ > (PRZEPE^NDZAĆ).

PRZEPIĆ > (PRZEPIJAĆ).

(PRZEPIJAĆ) – PRZEPIĆ – czas., ‘spożywać napój, by ułatwić przełykanie pokarmu’: *myśle że [uczucie zatkania podczas jedzenia] najlepiej jest przepić czymś ...* (Ruda); *popitka? ... popitka to może coś przepić jak wódkę pijo^m ... jakimś na... jako^ms hermato^m ...* (Wróblina).

PRZEPIÓRCZY – przym., ‘pochodzący od przepiórki’: [Szare jaja] *so^m indyche ... albo przepiórcze ...* (Rosocha).

PRZEPIÓRKA – rzecz., ‘ptak o upierzeniu brązowym z białymi kreskami, żyjący w stanie dzikim na polach uprawnych i łąkach, hodowany dla mięsa i jaj’: *kuropatwa jest szara przepiórka jest bardziej kolorowa ... ma upierzenie ...* (Posada); *przepiórka od kuropatwy ... no troche sie różni tam tymi piórami ale ...* (Modła); *kuropatwe widuje ale przepiórki raczej nie ...* (Janów); [W okolicy polowało się na] *liszy dziki zajoⁿce ... [...]* *bażanty kuropatwy ... przepiórki ...* (Golina); *no myśle że przed... kuropatwa jest^t wieⁿksza od przepiórki ...* (Jaroszewice); *przepiórka jest^t mniejsza od kuropatwy ...* (Nowa Wieś); *przepiórka jest^t mniejsza [od kuropatwy] ... troszke przepiórka jest^t bardziej taka bestra taka ta ...* (Józwin); *przepiórka jest^t bardziej okroⁿgła a kuropatwa jest taka bardziej wyd[ł]użona ...* (Święcia); *przepiórka jest^t wieⁿcy kolorowa a kuropatwa jest ... bróⁿzowa szara ... ale ... wielkościom ... no i ... może ... przepiórka jest^t troche wieⁿksza a ... kuropatwa mniejsza ... no tag jak ... mniejsza ... niż ... n... tag jak goło^mb ...* (Pogorzałki).

(PRZEPOŁAWIAĆ) – PRZEPOŁOWIĆ – czas., ‘przecinać na pół’: *po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ...* (Sompolno).

PRZEPOŁOWIĆ > (PRZEPOŁAWIĄĆ).

PRZEPOMPOWYWAĆ – czas., ‘tłoczyć płyn za pomocą specjalnego urządzenia’: *w tej chwili przyjeżdża samochód ... iii ... zabiera ... mleko do cysterny przepompowuje mleko do ... cysterny ...* (Borowo).

PRZERABIAĆ – czas., ‘poddawać coś dalszej obróbce, by nadawało się to do spożycia lub wydłużyło termin przydatności’: *brało się na naczynie i łyżko^m wyciskało się dolewało się wody żeby było czyste i przemywało się tak ładnie wyciskało się ... przerabiało się żeby jak najwieⁿcyj wydobyć tej bru... tego ... tej maślanki aż żeby zostało czyste maselko ...* (Goranin); *pluca to były przerabiane do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na woⁿtróbke ... woⁿtrobianke ...* (Kolonia Wilczogóra); *zaczyn i później to się dzieliło jak podrosło po... podzieliło się na porcje zależności od tego ile miało być bochynków chleba najczeⁿściej było to cztery lub sześć bochenków ... i później przerabiało się ten chleb robiło się takie kulki wkładało się do koszyczków słomianych zwanych łomiankami ...* (Rzgów); *ciasto na chleb się robiło zaczyn z żytniej moⁿki ... i z pszynny i zrobił się zakwas takó^m bułke zwanó^m się rozmaczało i ... zaparzało się żytnió^m móⁿke z soli troche i pszynnej i się przerabiało te bułke i zostawiało do wyrośniⁿcia ...* (Kolonia Wilczogóra); *no i to się przerabia ... z pół godziny gdzieś ...* (Sompolno); [Masarnia to] *miejsce gdzie ... przerabia się mieⁿso na ... na kawałki się dzieli i sprzedaje się mieⁿso ...* (Podgór); [R1:] *no t... masarnia to już jest wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jest chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [...] to wszystko przerabiają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ...* (Golina); *[Żeby zrobić chleb, trzeba] [R1:] móⁿke*

całó^m przesiać dodać zakwas dobrze wyrobić ... [R2:] zakwas parę dni te... znaczy się ... [R1:] musiał powstać parę dni wyrobiło się bo tego się przerabiało i jeszcze raz i ón dopi^ro urósł i dopi^ro do pieca poszedł ... (Roso-cha); *na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klasztorze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie przerabiano to na mieⁿso ...* (Kazimierz Biskupi); *no melasa to ... melasa to jest ... czekej ... coś się przerobio na tyn ... jag... melasa to chyba jak ... wyto... wytłoki buraki ... buroki cukrowe do ... do cukrowni ... się wiezie ... oni przerabiają^m tak to idzie tako ...* (Golina); *one [=buraki] so^m płukane przerabiane ... z tego ... jeszcze ... rolnik korzysta ... tak zwany ... wytłok ... do ... była ...* (Kazimierz Biskupi).

PRZEREM^B, PRZEROM^B – rzecz., ‘otwór wyrębany w łodzie’: *no to szli rybacy i musieli wzięⁿć siekierami wyro^mbywali takie przere^mby takie okroⁿgłe albo kwadratowe ...* (Głóview); *przero^mb przero^mba no czy tam przero^mb ...* (Głóview).

PRZEREM^BEL, PRZEREM^BBL – rzecz., ‘otwór wyrębany w łodzie’: *no przere^mbel wyro^mbywano przede wszystkim siekiero^m ... nie? ... no... (Borowo); przere^mbel ... to... ten otwór nazywał się przere^mblem ...* (Borowo); *no trzeba wyro^mbać tak zwanó^m przere^mbl ...* (Ruda).

PRZEREM^BBL > PRZEREM^BEL.

PRZEREM^BBLA – rzecz., ‘otwór wyrębany w łodzie’: *przero^mbla ...* (Józwin); *robili przere^mble ... nie? ... i ... i tam ... podbierali ... albo ... takim podbierakiem albo ... nie wiem czy na weⁿdke też może tesz ale ...* (Józwin).

PRZEROM^B > PRZEREM^B.

PRZERO^MBA – rzecz., ‘otwór wyrąbany w lodzie’: *przero^mb przero^mba no czy tam przero^mb ...* (Główniew).

PRZERÓBKA – rzecz., ‘dzielenie zabitego zwierzęcia na części’: *przeróbka ...* (Kolonia Wilczogóra).

PRZERWAĆ > PRZERYWAĆ.

PRZERYWAĆ – PRZERWAĆ – czas., ‘wyrywać mniejsze rośliny spośród tych gęsto rosnących’: *przerywać ... [...] reⁿko^m normalnie tego o... odpowiednio^m ilość i te te najbardziej dorodne sie zostawiało te te te reszta wy... wyrwane były żeby no tamte miały możliwość lepszego rośnięⁿcia ...* (Rosocha); (Budziszew Kościelny); (Janów); (Konin); (Podgórze); (Stawiszyn); *warzywa to przeważnie reⁿcznie sie przerywało ...* (Janów); (Golina); [Zbyt gęsto posiane warzywa należy] *przerwać ... [...] przecinke robiło sie dziabko^m ... haczko^m ... i potem trzeba było ryⁿczo przerwać je ... zostawić jedno czy dwie ... roślinki ...* (Milew); *trzeba je [=buraki] było przerwać ... [...] no najczęⁿściej to ... reⁿkami ...* (Golina).

PRZERYWANIE – rzecz., ‘wyrywanie mniejszych roślin spośród tych gęsto rosnących’: *przerywanie ...* (Rychwał); *przerywanie buraków... czyli jeżeli miały za dużo liści to po prostu te liście wyrwano lub też jeżeli było za gęsto rosły te buraki to też wyrwano żeby mogły sie rozrosnoⁿć ...* (Wilczyn); *to cała masa tego [=prac przy burakach] od sadzenia pielenia prze... przerywania ... tak^k wykopania i ogławiania tak że to to ...* (Rosocha).

PRZERYWKA – rzecz., ‘wyrywanie mniejszych roślin spośród tych gęsto rosnących’: *prace w polu przy bur... była przerywka*

wj^m że były ś... posierpy [?] była przerywka a tych buraków później było ścinanie liści i takim takim nożem no i wieⁿcej nie wiem ... (Stawiszyn); [W burakach] *trzeba było zrobić przerywkę ... [...] no to haczko^m sie tak ... dziabło ... jaka haczka była duża tak sie dziabło ... i tam były ... sie zostały takie kupki wieⁿc ... w tej kupce trzeba było tylko jedyn zostawić a reszta usunoⁿć ...* (Milew); [R1:] *najpierw to ... jak sie wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ...* [R2:] *przerywało ...* [R1:] *przerywka była ... tych ... tych buraków ... odległości musiały być nie wim czy z dwadzieścia centymetrów czy co czyszczenie jakoś tak były ... nie? ... to przerywka ... teraz to majó^m ... mniej wyⁿcy już ... punktowe siewniki ... no to już za dużo nie muszó^m przerywać bo przeważnie ...* [R2:] *no cze^a było obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ...* [R1:] *obhakać ... i już ... no ...* [R2:] *nawozy ... te ... wszyskie te co pryskają^m ... na to ...* [R1:] *na chwasty ... tak ... już nie rośnie ...* [R2:] *no i późni sie ścinało liście ...* (Golina).

(PRZERZEDZAĆ) – PRZERZEDZIĆ – czas., ‘wyrywać słabsze sadzonki spośród tych zbyt gęsto rosnących’: *przerzedzić ...* (Sompolno).

PRZERZEDZIĆ > (PRZERZEDZAĆ).

PRZESIAĆ > PRZESIEWAĆ.

PRZESIEWAĆ – PRZESIAĆ – czas., ‘oddzielać mniejsze elementy od większych, używając sita’: *arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ...* (Janów); *poⁿczusie to sie bierze moⁿke ... przesiewa sie moⁿke ... robi sie ... re... wa... rozrabia sie rozczyzn z drożdży ...* (Goranin); *zabia sie zakwas ... później przygotowuje się ... moⁿke ... przesiewa żeby była czysta ...*

dodaje się zakwas wyrabia się i czeka aż ... ciasto wyrośnie ... (Ignacewo); to makaron chyba ... [...] moⁿke pszenno^m przesiewam przez sito ... w środek robie dołek ... wbijam jajka ... zagniatam ciasto ... (Krągola); o najpierw je [ziemniaki] trzeba było przesiać albo przebrać żeby były czyste bez ziemi ... (Golina); [Żeby zrobić chleb, trzeba] móⁿke całó^m przesiać dodać zakwas dobrze wyrobić ... (Rosocha).

PRZESIWACZ – rzecz., ‘przrząd służący do oddzielania mniejszych elementów od większych, w swym składzie mający sito’: *gabłami [wrzucano ziemniaki do piwnicy] i jeszcze taki był ... zrobione takie korytko i takie szczeble jak rzuciłeś to te ... ziemia to wszystko pod... już poodlatywa pod te ... przez tyń przesiwacz taki ... óne się kulały kulały i ... czyściutkie już do piwnicy leciały a ... te te wszystkie brudy i to ... to już zostały przed piwnicó^m ... (Golina).*

PRZESORTOWYWAĆ – czas., ‘dzielić na klasy, kategorie, oddzielając sztuki gorsze od lepszych’: *[Ziemniaki po wyjęciu z kopca] przesortowuje się ... odbiera się te zdrowe ... te zepsute się odrzuca ... (Ignacewo).*

PRZETWARZAĆ – PRZETWORZYĆ – czas., ‘poddawać coś dalszej obróbce, by nadawało się to do spożycia lub wydłużyło termin przydatności’: [R1:] *no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... (Golina); dużo zbierają^m [mleko] z punktów ... z gospodarstw dużym samochodem i przewożą^m do mleczarni tylko ... [...] przetwarzają^m na ... na sery na masło ... (Krągola); czszeba jak najszybciej je [=grzyby] oczyścić ... i ... przetworzyć ... w sensie ...*

albo wysuszyć ... albo odgotować ... (Ignacewo).

PRZETWORZYĆ > PRZETWARZAĆ.

PRZETWÓRNIA – rzecz., ‘zakład, w którym poddaje się coś dalszej obróbce, by nadawało się to do spożycia lub wydłużyło termin przydatności’: *[Dawniej były] takie zlewnie po prostu wiejskie po wsiach ... a teraz tego już nie ma to już wszystko jes pokazowane i ... i teraz już tylko jez odwożone do takich dużych przetwórn jako^m ... jes ... mleczarnia na przykład u nas w Koninie ... (Święcia).*

PRZEWIECZYSZYĆ > (WIECZYSZYĆ).

PRZEWÓD – rzecz., ‘kanał’: *to znaczy kiedyś były kuchnie węglowe które były podłożone ru^o do przewodu kominowego ... no i się wkłada... i był blat na wierzku ... i na tym czasami były dziury i zakryte fajerkami ... i na tym się gotowało ... (Dąbrowica).*

PRZETWÓRZENIE, PRZETWARZANIE, PRZETWORZENIE – rzecz., ‘obniżenie odporności po wyziębieniu organizmu’: *to był taki syrop [z kwiatów mlecza i miodu] ... przy przezie^mbieniach przy przeciwko kaszlowi się robiło ... (Janów); [Na syrop z czarnego bzu] zrywa się bez obiera płucze ... i ... się ... do sokownika kładzie czy kiedyś tam do garnka wysmażane i ... i przecedzane przez sito ... [...] herbate się ro... no ... na przezie^mbienie jak jes ... (Józwin); do tego [=syropu z młodych wypustków sosny] no się ... zbiera ten ... ten płyn ... i się za... zalewa się cukrem i to jes służny na na kaszel na przezie^mbienie też ... nie? ... (Józwin); [Syrop z czarnego bzu robi się] tak jak ... z wiśni ... czszeba gotować ... z cukrem ... a potem ... odfiltrować ... [...] [dobry jest] na przezie^mbienie ... lekarstwo by było*

lekarstwo na przezie^mbienie ... (Borowo); syrop ... z owoców ... ten sok tak ... to owoce czarnego bzu zasypuje się cukrem ... zagotuje ... i zlewa się ... od... oddziela się owoce od soku i później się pasteryzuje ... [...] syrop z czarnego bzu ... stosuje się w przezie^mbieniu ... (Krągola); [Nalewka z kasztanów] prze-
ważnie na przezie^mbienia no na okłady sma-
rowania ... (Jaroszewice); zbiera się [czarny bez] gotuje się ... dokłada się cukru i robi się na syrop ... zdrowotne ... [...] na syrop ... na przezie^mbienie ... na serce ... (Rychwał); [R1:] to ta[k] jach ... czarny bez ... tyż te kwiat mo ... czarny bez to możesz ... [R2:] o! z czar-
nygó bzo bardzo dobro nalewka jest ... [...] [R1:] no ... przede wszystkim na przezi^mbinie ale nalewki można zrobić tak samo ... [R2:] to sok ... się robiło ... ale nalewke tyż można zrobić ... (Golina); czszeba dojrzałe zerwadź już owoce ... musz^om być ... czarny bez musi być dojrzały czarniutki już taki no ... [...] jak kuleczki małe ... i potem ... obrać te kuleczki ... osobno wrzucić te ... gał^omzki te te ... [...] mama to robi ale to ... bierze i te ... po prostu zaś ... z cukrym chyba gotuje ... [...] bo nieroz to ... sam... żeby nie było tych pesteg ani nic ... ani skórek ... no to przekryⁿcaj^om przez ... t^om ... sokowirówke czy coś tam takigó ... [...] a no to ... służy ... na przezi^mbienia dobry jest ... do herbaty ... jak czowiek przezi^mbi^ony to ... zalycaj^om tyn właśnie pić ... z wod^om gor^on^oc^om ... (Golina); rwiemy czarny bez ... przynosimy do domu ... płuczemy ... obiera-
my ... z tak zwanych ... szypulek ... ze wszy-
skiego ... musi być czarna gładka jagódka ... to zasypujemy cukrem ... i ... to mieszamy co dwa dni ... i dosypujemy z powrotem ... jeżeli ... ten s... cukier i ten ... już się te jagódki czar-
nego bzu zmniejszo^m ... wtedy ... mamy ... syrop zlewamy ... bardzo super na przezie^m-
bienie ... z czarnego bzu ... [...] jes bardzo do-
bry lek na obniżenie ciśnienia! ... (Kazimierz Biskupi).

PRZEZI^MBINIE > PRZEZIE^MBIENIE.

PRZEZIY^MBINIE > PRZEZIE^MBIENIE.

PRZEŻUWAĆ – czas., ‘jeść coś powoli, przewracając pożywienie w jamie ustnej’: [Krowa pokarm] mieli i przeżuwa ... (Konin); (Goranin); (Grodziec); (Wilczyn); ona [=krowa] ... z żołoⁿdka z powrotem ... przeżuwa to jedzenie ... wraca się ... i prze-
żuwa ... (Święcia).

PRZEŻUWANIE – rzecz., ‘taki sposób je-
dzenia, że je się powoli, przewracając po-
żywienie w jamie ustnej’: przeżywanie ... (Grodziec); (Goranin).

PRZYCINAĆ – czas., ‘skracać długość czegoś’: na przykład kurom się przycina [pióra] ... żeby nie latały ... to jeszcze jak żyjo^m ... nie? ... (Konin); niektóre [grzyby] można wykreⁿcać ... jedyne ... inne przycinać no-
życz... nożykiem ... (Golina).

PRZYCISKAĆ – PRZYCISNO^ŃĆ – czas., ‘wywierać na coś nacisk, kłaść na to coś ciężkiego’: [R1:] i późni przyciskali kładli w tyn kałdun ... i przyciskali ta[k] bo to się płaskie ... [R2:] deska tako i kamiń na to kładli żeby się płaski zrobił... [...] musio-
łeś sparzyć ... i później się przyciskało to ... (Golina); no ser podgrzewa się w tym garku co stało mleko i się wtedy wylewa na dursz-
lag i ... [...] no czszeba w... w... www...lać w durszłaczek ... to on dostanie taki okroⁿgły kształt ... albo w tako^m torebke ... wycisno^Ńć ... przycisno^Ńć deseczko^m ... i jakimś cieⁿ-
żarkiem i on wte... i wtedy robi się z niego taka kleпка ... (Święcia); [Ser trzeba] ści-
sno^Ńć właśnie ... wlać w gaze ... jakomś ... woreczek uszyty taki kształt nadać ... po-
sta... położyć na przykład na desce i przyci-
sno^Ńć drugo^m desko^m cieⁿższym kamieniem

czy czymś że be^hdzie płaski ... (Gorani); [Maślak jest] też ciemny ... trzonek dość wysoki ... i jak się go przycisnie od spodu robi zmienia kolor ... i jest taki lewki ... śliski ... wszystko się do niego klei ... (Golina); jak był saleson okroⁿgły kładło się deseczke na ty^m deseczke kamień i przycisnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew).

PRZYCISNO^NĆ > PRZYCISKAĆ.

PRZYCZEPA – rzecz., ‘pojazd bez własnego napędu ciągnięty przez inny pojazd, którym można przewozić towary (niekiedy też ludzi): taki kombajn który w ... polu ... poruszają^m ... cioⁿgnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmocioⁿg ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepe ... (Wardężyn).

PRZYDOMOWY – przym., ‘znajdujący się niedaleko domu’: no ... w przydomowym ... ogródku najczeⁿściej to używa się ... marchewke ... pietruszke selerke ... koperek ... buraczki ogóreczki ... (Konin); ogródek przydomowy [...] ... (Rosocha); na działkach ... przydomowych natomias ... (Ignacewo).

PRZYKUCAĆ – czas., ‘pochylać się, zginając nogi w kolanach’: [Kura, która chce mieć kurczęta] na widok ... koguta ... przykuca ... (Sompolno).

PRZYNIĘŚĆ > PRZYNOSIĆ.

PRZYNOSIĆ – PRZYNIĘŚĆ – czas., ‘niosąc coś, przychodzić dokądś’: kiedyś ze studni pamieⁿtam z dzieciństwa przynosiłiśmy wodę z naszego strumyka a obecnie mamy z wodocioⁿgów ... (Ruda); w wiadrze się przynosiła przynosiło [wodę ze studni] ale były jeszcze takie sionda ... (Ruda); przy-

nosisz owoce do domu ... myjesz ... zależy ... najlepsz... najlepszy kompót z ... z jabłek to jes po prostu ... (Kazimierz Biskupi); raczej nie powinno się odchodzić [od stołu wigilijnego] ... ale ... ten co obsługiwał czy ... czy mama czy tam kto tam przynosił co tegó ... ale ... nie odchodziło się ... rzadko ... (Pogorzalki); przynosiły im [=myśliwym] psy jak zaszczelili kaczke na wodę to przynosili im kaczki pies przynosił z wody ... (Jaroszewice); już świeⁿconke się przyniosło to już [nie obowiązuje post] to już nie ... (Główiew); psy myśliwskie ... [...] że jak ... te ... jak tam [myśliwi] upolujo^m czy ptaka czy coś to ... poleci ci i ci przyniesie z po... do ciebie ... przynoszo^m im ... (Pogorzalki).

PRZYSYPYWAĆ – czas., ‘pokrywać coś substancją sypką tak, by zakryć to w całości’: kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wsypuje ziemniaki ... okrywa się to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmarzły ... (Ignacewo); kopiec wykopywało się troszeczkę taki dół ... i tam się przechowywało też ziemniaki na zime ... tako^m wieⁿkszo^m ilość ... przysypywało się to piaskiem ... (Konin); (Milew); [R1:] kopcowało się [ziemniaki] ... robiło się w zimi dół ... taki ... dosyć długawy no zależy ile ziymniaków ... i późni się przykrywało ... słomo^m ... [R2:] grubo ... i się przy... [R1:] i ... zimió^m przysypywałeś ... [R2:] i przysypy... na ... na samym czubek się ... przeważnie deske kładło ... (Golina).

PRZYSZLAMOWAĆ > (SZLAMOWAĆ).

PRZYTRZYMAĆ – czas., ‘unieruchomić coś’: a no ... musi palec włożyć w tyłek jej [=kurze] żeby mierzyła ... żeby tam poczuła ... poczuje że bydzie miaa jajko ... [...] jak to wygłoⁿdało? ... no musi jo^m złapać kure ... i przytrzymać i dopiero ... do tyłka

włożyć ... palec ... a wieⁿc poszukać jajka ... (Milew).

PRZYWOŁAĆ > PRZYWOŁYWAĆ.

PRZYWOŁYWAĆ – PRZYWOŁAĆ – czas., ‘wołać, wydawać jakiś głos lub dźwięk po to, by coś się do nas zbliżyło’: *jak to sie przywołuje te kaczki? ... kacie kacie kacie!* ... (Milew); *przywołać to óny ci nie przyjdóm świnię do ciebie tylko idziesz i n... naganias sama ...* (Maliniec).

PRZYWOZIĆ – czas., ‘wioząc coś, dostarczać to do jakiegoś miejsca’: *miód lipowy miód pszczeli i jeszcze tyn co babcia Krysia nieroz przywoziła no tyn ... [...] no wielokwiatowy i jeszcze takiⁿ co babcia tam dostawała ...* (Modła); *na móⁿke to mi sie zdaje do Chorzunia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mieli ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszte co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ...* (Golina).

PSI > PSI GRZYB.

PSI GRZYB – fraza, często w l. mn., ‘różne gatunki grzybów uznane przez zbieraczy za niejadalne’: (Ignacewo); *to so^m psie [grzyby] albo tro... trujaki ...* (Dąbrowica); [Psie grzyby] *to takie só^m no ... rosnóm na łóⁿkach przeważnie takie ... no trujoⁿce przede wszystkim może można powiedzieć ...* (Józwin); [Psie grzyby to] *grzyby niejadalne ... najczęśniej rosnóm w pobl...żu dźrze... na ... na korzeniach drzew czasym n... na ... dolnej części pnia ... a czasem po prostu tak ...* (Borowo); (Rychwał); *to psie grzyby to so^m ... grzyby takie niejadalne ...* (Krągola); *mówióm to na na grzyby niejadalne ... to mówióm psie ...* (Jaroszewice); *psie grzyby to grzyby trujoⁿce ...* (Grzymiszew);

no psie grzyby ... to só^m po prostu niedobre grzyby ... nie do jedzynio ... psie grzyby ... (Golina); *psie grzyby to so^m te te te trujoⁿce ...* (Wyszyna).

PSTRY – przym., ‘o umaszczeniu zwierząt: pstrokaty, łaciaty’: *perliczka coś podobne jest do kury ty^ko takie ma kolor szaro... ja^k-by to... taki kolor ma inny troche taki jed... jeden kolor ma ... taki szary ... pstry tak inaczej ...* (Wróblina).

PSZCZELI – przym., ‘wytworzony przez pszczoły’: *miód lipowy miód pszczeli i jeszcze tyn co babcia Krysia nieroz przywoziła no tyn ... [...] no wielokwiatowy i jeszcze takiⁿ co babcia tam dostawała ... taki dobry tyn miód ...* (Modła).

PSZCZOŁA – rzecz., ‘żółto-czarny owad zapylający kwiaty, zbierający nektar i pyłek kwiatowy, który przetwarza na miód; jeśli czuje się zagrożony, może użądlić’: *zajmowałem sie rolnictwem i pszczołami ... dopóki nie oddałem synowi gospodarstwa ... a pszczołami sie zatrudniam do tej pory ...* (Milew).

PSZYNICA – rzecz., ‘gatunek zboża o kłosie zwarcie wypełnionym ziarnami, bez tzw. wąsów’: *makutra? ... pszynica mak miód ... no sie myli ...* (Kolonja Wilczogóra).

PTACTWO – rzecz., ‘ogół ptaków’: *no ... gadzina to só^m gady ... no ... ptactwo ... nie? ...* (Rychwał); [R1:] *no wiem ... to so^m te ... jastrze^mbie ... [...] [R1:] no jes taki ... [R2:] szary ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśniejszego ... [R2:] dziób ma taki zawinieⁿty ... [R1:] ma wielki dziób ... i pazury duże ... i on poluje wtedy na ... mniejsze ptactwo i ... i na goł^mbie domowe i ...* (Święcia).

PTAK – rzecz., ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dwie nogi, skrzydła i dziób’: przy wyrywaniu mogła jedna robidź ale ... później ... czea było ... jeszcze ... te pióra tam ... obedrzeć z tyj ... twardej cze^hści ... to już ... tam ... kilka osób sie zbierało do tego ... [...] pierzok ... to właśnie chyba to ... chodzi o to ... o te skubanie później ... tego ... pierza ... wyrywanie tej ... środkowej cze^hści ... odrzucanie ... żeby te ... pióra były takie ... bardziej ... mieⁿ-kie ... [...] żarty to ... mogły być żarty tam no bo ... siedzoⁿc kilka godzin ... przy tym ... różne ... opowiadali ... te osoby ... opowiadały różne tam ... kawały ... tam jakieś ... ciekawe rzeczy ... a żarty to ... robili ... chłopacy bo ... na przykład ... w trakcie tego ... łapali tam ... jakieś ptaki ... powiedzmy sikorki ... i wpuszczali ... czy tam inne ... wpuszczali do środka i wtedy sie zameⁿd robił bo te piór... pierze fruwało po całym miyszkaniu ... (Sompolno); wszystkie ptaki ... [...] to jes drób ... (Konin); różne sposoby były najczeⁿściej wi... [żeby ptaki nie wyjadały owoców] ustawiano jakiś tam ... jakiś goś chochoła ... co było nieskuteczne ... (Borowo); [Berda] to jes^t u... ptaków u kury kaczki indyka to jes^t pod spodem co łoⁿczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada); [Perliczka] jes^t to ptak hodowlany który ma o szarym upierzeniu ... (Posada); [R1:] ¹o to tak ... to jest taka srebrzysta i ... [R2:] o perliczke chodzi ... [R1:] no ... [R2:] no to jest ptak domowy który no czeⁿsto gości w zagrodach rolnych ... [R1:] i strasznie głośny jest ... [R2:] i jest głośny ... no nie? ... który cioⁿgle ten ... [R1:] nie tylko jak jest niebezpieczeństwo ... [R2:] tak no ... ale w wieⁿkszości... no nie? ... to ... i bardzo dobry rosółek jest z perliczki ... to można powiedzieć ... (Paprotnia); indyk to jest taki wiejski ptak ... dosyć duży ... z czerwonymi koralami pod brodo^m ...

(Golina); a wiysz co? te gułe to chyba właśnie jes^t ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jes^t i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tako^m głowe cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosółek jes^t i to jes^t bardzo zdrowe mieⁿsko ma dużo mikroelementów ... (Krągola); indyk ... wys... no ... jes ptakiem ... wysokim ... no ... zdrowym ... do jedzenia bo jes ja... z... mieⁿso jes bardzo zdrowe ... a... no i cz... szysz... szary taki czarny z ... białym taki ... bo indyg ma te koralie ... tu indor ... znowu ... nie? ... (Pogorzałki); ptak ma skrzydła ... fruwa ... (Krągola); w Polsce wróble ... zdarza sie teraz że coraz czyⁿściej ptaków ... zostaje u nas na zime ... nie? ... no na przykład u nas kiedyś został na zime ... zostały jaskółki ... (Golina); sokół jes^t to so^m w ogóle ptaki drapieżne one so^m bardzo podobne do siebie bo chodzi o to że majo^m bardzo dużo^m rozpieⁿtość skrzydeł i też majo^m wszystkie nos taki zakończony ostrym tym wszys^tkie majo^m szpony właściwie to one różnio^m sie tylko wielkościo^m ... (Nowa Wieś); no na drzewie sie zakłada jakiś baby jagi sie robi albo jakieś sznurki albo sie teraz so^m takie pułapki hukowe które od... od czasu do czasu jak ustawisz to szczelajo^m i i ptaki po prosotu uciekajo^m ... (Nowa Wieś); [Ptak] kołysz szkrzydłami i lata ... (Józwin); ptaki w sⁿiazdach no to ni... [...] to rozumisz goły^mbie goły^mbie dzikie dzikie ... dzikie gołe^mbie jaszczy^mbie sroki i takie o ... (Józwin); psy myśliwskie ... [...] że jak ... te ... jak tam [myśliwi] upoluj^m czy ptaka czy coś to ... polec ci i ci przyniesie z po... do ciebie ... przynoszo^m im ... (Pogorzałki); kurka wodna ... [Tak mówiliście?] tak

... ale ... one sie nazywaj^m inaczej ... [...] czarna... biały ptak ... ale inaczej chyba mówili ... [...] ja to miałam w krzyżówce nawet ... (Pogorzalki); no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierze... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili laska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodz^m do kurników i zagryzaj^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ... (Wróblina).

PTASZEK – rzecz., zdr., ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dwie nogi, skrzydła i dziób’: wróbel mówili ... [...] no mały ptaszek szybko biegajoⁿcy na nóżkach ... no i szary jes^t ma pierze szare ... [...] ćwierka ... (Jaroszewice); [Szpak] no to taki jes^t ptaszek no wieⁿkszy od wróbla i ma taki długi dziób ... (Nowa Wieś); wróbelki no ... takie so^m ... nieduże ptaszki ... o szarym kolorze ... [...] [wydają głos] ćwierkajoⁿcy ... (Świąćcia).

PTASZYSKO – rzecz., zgrub., ‘zwierzę o ciele pokrytym piórami, mające dwie nogi, skrzydła i dziób’: ptaszyska ... (Konin).

PUCH – rzecz., ‘miękkie pióra tworzące spodnią osłonę ciała ptaków’: no to trzeba było jo^m [=kurę] zabić trze^ba było jo^m oparzyć oskubać z piórek opalić... żeby nie było tam żadnego puchu ... wymyć wypłukać ... poporcjować i włożyć do garⁿka ... (Budziśław Kościelny).

PUDEŁKO – rzecz., ‘skrzynia z lekkiego materiału, w której można coś przenosić lub przechowywać’: było takie pudełko ... pudło ... skrzynka ... no i to sie otwirało z... z dou do góry i sie wsypywało ... tam weⁿgiel i kawałek dźrzewa na rozpalke i sie zakry-

wało do... i to sie... służyło za siedzynie nawet przy piecu ... (Kolonja Wilczogóra); no to stał taki taka pudełko taka ryczka taka ... pudełko stało i tam na tym sie stawiało taka wodniarka była i na tym sie dwa wiaderka stawiało wody ... (Główiew); (Rzgów).

PUDŁO – rzecz., ‘skrzynia z lekkiego materiału, w której można coś przenosić lub przechowywać’: w pudle ... pudło ... (Maliniec); było takie pudełko ... pudło ... skrzynka ... no i to sie otwirało z... z dou do góry i sie wsypywało ... tam weⁿgiel i kawałek dźrzewa na rozpalke i sie zakrywało do... i to sie... służyło za siedzynie nawet przy piecu ... (Kolonja Wilczogóra); ja pamieⁿ-tam że na kaste to mówili takie duże pudło ... (Główiew); kasta to jes^t takie duże pudło zamykane to jes^t kasta ... z przykryciem ... (Józwin); [R1:] no kasta to w w ... w gwarze takiej wiejskiej to była jakaś ... pudło takie co sie tam ziarno mogło wsypać czy coś [...] ... [R2:] to była kasterka ... [...] no tak kiedyś mówili co tam co tam jest w kasterce ... no bo tak to mówili ... (Kragola).

PUŁAPKA – rzecz., 1. ‘urządzenie lub wykop w ziemi wykonany przez człowieka, by złapać zwierzę dzikie lub uznane za szkodnika’: [Drapieżniki] można przepeⁿdzić ... można robić jakieś pułapki ... (Golina); odstraszać to odstraszało no odstraszało bo to przecież kuna to tak samo kury wynosiła z kurnika wyniszczyła nieroz jak sie wdała to ... zakładali no ludzie pilnowali i czeka... czyhali na nie czekali no zakładali jakieś pułapki też na pewno żeby ... nie? ... to złapać ... (Jaroszewice); te zatraski sie ... albo takie pułapki w lesie robili kopali dziury i układali takie coś i i zwierze wpadało w dziure i wtedy tak mi sie wydaje ... (Nowa Wieś); 14; 2. ‘urządzenie zasilane gazem propan-butan, odstraszające szkod-

niki upraw poprzez emitowanie fali dźwiękowej powstałej wskutek mikrowybuchu wewnątrz lufy urządzenia: *no na drzewie sie zakłada jakiś baby jagi sie robi albo jakieś sznurki albo sie teraz so^m takie pułapki hukowe które od... od czasu do czasu jak ustawisz to szczelajo^m i i ptaki po prosotu uciekajo^m ...* (Nowa Wieś).

PUNKTOWY – przym., ‘o siewie: polegający na wrzucaniu nasion pojedynczo w wyznaczone miejsca, dołki’: *punktowe siewniki ...* (Golina).

PURCHAWA – rzecz., ekspres., ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdegnięciu unosi się szarobrazowy pył’: *no to jest taki okroⁿgły [grzyb] ... okroⁿgły taki ... no trudno mi to określić ... taka ... taka purchawa ...* (Krągola).

PURCHAWKA – rzecz., ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zdegnięciu unosi się szarobrazowy pył’: (Golina); (Wilczyn); *purchawki ...* (Janów); *purchawka ... takie bycze jajo ... to kiedyś rosły tak przy drogach ... jo wiem ... jak kieyś mówili że pies nasikoł tak to rośnie ...* (Milew); *potocznie purchawka ale ale ale generalnie to jest ... w postaci w młody to jest jadalny nawet tego ...* (Rosocha); *bycze jajo ... to zwyczajna purchawka ... [...]* *gruby korzeń ... i ... n... zakoⁿ... z... z... nie z kapeluszem tylko z takim ... wybrzuszeniem u góry ... w górnej czeⁿści ...* (Borowo); *[Bycze jajo] jest to inaczej zwana purchawka to po łoⁿkach rośnie ... [...]* *okroⁿgła taka ... biała ...* (Jaroszewice); *[Grzyb bycze jajo] u nas nazywany purchawka ... [...]* *biały jak balon ...* (Grzymiszew); 19.

PURCHWA – rzecz., ekspres., ‘gatunek grzyba, z którego po ściśnięciu lub zde-

gnięciu unosi się szarobrazowy pył’: *no to mówio^m na to purchwy takie ... jak sie naciśnie to aż ... taki kurz jakby wy... wylatywał ... no to só^m te bycze jaja ...* (Golina).

PUSTY – przym., ‘o miejscu: niezajęte, wolne’: *[W Wigilię] oj musiało być dwanaście potraw ... [...]* *i jedno puste miejs[c]e ...* (Stawiszyn).

PUSZYSTY – przym., ‘miękki, delikatny, gęsty’: *no duże pióro ... puszyste jest ... z kwapem ...* (Milew); *kogut ma inne pióra ... ma ogon puszysty ...* (Rychwał); *[Ciasto] garowało sie ... musiało sie wygarować żeby ten chleb był puszysty ...* (Milew); *[Lis] jest rudy i ma długi ogon ... puszysty ...* (Posada); *lis ma długi ogon puszysty i też w broⁿzie ...* (Modła); *lis pieⁿkie puszysty ogon mo i jest i jest przeważnie jak lis jest no zaś dziko żyjoⁿce no to so^m przeważnie koloru rudego ...* (Jaroszewice); *[Lis] no jest rudy ma tako^m długi puszysty ogon ...* (Nowa Wieś); *[Lis jest] rudy z dużo^m kito^m puszysto^m ...* (Józwin); *no jez rudy ... drapieżny ... ma długi ... puszysty ogon ...* (Świecia); *mo puszysty ogón ...* (Wróblina).

PYLAK – rzecz., ‘młode gęsi’: *pyloki ... [...]* *pylak ...* (Budzisław Kościelny).

PYLE! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by przywołać młode gęsi’: *młode gąski [przywołuje się] no to pyle pyle pyle! ...* [A duże?] *basia basia basia basia! ...* (Budzisław Kościelny).

PY^NCHERKI – rzecz., ‘roślina dziko rosnąca, która przez ludzi była wykorzystywana jako pożywienie w okresach biedy, ma niewielkie, białe bulwy, rośnie w kępach przypominających trawę; najprawdopodobniej: dziki szczypiorek’: *pyncherki ...*

kiedys mówiono że jak ktoś coś źle robił mu nie wychodziło to zawsze starsi ludzie mówili że pójdziesz z tym wszystkim co zrobiłeś na pyncherki ... tak mówili ... (Golina); [R1:] bo te pyⁿcherki ci mówię że ... mnie te pyⁿcherki sie kojarzyły ... z małymi pyreczkami ... [...] w parku ... tam na dół jak sie schodziło ... [R2:] nie nie ... tam też po prawy st... [R1:] tam gdzie huśtawki ... [R2:] tam gdzie były huśtawki też ... [...] ale my to zbierałem tu zaraz jak ... jag idziesz ... jak wchodzisz do ... [R3:] po lewyj stronie do parku ... [R2:] do parku jak wchodzisz ... jak stawy ... co ... ta woda leci tam ... [...] ta wysepka tako co jes ... [...] to my tam chodziłem ... no już ... [R1:] czyli zdję^ćcie trzeba zrobić ... jak wygło^{ły} pyⁿcherki ... [R2:] mów normalnie po polsku ... [...] po poznańsku ... [R1:] jak po poznańsku? ... po golińsku! ... (Golina).

PYND > PEND.

PYSK – rzecz., ‘przednia część głowy zwierzęcia z otworem gębowym’: [Podział świ- ni:] no ... z górnej czę^ści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej czę^ści po lewej prawej stronie

... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej czę^ści tyh nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta czę^ść ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej czę^ści ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); no to lis ... [...] oj to taki chytry dłu... rudzielec z dłu- gim ogonem pysk taki ma szczupły tak po- dobny do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ... (Janów).

PYSZCZEK – rzecz., zdr., ‘przednia część głowy zwierzęcia z otworem gębowym’: no sarna ma długie nogi ... i uszki ładn... pyszczek ma mały i je^t przeważnie jasno- broⁿzowa mała to ma takie plamki białe ... (Posada); ciemnobraⁿzowe? ... biały pysz- czek o jeny kiedys to były we wodzie takie ... w gospodarstwie też? ... [...] tchórz czy tusz? ... (Modła); biały pyszczek ... no nie wiem czy to jest ... [...] tchórz ... (Paprot- nia); [Tchórz ma] ciemnobraⁿatno^m sierść i biały pyszczek ... [...] no to teraz to już sie tak dużo nie zdarza na tych gospodarstwach także po prostu to człowiekowi już umknęło ... (Janów).

RABATKA – rzecz., ‘grządka kwiatowa’: *rabatka ...* (Podgórze).

RACICZKA – rzecz., ‘kopyto świni’: [R1:] *no to musiały zaparzyć dobrze i ... żeby te ...* [R2:] *raciczki to ... po prostu się ... zaparzało ... goróⁿco woda i ... włożyłeś ... w tym ...* [R1:] *poczyszmołeś trochę i wtedy ... odchodziło ...* [R2:] *w jakimś ... naczyniu ... i potem ...* [R1:] *ścióⁿgać czszeba było ...* [...] [R2:] *nożym czy tam ... obcyⁿgami ...* (Golina).

RADLIĆ – czas., ‘obsypywać ziemią niższe części rośliny za pomocą radła, zasypując ponadto chwasty’: *no trzeba opylczym jeździć [między ziemniakami] ... w b... radlić włóczyć ... no i opryskać najlepiej to już chwasty nie byⁿdo^m rosły ...* (Milew).

RADLINA – rzecz., ‘rząd roślin obsypanych ziemią’: *wiem że to pole musi mieć radliny na pewno ...* (Wilczyn).

RADLINKA – rzecz., ‘rząd roślin obsypanych ziemią’: *to było dwurzyⁿdowa taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki się wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sitka i te kartofle się ... spadły na rzoⁿdki się układały same ... i sło się się zbierało ... no tyle ...* (Kolonja Wilczogóra).

RAJKA – rzecz., ‘rząd roślin obsypanych ziemią’: *no to tak zwani byli pracownicy*

najymni ... który którzy pracowali w gospodarstwach ... a żarzoⁿdca nad nimi stoł i miały graki ... tak? ... metalowe długie suknie i koszyczki i każdo^m rajko^m po każdym krzoczku wykopywała kartofle musiała pozbierać ładnie do koszyczka graczko^m ... inaczej haczki haczka graczka ... (Kolonja Wilczogóra).

RAK – rzecz., ‘zwierzę żyjące w czystych wodach, ma ciało pokryte pancerzem oraz szczypce, może poruszać się wspak; po ugotowaniu staje się czerwony’: *rak ...* [...] *no właśnie ... ma szczypce ... i odwłok ... olbrzymie szczypce i odwłok ... łązi po dnie ... jakiś takich ... płytkich wód ... płytszych wód ... raczej czystych ...* (Borowo); (Józwin); *u naz raków nie ... nie było i nie to... to nie wiem jag łapano ...* (Borowo); *wiem że ... gotuje się zupe ... z raków ... wrzuca się do wrzoⁿtku i ... a...le ... tego u nas ... nie było ...* (Borowo); *to moi bracia łapali [raki] kószykiem ...* (Józwin); *przeważnie ... zupa ... była z raków ...* (Józwin); *rak ... osobiście nie widziałam raka szczerze mówioⁿc ...* (Krągola); *rak nie jes^t to takie za duże ma kilka tych ... nóg ... no i tyle ...* (Jaroszewice); *rak jes ... każdy mówi ... no czerwony ... jes ... owszem ... ale nie jes czerwien tylko jes taka ... czerwien z broⁿ-zem ... no nie umiem ci określić koloru ... może coś raczej ... może coś raczej ... koloru cegły no tylko koloru cegły też so^m teras nie-jednakowe ...* [...] [Jak łapano raki?] *oj! ...*

kochanie ... to była ... frajda! ... [...] to były najpieⁿkniejsze lata ... ja wtedy byłam ... tak zwanym ... podlotkiem ... [...] na tyle dobrze że miałam starszego brata od siebie o cztery lata ... wieⁿdz ja wszeⁿdzie byłam bez łatwoś... bez ... żadnych problemów wpuszczana ... bo z bratem ... prawda? ... [...] no i najwieⁿkszo^m naszó^m frajdó^m było ... chodzenie na łapanie raków nad Jezioro Głodowskie ... na ... przy wsi ... Głodów ... i to ... [...] to jes ... około dwóch i p⁶eł ... czszy kilometry [od Kazimierza] ... [...] ale lasem ... idoⁿc ... szło nas zawsze pieⁿ-ciu siedmiu ... a może i wieⁿcej ... w tym ... czasie śpiewaliśmy piosenki harcerskie ... bo harcerstwo było bardzo rozwinieⁿte w szkole ... [...] chłopcy nam robili ... kółka ... z ... drzewa ... my żeśmy tam zawsze jako^mś siatke w do... z domu zakosili ... no i ... poszliśmy nad to Jezioro ... Głodskie ... woda była bardzo czysta nie taka jak teraz że jes ... sinica i tak dalej i tak dalej ... i ... te raki pływały ... myśmy ... na przykład ja ... bo były dziewczyny odważne ... ale ja nie ... bo ja sie raków bardzo bałam ... wchodzili si... wchodzili do wody ... no i tak ... bo rak ... zawsze ... ucieka ... do tyłu ... i ... czszeba było umieć go ... to tak był ... tak zwany ... kaszorek ... i tym kaszorkiem ... były łapane te raki ... wieⁿc tak ... później ... jeżeli chłopcy nałapali tych raków dużo ... było to tako^m frajdo^m ... nie przyznam sie do tego co nie robiłam bo ja uciekałam bo ... na wymioty mnie brało ... ale chłopcy ... wrzucali te raki do ... nie? ... robili ... coś ... z czterech nóg ... mieliśmy tam zawsze garnek w krzakach uszykowany ... podgotowali wodę ... rzucili raki do wody ... no i oni ... a ... z domu zakosiliśmy zawsze sól i pieprz ... nie spróbowałam nie wiem jak raki smakujó^m ... ale chłopcy nasi ... bardzo sie zajaдали ... (Kazimierz Biskupi); rak nie wysz jak rak wyglóⁿdo? no

takie nożyce mo i ... tak człapie ... [...] jak łapano? ... normalnie w siateczke i już rak był ... [...] raki to to nie wi^m piekli chyba kiedyś to raki piekli ... [W ognisku?] co? ... nie! no piekli na na na tłuszczu ... (Wyszyna); rak chodzi wspanak ... jest czerwony ... niektóre so^m czerwone niektóre so^m zielone ... nóżki to majo^m takie szczypce ... takie jak nożyce takie szerokie ... takie ... splaszczone ... no ... (Golina); a to chyba w siatke [łapano raki] ... w siatki ... (Golina); [Raki jedzono] z ogniska ... robiono zupy nawet ... niektórzy robili ... (Golina); zwierze wodne wspanak ... [...] no to rak no no to ... no trudno mi określić raka jak wygłoⁿda ... no no ma te takie długie te jakby to nazwać ... [...] szczypce no no no no właśnie rak chodzi niby do tyłu i do przodu ... (Jaroszewice); no to chyba rak ... [...] no ma takie szczypce taki płaski chodzi zawsze po dnie ... [...] mi sie wydaje że [raki łapano] na kije takie ... i wbijano je tutaj pod odwłokiem bo tam tylko było miejsce ... (Nowa Wieś); no piecze piekli je [=raki] w skorupach na ognisku albo gotowali jej zupy z nich ... (Nowa Wieś); no to rak rak rak rak ... [...] chodzi do tyłu i ma k... te takie szczypce takie ... [...] sie w siatke [go łapie] w siatke ... (Józwin); rag jez okroⁿgły ma ... czerwony ma duże ... takie sz... szczypce ... przy m... przy mordce i ... roszczapierzone łapy ... (Święcia); [Raki są] jadalne ale ... nie wiem kto by to jad[ł] ... (Święcia); czerwony ... a widziałam raka w... t... u nas tam ... czysta woda była tooo ... był ... były tam ... [...] pamieⁿtam ... ale to bylim małe to tam nie wim cz... cztery ... tak gdzieś sześ siedem ... [Jeszcze była czysta ta woda?] tak ... to jeszcze była czyściutka woda to jeszcze ... m... prali jeszcze tam ... na... przy tej wodzie ... p[ł]ukali pranie ... m... br... właściwie to p[ł]ukali ... nie? ... to czyściutka woda ... (Pogorzałki).

(RANIĆ SIE) – ZRANIĆ SIE – czas., ‘powodować naruszenie ciągłości skóry’: [Nożem można się] *ucio^ńć skaleczyć zranić ...* (Wilczyn); (Rosocha).

RAPCIE – rzecz., bez l.poj., ‘część stopy kury lub koguta z pazurami’: [Nogi kury to] *pod^ludzia ... i rapcie ... ^ludka i rapcie ...* (Posada).

RASA – rzecz., ‘odmiana określonego zwierzęcia, której hodowla ma na celu przekazywanie określonych cech wyglądu, budowy, zachowania’: [Krowy były] *przeważnie czarne albo czarno-białe ... nie było ... nu... kied... é... teraz só^m broⁿzowe a przedtym nie było ... [...] bo ... to rase sprowadzili ...* (Pogorzałki).

RASOWY – przym., ‘będący wzorcem jakiejś rasy, mający wszystkie jej cechy’: [Gołębie] *so^m pocztowe so^m rasowe ...* (Milew).

RAUSZ – rzecz., książk., ‘lekkie odurzenie alkoholem’: *ty jesteś na rauszu ...* (Kazimierz Biskupi).

RDZAWY – przym., ‘ceglasty, czerwono-pomarańczowy’: *kurka ... [Kurki] majo^m taki rdzawy ... rdzawo żółtawy kolor ...* (Wilczyn).

REKLAMÓWKA – rzecz., 1. ‘torebka foliowa’: *reklamówka sie to ogólnie mówi ... jednorazówka reklamówka ...* (Nowa Wieś); (Główniew); (Golina); (Święcia); *torebka ... normalnie ale jak ... foliowa to ... [...] abo foliówka albo reklamówka ...* (Pogorzałki); 2. ‘papierowa torebka’: (Józwin).

REŁMATYZM – rzecz., ‘chorobowy ból oraz stany zapalne stawów i kości’: [R1:] *z orzechów nalewke tyż sie robi? ... [...] to*

to włoskie ... laskowe to nie ... włoskie ... [Dojrzałe już?] nie ... to takie włoskie to ... po prostu jeszcze w środku takie ... no nie-dojrzałe mleko jeszcze takie jes ... takie ... [...] no na smarowanie do ... [R2:] do smarowania ... na rełmatyzm nie na rełmatyzm czy tam jakieś tam ... (Golina); najcze^ńściej używano jo^m [=nalewkę z kasztanów] do ... smarowania nóg ... do smarowania roⁿk ... bo ... bardzo pomagała na rełmatyzm ... a ... nalewke z tak ... tak samo robiono również nalewke z orzechów włoskich ... które ... która tak samo pomagała ... na ... sprawy żołoⁿdkowe ... jelitowe ... tylko zalewało jo^m sie wódko^m ... żeby nie była za mocna ... (Kazimierz Biskupi).

RE^NCZNIE – przysł., ‘tak, że wykorzystuje się tylko pracę rąk, bez udziału maszyn’: *mleko jak sie ustoi to sie zbiera reⁿcznie tłuszcz ... i to jest właśnie śmietana ... (Grodziec); reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ... ^lo Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczki ... [...] dzisiaj teraz to tym teraz to już bioro^m tylko do maszyny do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtor jedzie i i ta maszyna sie kry^ńci i kartofel wylatuje^m na ziemie same ... [...] a gdzie kiedyś miałaś maszyny? ... graczkami wszys^tko ... [...] to były takie coś ... o tak o pi^ńciu tak palcach jak jak teraz mam rozumie^ssz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylały sie zimia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); robiono reⁿcznie ale później też były ... też były to... były na cioⁿgnik ... (Kolonja Wilczogóra); torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wieⁿc kopało sie reⁿcznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... (Dąbrowica); warzywa to przeważnie reⁿcznie sie przery-*

wało ... (Janów); [Naczynia trzeba] włożyć do zmywarki ... [...] lub umyć reⁿcznie ... (Wilczyn); makaron re... reⁿcznie robiony ... (Rosocha).

RE^NCZNO, RY^NCZNO – przysł., ‘tak, że wykorzystuje się tylko pracę rąk, bez udziału maszyn’: *no to dawniej to došlo sie w... reⁿczno to we wiadro ... (Święcia); [Zbyt gęsto posiane warzywa należy] przerwać ... [...] przecinke robiło sie dziabko^m ... haczko^m ... i potem trzeba było ryⁿczno przerwać je ... zostawić jedno czy dwie ... roślinki ... (Milew).*

RE^NCZNY – przym., ‘odbywający się bez pracy mechanicznej, tylko przy użyciu pracy ciała ludzkiego’: *trze-a wypielic no reⁿczna ro[b]ota ... (Milew);*

RESTAŁRACJA – rzecz., ‘lokal gastronomiczny, w którym siedząc przy stoliku, można zjeść posiłek’: (Modła); (Posada); *my jak w domu no to każda gospodyni zmywa ... a jak w restałracji to so^m specjalne panie co zmywajo^m ... (Milew); [Dawniej urządzano przyjęcie weselne] w domach a później w remizach no i teraz w restałracjach ... (Główek); [Knapa] to jest też takie m... res... mniejsza od restałracji co można też zjeść i wypić ... (Posada); może to być jakiś restałracja czy jakiś bar ... (Paprotnia).*

ROBACZYWIEĆ – ZROBACZYWIEĆ – czas., ‘o owocach i grzybach: być drążonym przez robaki’: *trzeba je [=grzyby] szybko obrać ... umyć ... i zagotować bo one szybko robaczywiejo^m ... (Milew); [Grzyby się] czyści myje p^lucze gotuje suszy ... no ... [...] czeba od razu to robić bo grzyb może zrobaczywieć i można sie zatruć tym ... nie wolno tak robić ... (Kolonia Wilczogóra).*

(ROBIĆ) – WYROBIĆ – czas., ‘o nastawie na alkohol: fermentować’: [Na nalewkę] *kupujemy ... owoce obojeⁿtnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... (Kazimierz Biskupi).*

ROBOTA > SVOJEJ ROBOTY.

(RODZIĆ SIE) – URODZIĆ SIE – czas., ‘przychodzić na świat’: *ciele małe sie urodzi a cielak to już jest wieⁿkszy ... (Goranin).*

ROGACZ – rzecz., ‘samiec sarny’: *na ... samca sarny mówi sie kozioł albo rogacz ... (Golina); (Wróblina).*

ROK – rzecz., ‘okres obejmujący 12 miesięcy’: [Przeprowadano pogodę:] *każdy dzień od Wigilii to był dzień miesiąca następnego roku ... (Grodziec); [Do wędzenie służy] [R1:] wyⁿdzarnia ... [R2:] albo w beczce ... [R1:] no ... wyⁿdzarka ... [R2:] jo musze wybudować se tu wyⁿdzarke ... [R1:] roz do roku szynke czy kielbase robimy ... i budowy ... (Golina); no raczej nie [można się kłócić podczas Wigilii] bo wtedy to chyba symbolizowało że cały rok beⁿdzie niezgoda albo coś tam ... (Nowa Wieś); [Łuski z wigilijnego karpia zachowuje się] żeby pinieⁿdzy nie zabrakło przez cały rok żeby była kasa ... (Nowa Wieś); nie wolno było sie kłócić [w czasie kolacji wigilijnej] ... bo zaś cały rok sie krzyczy kłóci ... (Józwin); no to po prostu na każdy ... nalewke na każde winko jes inny s... sposób ... [...] na przykład ... kupujemy ... owoce obojeⁿtnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewa-*

my ... wlewamy do butelek ... i najlepiej jak sobie postoi rok ... wtedy ma prawdziwy ... smak ... i aromat ... (Kazimierz Biskupi);
 > STO LAT.

ROLNICTWO – rzecz., ‘zespół czynności związanych z uprawą ziemi i hodowlą zwierząt’: *ziemniaki przechowuje się przede wszystkim w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdrujó^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przechowywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^rzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goróⁿco tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra); zajmowałem sie rolnictwem i pszczołami ... dopóki nie oddałem synowi gospodarstwa ... a pszczołami sie zatrudniam do tej pory ... (Milew).*

ROLNIK – rzecz., ‘osoba zarobkowo zajmująca się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt’: *rolnicy sprzedawali zwierzeⁿta na jarmarku ... (Golina); no to mówió^m różnie ... rolnik ... straganiarz ... handle... handlorz ... no ... warzywami ... handlarz ... zbożem ziemniakami ... różnie to nazywajó^m ... (Kazimierz Biskupi); małe gospodarstwo ... co uchowali to dla siebie ... nie sprzedawali ... rolnicy tak ... (Pogorzałki); no z... rolnicy z... do ... do jakiegoś punktu tam ... zwożó^m mleko a późni ... z tego punktu mleczarnia przyjeżdża i zabiera ... (Józwin); samochód zabiera mleko od rolników ze zbiorników ... w których sie mleko chłodzi ... (Grzymiszew); jesteś rolnikiem ... masz*

ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... (Kazimierz Biskupi).

ROLNY – przym., ‘zajmujący się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt’: *huby to mówili na to gospodarstwo rolne ... (Główiew).*

RO^MBAĆ – PORO^MBAĆ – czas., ‘rozłupywać coś na mniejsze kawałki ostrym narzędziem’: *tusza ... cien...ta ... może być rombana na kawałki może być cienta zależy jak ... jak kto kce ... rozporcjować ... (Sompolno); ro^mbanka ... [...] to jest mjeⁿso poro^mbane już poporcjowane z kośćmi ... (Budzisław Kościelny).*

RO^MBANKA, RÓ^MBANKA – rzecz., 1. ‘tuszę zwierzęcą rozłupaną na mniejsze kawałki’: *ro^mbanka ... [...] to jest mjeⁿso poro^mbane już poporcjowane z kośćmi ... (Budzisław Kościelny); (Konin); [Na] ro^mbanke ... (Rychwał); [Z] ro^mbanko^m ... (Konin); ro^mbanka no to jes właśnie ... jakiś ... wieⁿkszy kawałek ... kawał mieⁿsa ... ro^mbany ... siekiro^m na ... drob...niejsze czeⁿści ... (Sompolno); [Rąbanka] to jest mięso poćwiartowane z kośćmi ... (Rychwał); ro^mbanka ... to jes ... kawałki mieⁿsa z kośció^m ... (Rychwał); no tego ... ro^mbanka tak ... [...] [to] kawałki mieⁿsa na drobno już pocieⁿte ... (Milew); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnie przekroiz na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawółki i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczek ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golónki ... to wszystko jez ... nie? ... stó^pki nie stó^pki no to te nogi ... (Golina);*

2. 'rozłupywanie tuszy świni na mniejsze kawałki': [Rąbanka] *to chyba rozdzielanie świni na kawałki ...* (Podgórz).

RONO, RUNO – rzecz., 'najniższa warstwa lasu złożona z roślin oraz grzybów, która pokrywa jego dno': *chodzi się po lesie ... i gdzie jest runo ... i się ma kostur w ręce i się mchu paczyszy czy rośnie grzyb ... no i cześea go sprawdzić czy to jest dobry czy niedobry czy jad... zjadliwy czy nie ... żeby się nie otrudzić i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzyby blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m inne no to trochę cześea i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to się ich nie zbiera ...* (Kolonia Wilczogóra); *no jak [zbiera się grzyby] to w jaki sposób? no z... z lasu się wycioⁿga z ... z rona rona leśnego tam ...* (Stawiszyn).

ROSNO^{ŃĆ} – UROSNO^{ŃĆ} – WYROSNO^{ŃĆ} – czas., 1. 'stawać się większym, rozwijać się, aż osiągnie się dojrzałość': *jak ... ziemniaki ... jag jeszcze rosły i z tego normalnie reⁿkó^m ... do ziemi się bo to były takie wysz wysokie i ryⁿke się wkładało i się wyrывało łapało się duże i się a jeszcze rosło ... [...] po prostu tylko wybieranie ziemniaków ... nie? ...* (Maliniec); *na wiosnę się ... przebieiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je się ... w miesioⁿcu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemi i rosno^m z tego ... krzaki ...* (Kolonia Wilczogóra); *no cześea było [buraki] obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ...* (Golina); *no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosółek jest i to jest bardzo zdrowe mieⁿska ma dużo mikroelementów ...* (Krągola); *dziabac i podlać no*

bo jak sucho to [rośliny] nie chco^m rosno^{ŃĆ} ... (Milew); *no trzeba opylaczem jeździć [między ziemniakami] ... w b... radlić włóczyć ... no i opryskać najlepiej to już chwasty nie byⁿdo^m rosły ...* (Milew); [Kurka] *pod spodem ma blaszki i żółciutki taki malutkie takie one tak rosno^m zespołowo bardzo dużo ich jak już jest to jest dużo tych kurek ...* (Stawiszyn); (Nowa Wieś); (Posada); *purchawka ... takie bycze jajo ... to kiedyś rosły tak przy drogach ... jo wiem ... jak kieś mówili że pies nasikoł tak to rośnie ...* (Milew); (Modła); [Opieńki] *majo^m wys... rosno^m w ... w ... w takich ke^mpach ...* (Borowo); *czyli ileś rosnoⁿcych obok siebie roślin z których robi się piwo czyli chyba chmiel ...* (Wilczyn); [Jagodzina] *no to jest taka mała krzewinka na której rosno^m jagody ...* (Janów); (Rychwał); (Wilczyn); 2. 'o cieście, zaczynie: stawac się większym, przybywać': *ciasto rośnie ... pod wpływem drożdży lub zakwasu ...* (Ignacewo); (Sompolno); (Wilczyn); (Rosocha); *ciasto rosło ...* (Rzgów); (Konin); (Stawiszyn); (Wardężyn); *pyzy się robi z ... tak na drożdżach z pszynnyj moⁿki i na parze się gotuje ... garnek z wodo^m się stowio na piec ... i na to się kładzie ... sitko lub duże sitko lub ... pieluche na miske i na to się kładzie pyzy ... no i pyzy rosno^m rosno^m i się gotuje i só^m dożo przyzy ...* (Kolonia Wilczogóra); [Ciasto] *garuje czyli rośnie ...* (Budziszew Kościelny); (Janów); *no to ciasto rosło ... garowało ...* (Golina); *no drożdżowe ciasto tak osiewam moⁿke ... w... mo... te drożdże pokrusze żeby się ruszyły mleka doleje i jak się ruszajo^m zacznio^m już tutaj rosnoⁿć tak do góry to potym się dodaje mleko ciepłe i tam masło do moⁿki i wlewa się drożdże ... i i ubija się do do wyrobienia peⁿcherzyków kopystko^m ... nie? ...* (Modła); *poⁿczki ... [...] no poⁿczki no to trzeba wyrobić ciasto na drożdżach nó ... [...] ciasto na d... ciasto na ...*

moⁿka ... jajka ... drożdże ... czszeba wyrobić dobrze ciasto żeby urosło ... a późni ładnie sie ... robi ... szklankó^m ... póⁿczki ... czy ... czy tnie ... wtedy ładnie urosno^m i w tłuszczu ... i sie smaży ... (Wilczyn); (Milew); [Żeby zrobić chleb, trzeba] [R1:] móⁿke całó^m przesiał dodać zakwas dobrze wyrobić ... [R2:] zakwas pare dni te... znaczy sie ... [R1:] musiał powstać pare dni wyrobiło sie bo tego sie przerabiało i jeszcze raz i ón dopi^ro urosł i dopi^ro do pieca poszedł ... (Rosocha); i to późni ci urosnie i to pier... (Golina); poⁿczki przygotowuje sie ... w sposób taki że czsze... mu... dodaje sie drożdży ... moⁿka ... mleko ... tłuszcz ... żółtka same ... drożdże ... wyrabia sie ... mleko t... sie do... wy... z drożdżami rozpuszcza wyrabia sie ... ocstawia sie żeby u... wyrosły ... (Święcia); poⁿczki ... [...] też gniciemy ... robimy ciasto drożdżowe z moⁿki jajek mleka masła ... ciasto musi wyrosnoⁿć oczywiście ... no i później formujemy kulki ... (Grodziec); zarabia sie zakwas ... później przygotowuje się ... moⁿke ... przesiewa żeby była czysta ... dodaje sie zakwas wyrabia sie i czeka aż ... ciasto wyrosnie ... (Ignacewo); (Borowo); (Krągola); (Rzgów); (Wilczyn); poⁿczki to też moⁿka rozczyn z drożdży jajka sól troche cukru ... kładzie sie do wyrosnieⁿcia ... jak wyrosno^m to trzeba ukulać ... (Konin); no ciasto drożdżowe to przede wszystkim drożdże które trzeba po prostu rozpuścić w mleku z dodatkiem troche cukru i moⁿki żeby ono wyrosło ... (Paprotnia); 3. 'o piórach: przebijać skórę, pojawiać się na jej powierzchni': skubie sie je [=gęsi] ... [...] żeby im urosły naste^mpne [pióra] żeby było wieⁿcej na poduszki i na pierzyny ... (Budziśław Kościelny).

ROSZCZO^NSĄĆ – czas., 'rozrzucać coś równomiernie wokół siebie, poruszając tym kilkakrotnie': [R1:] to była ... w snop-

kach ... kiedyś była w snopkach ... [R2:] ale teraz to jak? ... [R1:] z bali też roszczoⁿsa-jo^m [słomę na kopcu] ... ale kiedyś to tak sie te słopki snopki kładło jedyn przy drugim ... [...] roszczo... to znaczy roszczoⁿsane ... nie? ... (Golina).

ROŚLINA – rzecz., 'żywy organizm rosnący w ziemi, zbudowany najczęściej z korzeni, łodygi (pnia lub naci) i liści': tatarka ... z tego co dobrze rozumie jes to ... jes to ... roślina ... z której pozyskuje sie ziarno na kasze gr... gryczano^m ... (Ignacewo); jagodzina to jest roślina na której rosno^m jagody ... (Rzgów); kasza tatarcza ... to jes takie ... taka roślina ... tatarka ... (Wardężyn); no to jest też taka ... roślina jagodowa podobna do jagody ... tylko sie nazywa borówka ... (Milew); kierzek to inaczej taki krzak ... kilka roślin zbitych w jedno^m ke^mpe niewysokich ... (Golina); roślina mniejsza od drzewa? ... chyba chodzi o krzew ... (Wilczyn); [Piołun] jest ... roślino^m ... zielono^m ... przybiera ... takó^m ... pod koniec ... przybiera barwę ... to znaczy ja... jag już wyrosnie przybiera barwę takó^m biało-zielono^m ... (Borowo); [Piołun to] roślina chwast ... (Grzymiszew); a piołun ... [...] no zwykła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz jo^m ... tylko musisz wiedzieć ... nie pamieⁿtam w którym miesioⁿcu dokładnie w którym miesioⁿcu ... i zalewasz jó^m wódko^m ... tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żołoⁿdek i na jelita ... (Kazimierz Biskupi).

ROŚLINKA – rzecz., zdr., 'żywy organizm rosnący w ziemi, zbudowany najczęściej z korzeni, łodygi (pnia lub naci) i liści': no to te roślinki nie chco^m wschodzić ... (Budziśław Kościelny); chyba chwasty pierw wyrosnie ... zbożu ... w zbożu czy w kartoflach te małe roślinki to chwasty ... (Milew); [Zbyt gęsto posiane warzywa należy] przerwać ...

[...] *przecinke robiło sie dziabko^m ... haczko^m ... i potem trzeba było ryⁿczo przerwać je ... zostawić jedno czy dwie ... roślinki ...* (Milew).

ROZBIERAĆ, ROZBIRAĆ – ROZEBRAĆ – czas., ‘dzielić tuszę świni na części’: *schab ... dzielono na skab na karkówke ... na ... łopatke ... na golonke ... świnię rozbievano i jo^m dzielono ...* (Konin); *rozbiero sie ...* (Dąbrowica); *czszeba ... najpierw kure złapać ... ucio^hć jej ... głowe ... później ... zalać wrzo^htkiem ... obrać ... oczyścić ... z tych piór ... później czszeba ... rozebrać to^m kure ... po...ćwiartować ...* (Konin); (Podgór); (Rychwał); *a no uderza sie [świnię] w głowe ... potem pod łopatke lewo^m trzeba dźgno^hć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ... krew ... no i potem jo^m sie skrobie wodo^m polywa ... no i powiesza sie ... no i rozbiera jo^m sie ... na cze^hści ... no bo ... co tam wieⁿ ej można z nio^m sie robić ... sie dzieli na kawałki ...* (Milew); (Główiew); [R1:] *jak wzięż jo^m [=świnię] zabiłś krew upuściłś ...* [...] *i oskrobołś ... i dopiro jo^m na tyn kry^mpulec do góry podnosiłś ...* [...] [R2:] *potym na kry^mpulec sie podniosło ... i sie rozcinało ... brzuch ...* [...] *flaki ... wszystko sie wycioⁿgało ... wóⁿ-trobe serce wszystko i ...* [R1:] *i sie czyściło i późni sie rozbirao ... szynki osobno ...* (Golina).

ROZBIERANIE, ROZBIRANIE, ROZBIYRANIE – rzecz., ‘dzielenie zabitej świni na części’: *rozbiranie ...* (Rzgów); *dzieli sie [świnię] ... ojej! ... wiedziałam ... zapomniałam no ... no sie jo^m roz... rozbieranie ...* (Konin); (Golina); (Ignacowo); (Rychwał); *rozbieranie świni ...* [...] *na ćwiartki ... na półtusze ćwiartki ...* (Wardeżyn); *porcjowanie ... i rozbivⁿanie ...* (Budziśław Kościelny).

ROZBIRAĆ > ROZBIERAĆ.

ROZBIRANIE > ROZBIERANIE.

ROZBIYRANIE > ROZBIERANIE.

ROZCHODNIACZEK – rzecz., ‘ostatni kieliszek wypijany przed wyjściem’: (Józwin).

ROZCHODNIAK – rzecz., ‘ostatni kieliszek wypijany przed wyjściem’: (Golina).

ROZCHODNY – rzecz., ‘ostatni kieliszek wypijany przed wyjściem’: *no na rozchodnego ...* (Nowa Wieś); *na rozchodne ...* (Święcia).

ROZCHODZIĆ SIE – czas., ‘oddalać się na nogach z jednego punktu w różnych kierunkach’: *„Polacy jak sie rozchodzili to po jednym wypili” ...* (Józwin).

ROZCIO^hĆ > ROZCINAĆ.

ROZEBRAĆ > ROZBIERAĆ.

ROZKŁADAĆ SIE – czas., ‘otwierając się, pokazywać swoje wnętrze’: [Kurki] *rozkładajo^m sie coś takiego ... no one bardziej przypominajo^m swoim wygłoⁿdem ... nie wiem ... taki bardziej rozwinieⁿty kwiatostan tulipana ...* (Wilczyn).

ROZKRAWAĆ – czas., ‘dzielić coś na części za pomocą ostrego narzędzia’: *no kurczaka rozkrawamy ... na drobne cze^hści ... no i robimy zupe czy tam rosół ...* (Rychwał).

ROZKRZEWIAĆ SIE – czas., ‘o roślinie: puszcząć pędy w wielu kierunkach na boki, zajmować większą przestrzeń niż wcześniej’: [Kierzek] *to so^m krzaki ... od ... od ziemi wyrastajo^m taki peⁿczek gałⁿz... gałⁿzi i potem sie rozkrzewia ...* (Milew).

ROZLAZŁY – przym., pot., ‘miękki, niemający spójnej konsystencji’: [Muchomor] *no to taki rozlazły ... blaszkowany ... najczęściej w jakieś ... kropki czy takie nalew... naloty ...* (Golina).

ROZŁOŻYSTY – przym., ‘rozpościerający się szeroko na boki’: *sowa to taki rozłożysty grzyb tak ...* (Golina).

ROZPORCJOWAĆ > PORCJOWAĆ.

ROZPRYSKYWAĆ – czas., ‘wyrzucać w powietrze drobne cząsteczki jakiejś substancji’: *to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparkę i ona ... rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ...* (Konin).

(ROZRASTAĆ SIE) – ROZROSNO^{ŃĆ} SIE – czas., ‘rosnąć, stawać się większym, bujniejszym’: *przerzwanie buraków ... czyli jeżeli miały za dużo liści to po prostu te liście wyrrywano lub też jeżeli było za gęsto rosły te buraki to też wyrrywano żeby mogły się rozrosno^{ŃĆ} ...* (Wilczyn).

ROZROSNO^{ŃĆ} SIE > (ROZRASTAĆ SIE).

(ROZSADZAĆ) – ROZSADZIĆ – czas., ‘przenosić sadzonki roślin na nowe miejsce’: *rozsadzić ...* (Rychwał).

ROZSADZIĆ > (ROZSADZAĆ).

ROZSYPYWAĆ – czas., ‘wyrzucać w powietrze po trochu w różnych miejscach’: *graczkami wszystko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumi^śsz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć*

... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie zimia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); *była figaczka ... to była maszyna gwiazdowa miała ... miała pług i gwiazde z tyłu i która rosypywała te ziemniaki ...* (Rzgów).

ROŻCINAĆ – ROZCIO^{ŃĆ} – czas., ‘używając ostrego narzędzia, ruchem posuwistym oddzielać część od całości’: *faworki bądź chruściki ... [...] moⁿka kwaśna śmietana ... jajko ... troche soli ... rozwałkowywuje się rożcina ... i na gło^mboki olej ...* (Konin); [R1:] *jak wzięł^ś jóm [=świnie] zabił^ś krew upuścił^ś ... [...] i oskroboł^ś ... i dopiro jóm na tyn kry^mpulec do góry podnosił^ś ... [...] [R2:] potym na kry^mpulec się podniosło ... i się rożcinało ... brzuch ... [...] flaki ... wszystko się wycioⁿgało ...* (Golina); *jag mosz ... rozezniesz świnie na pół ... zawsze ... na... ta... najpierw tak ... późni się na pół jóm rożcinało ... nie? ... tam po krzyżu na pół ...* (Golina).

RÓG – rzecz., 1. ‘kostny wyrostek nad czołem niektórych zwierząt, np. krowy, kozy itd.’: *ma rogi i bodzie ...* (Goranin); 2. ‘kostne rozgałęzienie wyrastające z głowy niektórych leśnych zwierząt, np. jelenia i łosia’: *jelen to jest jak ón wygłoⁿdo ... to jest^t wiyⁿkszy od sarny ma długie rogi takie zakreⁿcone i jest taki jasno... jasnożółty jelen ...* (Modła); *no jelen ... duży broⁿzowe ubarwienie ps... wieⁿkszość to chyba majo^m takie rogi rozłożyste ...* (Janów); *sarna no^ż to z... zwierze no to jest^t dziko żyjoⁿce ładnego uba... ubarwienia zwierze inteligentne no w... no to sor ma rogi a sarenka nie posiada rogów ...* (Jaroszewice); *no jelen jest^t bardzo duży a przede... wyróżnia się bardzo rogami takimi wielkimi ...* (Nowa Wieś); *no ... jest^t wieⁿkszy oc_sarny ... podobny ... jest^t wieⁿk-szy oc_sarny ... ma długie rozłożyste rogi ...*

to jez jelen' ... (Święcia); no jelenie majó^m rogi przeważnie ... nie? ... [...] nie przeważnie ... bo majó^m rogi ... jelenie ... to tak samo jak i łóś ... (Pogorzałki); jelen' to jest podobny do sarny tylko że ma rogi ... wiel... i wieⁿkszy jest od sarny ... jelen' jest wieⁿkszy ale podobizna do tego jest ... (Wróblina); 3. 'ostro zakończony pręcik stanowiący część narzędzi ręcznych służących do nadzierania czegoś lub wzruszania ziemi': gable ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw ... (Rosocha); dziabka do ziemniaków miała trzy albo cztery rogi i była na kiju ... na członku takim ... (Posada); 4. 'instrument wykorzystywany w czasie polowania, ma postać zagiętej w pętlę rury, w którą z jednej strony się dmie, a z drugiej wydobywa się dźwięk': no zjeżdżają^m się myśliwi w jedno miejsce i majo^m takiego hejnaliste który tro^mbi w taki róg i i rozpoczyna się polowanie ... [...] no zawsze jest ten kto prowadzi i prowadzi prowadzoⁿcy polowanie on ustala miejsce gdzie polują^m gdzie kto stoi na na jakiej zwyzce czy w jakim miejscu no i naganiacze z psami ... (Nowa Wieś).

RÓ^MBANKA > RO^MBANKA.

RÓW – rzecz., 'zagłębienie wzdłuż drogi odbierające z niej wodę': owoc ... tarniny ... tak? ... [...] czekaj ... ta... tarka tarka ... tak ... to ... no to też przeważnie były ... obsadzane rowy ... i ten owoc ... tarniny też był zbierany ... też na j... na jakieś tam robienie syro... lekarstwa ... (Kazimierz Biskupi).

RÓZGA – rzecz., 'cienka, bezlistna gałązka': no to sie normalnie schodimy ymy... różge sie wzięło i wi^osz i po dupie sie łoło i od... odganiałi inaczej nie było innego ... (Maliniec).

RÓŻDŻKA – rzecz., 'pręt zakończony wiłkami, który stosuje się przy wykrywaniu podziemnych cieków wodnych': studnia to było takie taka gle^m... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroⁿżki i sie zakopywało a żeby tak^m studnie wykopać to chodził taki pan z różdżko^m i to była taka odnoga trzymał w dwóch reⁿkach i jak wyczuwała ta różdżka źródło to ona sie niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki jak w którymś momeⁿcie wybijało źródło czeⁿsto tak że jak ktoś sie dostał do takiego dużego źródła to szybko ktoś mu podawał drabine żeby szybko stamtoⁿd wychodził bo taki były silne proⁿdy wody że tak ta woda wybijała ... (Ruda).

RÓŻEK – rzecz., zdr., 'kostne rozgałęzienie wyrastające z głowy niektórych leśnych zwierząt, np. jelenia i łosia': sarna to jest jak wyglóⁿdo no óna jest tako bróⁿzowo lek^ko bróⁿzowo bez ogóna ma długie nogi i różki ... (Modła).

RUDY – przym., 'o kolorze: ceglasty, rdzawy, czerwono-pomarańczowy': kurka kurka to jest ... [grzyb] rudy podobny do rydza tylko z tym że no taki bardziej mnie... mniej mniej mniej kształtny ... (Rosocha); [Lis] jest rudy i ma długi ogon ... puszysty ... (Posada); (Golina); (Jaroszewice); (Józwin); (Pogorzałki); (Święcia); (Wróblina); no sarna to takie no ładne zwierzoⁿtko ma takie ładne oczka jest i w zależności od pory roku jest no albo ruda albo szara wmiya ma tak^m malutki ma ogonek mycek taki biał^mo dupke ... (Nowa Wieś).

RUDZIELEC – rzecz., 'zwierzę o rudej sierści i bujnej kicie; lis': no to lis ... [...] oj to taki chytry dłu... rudzielec z długim ogonem pysk taki ma szczupły tak podobny do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ... (Janów).

RUNO > **RONO**.

RURKA – rzecz., zdr., ‘długi przewód o okrągłym przekroju’: wentyle ... wentylacja żeby była [w kopcu] ... i kładło się takie rurki ... i żeby ta ... odparowywały ... (Milew); *no to po prostu na każdy ... nalewke na każde winko jes inny s... sposób ... [...] na przykład ... kupujemy ... owoce obojeⁿnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... i najlepiej jak sobie postoi rok ... wtedy ma prawdziwy ... smak ... i aromat ...* (Kazimierz Biskupi).

RYBACKI – przym., ‘stosowany przez rybaków’: [Niewód to] sieć rybacka ... (Ruda).

RYBAK – rzecz., ‘osoba zarobkowo zajmująca się połowem ryb’: *no to szli rybacy i musieli wzięⁿś siekierami wyro^mbywali takie przere^mby takie okroⁿgłe albo kwadratowe ...* (Główiew).

RYCHŁO – przysł., ‘wczesnym rankiem’: *to w tym samym dniu jeździł wozownik który zbierał w... z... to mleko w kany się wlewało i to na rano na przykład się wydoiło to ry... rychło wcześniej trzeba było bo ... wozownik jeździł już tam o godzinie szóstej czy siódmej rano i z tymi kanami zawoził do mleczarni tam zlewali z powrotem zaś te kany przywoził żeby były na nastę^mpny dzień już w co wlać ...* (Jaroszewice).

RYĆ – **PORYĆ** – **WYRYĆ** – czas., ‘robić w ziemi zagłębienia’: *obierki z cebuli wziąłeś wodę zagotowałeś z obierkami z cebuli i kładziesz w to jajko ... no i óno ci się barwiło na kolor na przykład bróⁿzowy ...*

i późni b... brateś ... te ... jakiś ... żelazno ... coś taki d... nie dłu^tko tylko takie te i ... mogłeś tam ryć w tym ... nie? ... (Golina); *uprawo^m wsze... przede wszys^tkim najwieⁿcej to zagrażajo^m dziki ... bo wychodzo^m na pola ryjo^m niszczo^m plony^{ch} a przeważnie ziemniaki ...* (Jaroszewice); (Golina); (Józwin); (Nowa Wieś); (Pogorzałki); *dziki ... bo one szukajo^m pożywienia ... na przykład w ziemniakach nam teraz poryły całe pole ... nie? ... óne szukały sobie jedzenia ...* (Modła); *no na pewno dziki [zagrażają uprawom] które przyjdo^m i wyrjyo^m lub po prostu so^m sarenki które też przyjdo^m ... no może mniej szkody narobio^m niż dziki no ale na pewno też jakieś tam szkody mogo^m powstać ... nie? ...* (Paprotnia).

RYDZ – rzecz., ‘grzyb jadalny o rudawym miększu i kapeluszu z zagłębieniem pośrodku, który rośnie w lasach sosnowych’: (Kolonja Wilczogóra); *kurka kurka to jest^t ... [grzyb] rudy podobny do rydza tylko z tym że no taki bardziej mnie... mniej mniej kształtny ...* (Rosocha).

RYJEK – rzecz., zdr., ‘wydłużona szczęka u niektórych zwierząt’: *no szczupaka to chyba wszyscy znajo^m ... no jakby to opisać to jest ryba ... ja to tak wiyⁿcy szczupła długą ... i z takim ryjki^m długawym ... to jest szczupak ...* (Wyszyna).

RYNCZNO > **RENCZNO**.

RYNECZEK – rzecz., ‘plac, na którym sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu’: [Gdzie sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu?] *targ targowisko rynek właśnie ryneček ...* (Nowa Wieś).

RYNEK – rzecz., ‘plac, na którym sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym

powietrzu': [Gdzie sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu?] *targ targowisko rynek właśnie ryneček ...* (Nowa Wieś).

RZECZKA – rzecz., zdr., 'woda wypływająca ze źródła, płynąca w naturalnym korycie': *najczę^śściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczę^śściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na łoⁿkach ... najczę^śściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ...* (Borowo).

RZKA – rzecz., 'woda wypływająca ze źródła, płynąca w naturalnym korycie': *najczę^śściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczę^śściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na łoⁿkach ... najczę^śściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ...* (Borowo); *sum wiem że miał woⁿsy ale ... tutaj u nas sumów nie było ... nak... czasem ktoś tam w rzece złowił ... suma ...* (Borowo).

RZEP – rzecz., 'kwiatostan łopianu, który czepia się innych przedmiotów za sprawą małych haczyków': [Piołun] *a to jes taki ... podobny do ... rabarberu liście duże ... i ... i tego ... i ... i ma rzepy ... później ... nie? ...* (Józwin).

RZEPAKOWY – przym., 'uzyskany z rze-paku': [Miód] *wielokwiatowy akacyjny rze-pakowy pacyliowy ...* (Posada).

RZESZOTO – rzecz., 'przyrząd z otworami służący do przesiewania zboża': (Goranin).

RZEŹNIA – rzecz., 'przedsiębiorstwo zajmujące się ubojem zwierząt': *jatka to jes ... to jes taki punkt ... ja tak so[b]ie koja-rze ... gdzie sprzedawano ... przy ... rzeź-ni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ... (Sompolno); to jest ma-sarnia ... to jest rzeźnia duża ... a jatka to może być mała ... (Milew); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnie i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klasztorze ... była ... rzeźnia ... i tam wła-śnie przerabiano to na mieⁿso ...* (Kazimierz Biskupi).

RZEŹNICZA – rzecz., 'rzeźniczka – kobie-ta znająca się na rzeźnictwie': [R1:] *kulka ... no to jes ... noga tylnia ... bo przednia to jez łopatka ... [R2:] a tylnia jest kulka ... no dobrze ... no ... ty rzeźniczo^m powinnaś być ... dużo wiysz ...* (Golina).

RZEŹNICZY – przym., 'będący częścią rzeźni': *masarnia to jes ... ta czę^ść ... za-kładu ... rzeźniczego ...* (Sompolno).

RZEŹNIK, RZEŹNIK – rzecz., 1. 'osoba wyrabiająca przetwory z mięsa': *masarz ... lub rzeźnik ...* (Budziszław Kościelny); (Milew); (Podgór); (Rychwał); *przy zabi-janiu no przede wszystkim ... nastę^m...puje tak ... zwane ogłuszanie ... świnie ... tylnio^m czę^śćcio^m siekierzy ... przeważnie to sie robi ... świnia na ... jakiś czas ... pada taka oszo-*

łomiona ... wtedy ... rzeźnię może ... przy-
sto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób
że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkła-
da ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić
... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna
wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskujo^m bo
jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke
... produkować ... (Sompolno); cowiek to...
robi przetwory ... z mieⁿsa to jes rzeźnik ...
(Rychwał); [Przetwory z mięsa robi] [R1:]
masarz ... [A rzeźnik czym się różni?]
[R2:] rzeźnik to chyba zabijo ... (Golina);
świnobicie no to jes sie ... zabija swiniaka ...
nie? ... przychodzi rzeźnik czy tam ... kie-
dyś ... zabijał ojciec dziadek ... no to było ...
świnobicie ... przeważnie na świeⁿta wiel-
kanocne Bożego Narodzenia ... to sie biło
... świnobicie było ... (Józwin); 2. przen.,
'zakład przetwarzający mięso (niekiedy
także sprzedający swoje wyroby)': no mieⁿ-
so kupujemy ... dzisiaj kupujemy w rzeźniku
ale kiedyś można było powiedzieć że idziemy
do jatki ... (Konin); [Jatka] to jes ten sklep
... inaczej mówioⁿc do rzeźnika ... (Konin);
[Mięso się kupuje?] [R1:] w sklepie ... [R2:]
no ale to ... kiedyś to były ... [R1:] jatki ...
jatki mówili ... [...] na sklep miyⁿsny mówili
jatka ... nie? ... że szła sie do rz... albo do
rzeźnika albo jat... do jatki ... z jatki coś sie

kupowało ... był sklep po prostu miyⁿsny ...
(Golina).

RZE^ŃNIK > RZE^ŃNIK.

RZO^ŃDEK, RZÓ^ŃDEK – rzecz., 'rośliny ro-
snące w jednej linii': to było dwurzyⁿdowa
taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki
sie wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sit-
ka i te kartofle sie ... spadły na rzoⁿdki sie
układały same ... i sło sie sie zbierało ... no
tyle ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] no jez
ogródek warzywny sie robi taki no na zimi
... [R2:] sie pore sadi ... seler ... takie mar-
chew pietruszke ... można sałaty wsadzić ...
ogórków wysioć z dwa rzoⁿdki ... no to taki
warzywniak ... (Golina).

RZÓ^ŃDEK > RZO^ŃDEK.

RŻNO^{ŃĆ} – URŻNO^{ŃĆ} – czas., 'ciąć coś na
mniejsze kawałki lub przecinać, ranić coś':
[Świnie karmiło się] kartoflami gotowany-
mi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m
mielono^m no i i i zielonkó^m trawo^m ... lucer-
na lub konczyna rżnyło sie na maszynach
... (Kolonia Wilczogóra); [Nożem przez
przypadek można się] skaleczyć ... urżno^{Ńć}
... (Golina).

S

SAD – rzecz., ‘wyznaczony teren, na którym rosną krzewy i drzewa owocowe’: (Janów); (Paprotnia); (Posada); [Sady owocowe w okolicy są w] *Modle ... (Posada)*; [W sadzie rosną] *jabłonie grusze śliwki brzoskwinie wiśnie ... (Posada)*; *no so^m [sady] ale be... ale bardzo małe tam w gospodarstwach so^m tam po dwie trzy tam jabłunki czy tam wiśnie ... nie? ... czy gruszki ... nie? ... (Modła)*; [W sadach rośnie] *no dużo jabłoni na pewno brzoskwinie czereśnie ... tam okolice Tuliszkowa ... (Janów)*; *dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzo^m wchodzo^m w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś)*; *no wróble ... szpaki ... najbardziej ... idó^m szpaki na owoce ... [...] [trzeba] ustawić jakie strachy różne rzeczy teraz s... i takie ... s... s... szczszały z gazu ... stawiajó^m w ... sadownicy w sadach ... żeby dawały szczszał ... (Święcia)*; *ni miałam ogró... sadu ... (Pogorzałki)*.

SADEŁKO – rzecz., pieszcz., ‘tkanka tłuszczowa u zwierząt’: *nie wiem jak sie no ... mówiło na słonine ... sadelko ... (Wilczyn)*.

SADŁO – rzecz., ‘tkanka tłuszczowa u zwierząt’: [Świnie dzieli się] *na karczek łopatka szynka schab słonina sadło ... (Rzgów)*; (Ignacewo); (Janów); (Milew); *skwarki ...*

[...] [to] wysmażane ... kawałki słoniny lub sadła ... (Ignacewo); *moja babcia zawsze mówiła sadło ... (Konin)*; *słonina? to ja zawsze mówiłam słonina ale jakoś to mówili jeszcze ... sadło? nie sadło to jest sadło ... no słonina no nie wi’m jak to sie na to mówiło ... [...] okrasa to jest właśnie ta słonina jakieś sadło jakieś tłuszcze takie pochodzenia zwierzeⁿcego ... (Stawiszyn)*; *skwarki ... [...] no to so^m kawałki to co było do góry jak to so^m takie kawałki słoninki mogły być kawałki sadła wiesz takie malutkie i to tak sie okraszało ziemniaki ... (Stawiszyn)*.

SADNIACZEK – rzecz., pieszcz., ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *sadniaczek ... (Wilczyn)*.

SADNIAK – rzecz., ‘ziemniak przeznaczony do sadzenia’: *sadniaki ... (Wilczyn)*.

SADOWNIK – rzecz., ‘osoba posiadająca sad i żyjąca ze sprzedaży uprawianych tam owoców’: (Modła); (Paprotnia); (Posada); *myśle że sadownik [zajmuje się sadem] bo ogrodnik to ogród ... (Janów)*; *no wróble ... szpaki ... najbardziej ... idó^m szpaki na owoce ... [...] [trzeba] ustawić jakie strachy różne rzeczy teraz s... i takie ... s... s... szczszały z gazu ... stawiajó^m w ... sadownicy w sadach ... żeby dawały szczszał ... (Święcia)*.

SADZENIAK, SADZYNIAK – rzecz., często w l.mn., ‘ziemniak przeznaczony do

sadzenia': *sadzeniaki* ... [...] *kroїło sie na czeⁿści* ... (Golina); *sadzeniak* ... (Dąbrowica); *sadzyniak* ... (Golina); *sadzeniaki* ... [...] *kroїło sie* ... (Milew); *sadzeniaki* ... [...] *prze...kroїło je sie* ... *na na mniejsze* ... (Rosocha); (Budziszław Kościelny); (Podgórz); (Sompolno).

SADZENIE – rzecz., 'umieszczanie w ziemi młodych roślin lub części roślin po to, żeby się przyjęły i wzrastały': *to cała masa tego [=prac przy burakach] od sadzenia pienia prze... przerywania ... tak wykopania i ogławiania tak że to to ...* (Rosocha).

SADZIĆ – POSADZIĆ – czas., 'umieszczać w ziemi młode rośliny lub części roślin, chcąc, żeby się przyjęły i wzrastały': *odkopuje [się ziemniaki z kopca] ... gdzie sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczają^m ... kielki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^o ... w polu ...* (Konin); (Dąbrowica); (Kolonja Wilczogóra); *no to jeś... kiedyś sie sadziło taki chmiel na polu ...* (Milew); *tam [g]dzie ... wychodziły [w ziemniaku] te te ... te takie kielki jakby ... to ... przecinoles tak żeby ... na ty połowie były ... po dwa czy czyszy kiełeczki i ... potem normalnie sadziłeś po pół ... po pół te ... osobno ...* (Golina); [R1:] *no jez ogródek warzywny sie robi taki no na zimi ...* [R2:] *sie pore sadzi ... seler ... takie marchew pietruszke ... można salaty wsadzić ... ogórków wysioć z dwa rzóⁿdki ...* (Golina); *no najpierw trzeba było przygotować ziemie ... zaorać ... potem posadzić te buraki ...* (Golina).

SADZONKA, SADZÓNKA – rzecz., 1. 'młoda roślina lub jej część przeznaczona do sadzenia': *sadzónka* ... (Rychwał); 2. 'ziemniak przeznaczony do sadzenia': *sadzonka* ... (Golina); (Rychwał); *sadzonki* ... *czeⁿsto sie je kroїło na mniejsze czeⁿści* ... (Janów); (Konin); (Rosocha); (Rychwał); (Stawiszyn).

SADZÓNKA > SADZONKA.

SADZYNIAK > SADZENIAK.

SADŹ – rzecz., 'skrzynia do przechowywania ryb w wodzie': *sadź ... chyba sie nazywa ale ... u naz nie przechowywano ryb ...* (Borowo).

SAK – rzecz., 'sieć w kształcie worka wykorzystywana do łowienia ryb': *najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczeⁿściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na łoⁿkach ... najczeⁿściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ... i ... kiedy było w czerwcu ... już tak ciepło ... bardzo przyjemnie w lipcu ... wtedy ... meⁿżczyźni brali saki szli do tych dołów ... bo to nie były tak zbyt gło^mbokie te doły ... i ... przy pomocy saków ... wyławiali te ryby łapali je ... no i w... właściwie to ... w dwie czyszy niedziele w sezonie ... można ... było tak ... na takie ryby sie wybrać a potem to już tych ryb tam chyba nie było bo je tam wszystkie wyławiali ... i to były jedyny sposób zdobywania żywych ryb ... (Borowo); *najczeⁿściej to ... używano ... oni ... nazywali to sakami ... to było takie sito ... ze sznurka ... najczeⁿściej robione ... iii ... w takiej ramie drewnianej z roⁿczko^m ... i czszeba ... chodziło sie po tej ... po... w tym ... w dole po tej ... w tej wodzie poczsoⁿsało sie tym sakiem i chodziło się chodziło aż ... odpowiednie tam ... ryby ... złapało sie i potem wycioⁿgano ten sak na zewnoⁿcz ... wy... wysypywano ryby ... i wchodzono i dalej ...**

tak ... szukano tyh ryb i łapano je do tego saka ... (Borowo).

SAMICA – rzecz., ‘zwierzę płci żeńskiej’: [R1:] *króle no to ... od tego że jest królik ... no to że król ... duży ... no to król sie koja-rzy... no nie? ... [R2:] samiec królika to król ... [R1:] samiec król ... to samiec ... bo sa-mica jest mniejsza samiec zawsze jest duży ... no to mówili król ... no tak ... bynajmniej tutaj ja bym tak to określiła ... (Paprotnia).*

SAMIEC – rzecz., ‘zwierzę płci męskiej’: [Król:] *to so^m samce [królika] ... (Posada); [R1:] króle no to ... od tego że jest królik ... no to że król ... duży ... no to król sie koja-rzy... no nie? ... [R2:] samiec królika to król ... [R1:] samiec król ... to samiec ... bo sa-mica jest mniejsza samiec zawsze jest duży ... no to mówili król ... no tak ... bynajmniej tutaj ja bym tak to określiła ... (Paprotnia); no to ge^ś chyba samiec ge^śsi ... gajor go^śsior ... (Janów).*

SAMOCHÓD – rzecz., ‘pojazd na kołach, napędzany pracą silnika, służący do przewożenia ludzi lub towarów’: *w tej chwili przyjeżdża samochód ... iii ... zabiera ... mleko do cysterny przepompowuje mleko do ... cysterny ... [...] no najcze^śściej to so^m takie ch... chłodziarki do mleka specjalne i ... tam się ... zlewa mleko z całe^ogo ... udo-ju i ... jak przyjeżdża to wycioⁿga to ... do ... do zbiornika ... (Borowo).*

SAMOGON – rzecz., ‘produkowany w warunkach domowych napój o wysokiej zawartości alkoholu’: [Na weselu podaje się] *wino ... wódke ... a teraz też wprowadza sie^m ... wódke takó^m kupiono^m w państwo-wych sklepach a teraz ... bardzo czeⁿsto ... w... wpro... przynosi sie również ... czy... sa-mogon ... (Borowo); samogon ... [...] [wy-*

twarza się] z ziemniaków ... (Borowo); sa-mogon może być ... bimber ... (Pogorzałki).

SAMOGÓNA – rzecz., ‘produkowany w warunkach domowych napój o wysokiej zawartości alkoholu’: (Golina).

SAMOSIEJKA – rzecz., ‘roślina, która wysiała się samoistnie, bez pomocy człowieka’: *jakieś samosiejki ... (Sompolno); (Podgór).*

SANDACZ – rzecz., ‘szarawa ryba z po-przecznymi, ciemnymi smugami, ma wydłużony kształt i białe, smaczne mięso zawierające mało ości’: *to różnie i ... szczu-paki i sandacze i ... i leszcze sie je i ... (Józ-win); [Jemy] płóc leszcz tołpyga no sanda-cza też raz roz kiedyś tego ... nie? ... no i co to było jeszcze? weⁿgorza co żeśmy kiedyś mieli ... (Główiew).*

SARENKA – rzecz., pieszcz., ‘zwierzę ro-ślinożerne żyjące w lasach, a w okresie zimowym wychodzące także na pola upraw-ne, ma brunatne ubarwienie na grzbiecie, jaśniejsze na brzuchu i białą plamkę na zadzie’: *no na pewno dziki [zagrażają upra-wom] które przyjdo^m i wyryjo^m lub po pro-stu so^m sarenki które też przyjdo^m ... no może mniej szkody narobio^m niż dziki no ale na pewno też jakieś tam szkody mogo^m powstać ... nie? ... (Paprotnia); sarna no^z to z... zwierze no to jes^t dziko żyjoⁿce ładnego uba... ubarwienia zwierze inteligentne no w... no to sor ma rogi a sarenka nie posiada rogów ... (Jaroszewice).*

SARNA – rzecz., 1. ‘zwierzę roślinożerne żyjące w lasach, a w okresie zimowym wychodzące także na pola uprawne, ma brunatne ubarwienie na grzbiecie, jaśniejsze na brzuchu i białą plamkę na zadzie’: *no sarna ma długie nogi ... i uszki ładn...*

pyszczek ma mały i jest^t przeważnie jasno-broⁿzowa mała to ma takie plamki białe ... (Posada); sarna to jest jak wyglⁿdo no ona jest^t tako br^onzowo lek^o br^onzowo bez ogóna ma długie nogi i różki ... (Modła); [R1:] dziki zajo^{ce} ... [R2:] zależy na co jest polowanie ... czy na sa... czy na dziki ... czy po prostu czy ... [R1:] na sarnie ... [...] żeby zmniejszyć populację ... poluje się po to żeby zmniejszyć populację danych zwierzo^t ... których jest za dużo na przykład ... wilk ... na wilki be^{do}m teraz polować ... na wilki ... na dziki się poluje zimo^m gdzieś styczeń luty ... do marca pewnie ... (Paprotnia); [Sarna jest] na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć ... no nie umie uciekło mi słowo ... ma tako^m trochę ce^{nt}kowano^m na wiosnę przede wszystkim chyba tako^m broⁿzowo^m sierść w ce^{nt}owane w takie małe białe łatki ... ale no i nie ma ogona ma taki biały zad ... (Janów); dziki ... sarny ... dziki ... ryjo^m na polach ... wyjadają^m ziemniaki ... czy jak coś się posieje ... a sarny znowu się rzucają^m na oziminy ... nie? ... (Golina); sarna ... to jest zwierzoⁿtko o długich nogach ... bro... broⁿzowej sierść ... smukłe ... z biało^m ... z biało^m tako^m ce^{nt}ko^m na zadku ... (Golina); sarna no^z to z... zwierze no to jest^t dziko żyjo^{ce} ładnego uba... ubarwienia zwierze inteligentne no w... no to sarny ma rogi a sarenka nie posiada rogów ... (Jaroszewice); [Tutaj polowano] na dziki sarny jelenie łosie ... [...] no na bażanty na dzikie kaczki dzikie ge^{si} grzywacz na kuropatwy ... (Nowa Wieś); dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzą^m wchodzą^m w sady i niszczą^m gryzo^m gałⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzają^m kore u drzew i później drzewa zasychają^m chorują^m ... (Nowa Wieś); no sarna to takie no ładne zwierzoⁿtko ma takie ładne oczka jest^t i w zależności od pory roku jest^t no albo ruda albo

szara wmiya ma tako^m malutki ma ogonek mycek taki biało^m dupke ... (Nowa Wieś); no sarna jest ... jak sarna ... jest^t ładna ... ma cztery nogi krótki ogonek ... u... zmienia barwę bo ma ... jasno^m ... broⁿzowo^m ... ma ... na lato a na zime się przebarwia w tako^m szaró^m ... (Święcia); [Sarna jest] szara ... broⁿzowa no ... n... no nie?... mniejsza od ... jeleni ... [...] małe ... jak cielak ... (Pogorzalki); jelen^t to jest^t podobny do sarny tylko że ma rogi ... wiel... i wieⁿkszy jest^t od sarny ... jelen^t jest^t wieⁿkszy ale podobizna do tego jest^t ... (Wróblina); 11; 2. 'samiec tego zwierzęcia': sarna jest^t wysoka broⁿzowa no i to wszystko no ... bez ogóna no no ogon ma tylko ... (Józwin).

SARY, SZARY – przym., 'będący koloru popiołu': [Szare jaja] przygotowują się sosik ... szary ... (Wilczyn); no to się zupełnie szcawiowo^m gotuje i potem się te jajka kładzie ... w te ... i one się zrobią^m takie ... szare w tej zupie ... (Milew); no bo nierozbió^m jajka takie ... w szarym sosie ... sarym ... (Golina); a kura taka ... szara ... biała ... (Sompolno); [Czarny łepiek] to ma taki ciemny łepiek a korzeń ma taki szary ... (Milew); sowa też taka jest szara ... (Milew); ja przynajmniej go znam z nazwy ge^{si} pe^mpek ... ma on żółty trzonek i szary kapelusz ... (Wilczyn); [Odmiany jabłek:] no renetka ... złota szara ... lobba ... (Józwin); [Perliczka] jest^t to ptak hodowlany który ma o szarym upierzeniu ... (Posada); perliczka [...] jeden kolor ma ... taki szary ... pstry tak inaczej ... (Wróblina); [Perliczka] o! to ma takie takie trochę mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropczki ... (Janów); indyk jest^t duży ma duże korale ogon napuszony szary ... (Józwin); indyk ... [...] szary taki czarny z ... białym taki ... (Pogorzalki); łasica chyba bo kuna jest szara ... (Paprotnia); kuropatwa jest szara

a przepiórka ... jest taka kolorowa ... (Golina); kuna kuna jest szara ... (Jaroszewice); no sarna to takie no ładne zwierzoⁿtko ma takie ładne oczka jest i w zależności od pory roku jest no albo ruda albo szara wmija ma takom^m malutki ma ogonek mycek taki białom^m dupke ... (Nowa Wieś); [Jastrząb to] no taki wielki szary ptak też ma taki zaostrozony o... (Nowa Wieś); jaszczco^mb wygłoⁿda jest szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... (Józwin); kuna jest szara ... (Święcia); jastrze^mbie ... [...] no jest taki ... [R2:] szary ... [R1:] koloru takiego ... szaro... jaśniejszego ... (Święcia); to kuropatwa ... była szara ... (Pogorzałki).

SCHAB, SKAB – rzecz., ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i lędźwiowej tuszy wieprzowej; też: potrawa z tego mięsa’: *schaby ... (Rychwał); schab ... dzielono na skab na karkówkę ... na ... łopatkę ... na golonkę ... świnie rozbierano i jo^m dzielono ... (Konin); no to no to [świnia] była najpierw były na na połowe przecinana .. i potem na ćwiartki a potem jeszcze ... na na schab osobno i tam żeberka osobno to było wisz ... (Maliniec); karkówka schab łopatka szynka ... (Rychwał); odździelało się słoninę ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ... (Ignacewo); [Świnie dzieli się] na karczek łopatka szynka schab słonina sadło ... (Rzgów); schab boczek karkówka szynka ... (Konin); [Potrawy na Wielkanoc to] sałatka ... jajka ... szynka ... ryba po grecku ... no szy... schaby zwijające ... (Wilczyn); no szynka na tyle ... na tylnych nogach ... łopatka na przodzie ... schab do góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczek ... (Budziśław Kościelny); [Podział świni:] no ... z górnej częⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej częⁿści po lewej prawej stro-*

nie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jest ... w górnej częⁿści tyh nóg to jest ... szynka ... z przodu ... łopatka się nazywa ... ta częⁿś ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej częⁿści ... pys... ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po...wycinać te ... częⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ...i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzieś nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); kotlet to na schab mówio^m ... kotled inaczej też ... (Sompolno); [Podział świni:] golonka przednia golonka tylnia ... łopatka schab karkówka ... (Rychwał); Podział świni:] może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkówka ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... goloⁿka z nogów ... (Milew); [R1:] no boczek ... [R2:] pod brzuchym ... wiyⁿcy jest ... [...] jag mosz ... rozetniesz świnie na pół ... zawsze ... na... ta... najpierw tak ... późni się na pół jó^m rozcinało ... nie? ... tam po krzyżu na pół ... i mosz schab ... późni żeberka ... [R1:] schab na samy górze ... [R2:] na samy górze no i tam jeszcze jest polyⁿdwicy też kawolek ... późni jest ... no ... boczek ... no to tu na tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:] przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ... (Golina); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnie przekroisz na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jeż jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... się mówi ... że się ró^mbanke robi

... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawółki i rozbirośz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczki ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golónki ... to wszystko jez ... nie? ... stópki nie stópki no to te nogi ... (Golina); kotlet to może być schabowy no to ze schabu miⁿso ... a może być kotlet ... mielony ... no to znowu mielone miⁿso ... nie? ... (Golina); [R1:] no szynke to ... do... z... z łopatki tyż możesz łopatke uwyⁿdzić ... możesz tak samo owyⁿdzić tyż ... schab teraz wyⁿdzó^m ... możesz ... owyⁿdzić ... [R2:] o schabie to nie godej ... o szynce ... (Golina); no to sie bije ... mieⁿso rozbija sie ... na rzeczy ze schabu czy ... czy z innego i sie tam ... roladki wkłada ... czy pieczarki ... czy ... papryke czy ogóreczka i to sie zwija i i ... z... opieka sie na ... później na tym ... w rondlu i ... i to so^m roladki ... (Józwin); świnioobicie zabija sie świnie rozbiera sie różne w... schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynek sie weⁿdzi i sie do jedzenia ... (Główiew); [Kotlet schabowy] no to jes^t ze schabu kroi sie w plastry i sie rozbija tłuczkiem i sie też przy... przyprawia solo^m pieprzem i sie macza w rozbitym jajku ... bułce tartej sie smaży na na smalcu ... (Nowa Wieś); [Na kotlet schabowy] ubija sie schab panieruje i smaży ... (Józwin); no kotlety schabowe to kroimy schab na kawałki ubijamy przyprawiamy i obtaczamy w jajku i w bułce i pieczemy na patelni ... (Krągola); rolade mieⁿsno^m czy rolade z ciasta? ... [...] a rolade z mieⁿsa to sie bierze schab sie przekrawa rozbija sie tyż sie nakłada śliwkami i tak samo sie zwija i i sie dusi ... (Krągola); kotlet schabowy to tak ... kupujesz mieⁿso schab czy łopatke czy tam ... zależy jakó^m ... jak... jakie mieⁿso też ... to też jes duża różnica bo zależy jakie kto mieⁿso lubi ... prawda? ... (Kazimierz Biskupi); no trzeba go [=kotlet schabowy]

... do... ze schabu ... czeka go dobrze go rozbić i też w jajku moⁿce i bułce i ... usmażyć ... (Pogorzałki); 29.

SCHABIK – rzecz., ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i łędźwiowej tuszy wieprzowej; też: potrawa z tego mięsa’: szynki ... karkówka ... schabik ... żeberka ... (Wardężyn).

SCHABOWY – rzecz., ‘mięso pozyskiwane z części grzbietowej i łędźwiowej tuszy wieprzowej; też: potrawa z tego mięsa’: na kotlecik to można powiedzieć że ... z-z-z z mielonego jakies szyneczki można to skreⁿcić i zrobić kotleciki ... wzgleⁿdnie mogo^m być kotleciki ze schabowych ... (Konin).

SCHODY – rzecz., bez l.poj., ‘element konstrukcyjny złożony ze stopni, który służy do przemieszczania się między poziomami budynku’: [Jak ostrzy się noże?] no to i osełke i nóż o nóż ... i o schody ... różnie ... (Józwin); [Noże ostrzy się] na osełce albo dawniej o betonowe schody ... (Grzymiszew).

SCYZORYK – rzecz., ‘rodzaj składanego nożyka’: scyzoryk ... (Golina); (Modła); (Paprotnia); (Stawiszyn); (Wilczyn); rodzaj noża ... skład... składanego to scyzoryk ... (Milew); [Mały nożyk to] scyzoryk knypek ... (Posada); nożyk no scyzoryki ale to chodzi jeszcze o inⁿo^m nazwe chyba ale nie wiem ... w tej chwili nie wiem ... [A słyszałaś nazwy hajtok, żydek?] o! żydek preⁿdzej ... (Janów).

(SEGREGOWAĆ) – POSEGREGOWAĆ – czas., ‘dzielić na klasy, kategorie, oddzielając sztuki gorsze od lepszych’: [Ziemniaki trzeba] pozbierać ... następnie posegregować i schować ... (Wilczyn).

SERCE – rzecz., 1. ‘mięsień, który odpowiada za krążenie krwi w ciele; serce zwierzęce może być przez ludzi wykorzystywane w celach kulinarnych’: [Na nadzienie do kaczki lub gęsi] *mieli sie woⁿtrobe serce i bulke ...* (Rychwał); *przy zabijaniu no przede wszystkim ... naste^m...puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tyln^o czeⁿścio^m siekiery ... przeważnie to sie robi ... świni na ... jakiś czas ... pada taka oszłomiona ... wtedy ... rzeźnig może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskuje^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ...* (Sompolno); *uderza sie swinio^m w głowę ... i potem spuszcza krew ... [...] wbija sie nóż ... do serca ... i spuszcza sie krew ... no zabezpieczają^c szczepają^c krew ... żeby była rzadka ... nie? ...* (Rychwał); *no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żółⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłuży^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtroba ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ...* (Sompolno); *a no uderza sie [świnię] w głowę ... potem pod łopatke lewo^m trzeba dźgnoⁿć do serca nożem no i spuszcza sie ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ... krew ... no i potem jo^m sie skrobie wodo^m polywa ... no i powiesza sie ... no i rozbiiera jo^m sie ... na czeⁿści ... no bo ... co tam wieⁿ ej można z nio^m sie robić ... sie dzieli na kawałki ...* (Milew); *no żółⁿdek sie nie nadaje ale tak ja woⁿtroba czy te płuca to sie nadawajo^m ... [...] serce tam ... t[a]kie rzeczy to sie nadajo^m ... [...] podroby ... pasztet czy paszczetówke ... [...] pasztet czy może dok... jeszcze nam ... kaszanke sie robi to do kaszanki sie*

dodaje ... (Milew); *krew ze właśnie ze świni i te ... odpady takie jak woⁿtroba czy płuca ... razem wszystko można ... woⁿtrobe ... [...] serce w kostke pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ...* (Milew); *najpierw czszeba było siekieró^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ...* (Golina); [R1:] *jak wzięł^o jóm [=świnię] zabił^o krew upuścił^o ... [...] i oskroboł^o ... i dopiro jóm na tyn kry^mpulec do góry podnosił^o ... [...] [R2:] potym na kry^mpulec sie podniosło ... i sie rozcinało ... brzuch ... [...] flaki ... wszystko sie wycióⁿgało ... wóⁿtrobe serce wszystko i ... [R1:] i sie czyściło i późni sie rozbirao ... szynki osobno ...* (Golina); *podroby to raczy podroby to by byo te płuca ... bo to tyż sie wykorzyst[uje] ... płuca nerki ... serce woⁿtroba ... no to sie mówio podroby ...* (Golina); [R1:] *znowuż ... serce ... tyż sie do kaszanki daje ... możesz tak samo ... [R2:] no al... serce do tegó ... do ... [R1:] salsesón ... [R2:] do salsesónu ... przeważnie ...* (Golina); [R1:] *salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ...* (Golina); [Kurę dzielimy] [R1:] *na udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka ... skrzydełka ... [...] no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... wóⁿtroba serce ... żółⁿdek ... [...] przede no kuper to wszystko ...* (Golina); *zbiera sie [czarny bez] gotuje sie ... dokłada sie cukru i robi sie na syrop ... zdrowotne ... [...] na syrop ... na przezie^mbienie ... na serce ...* (Rychwał); *z korzynia to robió^m ... ale to przeważnie tyn ... pokrzywe jak tnó^m to tyż ... tnó^m te ... od góry liście ... bo robió^m ... z pokrzywy tyż ... tegó ... ale to już jez na co inne nie na herbate ... pokrzywy myjó^m*

i zale... zalewają^m spirytusu tyn korzyń ... [...] i to jes ... nie do smarowania tylko ... do picio na serce ... jes zdrowe ... [...] pijesz to sam sok ... (Golina); 2. 'środkowe, najmłodsze liście buraka': [Serce] to to jes^t w środku buraka takie które wyrastało trochę trochę nad ziemio^m takie to było ... (Stawiszyn); no serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastają^m ... a potem te stare już wieⁿdno^m czy żółkno^m a to serce zostaje jeszcze ... (Milew); serce to prawdopodobnie sam środek listków które wyrastają^m bezpośrednio z tej bulwy [=buraka] ... (Janów); no pewnie każda roślina ma to serce ... tak ... tylko pytanie co nim jest ... czy to jest właśnie joⁿdro komórkowe czy jakaś inna część ... (Wilczyn).

SETKA – rzecz., 'porcja wódki o objętości 100 mililitrów': *no knajpa to jes^t tam gdzie sie na przykład wypije setke piwo to jest taka knajpka ... to tak sie mówi ... (Modła).*

SETKOWY – przym., 'mający objętość 100 mililitrów': *jak to wygłoⁿda? jak sie pokazuje? no że lubi wypić pokazuje sie reⁿko^m na szyje albo dwoma palcami ta^k ja^kby to kiedyś kieliszek sie pokazywało setkowy no tak sie mniej wieⁿcej to określa ... (Jaroszewice).*

SEZON – rzecz., 'okres, w którym myśliwi mogą polować na dany rodzaj zwierzyny': [Myśliwi] *polują^m legalnie ... majo^m sezony swoje ... a... [...] kłusownicy ... no to już obojeⁿtnie kiedy nie ja... i pojedynczo ... na... nie ... nie m... żadnego koła nie należo^m ... nie? ... a ... n... a ... tam to ... neleżo^m do tego ... majo^m swoje koło łowieckie ... (Pogorzalki).*

SEZONOWY – przym., 'o owocach: dostępne tylko w określonym czasie': *no dżem to jes^t zawsze z owoców sezo... se... sezonow-*

wych z truskawek z wiśni z borówek z porzeczki czarnej ... (Nowa Wieś).

SFERMENTOWAĆ > FERMENTOWAĆ.

SIAĆ – POSIAĆ – WYSIAĆ, WYSIOĆ – ZASIAĆ – czas., 'wrzucać ziarno do ziemi': *najpierw sie [buraki] sieje potem obrabia ... [...] i zbiera ... (Rychwał); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... (Kazimierz Biskupi); dziki ... sarny ... dziki ... ryjo^m na polach ... wyjadają^m ziemniaki ... czy jak coś sie posieje ... (Golina); [R1:] najpierw to ... jak sie wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ... [R2:] przerywało ... (Golina); można sałaty wsadzić ... ogórków wysioć z dwa rzóⁿdki ... no to taki warzywniak ... (Golina); każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... (Kazimierz Biskupi); trzeba było je [=buraki] przerwać ... żeby były pojedyn^cze bo jak sie je zasiało to one były ... wieⁿcyj tych buraków ... nie? ... no ... (Milew).*

SIANO – rzecz., 'skoszona i wysuszona roślinność trawiasta, którą karmi się zwierzęta': *kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki^y okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczają^m ... kielki ... i ... sie ... sadi te ziemniaki^y ... w polu ... (Konin).*

SIATECZKA – rzecz., zdr., 1. 'plecionka złożona z ok, która służy do łowienia zwierząt wodnych': *rak nie wiysz jak rak wygłoⁿdo? no takie nożyce mo i ... tak człapie ... [...] jak łapano? ... normalnie w siateczke i już rak był ... [...] raki to to nie wi^ym piekli*

chyba kiedyś to raki piekli ... [W ognisku?] co? ... nie! no piekli na na na tłuszczu ... (Wyszyna); 2. 'wymienna nakładka z okami różnej grubości w maszynce do mieleńcia mięsa': [R1:] skwarki to so^m pozostałości po słoninie ... [...] ale ... jeszcze z tych skwarków właśnie potem przemielonych ciastka sie robiło ... [R2:] też ... no ... [R1:] ciasta przez maszynke kreⁿcone ... to były z tych skwarków ... [R2:] dodawało sie ... no ... [Mąki tam trzeba było dodać?] [R2:] tego to ja nie ale wiem że robili ... [R1:] nie pytej mi sie ale wiem że przez maszynke kreⁿcone takie ... ale wiem że to z tych skwarków robili ... z tego smalcu ... i takie ... to wychodziły ci takie ... o! ... [R2:] do maszynki od mieⁿsa była takie coś ... taka siateczka ... [R1:] i takie ciasteczka ci wychodziły ... teraz ... teraz możesz to kupić ... bo teraz so^m ... te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te kruche ciastka ... (Golina).

SIATKA – rzecz., 1. 'plecionka z nici, drutu, sznurka': [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiwania piasku ... [R1:] co przerzucio sie pyrki ... to to ... [R2:] no ale ... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed... przede wszystkim to pamiⁿtóm że ... [...] suchej no! ... tak... takie deski były ... ty wysokości takie koryto ... i szczelbelki szły o! takie ... no takie grube tylko prze... troche takie były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszystko ... [R2:] tag ale ... arfe możesz zrobidź normalnie ze siatki ... [R1:] ze siatki można tyż ale ... [R2:] ale zależy do czego ... bo jak do do ... kiedyż jag robili ... i poczszelne były żwir na przykład na coś czy czegoś no to tyż ... [...] do przesiwania troche tyż ... [R1:] ale ... ale raczy [...] do ziemniaków to ... to właśnie z dźrzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadały ...

i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał zrobióne i ... szczeble takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia to wszystko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina); szynke trzeba napikować ... sprarzyć ... włożyć w si... włożyć w siatkę najpierw później sparzyć ... (Rychwał); no szynke czszeza uszykować ... pokroić tak ... na ... takie kał... kilogram po dwie ... na przykład ... no i kładzimy w siatke ... i napeklować ... i weⁿdzimy ... (Rychwał); to kasarek ... mówiło... kasiorek ... mówiono na to ... [...] no właśnie ... to jest ... od... od... odpowiednia siatka do na ... na w odpowiedniej ramce ... dooo ... wy... pod... no ... do wylawiania już złowionej ryby ... wyjmowania z wody złowionej ryby ... (Borowo); siatke [przeciw ptakom] sie nakłada na drzewa ... (Rychwał); jak łapano? wszys^tkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatke ś... [...] sieci takie rozstawiali i łapali na żywo ... bez szczalów na żywo łapali to w siatke ... (Józwin); 2. 'torba z nicianej plecionki': to ja miałam to oj! to sie nazywała siatka ... (Główiew); (Józwin); siatka na zakupy ... (Golina); (Kragola); (Nowa Wieś); (Świecia); siatka ... [...] do noszenia ... warzyw ... teraz też już só^m powieszzone ... [...] no ... a kiedyś sie nosiło pó[ł] sie zgubiło ... [...] nieroz tam wyleciało a co myślisz? ... kiedyś nie było tam toreb tylko te siatki sie ze siatkó^m szła do sklepu ... chleb nie wylecioł ... to najwa[żniejsza] ... bieda była to ... (Pogorzałki); 3. 'torebka foliowa': (Golina); 4. 'plecionka złożona z ok, która służy do łowienia zwierząt wodnych': narzeⁿdzie do łapania ryb? ... do żywych? ... to jest tak siatko^m można łowić i weⁿdko^m ... (Główiew); no i najwieⁿkszo^m naszó^m frajdó^m było ... chodzenie na łapanie raków nad Jezioro Głodowskie ... na ... przy wsi ... Głodów ... i to ... [...] to jes ... około dwóch i póeł ... czszy kilometry [od Kazimierza] ...

[...] ale lasem ... idoⁿc ... szło nas zawsze pieⁿciu siedmiu ... a może i wieⁿcej ... w tym ... czasie śpiewaliśmy piosenki harcerskie ... bo harcerstwo było bardzo rozwinieⁿte w szkole ... [...] chłopcy nam robili ... kółka ... z ... drzewa ... my żeśmy tam zawsze jako^mś siatke w do... z domu zakosili ... no i ... poszliśmy nad to Jezioro ... Głodoskie ... woda była bardzo czysta nie taka jak teraz że jes ... sinica i tak dalej i tak dalej ... i ... te raki pływały ... myśmy ... na przykład ja ... bo były dziewczyny odważne ... ale ja nie ... bo ja sie raków bardzo bałam ... wchodzili si... wchodzili do wody ... no i tak ... bo rak ... zawsze ... ucieka ... do tyłu ... i ... czszeba było umieć go ... to tak był ... tak zwany ... kaszorek ... i tym kaszorkiem ... były łapane te raki ... (Kazimierz Biskupi); a to chyba w siatke [łapano raki] ... w siatki ... (Golina); no to rak rak rak rak ... [...] chodzi do tyłu i ma k... te takie szczypce takie ... [...] sie w siatke [go łapie] w siatke ... (Józwin); 5. 'wymienna nakładka z okami różnej grubości w maszynie do mieleńia mięsa': biało^m kiełbase ... no różnie bo można wzioⁿść wieprzowinę i można dołożyć kurzyne z indyka jest też dobrze a najpopularniejsze to jest wieprzowina i wołowina wołowinę sie mieli na bardzo drobno a wieprzowinę sie mieli na grubiej na siatce i wszyscy⁴kie doprawy z tym ze trzeba bardzo dobrze wyrobić i nabija sie flaki ... (Główiew); czym sie [ryby] łowi? ... na weⁿdke ... takim takim podbierakiym też niektórzy jak karpie to tym pobirakiym takim tako^m siatko^m ... (Wyszyna).

SIDŁO – rzecz., często w l.mn., 'oczko z drutu lub sznurka': kłusownik zakłada wnyki takie sidła a myśliwy poluje ... (Posada); [Dzikie zwierzęta łapano] na te ... na łapki ... zastawiaj^m takie sidła wiesz? ... to na sidła czy czy na łapke ... nie? ... [...] jak

zakładano? sie przywioⁿzuwa... przywioⁿ-zywało sie do drzewa na jakimś sznurku i tam sie na przykład na te na te łapke zakładało jakieś jedzynie i ¹ona jak biegła to złapała sie w te sidło w te łapke ... nie? ... (Modła); [Dzikie zwierzęta łapano] [R1:] no za pomocom sideł albo klatek jakiś te ... no nie? ... albo były takie ... [R2:] na haj... na haczyk ... [R1:] albo były też takie metalowe ... jak to łapki sie nazywało ... [...] i wtedy zwierze jak szło ... [...] z żelaza ... no nie? ... i one po prostu jak nadepnęło no to sie to zamykało ... no nie? ... i to w takim ... [...] szczeⁿki tak ... (Paprotnia); no to jest^t no to jest^t to sidło ... takie tak to nazywali że takie sidła sie zakładało ... (Janów); no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... peⁿta oczka sidła ... takie żelazne szczeⁿki ... takie stalowe ... do schwywania takich dzikich zwierzoⁿt ... [...] no chodz... chodzili po lasach ... gdzieś kładli ... w takich zakamarkach co nie było ich widać ... (Golina); kłusownik to ten co ... zakłada sidła nie sidła takie różne rzeczy co poluje ... no no ... (Jaroszewice); jak łapano? wszystkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatke ś... [...] sieci takie roztawiali i łapali na żywo ... bez szczatów na żywo łapali to w siatke ... [...] no a sidła to były no sidła to nie no bo to sidła to były takie wnyki no to nie tylko siatki głównie to siatki ... ale jeszcze doły też kopali takie ... no kopali doły i naganiali jak zwierzyzna leciała to wpadała w te doły i ... (Józwin); no zakłada sie jakieś sidła ... (Święcia); sidła ... [...] a robili ko... kółko i ... sznurek ... nie widziałam dokładnie ... i jat nadepło to ... [Ciągnęło do góry?] tak ... [...] no bo sie za nogę zahaczyło ... nie? ... (Pogorzalki); myśliwy to taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwierzyno^m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkrada ja^kby ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam

*dzi... jakieś tam sidła na te dzikie zwierzy"-
ta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina); no
tyż różnych oczków robili jakieś oczka sidła
jakieś zakładali [na dzikie zwierzęta] ale ja
nie wiem tego ... (Wróblina).*

SIEĆ – rzecz., ‘plecionka złożona z ok, któ-
ra służy do łowienia zwierząt wodnych’:
*podobn... u nas nie ... nie ... używano nie-
wodu ale to tesz jes sieć ... ale ... to już jes
sieć ... duża ... (Borowo); [Niewód to] sieć
rybacka ... (Ruda); jak łapano? wszyskie
mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatkę ś...
[...] sieci takie rozstawiali i łapali na żywo
... bez szczatów na żywo łapali to w siatkę
... (Józwin); wycioⁿgno^ć z wo... no no to to
so^m takie podbiyraki i to c... tymi podbiyra-
kami jak widziałam jak to fachowcy robió^m
to jak karpia ... nie? ... no to właśnie tym
podbierakiem i wtedy wy... wylapujó^m te
ryby z wody ... a’bo sieció^m takó^m jak na sta-
wie dużym no to sieć za... (Wyszyna); 16.*

SIEDZIĆ – czas., ‘o kurach: przebywać na
jajkach po to, by wykluły się młode’: *no ...
po tym sie poznaje ... że kurka ... chce ...
siedzieć na jajkach ... a że chociasz nie ma
jajek ale chciałaby siedzieć i mieć te kurczeⁿta
... wieⁿc podkłada sie jej jajeczka ... i wtedy
... ma kurczeⁿta ... (Konin).*

SIEDZIEĆ – czas., 1. ‘o ludziach: znajdo-
wać się w takiej pozycji, że ciało spoczywa
całym ciężarem na pośladkach, a plecy są
w pozycji pionowej’: *no raczej nie odcho-
dzono od stołu [wigilijnego] a szczegól-
nie nie odchodziły gospodynie ponieważ
mówiło tak ... może przesoⁿd może to taki
zwyczaj że jak gospodynii odejdzie od stołu
to nie beⁿdo^m kury siedziały na jajkach po-
tem tylko beⁿ... i żeby wyleⁿgły kurczaczki
gospodynii jak usiadła to musiała do końca
kolacji siedzieć ... (Krągola); 2. ‘o kurach:*

*przebywać na jajkach po to, by wykluły się
młode’: [Kura, która chce mieć kurczęta]
chodzi stroszy pióra i stale siedzi w gnieździe
kokoko! i kokoko! ... (Budzislaw Kościel-
ny); [Kura, która chce mieć kurczęta] siedzi
dłużej na jajkach ... (Rychwał); [Kura] dłu-
go siedzi w gnieździe ... (Podgór); [Kura]
kce siedzieć ... kwaka ... (Milew); no kwoka
... w[y]prowadza je [=kurczęta] matka ...
wyleⁿgła ... musiaa trzy tygodnie siedzieć
na nich na jajkach i wyleⁿgła młode ... (Mi-
lew); że znosi jajka ... [...] siedzi kura siada
na tych jajkach i za ileś tam tygodni wyleⁿ-
gajo^m sie piskleⁿta z tych jajeczek ... (Ruda);
no zawsze był zwyczaj żeby jedna osoba cho-
ciaż siedziała przy stole [wigilijnym] ... nie
wstawiała ... [...] no bo ... taki zwyczaj to
... że później lepiej kury siedziały na jajkach
... (Święcia); [Do] kurnika ... po grzeⁿdzie?
... czy jak? ... nie no ... na grzeⁿdzie to sie-
dzo^m ... w kurniku ale ... po taki drabince
chyba wchodzo^m ... jeżeli kurnig jes wyżej ...
umiejscowiony ... (Sompolno); 3. ‘o kurach:
przebywać na grzędzie’: [Kury] wchodzo^m
na nogach ... mogo^m po drabinie do gniaz-
dów wchodzić też ... na grzeⁿde sobie sie-
dzo^m na grzeⁿdzie w kurniku ... (Milew).*

SIEJNY – przym., ‘taki, którego można
siać’: *no siejne pietruszka marchewka no co
to tam ... (Stawiszyn).*

SIEKIERA, SIEKIRA – rzecz., ‘ręczne na-
rzędzie zbudowane z drewnianego trzonka
i stalowego ostrza, które służy np. do rąba-
nia’: *oguszało sie świniaka ... tym te^mpym
obuchem siekiery jak świniak sie przewrócił
... to go sie kuło nożem pod żebro i sie podsta-
wiała miske żeby leciała krew ... (Budzislaw
Kościelny); przy zabijaniu no przede wszy-
skim ... naste^m...puje tak ... zwane ogłusza-
nie ... świni ... tylnio^m czeⁿścio^m siekiery ...
przeważnie to sie robi ... świnią na ... jakiś*

czas ... pada taka oszołomiona ... wtedy ... rzeźnig może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskuje^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno); ro^mbanka no to jes właśnie ... jakiś ... wieⁿkszy kawałek ... kawał mieⁿsa ... ro^mban-y ... siekio^m na ... drob...niejsze czeⁿści ... (Sompolno); no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekio^m ... no ... i ... później ... jak ona już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzioⁿs nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ... (Konin); najpierw czszeba było siekio^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatko^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina); na leżoⁿco ... po prostu ... za noge uwióⁿzoleś [świnię] ... i czszeba było ... uderzyć w głowe ... młotym czy siekio^m ... nie? ... i potym ... pod łopatke nóż ... i krew wyleciała i ... (Golina); [Przerębel wyrąbywano] przeważnie siekio^m ... (Józwin); [W łodzie] przy pomocy siekiery wyro^mbywano odpowiedni otwór ... (Borowo); no przere^mbel wyro^mbywano przede wszystkim siekio^m ... nie? ... no... (Borowo); no to szli rybacy i musieli wzioⁿsć siekierami wyro^mbywali takie przere^mby takie okroⁿgłe albo kwadratowe ... (Główiew); [Przerębel wyrąbywano] n... z... z reguły albo siekio^m albo piło^m mechaniczno^m... (Ruda).

SIEKIRA > SIEKIERA.

SIEMIE – rzecz., ‘nasiono lnu’: [Na] zatwardzenie ... [pomaga] [...] po prostu ... picie si... siemia lnianego ... (Kazimierz Biskupi).

SIEN – rzecz., ‘przejściowe pomieszczenie między dworem a wnętrzem domu’: piec

chlebowy budowano zawsze w sieni starego domu ... w którym sie mieszkało wygłoⁿda to tak że ... on ma... miał dużo^m powierzchnie m[n]iej wieⁿcej ... no ... półtora metra na dwa ... ze sklepieniem ... pół...owalnym ... od góry ... no i ... i dźwiczki ... które po prostu pozwoliły ten ... no ... po rozpaleniu drewna ten z... zamknoⁿć żeby nabrał temperatury ... (Ignacewo).

SIERPÓWKA – rzecz., ‘odmiana gołębi o szarawo-brązowym upierzeniu z czarną plamą (w kształcie sierpa) na szyi’: goło^mb miejski ... sierpówka ... grzywacz siniak ... (Podgór).

SIERŚĆ – rzecz., 1. ‘krótkie włoski pokrywające ciało zwierząt’: [Tchórz ma] ciemnobrunatno^m sierść i biały pyszczek ... [...] no to teraz to już sie tak dużo nie zdarza na tych gospodarstwach także po prostu to człowiekowi już umknęło ... (Janów); [Sarna jest] na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć ... no nie umie uciekło mi słowo ... ma tako^m trochę ceⁿtkowano^m na wiosne przede wszystkim chyba tako^m broⁿzowo^m sierść w ceⁿtkowane w takie małe białe łatki ... ale no i nie ma ogona ma taki biały zad ... (Janów); sarna ... to jest zwierzoⁿtko o długich nogach ... bro... broⁿzowej sierść ... smukłe ... z biało^m ... z biało^m tako^m ceⁿtko^m na zadku ... (Golina); 2. ‘sztywne, twarde włosy świni’: sierść ... (Dąbrowica); (Ignacewo); (Maliniec); (Rychwał); (Rzgów); [Szczecinę świni po zabiciu trzeba było] zakopać ... [...] no bo to była taka sierż no taka jag na świni no i co? ... no to tylko do wylo... wyłóć^sdzie na na na tak to nieładnie byⁿdzie wygłoⁿdać bydzie śmierdziało ... i zaś sie dziurke wykopało i sie zalało i sie wyrzuc... (Maliniec); jak sie zabijało [świnię] to najpi^erw musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... po-

tym gotujo^{co}m wodo^m sie wodo^m polywało sierz i sie skrobało ... i sie skrobało i ta sierz ... sie wycierało i nie było tej sierści ... nie? ... i to była gładka skóra ... (Kolonia Wilczogóra); sierść ... [...] należy ... oparzydź i oskrobać ... (Wardężyn); [R1:] na leżo^{co} ... po prostu ... za noge uwióⁿzołes [świnię] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekioró^m ... nie? ... i potym ... pod łopatke nóż ... i krew wyleciała i ... [R2:] no ... i wtedy sie wode brało ... gotowanó^m wodó^m ... i sie polywało ... [...] [R1:] no i potym jak ... tegó aż ... wode sie zagotowało i ... polewałaś po ty sierści ... [R2:] po kawółku i skrobałeś ... (Golina); [R1:] po zabiciu [świni] ... kry^mpulec taki był ... kry^mpulec sie ... [R2:] po o... jak tó^m sierz sie już ... [...] jak wzileż jó^m zabiłes krew upuściłes ... [...] i oskrobołes ... i dopiero jó^m na tyn kry^mpulec do góry podnosiłes ... (Golina).

SIEW – rzecz., ‘wrzucanie ziaren do ziemi’: przy burakach ... po siewie ... jak wzeszły ... to je trzeba było przy... obhakać jak to kiedyś mówiono ... z chwastów ... a później obcinało liście zanim sie je wykopywano ... (Janów).

SIEWNIK – rzecz., ‘maszyna służąca do siania’: [R1:] najpierw to ... jak sie wysiało [buraki] ... jak było za gyⁿste to ... [R2:] przerywało ... [R1:] przerywka była ... tych ... tych buraków ... odległości musiały bydź nie wim czy z dwadzieścia centymetrów czy co czszydzieści jakoś tak były ... nie? ... to przerywka ... teraz to majó^m ... mniej wiyⁿ-cy już ... punktowe siewniki ... no to już za dużo nie muszó^m przerywać bo przeważnie ... [R2:] no czea było obhakać ... nie? ... żeby chwoz nie rós ... [R1:] obhakać ... i już ... no ... [R2:] nawozy ... te ... wszystkie te co pryskajó^m ... na to ... [R1:] na chwasty ... tak ... już nie rośnie ... [R2:] no i późni sie ścianało liście ... (Golina); 4.

(SIKAĆ) – NASIKAĆ – czas., ‘oddawać mocz’: purchawka ... takie bycze jajo ... to kiedyś rosły tak przy drogach ... jo wiem ... jak kieyś mówili że pies nasikoł tak to rośnie ... (Milew).

SIKORKA – rzecz., ‘niewielki ptak o niebiesko-żółtym upierzeniu, zimuje w Polsce’: (Święcia); przy wyrwaniu mogła jedna robidź ale ... później ... czea było ... jeszcze ... te pióra tam ... obedrzeć z tyj ... twardej czeⁿści ... to już ... tam ... kilka osób sie zbierało do tego ... [...] pierzok ... to właśnie chyba to ... chodzi o to ... o te skubanie później ... tego ... pierza ... wyrwanie tej ... środkowej czeⁿści ... odrzucanie ... żeby te ... pióra były takie ... bardziej ... mieⁿ-kie ... [...] żarty to ... mogły być żarty tam no bo ... siedzo^c kilka godzin ... przy tym ... różne ... opowiadali ... te osoby ... opowiadały różne tam ... kawały ... tam jakieś ... ciekawe rzeczy ... a żarty to ... robili ... chłopacy bo ... na przykład ... w trakcie tego ... łapali tam ... jakieś ptaki ... powiedzmy sikorki ... i wpuszczali ... czy tam inne ... wpuszczali do środka i wtedy sie zameⁿd robił bo te piór... pierze fruwało po całym miyszkaniu ... (Sompolno); w dziuplach to sowy dzieⁿcioły sikorki ... (Golina); [W pobliżu domów ludzi żyją] jaskółki szpaki wróble sikorki ... bociany też w pobliżu so^m ... (Golina); sikorki ... późni co to jeszcze ... szpak też w dziuplach ... (Jaroszewice); no najwieⁿcej to jeś^t wróble chyba ... później sikorki kosy ... (Nowa Wieś); [W Polsce zimują] to wrony s... sikorki ... wróble ... kruki ta też ale sikorki ... nie? ... (Józwin).

SINIĄK – rzecz., ‘odmiana średniej wielkości gołębia o upierzeniu sino-popielatym, na gardle, przedniej części szyi i górnej części piersi – fioletoworóżowe’: goło^mb miejski ... sierpówka ... grzywacz siniak ... (Podgór).

SIO!, SIO! – wykrzyk., 1. ‘okrzyk wydawany, by odgonić kury’: *sio!* ... (Budzi-sław Kościelny); (Konin); (Sompolno); 2. ‘okrzyk wydawany, by odgonić gęsi’: *no też sio!* ... *idźta stąd!* ... (Konin); 3. ‘okrzyk wydawany, by odgonić kury i kaczkę’: *kury reagujo^m na siu!* ... *wieⁿc obstawiam że skoro [kaczki] to też ptaki to też ... że na siu!* ... (Wilczyn); 4. ‘okrzyk wydawany, by odgonić kaczkę’: *sio!* ... (Rosocha).

SIONDA – rzecz., bez l.poj., ‘przyrząd do noszenia ciężkich przedmiotów w postaci drążka zakładanego na ramiona, na którego końcach znajdują się haki’: *w wiadrze sie przynosiła przynosiło [wodę ze studni] ale były jeszcze takie sionda ... to sie nazywało sionda które zakładaliśmy na plecy na kark i przypinało sie na łańcuchach jedno wiadro z prawej strony drugie wiadro z lewej strony taka była równowaga ... i w tych siondach mogliśmy przenieść dwa wiadra a później no to przenosiliśmy po jednym wiadrze ...* (Ruda).

SIONDY, SIÓNDY, SZONDY, SZÓNDY – rzecz., bez l.poj., ‘przyrząd do noszenia ciężkich przedmiotów w postaci drążka zakładanego na ramiona, na którego końcach znajdują się haki’: *a to były szóndy ... [...] właśnie takie ... dwa łańcuchy deska dwa łańcuchy i sie wiadra dopinało i ...* (Józwin); *jeżeli ktoś miał daleko do studni czy do wody no to użył tak zwane ... sióndy ... [...] to so^m takie ... urzoⁿdzenia które ... drewniane ... które zakładało się na ramiona tag jak szalik założmy ... nie? ... [...] i z boku zwisały ... jakieś ... sznury albo ... założmy łańcuch ... do nich sie^m przy...mocowywało najcze^śściej dwa wiadra bo ... do jed... jak sie jedno wiadro ... niosło to ... nie poczeszbe były te siondy ... nie? ... tylko dwa wiadra ... wtedy z lewyj i z prawy strony wisały one i człowiek niósł ten ... cieⁿżar nie w reⁿkach tylko*

właśnie na plecach ... (Borowo); [Szondy] *też chyba do noszenia to coś takiego jest ...* (Główiew); [Szondy] *to jest do noszenia na ramionach na barkach wody ...* (Posada); [R1:] *szondy ... [...] tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyżłobienie ... i to sie niosło ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ...* [R2:] *jeden ... musiały być pełne dwa ...* [R1:] *tak ... dwa i prze...* [R2:] *jednego nie uniośł ...* [R1:] *niosło ... no nie? ... i sie lżej niosło niż w reⁿcach bo sie niosło tu na barkach ... no nie? ...* (Paprotnia); *no był taki przyrzoⁿd ... nie wiem no jak to powiedzieć ... na ramionach sie go za za zakładało i z łańcucha z łań... na łańcuchach lub na jakiś powrozech i wiaderka były zawieszane i i to po prostu na tym sie niosło ... [...] może nosiło a tak dawniej u nas to było siondy nie szondy ...* (Janów).

SIÓ! > SIO!

SIÓNDY > SIONDY.

SITO – rzecz., ‘ażurowa plecionka lub przyrząd z otworami służące do przesiewania lub cedzenia’: *arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ...* (Janów); (Grodziec); (Stawiszyn); (Wilczyn); [Mleko na śmietanę należało] *przecedzić przez gaze przez ... na sicie ... i to sie przeczedzało ... i dopiero sie lało do tej bańki ...* (Goranin); *arfa to była ... takie sito które ... przez które sie te ziemniaki przesiewało i oddzielało duże od małych ...* (Janów); *kielbasy? ... tu troche bede wiedział bo ... sam robiłem to ... sie bierze ... cze^śś ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... to^m ... górno^m cze^śś ... i ... troche ... tłustego może być podgarle może być s... troche słoniny ... tak że ... gdzieś jakieś ... osiemdziesio^t procent tego mieⁿsa ... a ... dwajścia ... na przykład*

... tego tustego ... lub jeszcze dodajo^m ...
troche wołowiny ... ale powiedzmy ... ta ...
wieprzowina ... łopotka ... mieⁿso z łopat-
ki ... słonina ... i ... mieli sie to na drobne
... nie za drobno ... na takim grubym sicie
... lub tak zwanym szarpaku ... (Sompol-
no); najczeⁿściej to ... używano ... ^loni ...
nazywali to sakami ... to było takie sito ...
ze sznurka ... najczeⁿściej robione ... iii ...
w takiej ramie drewnianej z roⁿczko^m ...
i czszeba ... chodziło sie po tej ... po... w tym
... w dole po tej ... w tej wodzie poczszoⁿ-
sało sie tym sakiem i chodziło się chodziło
aż ... odpowiednie tam ... ryby ... złapało
sie i potem wycioⁿgano ten sak na zewnoⁿcz
... wy... wysypywano ryby ... i wchodzono
i dalej ... tak ... szukano tyh ryb i łapano je
do tego saka ... (Borowo); to czszeba było je
... sparzyć goroⁿco^m wodą ... ta s... s...kórka
z tego pomidora zeszła ... przekroić na pół
... wykroić tyn środek ... taki twardy ... no
i kład... kłaś do garka i gotować na bardzo
bardzo wolnym ogniu żeby to sie rozgotowa-
ło ... a żeby jeszcze nie było ... pestków z po-
midorowyk ... to sie przez geⁿste sito prze-
cierało ... (Kazimierz Biskupi); [Na syrop
z czarnego bzu] zrywa sie bez obiera płucze
... i ... sie ... do sokownika kładzie czy kie-
dyś tam do garnka wysmażane i ... i prze-
cedzane przez sito ... [...] herbatę sie ro...
no ... na przezie^mbienie jak jes ... (Józwin);
to makaron chyba ... [...] moⁿke pszenno^m
przesiewam przez sito ... w środek robie do-
łek ... wbijam jajka ... zagniatam ciasto ...
(Krągola).

SIWEK – rzecz., ‘koń siwy’: (Józwin).

SIWY – przym. 1 ‘będący koloru popiołu’:
piołun ... [...] roślina taka ... srebrno-siwa
... (Krągola); no wróbel jest siwy ... mały
dzióbek ... (Golina); 2. ‘o maści konia: ma-
jący białe włosy w wyniku starzenia się’:

[Maści koni:] siwe kary gniady ... (Golina);
(Święcia).

SKAB > SCHAB.

SKAKAĆ – czas., ‘odbijając się na nogach,
odrywać się od podłoża’: hodowlane i duże
i skacze? ... i skacze zwierze i ma d^lugie uszy
... skacze świnia nie ... koziółek? koziół?...
(Modła); skacze i ma długie uszy? ... a no to
zajoⁿc ... (Janów).

SKALECZYĆ SIE > (KALECZYĆ SIE).

SKIBA – rzecz., ‘pasek gleby odcinany i od-
kładany przez pług’: miedza ... jes to taka
... czszydzieści czterdzieści centymetrów ...
niezaoranej ziemi ... dziełoⁿc ... jeden pas
... ziemi ... od drugiego ... no to znaczy sie
so^msiad dzieli swoje ... tak? ... [...] no ... i to
... tam nad każdej takiej ... wiesz ... a żeby
jeszcze nie wje... tak zwane orywanie się ...
bo jak orał ... przedtem końmi ... no to za-
jechał to^m jedno^m skibe ... [...] no i już tó^m
... ziemie zakosił jedno^m sss...kibe na swoje
pole ... prawda? ... [...] wieⁿc żeby tego nie
robił ... to były tak zwane ... dzikie właśnie
te śliwki ... i dzikie gruszki wsadzane ...
(Kazimierz Biskupi).

SKLEP – rzecz., 1. ‘miejsce, w którym moż-
na nabyć różne produkty’: ziemniaki prze-
chowuje sie przeważnie w kopcach ... lub
w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki
inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywa-
ne w chłodniach bo wyⁿdruj^m sobie ładnie
ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rol-
nictwie so^m przeczszymywane w kopcach
... a kopce to były wkopywane tak na metr
w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane
słomo^m i zimió^m na wi^orzku i od... i robio-
ne były odwieczniki do powieczsza żeby nie
miały za goróⁿco tylko chłodno ... tak było

przechowywane przechowywane były w tym sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] sama brytfanna rynienka ... [R2:] a jo to z Rusków wieziałam ... [R1:] słuchaj ona to ma ... rosyjski wynalazek ... ale teraz to so^m takie żeliwne ... cieⁿżkie ... [...] ale w sklepie teraz so^m to kosztują ... (Golina); w sklepie mjeⁿsnym ... (Budziśław Kościelny); [Jatka to] sklep mjeⁿsny ... (Budziśław Kościelny); [Kupuję] w sklepie mieⁿsnym ... czy na stoisku mieⁿsnym ... w weⁿdliniars...kim o! ... (Sompolno); no mieⁿso kupuje się w masarni albo w sklepie ... (Rychwał); [Mięso się kupuje] no w sklepie ... mieⁿsnym ... (Podgórze); no to właśnie [jatką] był kiedyś dawno nazywany tak sklep z mieⁿsem ... (Podgórze); [Jatka] to jes ten sklep ... inaczej mówioⁿc do rzeźnika ... (Konin); no najczeⁿściej kupujemy w sklepie dzisiaj kurczaki ... kury ... geⁿsi ... kaczki ... no takie ... (Konin); [Mięso się kupuje?] [R1:] w sklepie ... [R2:] no ale to ... kiedyś to były ... [R1:] jatki ... jatki mówili ... [...] na sklep miyⁿsny mówili jatka ... nie? ... że szła się do rz... albo do rzeźnika albo jat... do jatki ... z jatki coś się kupowało ... był sklep po prostu miyⁿsny ... (Golina); [R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają tam ... czyli zabijają ... i ... [R2:] no i robió^m wydłiny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerobiałó^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jez ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzyna ... nie wiem ... (Golina); [W sklepie najczęściej kupuje się] no z indyka ... najczyⁿściej to jes ... [...] kury ... ale możesz kaczke i możesz kupić tero indyka i ... kuropatwy nawet w sklepach też

majó^m ... [...] o! gyⁿsi ... (Golina); żurek to ... na wrzoⁿco^m wodę wlewam właśnie ten zakwa... zaczyn taki ... kupuje w sklepie no tego nigdy tak żeżmy nie gotowali ale teraz to kupuje w sklepie ten w butelce taki żurek no ... i wlewam ... (Stawiszyn); kupny chleb ... chleb ze sklepu ... (Milew); w sklepie to były różne rodzaje chleba ... żytni pszenney ... (Golina); nie umiem tego [=żurku] zrobić ale coś się ... chyba gotuje ... się białó^m kielbase ... i na tym wywarze dolewa się ekstra zakwas kupiony ze sklepu ... (Wilczyn); [Na weselu podaje się] wino ... wódke ... a teraz też wprowadza się ... wódke takó^m kupiono^m w państwowych sklepach a teraz ... bardzo czeⁿsto ... w... wpro... przynosi się również ... czy... samogon ... (Borowo); żurek ... kupuje w sklepie ... (Golina); [Na targu handluje] sprzedawca no ... bo tyn co w takie kramy ma te sklepy to kramarz ... (Józwin); no to so^m kramarze tak zwani bo handlujo^m na targu ... bo w sklepie to jest ekspedient a tam to so^m kramarze ... nie? ... (Kragola); siatka ... [...] do noszenia ... warzyw ... teraz też już só^m powieszono ... [...] no ... a kiedyś się nosiło pó[ł] sie zgubiło ... [...] nieroz tam wyleciało a co myślisz? ... kiedyś nie było tam toreb tylko te siatki się ze siatkó^m szła do sklepu ... chleb nie wylecioł ... to najwa[żniejsze] ... bieda była to ... (Pogorzałki); pokrzywa jes ... baardzo dobra ... na przykład ... powiem ci tak ... wczesno^m wiosno^m ... jak wychodzó^m maleńkie pokrzywy ... które majo^m po dwa czszy centymetry ... one ... tak ... w naszej gwarze ... nazywają^m się ... żgawki ... [...] i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatke do każdego ... obiadu ... ona jes bardzo pożywna ... czyści jelita ... żołoⁿdek wszystko ... a ... później ... to można ... pić tak samo napary z pokrzyw ... suszonych ... a najlepiej by było ... samemu je suszyć a nie kupować ... w sklepach ...

(Kazimierz Biskupi); [R1:] *no u nas ja ni pamieⁿtam żeby u nas był skup warzyw ... żeby w moim tym to nie pamiⁿtam ... skup jajek to był ... to wiem jak był sklep i sie chodziło z jajkami no to w sklepie skupywali jajka ... ale o warzywach nigdy tu nie słyszałam ... być może gdzieś tam w Koninie ...* [R2:] *sie jajka wymieniało na inne produkty ...* (Paprotnia); *u nas to najwieⁿ-cej sie je karpia ... [...]* *no jakie tam jeszcze ... mientaje to też ryba jest ale to^t kupuje sie w sklepie już tam różowa ... ale jak żywe to karpia tylko kupujemy ... tołpyga ... tołpyga to jes^t taka już duża ryba ...* (Wyszyna);

2. ‘pomieszczenie przeznaczone do przechowywania opału lub żywności, znajdujące się poza domem; piwnica’: *sklep ... albo kopiec ...* (Ignacewo); (Golina);

3. ‘pomieszczenie przeznaczone do przechowywania opału lub żywności, znajdujące się pod budynkiem; piwnica’: *u mojej babci nazywało sie to sklepem i to było w kuchni w ... wycieⁿte w drewnianej podłodze ... i pod tymi deskami były ... był tam ... piasek ... i sie przechowywało właśnie ziemniaki ...* (Konin); *w niektórych gospodarstwach [piwnice] były oddzielnie a w niektórych domach to w ziemi były ... jak do jedziny to sie przechowywało w domu w takiej ... to sie nazywały sklepy domowe ... no ...* (Milew); *[Warzywa przez zimę przechowywano] w piwnicy lub w sklepie ... sklep jes to pomieszczenie które ... kiedyś ... budowano pod podłogom ... w pomieszczeniu ... w po po... pomieszczeniu zimnym ...* (Ignacewo).

SKLEPIENIE – rzecz., ‘łukowata wygięta górna ścianka jakiejś konstrukcji’: *piec chlebowy budowano zawsze w sieni starego domu ... w którym sie mieszkalo wygloⁿda to tak że ... on ma... miał dużo^m powierzchnie m[n]iej wieⁿcej ... no ... półtora metra*

na dwa ... ze sklepieniem ... pół...owalnym ... od góry ... no i ... i dźwiczki ... które po prostu pozwoliły ten ... no ... po rozpaleniu drewna ten z... zamknoⁿć żeby nabrał temperatury ... (Ignacewo); *piec chlebowy pobudowany był z cegły w kształcie prostopadłościanu w środku było sklepienie półokroⁿgle wyłożone cegło^m szamotowo^m a spód pieca ubity był z gliny otwór był zamykany dźwiczkami z blachy ... no koniec ...* (Rzgów).

SKLEPIK – rzecz., zdr., ‘miejsce, w którym można nabyć różne produkty’: *jatka to jes ... to jes taki punkt ... ja tak so[b]ie kojarze ... gdzie sprzedawano ... przy ... rzeźni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ...* (Sompolno).

SKLEPOWY – przym., ‘kupiony w sklepie’: (Ignacewo).

SKŁADAĆ – czas., ‘o kurze: znosić jajka w miejscu wyznaczonym przez człowieka’: [Kura] *w kurniku składa jajka ...* (Milew); [Kura] *znosi te jajka ... składa je ... w ... gnieździe ...* (Borowo).

SKŁADOWAĆ – czas., ‘gromadzić i przechowywać’: *suszono ... go [=torf] ... i ... składowano po wysuszeniu jako opał ...* (Ignacewo); *te kopce ... były zbudowane z desek ... i ładnie były takie podpiwniczone był taki dół i były dźwiczki zrobione tam były składowane właśnie i nawet słoiki z mieⁿsem bo nie było lodówek wtedy i wszystkie warzywa różne rzeczy takie sie robiło ...* (Kolonja Wilczogóra).

SKÓRA – rzecz., 1. ‘zewnątrzną powłoką ciała zwierząt’: *czszeba je [ozory] sparzyć ... i ... zdjoⁿć skórę z... wierchnio^m z ozora*

... (Ignacewo); *jak sie zabijało [świnie] to najpi^{er}w musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... potem gotujoⁿco^m wodo^m sie wodo^m polywało sierś i sie skrobało ... i sie skrobało i ta sierś ... sie wycierało i nie było tej sierści ... nie? ... i to była gładka skóra ... (Kolonja Wilczogóra); kaszanke sie robi z głowy świniaka ... ze skóry świniaka ... z kaszy ... i z krwi świniaka ... (Budzisław Kościelny); krew ze własnje ze świni i te ... odpady takie jak woⁿtroba czy płuca ... razem wszystko można ... woⁿtrobe ... [...] serce w kostke pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ... (Milew); [R1:] no musisz zabić kure ... łeb ucióⁿdź ji ... kurze ... [R2:] oskubać ... [R1:] i późni weźniesz wode zagotujesz ... i wyłóⁿczysz tó^m wode ... i ... kładziesz w garnek ... [R2:] na minute ... [R1:] wode nalejesz w garneg i zaparosz [...] i skubiesz ... [...] no ... żeby sie późni ... nie zaparzyła ta woda bo ci ze skóró^m odejdzie wszystko ... (Golina); brzuchowina to jes^t czeⁿś^ć ciała skóry która znajduje sie pod brzuchem ... (Posada); kure sie opalało żeby nie było po oskubaniu zostawały jeszcze takie cienkie włoski na na skórze kury wieⁿc to sie opalało żeby żeby tych włosków nie było w trakcie gotowania żeby one tam nie nie wychodziły do rosółu czy coś takiego ... (Janów); 2. ‘zewnętrzna, twarda powierzchnia pni i gałęzi drzew – kora’: [R1:] dobrym drzewem trzea było [palić w wędzarni] ... olszowym najwieⁿcej ... [R2:] bez skóry ... (Milew).*

SKÓRKA – rzecz., 1. zdr. ‘zewnętrzna powłoka ciała zwierząt’: zimne nóżki ... [...] gotuje sie ... nogi ... świnki ... do mieⁿkości obiera dodaje sie ... dodaje sie do tego ... warzywa ... i ... one ... pod wpływem z... zawartości ka... galarety ... w skórce ... z tych nówek po prostu ... geⁿstniejo^m ...

w zimne^yj temperaturze dlatego nazywajo^m sie zimne nóżki ... (Ignacewo); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone d^luższe mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszyst^ko trzymało i sie przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przycisnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); 2. ‘delikatna, cienka błonka na niektórych warzywach, owocach i grzybach’: ale so^m takie grzyby jak maślaki które niestety majo^m tako^m na kapeluszu ... tako^m ślizgo^m maść ... maź i to^m maść po prostu ścioⁿga sie z tako^m jakby skórko^m tego kapelusza ... (Wilczyn).

SKREⁿCIĆ > KREⁿCIĆ.

SKROBAĆ – OSKROBAĆ – ZESKROBAĆ – czas., ‘poprzez zdrapywanie czyścić z sierści lub łusek skórę zabitego zwierzęcia’: najpi^{er}w świnkę sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... (Rychwał); (Milew); [R1:] no i potem jak ... tegó aż ... wode sie zagotowało i ... polewałaś [zabita świnię] po ty sierści ... [R2:] po kawolku i skrobałeś ... [R1:] i skrobołeś ... (Golina); okoń to tyż jes^t taki podobny do płotki tylko troszke jes^t weⁿższy bardzo cieⁿżko sie go skrobie ... (Główiew); oskrobać ... (Konin); (Rzgów); *jak sie zabijało [świnie] to najpi^{er}w musiało być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... potem gotujoⁿco^m wodo^m sie wodo^m polywało sierś i sie skrobało ... i sie skrobało i ta sierś ... sie wycierało i nie było tej sierści ... nie? (Kolonja Wilczogóra); sierś ... [...] należy ... oparzydź i oskrobać ... (Wardężyn); (Budzisław Kościelny); *jak tó^m sierś sie już ... [...] jak wzięł jo^m zabił krew upuścił**

... [...] i oskrobołeś ... i dopiero jó^m [=świę-
nię] na tyn kry^mpulec do góry podnosiłeś ...
(Golina).

SKRZECZEĆ – czas., ‘o kurze: wydawać
charakterystyczny głos’: [Kura] skrzecze ...
(Milew).

SKRZEKORAĆ – czas., ‘o kurze: wydawać
charakterystyczny głos’: [Kura] skrzekorze
... (Konin); (Rychwał).

SKRZEKOT – rzecz., ‘charakterystyczny
głos kury, który ta wydaje po zniesieniu
jajka’: to wydaje skrzekot ... (Podgór).

SKRZEKOTAĆ – czas., ‘o kurze: wydawać
charakterystyczny głos’: no to kura skrzeko-
cze ... (Rychwał).

SKRZEPNIE^ŃCIE – rzecz., ‘stwardnienie,
zgęstnienie w wyniku ochłodzenia’: no wieⁿc
upuszczano krew do jakiegoś ... przystosowa-
nego naczynia ... i ... przed skrzepnieⁿciem
... no to ... czsza było ... dolać octu ... żeby ta
kref nie była skrzepnieⁿta ... (Konin).

SKRZEPNO^ŃĆ > KRZEPNO^ŃĆ.

SKRZYDEŁKO – rzecz., ‘część ciała kury
lub innego ptaka domowego, którą zwie-
rzę macha, chcąc wznieść się w powietrze;
przez ludzi wykorzystywana w celach spo-
żywczych’: [Najczęściej kupuje się] kurcza-
ki ... czyli udka ... skrzydełka ... pierś czyli
filet ... no i coś na rosół ... (Budziśław Ko-
ścielny); [Kurczaka] dzieli się na skrzydełka
osobno udka ... piersi no i tam jest kuper
i plecy ... drobne częⁿści się bierze na rosół
a grube się bierze do upieczenia ... (Budzi-
śław Kościelny); częⁿż rosółowa to jes ta ...
górna częⁿś ... naste^mpnie ... udka ... osob-
no ... skrzydełka osobno ... cz... mówiłem

o tej ... rosółowej czyli ten korpus ... a ...
no i wyjmuję się ... odzyskuje się jeszcze
... płuuu... piersi ... nie? ... można osobno
można z tego robidź jakieś kot... s... kotle-
ty ... schabowe ... czy coś takigo ... tam ...
(Sompolno); no porcuje się kure na udko
skrzydełko ćwiartke ... pierś ... (Podgór);
możemy ... skrzydełka oddzielnie ... udka
oddzielnie ... nóżki oddzielnie ... no i ... to
co ... w środku ... piersi ... z kurczaka ...
możemy też wyjoⁿć też poporcjować ... no
... jak kto woli można cało^m kure ugotować
... można ... jo^m poporcjować ... (Konin);
no to ... piersi inaczej i skrzydełka inaczej ...
i te giczki czy jak tam nóżki inaczej ... [...]
jedno jest do pieczenia drugie na ... na goto-
wania na rosół się nadaje ... ale raczej kur-
czaka mieⁿso to się wszystko nadaje na ... do
rosołu ... (Milew); [Kurę dzielimy] [R1:] na
udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka
... skrzydełka ... [...] no wóⁿtroba wszystko
to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... wóⁿ-
troba serce ... żołoⁿdek ... [...] przede no
kuper to wszystko ... (Golina); no i później
... jak ten farsz masz zrobiony to m... mie-
lono^m woⁿtróbke ... wi... mielony boczek ...
odrobina cebuli ... najlepiej startce ... starte
na tarce ... później jeszcze no sól pieprz ma-
jeranek i tak dalej i tak dalej ... przyprawy
... no i to napychasz do środka ... zaszywasz
... bo z ... jakbyś ... szpilkami przypinała ...
to ten tłuszcz i ten farsz by wszystek wyleciał
... a tak ... ten smak znaczy się ten sok ...
z tego ... a tak to zaszywasz bardzo geⁿściut-
ko ... szyjke odwalasz ... skrzydełka do ... te
lotki pierwsze ucinasz ... tak? ... (Kazimierz
Biskupi).

SKRZYDŁO, SZKRZYDŁO – rzecz., ‘część
ciała kury lub innego ptaka domowego,
którą zwierzę macha, chcąc wznieść się
w powietrze; przez ludzi wykorzystywana
w celach spożywczych’: kaczka ... ona ma

tako^m super właściwość że ona ten tłuszcz sobie rozprowadza ... i on zabez... zabezpiecza przed ... wchłanianiem wody w jej skrzydła ... (Wilczyn); [Ptak] no lata! ... przy pomocy skrzydeł ... (Borowo); a wiysz co? te guły to chyba właśnie jes^t ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty jes^t i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tak^m głowę cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); ptak ma skrzydła ... fruwa ... (Krągola); [Ptak] skrzydłami fajto ... (Wyszyna); só^m i duże jaszcz^mbie i só^m te mniejsze to nazywajó^m sie myszo... myszolowy ... małe ... duże rozpieⁿtość sz^krzydeł i szybko fruwa w powietrzu a jak zobaczy jako^ms zdobyć z wysokości to od razu pionowo peⁿdzi na dół po to^m zdobyć ... (Jaroszewice); [Jastrząb to] no taki wielki szary ptak też ma taki zaostzony o... ten nos i szerokie szerokie skrzydła ... (Nowa Wieś) [Ptak] kołysze skrzydłami i lata ... (Józwin); jaszcz^mb wygłoⁿda jes^t szary duża rozpieⁿtość skrzydeł i ... duże duże pazury i dziób bardzo taki na hak ... (Józwin).

SKRZYNIA – rzecz., ‘pojemnik zbity z desek lub wykonany z tworzywa sztucznego służący do przechowywania’: skrzynia ... (Konin); (Ignacewo).

SKRZYNKĄ – rzecz., ‘pojemnik zbity z desek lub wykonany z tworzywa sztucznego służący do przechowywania’: było takie pudelko ... pudło ... skrzynka ... no i to sie otwierało z... z dou do góry i sie wysypywało ... tam weⁿgiel i kawałek dźrzewa na rozpałke i sie zakrywało do... i to sie... służyło za siedzynie nawet przy piecu ... (Kolonja Wilczogóra); kista to inaczej ... skrzynka ... (Golina).

SKUP – rzecz., ‘punkt, w którym kupuje się od wielu producentów i właścicieli ich

towary’: [Tutaj] nie było skupu warzyw ... (Borowo); [Dawniej tu] nie było mleczarni były tylko ... jak gdyby takie skupy mleka ... (Borowo); w gminie Stare Miasto był skup [mięsa] ... (Główiew); [Do skupu] no sprzedawano na no żyw... świnki wozili i krówki ... (Główiew); w Kazimierzu Biskupim był skup mieⁿsa ... [...] [sprzedawano] opasy bydło ... (Józwin); [Skup] mieⁿsa nie ale ży... żywe ... żywca ... żywych zwierzoⁿ[t] to był [tutaj] ... (Święcia); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaki cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wyncy wy... korzystne jak teraz ... (Krągola); [Skup był] w Kramsku ... [sprzedawano] przeważnie świnię ... (Pogorzalki); był skup jabłek ... tak ... w Koninie ... w winiarni to skupują^m jabłka ... albo w Tuliszkowie ... (Krągola); nie nie było [w okolicy] skupu warzyw ... (Grzymiszew); [Skup mięsa] w geesie był ... (Golina); każdy gospodarz ... siał tylko tyle warzyw ... ile on poczszebował ... dlatego że ... przeważnie każdy ... no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawałek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy.. pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ... no i oni każdy ... sie starał ... mieć warzywa dla siebie ... prawda? ... no ... i ... to ... kochanie nie było takiego tag jak teraz że ... jedziesz do skupu czy idziesz na bazar kupujesz pełen koszyczek najładniejszych najpieⁿkniejszych warzyw ... tylko po prostu no ... jeżeli miałas tam jakiegoś kogoś znajomego ... było ... w Kazimierzu tutaj dwóch chyba takich co ... h... trudnili sie handlem ... sprzedawaniem warzyw z ogrodu ... no było to bardzo miłe bo zamówiłaś poszłaś kupiłaś ogórki do kwaszenia kapuste ... no i takie jeszcze

inne inne marchewki i ... i to... i tak dalej ... (Kazimierz Biskupi); w Władysławowie był skup warzyw ... (Wyszyna); [R1:] no u nas ja ni pamieⁿtam żeby u nas był skup warzyw ... żeby w moim tym to nie pamiⁿtam ... skup jajek to był ... to wiem jak był sklep i sie chodziło z jajkami no to w sklepie skupywali jajka ... ale o warzywach nigdy tu nie sły-szałam ... być może gdzieś tam w Koninie ... [R2:] sie jajka wymieniało na inne produkty ... (Paprotnia); no nie pamieⁿtam żeby tu taki skup warzyw był ... (Janów).

SKUPOWAĆ – czas., ‘kupować od wielu właścicieli ich produkty’: *był skup jabłek ... tak ... w Koninie ... w winiarni to skupujo^m jabłka ... albo w Tuliszkowie ... (Krągola); i z tó^m kano^m wystawiało sie do wozaka który odwoził ... mleko do mleczarni bo ... przed-tem były takie punkty które skupowały mleko ... a później dopiero przychodziły duże sa-mochody i zabierały ... (Kazimierz Biskupi).*

SKUPYWAĆ – czas., ‘kupować od wielu właścicieli ich produkty’: *w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... (Krągola); [R1:] no u nas ja ni pamieⁿtam żeby u nas był skup warzyw ... żeby w moim tym to nie pamiⁿtam ... skup jajek to był ... to wiem jak był sklep i sie chodziło z jajkami no to w sklepie skupywali jajka ... [...] [R2:] sie jajka wymieniało na inne produkty ... (Paprotnia).*

SŁABY – przym., ‘niemający energii, sił fizycznych’: *no ne no człowiek słaby i ma kaca na drugi dzień ... (Główek); człowiek jest^s słaby no ... (Krągola); kawka słaba jest lura ... (Krągola); słabo herbata może być ... (Golina).*

SŁOMA, SŁÓMA – rzecz., ‘wysuszone źdźbła zbóż, używane po wymłóceniu m.in. jako

podściółka lub w kopcach’: *kopce ... [...] wy-kopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wyspane ziemniaki^o okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczajo^m ... kielki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^o ... w polu ... (Konin); zimo^m to jak było miejsce to w piwnicach tro-che a reszta to były na zimie takie kopce sy-pane takie wiesz ... pare ziemniaków i były okrywane na zimie słomo^m zim... tymy ... zimió^m i łyⁿtami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); mówie ci że tó^m zimió^m łyⁿtami najpi^rrw była ta słoma ... słomó^m przykryte te zimniaki potem łyⁿtami zaż jeszcze zimió^m ... żeby nie zmarzła i takie kopce były długie ... (Maliniec); kopiec ... [...] przykrywane so^m słom^o a potem ziemio^m ... (Rychwał); kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wysypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomó^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmar-zły ... (Ignacewo); kopiec jest to przyzma usypana z ziemniaków przykryta słomó^m i b... obrzucona ziemio^m ... (Rzgów); ziemniaki przechowuje sie przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak sie mówi ... so^m przechowywa-ne w chłodniach bo wyⁿdrujóm sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczszymywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyśció-łane słomó^m i przykrywane słomó^m i zimió^m na wi^rrzku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goró^oco tylko chłodno ... tak było przechowywane przecho-wywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wil-czogóra); [Ziemniaki] przechowywało sie na zime ... w takim kopcu okrytym słomó^m i ziemio^m i później sie je gotowało ... (Budzi-*

... sie kroji na drobne kawałki ... i sie smaży w dużym garku ... potem sie odcedza ... jak sie chce podzielić to sie odcedza ten szmalec od tych skwarków ... (Milew); [Na smalec] to sie wytapia ... słonine zwierzeⁿco^m ... (Janów); wiem że to [=robienie smalcu] jest bardzo czasochłonne i bardzo śmierdzi ... otóż wytapia sie chyba słonine i trzeba to mieszać żeby sie to nie przypaliło ... i to trwa ileś godzin ... (Wilczyn); no po prosotu wytapia sie ... słonine o i i i i i można to to i i to zb... jes^t smalec i skwarki ... można skwarki od...separować do jakiś tam innych celów a sam smalec to jest najbardziej chyba ka... kaloryczne ... (Rosocha); [Chabas] to to to to to jes^t generalnie to można powiedzieć mieⁿso a głównie mieⁿso tłuste a a nawet słonina ... no zależy jak kto co tam do czego ... (Rosocha); [R1:] skwarki to so^m pozostałości po słoninie ... [...] ale ... jeszcze z tych skwarków właśnie potem przemielonych ciastka sie robiło ... [R2:] też ... no ... [R1:] ciasta przez maszynke kreⁿcone ... to były z tych skwarków ... [R2:] dodawało sie ... no ... [Mąki tam trzeba było dodać?] [R2:] tego to ja nie ale wiem że robili ... [R1:] nie pytej mi sie ale wiem że przez maszynke kreⁿcone takie ... ale wiym że to z tych skwarków robili ... z tego smalcu ... i takie ... to wychodziły ci takie ... o! ... [R2:] do maszynki od mieⁿsa była takie coś ... taka siateczka ... [R1:] i takie ciasteczka ci wychodziły ... teraz ... teraz możesz to kupić ... bo teraz so^m ... te te ciastka ale óne so^m drogie i one so^m bardzo dobre te kruche ciastka ... (Golina); [Okrasa to] słonina ... (Rychwał); [Okrasa] jes to ... słonina lub boczek ... stosowany do ... do z... różnego rodzaju zup ... (Ignacewo); skwarki ... [...] [to] wysmażane ... kawałki słoniny lub sadła ... (Ignacewo); smalec ... lub ... szmalec ... obydwie odmiany so^m poprawne ... [...] prz... wysmaża się słonine lu... pomiesza...

naczy ... wymieszano^m z boczkiem ... i dodaje przyprawy ... (Ignacewo); okrasa to jest słonina z ze świni ... (Rzgów); skwarki ... [...] [to] słonina zesmażona boczek zesmażany ... (Rzgów); [Na] smalec ... [...] kroji sie w kosteczke słonine lub boczek i smaży sie na wolnym ogniu mieszajoⁿc żeby sie nie przypaliło ... (Rzgów); [Na smalec] topi sie słonine ... smaży ... no i właśnie smaży sie odcedzo potym przez skwarki do tego osobno tłosz... tłuszcz idzie osobno to znaczy sie oliwa ... to stwardnieje później i to wszystko sie przelewo do gor... słoików czy do czegoś i ... (Kolonja Wilczogóra); to właśnie było kiedyś ... okrasa to mówili na ... słonine ... (Wardężyn); topióⁿc słonine ... odlewa sie skwarki ... zostawia sie sam ... wywar ... tłuszczu ... no ... i to po... powstaje smalec ... i skwarki ... (Wardężyn); okrasa ... [...] to znaczy słonina tłuszcz ... (Dąbrowica); skwarki to so^m zesmażone kawałki słoniny ... (Dąbrowica); [Podział świni:] no ... z górnej czeⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej czeⁿści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej czeⁿści tych nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta czeⁿś ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej czeⁿści ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); kiełbasy? ... tu troche bede wiedział bo ... sam robiłem to ... sie bierze ... czeⁿś ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... to^m ... górno^m czeⁿś ... i ... troche ... tłustego może być podgarle może być s... troche słoniny ... tak że ... gdzieś jakieś ... osiemdziesioⁿt procent tego mieⁿsa ... a ... dwajścia ... na przykład ... tego tustego ... lub jeszcze dodajo^m ... troche wołowiny ... ale powiedzmy ... ta ... wieprzowina ... łopatka ... mieⁿso z łopatki ... słonina ... i ... mieli sie to na drobne ... nie za drobno ...

na takim grubym sicie ... lub tak zwanym szarpaku ... (Sompolno); oddzielić słoninę mieⁿso osobno ... (Milew); słonina? to ja zawsze mówiłam słonina ale jakoś to mówili jeszcze ... sadło? nie sadło to jest sadło ... no słonina no nie wi^m jak to sie na to mówiło ... [...] okrasa to jest właśnie ta słonina jakieś sadło jakieś tłuszcze takie pochodzenia zwierzeⁿcego ... (Stawiszyn); [Okrasa] no to jest słonina ... (Milew); [Okrasa] no to taka właśnie słonina ... (Golina); [Skwarki] no troszke wieⁿksze niż skwareczki ... czeⁿści słoniny ... (Golina); nie wiem jak sie no ... mówiło na słoninę ... sadelko ... (Wilczyn); okrasa ... okrościć po prostu pożywienie ... okrasa ... czyli ... chociaż inaczej też okrasa właśnie sie mówiło na to^m słoninę zwierzeⁿco^m ... (Janów); to so^m skwarki ... [...] wysmażona słonina ... (Rosocha); z ziemniaków ... czsze... ziemniaki czszeba uczszec na ... tartce na takó^m ... mase ... naste^mpnie czszeba ... jó^m ... dosolić doprawić ... można troche ... prze... przepuścić... odsoⁿczyć wodę ... do... dołożyć troche moⁿki ... drożdży ... no i w... w... na spód brytfanny położyć ... plastry słoniny ... na to to^m prz... wyrobioną masę ... ugładzić ... na wierzch też można słoniny ... plasterki położyć ... i ... zapiekać to w piekarniku ... po ... kiedy ... ten pyrczok dostanie takó^m skorupkę ... bronzowó^m to sie wys... wys... tawia go z piekarnika schładza i sie je ... (Borowo); [Żeby zrobić] smalec słoninę kroi sie drobno i topi jo^m sie w garⁿku ... (Posada); smalec sie przetapia ... w słoninie ... w rondlu ... i potem odcedza sie i jest ... nie? ... te skwarki od^dzielnie i ... (Modła); [R1:] topi sie słoninę ... [R2:] ze słon... tak słoninę sie wytapia ... no nie? ... kroi sie to w kosteczke i ... no tu ... na ... tym sie podgrzewa i ona sie tobi i z tego powstaje smalec ... no nie? ... i to jest tak o! ... (Paprotnia); [Na smalec] no to wytapia sie s... słoninę wieprzowo^m kroi sie jo^m w kostke i wytapia

na goróⁿcym no na ogniu lub zmiele w maszynce i wtedy beⁿdo^m te skwarki jak to sie mówi beⁿdo^m drobne ... (Janów); 29.

SŁONINKA – rzecz., ‘tłuszcz pod skórą świni wykorzystywany jako produkt spożywczy’: no kupuje sie słoninę i bierze sie do gara troszke podlewa i sie smaży aż zrobio^m sie skwareczki a biało^m czeⁿść to smalec ... tłuszcz ... (Golina); a grochówkę no to sie ... nastrugało sie kartofli i w kosteczke ładnie no i wz... jak tam włożyło sie go garⁿczka groch sie ugotowało i tego włożyło sie znowuż tyń groch do do do tych kartofli no i tam słoninko^m sie okrośliło i i był obiad ... (Główiew); przygotowywałam smalec ... biały czyli ... przetapiałam słoninę dodawałam sól pieprz ... i właśnie te skwareczki ... troche cebulki ... i robiliśmy jeszcze szary smalec ... te ... to te skwarki które sie nam wytopiły mieliliśmy przez maszynkę i to wszystko połoⁿczyliśmy i to był nasz szary smalec ... [...] ja lubie ... i biały i szary ... (Konin); [R1:] rolady ... [...] no kładzie si... rozbija sie miyⁿso ... i sie ... kłaś... może ogórka kawołek słoninki ... zależy bo i ... musztardó^m smarujó^m ... zależy jakie i z czym ... mogó^m być z wołowiny wy... teraz to i robió^m ... z piersi z kurczaka i ... to już wiyⁿcy dewolaje sie nazywajó^m ... nie? ... ale jag roladka to ... przeważnie z wołowiny ... i kawołeczek ogórka kawołek słoniny ... niktó^{rzy} musztardó^m smarujó^m jeszcze ... i zawijoż i to późni opiekosz ... [...] no możesz spióⁿć tym ale jak ... obtoczysz w tym ... [R2:] ni... nitko^m można ... [R1:] a gdzie?! ... nitko^m ... tero to só^m te wykalaczki takie gdzie sie ... robi ... ale ... jak ... dobrze sie tak ... przycisnie i ob...toczysz w bułce i ob-smażysz ... (Golina); skwarki ... [...] no to so^m kawałki to co było do góry jak to so^m takie kawałki słoninki mogły być kawałki sadła wiesz takie malutkie i to tak sie okrasza-

ło ziemniaki ... (Stawiszyn); *jak ten kwas ... ten żurek jest już kwaśny ... to wtedy się gotuje żurek na wodzie i ... i tam się doprawia solo^m i majerankiem można ... i potem cebulke przesmażyć z tym ... ze skwarkami ze słoninki ... to się okrasza i z ziemniakami najlepiej jeść ... (Milew); kaszok to jest kasza ze słoninko^m zapiekana na blasze w piekarniku ... z przyprawami ... (Posada); [R1:] *topi się słonine ... [R2:] ze słon... tak słoninke się wytapia ... no nie? ... kroi się to w kosteczkę i ... no tu ... na ... tym się podgrzewa i ona się tobi i z tego powstaje smalec ... no nie? ... i to jest tak o! ... (Paprotnia); [R1:] no nadzienie od kaczki to ... składa się z woⁿtrótki i mielonego mieⁿska troszke słoninki i to się wszys^tko ... [R2:] jajeczko można wbić ... [R1:] to tak to się wszys^tko ... [R2:] wyrobi ... [R1:] przyprawi przyprawami wyrabia się no i się kaczke nadziewa i potem kaczke się zaprawia ładnie i nadziewamy i pieczemy kaczke ... (Krągola).**

SŁOŃCE, SŁOŃCE – rzecz., ‘światło wysyłane przez najbliższą Ziemi gwiazdę’: *no no czeć pod słońce podnosi [jajko] ... to jak byⁿdzie stare to już wysycha mniej ... a mu świeże jak jest to jest pełne wieⁿcyj ... (Milew); orzechy [przechowujemy] przez zime jak zbieramy to troszeczke suszymy słońcu latem i przechowuje się je w koszyku albo można przechowywać w kartonie żeby miały świeży doste^mp powietrza ... bo suszymy w kotłowni na piecach weⁿglowych ... (Ruda); to się rwie modraczki ... obiera się sam kwiat ... sypie się do butelki zalewa się wodo^m cukrym i się sy... kładzie na słońcu i po kilku dniach jest wino ... (Józwin); [R1:] o to że z modraków to się zrywało same te płatki od modraków w... kładło się w butelkę czy w słoik i to się zalywało ... [...] cukrym i wodó^m się zalało i to musiało ileś tam odstać ... [R2:] taaa^k ze sześć tygodni ...*

[R1:] *i przeważnie się stawiało w oknie żeby pod słońce było żeby to puściło ładnie ... (Jaroszewice).*

SŁÓMA > SŁOMA.

SŁOŃCE > SŁOŃCE.

SMOLNY – przym., ‘tu: zawierający żywicę’: *to znaczy ... weⁿdzić musimy dźrzewem ... ale ... nie ... smolnym tylko liściastym ... (Wardężyn).*

SMUKŁY – przym., ‘wysoki i chudy’: [Czarny łepiek jest] *dość smukły ... (Golina); sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... (Wilczyn); kuna jest chyba mniejsza od łasicy i też ale ona też jest taka ciemna ciemnobroⁿzowa albo czarna też jest taka bardzo długa ma taki długi ogon taka smukła jest że się przeciśnie przez każdo^m to^m ... (Nowa Wieś).*

SMYK – rzecz., ‘małe dziecko’: *no zdarzało się to ale jak to nazywało ... no ... zwykle tego kradzione [jabłko] akurat u takich smyków to lep^vj smakowały tego niż niż ... [...] no szaber to raczej coś poważniejsze na szaber to zaraz po wojnie to się jeździło ... no na na na poni^emieckie ... (Rosocha).*

SNOPEK – rzecz., ‘związane ścięte zboże lub słoma (dawniej w postaci pęku, później – kostki)’: [R1:] *to była ... w snopkach ... kiedyś była w snopkach ... [R2:] ale teraz to jak? ... [R1:] z bali też roszczoⁿsajo^m ... ale kiedyś to tak się te słopki snopki kładło jedyn przy drugim ... [...] roszczo... to znaczy roszczoⁿsane ... nie? ... [R2:] grubo ... była ta słoma długa a teraz to jest potargana ale jag jest zwiniⁿto ... to oftnie ... to takie płaty idó^m ... nie? ... i tymi płatami przykrywają^m kopce ... (Golina).*

SODA – rzecz., ‘biały proszek mający właściwości czyszczące i spulchniające’: [Na kaca] *no to s... sodke sie rozpuszczało w wodzie ... soda oczyszczono^m i sode sie piło ...* (Nowa Wieś); [Na kaca trzeba] *wypić sode oczyszczono^m ...* (Józwin).

SODKA – rzecz., ‘biały proszek mający właściwości czyszczące i spulchniające’: *nie wiem no i sodke pili z wodo^m i wode od ogórków wszys^{ko} robili aby nie było tego kaca ...* (Główiew); [Na kaca] *no to s... sodke sie rozpuszczało w wodzie ... soda oczyszczono^m i sode sie piło ...* (Nowa Wieś); *piernik robi sie z jaj moⁿki cukru miodu mleka oleju sodki kakao przyprawy do piernika konfitury dżemu orzechów ...* (Posada).

SOKÓŁ – rzecz., ‘drapieżny ptak o stalowoszarym upierzeniu (na brzuchu jasnoszarym w ciemne plamki), mający dziób i nogi koloru czarno-żółtego’: (Jaroszewice); *oj kurcze! sokół ... no sokół to jest pieⁿke nie zwie... pieⁿkny ptak ale jak ^on wygloⁿda ... sokoły ... so^m raczyj takie biało...siwe ...* (Golina); *sokół jes^t to so^m w ogóle ptaki drapieżne one so^m bardzo podobne do siebie bo chodzi o to że majo^m bardzo dużo^m rozpieⁿtość skrzydeł i też majo^m wszystkie nos taki zakończony ostrym tym wszys^{kie} majo^m szpony właściwie to one różnio^m sie tylko wielkościo^m ...* (Nowa Wieś); *sokół sokół to też jak coś w podobie jaszcz^em^{bia} ...* (Józwin); [Sokoły] *to te wieⁿksze ... jastrze^mbie ...* (Święcia).

SOPA, SZOPA – rzecz., ‘pomieszczenie na drewno, torf, węgiel lub narzędzia’: *szopa ...* (Rychwał); *może być sopa ... drewudnia ...* (Konin); *no też szopa ... inaczej było ... dzisiaj jest pod wiato^m ... ładnie w kostki ułożone drzewo ... a kedyś to było inaczyj ...* (Kolonja Wilczogóra); *pod budynka-*

mi ... w dawniejszych budynkach ... to po prostu była czeⁿś wydzielona pod schodami ... w dół schodzono ... była piwnica ... a te budowane ... to po prostu były ... osobno gdzieś przy szopach budowane ... (Janów); *szopa ...* (Dąbrowica); (Konin); (Maliniec); (Rzgów); *tu znowu mamy podobnom sytuacje jak drzewo weⁿgiel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak samo było magazynowane ... w szopie bo ... napierw był torf do palenia w piecu późni był drzewny weⁿgiel ... i drzewny weⁿgiel żeby był suchy do palenia to należało [w]iyⁿc go zakopcować żeby był suchutki do palenia w piecu ...* (Kolonja Wilczogóra); *szopa ...* (Rychwał); (Ignacewo); *torf kopano najczeⁿściej to na takich łoⁿkach i później formowano takie bryły ... i suszono i przechowywano w dom... w domu ... [...] w gospodarstwie w szopach ...* (Rzgów); (Kolonja Wilczogóra); *a wieⁿc tak ... kopano [torf] ... wyrabiano odpowiedniej wielkości i formatu ... potem sie suszyło i magazynowało sie gdzieś pod szopo^m bo to musi być suche ...* (Dąbrowica); *jeżeli [ziemniaki] były trzymane w jakiś szopach czy też garażach to na styropianie albo na jakimś drewnie i bardzo ciepło otulone ... z tego wzgleⁿdu że jak ziemniak zmarznie robi sie słodki ...* (Wilczyn); [Ziemniaki przechowywano] *no t... już mówie w jakiś stodołach garażach szopach ...* (Wilczyn).

SOR – rzecz., ‘samiec sarny’: *sarna no^ż to z... zwierze no to jes^t dziko żyjoⁿce ładnego uba... ubarwienia zwierze inteligentne no w... no to sor ma rogi a sarenka nie posiada rogów ...* (Jaroszewice); (Święcia).

SORN – rzecz., ‘samiec sarny’: (Paprotnia).

SORTOWAĆ – czas., ‘dzielić na klasy, kategorie’: [Ziemniaki z kopca] *sortuje sie ...* (Rychwał); (Wardężyn); *oddziałało sie*

słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ... (Ignacewo); [Ziemniaki po wyjęciu z kopca] przebiera sie sortuje sie ... (Rzgów).

SOS, SZOS – rzecz., ‘zawiesisty płyn stosowany jako dodatek do dań’: *sos ... zupe jakó^ms ... (Wilczyn); (Modła); [R1:] gotowane ozory sie przegotewuje ... w sosie krzanowym ... sie ... je ... pruży ... [R2:] co to znaczy że sie pruży? ... [R1:] to ... znaczy sie ... smaży ... i sie podlewa wodo^m i ... ale sie je ... najpierw ... w sosie krzanowym sie je ... namacza ... dużo chrzanu potrzebujo^m ... (Konin); [W tej okolicy gotuje się] przeważnie rosół ... zupe pomidorowo^m ogórkowo^m kapuśniak krupnik ... sosy ... (Dąbrowica); no zupe ziemniaczano^m można zrobić ... krychanki ... do sosu ... (Milew); no ja na przykład robie sałatke z makaronem ... gotuje makaron ... gotuje brokuł na parze z odrobinko^m masełka ... troche sole to^m wode ... czekam aż i makaron i brokuł wystygnie ... w mieⁿdzyczasie sobie kroje jajko które wcześniej ugotowałam ... ogórek zielony pomidor ... robie taki sos majonezowo-jogurtowy ... sól pieprz czosnek ... dużo czosnku ... no i potem jag już tak to w miare ten ... to wszystko ostygnie ... ten ... moge toⁿczyć składniki ... albo se moge jeszcze klopsiki z brokuła ... (Konin); na obiad sie jada zupe i ... i drugie danie ... [...] no zupa ... na przykład kapuśniak ... i potem ziemniaczki czy kasze i ... i polano^m sosem ... i kawałek mieⁿska ... (Milew); [chy]ba może taki sos szary sie robi ... ale nie wim ... no bo nieroz robió^m jajka takie ... w szarym sosie ... sarym ... wiyⁿcy w musztardowym mogó^m robić ... i to ... [...] robiż jakiś tam sos ... wode zagotujeż i za... zrobisz tó^m zasmażke ... nie? ... soli pieprzu wszyskiego ... i to taki sos zrobi sie ... i to taki szary soz*

jez i wrzucisz w to jajka i mosz ... zamiast miyⁿsa ... danie takie ... z szarym szosie ... (Golina); no to sie maczało ... chleb czy ziemniaki sie polewało sosem to było takie maczanie ... (Posada); pyzy na przykład ... czy czy co maczać w szosie czy? ... (Modła); w sosie ... (Janów); no to sie roztopia tłuszcz na przykład łyżke smalcu i łyżke moⁿki na patelce i to trzeba zasmażyć to sie mówi taki kolor im ciemniejsza zasmażka tym ciemniejszy beⁿdzie sos bo moⁿka ci sie beⁿdzie tak przypalać w tym tłuszczu ... (Nowa Wieś); do sosu dodajemy musztardy ... (Posada).

SOSNA – rzecz., ‘popularne drzewo iglaste o długich, cienkich igłach i kulistych, brązowych szyszkach’: *do tego [=syropu z młodych wypustków sosny] no sie ... zbiera ten ... ten płyn ... i sie za... zalewa sie cukrem i to jes służy na na kaszel na przezie^mbienie też ... nie? ... (Józwin); [Syrop z młodych wypustków sosny] zasypuje sie cukrem ... czeka się ... kil... jakiś czas ... służy do ... łagodzenia objawów kaszlu ... (Borowo); sosne to sie zbiera i sie zasypuje chyba cukrem ... (Krągola); z wypustków młody sosny to sie zrywa te czubeczki zalewa sie w tym w słoiczku i tam jakaś proporcja jest tylko nie pamieⁿtam i to zalewa sie spirytusem ileś musi to odstać i później na łyżeczke sie bierze i to służy jako lek ... (Jaroszewice); syrop przyrzoⁿdza sie z młodych wypustków sosny zalewało sie go ... zasypywało sie cukrem i chyba służył na stany zapalne gardła ... (Grzymiszew); rwiesz z dołu nie z samych ... samych czubków [sosny] ... bo tam ... po prostu nie wolno zrywać tego bo to jes co roku przyrost ... tylko po boku a ... środek żeby szed ... a te młode takie pyⁿdy takie ... na wiosne jak ... to ... zaczyna wyrastać ... to zrywosz ... te pyⁿ-dy ... i zasypuje sie ... dużo^m ilości cukru*

... w jakimś słoiku w słoju czy czymś ... no i potym ... tyn cukier rozpuszczo tyn ... tyn ... no to te ... no te wyisz ... [...] alkoholu troche zaś [się leje] ... ale to ... na litr to można piⁿdziesiętⁿke tylko żeby sie nie psuło ... tak fer... żeby już nie fermentowało ... jak wlejesz troche alkoholu to już ... sie nie zepsuje ci ... no w dużo lekarstwach jest ... alkohol przecież ... [...] to jes do picia ... na jez na przezim... jak człowiek przezi^mbi^ony kaszel moż albo coż no to ... zaś sie pije to ... (Golina); 28.

SOWA – rzecz., 1. ‘ptak drapieżny o upierzeniu brązowym w jaśniejsze cętki, ma duże, żółte oczy, prowadzi nocny tryb życia i uważany jest za symbol mądrości’: (Wyszyna); w dziuplach to sowy dzieⁿcioty sikorki ... (Golina); wróbelki kto tam jeszcze żyje w dziuplach? ... dzieⁿcioty żyjo^m w dziuplach sowy żyjo^m w dziuplach ... (Nowa Wieś); sowa to jes^t ale sowa jes^t nie jes^t dużym ptakiem jes^t małym ptakiem ale też ma ten charakterystyczny taki nos i też ma szpony no i też jes^t drapieżnikiem ... (Nowa Wieś); w dziuplach to [żyje] dzieⁿciot dzieⁿciot sowa ... (Józwin); sowy ... szpaki ... szpak tyż nie ... nie tego tylko w ... dziurak ... w... tych ... robi sobie ... [...] dziuple ... (Pogorzałki); 2. ‘gatunek grzyba jadalnego o kapeluszu w kształcie parasola z popękaną, białą-brązową skórką, na trzonku występuje pierścień; czubajka kania’: [Do jedzenia nadają się] maślak podgrzybek kurki podpinka sowy ... zielone goⁿski ... (Konin); sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest podobna do muchomora sromotnika a sowy to takie g... wiem że kapelusze majo^m duże i i u... one sie g... różnio^m tylko od sromotnika nóżko^m korzonkiem i dlatego ja nigdy tego nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram ... (Stawiszyn); sowa też taka jest szara ... i ... a korzeń taki ma ...

ta jakby miaa pokaleczone to to ... ten korzeń ... wiesz ... a kapelusz ma broⁿzowy ... (Milew); sowa to taki rozłożysty grzyb tak ... zblaszkowany pod spodem z takimi jakby falbankami z takimi krateczkami ... (Golina); sowa czyli tak zwana kania jest bardzo podobna do muchomora ... sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... naste^mpnie ma taki dosyć sporawy kapelusz ... bardzo delikatnej budowy ... system oczywiście jest blaszkowany ... jest ona biała w delikatne broⁿzowe takie jakby łatki na górze i ma jeszcze taki tak zwany pierścień ... i ten pierścień w przypadku sowy można poruszać on nie jest przyrośnięⁿty ... (Wilczyn); [Sowa] ma też właśnie taki jakby korowy ... jakby kore na wierzchu ... kapelusza ... któro^m trzeba zeskrobać ... a pod spodem jest blaszka ... (Janów); a sowa sowa sowa jes^t grzybem na tyle specyficznym że można go pomylić z właśnie z sromotnikiem ... młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿ-dzy mieⁿ-dzy kapeluszem na na na trzonie ... (Rosocha); 24.

SÓL > SÓL PEKLOWANA.

SÓL PEKLOWANA – fraza, ‘sól do peklowania’: [R1:] ja tylko po-em to co pamiⁿcio^m sieⁿgo^m ... no to sól peklowana ... nie? ... [...] i woda ... no i to było zostawione na ... minimum chyba trzy ... [...] dwa tygodnie ... no i po dwóch tygodniach po prostu wtedy wyjmowało sie jo^m z tej wody ... no i ... [R2:] i sie weⁿdziło ... [R1:] i owijało sie po prostu w sznureczek taki do tego ... no i ... i to było później weⁿdzono ... no nie? ... drzewem ... no i ... w zależności jakich kto tam sobie ten ... [...] no troche jałowca ... troche drzewa

drzewa takiego owocowego no i ... i tym sie weⁿdziło ... no nie? ... (Paprotnia).

SPACERÓWKA – rzecz., przen., żart., ‘noga kury lub koguta razem z pazurami’: *drabcie ... dla ... spacerówki do drapania ... w ziemi ... (Milew).*

(SPADAĆ) – **SPAŚĆ** – czas., ‘nie mając punktu oparcia, przemieszczać się w dół’: *to było dwururzyⁿdowa taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki sie wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sitka i te kartofle sie ... spadły na rzoⁿdki sie układały same ... i sło sie sie zbierało ... no tyle ... (Kolonia Wilczogóra).*

SPADYWAĆ – czas., ‘nie mając punktu oparcia, przemieszczać się w dół’: *no właśnie to ta arfa to jes ... [...] do ziemniaków to ... to właśnie ż dźrzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadały ... i sie nie kaleczyły ... (Golina); kisenie to było tarcie kapusty ... były takie hybelki zwane ... jak w na wysokości cz... pół człowieka i była taka taki hybelek duży ... i to były dwie deski zbite tu z jedne^j i drugie^j strony i w środku były takie noże i sie posuwało te kapu... te kapuste i tak kapusto^m sie tarło ... i ta kapusta spadała do ... wanny czy do jaki^go dużygó pojimnika ... nie? ... (Kolonia Wilczogóra).*

SPADZIOWY – przym., ‘o miodzie: wytworzony ze spadzi’: (Paprotnia).

SPARZAĆ – czas., ‘poddawać coś działaniu wrzątku’: *no na pewno czszeba jo^m [=kurę] zabić ... a potem ... [...] potem sie jo^m sparało takim wrzoⁿtkiem ... te pióra sie wyrzywało ... jak było sparzone to łatwiej było ... nie? ... (Konin); [Na przecier] pomidory sie ... sparza ... żeby to^m skórke obrać ... (Pogorzałki).*

SPARZYĆ > PARZYĆ.

SPAŚĆ > (SPADAĆ).

SPEⁿD – rzecz., ‘miejsce, w którym gromadzono zwierzęta, by nimi handlować’: [Gospodarz świnię po upasieniu] *wywozi na speⁿd ... (Dąbrowica); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaki cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wyncy wy... korzystne jak teraz ... (Krągola); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnię i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klasztorze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie przerabiano to na mieⁿso ... (Kazimierz Biskupi).*

SPIRYTUS – rzecz., ‘roztwór wodny (co najmniej dziewięćdziesięcioprocentowy) alkoholu etylowego’: [Ziemniaki są] *do jedzenia ... do ... produkcji spirytusu ... nie? ... chyba ... do ... produkcji moⁿki ... ziemniaczanej ... (Sompolno); poⁿczki przyrzoⁿdza sie ... z moⁿki ... jaj ... cukru ... i z dodatkiem ... kilku...nastu gram spirytusu ... (Ignacewo); faworki ... albo chrusty no ... [...] robi sie takie ciasto jak na makaron z jaj... z żółtek śmietany i później wybija sie to^m wałkiem żeby nabrało powietrza ... dodaje sie jeszcze spirytus ... i troszeczkę masła ... (Rzgów); kure opalało sie żeby było żeby nie miała włosków żeby było smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] lało sie spirytus i k... podpalało sie zapalczko^m i sie trzymało kure nad tym płomieniem i obracało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posada); (Golina); (Grzymiszew); (Pogorzałki); [Spryt to] no wódka ze ... spirytusu ... (Józwin);*

[Spryt] to jest spirytus według mnie ... no to jest najmocniejszy alkohol ... (Kragola); (Wyszyna); wysokoprocentowy no to jest spirytus najwyższej procentowy ... (Jaroszewice); (Rychwał); z wypustków młody sosny to sie zrywa te czubeczki zalewa sie w tym w słoiczku i tam jakaś proporcja jest tylko nie pamieⁿtam i to zalewa sie spirytusem ileś musi to odstać i później na łyżeczke sie bierze i to służy jako lek ... (Jaroszewice); zrywało sie modraki ... same kwiatki ... zalewało sie to ... cukrym zasypywało ... zalewało sie potem spirytusem albo wódko^m ... (Rychwał); [Nalewki robiło się] z owoców i spirytusu lub bimbru ... (Grzymiszew); no nalewki to można ze wszystkiego zrobisz możesz ... nalewke to możesz sobie zrobić ... truskawkowo^m z truskawek tyż możesz zalać ... spirytusom i to już ... spirytusu sie wle... (Golina); [R1:] z orzechów nalewke tyż sie robi? ... [...] to to włoskie ... laskowe to nie ... włoskie ... [Dojrzałe już?] nie ... to takie włoskie to ... po prostu jeszcze w środku takie ... no niedojrzałe mleko jeszcze takie jes ... takie ... [...] no na smarowanie do ... [R2:] do smarowania ... na reumatyzm nie na reumatyzm czy tam jakieś tam ... [R1:] zielone ... [...] tak że jeszcze sie nie obiyro ... [R2:] to sie całe robiło ... tylko skroiło sie chyba ... nie wim ... [R1:] prze... przetłupałaś ... na pół czy na cztery czy^hsci bo to jeszcze miⁿtka ta łupina ... potem zalewosz ... ludzie to różnie zaliwali spirytusym i bryndko^m ... denaturym znaczy sie ... (Golina); z łodygi z liści ... z łodyg liści [robi się herbaty] ... z korzenia to ... tyż na ... z korzyna to robió^m ... ale to przeważnie tyn ... pokrzywe jak tno^m to tyż ... tno^m te ... od góry liście ... bo robió^m ... z pokrzywy tyż ... tego ... ale to już jez na co inne nie na herbate ... pokrzywy myjó^m i zale... zalewajó^m spirytusu tyn korzyń ... [...] i to jes ... nie do smarowania tyko ... do picio na serce ... jes

zdrowe ... [...] pijesz to sam sok ... (Golina); no to chyba spirytus ... i wszystkie wódki inne ... koniaki ... (Kazimierz Biskupi).

SPIRYTUSIK – rzecz., ekpres., ‘roztwór wodny (co najmniej dziewięćdziesięcioprocentowy) alkoholu etylowego’: poⁿczusie to sie bierze moⁿke ... przesiewa sie moⁿke ... robi sie ... re... wa... rozrabia sie rozczyn z drożdży ... ubija sie jajeczka ... wszystkie składniki sie dodaje ... dolewa sie spirytusiku ... wyrabia sie ... zostawia sie do wyrośnięⁿcia ... a później sie formuje małe kuleczki ... wyrastajo^m ... kładzie sie na tłuszcz ... i już so^m pieⁿkne poⁿczusie ... (Goranin).

SPODNI – przym., ‘znajdujący się na spodzie, przy spodzie, dolnej części czegoś’: [Przed pierwszym ukrojeniem chleba] s... spodniej cze^hsci ... bochenka ... robi sie ... znak krzyża ... nożem ... (Sompolno); po spodniej skórce ... (Milew).

SPORAWY – przym., ‘dosyć duży, duży pod jakimś względem’: [Sowa] ma taki dosyć sporawy kapelusz ... (Wilczyn).

SPÓD – rzecz., ‘dolna część czegoś’: to jest śmietana na wierzku ... leje sie w bańke takó^m ... lało sie kiedyś w bańke ... spuszczało sie mleko zostawała na spodzie śmietana ... (Goranin).

(**SPRAWDZAĆ**) – **SPRAWDZIĆ** – czas., ‘kontrolować, przekonywać się, jaki jest stan czegoś’: tuż po wyjeⁿciu z kopca no czszeba je [=ziemiaki] ... oczyścić wysuszyć sprawdzić czy so^m zdrowe przebrać ... no ... i nasty^mpnie czy do spożycia czy ... które so^m niedobre czy tam nagnile czy coś to trzea wyrzucić zniszczyć ... nie? ... a które dobre to umyć i i do spożycia ... (Kolonia Wilczogóra).

SPRAWDZIĆ > (SPRAWDZAĆ).

SPRYT – rzecz., 1. ‘roztwór wodny (co najmniej dziewięćdziesięcioprocentowy) alkoholu etylowego’: *no to zależy i i wódke i i spryt i bimberek* [podaje się na weselu] *to zależy gdzie i jak ... nie? ...* (Modła); [Spryt to] *alkohol ... wysokoprocentowy ...* (Borowo); (Grzymiszew); [Spryt] *to jest spirytus według mnie ... no to jest najmocniejszy alkohol ...* (Krągola); (Golina); (Rychwał); (Wyszyna); [R1:] *spryt? ... nie wiem właśnie co to jest spryt ...* [R2:] *no to jest naj... ale to jest alkohol najwyższy jakości o wiyⁿ... o najwiyⁿszym procencie ...* (Jaroszewice); *spryd no to jest ... spirytus ...* (Kazimierz Biskupi); 2. ‘wódka sporządzona ze spirytusu’: [Spryt to] *no wódka ze ... spirytusu ...* (Józwin).

SPRZEDAWAĆ – czas., ‘odstępować coś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: *sprzedaje ...* (Kolonja Wilczogóra); [Ludzie trzymają krowy] *żeby mieć z nich korzyść ... sprzedają^m mleko ...* (Święcia); [Gospodarz świnię] *no ... sprzedaje ... wzgl^ednie ... dla swoich ... poczszeb ... zabija ...* (Wardężyn); *no to te duże [ziemniaki] no ... sprzedawano do spożycia ... albo też nie wiem gotowano ... nie to łupiny gotowano kaczko^m ... bo ziemniaki też w sumie ...* (Wilczyn); *jatka to jest ... to jest taki punkt ... ja tak so[b]ie kojarze ... gdzie sprzedawano ... przy ... rzeźni ... punkt taki był ... taki mały sklepik ... i tam można było kupić ... mieⁿso zaraz od ... bezpośrednio ...* (Sompolno); (Główiew); (Rychwał); *masarnia to jest miejsce w którym teraz sprzedawa... sprzedaje się mięso ...* (Rychwał); [Masarnia to] *miejsce gdzie ... przerabia się mieⁿso na ... na kawałki się dzieli i sprzedaje się mieⁿso ...* (Podgór); (Golina); *sprzedawali zboże ... zwierzeⁿta ...* (Golina); *rolnicy sprzedawali*

zwierzeⁿta na jarmarku ... [...] *sprzedawano* *no* *świnie ... krowy ...* (Golina); *małe gospodarstwo ... co uchowali to dla siebie ... nie sprzedawali ... rolnicy tak ...* (Pogorzałki).

SPRZEDAWCA – rzecz., ‘ten, kto coś sprzedaje’: [Na targu handluje] *sprzedawca no ... bo tyn co w takie kramy ma te sklepy to kramarz ...* (Józwin); (Pogorzałki).

SPRZEDAŻ – rzecz., ‘odstępowanie czegoś przez właściciela za określoną sumę pieniędzy’: *ogródek przydomowy to to jak to kiedyś nazywano bo teraz to to jest na wreⁿcz ... przemysłowa tego produkcja a kiedyś to tam każdy miał swój ogródek przydomowy i na na na swoje potrzeby ewentualnie coś tam wieⁿcej do do do sprzedaży to ... to to to to było w tak skali detalicznej drobnej ...* (Rosocha); *gomółki ... [...]* *to jest bryła masła lub sera uformowana do sprzedaży ...* (Ignacewo); [R1:] *no t... masarnia to już jest wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jest chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ...* [R2:] *no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ...* [R1:] *to wszystko przerabiają^m ...* [R2:] *przygotowują^m wszystko do ... [...]* *do sprzedaży ... [...]* [R1:] *ale to jest ogólnie jako taki zakład co jest produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzynia ... nie wiem ...* (Golina); *to jest ... typ sera ... ukształtowanie go ... w tako^m gomółke ... raczej do sprzedaży ...* (Golina).

SPUSZCZAĆ – czas., ‘odprowadzać jakiś płyn z czegoś’: *no to były takie ... m... centerfugi zwane i ... były ... były takie kanki ze szybko^m ... co się wstawiało do wody i wtedy ... tuszcz wydzielal się na wierzg a mleko opadało i wtedy się kranig otwierało spuszczało mleko ... a ... śmietanka zostawała ...*

(Święcia); (Goranin); *uderza sie świnio^m w głowę ... i potem spuszcza krew ...* (Rychwał); (Milew); *to już z opowiadań dziadka pamiętam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli sie przez jako^ms te ... jako^ms skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało [...] ...* (Ruda); (Janów).

SREBRNY – przym., ‘szary i lśniący’: [Płotka to] *srebrna średniej wielkości ryba ...* (Ruda); *piołun ... [...] to jest taka ... srebrno ... roślina taka ... srebrno-siwa ...* (Krągola); [Piołun liście ma] *takie srebrne ...* (Golina).

SREBRZYSTY – przym., ‘szary i lśniący’: [Karaś jest] *taki srebrzysty grubszy ...* (Ruda); [R1:] *‘o to tak ... to jest taka srebrzysta i ...* [R2:] *o perliczke chodzi ...* (Paprotnia).

SROKA – rzecz., ‘ptak o czarno-białym upierzeniu, słynący z zamiłowania do błyskotek’: *średniej wielkości [ptak] i jes czarny ... może to być gawron ... sroka ... może to być indyk czarny ... może to być kura czarna ...* (Kazimierz Biskupi); [Głapa mówi się] *na sroke ...* (Wyszyna); *w gniazdach żyjo^m sroki ... szpaki jaskółki robio^m gniazda ... ale w domach ... nie ... wieⁿcej tak jak w oborach jakiś ...* (Golina); *po wtedy w tamtych czasach polowali na przeważnie na glapy ... no na sroki nie tyle najwieⁿcej na glapy ...* (Jaroszewice); *ptaki w gniazdach no to ni... [...] to rozumisz goły^mbie goły^mbie dzikie dzikie ... dzikie goły^mbie jaszczy^mbie sroki*

i takie o ... (Józwin); [W pobliżu człowieka żyją] *głównie to wróble sroki ... no wrony to w lesie ...* (Józwin); [W Polsce zimują] *sroki ... glapy ... wróble ...* (Święcia); *w ... Polsce? [zimują] ... sroki gapy kruki ... dzikie goły^mbie ...* (Pogorzałki); *no mogo^m być to lisy bo mo kradno^m kury ... mogo^m być takie zwierz... jak ptaki na przykład sroki porywajo^m kurczaki małe ... no ... czy tam so^m takie jak ... n... na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodz^om do kurników i zagryzajo^m ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ...* (Wróblina).

SROMOTNIK – rzecz., ‘gatunek niejadalnego grzyba, który kształtem przypomina męskiego członka; sromotnik smrodliwy’: *sowy to ja nie zbieram bo to ponoć jest podobna do muchomora sromotnika a sowy to takie g... wiem że kapelusze majo^m duże i i u... one sie g... różnio^m tylko od sromotnika nóżko^m korzonkiem i dlatego ja nigdy tego nie w ogóle tego nie nie nie biore nie zbieram ...* (Stawiszyn); *generalnie jak ktoś sie mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... no go^mbczaste z go^mbko^m od tego ... tam tam so^m ... też takie lek^ko trujoⁿce tak jak szatany i tak dalej no ale najwyżej o rozwolnienie od tego dostano^m a a a a blaszkowe sromotniki no to może sie skonczyć śmiercio^m ... nie? ...* (Rosocha); *a sowa sowa sowa jest grzybem na tyle specyficznym że można go pomylić z właśnie z sromotnikiem ... młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿdzy mieⁿdzy kapeluszem na na na trzonie ...* (Rosocha); *a sowa sowa sowa jest grzybem na tyle specyficznym że można go pomylić z właśnie z sromotnikiem ... młode młode sowy i młode sromotniki so^m bardzo podobne także no w tym tylko z tym*

że sowa to to to ma po jak dojrzała sowa ma takie korone tego ... mieⁿdzy mieⁿdzy kape-
luszem na na na trzonie ... (Rosocha).

SRMOTNIKOWY – przym., ‘będący sromotnikiem’: zwykły sromotnikowy [muchomor ma] biały trzonek właśnie z tym pierścieniem ... (Wilczyn).

SSAC – czas., ‘rozpuszczać śliną coś trzymanego w ustach’: to wi^ssz jak dzieciok płakoł kiedyś to było tak ... brało sie materiału ... rozumi^vsz tak jak o no to to to jest dob... dobre a przedtym to były takie normalne płótno ... i w to płótno robiło sie prosze ciebie po... tego ... cukru sie nasypało na na szmateczke i troszke zwilżyło to^m to żeby jak dzieciok sobie ssał czy coś to żeby miał wilgoć tego i było zawi^onzowane normalnie nitk^om i dzieciokowi do gym^{by} i ... (Maliniec); ssać cukierka to inaczej cyckać ... (Borowo).

STADO – rzecz., ‘grupa hodowanych razem zwierząt jednego gatunku’: stado ... (Rychwał); no jak było to mało geⁿsi to mogła jedna podskubać ... a jak było dużo ... stado ... [...] to musiała ... kilka ... (Milew).

STALOWY – przym., ‘zrobiony ze stali’: takie żelazne szczeⁿki ... takie stalowe ... do schwy-tania takich dzikich zwierzo^t ... (Golina).

STARY – przym., ‘istniejący od długiego czasu’: [Mleko] jest kwaśne ... stare ... co długo stoi ... (Goranin); przy starych [ziemniakach jest] obieranie [skórki] ... przy młodych ścieranie ... (Rychwał); przy ziemniakach starych obiera sie ... grubsz^m ... skórke natomiast przy ziemniakach młodych zwykle s... stosuje sie ... dokładne mycie ... (Ignacewo); no bo stary ziemniak to bulwa ... (Rzgów); starsze ziemniaki to sie struga struże ... (Kolonja Wilczogóra); na

wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... (Kolonja Wilczogóra); przecież musimy obrać i młody ... ziemniak ... i musimy obrać ... ziemniak ... stary ... (Wardężyn); no to wiem że to stara pyra sie mówiło ... (Budzisław Kościelny); roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatu^m jej ... (Milew); no no czea pod słońce podnosić [jajko] ... to jak byⁿdzie stare to już wysycha mniej ... a mu świeże jak jest to jest pełne wieⁿcij ... (Milew); no to mó-i sie że to jest staro [bulwa ziemniaka] z ... by ... do niczego [ona już jest ... (Milew); [Jajko] zanurza sie w zimnej wodzie ... jeżeli wypłynie to jes świeże a jeżeli nie wypłynie to jes stare ... (Konin); stary ziemniak ... no to taka stara bulwa ... (Milew); no serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ... a potem te stare już wieⁿdno^m czy zółkno^m a to serce zostaje jeszcze ... (Milew); koleⁿdnicy ... [...] koleⁿdowali i starsi ... i młodszy ... (Goranin); [Czym obdarowywano kołędników?] dzieci i młodzież to cukiereczkami ciasteczkami ... a starsi no to gorzółko^m ... (Goranin); [W Wigilię] zawsze najstarszy z rodziny brał jedną potrawę i później wszyscy braliśmy tą samą potrawę i tak do ostatniej potrawy było ... (Konin); ja znam tylko śliwki głubki to so^m takie stare stare śliwki od których majo^m kolor fioletowy i bardzo dobrze odchodzi pestka i najczeⁿściej jej sie używa do powideł domowych ... (Ruda); skorupy mogo^m być od jajek a mogo^m być takie stare garnki to też skorupy powiedzo^m ... (Janów); pyncherki ... kiedyś mówiono że jak ktoś coś źle robił mu nie wychodziło to zawsze starsi ludzie mówili że pójdziesz z tym wszystkim co zrobiłeś na pyncherki ... tak mówili ... (Golina); no dzieciom to dawali cukierki czy czekolade no a młodszym wia... a starszym wiadomo ... (Główiew); śrupak to jest taka st... stara zdarta miotła to jes^t śrupak

... (Józwin); *przez to że sie nazywają opińka to rosnom na ... starych drzewach ...* (Golina).

STAW – rzecz., ‘zbiornik wodny naturalny lub stworzony przez człowieka dla celów rekreacyjnych, krajobrazowych lub hodowlanych’: [R1:] *bo te pycherki ci mówie że ... mnie te pycherki sie kojarzyły ... z małymi pyreczkami ...* [...] *w parku ... tam na dół jak sie schodziło ...* [R2:] *nie nie ... tam też po prawy st...* [R1:] *tam gdzie huśtawki ...* [R2:] *tam gdzie były huśtawki też ...* [...] *ale my to zbieraliśmy tu zaroż jak ... ję idziesz ... jak wchodzisz do ...* [R3:] *po lewyj stronie do parku ...* [R2:] *do parku jak wchodzisz ... jak stawy ... co ... ta woda leci tam ...* [...] *ta wysepka tako co ję ...* [...] *to my tam chodźim ... no już ...* [R1:] *czyli zdjećie trzeba zrobić ... jak wygłodały pycherki ...* [R2:] *mów normalnie po polsku ...* [...] *po poznańsku ...* [R1:] *jak po poznańsku? ... po golińsku! ...* (Golina); [Na ryby można się wybrać] *nad stawy jeziorka ...* (Ruda); *oj! to chyba gdzieś na staw tutej w Piernowie ję staw i tam niektórzy jeżdżom właśnie tam wydkujom ...* (Wyszyna).

STAWIAĆ – czas., ‘kupować dla innych’: *tyn młody pan który sie żeni no to ón stawia wód... ón kupuje wódkę i stawia na wesele ...* (Wróblina).

STO > STO LAT.

STODOŁA – rzecz., ‘budynek przeznaczony do przechowywania słomy, zboża itp.’: [Ziemniaki przechowywano] *no t... już mówie w jakiś stodołach garażach szopach ...* (Wilczyn).

STOJSKO – rzecz., ‘wydzielone miejsce, w którym oferuje się towary do kupienia’:

[Kupuję] *w sklepie mieśnym ... czy na stoisku mieśnym ... w weźdlinars...kim o! ...* (Sompolno).

STO LAT – fraza, ‘przyśpiewka śpiewana na weselach jako zachęta do wypicia alkoholu’: (Główiew); (Pogorzałki); *co sie śpiewa* [na weselach jako zachętę do wypicia alkoholu]? ... „sto lat sto lat” albo „kielisiu bracisiu gorzoleczka siostra prawa roćzka przyjaciółka do mnie cie przyniosła” ... (Jaroszewice); *na weselach najczęściej no to ... ś... „sto lat” sie śpiewa ... młodej parze ...* (Święcia); [Na weselach] *no to na „sto lat” ... „sto lat” jak śpiewajom też no kieliszek w górę i ... i to wtedy ję ta zachećta ...* (Wyszyna).

STONKA – rzecz., ‘żółto-czarny chrząszcz, szkodnik upraw ziemniaczanych’: *stonka ...* [...] *na ziemniakach ...* [...] *kiedyś sie zbierało teraz sóm opryski ... kiedyś sie chodzili i zbierali ...* [...] *i taki był proszek do sypania ... na stonke ...* (Pogorzałki).

STOPA – rzecz., ‘najniższa część nogi, w czasie chodzenia stykająca się z podłożem’: [R1:] *no szynke to ... do... z... z łopatki też możesz łopatke uwyździć ... możesz tak samo owyździć tyn ... schab teraz wyźdzom ... możesz ... owyździć ...* [R2:] *o schabie to nie godej ... o szynce ...* [R1:] *a szynka ... to tylnio ... tylnie nogi to ję szynka ...* [R2:] *nie tylnie nogi tylko to sie inaczy mówi ...* [R1:] *no tylnie giry ... no co? ...* [...] *odcinosz stopy i ... i mosz szynke ... nie? ...* (Golina).

STOSINA – rzecz., ‘rurka w piórze, od której odchodzą włoski’: [Pióro] *to jęss ... stosina chyba ta czećś ... środkowa ... nie umie powie... coś tak ... podobnie wygłoda jak ... ję liść ...* (Sompolno).

STOŻEK – rzecz., ‘kształt o okrągłej lub podłużnej podstawie i szpiczastym wierzchołku’: *najproszczszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało się po złożach kopalni ... to się ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadłem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łonkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało się ... ustawiało się w stożki ... i to się suszyło ... i torf wysuszono ... przywoziło się do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym się opalało ... (Wardężyn).*

STÓJ! – wykrzyk., ‘okrzyk wydawany, by uspokoić krowę’: *no stój! ... (Grodziec); żeby [krowa] się uspokoiła? ... stój stój! stój stój ... stóóój! stój stój ... stój! ... (Wilczyn).*

STÓPKA – rzecz., zdr., ‘najniższa część nogi, w czasie chodzenia stykająca się z podłożem’: [Tuszę dzieliło się] *na ... szynke biodrówkę karkówkę żeberka łopatke ... głowizne ... no i stópki stópki golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonja Wilczogóra); [Po co się zdejmowało racice?] [R1:] no żeby czyste ... bo na zimne nogi jak ... zrobiłeś ... [R2:] no te stópki to wszystko brołeś późni na zimne nogi ... nie? ... do zupy czy ... (Golina); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnie przekroiż na pół ... [R2:] rómбанка ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... rómbanke no to możesz ... się mówi ... że się rómbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawolki i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczek ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golonki ... to wszy-*

sko jez ... nie? ... stópki nie stópki no to te nogi ... (Golina).

STRACH – rzecz., ‘kukła przypominająca człowieka, ustawiana na polu, by odstraszать ptaki wyjadające uprawy’: *o! najgorsze to só^m te ... szpaki ... [...] [trzeba] no strachy powiesić i ... (Wyszyna); szpaki wróble [niszczą owoce] ... [...] no albo się odstrasza się strachy wystawia a’bo można odstra... odstraszać ... jakimś strzelaniem czymś ... (Jaroszewice); no wróble ... szpaki ... najbardziej ... idó^m szpaki na owoce ... [...] [trzeba] ustawić jakie strachy różne rzeczy teraz s... i takie ... s... s... szczyszały z gazu ... stawiajó^m w ... sadownicy w sadach ... żeby dawały szczyszał ... (Święcia).*

STRAGANIARZ – rzecz., ‘ten, kto sprzedaje towary na straganie’: *no to mówió^m różnie ... rolnik ... straganiarz ... handle... handlorz ... no ... warzywami ... handlarz ... zbożem ziemniakami ... różnie to nazywają^m ... (Kazimierz Biskupi).*

STRASZAK – rzecz., ‘kukła przypominająca człowieka, ustawiana na polu, by odstraszать ptaki wyjadające uprawy’: [Przeciw szpakom stosuje się] *przeważnie wyszczały dzwonki wszelkiego rodzaju i tego ... i no takie straszaki ... ubierać ... (Józwin).*

STROSZYĆ – czas., ‘sprawiać, że włosy lub pióra nie przylegają do skóry, podnoszą się od niej’: [Kura, która chce mieć kurczętą] *chodzi stroszy pióra i stale siedzi w gnieździe kokoko! i kokoko! ... (Budzisław Kościelny).*

STRUGA – rzecz., ‘mała rzeczka’: *najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczeⁿściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug się ... bo to tak*

wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała się do tych dołów bo te doły były na łonkach ... najczę^śściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ... (Borowo).

STRUMYK – rzecz., ‘mała rzeczka o wąskim korycie’: kiedyś ze studni pamiętam z dzieciństwa przynosiliśmy wodę z naszego strumyka a obecnie mamy z wodociogów ... (Ruda).

STRYCH – rzecz., ‘pomieszczenie pomiędzy stropem a dachem; poddasze’: [W okolicy hoduje się] kury geⁿsi ... indyki też u nas były ... kaczki ... błoj... bojłery to so^m te takie ... chowane na strychu w cieple ... ale to też jest kura ... no ... (Konin); [Orzechy przechowywało się przez zimę] no no to na strychu przeważnie w workach ... sie wył... wytego i ... i ... w suchym miejscu ... nie? ... musiały być ... przewiewne suche miejsce ... (Józwin); orzechy ... ach! ... suszono je ... [przez zimę] najczę^śściej wisiąły tam gdzieś na strychu ... (Borowo).

STRZELAĆ, SZCZELAĆ, SZCZSZELAĆ, SZCZYLAĆ – czas., ‘używać broni palnej’: myśliwy to ma szczelbę i szczela a k^lusownik to czyha chyba na na coś żeby upolować [...] ... (Modła); strzelajo^m ... (Golina); (Paprotnia); naganianie ido^m myśliwi i szczelajo^m a ... (Janów); można przykrywać [drzewka owocowe] ... różnymi tam starymi firankami jakimiś ... teraz znowu so^m te ... te te takie ... odstraszcze ... strzelajoⁿce ... (Golina); no jak co pamiętam z tamtej swojej młodych lat no to właśnie b... byli ci ... no jak oni się na nich mówiło ... to co mieli te no później szczelali no i jeszcze do tego by...

była na na nago... naganiali pare tam osób brali na... naganiali i to wtedy to to to to za-jeⁿczy ... nie? ... do zajeⁿcy ... (Jaroszewice); no to myśliwi to to ci co po... poluj^m co szczylajo^m do ty do tych dziczyny a ta na... (Jaroszewice); [W Wielkanoc] chłopaki jak na dworze to szczszelali ... karbitem ... no taki był zwyczaj ... (Konin); no na drzewie się zakłada jakiś baby jagi się robi albo jakieś sznurki albo się teraz so^m takie pułapki hukowe które od... od czasu do czasu jak ustawisz to szczelajo^m i i ptaki po prosotu uciekajo^m ... (Nowa Wieś); nigdy nie byłam na polowaniu ... ale myślę że zbiera ich się dużo majo^m takich ... naganianie co wystrasza^jo^m zwierzeⁿta i ... żeby wystraszyć je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczszelajo^m ... (Święcia).

STUDNIA – rzecz., ‘obudowany otwór wywiercony lub wykopany w ziemi, służący do wydobywania wody’: [Woda pochodzi] no u nas ... z wodociogów ... [...] [dawniej] mieliśmy studnie nie było wodociogów ... (Józwin); [W studni] no to były s... kreⁿgi ... wkopane do ziemi ... i ... i ... i były na przykład ... korba taka ... koło takie i n... łańcuch ... i i tego ... i sie kreⁿciło do tego łańcucha sie wiadro przytego iii i sie wycioⁿgało wodę ... nie? ... (Józwin); nie ma wody gruntowej i ... so^m wodociogⁿgi już się nie korzysta ze studni ... (Józwin); najczę^śściej [żeby przechowywać mleko] ... wlewano je do kany ... i wpuszczano do studni ... na linie ... [...] mocno zamykane specjalnie ... no takim szczelnym zamknięciem pokryw^om tak^om ... (Borowo); wlewano [mleko] doooo ... jakiś kanki ... iii ... wpuszczano do studni ... albo ... albo też ... sz... no jak to ... nalewano do garnka ... glinianego ... iii ... zostało ... zostawiano w piwniczce taki ziemnej ... nie? ... aż ... aż do skwaszenia ... (Borowo); [Woda była] ze studni ... na wsi

czerpano wodę ze studni ... (Borowo); studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... żuraw to by...ło ... takie roz... dźrzew... za studnio^m ... było ... wkopane ... wkopana ... bardzo gruba gałoⁿż raczej dźrzewo ... które u góry było ... rozdwojone ... tworzyło takie ... fał ... i ... przez ten ... przez to rozdwojenie przechodziła pozioma ... tyka ... na końcu ona była obcioⁿżona ... i j... jedna czeⁿs tej ... tyki ... była ... pionow... sieⁿgała ... nad studnię ... pionowo ... to znaczy ... może tak ... do tej tyki ... do tej tyki właściwie droⁿga takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzoⁿdzenie zakrzywione na którym się wieszało wiadro ... i wtedy ... opuszczało się^m ten ... to^m tyke na dół do poziomu wody ... nabierało się wody i się ... wycioⁿgało a to^m ... ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwóździem i wtedy za...wieszało się wiadro ... i wpuszczało się^m to do wony ... do wody nabierało się no i już ... siło^m roⁿk poćcioⁿ-gano do góry ... (Borowo); chyba już ... no na ... w niektórych wsiach które nie so^m ... do których nie jes doprowadzona woda ... z ujeⁿć wodnych ... to się używa studni ... ale chyba nie ma za dużo już takich wsi tu u nas ... w każdym razie ... do tej wsi ... w której ja mieszkam ... woda ... już była dość dawno doprowadzona ... (Borowo); no tylko w ... w wiadrze [przechowywano wodę w domu] ... tag jak się przyniosło ... jo^m ... nabrało się w stud... z... ze studni ... tak ... ona ... była przyniesiona ... postawiona na ławie ... była specjalna ława ... na tej ławie było wiadro była miska ... do mycia roⁿk ... ż... no ... i tego ... i ... no co tam jeszcze? ... najważniejsze mydło ... reⁿcznik

... w pobliżu ... (Borowo); [Dawniej] nie było wody w kranach tylko ddd... była studnia i mama musiała wiaderkiem wycioⁿgać do prania do gotowania ... (Główiew); studnia to so^m dryny wykopana dziura i wkładzone so^m dryny i to jest studnia ... (Główiew); no zależy jak u kogo bo niektórzy mieli zrobione taki wałek i na tym wałku był łańcuch i korbła i się kreⁿciło i wiaderko się wpuszczało do studni ... a niⁿktórzy mieli jak to mówili kiedyś ... żuraw no ... (Główiew); kiedyś ze studni pamieⁿtam z dzieciństwa przynosiliśmy wodę z naszego strumyka a obecnie mamy z wodocioⁿgów ... (Ruda); pamieⁿtam że za dziecka za dziecka jak ze studni cioⁿgnęliśmy wodę to była najlepsza woda nie gotowaliśmy jo^m ona latem była bardzo chłodna do picia coś w podobie ale dużo lepsza smakiem niż nasza mineralna ... (Ruda); studnia to było takie taka głę^m... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroⁿżki i się zakopywało a żeby tako^m studnie wykopać to chodził taki pan z różdżko^m i to była taka odnoga trzymał w dwóch reⁿkach i jak wyczuwała ta różdżka źródło to ona się niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki jak w którymś momencie wybijało źródło czeⁿsto tak że jak ktoś się dostał do takiego dużego źródła to szybko ktoś mu podawał drabinę żeby szybko stamtod wychodził bo taki były silne proⁿdy wody że tak ta woda wybijała ... (Ruda); to już z opowiadań dziadka pamieⁿ-tam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali mułem i znów musieli się przez jako^ms te ... jako^ms skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać się do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroⁿgły i tam łańcuch na

końcu łańcucha było wiadro i się spuszczało ale również była studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i się reⁿko^ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycioⁿgania tej wody były ... (Ruda); studnie so^m ale nie korzystamy ze sus... ze studni dlatego że tak ... już mamy wodocioⁿgi jes^t to ucioⁿżliwe przynoszenie tej wody żeby woda ze studni nadawała się do picia do trzeba jo^m naprawdę używać i żeby na biežo^{co} była ta woda pobierana wtedy jest czysto^m zdrowo^m wodo^m ... (Ruda); [Woda jest] teraz z kranu kiedyś ze studni ... [...] w młodości [mojej babci tak] nie [było] a później tak ... [I brało się wtedy wodę ze studni?] tak ... (Posada); [Studnia była] i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [...] no była dreny były wpu... wypuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... do wycioⁿgania ... [...] wycioⁿgało się wodę wiadrem ze studni ... (Posada); [Woda] skoⁿd pochodzi? ... no z ze studzień albo z wodocioⁿgów ... (Modła); [Dawniej woda była] z ze samych studni wtedy było ze studniowo wodocioⁿgów nie było jeszcze ... (Modła); studnia to była głę^mboka wykopana i tam potem się wkładało kreⁿgi takie okroⁿgłe ... nie? ... w ziemi i na zewnoⁿtrz żeby ktoś tam na przykład nie utopił na na wierzchu jeszcze położone dwa kreⁿgi tak jak my tu mamy na podwórku ... nie? ... (Modła); [R1:] [Woda pochodzi] ze studni ... z wodocioⁿgów ... [...] znaczy raczej ze studni było ... ogólnie było ze studni no za babci jeszcze ... [R2:] wodocioⁿgi też ze studni biero^m ... znikoⁿd wieⁿcyj ... [R1:] no tak ... no ale w wieⁿkszości było ze studni ... każdy miał swojo^m studnie ... no nie? ... a teraz so^m te wodocioⁿgi ... [R2:] a teraz też mamy studnie ... [R1:] no tak ale w wieⁿkszości wszyscy mieli ... mieszkańcy studnie ... no nie? ... dopiero po ... wielu czasach dopiero so^m wodocioⁿgi ... od trzydziestu

iluś lat co mamy ... no nie? ... (Paprotnia); studnia była albo z dryn ... albo była z ... z kamienia ... wymurowana ... [...] i z drzewa ... (Paprotnia); mamy studnie tylko po prostu jest pompa w studni ... zamiast wiadra i ... co nie trzeba już kreⁿcić wiadrem ... tylko czy... po prostu się naciśnie i jest ten ... ale no stud[n]ia jest no ... (Paprotnia); no obecnie [woda jest] z wodocioⁿgów kiedyś była ze studni ... (Janów); no to [studnia] była ... z dren dren się nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i się wiadro na żurawiu się scioⁿgało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i się wypompowywało ze studni ... (Janów); no to^m studnie no to właśnie no mówię albo był jeszcze taki wał był zrobiony taki wałek na ... takich "spornikach i ... się kreⁿciło na łańcuchu spuszczało się wiadro do studni nabierało się tej wody i wycioⁿgało znowu kreⁿcoⁿc wycioⁿgało się te na tym łańcuchu do góry ... (Janów); w zimnym miejscu w ... kanach się do studni wpuszczano na ... na linkach żeby nie z... latem żeby nie ... nie skwaśniało się ... tak że to cieⁿżko było przechowywać ... mleko ... (Józwin); to mleko było przechowywane w tak zwanych takich kaniach ... to były takie metalowe ... takie kanie zamykane szczelnie ... i wtedy to żeby mleko się nie nie zepsuło ... o nie skwaśniało tak zwa... żeby tego nie skwaśniało się ... to były przechowywane w studniach ... wpuszczali takim ... na łańcuchu do studni żeby było schłodzone jak nie było lodówek ... czy zamrażarek ... (Krągola); [Mleko] zlewało się po udoju od krowy wlewało się w tak zwane kany czy konwy jak zależy jak mówi^m gdzie i jak było mocno ciepło to na linie spuszczało się na noc do studni ... [...] żeby nie skwaśniało ... (Jaroszewice); przedtem [mleko] się to wlewało do kany ...po... do studni się

wpuszczało żeby ono ostygło a teraz so^m zbiorniki na to ... (Rychwał); [Mleko] trzymano w kankach i ... umieszczano w studniach ... (Grzymiszew); krowa była dojona rano ... mleko cedzone ... i wpuszczane do studni na łańcuchu ... [...] i później ... wieczorem ... było ... tako samo ... do... przepraszam ... pomyliłam najpierw było wieczorem dojone ... wpuszczane do studni ... później rano były krowy wydojone ... cedzone mleko i tak dalej ... i sie dolewało do tego ... i z tó^m kano^m wystawiało sie do wozaka który odwoził ... mleko do mleczarni bo ... przedtem były takie punkty które skupowały mleko ... a później dopiero przychodziły duże samochody i zabierały ... (Kazimierz Biskupi); krowy były dojone we wiaderka ... przecedzane ... lane w kany ... no i wpuszczali chłopci kiedyś były studnie no to do studni ... nie? ... zimno^m wodo^m ... nie? ... [...] na takich linkach i żeby żeby sie nie skwasiło ... (Golina); kiedy nie było lodówek to kane [z mlekiem] wpuszczało sie do studni bo studnie były gł... głe^mbinowe kopane i puszczało sie na line do studni a były jak było goroⁿco ... nie? ... (Jaroszewice); [Dawniej mleko] trzymało sie w studniach ... [...] były kany takie zamykane i sie wpuszczało do wody do studni ... bo tam było chłodniej ... to były takie sztuczne lodówki ... (Józwin); Dawniej mleko] chłodziło sie w wodzie ... w studniach ... (Pogorzalki); [Woda] do do mycia i gotowania? no z kranu ... [A wcześniej zanim zrobiono kanalizację?] ze studni ze studni ... (Wyszyna); no to jes^t s... wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugie i to wtedy jes^t studnia ... no i tako jes^t tako kolbeczka co sie kreⁿci no i wiadro sie na łańcuszku wpuszcza do tej studni i zaś sie to wiadro napelni i to sie znowu kryⁿci i sie wycioⁿga ... (Wyszyna); nie tu już u nas nie [korzysta się ze studni] ... bo jest tu hydrofornia jes^t

woda w kranie ... [...] była kiedyś ... była kiedyś studnia ale jak tu już te wodocioⁿgi powstały to już ta studnia jes^t niepotrzebna i zawalona jes^t... i w ogóle tu też już kopania była to obsuszyła że już w tej studni wody nie było ... (Wyszyna); 5.

STYCZEŃ – rzecz., ‘pierwszy miesiąc roku’: obserwowano [pogodę] ... też ... właśnie że ... zapisywano ... [...] od Bożego Narodzenia ... to ... zapisywano że to beⁿdzie już styczeń ... naste^mpny dzień to już luty ... no i wtedy obserwowano czy pada desz czy jes zimno ... jaki beⁿdzie miesioⁿc ... (Święcia); > KTO W STYCZNIU...

STYROPIAN – rzecz., ‘białe, lekkie tworzywo składające się z małych kuleczek’: jeżeli [ziemniaki] były trzymane w jakiś szopach czy też garażach to na styropianie albo na jakimś drewnie i bardzo ciepło otulone ... z tego wzgleⁿdu że jak ziemniak zmarźnie robi sie słodki ... (Wilczyn).

SUCHO – przysł., ‘tak, że nie ma wilgoci lub jest jej mało’: *dziabać i podlać no bo jak sucho to [rośliny] nie chco^m rosnoⁿć ...* (Milew).

SUCHUTKI – przym., ekspres., ‘bardzo suchy’: *był suchutki do palynia w piecu ...* (Kolonias Wilczogóra).

SUCHY – przym., ‘pozbawiony wilgoci’: *kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ...* (Kolonias Wilczogóra); *potem sie suszyło [torf] i magazynowało sie gdzieś pod szopo^m bo to musi być suche ...* (Dąbrowica); [Jeżeli upadnie na ziemię kromka chleba stroną suchą, to] *można odmuchnoⁿć i zjeść z powrotem ... sucho^m ...* (Milew); *goⁿska to jes^t malutki taki grzybek który też ma czarny łepiek ale pod spodem ma*

jest bardziej żółty i taki suchy jak gdyby był ... (Stawiszyn); a te [grzyby] co so^m trujoⁿce to majo^m takie blaszki suche ... (Milew); no óne [szare kluchy] suchy były barzy bo sie ... (Golina); sucho bułka ... (Golina); w suchym miejscu ... (Józwin); (Główiew); jak jeś^t za suche ciasto to sie troche dolewa wody ... (Wróblina); kiedyś jak nie było tabletek to [na rozwolnienie] brali kawę ... sucho^m zbożowo^m kawę ... (Józwin).

SUM – rzecz., ‘duża ryba z charakterystycznymi wąsami’: *sum to ma woⁿsy ... jes długi ... dosyć taki tego i ma woⁿsy ... (Józwin); sum wiem że miał woⁿsy ale ... tutaj u nas sumów nie było ... nak... czasem ktoś tam w rzece złowił ... suma ... (Borowo); sum to jeś^t z tymi woⁿsami tak? ... no ... (Główiew); [Sum jest] podłużny z woⁿsami nietypowa budowa ... (Ruda); o! sum to jeś^t chyba taki z woⁿsami? ... no ... [...] wieⁿkszy wieⁿkszy ... (Wyszyna).*

SUROJADKA – rzecz., ‘grzyb o czerwonym lub brunatnym kapeluszu, mającym na środku wgłębienie, pod kapeluszem blaszki; wg niektórych jadalny i może być jedzony nawet na surowo’: *bedki to so^m ... grzyby te ... gorszego rodzaju takie tam ... to nazywali ... te ... szlachetne tam ... borowiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalek to były ... grzyby ... a ... a takie tam ... surojadki ... kurki ... goⁿski ... to już ... takie bedki ... na to mówili ... (Sompolno).*

SUSZARKA – rzecz., ‘urządzenie do suszenia’: *[Grzyby] obiera sie ... odgotuje sie ... które do suszenia to ... do suszarki ... sie suszy ... można zaprawiać w occie ... można gotować do smażenia ... (Wardężyn).*

SWOJEJ ROBOTY – fraza, ‘wykonany w domu, własnej produkcji, niekupny’:

[Makiełki to] na pewno makaron ... tak ... kluski swojej roboty mogo^m być i do tego mak ... nieraz też bakalie ... [...] gotuje sie kluski ... ja przeważnie kupuje gotowy mak z bakalią w puszcze ... mieszam razem i jest gotowe ... (Konin); nazywaliśmy to podpłomykami i to zawsze robi... moja babcia robiła makaron swojej roboty i jak sie rozwałkowywało to ... to ciasto sie kładło na piec ... babcia miała jeszcze taki piec na weⁿ-giel właśnie ... i na jedno^m i drugo^m strone i bardzo to było dobre ... (Konin).

SWÓJ – zaimek, 1. ‘niekupny, wytworzony przez siebie’: *[R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerabiają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jez ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzyna ... nie wiem ... (Golina); [R1:] no kiedyś to sie robiło najbardzi^ej sie robiło swój majonez ziemniaki marchewke pietruszke wszystkie warzywa przekłada ... [R2:] jajeczko cebulka ... [R1:] tak wszystko i to sie na drobnutko siekało i potem sie ... [R2:] no i sie wymieszało ... [R1:] o! musztardy można było dodać ... to bardzo dobra sałatka była ja najlepiej lubie to^m sałatkę ... tradycyjna sałatka ... (Krągola); to sie po prostu tak ... kupujesz pomidory [na przecier] bo ... teraz nie ma ... no ... ktoś kto ma swoje to ma ... to jes jeszcze lepiej a jeżeli nie to ... ale musisz kupić pomidory z danego źródła żeby nie były nawożone i tak dalej żeby były ... (Kazimierz Biskupi); > SWOJEJ ROBOTY; 2. ‘posiadany na własność’: *[Ludzie trzymają krowy] żeby mieć z nich korzyść ...**

sprzedają^m mleko ... i czyszają^m ... i na swoje własne poczuby ... (Święcia).

SZABER – rzecz., ‘przywłaszczanie sobie owoców z cudzego sadu bez zgody właściciela’: [Iść] *na szaber ... (Milew); (Rychwał); idzie na szaber ... [...] czyli ... ukrasć sobie kilka jabłek ... i smacznie je zjeść ... (Ignacewo); mogło być na złodziejstwo albo na szaber ... tak ... [...] no właśnie iść na szaber ... (Kolonia Wilczogóra); [Iść na szaber to] no iść po prostu ... na ... kradzież ... (Wardężyn); (Dąbrowica); idzie na złodziejke na szaber ... zajuchcić coś ... (Konnin); no że idzie na złodziejke ... na szaber ... [...] na złodziejke ... ukrasć coś ... (Golina); no [iść] na szaber no to właśnie na ... na kradzież inaczej też by można powiedzieć ... (Janów); no zdarzało się to ale jak to nazywało ... no ... zwykle tego kradzione [jabłka] akurat u takich smyków to lepij smakowały tego niż niż ... [...] no szaber to raczej coś poważniejsze na szaber to zaraz po wojnie to się jeździło ... no na na na pniemieckie ... (Rosocha).*

SZAMOT – rzecz., ‘głina ogniotrwała’: *w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzienia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie zgliniane no i piece były g... gliniane tak samo a późni już były kafelki z szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotem a na wierzchu kafelkami ... zgliniane ... nie?... ale okapy były na pół mierzkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szynkę weⁿdono^m powiesić i kawał suchej kiełbasy no i takie takie rzeczy były o! ... (Kolonia Wilczogóra); i potem się formowało chlebek i i ... piekliśmy w piecu w ... w takim ... zbudowanym*

w własnej piwnicy ... w domu ... robiło się bochenki na ... wsadzało się do pieca ... ale ten piec był zbudowany z cegły a na spodzie miał podłogę ... szamotem żeby było równo żeby był... dłużej utrzymywało ciepło ... żeby ten chlebek się poradził upiec ... (Milew); piec z cegły wyłożony w ... po wierzchu cegła ... a w środku wyłożone szamotem ... ale to musiało zrobić ten piec odpowiedni człowiek co to potrafił robić ... (Milew).

SZAMOTOWY – przym., ‘zrobiony z szamotu’: *sklepienie półokrągłe wyłożone cegłą^m szamotową^m [...] ... (Rzgów).*

SZARAK – rzecz., ‘zwierzę wolno żyjące, na które się poluje, skacze i ma długie uszy; zając’: *zająⁿc ... inaczej szarak ... (Posada).*

SZARPAK – rzecz., ‘sitko do maszynki do mielenia mięsa o dużych otworach w kształcie fasoli’: *kiełbasy? ... tu trochę będę wiedział bo ... sam robiłem to ... sie bierze ... czeⁿs ... z łopatki czyli z przedniej nogi ... to^m ... górno^m czeⁿsć ... i ... trochę ... tłustego może być podgarle może być s... trochę słoniny ... tak że ... gdzieś jakieś ... osiemdziesięt procent tego mieⁿsa ... a ... dwajścia ... na przykład ... tego tustego ... lub jeszcze dodają^m ... trochę wołowiny ... ale powiedzmy ... ta ... wieprzowina ... łopatka ... mieⁿso z łopatki ... słonina ... i ... mieli się to na drobne ... nie za drobno ... na takim grubym sicie ... lub tak zwanym szarpaku ... (Sompolno).*

SZARY > SARY.

SZATAN – rzecz., ‘grzyb trujący z kapeluszem w kolorze siwym, szarym lub wpadającym w żółty, trzon jest cieniowany – u góry żółty, na środku różowy, na dole brązowy; borowik szatański’: *muchomor*

... no i podobny jes do prawdziwka grzyb ... stojim wygłoⁿdym i tym ... ale to też może być szatan trujóⁿcy grzyb tego sie nie zbiera a podobny jes właśnie ... (Kolonja Wilczogóra); (Konin).

SZCZAŁ, SZCZSZAŁ – rzecz., ‘wyrzucenie pocisku z broni palnej’: jak łapano? wszystkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatke ś... [...] sieci takie rozstawiali i łapali na żywo ... bez szczalów na żywo łapali to w siatke ... (Józwin); no wróble ... szpaki ... najbardziej ... idó^m szpaki na owoce ... [...] [trzeba] ustawidź jakie strachy różne rzeczy teraz s... i takie ... s... s... szczszały z gazu ... stawiajó^m w ... sadownicy w sadach ... żeby dawały szczszał ... (Świećcia).

SZCZECINA – rzecz., ‘sztywne, twarde włosy świni’: szczecina ... (Konin).

SZCZELAĆ > STRZELAĆ.

SZCZELBA – rzecz., ‘broń palna z długą lufą (lub dwiema długimi lufami)’: myśliwy to ma szczelbe i szczela a k^lusownik to czyha chyba na na coś żeby upolować a miśliwi to ma szczelbe i szczela a k^lusownik to ón tam czyha na przykład na jakieś zwierze żeby je upolować ... nie? ... (Modła); polujo^m na przykład na polach czy w lasach tam na lisy czy to to tyz majo^m szczelby i to sie nazywa takie polowanie ... nie? ... (Modła).

SZCZENKI – rzecz., bez l.poj., ‘pułapka do chwytania dzikich zwierząt w postaci dwóch metalowych łuków z ostrymi zębami, które zamykają się w chwili nadeptnięcia na nią przez zwierzę’: (Posada); [Dzikie zwierzęta łapano] [R1:] no za pomocom sideł albo klatek jakiś te ... no nie? ... albo były takie ... [R2:] na haj... na haczyk ... [R1:] albo były też takie metalowe ... jak to

łapki sie nazywało ... [...] i wtedy zwierze jak szło ... [...] z żelaza ... no nie? ... i one po prostu jak nadeptnęło no to sie to zamykało ... no nie? ... i to w takim ... [...] szczenki tak ... (Paprotnia); no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... peⁿta oczka sidła ... takie żelazne szczenki ... takie stalowe ... do schwywania takich dzikich zwierzoⁿt ... [...] no chodz... chodzili po lasach ... gdzieś kładli ... w takich zakamarkach co nie było ich widać ... (Golina); to szczenki so^m to so^m właśnie szczenki takie te zatrzaski ... (Nowa Wieś).

SZCZSZAŁ > SZCZAŁ.

SZCZSZELAĆ > STRZELAĆ.

SZCZSZEPYWAĆ – czas., ‘uderzać w coś czymś szybko i wiele razy’: uderza sie świ^{nio} w głowe ... i potem spuszcza krew ... [...] wbija sie nóż ... do serca ... i spuszcza sie krew ... no zabezpieczajoⁿc szczszepajoⁿc krew ... żeby była rzadka ... nie? ... (Rychwał).

SZCZUPAK – rzecz., ‘drapieżna ryba o spłaszczonym i wydłużonym kształcie ciała, ma wiele drobnych zębów’: to różnie i ... szczupaki i sandacze i ... i leszcze sie je i ... (Józwin); szczupak jes dość duży ... duża ryba ... i ... no ... no taka ... długawa ... przede wszystkim jest ... (Józwin); szczupak karaś ... lin ... i ... jeszcze taki ... n... no ... zapo... nie nie pamieⁿtam wi... wieⁿcej ryb ... tak^e przeważnie tam ryby w tych dołach były ... szczupak karaś ... właśnie ... a wieⁿcej nie ... nie ... nie łowiono tam innych ryb ... (Borowo); no ... szczupak to ... był dosyć długi ... duży ... wie... najwieⁿkszy z tych ryb ... których tu wymieniałam ... no był bardzo dobro^m rybo^m bardzo smaczo^m rybom ... dosyć tak ... bar...dzo dużo^m głowe

miał ... zawsze ... przy... wtedy kiedy czszeba było to^m rybe patroszyć jak sie odrzuciło głowe no to ... bardzo dużo odchodziło wtedy ... nie? ... (Borowo); szczupak to też taki cienkawy jest i tyż długi jest ... (Główew); [Szczupak jest] podłużny w cieⁿkie widoczne ze... widoczne ze^mby ... (Ruda); no szczupaka to chyba wszyscy znają^m ... no jakby to opisać to jest ryba ... ja to tak wiyⁿcy szczupła długa ... i z takim ryjki^m długawym ... to jest szczupak ... (Wyszyna).

SZCZUPLY – przym., ‘podłużny i chudy’: lineg jest ... taki ... dosyć ... szczupły dosyć długawy ... (Józwin); (Modła); okoń właśnie miał bardz... podobny był do karasia ... troszeczkę ... może ... miał ... był troszeczkę taki ... szczuplejszy ... (Borowo); [Lis] pysk taki ma szczupły tak podobny do pieska ale taki taki cienki pyszczek ma ... (Janów); to tak wiyⁿcy szczupła długa ... i z takim ryjki^m długawym ... to jest szczupak ... (Wyszyna).

SZCZUR – rzecz., ‘duży, powszechny gryzoń pasożytujący w gospodarstwach, może być niebezpieczny dla człowieka’: no szkodniki to jak no ... no myszy jedynie jak ... nie wiem czy myszy ujoⁿć czy ... myszy ... tak no dziki sarna o ... szczury no szczury to so^m domowe takie bardziej ... (Józwin).

SZCZYLAĆ > STRZELAĆ.

SZCZYPCE – rzecz., bez l.p., ‘zakończenie odnóży niektórych zwierząt w postaci spłaszczonych noży’: rak ... [...] no właśnie ... ma szczypce ... i odwłok ... olbrzymie szczypce i odwłok ... łązi po dnie ... jakiś takich ... płytkich wód ... płytszych wód ... raczej czystych ... (Borowo); rak chodzi wspak ... jest czerwony ... niektóre so^m czerwone niektóre so^m zielone ... nóżki to majo^m takie szczypce ... takie jak nożyce takie szerokie ...

takie ... spłaszczone ... no ... (Golina); zwierze wodne wszpak ... [...] no to rak no to ... no trudno mi określić raka jak wygloⁿda ... no no ma te takie długie te jakby to nazwać ... [...] szczypce no no no no właśnie rak chodzi niby do tyłu i do przodu ... (Jaroszewice); no to chyba rak ... [...] no ma takie szczypce taki płaski chodzi zawsze po dnie ... [...] mi sie wydaje że [raki łapano] na kije takie ... i wbijano je tutaj pod odwłokiem bo tam tylko było miejsce ... (Nowa Wieś); no to rak rak rak rak ... [...] chodzi do tyłu i ma k... te takie szczypce takie ... [...] sie w siatke [go łapie] w siatke ... (Józwin); rag jez okroⁿgły ma ... czerwony ma duże ... takie sz... szczypce ... przy m... przy mordce i ... roszczapierzzone łapy ... (Święcia).

SZERAKAWY – przym., ‘szeroki’: [Piołun ma] szerakawe takie liście ... (Jaroszewice).

SZEROKI – przym., ‘mający duży wymiar poprzeczny’: geⁿ sie pióro jest inne niż kacze ... [...] wieⁿksze szersze dłuższe ... (Budziśław Kościelny); [Leszcz] no to jes sz... szeroka ... ryba ... (Józwin); szerokie skrzydła ... (Nowa Wieś).

SZKODNIK – rzecz., ‘zwierzę wyrządzające szkodę ludziom’: szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ... podjady ... [...] to ... albo koty szły na ni [=na myszy] cieⁿto albo trucizna ... (Golina); no najwieⁿksze szkodniki to so^m dziki ... (Nowa Wieś); jak sie zwalcza [szkodniki i drapieźniki]? ... to sie tego ... zakłada pastuchy sie zakłada ... ewentualnie jakieś tam wyszczały takie które straszo^m odstrasza^m ... (Józwin).

SZKRZYDŁO > SKRZYDŁO.

SZLACHETNY – przym., ‘cehujący się wysoką jakością, korzystnymi cechami,

lepszy od innych': *szlachetne tam ... boro-wiki ... kozaki ... krawce i ... tak dalej to były ... grzyby ...* (Sompolno).

SZLAM – rzecz., 'gęsty osad o błotnistej konsystencji': *wyrzucić to co jest w środku [=wnętrznosci świni] wymyć i wyszlamować ... [...] wyszlamować czyli wyskrobać nożem żeby tam nie było tego szlamu ...* (Budziszław Kościelny).

(SZLAMOWAĆ) – PRZYSZLAMOWAĆ – WYSZLAMOWAĆ – czas., 'usuwać część śluzową jelita i odwracać je na drugą stronę': *czszeba przeczyścić ... przyszlamować ...* (Rychwał); *wyrzucić to co jest w środku [=wnętrznosci świni] wymyć i wyszlamować ... [...] wyszlamować czyli wyskrobać nożem żeby tam nie było tego szlamu ...* (Budziszław Kościelny).

SZNUR – rzecz., 'spłot powstały przez skrócenie wielu długich włókien': *to so^m takie ... urzoⁿdzenia które ... drewniane ... które zakładało się na ramiona tag jak szalik załóżmy ... nie? ... [...] i z boku zwisały ... jakieś ... sznury albo ... załóżmy łańcuch ... do nich sie^m przy...mocowywało najczeⁿściej dwa wiadra bo ... do jed... jak sie jedno wiadro ... niosło to ... nie poczszebne były te siońdy ... nie? ... tylko dwa wiadra ... wtedy z lewyj i z prawyj strony wisały one i człowiek niós ten ... cieⁿzar nie w reⁿkach tylko właśnie na plecach ...* (Borowo).

SZNURECZEK – rzecz., zdr., 'cienki sznur': [R1:] *ja tylko po-em to co pamiⁿcio^m sieⁿgo^m ... no to sól peklowana ... nie? ... [...] i woda ... no i to było zostawione na ... minimum chyba trzy ... [...] dwa tygodnie ... no i po dwóch tygodniach po prostu wtedy wyjmowało sie jo^m z tej wody ... no i ...* [R2:] *i sie weⁿdziło ...* [R1:] *i owijało sie po prostu*

w sznureczek taki do tego ... no i ... i to było później weⁿdzone ... no nie? ... drzewem ... no i ... w zależności jakich kto tam sobie ten ... [...] no troche jałowca ... troche drzewa drzewa takiego owocowego no i ... i tym sie weⁿdziło ... no nie? ... (Paprotnia).

SZNUREK – rzecz., 'cienki sznur': *zatrzymywali wesela jak zatrzymywali dzieci wesela takie chłoposzki tak pietnaście szesnaście lat ... nie? ... to dawali cukierki ... a jak zatrzymywali dorośli meⁿzczyźni to dawali wódkę ... widzisz ... [...] to jak w... na wesela to tak jak zatrzymywali jak jechała bo młodo para jechała od kościoła pier^wszo na bryczce to mieli taki sznurek i tak na jednym boku jedyn stojał na drugim boku drugi stojał chłopczyk i tyn sznurek trzymali i były takie wstóⁿżeczki poprzypizrane na tym sznurku no i to ta młodo para stanyła ... dzieciom dała cukierków takó^m bo to mo... kiedyś to nie m... tero^z to mówio^m torybke a kiedyś mieli tytkę takó^m tytkę cukierków ... no dali dzieciom ... a jak już zatrzymywali starsze no to dawali wódkę ... tak ...* (Główiew); *i szynka musi być zanurzona całkowicie w tej ... solance ... no żeby nie wypływała to tam jeszcze można jakimś ... talerzem ... kamyg jakiś ... położydź na tym czy coś cieⁿższego ... i to tak ... leży ... mówie ... koo dziesieⁿciu dni ... minimum ... później sie to wyjmuję ... wioⁿże sie ... ta[k] jak paczke ... sznurkiem ... dosyć tego ... geⁿsto ... tego sznurka ... i ... do weⁿdzarni ... no tam troche dłużej musi być ... kielbasa koo dwóch godzin a to ... gdzieś ko... koło pieⁿciu pewno ... i takó^m ... szynke później ... sie ... parzy ... poprz... po ... uweⁿdzeniu ... no i to wszystko ...* (Sompolno); [R1:] *a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuję i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ...* [R2:] *żeby żeby*

poleżała w tej soli ... [R1:] i musi być za-bez... włożona w jakimś wodę można ją^m namoczyć i dopiero po parę dniach ... dopiero się wyjmuję i dopiero ją^m się weⁿdzi ... trzeba umyć ją^m ... obwioⁿzić sznurkiem i do weⁿdzarni ... i bez jedyn dzień się nie uweⁿ-dziło ... u nas to się weⁿdziło ze dwa dni podpałało się ... (Milew); najczeⁿściej to ... używano ... oni ... nazywali to sakami ... to było takie sito ... ze sznurka ... najczeⁿściej robione ... iii ... w takiej ramie drewnianej z roⁿczko^m ... i czszeba ... chodziło się po tej ... po... w tym ... w dole po tej ... w tej wodzie poczsoⁿsało się tym sakiem i chodziło się chodziło aż ... odpowiednie tam ... ryby ... złapało się i potem wycioⁿgano ten sak na zewnoⁿcz ... wy... wysypywano ryby ... i wchodziło i dalej ... tak ... szukano tych ryb i łapano je do tego saka ... (Borowo); [Dzikie zwierzęta łapano] na te ... na łapki ... zastawiają^m takie sidła wiesz? ... to na sidła czy czy na łapkę ... nie? ... [...] jak zakładano? się przywioⁿzuwa... przywioⁿzywało się do drzewa na jakimś sznurku i tam się na przykład na te na te łapkę zakładało jakieś jedzynie i ona jak biegła to złapała się w te sidło w te łapkę ... nie? ... (Modła); no na drzewie się zakłada jakiś baby jagi się robi albo jakieś sznurki albo się teraz so^m takie pułapki hukowe które od... od czasu do czasu jak ustawisz to szczelają^m i i ptaki po prosotu uciekają^m ... (Nowa Wieś); sidła ... [...] a robili ko... kółko i ... sznurek ... nie widziałam dokładnie ... i jat nadeptło to ... [Ciągnęło do góry?] tak ... [...] no bo się za nogę zahaczyło ... nie? ... (Pogorzalki).

SZNUROWAĆ – czas., ‘obwiązywać coś sznurkiem’: [Na roladę] szykuje się mieⁿsko farsz zwija się sznuruje się i piecze się w piekarniku ... nadziewa się farszem i ... (Józwin).

SZONDY > SIONDY.

SZOPA > SOPA.

(SZOROWAĆ) – WYSZOROWAĆ – czas., ‘czyścić, silnie trąć’: flaki to od świniaaka się brało kałdun ... go się wyczyściło wy... szorowało pokroiło w paseczki i gotowało ... i się przyprawiało i to były flaki ... (Budzi-sław Kościelny).

SZOS > SOS.

SZÓNDY > SIONDY.

SZPAK – rzecz., ‘niewielki ptak o czarnym upierzeniu z szarymi plamkami, odżywiający się m.in. owocami, przez co uważany jest za szkodnika’: szpak jest czarny i na szyi ma takie lek^o pofielotowy pióreczka ... (Jaroszewice); szpaki ... (Borowo); (Grzymiszew); (Krągola); można klaskać ... można wieszać tam jakieś ... wstoⁿżeczki coś żeby je [szpaki] ocstraszyć ... (Józwin); szpaki wróble [niszczą owoce] ... [...] no albo się odstrasza się strachy wystawia a^lbo można odstra... odstraszać ... jakimś strzelaniem czymś ... (Jaroszewice); oj serduszeko jeżeli się szpaki znorowio^m i nie majo^m co jeść ... to ... jes bardzo trudno bo ... wiesz ... no też ... ze wsi ... przypadek ... były za... pozakładane takie ... dzwonienia ... takie różne ... co z tego? ... one pierwszy drugi dzień czse-ci uci... uciekały a czwarty dzień sobie to ... po prostu nic z tego nie robiły że im coś tam dzwoni ... prawda? ... tak że ... no szpaki ... na przykład kosy jeszcze ... chociaż nie za dużo ... ale kos ... najbardziej uwielbia winogrono ... (Kazimierz Biskupi); o! najgorsze to só^m te ... szpaki ... [...] [trzeba] no strachy powiesić i ... (Wyszyna); w gniazdach żyjo^m sroki ... szpaki jaskółki robio^m gniazda ... ale w domach ... nie ... wieⁿcej tak jak w oborach jakiś ... (Golina); [W pobliżu domów ludzi żyją] jaskółki szpaki

wróble sikorki ... bociany też w pobliżu so^m ... (Golina); [Szpak] jest czarny ... ma taki trochę dłuższy dzióbek ... o ... i to wszystko ... (Golina); sikorki ... późni co to jeszcze ... szpak też w dziuplach ... (Jaroszewice); [Szpak] no to taki jest ptaszek no wieⁿkszy od wróbla i ma taki długi dziób ... (Nowa Wieś); szpak jest ma... jest taki wieⁿkszy od wróbla z żółtym dziobem ... (Józwin); [Przeciw szpakom stosuje się] przeważnie wyszczały dzwonki wszelkiego rodzaju i tego ... i no takie straszaki ... ubierać ... (Józwin); no wróble ... szpaki ... najbardziej ... idom^m szpaki na owoce ... (Święcia); [Szpak] no jest wieⁿkszy od wróbelka i bardziej ... wróbel jest cza... s... szary a r... szpag jest ciemny ... cza... czarny taki no ... (Święcia); sowy ... szpaki ... szpak też nie ... nie tego tylko w ... dziurak ... w... tych ... robi sobie ... [...] dziuple ... (Pogorzałki); no to szpaki ... [...] na czeresnie najwieⁿcy lecóm ... (Pogorzałki).

SZPAKOWATY – przym., ‘o maści końskiej: ciemnosiwy’: [Maści koni:] siwe kasztan czarne no i szpakowate też só^m ... (Jaroszewice).

SZPADEL – rzecz., ‘ręczne narzędzie na długim trzonku służące do kopania’: to była sz... był szpadel ... (Rzgów); (Kolonja Wilczogóra); najprościej sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało się po złożach kopalni ... to się ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadlem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łóⁿko-wym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało się ... ustawiało się w stożki ... i to się suszyło ... i torf wysuszono ... przywoziło się do domu

... pod ... skład ... pod dach ... no i tym się opalało ... (Wardężyn).

SZPON – rzecz., często w l.mn., ‘haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na zakończeniu palców u niektórych zwierząt’: o kurcze! one [=jastrzębie] majo^m dzioby takie ... zastrzone ... takie ... jak garbaty nos ... majo^m szpony ogromne ... że potrafió^m nawet takie drobne zwierzoⁿtko ... [...] porwać ... (Golina); [Łapy ptaków drapieżnych są zakończone] szponami ... (Nowa Wieś); sokół jest to so^m w ogóle ptaki drapieżne one so^m bardzo podobne do siebie bo chodzi o to że majo^m bardzo dużo^m rozpieⁿtość skrzydeł i też majo^m wszystkie nos taki zakończony ostrym tym wszyst^kie majo^m szpony właściwie to one różnio^m się tylko wielkośció^m ... (Nowa Wieś); myszołów jest duży jeszcze wieⁿkszy wieⁿkszy od jako od tego jaszcz^em^bia takiego dłuższy i tego no i też pazury ma i takie szpony no ... (Józwin); jak to ... szpony? ... u k... u tych ... jaszcz^em^bi? ... (Pogorzałki).

SZPONEK – rzecz., ‘haczykowata i ostro wygięta płytką rogowa znajdująca się na zakończeniu palców u niektórych zwierząt’: [Łapy ptaków drapieżnych zakończone są] szponkami ... (Golina).

(SZPRYCOWAĆ) – NASZPRYCOWAĆ – czas., ‘używać szprycy do umieszczenia nadzienia w środku potrawy’: a szynkę się w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzy-na koście wyjmuję i ... i ładnie się obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... (Milew).

SZTYL – rzecz., ‘część narzędzi ręcznych trzymana w dłoni; trzonek’: a do kopania ziemniaków no to dziabka ... [...] no to wygłoⁿda jest na sztylu takie drzewianym

i potym przy tym na końcu só^m trzy takie z żelaza przyspawane takie takie duże ze^mby ... nie? ... to jest^t dziabka ... (Modła).

SZUFELKA – rzecz., zdr., ‘wkłęśła łopata o wysokich brzegach’: [Popiół wyjmuję się] szufelko^m ... drewniano^m... [...] nie! ... metalowo^m ... (Konin); (Rychwał); (Stawiszyn); (Wardężyn); szufelka ... no szufelko^m do wiadra się wyjmowało z popielnika i się wynosiło na dwór ... (Maliniec); (Dąbrowica); (Ignacewo); (Rzgów); [Popiół wyjmuję się z popielnika] szufelko^m szypó^m chochló^m ... (Kolonja Wilczogóra); i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten ... żyto na tak zwano^m polepe ... i wtedy ... mieliśmy ... my ... frajdę jako dzieci ... bo dostawaliś... dostawaliśmy ... od ... dziadków ... małe szufelki przewracają^c to żyto żeby ono się suszyło ... ale ... dlaczego żeśmy tak z che^{ci}ó^m szli? ... dlatego ... iż ... przed każdym kominem ... stały ... no czy jeden czy ... dwa czy czszy czy ... obojeⁿnie ile worków cukru ... a wiadomo że jednak roz była wilgoć ... raz sucho ... ten worek ... ten cukier się zgrupiał ... i żeśmy to to^m szufelko^m rozbijali ... i ... po prostu żeśmy kradli ... cukier ... w olbrzym... w... w olbrzymich bryłach ... mniej wieⁿcej ... ale żeśmy kradli ... wieⁿc z takiej ochoty bardzo czeⁿsto pomagaliśmy ... (Kazimierz Biskupi).

SZUFLA – rzecz., ‘wkłęśła łopata o wysokich brzegach’: weⁿgiel wyjmuję się tako^m szuflo^m ... (Dąbrowica).

SZWAJCER – rzecz., ‘pracownik gospodarstwa zajmujący się krowami’: [Szwajcer] był ... o...porzoⁿdzał krowy doł krowy ... (Józwin); [Szwajcer zajmował się] dojeniem krów ... (Rychwał); [Szwajcer] doł krowy ... (Grzymiszew).

SZYBKA – rzecz., zdr., ‘tafla szkła’: no to były takie ... m... centerfugi zwane i ... były ... były takie kanki ze szybko^m ... co się wstawiało do wody i wtedy ... tuszcz wydzielał się na wierzg a mleko opadało i wtedy się kranig otwierało spuszczało mleko ... a ... śmietanka zostawała ... (Świącia).

SZYJA – rzecz., ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem’: [Berda] to jest^t u... ptaków u kury kaczkii indyka to jest^t pod spodem co łoⁿczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada); [Jeśli ktoś jest pod wpływem alkoholu, to] pokazuje się tutaj ... na szyje reⁿko^m ... (Borowo); no reⁿko^m się pokazuje ... [...] na szyje ... [...] że ma już za dużo ... tak ... (Krągola); [Jakim gestem wskazuje się, że ktoś jest pod wpływem alkoholu?] przejechać reⁿko^m po szyi ... (Rychwał); reⁿko^m na szyje się wskazywało ... (Grzymiszew); [Jakim gestem wskazuje się, że ktoś jest pod wpływem alkoholu?] [R1:] dwoma palcami tu ... [R2:] na szyi ... tak ... (Paprotnia); ojoj! to się tu na szyje chyba pokazuje ... (Janów); [Jakim gestem wskazuje się, że ktoś jest pod wpływem alkoholu?] to się bierze ... dłoń ... prosto i kantem się uderza o szyje ... (Golina); jak to wyglóⁿda? jak się pokazuje? no że lubi wypić pokazuje się reⁿko^m na szyje albo dwoma palcami ta^k jakby to kiedyś kieliszek się pokazywało setkowy no tak się mniej wieⁿcej to określa ... (Jaroszewice); szpak jest^t czarny i na szyi ma takie lek^ko pofielotowy pióreczka ... (Jaroszewice); no to kantem reⁿki się o szyje uderza ... idziemy na jednego! ... (Nowa Wieś); jakim gestem się [wskazuje, że ktoś jest pod wpływem alkoholu]? ... bije się po szyi tak ... (Józwin); [Człowiek pod wpływem alkoholu] inaczej się zachowuje a to się potacza a to się tam gdzieś tam gdzieś tam no inⁿe inⁿy wyglóⁿdo inaczej ... tak pokazuje na k... na szyje ryⁿkó^m coś że pił wódkę ...

[...] puko tak dłónió^m dłónió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko o szyje ... (Wróblina).

SZYJKA – rzecz., zdr., ‘część ciała łącząca głowę z tułowiem’: [Kurę dzielimy] [R1:] *na udko pierś ... udko ... kuper ...* [R2:] *szyjka ... skrzydełka ...* [...] *no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... wóⁿtroba serce ... żółóⁿdek ...* [...] *przede no kuper to wszystko ...* (Golina); [Kurze szyjki] *były dodawane do rosółu normalnie ...* (Posada); *ja to gotuje w rosole szyjke ...* (Modła); *ja zawsze wykorzystywałam [kurze szyjki] do ugotowania na na rosół na ... do innych celów nie wykorzystywałam ...* (Janów); *no i później ... jak ten farsz masz zrobiony to m... mielono^m woⁿtróbkę ... wi... mielony boczek ... odrobina cebuli ... najlepiej startce ... starte na tarce ... później jeszcze no sól pieprz majeranek i tak dalej i tak dalej ... przyprawy ... no i to napychasz do środka ... zaszyszwasz ... bo z ... jakbyś ... szpilkami przypinała ... to ten tłuszcz i ten farsz by wszystek wyleciał ... a tak ... ten smak znaczy się ten sok ... z tego ... a tak to zaszyszwasz bardzo geⁿściutko ... szyjke odwalasz ... skrzydełka do ... te lotki pierwsze ucinasz ... tak? ...* (Kazimierz Biskupi).

SZYNECZKA – rzecz., ‘tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbietu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej części’: [W święconce są] *szyneczka ... kielbaska ... chlebek ... pisanki ... krzan ... sól pieprz ...* (Święcia); [Tradycyjne potrawy na śniadanie wielkanocne to] *kielbaska biała ... czerwona ... szyneczka ... jajeczka ... gotowane ... na wolno ... masel... chlebek z maselkiem ...* (Święcia); [Na śniadanie wielkanocne są] [R1:] *szyneczka biała kielbasa żurek szyneczka ...* [R2:] *jajko ...* [R1:] *jajeczko ...* [R2:] *no ... sałatka ...* [R1:] *no ... sałatka jarzynowa ...* (Gorani); *na kotlecik to*

można powiedzieć że ... z-z-z z mielonego jakieś szyneczki można to skreⁿcić i zrobić kotleciki ... wżgleⁿdnie mogó^m być kotleciki ze schabowych ... (Konin); *dobrze to można i z pomidorkiem i z ogórki^em i i ze szyneczko^m ... różne kanapki się robi ...* (Wyszyna).

SZYNKA – rzecz., ‘tylna część półtuszy wieprzowej, w okolicy łączenia grzbietu i tylnych kończyn; też: wędlina z tej części’: *no każdy miał schab żeberka ... i co tam no czeka ... nogi łudzić każdy wszys^kko szynka te duże jak to z tyłu to szynka ...* (Maliniec); *aha o szynka weⁿdzona łopa... ten opatki ...* (Maliniec); *chabas? ... no mieⁿso ...* [...] *t^luste mieⁿso ... t^luste od szynki ...* (Maliniec); *karkówka schab łopatka szynka ...* (Rychwał); *oddzielało się słoninę ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ...* (Ignacewo); [Świnie dzieli się] *na karczek łopatka szynka schab słonina sadło ...* (Rzgów); *w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzienia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie zgliniane no i piece były gy... gliniane tak samo a późni już były kafelki zez szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotym a na wi^erzku kafelkami ... zgliniane ... nie?... ale okapy były na pół mi^eszkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szyntkę weⁿdzoⁿo^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ...* (Kolonja Wilczogóra); [Tuszę dzieliło się] *na ... szynkę biodrówkę karkówkę żeberka łopatke ... głowiznę ... no i stó^pki stó^pki golonki ... no ... to i to wszystko no ...* (Kolonja Wilczogóra); *właśnie ... kiedyś nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami byby... drewniane beki*

i sie soliło mjeⁿsa ... sie soliło mjeⁿso czoskowało szynke sie peklowało ... tak? ... i sie potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ... (Kolonja Wilczogóra); w beczkach przeważnie w beczkach ... szynki boczek ... no to tylko się weⁿdziło w tym ... (Kolonja Wilczogóra); szynki ... karkówka ... schabik ... żeberka ... (Wardężyn); szynka karkówka boczek ... biodrówka ... to wi... jak to ... goloⁿka ... [...] aha ... lekkie ... (Dąbrowica); schab boczek karkówka szynka ... (Konin); no kiedyś przede wszystkim [na śniadanie] jadło sie chleb z czymś ... czyli na przykład ... nie wiem ... chleb z dżemem ... chleb z masłem ... albo jako^ms zupe mleczno^m ... tak? ... czy chleb z tam jakimś tam ... nie wiem ... no pasztetem może zrobili ... czy z jako^ms szynko^m ... kielbase ... obecnie no to so^m różne na przykład ... no ... jest teraz moda na jedzenie owsianki czy właśnie jakiegoś tam ziarna z owocami ... tak? ... czyli te musli jogurty płatki z mlekiem ... nie wiem ... tosty omlety też so^m popularne ... no mówi sie że śniadanie powinno sie zjeść bardzo obficie ponieważ jest to podstawowy posiłek dnia ... (Wilczyn); a no na wielkanoc to szło sie do kościoła rano na szósto^m ... przyszło sie do domu zjadło sie ś... usiadło sie jadło sie śniadanie ... jadło sie szynke jadło sie kielbaske jadło sie jajeczko i piło sie herbatke ... no ... (Główek); [Do święcenia przygotowywano] szynka ... masło ... chrzan ... kielbasa ... chleb ... pieczywo ogólnie ... (Wilczyn); [Podział świni:] no szynka na tyle ... na tylnych nogach ... łopatka na przodzie ... schab do góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczek ... (Budziśław Kościelny); szynkⁿa to jest ... to jo^m sie zanurza w takiej solance ... i ona stoi dwadzieścia cztery godziny i później sie jo^m weⁿdzi ... wyjmując z tej solanki i sie wedzi i to jest szynka ... (Budziśław Kościelny); kielbasa szynkowa

kielbasa biała kielbasa weⁿdzona ... szynka weⁿdzona lub szynka biała ... czyli nieweⁿdzona ... (Budziśław Kościelny); [Podział świni:] no ... z górnej czeⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej czeⁿści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej czeⁿści tyh nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta czeⁿs ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej czeⁿści ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnię trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po...wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ... i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzież nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); a szynke no to ... to znowu ... tylna czeⁿs ... świni ... ta górna ... powyżej kolana ... to jes ... tak zwana ... szynka ... i z tego mieⁿsa ... porcuje sie takie ... mniejsze ka... na kilka czeⁿści bo to ... żeby nie w jednym ... wioⁿ... najpierw ... czea to ... mieⁿso musi ... gdzieś ... z tydzień ... z półtora tygodnia ... w taki salance ... leżeć ... solanke czszeba sporoⁿdzić z wody i soli ... soli sie tyle sypie ... żeby sprawdzić ... jak ... wrzucisz ... jajko ... surowe ... to jajko ... musi ... w tej wodzie ... pływać ... nie może utonoⁿć ... tak dosypujesz soli mieszać żeby ... to jajko ... nie tonęło tylko ... i ... liź łatrowy tam ziele angielskie ... pieprz ... tam ... jakieś ... po kilka ... kilka ... tych ... z każdego tego ... tej przyprawy sie wrzuca ... i szynka musi być zanurzona całkowicie w tej ... solance ... no żeby nie wypływała to tam jeszcze można jakimś ... talerzem ... kamyg jakiś ... położyć na tym czy coś

cieⁿższego ... i to tak ... leży ... mówie ... koo
dziesięⁿciu dni ... minimum ... później sie to
wyjmuje ... wioⁿże sie ... ta[k] jak paczke ...
sznurkiem ... dosyć tego ... geⁿsto ... tego
sznurka ... i ... do weⁿdzarni ... no tam tro-
che dłużej musi być ... kielbasa koo dwóch
godzin a to ... gdzieś ko... koło pieⁿciu pew-
no ... i tako^m ... szynke później ... sie ... pa-
rzy ... poprz... po ... uweⁿdzeniu ... no i to
wszystko ... (Sompolno); szynke trzeba napi-
kować ... sprarzyć ... włożyć w si... włożyć
w siatke najpierw później sparzyć ... (Ry-
chwał); [W święconce były] kielbasa chleb
jajka sól i pieprz szynka ... (Rychwał); no
szynke czszea uszykować ... pokroić tak ...
na ... takie kał... kilogram po dwie ... na
przykład ... no i kładzimy w siatke ... i na-
peklować ... i weⁿdzimy ... (Rychwał);
w masarni to robimy kielbasy szynki ...
wszystkie podroby ... (Rychwał); [Podział
świni:] karczek łopatka ... nie wiem co tam
jeszcze ... szynka podgardle ... żeberko ...
(Podgór); no szynke można piec ... można
gotować można peklować ... można jo^m weⁿ-
dzić ... (Podgór); no szynke ... jag robimy
szynke? ... musimy jo^m ... przede wszystkim
... posolić ... dokładnie ... z... za... czszeba
by zrobić tako^m solanke i jo^m zapeklować
i ona musi przez jakiś czas poleżeć ... (Ko-
nin); no czynnoś tako^m ... można nazwać że
to jes weⁿdzenie ... kielbas i ... szynek ...
(Konin); no w czasie śniadania wielka...
nocnego ... był ... przede wszystkim ... żurek
... jajka ... kielbaski ... pasztety ... szynki ...
(Konin); [Podział świni:] może być szynka
to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no
jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców
... karkówka ... no i co tam ... naj... na ...
tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowi-
zna idzie z tego ... i co jeszcze te ... goloⁿka
z nogów ... (Milew); [R1:] a szynke sie
w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna
kościę wyjmuje i ... i ładnie sie obkroi i trze-

ba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z ta-
kó^m ... [R2:] żeby żeby poleżała w tej soli ...
[R1:] i musi być zabez... włożona w jakimś
wode można jo^m namoczyć i dopiero po pare
dniach ... dopiero sie wyjmuje i dopiero jo^m
sie weⁿdzi ... trzeba umyć jo^m ... obwioⁿzać
sznurkim i do weⁿdzarni ... i bez jedyn dzień
sie nie uweⁿdziło ... u nos to sie weⁿdziło ze
dwa dni podpalało sie ... (Milew); taka za-
prawa ... [...] z liściem łatrowym z ... z zie-
lem angielskim i z pieprze^m ... [...] i sól sie
... i sól ... to jest zaprawa tako sie zalewa te
szynke do ... [...] pare dni pobyla i zaś sie
wyjmowało sie tak wycisło jeszcze z tyj wody
... i dopiero do weⁿdzenia ... (Milew); [R1:]
jak wzięł jo^m [=świnię] zabił krew upu-
ścił ... [...] i oskrobał ... i dopi ro jo^m na
tyn kry^mpulec do góry podnosił ... [...] [R2:]
potym na kry^mpulec sie podniosło ...
i sie rozcinało ... brzuch ... [...] flaki ...
wszystko sie wycioⁿgało ... wóⁿtrobe serce
wszystko i ... [R1:] i sie czyściło i późni sie
rozbiro ... szynki osobno ... (Golina); [R1:]
schab na samy górze ... [R2:] na samy górze
no i tam jeszcze jes polyⁿdwicy tyż kawołek
... późni jes ... no ... boczki ... no to tu na
tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:]
przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ...
(Golina); [R1:] no to tusza to czyli jak poł...
na przykład świnię przekroiż na pół ... [R2:]
ró^mbanka ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie?
... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na
... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to
możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi
... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawołki
i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu
schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczki ... tu
karkówka ... tu późni łopatka przedn...
noga ... nie? ... golónki ... to wszystko jez ...
nie? ... stópki nie stópki no to te nogi ... (Go-
lina); [R1:] kielbase to sie robi ... po prostu
... [...] wieprzowe miⁿso ... [R2:] możesz ...
przeważnie z łopatki robio^m ... [R1:] woło-

wina ... [R2:] wołowiny sie tyż troche daje bo daje kleistoś ... nie? ... czy z kurczaka możesz doożydz jak chcesz ... [R1:] ale nie ... przeważnie ... to ... tradycyjne to ... wie-przowina i wołowina ... no i ... no i dodatki to ... normalnie ... [R2:] przeważnie z łopatki sie robi ... nie? ... boczku możesz dołożydz jak ktoś chce tłusciejszóm czy tegó ... a tak to ... bo szynke tylnióm to już wyⁿdzóm ... no a później na szynke jes ... [R1:] pieprz ... sól ... [R2:] no ... i wszystkie przyprawy ... majeranek ... i ... możesz zrobić to to ... i jak to zrobisz późni we flak ... to mosz ... wszystko wymiyszać ... i mosz białóm ... a jak chcesz wyⁿdzónóm to jeszcze późni jo^m wyⁿdzisz ... no ... (Golina); [R1:] no szynke to ... do... z... z łopatki tyż możesz łopatkę uwyⁿdzić ... możesz tak samo owyⁿdzić tyn ... schab teraz wyⁿdzóm ... możesz ... owyⁿdzić ... [R2:] o schabie to nie godej ... o szynce ... [R1:] a szynka ... to tylnio ... tylnie nogi to jes szynka ... [R2:] nie tylnie nogi tylko to sie inaczej mówi ... [R1:] no tylnie giry ... no co? ... [...] odcinosz stopy i ... i mosz szynke ... nie? ... i wycinosz kości ze środka ... [R2:] tylnio szynka ... no ... łop... nie ... no łopatka tyż ... może być ... [R1:] łopatka od przodu ... z łopatki tyż może być ... no ... i to nasalaż miyⁿso ... nie? ... pieprz ... pieprz nie ... tyż! ... robisz takóm ... [...] i wody ... wodę ze solóm i takóm solanke robiż i to ileś tam z tydziń czy ileś postoi ... [R2:] a gdzie tydziń ... tam czszy dni ... [R1:] zależy ... kiedyś ... kładło sie wiⁿcy ... i to późni wyⁿdzisz ... (Golina); [Do wędzenie służy] [R1:] wyⁿdzarnia ... [R2:] albo w becze ... [R1:] no ... wyⁿdzarka ... [R2:] jo musze wybudować se tu wyⁿdzarkę ... [R1:] roz do roku szynke czy kielbase robimy ... i budowy ... (Golina); [Do święcenia przygotowywano] [R1:] jajko ... szynke kielbase ... placek ... [R2:] chleb ... chleb ... no ciasto tyż ... no wszystko możesz pośw... wszystkie pokarmy

możesz ... przede w... sól pieprz ... o! ... takie najważniejsze ... (Goína); świnio bicie zabija sie świnie rozbiera sie różne w... schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynke sie weⁿdzi i sie do jedzenia ... (Główiew); zależy kto co chce ... i ze serem można kanapke i z weⁿdlinom i salatom ze szynkom ... [...] no to jes^t obkład właśnie tej kanapki ... (Główiew); [Śniadanie wielkanocne zaczyna się] od jajek białej kielbasy i szynki ... (Józwín); [Świnio bicie] no nie umie tego skojarzyć no to jes^t ... zabija sie świnie i robi sie wyroby szynki sie wyⁿdzi i ... i miyⁿska do zamrażarki sie kładzie i ... (Wyszyna); 29.

SZYPA – rzecz., ‘rodzaj łopaty z cienkiej blachy o zagiętych bokach niesłużącej do kopania, lecz przerzucania sypkich materiałów’: [Popiół wyjmuję się z popielnika] szufelkóm szypóm chochlóm ... (Kolonja Wilczogóra); jak to wyrosło były takie zwane kopónki z drzewa ... wystrugane i w tym sie zarobiato chleb ... i sie przerabiató i były takie duże piece i zostawiató sie ... ten chleb sie zostawiató w ty kopónce do wyrośniⁿcia i były piece stawiane ... w ko... letni kuchni w... dzieś ... w kuchni nawet to było czy na uboczu tak troche i tam sie piekło chleb ... piekło sie chleb paliło sie drzewem wszystko drzewa sie wycioⁿgało piec był nagrany goróⁿcy i sie tworzyło bochyńki chleba w tego ... w te kopónki i sie wsadzało wrzucało na taki^ej szypce ... szypa taka duża była posypywana moⁿkóm i sie wrzucało chleb do pieca ... no i wyszed pie... wspaniały dobry chleb ... (Kolonja Wilczogóra); [Węgle z pieca chlebowego wyjmuję się] no hacz... tym ... pogrzebaczym lub czymś innym tam ... szypo^m ... (Kolonja Wilczogóra).

SZYPKA – rzecz., ‘rodzaj łopaty z cienkiej blachy o zagiętych bokach niesłużącej do

kopania, lecz przerzucania sypkich materiałów: jak to wyrosło były takie zwane kopónki z drzewa ... wystrugane i w tym sie zarobiło chleb ... i sie przerabiało i były takie duże piece i zostawiało sie ... ten chleb sie zostawiało w ty kopónce do wyrośnięcia i były piece stawiane ... w ko... letni kuchni w... dzieś ... w kuchni nawet to było czy na uboczu tak troche i tam sie piekło chleb ... piekło sie chleb paliło sie drzewem wszystko drzewa sie wycioⁿgało piec był nagrany goróⁿcy i sie tworzyło bochynki chleba w tego ... w te kopónki i sie wsadzalo wrzucało na taki^ej szypce ... szypa taka duża była posypywana moⁿkó^m i sie wrzucało chleb do pieca ... no i wyszed pie... wspaniały dobry chleb ... (Kolonia Wilczogóra).

SZYPUŁKA – rzecz., ‘część rośliny, z której wyrasta kwiat lub do której przytwierdzo-

ny jest owoc’: rwiemy czarny bez ... przynosimy do domu ... płuczemy ... obieramy ... z tak zwanych ... szypulek ... ze wszystkiego ... musi być czarna gładka jagódka ... to zasypujemy cukrem ... i ... to mieszamy co dwa dni ... i dosypujemy z powrotem ... jeżeli ... ten s... cukier i ten ... już sie te jagódki czarnego bzu zmniejszo^m ... wtedy ... mamy ... syrop zlewamy ... bardzo super na przezie^mbienie ... z czarnego bzu ... [...] jes bardzo dobry lek na obniżenie ciśnienia! ... (Kazimierz Biskupi).

SZYSZKA – rzecz., ‘owalny owoc roślin iglastych zbudowany z łusek’: chmielowina ... nie wiem ... to myślę że to so^m łodygi chmielu ... na których rosły te chmielowe szyszki ... (Janów).

ŚCINACZ – rzecz., ‘narzędzie służące do oddzielania łodygi od przyziemnej części rośliny’: *były takie ścinacze ... specjalne ścinacze do ścinania liści z buraka ...* (Milew).

ŚCINAC – **ŚCIO^ŃĆ** – czas., ‘oddzielać ostrym narzędziem łodygę od przyziemnej części rośliny’: *taka specjalna gracia do do do ogławiania i i i to sie ścinało liście liście [buraków] to były in... (Rosocha); [R1:] były takie specjalnie obcinarki ... [R2:] to noż taki ... był ... [R1:] nie byle jag noż ... bo to wyglóⁿdało ta[k] jag na przykład haczka do hakania ... [R2:] tylko prosto ... [R1:] tylko było zgrzy... zakrzywione wiwⁿcy ... bo haczke mosz w tó^m stróne ... to było tak żeby ... jak szed ... no to tak ... [R2:] ścinał te ... [R1:] te liście [buraków] ... sie ścinały ... (Golina); [Grzyby] ścina sie przy ziemi nożykiem i sie kładzie do koszyka żeby grzybnia została w ziemi ... (Milew); (Kazimierz Biskupi); (Rychwał); żgawki ... [...] i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatkę do każdego ... obiadu ... (Kazimierz Biskupi); na ścieⁿtych [drzewach] ... no to pewnie chodzi o opienkę ... (Wilczyn).*

ŚCINANIE – rzecz., ‘oddzielanie ostrym narzędziem łodygi od przyziemnej części rośliny’: *prace w polu przy bur... była przerwyka wj^Ńm że były ś... posierpy [?] była przerywka a tych buraków później było ścinanie liści i takim takim nożem no i wieⁿcej nie wiem ... (Stawiszyn); były takie ścinacze*

... specjalne ścinacze do ścinania liści z buraka ... (Milew).

ŚCIO^ŃĆ > **ŚCINAC**.

ŚCIOŁKA – rzecz., ‘ziemia wymieszana z igliwem, liśćmi i drobnymi gałązkami leżąca na dnie lasu’: *no trzeba je przygotować przede wszystkim do spożycia ... czyli poczoⁿtkowo grzyby oczywiście oczyszczamy ... oczyszczanie polega na oskrobaniu delikatnie tego trzonka z ziemi ... z jakiś tam ... pozostałości ściółki ... (Wilczyn); no to myślę że u nas przeważa jo^m lasy na których ... w których ściółka jest przede wszystkim zdominowana przez mech ... dlatego so^m to podgrzybki ... czyli czarne łepki ... tak ... to chyba jest podgrzybek ... tak to jest podgrzybek ... (Wilczyn).*

ŚLIMAKOWATY – przym., ‘mający śliską, wilgotną i gładką powierzchnię’: *maślak to jest bardzo taki śliski ... ślimakowaty ...* (Milew).

ŚLISKI, ŚLIZGI – przym., ‘mający gładką powierzchnię’: *maślak to jest bardzo taki śliski ... (Milew); [Maślak jest] śliski ... (Golina); [Lin to ryba] śliska bardzo ... trudno jo^m było uczyszczać w reⁿku ... (Borowo); to jest taka ... duża ryba i taka d^luga myślę ... i to lin lin ... tak? ... to takie takie wieⁿcej ... ale no no nie potrafię wyt^lumaczyć tako ślizgo wiyncy tako ale no nie nie ... (Wyszyna).*

ŚLIZGI > ŚLISKI.

ŚMIECIARKA – rzecz., ‘samochód specjalnie przystosowany do odbioru i przewożenia śmieci’: *popiół ... [...] to specjalne przyzmy albo ... albo ... teraz to sie wynosi [popiół] ... wywozi sie ... wysypuje ... na śmie... śmieciarka przyjeżdżo i zabiero ... (Dąbrowica).*

ŚMIERDZIEĆ – czas., ‘nieprzyjemnie pachnieć’: *no bo to była taka sierż no taka jag na świni no i co? ... no to tylko do wylo... wyłoć gdzieś na na na tak to nieładnie byⁿⁱ dzie wyglóⁿⁱdać bydzie śmierzdziało ... i zaś sie dziurke wykopało i sie zalało i sie wyrzuc... (Maliniec); one [=ziemniaki dla zwierząt] tam odparowywały ... [...] to taki wielki gar babcia robiła ... brała ten ... nie wiem jak to sie u nazywa ... żgocz ... żgocz ... i babcia mówi cza to pożgać ... nie? ... i to tak tłukła ... śmierzdziało to bo ona tam paszy wrzucała ... (Konin); wiem że to [=robienie smalcu] jest bardzo czasochłonne i bardzo śmierzdzi ... otóż wytapia sie chyba słonine i trzeba to mieszać żeby sie to nie przypaliło ... i to trwa ileś godzin ... (Wilczyn).*

ŚMIGŁO – rzecz., ‘łukowaty element obracający się dookoła, będący częścią dawnej kopaczki gwiazdowej’: *ale to z... to zależy jako bo i kómbajny sô^m a kopaczka kiedyś to była ... miała dyszel dźrzywiany na przykład i takie były koło i na tym takie śmigła naokoło tegó i to była kopaczka ... nie? ... (Modła).*

ŚREDNI – przym., ‘mający przeciętną wielkość, ani dużą, ani małą’: *na poczoⁿtku wiosny znówu to tutaj to ... sie je [=ziemniaki] wybierało bo były tak ... raz i tam małe i duże i średnie wszys^tkie razym były przez tó^m zime ... (Maliniec).*

ŚRODKOWY – przym., ‘znajdujący się po środku’: *wyrywanie tej ... środkowej czeⁿści [pióra] ... (Sompolno).*

ŚRUTA – rzecz., ‘pasza dla zwierząt gospodarskich składająca się z rozdrobnionego ziarna’: [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonkó^m trawo^m ... lucerna lub konczyzna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] *ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorznia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszcie co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tu tej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina).**

ŚVINIA, ŚWINIA – rzecz., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą twardą szczecina, głowę stożkową, pysk wydłużony, zakończony ryjem’: *śvinia ... (Konin); małe od świni prosiak ... (Konin); kwiczy świnia ... (Konin); (Ignacewo); (Rychwał); (Rzgów); (Wardężyn); patyk ... [to] ogrodzenie gdzie so^m świnie ... (Rzgów); (Dąbrowica); (Kolonja Wilczogóra); przywołać to óny ci nie*

przyjdó^m świnie do ciebie tylko idziesz i n... naganias sama ... (Maliniec); patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ... który też przebywajo^m młode prosiaki ... to sie nazywa patyk ... [...] dawniej nazywali że ... w patyku sie ... śvinka ... że świnika jak ... oprosiła sie ... to o[d]dzielali ... świnie ... i dawali do tego patyka ... (Konin); schab ... dzielono na skab na karkówke ... na ... łopatke ... na golonke ... świnie rozbierano i jo^m dzielono ... (Konin); człowiek je a świnia ... chl... chłapie chłapie ... (Maliniec); [Patyk to] pomieszczenie dla świń na zewnoⁿcz budynku ... (Ignacewo); [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyrna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra); świnie przebywajo^m w patyku ... mi^uszkajo^m inaczej ... (Kolonja Wilczogóra); świnie służyły do jedzenia tak jak dzisiejszych czasach był pokarm dla ludzi ... no ... (Kolonja Wilczogóra); płuca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^uszowało sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^uszowało na hak to musiało być czyściutkie ... won... płuca to były przerabiane do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na woⁿtróbke ... woⁿtrobianke ... (Kolonja Wilczogóra); małe bardzo delikatne a świnia ... dorosła ... to ... tonem ... grubszy ... [...] kwiczó^m ... (Wardężyn); patyk ... kiedyś mówili ... był patyk ... na świnie ... (Wardężyn); rozbieranie świni ... [...] na ćwiartki ... na półtusze ćwiartki ... (Wardężyn); patyk inaczej kojec w którym

... te świnie so^m zamknieⁿte ... (Dąbrowica); [Ziemniaki] dawało sie świnio^m albo kurczako^m czy tam kuro^m czy kaczo^m ... (Budzisław Kościelny); paruje sie ziemniaki czyli ... tak ... muszo^m być ... tego ... ugotowane na miyⁿko ... w całości ... i później ... je się ... tłucze ... czyli ... rozbija na drobne ... i po ostygniⁿciu ... dolewa sie tam jakieś zlewki czy ... czy tam jakiś ... serwatke na przykład ... i podaje sie ... szczególnie ... świniom ... (Sompolno); jak sie przyrzoⁿdza? ... sie kupuje ... gotowe ... flaki można kupidź już ... oczyszczone ... to jes ... żo... żołoⁿdek ... [...] żołoⁿdek ... krowieⁿcy albo ... ze świni ... oczyszczony ... pokrojony w takie paski ... woⁿziutkie ... i ... później sie ... gotuje to ... kilka razy ... to^m wode sie zlewa ... później jag już taka ... powstanie ... sz... wodnita czeⁿś ... nie geⁿsta ... to sie dodaje różne do tego ... dodatki ... przede wszystkim ... pieprz ... jakiś tam ... majeranek ... i robi sie na końcu tako^m zasmażke do tego ... i powstaje taka zupa ... flaki ... (Sompolno); [R1:] można ... ugotować [ziemniaki] ... w mundurkach można zjeść ... można ostrugać i gotowane i można sobie ... placków napiec ziemniaczanych pleⁿdzów czy jeszcze inaczej ... pyrczoka zrobić ... [R2:] tak kiedyś kiedyś ziemniakami sie pasło ... tuczyło świnie ... [R1:] krowy żarły ... wszystko żarło ... bydło ... (Milew); a no to była kolumna i sie parowało ... albo w parowniku ... parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni ... świniami sie pasło ... to trzeba było je ugnieść i dopiero do pasienia sie nadawały ... a krowo^m to sie surowe dawało ... (Milew); [Świniobicie] no nie umie tego skojarzyć no to jest ... zabija sie świnie i robi sie wyroby szynki sie wyⁿdzi i ... i miyⁿsko do zamrażarki sie kładzie i ... (Wyszyna); jeju u mnie to sie nazywało ... bo kury były ze świniami ... no do chlewa ... chlew ... no bo tam były

u góry kury na dole świniaki no to chlew ... do chlewa ... ale to jako^mś nazwe miało ... kurnik ... tak ... (Konin); okrasa to jeś^t słoni-na z ze świni ... (Rzgów); [Kałdun] to jest świni żołoⁿdek ... (Budziszlaw Kościelny); przy zabijaniu no przede wszystkim ... na-ste^m...puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tylnio^m czeⁿścio^m siekierę ... przeważnie to sie robi ... świnia na ... jakiś czas ... pada taka oszłomiona ... wtedy ... rzeźnik może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskuje^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieć gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... woⁿtróbbki troche do ... do tego sie ... kroi ... i ... majeranek sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyproduko... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można nawet w cienkie można ... w grube jelita ... napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompolno); trzeba świnię rozebrać i poćwiartować ... (Rychwał); uderza sie swinio^m w głowę ... i potem spuszcza krew ... [...] wbija sie nóż ... do serca ... i spuszcza sie krew ... no zabezpieczajoⁿc szczeszepajoⁿc krew ... żeby była rzadka ... nie? ... (Rychwał); najpierw czszeba ... uderzyć w kark ... świni ... no i potem zarżnoⁿć ... gardło ... żeby krew odpłynęła ... (Podgór); wieszano świnię na haku ... (Podgór); [Jak robi się kielbasy?] wpycha sie mielone miyⁿso w jelita świni ... (Podgór); no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... no ...

i ... później ... jak ona już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzioⁿś nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ... (Konin); kielbase czea ... ze świni dobrać dobre mieⁿso ... pokroić od kości ... no i wołowiny troche razem sie zmeli z ... mieⁿsa sie i wyrabia sie ... soli sie ... [...] doprawi sie pieprzem ... soli troche i ... [...] czosnek ... różne doprawy ... pieprz ... także musi być smaczne wypróbowane na surowo i dopiero sie robi kielbase ... (Milew); kiedyś to tam mówili że jak ogon był płaski to jest świnia była zdrowa ... (Milew); [R1:] no boczek ... [R2:] pod brzuchym ... wiyⁿcy jes ... [...] jag mosz ... rozetniesz świnię na pół ... zawsze ... na... ta... najpierw tak ... późni sie na pół jó^m rozcinało ... nie? ... tam po krzyżu na pół... i mosz schab ... późni żeberka ... [R1:] schab na samy górze ... [R2:] na samy górze no i tam jeszcze jes polyⁿdwicy tyż kawolek ... późni jes ... no ... boczki ... no to tu na tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:] przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ... (Golina); [R1:] no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnię przekroiz na pół ... [R2:] ró^mbanka ... [R1:] to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawolki i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczki ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golónki ... to wszystko jez ... nie? ... stópki nie stópki no to te nogi ... (Golina); świniobicie zabija sie świnię rozbiera sie różne w... schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynek sie weⁿdzi i sie do jedzenia ... (Główiew); salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie brało czyściło sie od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało pokrojone dłuźsze mieⁿsa nie takie

małe kawalki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki żeby to sie wszys⁴ko trzymało i sie przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło sie deseczke na ty^m deseczke kamień i przyciśnięⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); hodowlane i duże i skacze? ... i skacze zwierze i ma d⁴ugie uszy ... skacze świnia nie ... koziołek? kozioł?... (Modła); rolnicy sprzedawali zwierzeⁿta na jarmarku ... [...] sprzedawano świnie ... krowy ... (Golina); ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnie i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klasztorze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie przerabiano to na mieⁿso ... (Kazimierz Biskupi); [Skup był] w Kramsku ... [sprzedawano] przeważnie świnie ... (Pogorzałki); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wiysz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorznia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszta co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutaj u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); galaretke to sie gotuje zim... nóżki ... z ze świni ... nie? ... i tegó i też sie ugotuje i potym sie obierze z kości pokroi sie na drobno i zalewa sie tym rosołem ... (Modła); > DZIKA ŚWINIA.

ŚVINKA, ŚWINKA – rzecz., 1. pieszcz., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą twardą szczecina, głowę stożkowatą, pysk wydłużony, zakończony ryjem’: patyk? to jes taki ... patyk to taki mały ... ch... chlewik ... i ...

który też przebywajo^m młode prosiaki ... to sie nazywa patyk ... [...] dawniej nazywali że ... w patyku sie ... śvinka ... że świnka jak ... oprosiła sie ... to o[d]dzielali ... świnie ... i dawali do tego patyka ... (Konin); patyk to miejsce gdzie ... jest kilka świnek dwie trzy ... i to są miejsca wydzielone do świń typowo ... (Konin); zimne nóżki ... [...] gotuje sie ... nogi ... świnki ... do mieⁿkości obiera dodaje sie ... dodaje sie do tego ... warzywa ... i ... one ... pod wpływem z... zawartości ka... galarety ... w skórce ... z tych nówek po prostu ... geⁿstniejo^m ... w zimne^j temperaturze dlatego nazywajo^m sie zimne nóżki ... (Ignacewo); najpierw świnke sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... [...] krew upuszczano z krtani i trzea było szybko mieszać żeby si nie zgrupiła ... (Rychwał); [Do skupu] no sprzedawano na no żyw... świnki woził i krówki ... (Główiew); 2. ‘młode świni’: świnka ... (Rychwał).

ŚWIERK – rzecz., ‘drzewo iglaste o krótkich, kłujących igłach i zwisających, długich szyszkach’: no to właśnie dziki goł^mb sie gnieździ na ... świerkach koło domów ... (Święcia).

ŚWINIA > ŚVINIA.

ŚWINIACZEK – rzecz., ekspres., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą twardą szczecina, głowę stożkowatą, pysk wydłużony, zakończony ryjem’: świnobiecie jes⁴ to ubój świniaczka ... (Ruda).

ŚWINIAK – rzecz., ‘zwierzę hodowlane, dostarcza przede wszystkim mięsa; ma skórę pokrytą twardą szczecina, głowę stożkowatą, pysk wydłużony, zakończony ryjem’: z tego co pamieⁿtam babcia je

[=świnie] karmiła paszo^m i gotowała ziemniaki w kotle ... razem to dziabala ... i wylewała właśnie świniako^m ... (Konin); flaki to od świniaka sie brało kałdun ... go sie wy czyściło wy... szorowało pokroiło w paseczki i gotowało ... i sie przyprawiało i to były flaki ... (Budzisław Kościelny); jejku u mnie to sie nazywało ... bo kury były ze świniami ... no do chlewa ... chlew ... no bo tam były u góry kury na dole świniaki no to chlew ... do chlewa ... ale to jako^mś nazwe miało ... kurnik ... tak ... (Konin); oguszało sie świniaka ... tym te^mpym obuchem siekiery jak świniak sie przewrócił ... to go sie kuło nożem pod żebro i sie podstawiało miske żeby leciała krew ... (Budzisław Kościelny); [Na kielbasy] no bierze sie mjeⁿso z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo^m pieprzem i to sie wyrabia reⁿkoma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świniaka ... (Budzisław Kościelny); kaszanke sie robi z głowy świniaka ... ze skóry świniaka ... z kaszy ... i z krwi świniaka ... (Budzisław Kościelny); świnobicie no to jes sie ... zabija świniaka ... nie? ... przychodzi rzeźnik czy tam ... kiedyś ... zabijał ojciec dziadek ... no to było ... świnobicie ... przeważnie na świeⁿta wielkanocne Bożego Narodzenia ... to sie biło ... świnobicie było ... (Józwin); świeżoⁿtko ... [...] po pro^stu ... bierze się ... kawałek ... wykrawa sie kawałek odpowie... z odpowiedzi czeⁿści ... świniaka kawałek mieⁿsa ... kroi sie na drobne kawałki ... kładzie sie na patelnie zasmaża się no i potem wszyscy to konsumuj^m ... (Borowo); [R1:] kiszka ... no tak jak tu u nas mówio^m kiszka no to jest to zwioⁿzane z ... [R2:] kaszanka ... [R1:] kaszanka ... która sie robi z miejsca przeważnie od ... z głowy z polików świniaka ... i kasze i ... [R2:] i krew ... [R1:] no to u nas no to jest tak zwana kiszka tak mówio^m ... i kaszanka i kiszka ... no ... to zależne z jakiego regionu kto mówi ... no nie? ... to tak

... ja to moge ... odpowiedzieć ... w ten sposób ... (Paprotnia); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świniaki cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wiyncy wy... korzystne jak teraz ... (Krągola); smażonka ... no może my mówimy inaczej troche no smażonka ... to jest miyⁿso świeże ze ze świniaka i i podsmażane i podlewane wodo^m i i dodanie dodaje sie woⁿ-tróbkę i to wychodzi właśnie taka smażonka ... (Wróblina).

ŚWINIARNIA – rzecz., ‘pomieszczenie lub budynek, w którym przebywają świnie’: świniarnia ... (Wardeżyn); no to patyk to óne też były to były w tym w tej świniarni i były to świniarnie od ... byśmy ta jak tu jes tyn pokój i były przeg... og... przeg... ogrodzone były ... wieⁿksze to były razym mniejsze też razym to se te to te chlewy to były ... (Maliniec); (Kolonja Wilczogóra).

ŚWINIOBICIE, ŚWINOBICIE – rzecz., ‘okres uboju świni i przygotowywania wyrobów z jej mięsa’: świnobicie no to jes sie ... zabija świniaka ... nie? ... przychodzi rzeźnik czy tam ... kiedyś ... zabijał ojciec dziadek ... no to było ... świnobicie ... przeważnie na świeⁿta wielkanocne Bożego Narodzenia ... to sie biło ... świnobicie było ... (Józwin); na wsi świnobiciem nazywa...no ... czynność która polegała na zabiciu zwierzeⁿcia ... no i przerobieniu ... tego mieⁿsa na ... wyroby różne ... (Borowo); świnobicie zabija sie świnie rozbiera sie różne w... schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynek sie weⁿdzi i sie do jedzenia ... (Główek); świnobicie jes^t to ubój świniaczka ... (Ruda); [Świnobicie] no nie umie tego skojarzyć no to jes^t

ŚWINKA

... zabija sie świnie i robi sie wyroby szynki sie wyⁿdzi i ... i miyⁿsko do zamrażarki sie kładzie i ... (Wyszyna).

ŚWINKA > ŚVINKA.

ŚWINOBICIE > ŚWINIOBICIE.

ŚWIŃSKI – przym., ‘pochodzący ze świni’: *świńskie ... (Maliniec); (Wardężyn); z nóg świński^ej golonki [...] ... (Rzgów); kawałek tam mieⁿsa był świnskigó włożony [...]* ... (Kolonia Wilczogóra); [Jucha to] krew

świńska ... (Budzisław Kościelny); kotlet to jest robiony z mjeⁿsa mjelonego świńskiego ... (Budzisław Kościelny); salseson sie robi z jeⁿzyka świńskiego z uszu świńskich i z mjensa takiego chudego ... (Budzisław Kościelny); [Świński ogon wykorzystywano] do stawiania na stół na wesela ... przed młodo^m pare ale dlaczego nie pamieⁿtam ... (Budzisław Kościelny); jucha to jes świńska krew ... (Rychwał); świński ogon ... (Kopin); (Sompolno); z woⁿtroby świńskiej [...] ... (Janów).

TACZKA – rzecz., ‘rodzaj wózka na jednym kółku, z dwiema rączkami’: *torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wie"c kopało sie re"cznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopało sie re"cznie ... potem ... taczkami wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegielki ...* (Dąbrowica).

TANECZNICZKI – rzecz., ‘jadalny grzyb o kapeluszu początkowo dzwonkowatym, później płaskim z niewielkim garbem, barwa skórzastożółta, zmienna w zależności od warunków atmosferycznych, zazwyczaj występuje w gromadach; twardzioszek przydrożny’: *ale dość daleko ... od ... od tej okolicy były lasy bo to musiały być lasy ... iglaste ... aaa ... w tej okolicy lasó[w] iglastych nie było ... ale ... grzyby zbierano na ł"kach ... to były tan... tak zwane taneczniczki ... i ... i i ... i olszówki ... w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujo"ce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... takich jako ... takich lasów iglastych nie było ... czszeba było dość daleko iść do tych lasów ...* (Borowo); 17.

TANI > TANIA JATKA.

TANIA JATKA – fraza, ‘dawny punkt sprzedaży mięsa’: *a to tania jatka ... znowu to taka ... prawie masarnia ... no ...* (Milew).

TAŃCÓWKA – rzecz., ‘jadalny grzyb o kapeluszu początkowo dzwonkowatym, później płaskim z niewielkim garbem, barwa skórzastożółta, zmienna w zależności od warunków atmosferycznych, zazwyczaj występuje w gromadach; twardzioszek przydrożny’: *pospolicie ... kiedyś tak mówili ... nie grzyby tylko bedki ... a jeszcze takie które sie zbierało ... na ł"ce ... to pieczarka taka ... ł"kowa ... czy ... były takie małe jak to sie mówiło na nie? ... tańcówki ...* (Wardężyn).

TARG – rzecz., ‘plac, na którym sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu’: *szabelka no ... bardzo rzadko ale nieroz ktoś jeszcze na targu też mówi ... szabelka ...* (Golina); *no to jest targ bazar ...* (Główiew); (Józwin); *na targu handluje handlarz ...* (Golina); [Gdzie sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu?] *targ targowisko rynek właśnie ryneček ...* (Nowa Wieś); (Krągola); *no to so^m kramarze tak zwani bo handlujo^m na targu ... bo w sklepie to jest ekspendient a tam to so^m kramarze ... nie? ...* (Krągola); *bazar ... [...] albo na targu ... można tag i tak ... kiedyś to był na targ ...* (Pogorzałki).

(TARGOWAĆ) – UTARGOWAĆ – czas., ‘negocjować cenę, chcąc coś kupić’: *to zależy jakó^m ... kto utargował [cenę] ...* (Golina).

TARGOWISKO – rzecz., ‘plac, na którym sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym

powietrzu': [Gdzie sprzedaje się i kupuje żywność na wolnym powietrzu?] *targ targowisko rynek właśnie ryneček ...* (Nowa Wieś); (Kragola).

TASAK – rzecz., 'rodzaj noża z dużym ostrzem na krótkim trzonku służącego do rąbania mięsa i odcinania twardych części': (Józwin); (Wyszyna); [Zbyt gęsto rosnące buraki] *no wyrrywano... ale też były takie specjalne tasaki ... te^mpo ... takie te^mpo zakończone ...* (Wilczyn); *nóż słužoⁿcy [do ćwiartowania mięsa] to sie nazywa tasak ...* (Główiew).

TAŚ! – wykrzyk., 1. 'okrzyk wydawany, by przywołać gęsi': *no to mówili taś taś taś taś! ...* (Rychwał); 2. 'okrzyk wydawany, by przywołać gąsienią': *moja babci... a no tak ... moja babcia wołała taś taś! ...* (Konin); 3. 'okrzyk wydawany, by przywołać kaczki i kaczęta': *taś taś! ...* (Janów); *taś taś taś! ...* (Rosocha); (Wilczyn).

TAŚMOCIO^{NG} – rzecz., 'urządzenie wykorzystujące taśmę do transportu materiałów': *taki kombajn który w ... polu ... poruszajóm ... cioⁿgnikiem ... wydobywa ż ziemi i ... podaje na ... na taśmocioⁿg ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepe ...* (Wardężyn).

TATARKA, TATERKA – rzecz., 'biało kwitnąca roślina uprawna, z ziaren której wytwarza się kaszę; gryka': *tatarka ... z tego co dobrze rozumie jes to ... jes to ... roślina ... z której pozyskuje sie ziarno na kasze gr... gryczano^m ...* (Ignacewo); [Tatarka to] *kasza kasza ...* (Kolonja Wilczogóra); *kasza tatarcza ... to jes takie ... taka roślina ... tatarka ...* (Wardężyn); [Tatarka to] *gryka ...* (Dąbrowica); *taterka to jest ... co sie robi kasze taterczo^m ... to jest zboże takie ...* (Milew); *kasze so^m jeⁿczmiennie ... jest*

i ... i ... kasza gryczana ... i z tej taterki jest właśnie kasza gryczana a kasza jeⁿczmienna jest z ... z jeⁿczmienia ... jeszcze so^m płatki owsiane ... (Milew); *tatarka to jest ... rodzaj kaszy ... gry... to jest kasza gryczana ...* (Janów); [Tatarka] *to teraz teraz jes^t używane jak gryka a no po prostu kasza gryczana ...* (Rosocha).

TATERKA > TATARKA.

TCHÓRZ, TÓRZ – rzecz., 'niewielki drapieżnik prowadzący nocny tryb życia, ma brunatną sierść, biały pysk i puszysty ogon, w sytuacji zagrożenia wydziela śmierdzącą ciecz': *tchórz ...* (Golina); (Nowa Wieś); (Posada); (Wróblina); *ciemnobróⁿzowe? ... biały pyszczek o jeny kiedyś to były we wodzie takie ... w gospodarstwie też? ... [...]* *tchórz czy tusz? ...* (Modła); *biały pyszczek ... no nie wiem czy to jest ... [...]* *tchórz ...* (Paprotnia); [Tchórz ma] *ciemnobrunatno^m sierść i biały pyszczek ... [...]* *no to teraz to już sie tak dużo nie zdarza na tych gospodarstwach także po prostu to człowiekowi już umknęło ...* (Janów); *jakie drapieżniki [zagrożają zwierzętom hodowlanym]? ... nie wiem ... jedynie ku... kuna jak na jakiejś kury czy tchórz ... [...]* *o! i lisy przede wszystkim lisy no może nie przede wszystkim ale lisy też ...* (Janów); [t]chórz ... [...]

TE^MPO – przysł., 'tak, że nie można czegoś ciąć, kroić, kłuć': *gable ... one po prostu wygłoⁿdały jak takie przedłużone grabie ... te^mpo zakończone ...* (Wilczyn).

TE^MPY – przym., 'taki, którym nie można czegoś ciąć, kroić': *te^mpy nóż [...]* ... (Kazimierz Biskupi); (Golina); (Janów); (Milew); (Rosocha); (Stawiszyn); (Wilczyn); *oguszało sie świniaka ... tym te^mpym obu-*

*chem siekiery jak świniak sie przewrócić ... to go sie kulo nożem pod żebro i sie podsta-
wiało miske żeby leciała krew ...* (Budzisław Kościelny).

TLENEK > **TLENEK** ^{WE^NGLA}.

TLENEK ^{WE^NGLA} – fraza, ‘trujący gaz, który powstaje w wyniku spalania węgla i niedostatecznego dopływu powietrza; czad’: *tlenek weⁿgla ...* (Ignacewo).

TŁUK – rzecz., ‘pałka do płoszenia i napędzania ryb’: (Ruda).

T^ŁUSZA, TUSZA – rzecz., ‘ubite zwierzę rzeźne po wstępnej obróbce’: *tusza ... cien...ta ... może być rombana na kawalki może być cienta zależy jak ... jak kto kce ... rozporcjować ...* (Sompolno); [R1:] *no to tusza to czyli jak poł... na przykład świnię przekroiz na pół ...* [R2:] *ró^mbanka ...* [R1:] *to jez jedna tusza ... nie? ... no ... i tó^m tusze wtedy ... dzielisz ... na ... czy na ćwiartki czy na ... ró^mbanke no to możesz ... sie mówi ... że sie ró^mbanke robi ... nie? ... no ... [...] bo to tniesz na kawolki i rozbirosz ... nie? ... no to tu szynka ... tu schab ... tu poleⁿdwica ... tu boczki ... tu karkówka ... tu późni łopatka przedn... noga ... nie? ... golónki ... to wszystko jez ... nie? ... stópki nie stópki no to te nogi ...* (Golina); *gruby no to przy t^Łuszy taki ...* (Modła); *przy tuszy ...* (Janów); (Paprotnia); 29.

TOAST – rzecz., ‘zwyczaj podnoszenia kieliszka lub innego naczynia przed wypiciem alkoholu połączony z wygłaszaniem mowy, w najkrótszej postaci – życzeń zdrowia’: *wzniesienie toastu dla kogoś ...* (Pogorzalki).

TOBÓŁ – rzecz., ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiającą m.in. ma-

gazynowanie i częściowe przetrawianie pokarmu’: *to tak zwane wole czyli taki toból tak kiedyś się mówiło taki toból no to tam kura miała dużo ziarna ...* (Budzisław Kościelny); (Rychwał); *no toból ... tam jest ... jak tam inacyj nie wiem ... przed żołoⁿdkiem [kura jedzenie] do toboła nakładzie ...* (Milew).

TOKSYCZNY – przym., ‘szkodliwy, trujący, niebezpieczny dla zdrowia; zawierający toksyny’: *toksyczne ... albo muchomory ... no nie wiem ... chyba o coś takiego chodzi ... chociaż nie każdy trujoⁿcy grzyb jest muchomorem ...* (Wilczyn).

TOŁPYGA – rzecz., ‘ryba podobna do karpia, grzbiet ciemnoszary, brzuch srebrzysty, reszta łusek zielonoszara’: [Jemy] *płóć leszcz tołpyga no sandacza też raz roz kiedyś tego ... nie? ... no i co to było jeszcze? weⁿgorza co żeśmy kiedyś mieli ...* (Główiew); *u nas to najwieⁿcej sie je karpia ... [...] no jakie tam jeszcze ... mientaje to też ryba jest ale to^t kupuje sie w sklepie już tam różowa ... ale jak żywe to karpia tylko kupujemy ... tołpyga ... tołpyga to jest taka już duża ryba ...* (Wyszyna).

TOPOREK – rzecz., ‘narzędzie podobne do siekiery, ale mniejsze od niej’: *no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... no ... i ... później ... jak ona już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzioⁿś nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ...* (Konin).

TORBA – rzecz., ‘podłużny woreczek z uchem przeznaczony do przenoszenia, np. zakupów’: [Jedzenie do pracujących na polu noszono] *przeważnie w koszykach ... czy ... jakiś torbach ... przełożone ... przeważnie ściereczkami ...* (Janów); *po*

zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po...wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ...i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzieś nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); no kiedyś mówili to tytka ... a teraz to je^t normalnie torba papierowa ... (Główiew); papierowa torba to tytka ... (Święcia); (Pogorzałki); dzieció^m ... dawano ... torby cukierków ... czekolady ... lub ... jako^mś tam ... no ... drobne pie-nioⁿżki ... a dorosłym ... no oczywiście! ... alkohol żeby wypili na zdrowie pary młodej ... [...] o kurcze! ... jak to sie nazywało? ... mmmhmmhmm ... brama ... (Kazimierz Biskupi).

TORCHOWISKO, TORFOWISKO – rzecz., ‘złóże torfu, teren, na którym występuje torf’: na torchowiskach? ... no ta ... torfa torfa bo przedtym była torfa ... (Maliniec); no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); najproszczszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... to sie ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadlem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łóⁿkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... for-

mowało sie ... ustawiało sie w stożki ... i to sie suszyło ... i torf wysuszone ... przywoziło sie do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym sie opalało ... (Wardężyn).

TOREBKA, TORYBKA – rzecz., ‘podłużny woreczek przeznaczony do wydzielania porcji produktu’: należało je [=kwaśne mleko] ... podgrzać ... wybijała sie serwatka ... wlewało sie na ... durszlaczek ... czy w torebke takom ... lnianom i sie ... odciskało ... (Święcia); no ser podgrzewa sie w tym garku co stało mleko i sie wtedy wylewa na durszlag i ... [...] no czseba w... w... www...łać w durszlaczek ... to on dostanie taki okroⁿgły kształt ... albo w tako^m torebke ... wycisnoⁿć ... przycisnoⁿć deseczko^m ... i jakimś cieⁿżarkiem i on wte... i wtedy robi sie z niego taka kleпка ... (Święcia); zatrzymywali wesela jak zatrzymywali dzieci wesela takie chłoposzki tak pietnaście szesnaście lat ... nie? ... to dawali cukierki ... a jak zatrzymywali dorośli meⁿżczyźni to dawali wódkę ... widzisz ... [...] to jak w... na wesele to tak jak zatrzymywali jak jechała bo młodo para jechała od kościoła pier^wszo na bryczce to mieli taki sznurek i tak na jednym boku jedyn stojał na drugim boku drugi stojał chłopczyk i tyn sznurek trzymali i były takie wstóⁿżeczki poprzipizrane na tym sznurku no i to ta młodo para stanyła ... dziecióm dała cukierków takó^m bo to mo... kiedyś to nie m... tero^z to mówio^m torybke a kiedyś mieli tytkę takó^m tytkę cukierków ... no dali dziecióm ... a jak już zatrzymywali starsze no to dawali wódkę ... tak ... (Główiew); no właśnie ... kasze można gotować ... i na ... w garku ... bez wody ... w takim samowarze ... no w tej chwili to już też w torebkach chociaż to tesz nie zalecajó^m ... no i to tak ... lek[k]o prużyć na wodzie ... (Wardężyn); szare kluchy to kluchy z ziemniaków tartych ... odciska sie ... trze sie ziemniaki i odc-

ska sie wode ... soli sie i ... wbija sie jajko ... go... w garku zagotuje sie wody i tyżko^m albo torebkó^m z takó^m dziurko^m i sie wyciska na wode ... i można je jeść ... różnie jak kto lubi ... z kapusto^m ... można do różnych zup na przykład do czerniny ... można też ze skwarkami jako danie ... (Golina); no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bóⁿdź razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... i i i to w miare luźno żeby nie zaparowały ... (Rosocha); tytka to ... to jest ... torebka papierowa ... (Golina); (Józwin); tytka ... sie wołało kiedyś tytka na papierowo^m torebke to tytka ... (Nowa Wieś); no papierowe na papierowó^m torebke to kiedyś mówili tytka ... (Krągola); no to widzisz ... to też jes z ... jeszcze ze starodawności z ... ze starodawnych czasów mówione ... bo też na ... na przykład ... wiesz? ... teraz mamy cukier jak kupimy to mówimy że kupiliśmy w torebce ... tak? ... [...] a przedtem ... było w tytkach ... kupujesz cukierki ... i na przykład ... wiesz? ... przedtem nie było takich małych ... no to ... zwijano papier ... na taki ... wiesz? ... i tu ... no ... bym ci musiała pokazać jak to sie zwija ... zaczynajoⁿdz od jednego narożnika ... po prostu jak gdyby kwadrat ... z... i zwiąsz ... i ... tutaj ściskasz ... jeden ... jedn... jedno^m czeⁿś ściskasz drugo^m rożcioⁿgasz ... no i tutaj ściśniesz ... no i to ... właśnie ... było ... tytka ... (Kazimierz Biskupi); tytka to jes ... torebka papiórowa jak só^m moⁿka to to była tytka ... (Pogorzałki).

TORF – rzecz., ‘rodzaj skały z roślin bagiennych, barwy brunatnej lub czarnej, wykorzystywanej jako opał’: torf ... (Konin); (Rychwał); torf wykopywało się na łóⁿce zdejmujóⁿc warstwe ... warstwe ... trawy ... aż do ... zwieⁿzłej mar... masy która

... kóro^m sie ... kroilo ... specjalno^m maszyno^m wycioⁿgało ... z wody ... na zewnoⁿts ... i suszyło ... (Ignacewo); torf kopano najczeⁿściej to na takich łóⁿkach i później formowano takie bryły ... i suszono i przechowywano w dom... w domu ... [...] w gospodarstwie w szopach ... (Rzgów); torf ... torf był dziś w dzisiejszych czasach i jes weⁿgiel zastoⁿpiony torfem ... kiedyś nie było weⁿgla ... no i sie kopało na łóⁿkach w moczarach takich bagnach ... torf ... i sie suszyło układało sie takie ... kostki ... i i to sie suszyło ... i to sie przywoziło do domu z tom... na zimne ra... i sie paliło w piecach ... to było zamias wyⁿgla ... (Kolonja Wilczogóra); no to ... sie paliło ... dźrzewem ... torf ... kiedyś był ... pospolity ... zamias weⁿgla ... no a później to już był weⁿgiel ... (Wardężyn); najproszczszym sposobem ... to było ... deptanie błota i formowanie ... aaa ... taki torf ... który ... wydobywało sie po złożach kopalni ... to sie ... cięło ... takimi nożami specjalnymi ... [...] to takie były noże szpadle ... a tu do formowania to po prostu szpadlem błoto i ... [...] w takim zzz... z... zwyczajnym ... torfowisku łóⁿkowym ... to było ... urabiane ... nogami ... końmi ... była forma ... formowało sie ... ustawiało sie w stożki ... i to sie suszyło ... i torf wysuszono ... przywoziło sie do domu ... pod ... skład ... pod dach ... no i tym sie opalało ... (Wardężyn); torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wieⁿc kopało sie reⁿcznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopało sie reⁿcznie ... potem ... taczkami wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegielki ... (Dąbrowica).

TORFA – rzecz., ‘rodzaj skały z roślin bagiennych, barwy brunatnej lub czarnej, wykorzystywanej jako opał’: no niestety ...

te... teraz w tych czasach to już ... nie kopio^m tej torfy tak ... nie ma ... [...] [dawniej] no ... to jo¹ ... suszyli ... i to ... szło to na opał ... ta... (Konin); na torchowiskach? ... no ta ... torfa torfa bo przedtym była torfa ... (Maliniec); no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycio^mgane maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycio^mgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); torfe ... to jest torf wydobywa sie ... [...] no u nos występował torf ... wieⁿc kopało sie reⁿcznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopało sie reⁿcznie ... potem ... taczkami wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegielki ... (Dąbrowica).

TORFOWISKO > TORCHOWISKO.

TORFOWNICA – rzecz., ‘maszyna do wydobywania torfu’: torf wykopywało się na łⁿce zdejmujⁿc warstwe ... warstwe ... trawy ... aż do ... zwieⁿzłej mar... masy, która ... któro^m sie ... kroilo ... specjalno^m maszyno^m wycio^mgało ... z wody ... na zewnoⁿts ... i suszyło [...] ... maszyno tako^m któro^m nazywała sie ... torfownica ... (Ignacewo).

TORYBKA > TOREBKA.

TÓNA – rzecz., ‘jednostka masy równa 1000 kilogramów’: [R1:] [Piwnica] w domu to jag u moi babci było ... to ta[k] była kuchnia ... des... z desek była podłoga ... i na środku ... bo jak ... nie było tak ... po prostu to było w kuchni ... wykopane ... wymurowane w środku tak że gdzieś z półtory

dwie tony sie tam ... zmieściło sie tych ... pyrów ... no i ... na środku był ... [R2:] otwierało sie z góry ... [R1:] kłapa tako sie otwierała ... [R2:] u naszy babci tyż takie ... [R1:] no i ... [...] mama wpadła babci na plecy ... [R2:] nie ja ... nie ja ... [...] babcia była w piwnicy a ta leciała i ... (Golina).

TÓRZ > TCHÓRZ.

TRACHTOR – rzecz., ‘pojazd o dużej sile pociągowej służący do ciągnięcia lub pchania pojazdów i urządzeń bez napędu’: reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ... ¹o Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczki ... [...] dzisiaj teraz to tym teraz już bioro^m tylko do maszyno do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtor jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatuj^m na ziemie same ... [...] a gdzie kiedyś miałaż maszyny? ... graczkami wszys¹ko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumie¹sz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie ziemia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); 1.

TRAWA – rzecz., ‘gęsto występujące drobne rośliny w postaci cienkich, długich źdźbeł’: trawa ... (Wilczyn); torf wykopywało się na łⁿce zdejmujⁿc warstwe ... warstwe ... trawy ... aż do ... zwieⁿzłej mar... masy która ... któro^m sie ... kroilo ... specjalno^m maszyno^m wycio^mgało ... z wody ... na zewnoⁿts ... i suszyło ... (Ignacewo); [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonkó^m trawo^m ... lucerna lub konczyrna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły

tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonia Wilczogóra).

TRE^MP – rzecz., ‘pałka do płoszenia i napędzania ryb’: (Ruda).

TREŚCIWY – przym., ‘zawierający dużo substancji odżywczych, sycący’: pasza [dla świń] w tej chwili przedtem były i ziemniaki gotowane tłuczone ... była dodawana ... tam jeszcze treściwa ... (Wardężyn).

TRUCIZNA – rzecz., 1. ‘substancja powodująca osłabienie organizmu lub śmierć’: szkodniki [upraw] ... [...] myszy ... nornice ... podjady ... [...] to ... albo koty szły na ni [=na myszy] cieⁿto albo trucizna ... (Golina); [Na] myszy to albo sie zakłada łapki albo trucizne ... (Józwin); no kiedyś to zakładali na nie [=na lisy, łasice itp.] tam różne żelaza czy tam jakieś trucizny dawali ... ja wi^ym jak teraz to to sie nie spotyka mało to ... (Wróblina); 2. przen., ‘trujący grzyb’: (Wardężyn).

(TRUĆ SIE) – OTRUĆ SIE – ZATRUĆ SIE – czas., ‘przyjmować truciznę’: żeby sie nie otrudzić i nie zbierać takich grzybów ... no ... ja so^m grzyby blaszkowate to so^m dobre ale jak so^m inne no to troche czszeba i spróbować nawet ... i zobacz jak szczypie w jeⁿzyk to sie ich nie zbiera ... (Kolonia Wilczogóra); [Grzyby się] czyści myje p^lucze gotuje suszy ... no ... [...] czeba od razu to robić bo grzyb może zrobaczywiedź i można sie zatruć tym ... nie wolno tak robić ... (Kolonia Wilczogóra); (Rosocha).

TRUFLA – rzecz., ‘grzyb jadalny rosnący pod ziemią, typowy dla kuchni francuskiej’:

jest taki gatunek grzybów jak trufla i one so^m zakopywane ... one ... one rosn^m w ziemi wieⁿc aby je zbierać trzeba je wykopać ... (Wilczyn); a prawdziwek to to to jest boro-wik szlachenty i naj... najbardziej ceniony w tego grzyb tu tu w tych okolicach i w ogóle w Polsce no ... nie nie mówioⁿc o truflach to to to jes^t naj... smaczniejszy grzyb ... gruby trzon pokaźny kapelusz go^mbczasty od spodu go^mbka taka doś^ć no nie mieⁿk^a a taka w miare twarda ... (Rosocha).

TRUJAK – rzecz., ‘grzyb trujący’: trujaki ... (Ignacewo); to so^m psie [grzyby] albo tro... trujaki ... (Dąbrowica); kiedyś kiedyś to to slysz^ałem trujaki coś tam w tym rodzaju ... (Rosocha).

TRUJO^NCY, TRUJÓ^NCY – przym., ‘taki, który wywołuje chorobę lub śmierć ze względu na zawartość toksyn’: [Grzyby] trujoⁿce ... (Golina); (Ignacewo); (Rychwał); (Rzgów); (Sompolno); (Wardężyn); (Wilczyn); trujóⁿce ... (Golina); tru-jóⁿcy grzyb ... (Kolonia Wilczogóra); so^m dobre jadalne i nie... trujoⁿce ... trza sie znać na grzybach ... (Milew); bedki to so^m w ogóle grzyby sie mówiło na na na na na takie ... [...] bedki no trujoⁿce ... (Stawiszyn); no wszystkie sie nie nadajo^m trzeba sie na grzybach znać bo ... bo sie trafiajo^m grzyby trujoⁿce ... (Milew); toksyczne ... albo muchomory ... no nie wiem ... chyba o coś takiego chodzi ... chociaż nie każdy trujoⁿcy grzyb jest muchomorem ... (Wilczyn); to mogo^m być grzyby niejadalne lub trujoⁿce ... (Janów); generalnie jak ktoś sie mało zna [na grzybach] to to niech zbiera ... no go^mbczaste z go^mbko^m od tego ... tam tam so^m ... też takie lek^ko trujoⁿce tak jak szatany i tak dalej no ale najwyżej o rozwolnienie od tego dostano^m a a a blaszkowe sromotniki no to może sie skonczyć śmier-

cio^m ... nie? ... (Rosocha); w tej chwili te olszówki uważane so^m za grzyby trujoⁿce ... ale ... myśmy tylko takie grzyby jedli bo tam ... (Borowo); [Psie grzyby] to takie só^m no ... rosnó^m na łoⁿkach przeważnie takie ... no trujoⁿce przede wszystkim może można powiedzieć ... (Józwin); psie grzyby to grzyby trujoⁿce ... (Grzymiszew); psie grzyby to so^m te te te trujoⁿce ... (Wyszyna).

TRUJÓ^NCY > TRUJO^NCY.

TRUTKA – rzecz., 1. ‘substancja wykorzystywana przez ludzi, by wywołać silne osłabienie lub zagrożenie dla organizmu’: *no też sie zastawia łapki na myszy albo sie rozsypuje trutke ... (Nowa Wieś); na łapki ... na z... só^m ... łapki na myszy ... [...] a tero przeważnie to so^m te ... trutki ... nie? ... (Pogorzałki); 2. często w l.mn., ‘grzyb trujący’: trutki ... (Rzgów).*

TRYB – rzecz., ‘element urządzenia w postaci koła z ząbkami’: [Świnie karmiło się] *kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonkó^m trawo^m ... lucerna lub konczyzna rżnyło sie na maszynach ... i by^uło takich dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonia Wilczogóra).*

TRZEWIA – rzecz., książk., ‘narządy wewnętrzne człowieka lub zwierzęcia’: *krzewia? ... (Sompolno).*

TRZON – rzecz., ‘część grzyba wyrastająca z podłoża, na której znajduje się kapelusz; nóżka grzyba’: *no przede wszystkim czy na-*

*leży albo ... uczioⁿć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzyb-
nio^m ... lub po prostu ten grzybek wykreⁿcić ... (Wilczyn); [Grzyb składa się] z trzonu i kapelusza generalnie ... (Rosocha); kozak no to to to troche troche grubszy trzon ... nie nie nie nie taki gruby jak jak prawdziwek czy czy czy borowik no ale ale w tym ... czeⁿsto rośnie no w pobliżu brzoⁿ ... (Rosocha).*

TRZONECZEK – rzecz., zdr., ‘część grzyba wyrastająca z podłoża, na której znajduje się kapelusz; nóżka grzyba’: *maślak ... biały trzoneczek na którym jest taki delikatny ... jakby ko... kołnierzyk i z tego kołnierzyka jest taka jakby pochwa która ot... otacza pod spodem ten system go^mbczasty ... te ... go^mbczasty ... tak ... system go^mbczasty jest żółty i do góry jest taki delikatny ... lekko broⁿzowy kapelusz pokryty tako^m lepko^m mazio^m ... (Wilczyn); sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim ... tak około nie wiem ... ośmiu centymetrów ... (Wilczyn).*

TRZONEK – rzecz., 1. ‘część narzędzi ręcznych trzymana w dłoni’: *gale to były ... na drewnianym trzonku ... takie jakby duże widły tylko ... o grubych ... tych ... no nie umie teraz ... uciekło mi sformułowanie ... po prostu grubsze od widel i niezaokroⁿglone ... te widelki były na końcu ... nie były ostre ... (Janów); aaa! to to to to w takich w masełnicach ... kierzynka sie to to to to nazywała ... wlewało sie śmietane i taki ubijał na trzonku i po prostu sie klepało to to aż w tym i w takie grudki sie to masło zbijało potem sie to wytego a reszta to była serwatka ... (Rosocha); 2. ‘część grzyba wyrastająca z podłoża, na której znajduje się kapelusz; nóżka grzyba’: [Grzyb składa się] z kapelusza i trzonka ... (Dąbrowica); [Maślak jest] też ciemny ... trzonek dość wysoki ... i jak sie*

go przyciśnie od spodu robi zmienia kolor ... i jest taki lewki ... śliski ... wszystko sie do niego klei ... (Golina); grzyb na swój trzonek kapelusz ... i ma korzeń ... (Wilczyn); tak na przykład mamy muchomora który jest czerwony w białe kropeczki a mamy na przykład ... podgrzybka który ma biały trzonek i ... i ciemny kapelusz ... (Wilczyn); no trzeba je przygotować przede wszystkim do spożycia ... czyli poczoⁿtkowo grzyby oczywiście oczyszczamy ... oczyszczanie polega na oskrobaniu delikatnie tego trzonka z ziemi ... (Wilczyn); [Czarny łepek] no to ma taki pod-żółtawy trzonek ... system bala... go^mbczasty jest żółciutki i do góry mamy pieⁿkny broⁿzowy kapelusz ... i ten trzonek też jest taki gruby ... (Wilczyn); kozak ma broⁿzowy kapelusz ale bardzo charakterystyczny trzonek który ma takie bardzo gęsto ułożone czarne kreski ... (Wilczyn); [Grzyb ma] kapelusz .. trzonek ... korzeń czy jak to sie mówi ewentualnie ... i ... i grzybnia ... (Janów).

TRZYMAĆ > CZSZYMAĆ.

TUCZYĆ – czas., ‘karmić zwierzęta hodowlane dla pozyskania przyrostu mięsa i tłuszczu’: *tak kiedyś kiedyś ziemniakami sie pasło ... tuczyło świnię ...* (Milew).

TUŁÓW – rzecz., ‘część ciała zwierząt, z którą łączą się głowa i kończyny’: [Francuskie kaczki] *so^m troche takie tułów majo^m dłuższy i so^m czarnobiałe przeważnie chociaż białe też bywajo^m ...* (Janów).

TUSZA > T^LUSZA.

TYKA – rzecz., ‘gruby, podłużny element (najczęściej) drewniany, przypominający kij’: *studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... żuraw to*

by...ło ... takie roz... dźrzew... za studnio^m ... było ... wkopane ... wkopana ... bardzo gruba gałoⁿż raczej dźrzewo ... które u góry było ... rozdwojone ... tworzyło takie ... fał ... i ... przez ten ... przez to rozdwojenie przechodziła pozioma ... tyka ... na końcu ona była obcioⁿżona ... i j... jedna czeⁿś tej ... tyki ... była ... piono... sieⁿgała ... nad studnie ... pionowo ... to znaczy ... może tak ... do tej tyki ... do tej tyki właściwie droⁿga takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzoⁿdzenie zakrzywione na którym sie wieszało wiadro ... i wtedy ... opuszczało sie^m ten ... to^m tyke na dół do poziomu wody ... nabierało sie wody i sie ... wycioⁿgało a to^m ... ten droⁿg który był u góry obcioⁿżony z tyłu ... ułatwiał wycioⁿganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwoździem i wtedy za...wieszało sie wiadro ... i wpuszczało sie^m to do wony ... do wody nabierało sie no i już ... siło^m roⁿk poćcioⁿ-gano do góry ... (Borowo).

TYLNI – przym., ‘znajdujący się z tyłu’: [Podział świni:] *golonka przednia golonka tylnia ...* (Rychwał); [R1:] *kulka ... no to jes ... noga tylnia ... bo przednia to jez łopatka ...* [R2:] *a tylnia jest kulka ...* (Golina); *szynke tylnio^m to już wyⁿdzó^m ...* (Golina); *a szynka ... to tylnio ... tylnie nogi to jes szynka ...* [...] *no tylnie giry ...* (Golina).

TYLNY – przym., ‘znajdujący się z tyłu’: *to tylna noga gotowana w wodzie bardzo długo z solo^m z przyprawami pieprzem ziele angielskie liść lańrowy i to sie gotuje i to^m to^m czeⁿść tako^m z chudym mjeⁿsem takim to jes^t taka golonka ...* (Stawiszyn); *na tylnych nogach ...* (Budzisław Kościelny); *tylno^m czeⁿścio^m siekiery ...* (Sompolno); *tylne*

nogi ... (Sompolno); tylna cze^ś ... świni ... (Sompolno); [Kogut] ma grzbiet wieⁿkszy [niż kura] i tylne pióra dłuższe ... (Podgór); tylny szynka ... (Golina).

Typ – rzecz., ‘grupa elementów mająca podobne właściwości’: *oddziałało się słonine ... i sortowało mieⁿso według ... kategorii typu schab szynka ... łopatka ec cetera ... (Ignacewo).*

TYTA > DAĆ SOBIE W TYTE.

TYTKA – rzecz., ‘podłużny woreczek (najczęściej papierowy) z uchami lub bez przeznaczony do przenoszenia produktów’: *zatrzymywali wesela jak zatrzymywali dzieci wesela takie chłoposzki tak pietnaście szesnaście lat ... nie? ... to dawali cukierki ... a jak zatrzymywali dorośli meⁿżczyźni to dawali wódkę ... widzisz ... [...] to jak w... na weselu to tak jak zatrzymywali jak jechała bo młodo para jechała od kościoła pier^wszo na bryczce to mieli taki sznurek i tak na jednym boku jedyn stał na drugim boku drugi stał chłopczyk i tyn sznurek trzymali i były takie wstóⁿżeczki poprzipizrane na tym sznurku no i to ta młodo para stanęła ... dzieciom dała cukierków takó^m bo to mo... kiedyś to nie m... tero^z to mówio^m torybke a kiedyś mieli tytkę takó^m tytkę cukierków ... no dali*

dzieciom ... a jak już zatrzymywali starsze no to dawali wódkę ... tak ... (Główiew); no kiedyś mówili to tytka ... a teraz to jest normalnie torba papierowa ... (Główiew); tytka to ... to jest ... torebka papierowa ... (Golina); (Józwin); tytka ... sie wołało kiedyś tytka na papierowo^m torebke to tytka ... (Nowa Wieś); papierowa torba to tytka ... (Święcia); no papierowe na papierowó^m torebke to kiedyś mówili tytka ... (Krągola); [Tytka] no to jest właśnie papierowa torebka w której jest moⁿka cukier czy ryż czy kasza to sie tak no ... (Krągola); no to widzisz ... to też jest z ... jeszcze ze starodawności z ... ze starodawnych czasów mówione ... bo też na ... na przykład ... wiesz? ... teraz mamy cukier jak kupimy to mówimy że kupiliśmy w torebce ... tak? ... [...] a przedtem ... było w tytkach ... kupujesz cukierki ... i na przykład ... wiesz? ... przedtem nie było takich małych ... no to ... zwijano papier ... na taki ... wiesz? ... i tu ... no ... bym ci musiała pokazać jak to sie zwija ... zaczynajoⁿdz od jednego narożnika ... po prostu jak gdyby kwadrat ... z... i związasz ... i ... tutaj ściskasz ... jeden ... jedn... jedno^m cze^ś ściskasz drugo^m rożcioⁿgasz ... no i tutaj ściśniesz ... no i to ... właśnie ... było ... tytka ... (Kazimierz Biskupi); tytka to jest ... torebka papiórowa jak só^m moⁿka to to była tytka ... (Pogorzałki).

UBARWIENIE – rzecz., ‘kolor skóry, sierści lub piór zwierzęcia’: [Perliczka] *o! to ma takie takie troche mniejsza jak kura ma ubarwienie tako ciemnoszare w białe kropczki ...* (Janów).

UBIĆ > **UBIJAĆ**.

UBIJAĆ – **UBIĆ** – czas., 1. ‘zabijać zwierzę w celu pozyskanie mięsa’: [Gospodarz świni] *ubija ...* (Konin); 2. ‘poprzez uderzanie zmieniać masę płynną w gęstą’: *to była taka drewniana ... kiedyś mówiono na to kierzynka ... taka drewniana beczułka z klepek z obreⁿczo^m scioⁿgnieⁿta i taki ubijak ... i wlewało sie śmietane i potem sie to ubijało aż tworzyło sie masło ...* (Golina); *no to musze powiedziec jak to ... no babke no to sie wb... wbija jajka ... ubija sie to zależy jak bo niektórzy to na przykład robio^m babke tłuszcz^{cz} sie rozpuści ... nie? ...* (Modła); 3. ‘poprzez uderzanie spłaszcząć coś’: *trzeba mieⁿso ubić ... przyprawić solo^m i pieprzem ...* (Rychwał).

UBOGI – przym., 1. ‘bardzo biedny’: *no kiedyś wiadomo że te czasy były ... były bardzo ubogie wieⁿc ... te obiady nie były takie obfite w ...* (Wilczyn); 2. ‘zawierający mało składników’: *zalewajka ... a tu zaliwajka ... [...] zalewajka ... to taka coś ... mleczna zupa chyba ... uboga taka ...* (Sompolno).

UBOJNIA – rzecz., ‘przedsięwzięcie zajmujące się ubojem zwierząt rzeźnych’: *jat-*

ka to jest miejsce w którym dawniej sprzedawano mięso z ubojni ... (Rychwał).

UBÓJ – rzecz., ‘zabijanie zwierząt hodowlanych dla pozyskania mięsa’: *świnobicie jes^t to ubój świniačka ...* (Ruda).

UBRUDZIĆ > **BRUDZIĆ**.

UBZDRYNGOLIĆ SIE – czas., pot., ‘zależć się w stanie zamroczenia na skutek wypicia dużej ilości alkoholu’: [Ktoś się ubzdryngolił] *no że ktoś sie upił ...* (Posada); (Janów); (Wróblina); *ubzdryngolił [się] ... popił sobie ...* (Modła); (Paprotnia).

UCHO – rzecz., ‘część ciała, którą odbiera się dźwięki’: *salseson sie robi z jeⁿzyka świńskiego z uszu świńskich i z mjensa takiego chudego ...* (Budzisław Kościelny); *no ... bo to kilka boczków bo to wtedy wykroisz ... nie? ... i tam ... só^m całe takie te ... no i szynki i golónki mosz ... i karkówke moż i ... i łeb i uszy ...* (Golina); [R1:] *salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ...* [R2:] *nie nie ...* [R1:] *przeważnie z łba ... tó^m gło... ta głowizna czy coś ... [...] na salsesón bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ...* (Golina); *salsesón sie przeważnie kroi ... z takich kawałków gotowanygo mieⁿsa jak ... różne i uszy sie tam kładzie iii ... podgardle i takie inne ... rzeczy ... no i ... i to sie s... i sie wkłada do ... do teg... do jelita*

... właśnie grubego ... nie? ... (Józwin); *ka-szanka ... albo kiszka ... [...] do naczynia wkłada się ... mieⁿso gotowane uprzednio ... najczeⁿściej z podgardla ... po... pokrojone ... na czeⁿści ... dokłada się troche woⁿtroby ... moż...go^m być ... pokrojone drobno uszy ... no i potem ... dolewa się ... dosypuje się kasze ... (Borowo); *salseson to jak ś... jak kiedyś się robiło to nie było takich jelit jakie so^m teraz tylko się brało czyściło się od świni żołoⁿdek niby kałdun tak mówili i czyściło się i w to się wkładało pokrojone dłu^zsze mieⁿsa nie takie małe kawałki z... uszy się gotowało kroilo się skórki żeby to się wszys^tko trzymało i się przyci... jak był salseson okroⁿgły kładło się deseczke na ty^m deseczke kamień i przyciśnieⁿte żeby był był płaski ... (Główiew); *hodowlane i duże i skacze? ... i skacze zwierze i ma dłu^ge uszy ... skacze świnią nie ... koziołek? kozioł?... (Modła); skacze i ma długie uszy? ... a no to zajoⁿc ... (Janów).***

UCHOWAĆ > CHOWAĆ.

UCINAĆ – UCIO^ŃĆ – czas., ‘oddzielać część od całości za pomocą ostrego narzędzia’: [Grzyby] *ucina się przy ... blisko przy ziemi nożem lub wrywa niektóre ... [...] myślę że podpinki się ucina ... bo one rosną na pniu ... (Konin); no musisz zabić kure ... łeb ucioⁿdź ji ... (Golina); no i to napychasz [farsz] do środka ... zaszywasz ... [...] szyjke odwalasz ... skrzydełka do ... te lotki pierwsze ucinasz ... tak? ... (Kazimierz Biskupi); *czszeba ... najpierw kure złapać ... ucioⁿć jej ... głowe ... (Konin); (Milew); (Stawiszyn); [Nożem można się] ucioⁿć skaleczyć zranić ... (Wilczyn); no przede wszystkim czy należy albo ... uczioⁿć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzybni^m ... (Wilczyn).**

UCIO^ŃĆ > UCINAĆ.

UDERZAĆ – UDERZYĆ – czas., ‘zadawać cios’: *a no uderza się [świnię] w głowe ... potem pod łopatkę lewo^m trzeba dźgnoⁿć do serca nożem no i spuszcza się ... farbe ... czy tam krew jak tam można napisać ... (Milew); najpierw czszeba było siekie^ro^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina); (Podgór).*

UDERZYĆ > UDERZAĆ.

UDKO > ¹UDKO.

UDO – rzecz., ‘część nogi zwierzęcia powyżej kolana, wykorzystywana w celach spożywczych’: [Pałka] *to jest ... ta[g] ja^kby ... ta ... czeⁿż nogi ... grubsza ... czeⁿś ... udo inaczej ... (Sompolno); rodzaje mieⁿsa no to so^m takie ... podgardle jest ... żeberka so^m ... uda so^m ... czyli ... takie ... kulki ... szynkowe ... no ... jeszcze tam innych jest ... takich ... dużo ... (Konin).*

UGNIEŚĆ > GNIEŚĆ.

UGRYŻĆ > GRYŻĆ.

UKO^NSAC – czas., ‘wbijać zęby w coś, gryźć’: (Janów).

UKRAŚĆ > KRAŚĆ.

UKRY^ŃCIĆ > KRE^ŃCIĆ.

UKRYWAĆ – czas., ‘o kurze: znosić jajka poza kurnikiem’: *to sie kura ukrywa ... (Rychwał).*

UNIEŚĆ > (UNOSIĆ).

(**UNOSIĆ**) – **UNIEŚĆ** – czas., ‘sprawiać, że coś znalazło się w powietrzu; podnieść’: [R1:] szondy ... [...] *tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyżłobienie ... i to sie nosiło ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ...* [R2:] *jeden ... musiały być pełne dwa ...* [R1:] *tak ... dwa i prze...* [R2:] *jednego nie uniół ...* (Paprotnia).

UPAROWAĆ > **PAROWAĆ**.

UPEKLOWAĆ > **PEKLOWAĆ**.

UPICIE SIE – rzecz., ‘stan zamroczenia po spożyciu dużej ilości alkoholu’: [R1:] *no to jest ... no nie wi^em upicie sie to jest działa na nerwy na centralny układ nerwowy alkohol na wszystko działa źle no ... i potem jest osłabienie takie i człowiek jest taki ... niemoc no ...* [R2:] *człowiek jest słaby no ... niemoc ...* (Krągola).

UPIĆ SIE – czas., ‘znaleźć się w stanie zamroczenia po spożyciu dużej ilości alkoholu’: [Nabąbać się] *to tyż tak samo no upić sie alkoholem ...* (Jaroszewice); [Dał sobie w tyte, czyli] *upił sie ...* (Grzymiszew); (Wróblina); [Nabąbać się, czyli] *upić sie do nieprzytomności ...* (Grzymiszew).

UPIERZENIE – rzecz., ‘pióra pokrywające ciało ptaka’: [Francuskie kaczki] *majo^m upierzenie kolorowe czarno niebieskie białe ...* (Posada); [Perliczka] *jest to ptak hodowlany który ma o szarym upierzeniu ...* (Posada).

UPITY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: *jeszcze nie byłam upita i kaca ni miałam ...* (Kazimierz Biskupi).

UPOLOWAĆ > **POLOWAĆ**.

UPRAWIAĆ – czas., ‘pielegnować rośliny w czasie ich wzrastania’: *też owoc ... można go uprawiać w ogródkach ... ale może też być borówka leśna ...* (Golina); *no bo Kazimierz Biskupi jak wiadomo to była wieś ... n...o to każdy miał kawałek jakiegoś tam ... ogródka ... lub ... ten ... hektar ... czy.. pół morgi ... ziemi i on to uprawiał ...* (Kazimierz Biskupi).

UPUSZCZAĆ – **UPUŚCIĆ** – czas., ‘odprowadzać płyn z czegoś’: *najpierw świnki sie ogłusza później robi sie jej dziurke ... wylatuje krew ... później sie jo^m parzy i skrobie ... [...] krew upuszczano z krtani i trzea było szybko mieszać żeby sie nie zgrupiła ...* (Rychwał); (Konin); [R1:] *po zabiciu [świni] ... kry^mpulec taki był ... kry^mpulec sie ...* [R2:] *po o... jak tó^m sie^s już ... [...] jak wzięł^s jo^m zabił^s krew upuścił^s ... [...] i oskroboł^s ... i dopi^o jo^m na tyn kry^mpulec do góry podnosił^s ...* (Golina).

UPUŚCIĆ > **UPUSZCZAĆ**.

URODZIĆ – czas., ‘wydać na świat potomstwo’: [Krowa daje mleko] *jak urodzi młode ciele ...* (Józwin).

URODZIĆ SIE > (**RODZIĆ SIE**).

UROSNO^{ŃĆ} > **ROSNO^{ŃĆ}**.

URŻNO^{ŃĆ} > **RŻNO^{ŃĆ}**.

USNO^{ŃĆ} – czas., ‘zacząć spać’: *chlupniem bo uśniem ...* (Ruda); > **CHLUŚNIEM** **BO UŚNIEM**.

USYCHAĆ – czas., ‘tracić wodę, wilgoć i wskutek tego marnieć’: *no to też so^m le^{nty} to so^m tylko że te już so^m te te zie... zielone to*

USYPAC

*so^m młode świeże a tamte zaś już usychajo^m
... (Maliniec).*

USYPAC > (USYPYWAĆ).

(USYPYWAĆ) – USYPAC – czas., ‘umieszczać w jednym miejscu sypki materiał tak, by powstała górka’: *kopiec jest to pryzma usypana z ziemniaków przykryta słomo^m i b... obrzucona ziemi^m ... (Rzgów).*

USZKADZAĆ – USZKODZIĆ – czas., ‘powodować ranę lub obrażenie’: *gale ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw*

... (Rosocha); [Grzyby] raczej wykreⁿca sie tego no... tak że żeby no jak najmniej nie nie nie nie uszkodzić grzybni ... (Rosocha).

USZKODZIĆ > USZKADZAĆ.

UTARGOWAĆ > (TARGOWAĆ).

UWE^ŃDZIĆ > WE^ŃDZIĆ.

UWIO^NZAC > (WIO^NZAC).

UWY^ŃDZIĆ > WE^ŃDZIĆ.

UŻGAĆ > (ŻGAĆ).

WAŁ – rzecz., ‘obracający się element urządzenia lub maszyny, mający kształt walca’: *no to^m studnie no to właśnie no mówie albo był jeszcze taki wał był zrobiony taki wałek na ... takich ^wspornikach i ... sie kreⁿciło na łańcuchu spuszczało sie wiadro do studni nabierało sie tej wody i wycioⁿgało znowu kreⁿcoⁿc wycioⁿgało sie te na tym łańcuchu do góry ...* (Janów).

WAŁEK – rzecz., ‘obracający się element urządzenia lub maszyny, mający kształt walca’: *no zależy jak u kogo bo niektórzy mieli zrobione taki wałek i na tym wałku był łańcuch i korbła i sie kreⁿciło i wiaderko sie wpuszczało do studni ... a ni^ektórzy mieli jak to mówili kiedyś ... żuraw no ...* (Główiew); *no to^m studnie no to właśnie no mówie albo był jeszcze taki wał był zrobiony taki wałek na ... takich ^wspornikach i ... sie kreⁿciło na łańcuchu spuszczało sie wiadro do studni nabierało sie tej wody i wycioⁿgało znowu kreⁿcoⁿc wycioⁿgało sie te na tym łańcuchu do góry ...* (Janów).

WARCHLAK – rzecz., ‘młode dzika w okresie od narodzin do 31 marca roku następnego’: (Golina); (Wróblina); *prosieⁿta ... prosieⁿta później warchlaki ...* (Posada); [R1:] *warchle ...* [R2:] *warchlaki ...* (Paprotnia); *młode [dzika] to so^m warchlaki pasiaki przelotki w zależności od wieku ...* (Nowa Wieś).

WARCHLE – rzecz., ‘młode dzika w okresie od narodzin do 31 marca roku następnego’: [R1:] *warchle ...* [R2:] *warchlaki ...* (Paprotnia).

WCZESNY – przym., ‘o roślinach: szybko rosnący i prędko dojrzewający’: [Ziemniaki] *no wczesne ... janówki sie kiedyś nazywały ...* (Milew); (Golina); *wczesno^m wiosno^m ...* (Kazimierz Biskupi).

WCZORAJSZY – przym., przen., ‘nietrzeźwy, niezorientowany, mający problemy z kojarzeniem faktów’: [Wczorajszy] *to jest nieprzytomny niezorientowany w rzeczywistości ...* (Posada); *wczorajszy? no raczy tak zacofany chyba ... wczorajszy ...* (Modła); *a no pewno sobie wypił trochę za dużo i tak sie mówi że był wczorajszy ...* (Paprotnia); *jest po alkoholu ... wczorajszy ...* (Janów); (Wróblina).

WE^NDKA, WY^NDKA – rzecz., ‘przyrząd do łowienia ryb składający się z długiego kija i żyłki’: [Ryby łowi się] *weⁿdko^m ... kaszorkiym ...* (Józwin); *robili przere^mble ... nie? ... i ... i ... i tam ... podbierali ... albo ... takim podbierakiem albo ... nie wiem czy na weⁿdke też może tesz ale ...* (Józwin); *narzeⁿdzie do łapania ryb? ... do żywych? ... to jest tak siatko^m można łowić i weⁿdko^m ...* (Główiew); [Ryby łowi się] *wyⁿdko^m ...* (Ruda); *czym sie [ryby] łowi? ... na weⁿdke*

... takim takim podbierakiym tyż niektórzy jak karpie to tym pobirakiym takim tako^m siatko^m ... (Wyszyna); na wyⁿdke jak zła-piesz to jeszcze możesz wypuścić z powro-tym to^m rybe ... (Wyszyna).

WE^NDLINA, WE^NDLI^YNA, WY^NDLINA

– rzecz., ‘wyrób z mięsa, zwykle wędzo-ny’: weⁿdliny ... (Dąbrowica); [Na bigos] kapusta ... dodaje sie mieⁿso ... weⁿdline ... przyprawy ... i gotuje sie dość długo ... do smaku ... (Wilczyn); [Na kolację] ka-napke sie robi z weⁿdliⁿo^m ... (Stawiszyn); [W święconce były] chlebek ... jajka ... weⁿdlina ... sól pieprz ... babka ... baranek ... no i jeszcze tam różne ... przyprawy ... słodczy ... (Wilczyn); świeⁿconka [...] no przede wszystkim chleb ... masło jakieś weⁿ-dliny ... no i oczywiście jajka ... (Grodziec); [Na Wielkanoc przygotowuje się] jakiś tam żurek ... jakieś weⁿdliny dobre ... mieⁿsa ... sałatki ... (Grodziec); [Masarnia to] tam gdzie sie wytwarza weⁿdli^yny ... (Budziszław Kościelny); no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtropa ... no ten ... żółⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłuży^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtropa ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ... (Sompolno); masarnia to jes ... ta czeⁿś ... zakładu ... rzeźniczego ... gdzie produkuje się ... róż-ne weⁿdliny ... (Sompolno); Na śniadanie wielkanocne] oprócz świeⁿconego ... ja-kiś ... sałatki ... weⁿdliny ... coś takiego ... (Sompolno); no masarnia to jes ta ... która jest ... wyrabia sie ... weⁿdliny ... (Konin); [R1:] no t... masarnia to już jes wiⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿ-dliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przero-biają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do

... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jez ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedzynie ... nie wiem ... (Goli-na); może być ser może bydź jajko może być ... pomidor no ogórek no ... [...] no to jes właśnie sie ... obłożyć ... jakimś ... czy weⁿ-dliⁿo^m ... [...] czy coś ... nie? ... to^m kanapke ... (Józwin); no przekoⁿska jakaś ... tak? ... zagryzka ... [...] może być ... ogórek może być pomidor może być śledzik ... może być ... weⁿdlina jakaś ... (Józwin); na kanapke najczeⁿściej to ... na wsi to tam ... weⁿdlin specjalnie ... w tych czasach nie ... nie uży-wano ... bo ... w... w... weⁿdliny były tylko na świeⁿto ... a tak to ... albo smalcem sma-rowano i ... niczym wieⁿcej tam nie kła... nie nakładano ... zimo^m ... smarowano a la-tym no ... był ser ... mo... gotowano specjal-no^m marmolade z jabłek ... [...] zależy od sezonu ... powidła ... (Borowo); zależy kto co chce ... i ze serem można kanapke i z weⁿ-dliⁿo^m i sałato^m ze szynko^m ... [...] no to jest obkład właśnie tej kanapki ... (Główek); o! na kanapki możemy kłaść weⁿdline warzywa ... na pewno smarujemy ser ... (Ruda); śniadanie [wielkanocne] od świeⁿ-conki sie zaczyna ... wszystko to co jes na ... jajka ... chlebek sól pieprz ... ocet ... no i ... weⁿdlina ... [...] a później sie je reszte tam ... co sie uszykowało czy tam bigos czy tam ... inne jeszcze weⁿdliny i ... później dopiro ... obiad ... nie? ... (Pogorzałki).

WE^NDLINIARSKI – przym., ‘sprzedający wędliny’: [Kupuję] w sklepie mieⁿsnym ... czy na stoisku mieⁿsnym ... w weⁿdliniars... kim o! ... (Sompolno).

WE^NDLINKA – rzecz., zdr., ‘wyrób z mię-sa, zwykle wędzony’: no na kolacje też jada sie ... pije sie herbatę i ... i robi sie kanapki

z pomidorkiem ... z weⁿdlinko^m ... (Milew); co sie kładzie na kanapke? ... najpier^w sie smaruje potem sie kładzie jako^ms weⁿdlinkę ... (Wyszyna).

WE^NDLI^YNA > WE^NDLINA.

WE^NDZARKA, WY^NDZARKA – rzecz., ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: weⁿdzarka ... (Rychwał); (Rzgów); w weⁿdzarce ... (Dąbrowica); w... to było prosze ciebie normalnie ... normalnie jak na dworze jag latem to ... napaliło sie w jakiś misce ... ogień żeby był w^osz? ... i a na to^m miskó^m były były taki droⁿczek i to mi^oso było po... powioⁿzane na tym droⁿżku i sie pod... podkładało po trochu ogieⁿ po trochu żeby był i sie tak taka jak wyⁿdzarka była ... (Maliniec); [Do wędzenie służy] [R1:] wyⁿdzarnia ... [R2:] albo w beczcze ... [R1:] no ... wyⁿdzarka ... [R2:] jo musze wybudować se tu wyⁿdzarkę ... [R1:] roz do roku szynke czy kielbase robimy ... i budowy ... (Golina); no weⁿdzarka różnie ... no ... można nawed i zrobić z beczi weⁿdzarkę ... nie? ... (Józwin); [Wędzarkę] najczeⁿściej z metalowych beczech robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawidź jo^m na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... nie mogła mieć denka ani ... nakrycia ... u... ustawiano na ... na de... na ceglach poc spodem ... był żar ... a wieⁿc palono tam ognisko ... a z góry na ... droⁿżkach ... zawieszano kielbase ... no i ... ona tak sie wyⁿdziła w tym dymie ... dop... tak długo dopóty nie dostała odpowiedniego koloru ... (Borowo); weⁿdzarkę można zrobić i z takiej beczi okroⁿgłej z blachy albo popopolita weⁿdzarka może być ... też zrobiona z blachy ... (Główiew); weⁿdzarka no może być prostokoⁿtna lub kwadratowa no można może być murowana albo z drewna

... (Ruda); no to biało^m kielbase to sie nie weⁿdzi tak samo jak tako^m weⁿdzono^m tylko że to^m sie nie weⁿdzi ... to jest biała kielbasa ... mieⁿso wieprzowe i ... [...] no bo biało^m to sie nie nie weⁿdzi a tako^m [=zwykłą kielbasę] to trzeba oweⁿdzić we wyⁿdzarce ... (Wróblina); [Wędzarka] z cegły pobudowana jest ... bynajmniej tu u nas jest z cegły pobudowana i sie tu weⁿdziło wszystko i szynki i kielbasy ... (Wyszyna); 6.

WE^NDZARNIA, WY^NDZARNIA – rzecz., ‘specjalne urządzenie przystosowane do wędzenia’: (Milew); weⁿdzarnie ... (Konin); i tako^m ... tako^m ... m... mieszanke ... później ... sie kładzie ... w maszynke ... która ma tam ... taki lejek specjalny ... na końcu ... do ... prdu[k]cji ... weⁿ... kielbasy i ... na ten lejek ... nawleka sie ... wyczyszczzone ... jelito ... i ... kreⁿcoⁿc ... to mieⁿso tam sie wpycha ... do tego jelita ... poczoⁿteg i koniec czszea zawioⁿzać żeby tam ... ze środka to nie wypłynęło ... i ... takie coś ... w zależności ... co kawałek można tam ... jeszcze ... pookreⁿcać żeby takie ... porcje ... mniejsze ... i takie coś ... parzy sie ... nie gotuje! ... parzy sie ... w ... w wodzie ... która ... gdzieś w granicach siedemdziesioⁿt pieⁿć osimdziesioⁿt stopni ... musi ... mieć ... nie wieⁿcej ... przez ... dwajścia minut ... i jeżeli ... chcemy mieć biało^m ... no to już to ... po wyjeⁿciu to już bydzie ta biała kielbasa ... a jak chcemy mieć ... to^m ... normalno^m tako^m ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno); i szynka musi być zanurzona całkowicie w tej ... solance ... no żeby nie wypływała to tam jeszcze można jakimś ... talerzem ... kamyg jakiś ... połóżydź na tym czy coś cieⁿższego ... i to tak ... leży ... mówie ... koo dziesieⁿciu dni ... minimum ... później sie to wyjmuje ... wioⁿże sie ... ta[k] jak paczke

... sznurkiem ... dosyć tego ... geⁿsto ... tego sznurka ... i ... do weⁿdzarni ... no tam trochę dłużej musi być ... kielbasa koo dwóch godzin a to ... gdzieś ko... koło pieⁿciu pewno ... i tako^m ... szynke później ... sie ... parzy ... poprz... po ... uweⁿdzeniu ... no i to wszystko ... (Sompolno); [R1:] a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuję i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ... [R2:] żeby żeby poleżała w tej soli ... [R1:] i musi być zabez... włożona w jakimś wodę można jo^m namoczyć i dopiero po pare dniach ... dopiero sie wyjmuję i dopiero jo^m sie weⁿdzi ... trzeba umyć jo^m ... obwioⁿzać sznurkiem i do weⁿdzarni ... i bez jedyn dzień sie nie uweⁿdziło ... u nos to sie weⁿdziło ze dwa dni podpałało sie ... (Milew); [Do wędzenia służy] [R1:] wyⁿdzarnia ... [R2:] albo w beczcze ... [R1:] no ... wyⁿdzarka ... [R2:] jo musze wybudować se tu wyⁿdzarkę ... [R1:] roz do roku szynke czy kielbase robimy ... i budowy ... (Golina); 6.

WE^NDZENIE, WY^NDZYNIE – rzecz., ‘odmianianie wędlin w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: odymianie? [to] weⁿdzenie ... (Konin); (Dąbrowica); (Ignacewo); (Milew); (Podgór); (Rychwał); (Rzgów); (Wardężyn); naj...lepszym dźrzwem był jałowiec ... t... wiśnia ... śliwka ... z upodobania jak ktoś ... kciał nie? ... to ... ale najlepszym ... dla weⁿdzenia jes jałowiec ... (Konin); kopczenie weⁿdzenie ... kielbase weⁿdzili ... (Kolonja Wilczogóra); weⁿdzenie ... [...] [zależy] od ... doboru odpowiedniego ... drewna ... najlepsze jes ... no przede wszystkim drewno musi być ... liściaste ... nie? ... nie iglaste ... broń Boże! ... liściaste ... olszyna jez najlepsza ... do tego ... że ... czy ... buczyna ... też dobra ... (Sompolno); od drewna ... jakie sie ... na jakim sie ... którego sie używało do weⁿdzenia ...

i temperatury ... (Podgór); no czynnoś tako^m ... można nazwać że to jes weⁿdzenie ... kielbas i ... szynek ... (Konin); no dobre ... weⁿdzenie zależy od tego ... na jakim dźrzwie beⁿdzie ... weⁿdzona a ... n... najlepsze byłoby ... owocowe dźrzewa ... (Konin); taka zaprawa ... [...] z liściem łatrowym z ... z zielem angielskim i z pieprze^m ... [...] i sól sie ... i sól ... to jest zaprawa tako sie zalewa te szynke do ... [...] pare dni po była i zaś sie wyjmowało sie tak wycisło jeszcze z tyj wody ... i dopiero do weⁿdzenia ... (Milew); [R1:] najlepsze dźrzewo jes ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...] [R2:] jałowiec ... i ... dźrzewa owocowe takie ... liściaste ... no po prostu muszo^m być ... może być ... jabłón może być ... olszyna ... ol... olszyna ... no przeważnie ... w tym ... z tych dźrzew ... wyⁿdzó^m... [R1:] no ... i wyⁿdzisz tak długo aż ona tako sie krucho zrobi ... i tyż na wolnym żeby sie czasym nie ugotowa-albo spaliło po prostu wolno ... a tag musi sie ... [R2:] no żeby sie ... po prostu ... uwyⁿdziła dobrze i żeby była miⁿko ... [R1:] krucho ... [R2:] pare ... ładnych godzin ... musi sie wyⁿdzić ... (Golina).

WE^NDZONKA – rzecz., ‘uwędzone mięso wieprzowe’: weⁿdzonka ... (Goranin); (Kolonja Wilczogóra); (Konin); (Rzgów); (Wardężyn); weⁿdzonki ... (Ignacewo); na wywarze mieⁿsnym i też sie gro... daje sie sypie sie groch razem z mieⁿsem bo grochówka musi sie groch musi sie dużo i długo gotować ... [...] no to też no to m... wywar mieⁿsny jak do wszystkich do każdej zupy muszo^m być warzywa do z grochówki robi sie zasmażke albo na kielbasce weⁿdzonej albo na boczku weⁿdzonym bo grochówka musi mieć posmak weⁿdzonki i najlepsza jest na żeberkach albo na kościach weⁿdzonych właśnie z ziemniakami ... (Nowa Wieś); grochówkę przede wszystkim trzeba robić

na weⁿdzo^{nc}ie mieⁿsko weⁿdzone ... zaś za-
smażkę zaprawiamy i wsz... i przyprawy ...
przede wszystkim majeranek czosnek cebul-
ka ... (Józwin).

WE^NGIEL, WE^{YN}GIEL – rzecz., ‘czarna
lub brązowa skała służąca do spalania np.
w celu ogrzewania wnętrza’: można palić ...
w kuchni drzewnym ... weⁿgłem ... opałem
... (Konin); przy spalaniu weⁿgla to ... dym
... dym to jes ... (Konin); przy kuchni przy
kuchni w które... w której się paliły to były
popielniki tam się kładło weⁿgiel i przez te
ruszta do tego popielnika we... te te te te od-
pady wpadywały ... (Maliniec); [W kuchni
pali się] drzewem i we^{yn}głem ... (Rychwał);
[W kuchni] pali się ... weⁿgłem ... drew-
nem ... (Ignacewo); drewnem weⁿgłem ...
(Rzgów); kiedyś paliło się weⁿgłym ... a te-
raz mamy kuchnie na gaz ... lub elektrycz-
ne ... (Kolonja Wilczogóra); torf ... torf był
dziś w dzisiejszych czasach i jes weⁿgiel za-
sto^mpiony torfem ... kiedyś nie było weⁿgla
... no i się kopało na łoⁿkach w moczarach
takich bagnach ... torf ... i się suszyło ukła-
dało się takie ... kostki ... i i to się suszyło
... i to się przywoziło do domu z tom... na
zimne ra... i się paliło w piecach ... to było
zamiast wyⁿgla ... (Kolonja Wilczogóra); tu
znowu mamy podobną sytuację jak dźrze-
wo weⁿgiel coś tam jeszcze inne ... nie? ... tak
samo było magazynowane ... w szopie bo
... najpierw był torf do palenia w piecu późni
był drzewny we^{yn}giel ... i drzewny we^{yn}giel
żeby był suchy do palenia to należało [w]iyⁿc
go zakopcować żeby był suchutki do palenia
w piecu ... (Kolonja Wilczogóra); było takie
pudełko ... pudło ... skrzynka ... no i to się
otwierało z... z dou do góry i się wsypywało
... tam weⁿgiel i kawałek drzewa na roz-
palke i się zakrywało do... i to się... służyło
za siedzynie nawet przy piecu ... (Kolonja
Wilczogóra); no to ... się paliło ... drzewem

... torf ... kiedyś był ... pospolity ... zamiast
weⁿgla ... no a później to już był weⁿgiel ...
(Wardężyn); [W kuchni pali się] weⁿgłem ...
albo drzewem ... drewnem ... (Dąbrowica);
weⁿgłem się pali ... (Konin); a no to była ko-
lumna i się parowało ... albo w parowniku ...
parownik na wyⁿgiel ... czy teraz so^m już na
proⁿd ... uparowane i dopiero do sch... świni
... świniami się pasło ... to trzeba było je
ugnieść i dopiero do pasienia się nadawały ...
a krowo^m to się surowe dawało ... (Milew);
czszeba nałożyć drewna ... najlepiej liściaste-
go ... rozpałić ... drewno... drewno musi się
spal... spalić na drobne weⁿgle ... weⁿgle tak
... tak zwany żar ... po czym ten żar usuno^ńc
i włożyć chleb ... (Ignacewo); u nas ... na wsi
... mówiono ... na to graca po prostu czsze-
ba było wy... wygarno^ńc stamtoⁿd [=z pieca
chlebowego] rozżarzone weⁿgle ... a na-
ste^mpie ... miotłom jo... jodłowo^m wymieść
resztki popiołu ... (Ignacewo); weⁿgłem
się nie paliło [w piecu chlebowym] tylko
drzewem ... to drzewo ... niedopalone ...
to się wygarniało ... graczuszo^m ... później
... robiony był taki z... taki wymiatacz ...
ze słomy ... to się moczyło w wodzie ... i się
... wymiatano z ... z pieca ... (Wardężyn);
weⁿgiel wyjmuję się tak^m szufło^m ... (Dą-
browica); nazywaliśmy to podpłomykami
i to zawsze robi... moja babcia robiła maka-
ron swojej roboty i jak się rozwałkowywało
to ... to ciasto się kładło na piec ... babcia
miała jeszcze taki piec na weⁿgiel właśnie ...
i na jedno^m i drugo^m stronę i bardzo to było
dobre ... (Konin); należało najpierw napa-
lić drewnem w takim [=chlebowym] piecu
... a później się ten rozpalony ... rozpalony
weⁿgiel wyjmowało i kładło się do niego już
uformowany chlebek ... (Janów); > DWUTLE-
NEK WE^NGLA; TLENEK WE^NGLA.

WE^NGLARKA – rzecz., ‘pojemnik na wę-
giel, który można przenosić’: weⁿglarka ...

(Dąbrowica); (Konin); (Rychwał); (Wardężyn); 23.

WE^NGLOWY – przym., ‘działający na węgiel’: [Dawniej w kuchni był] *kredens ... piec weⁿgłowy ...* (Rychwał); *kuchnia ... weⁿgłowa składa się ... z paleniska oraz płyty ...* (Ignacewo); *kiedys ... paliło się ... w kuchni ... takiej ... weⁿgłowej ...* (Wardężyn); *to znaczy kiedys były kuchnie węglowe które były podłoⁿczono ruro^m do przewodu kominowego ...* (Dąbrowica); *piecyk taki weⁿgłowy...* (Stawiszyn); [Orzechy] *suszymy w kotłowni na piecach weⁿgłowych ...* (Ruda); *bo kiedys były piece weⁿgłowe ...* (Józwin); [Podpłomyk] *to były cienkie placiki pieczone na blacie na kuchni weⁿgłowej ...* (Grzymiszew).

WE^NGORZ, WY^NGORZ – rzecz., ‘ryba o podłużnym, obłym kształcie ciała, aktywna głównie nocą’: *weⁿgorz też jest ... bardzo długi po... taki ... nawet do weⁿża podobny ... nie? ... taki ... zatego ...* (Józwin); *weⁿgorz ... jest bardzo długi ... raczej cienki ... iii ... to jest ... roślina ... y... to jest ... ryba ... drapieżna ...* (Borowo); [Jemy] *płoć leszcz tołpyga no sandacza też raz roz kiedys tego ... nie? ... no i co to było jeszcze? weⁿgorza co żeśmy kiedys mieli ...* (Głóview); *weⁿgorz to też jest taki cienki ... długi taki cienki też ...* (Głóview); [Węgorz jest] *długi przypomina weⁿża ...* (Ruda); *wyⁿgorz to jest wiⁿcy taki długi ...* (Wyszyna).

(WE^NSZYĆ) – WYWE^NSZYĆ – czas., ‘o psie: szukać czegoś, używając zmysłu powonienia’: *no bo ona [=pies!] na przykład wyweⁿszy gdzieś te zwierze on już jest specjalnie uczony że że na przykład ón tam wiy na przykład w którym miejscu się tym wyⁿchym te zwierze znajduje czy coś takiⁿgo ... nie? ...* (Modła).

WENTYLACJA – rzecz., ‘przepływ powietrza’: *wentyle ... wentylacja żeby była [w kopcu] ... i kładło się takie rurki ... i żeby ta ... odparowywały ...* (Milew).

WENTYLACYJNY, WYNTYLACYJNY – przym., ‘zapewniający wentylację’: *rure chyba jakoś to wkładali [do kopca] no ... tako^m wentylacyjno^m no jakas tako^m rure wkładali i ...* (Stawiszyn); *z kominym wentylacyjnym pod okapem skromniutko ... pyszne gotowanie ...* (Kolonias Wilczogóra).

WENTYLOWAĆ – czas., ‘zapewniać dopływ powietrza do czegoś’: *no to trzeba je [ziemniaki w kopcu] było właśnie wentylować ...* (Milew).

WE^NDZIĆ, WY^NDZIĆ – OWE^NDZIĆ, OWY^NDZIĆ – UWE^NDZIĆ, UWY^NDZIĆ – czas., ‘odymiać wędliny w celu ich konserwacji oraz nadania smaku i zapachu’: *kopcenie weⁿdzenie ... kielbase weⁿdzili ...* (Kolonias Wilczogóra); [Smaki sera:] *kwasny weⁿdzony ... słony ...* (Goranin); *aha o szynka weⁿdzona łopa... ten opatki ...* (Maliniec); *ale okapy były na pół miⁿszkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szynke weⁿdzono^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ...* (Kolonias Wilczogóra); *właśnie ... kiedys nie było lodówek ... nie było lodówek ale były za to duże beczki kupowane na jarmarku z obreⁿczami byby... drewniane beki i się solilo mjeⁿsa ... się solilo mjeⁿso czoskowało szynke się peklowało ... tak? ... i się potem weⁿdziło takie mjeⁿsa to było bardzo pyszne mjeⁿso ...* (Kolonias Wilczogóra); *to znaczy ... weⁿdzić musimy dżrzewem ... ale ... nie ... smolnym tylko liściastym ...* (Wardężyn); *weⁿdzono żeberka ...* (Wardężyn); (Maliniec); *u mojej babci zawsze była taka beczka i w tej beczce weⁿdziło się*

... (Konin); (Kolonja Wilczogóra); szynk^a to jest ... to jo^m sie zanurza w takiej solance ... i ona stoi dwadzieścia cztery godziny i później sie jo^m weⁿdzi ... (Budziśław Kościelny); kielbasa szynkowa kielbasa biała kielbasa weⁿdzona ... szynka weⁿdzona lub szynka biała ... czyli nieweⁿdzona ... (Budziśław Kościelny); a jak chcemy mieć ... to^m [kielbasę] ... normalno^m tako^m ... we... podweⁿdzano^m to ... czsza jo^m jeszcze ... później ... [...] w weⁿdzarni ... około dwóch godzin ... weⁿdzić ... (Sompolno); [Na kielbasę] najpierw mieli się mięso wieprzowe i wołowe ... później si je przyprawia wyrabia ... później nabija sie w flak ... weⁿdzi i później parzy ... (Rychwał); (Główiew); (Józwin); (Milew); (Wróblina); no szynke czszeza uszykować ... pokroić tak ... na ... takie kał... kilogram po dwie ... na przykład ... no i kładzimy w siatke ... i napeklować ... i weⁿdzimy ... (Rychwał); no szynke można piec ... można gotować można peklować ... można jo^m weⁿdzić ... (Podgór); szynke tylnio^m to już wyⁿdzó^m ... (Golina); i mosz bialó^m [kielbasę] ... a jak chcesz wyⁿdzónó^m to jeszcze późni jó^m wyⁿdzisz ... no ... (Golina); [R1:] najlepsze drzewo jes ... jakie? ... do wyⁿdzynia? ... [...] [R2:] jałowiec ... i ... drzewa owocowe takie ... liściaste ... no po prostu muszó^m być ... może być ... jabłón może być ... olszyna ... ol... olszyna ... no przeważnie ... w tym ... z tych drzew ... wyⁿdzó^m... [R1:] no ... i wyⁿdzisz tak długo aż ona tako sie krucho zrobi ... i tyż na wolnym żeby sie czasym nie ugotowa-albo spaliło po prostu wolno ... a tag musi sie ... [R2:] no żeby sie ... po prostu ... uwyⁿdziła dobrze i żeby była miⁿko ... [R1:] krucho ... [R2:] pare ... ładnych godzin ... musi sie wyⁿdzić ... (Golina); metka to jes ... też surowa kielbasa nieweⁿdzona ... nie? ... (Józwin); jeżeli sie uweⁿdzi bialó^m kielbase to tesz nie beⁿdzie już bialó^m kielbaso^m tylko ...

z... no zwyczajno^m ... jako^mś tam ... (Borowo); kielbaso^m bialó^m robi sie też z mieⁿska peklowanego tylko sie jej nie weⁿdzi ... [...] bo bialó^m kielbase dajemy na surowo albo parz... parzono^m bez weⁿdzenia ... (Ruda); [R1:] ja tylko po-em to co pamiⁿcio^m sieⁿ-go^m ... no to sól peklowana ... nie? ... [...] i woda ... no i to było zostawione na ... minimum chyba trzy ... [...] dwa tygodnie ... no i po dwóch tygodniach po prostu wtedy wyjmowało sie jo^m z tej wody ... no i ... [R2:] i sie weⁿdziło ... [R1:] i owijało sie po prostu w sznureczek taki do tego ... i to było później weⁿdzone ... no nie? ... drzewem ... no i ... w zależności jakich kto tam sobie ten ... [...] no troche jałowca ... troche drzewa drzewa takiego owocowego no i ... i tym sie weⁿdziło ... no nie? ... (Paprotnia); rolada powin^a być tylko z mieⁿsa wołowego i ładnie sie rozwijało kładło sie na mustarde boczek weⁿdzony plasterek i na ten boczek sie kładło kawaleczek ogórka kiszzonego i cebulki zwijało sie i sie pod... i prużyło sie w wodzie ... (Główiew); z grochówki robi sie zasmażke albo na kielbasce weⁿdzonej albo na boczku weⁿdzonym bo grochówka musi mieć posmak weⁿdzonki i najlepsza jest na żeberkach albo na kościach weⁿdzonych właśnie z ziemniakami ... (Nowa Wieś); [Świnobicie] no nie umie tego skojarzyć no to jest ... zabija sie świnie i robi sie wyroby szynki sie wyⁿdzi i ... i miyⁿska do zamrażarki sie kładzie i ... (Wyszyna); no szynke to ... do... z... z łopatki tyż możesz łopatkę uwyⁿdzić ... możesz tak samo owyⁿdzić tyn ... schab teraz wyⁿdzó^m ... możesz ... owyⁿdzić ... (Golina); grochówkę przede wszystkim trzeba robić na weⁿdzoⁿce mieⁿska weⁿdzone ... zaś zasmażke zaprawiamy i wsz... i przyprawy ... (Józwin); no bo bialó^m to sie nie nie weⁿdzi a tako^m [=zwykłą kielbasę] to trzeba oweⁿdzić we wyⁿdzarce ... (Wróblina); normalne drzewo ... powinno powin-

no być jak so^m wiśnie czy czereśnie drzewa to takie były najlepsze miyⁿso ... uweⁿdzzone bo to jes^t zapach ... (Maliniec); obwioⁿzać sznurkim i do weⁿdzarni ... i bez jedyn dzień sie nie uweⁿdziło ... u nos to sie weⁿdziło ze dwa dni podpałało sie ... (Milew).

WE^NDZIOREK, WIE^NSIOREK – rzecz., ‘cylindryczna sieć do łowienia ryb o trzech obręczach i dwóch wejściach’: *no to jes właśnie taki jak kaszorek okroⁿgły ... i ... i tygo ... to jes podobne właśnie to chyba to jes nawet ... nie? ... [...] to ... weⁿdziorek czy ... jakoś tam mówili na to kiedyś ... (Józwin); czekaj jak to nazywano? ... wieⁿsi... wieⁿsioerek ... chyba ... (Borowo).*

WE^{YN}GIEL > WE^NGIEL.

WIADERECZKO – rzecz., zdr., ‘najczęściej blaszane lub plastikowe naczynie służące do przenoszenia płynnych i sypkich materiałów’: [Maselniczka] *no to jest jakiś tam wiadereczko na pewno ... z przykrywką ... i właśnie z takim ubijakiem ... (Grodziec).*

WIADERKO – rzecz., ‘najczęściej blaszane lub plastikowe naczynie służące do przenoszenia płynnych i sypkich materiałów’: *no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bóⁿdź razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... i i i to w miare luźno żeby nie zaparowały ... (Rosocha); (Modła); [Dawniej] nie było wody w kranach tylko ddd... była studnia i mama musiała wiaderkiem wycioⁿgać do prania do gotowania ... (Główiew); no to stał taki taka pudełko taka ryczka taka ... pudełko stało i tam na tym sie stawiało taka wodniarka była i na tym sie dwa wiaderka stawiało wody ... (Główiew); w wiaderkach ...*

(Janów); no był taki przyrzoⁿd ... nie wiem no jak to powiedzieć ... na ramionach sie go za za zakładało i z łańcucha z łań... na łańcuchach lub na jakiś powrozach i wiaderka były zawieszane i i to po prostu na tym sie nosiło ... [...] może nosiło a tak dawniej u nas to było siondy nie szondy ... (Janów); [W domu wodę przyniesioną ze studni przechowywało się] no w tych wiaderkach przeważnie stały albo sie do jakieś ... garnków dolewało ... (Janów); krowy były dojone we wiaderka ... przecedzane ... lane w kany ... no i wpuszczali chłopci kiedyś były studnie no to do studni ... nie? ... zimno^m wodo^m ... nie? ... [...] na takich linkach i żeby żeby sie nie skwasiło ... (Golina); (Nowa Wieś).

WIADRO – rzecz., ‘najczęściej blaszane lub plastikowe naczynie służące do przenoszenia płynnych i sypkich materiałów’: *wiadro ... (Konin); (Goranin); we wiadro sie doilo i ... i kana była no ... no ... (Wilczyn); no to dawniej to doilo sie w... reⁿczno to we wiadro ... (Świecia); do wiadra sie doilo ... (Grodziec); [Do zsiadania mleka] może to być wiadro ... może to być miska ... (Grodziec); szufelka ... no szufelko^m do wiadra sie wyjmowało z popielnika i sie wynosiło na dwór ... (Maliniec); tak schowanko ... przechowuje sie tam różne szczotki miski wiadra ... wszystko co ... co tak jest potrzebne ale trzeba schować ... (Konin); [Wodę ze studni przynosiło się] we wiadrach ... cynkowych ... (Józwin); a to były szondy ... [...] właśnie takie ... dwa łańcuchy deska dwa łańcuchy i sie wiadra dopinało i ... (Józwin); [Wodę przechowywało się w domu] no we wiadrach ... (Józwin); studnia była betonowa ... tam już kreⁿgi betonowe były ... i ... był żuraw ... żuraw to by...ło ... takie roz... drzew... za studnio^m ... było ... wkopane ... wkopana ... bardzo gruba gałóⁿż raczej drzewo ... które u góry było ...*

rozdwojone ... tworzyło takie ... fał ... i ... przez ten ... przez to rozdwojenie przechodziła pozioma ... tyka ... na końcu ona była obcio"żona ... i j... jedna częś" tej ... tyki ... była ... pionowo ... sie"gała ... nad studnie ... pionowo ... to znaczy ... może tak ... do tej tyki ... do tej tyki właściwie dro"ga takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzo"dzenie zakrzywione na którym sie wieszalo wiadro ... i wtedy ... opuszczało sie"m ten ... to"m tyke na dół do poziomu wody ... nabierało sie wody i sie ... wycio"gało a to"m ... ten dro"g który był u góry obcio"żony z tyłu ... ułatwiał wycio"ganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwoździem i wtedy za...wieszalo sie wiadro ... i wpuszczalo sie"m to do wony ... do wody nabierało sie no i już ... siło"m ro"k poćcio"gano do góry ... (Borowo); to so"m takie ... urzo"dzenia które ... drewniane ... które zakładało się na ramiona tag jak szalik założymy ... nie? ... [...] i z boku zwisały ... jakieś ... sznury albo ... założymy łańcuch ... do nich sie"m przy...mocowywało najcze"śniej dwa wiadra bo ... do jed... jak sie jedno wiadro ... niosło to ... nie poczeszbe były te siondy ... nie? ... tylko dwa wiadra ... wtedy z lewyj i z prawyj strony wisały one i człowiek niós ten ... cie"żar nie w re"kach tylko właśnie na plecach ... (Borowo); no tylko w ... w wiadrze [przechowywano wodę w domu] ... tag jak sie przyniosło ... jo"m ... nabrało sie w stud... z... ze studni ... tak ... ona ... była przyniesiona ... postawiona na ławie ... była specjalna ława ... na tej ławie było wiadro była miska ... do mycia ro"k ... ż... no ... i tego ... i ... no co tam jeszcze? ... najważniejsze mydło ... re"cznik ... w pobliżu ... (Borowo); to już z opowiadań dziadka pamie"tam że mówił że na przykład była ziemia później

jakiś tam był piasek który"m nazywali mułem i znów musieli sie przez jako"ś te ... jako"ś skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so"m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako"m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okro"gły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również byłaś studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie re"ko"ma zanurzało ... tak że dwie takie metody wycio"ganja tej wody były ... (Ruda); w wiadrze sie przynosiła przynosiło [wodę ze studni] ale były jeszcze takie sionda ... to sie nazywało sionda które zakładaliśmy na plecy na kark i przypinało sie na łańcuchach jedno wiadro z prawej strony drugie wiadro z lewej strony taka była równowaga ... i w tych siondach mogliśmy przenieś" dwa wiadra a później no to przenosiliśmy po jednym wiadrze ... (Ruda); no u nas [woda ze studni] to po prostu stało w wiadrze na taki wodniarce to sie nazywało wodniarka nad którą"m były różne makatki ... na przykład „Czysta woda zdrowia doda” ... z takimi napisami ... (Ruda); [Studnia była] i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [...] no była dreny były wpu... wpuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... do wycio"ganja ... [...] wycio"gało sie wodę wiadrzem ze studni ... (Posada); [Wodę ze studni nosiło się] we wiadrze ... wiadrzem ... (Posada); [Wodę w domu przechowywało się] we wiadrze ... (Posada); kiedyś [w studni] to było w... był czekej takie kolba była i łańcuch do wiadra był przyczepiony i się okry"cało na te kolbe tyn łańcuch i sie wycio"gało ... nie? ... (Modła); nie [używałam nosideł] ja w re"cach niesłam wiadra ... (Modła); w czym sie [wodę przyniesioną ze studni] przechowywało? ... przeważnie we wiadrach ... (Modła); mamy studnie tylko po

prostu jest pompa w studni ... zamiast wiadra i ... co nie trzeba już kreⁿcić wiadrem ... tylko czy... po prostu sie naciśnie i jes ten ... ale no stud[n]ia jest no ... (Paprotnia); we wiaderkach cynkowych ... (Paprotnia); [R1:] szondy ... [...] tak to były takie drewniane ... tutaj takie było wyżłobienie ... i to sie nosiło ... [...] dwa wiadra nie ... były zaczepione i ... [R2:] jeden ... musiały być pełne dwa ... [R1:] tak ... dwa i prze... [R2:] jednego nie uniósł ... [R1:] niosło ... no nie? ... i sie lżej niosło niż w reⁿcach bo sie niosło tu na barkach ... no nie? ... (Paprotnia); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścioⁿgało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów); powoⁿzka to kiedyś było używane do przecedzania mleka jak sie wydoiło krowy to były takie ... materiał który sie zakładało na drugie wiadro i przez to sie przelewało mleko żeby je oczyścić ... (Janów); no to jes^t s... wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugie i to wtedy jes^t studnia ... no i tako jes^t tako kolbeczka co sie kreⁿci no i wiadro sie na łańcuszku wpuszcza do tej studni i zaś sie to wiadro napełni i to sie znowu kryⁿci i sie wycioⁿga ... (Wyszyna); [Wodę ze studni nosiło się] we wiadrach ... (Wyszyna); to takie chómoⁿto było i i to tak chyba chyba o to chodzi ... chómoⁿto i i te wiadra były za... zawieszane i i po dwa wiadra sie nosiło ... (Wyszyna); [Wodę ze studni przechowywało się w domu] no we wiadrach ... (Wyszyna).

WIATA – rzecz., ‘zadaszenie na wspornikach, pod którym można coś schować lub składować’: *no też szopa ... inaczej było ... dzisiaj jest pod wiato^m ... ładnie w kostki ułożone drzewo ... a kedyś to było inaczej ... (Kolonia Wilczogóra).*

WIATR – rzecz., ‘ruch powietrza występujący na otwartej przestrzeni’: *z poczoⁿtku to [młyny] były chyba na wiatr a później to na na próⁿd właśnie ... (Modła).*

WIATRAK, WIATROK – rzecz., ‘budynek ze skrzydłami napędzanymi siłą wiatru, w którym mieli się ziarno’: [R1:] *wiatraki były no tak ... no to ... [R2:] na ten ... no tu był ... w Wyszynie ... [R1:] tylko nie za naszej kadencji [były młyny] wiatrakowe ale ... stały bo jeszcze ... [R2:] to stoi ... stojo^m jeszcze tam ... [R1:] tak ale ... ot co my pamięⁿtamy to były na wodę co ... tutaj koło młyna był i ... i potem na proⁿd ... nie? ... elektryczne ... (Paprotnia); R1:] *no tu ... jedyn [młyn] był koo ... zaraz koo cmyntarza ... tam co rozebrali ... [...] młyn to był ... no teraz jes tutaj ... tyn ... rozebrany to był młyn a jeszcze młyn ... to ... B[...] co tam był na tym młynie co mo teraz tyn sklep tyn ... no ... [R2:] ale to był taki młyn ... to był taki przemiał to nie tyle ... był co młyn taki z wiatrakami ... [...] tylko to były takie ... wiysz? ... młyn nowocześniejsze ... no to ... tam ludzie chodzili na móⁿke robili na... ale to nie był z wiatroków takich ... [A były takie z wiatraków?] [R1:] *ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... (Golina).***

WIATRAKOWY – przym., ‘będący wiatrakiem’: *tylko nie za naszej kadencji [były młyny] wiatrakowe ale ... stały bo jeszcze ... (Paprotnia).*

WIATROK > WIATRAK.

WIDEŁKI – rzecz., bez l.poj., ‘narzędzie ręczne w postaci pręta zakończonych rozwidleniem o co najmniej dwóch zębach’: *gable to były ... na drewnianym trzonku ... takie jakby duże widły tylko ... o grubych .. tych ... no nie umie teraz ... uciekło mi sfor-*

mułowanie ... po prostu grubsze od wideł i niezaokroⁿglone ... te widełki były na końcu ... nie były ostre ... (Janów).

WIDŁY – rzecz., bez l.poj., ‘narzędzie ręczne w postaci pręta zakończonego rozwidleniem o co najmniej dwóch zębach’: *gable to były ... na drewnianym trzonku ... takie jakby duże widły tylko ... o grubych ... tych ... no nie umie teraz ... uciekło mi sformułowanie ... po prostu grubsze od wideł i niezaokroⁿglone ... te widełki były na końcu ... nie były ostre ... (Janów); widły do ziemniaków ... (Golina); gable ... no to widły tylko że wieⁿcej wieⁿcej tych tych tych r... rogów i i i miały końcówki takie no kulkowe żeby żeby nie nie uszkadzały bulw ... (Rosocha); no gable to podobne do wideł tylko że ... [...] na końcach só^m kulki takie ... żeby ... nie ... [...] nie dziurawić ... ziemniaków czy pyrów ... (Golina).*

(WIECZSZYĆ) – PRZEWIECZSZYĆ – czas., ‘zapewniać ruch powietrza’: *czszeba je [=ziemniaki w kopcu] przewieczszyc żeby się ... nie psuły ... nie gnily ... (Ignacewo).*

WIEJNIA – rzecz., ‘maszyna do czyszczenia zboża’: (Grodziec); (Święcia).

WIEJSKI – przym., ‘związany ze wsią’: *no myślę że kasza jeⁿczmienna ... majo^m różne nazwy ... wiejska nie wiejska ale ... to jest ... kasza jeⁿczmienna ... (Janów); indyk to jest taki wiejski ptak ... (Golina); [Jak robi się własny przecier pomidorowy?] pruży się ... taki wiejski typowo to się pruży w garku rozkrajane na na czoⁿstki pomidory i one muszo^m się rozgotować ra... łoⁿcznie z łupinko^m ... (Golina); [Dawniej były] takie zlewnie po prostu wiejskie po wsiach ... (Święcia).*

WIELKI – przym., ‘wyróżniający się rozmiarem; bardzo duży’: [R1:] *nie bije się*

zwierzo^t ... bo to wiesz ... [R2:] no ale chodzo^m z takimi wielkimi kijami zawsze jak widze na polach ... (Grodziec); kiedyś kuchnie budowane z gliny lepióne ... z kaflami ... z dużym wielkim kapturym ... (Kolonia Wilczogóra); w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziły były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzienia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie zgliniane no i piece były gy... gliniane tak samo a późni już były kafelki zez szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotym a na wi^rzku kafelkami ... zgliniane ... nie?... ale okapy były na pół mi^rszkania takie wielkie ... nie?... że na okapie tam mógł położyć i szyntkę weⁿdzono^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ... (Kolonia Wilczogóra); to taki wielki gar babcia robiła ... (Konin); płotka so^m przeważnie nie za wielkie ... (Józwin); płotka tradycyjnie ... nie ... nie ... nie si... nie osioⁿgała wielkich rozmiarów ... (Borowo); a wiysz co? te guły to chyba właśnie je^st ten indyk bo on to taki troche taki gapowaty je^st i taki powolny indyk to taki no wielki ptak ma tako^m głowe cało^m w koralach takie skrzydła wielkie i ogon bardzo atrakcyjny ptak ... (Nowa Wieś); no jelen je^st bardzo duży a przede... wyróżnia się bardzo rogami takimi wielkimi ... (Nowa Wieś).

WIEŁOKWIATOWY – przym., ‘wytworzony z kwiatów różnego rodzaju’: [Miód] wielokwiatowy akacjowy rzepakowy pacyliowy ... (Posada); (Janów); (Modła).

WIE^NDNO^ŃC – czas., ‘kurczyć się, wiotczeć, marnieć z braku wody’: *ziemniaki te wieⁿdno^m ... (Konin); no serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ... a potem te stare już wieⁿdno^m*

czy żółtko^m a to serce zostaje jeszcze ... (Milew).

WIE^NCIERZ, WIE^NCIORZ – rzecz., ‘cylindryczna sieć do łowienia ryb o trzech ob ręczach i dwóch wejściach’: *wieⁿciorz wieⁿciierz ...* (Ruda); 16.

WIE^NCIORZ > WIE^NCIERZ.

WIE^NSIOREK > WE^NDZIOREK.

WIERZCH, WIERZK, WIYRZCH – rzecz., ‘górna warstwa czegoś’: *no takie coś na wi^yrzchu jak kozuch ...* (Konin); [Śmietanę z mleka należy] z wierzchu zebrać ... (Konin); *no to były takie ... m... centerfugi zwane i ... były ... były takie kanki ze szybko^m ... co sie wstawiało do wody i wtedy ... tuszcz wydzieliał sie na wierzg a mleko opadało i wtedy sie kranig otwierało spuszczało mleko ... a ... śmietanka zostawała ...* (Święcia); *należy z mleka jo^m [=śmietanę] odcioⁿgnoⁿć albo z wierzchu zebrać ...* (Grodziec); [Mleko jest dobre] *jak ma dużo ... jak jest żółte na wierzku to znaczy że ma dużo śmietanki ... że jest dobre ...* (Gorain); *to jest śmietana na wierzku ... leje sie w bańke takó^m ... lało sie kiedyś w bańke ... spuszczało sie mleko zostawała na spodzie śmietana ...* (Gorain); *to znaczy kiedyś były kuchnie węglowe które były podłoⁿczono ru^m do przewodu kominowego ... no i sie wkłada... i był blat na wierzku ... i na tym czasami były dziury i zakryte fajerkami ... i na tym sie gotowało ...* (Dąbrowica).

WIERZCHNI – przym., ‘znajdujący się na wierzchu’: *czszeba je [ozory] sparzyć ... i ... zdjoⁿć skóre z... wierzchnio^m z ozora ...* (Ignacewo); *ozory czszeba najpierw sparzyć ... obrać ... z ... powierzchni tej wierzchniej ...* (Wardężyn).

WIERZK > WIERZCH.

WIESZAĆ – POWIESIĆ – czas., ‘mocować coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: [Tuszę dzieliło się] *na połówki przeważnie ... boⁿdź ćwiartki ... i wieszalo sie na hakach ...* (Konin); *wieszano świnię na haku ...* (Podgór); *ale okapy były na pół mi^eszkania takie wielkie ... nie? ... że na okapie tam mógł położyć i szynkę weⁿ-dzono^m powiesić i kawał suchej kielbasy no i takie takie rzeczy były o! ...* (Kolonia Wilczogóra); *pluca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^eszalo sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^eszalo na hak to musiało być czyściutkie ...* (Kolonia Wilczogóra); *ale jak byłam mała to świeⁿta były takie że choinke sie ubierało świeczuszki sie świeciło po z... z... powieszało sie ciasteczka powieszało sie bombeczki powieszało sie cukiereczki ... jab^ko sie powiesiło i to była choinka ubrana i świeczuszki sie świ^eciły ...* (Główiew); *łyżnik to jes taka ... półka ... na której sie kładło ... wieszalo ... widelce łyżki ... i to z takimi wyłobieniami ... nie? ... to ... to sie łyżnik mówiło na to kiedyś ...* (Józwin).

WIEŚ – rzecz., ‘teren pozamiejski, rolniczy’: *śledzik ... [...] no spotykajom sie so^m-siedzi ... i ze wsi ... no i sobie ... po prostu sie ... bawiom sie ... o! ...* (Grodziec); *kiedyś mówili na to ... na ... na ... pojemnik w którym sie przygotowywało na wsi ciasto to była tak zwana kopanka ... tam sie ... wsypywało moⁿke ... wkładało sie ... wcześniej przygotowany zakwas ... wyrabiało i z tego tworzyło się ... bochenki chleba ...* (Ignacewo); *u nas ... na wsi ... mówiono ... na to graca po prostu czszeba było wy... wygarnoⁿć stamtoⁿd [=z pieca chlebowego] rozżarzone weⁿgle ... a naste^mpie ... mio-*

tłom jo... jodłowo^m wymieść resztki popiołu ... (Ignacewo); glubki ... damasyny ... weⁿgierki ... ren... ren... klody czy renglody nawed nie wiem dokładnie jak sie mówi ... n... no ... tak...e ... c... c... wieⁿcej ... raczej tam na wsi nie nie ... wtedy nie uprawiano innych śliw ... (Borowo); najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczeⁿściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na łoⁿkach ... najczeⁿściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ... (Borowo); na kanapke najczeⁿściej to ... na wsi to tam ... weⁿdlin specjalnie ... w tych czasach nie ... nie używano ... bo ... w... w... weⁿdliny były tylko na świeⁿto ... a tak to ... albo smalcem smarowano i ... niczym wieⁿcej tam nie kła... nie nakładano ... zimo^m ... smarowano a latym no ... był ser ... mo... gotowano specjalno^m marmolade z jabłek ... [...] zależy od sezonu ... powiedła ... (Borowo); życzysz sie smacznego ale ... na wsi tego nie używano ... (Borowo); chyba już ... no na ... w niektórych wsiach które nie so^m ... do których nie jes doprowadzona woda ... z ujeⁿć wodnych ... to sie używa studni ... ale chyba nie ma za dużo już takich wsi tu u nas ... w każdym razie ... do tej wsi ... w której ja mieszkam ... woda ... już była dość dawno doprowadzona ... (Borowo); kiedyś mówili kolonie i mówili takie ... jak to zadupie ... [...] takie zadupie gdzieś tam na końcu wsi gdzieś tam jest^t ... (Wróblina); kiedyś dawno bardzo dawno no to kobiety same robiły gospodynie ale to dawno za moi babci a późnie^j już w moim wieku to już były kucharki takie na wsiach i tam robili po domach we-

sela albo na na remizach wariowali ... no ... (Wróblina); duża łyżka to chochla zawsze sie na wsi mówiło ... (Nowa Wieś); raczej na wsi się tego nie używało ... ale można sobie zrobić z niej [=pokrzywy] zupe albo z... albo jakos tak do surówki dodać ... (Borowo); jak żeśmy jechali ... do mojej babci na wieś ... to ... przedtem był jakiś taki zwyczaj ... obsadzania takimi dzikimi ... śliwkami ... gruszkami ... na ... miedzach ... [...] miedza ... jes to taka ... czszydzieści czterdzieści centymetrów ... niezaoranej ziemi ... dziełoⁿc ... jeden pas ... ziemi ... od drugiego ... no to znaczy sie so^msiad dzieli swoje ... tak? ... [...] no ... i to ... tam nad każdej takiej ... wiesz ... a żeby jeszcze nie wje... tak zwane orywanie się ... bo jak orał ... przedtem końmi ... no to zajechał to^m jedno^m skibe ... [...] no i już tó^m ... ziemie zakosił jedno^m sss...kibe na swoje pole ... prawda? ... [...] wieⁿc żeby tego nie robił ... to były tak zwane ... dzikie właśnie te śliwki ... i dzikie gruszki wsadzane ... [...] i właśnie na to mówili psionki ... ale one były bardzo dobre ... tak zwane uleⁿgałki ... jak one bo na drzewie były bardzo takie cierpkie że ... aż jeⁿzyk sztywniał ... ale wiesz ... jak później ... one spadły ... poleżały ... to były tak smaczne że teraz byś zamieniła ... nawet jabłuszko na tako^m gruszkę ... (Kazimierz Biskupi); [Dawniej były] takie zlewnie po prostu wiejskie po wsiach ... a teraz tego już nie ma to już wszystko jes pokasowane i ... i teraz już tylko jez odwożone do takich dużych przetwórni jako^m ... jes ... mleczarnia na przykład u nas w Koninie ... (Święcia).

WILK – rzecz., ‘drapieżne zwierzę żyjące w stadach zwanych watahami w lasach i na terenach bagiennych, podobne do psa’: (Święcia); [R1:] dziki zająⁿce ... [R2:] zależy na co jest polowanie ... czy na sa... czy na dziki ... czy po prostu czy ... [R1:] na sarne

... [...] żeby zmniejszyć populację ... poluje się po to żeby zmniejszyć populację danych zwierzo^{nt} ... których jest za dużo na przykład ... wilk ... na wilki be^{ndm} teraz polować ... na wilki ... na dziki się poluje zimo^m gdzieś styczeń luty ... do marca pewnie ... (Paprotnia); wilki ... (Jaroszewice); [Zwierzętom hodowlanym zagrażają] no lisy borsuki wilki ... (Nowa Wieś).

WINIARNIA – rzecz., ‘zakład produkujący wino’: był skup jabłek ... tak ... w Koninie ... w winiarni to skupują^m jabłka ... albo w Tuliszkowie ... (Krągola).

WINKO – rzecz., pieśczę., ‘napój o najczęściej jedenastoprocentowej zawartości alkoholu’: [R1:] o golonka to najlepsza jest ... [R2:] z grochówko^m ... [R1:] [śmiech] na piwku ... z piwkiem ... smażona duszona ... gotowana ... [...] [R2:] duszona w piwie ... [R1:] duszona ... no gotować trzeba najpierw ... dolać ... przyprawy ... ugotować później wyjo^{nc} ... włożyć na patelnię ... jeszcze polać piwkiem ... podsmażyć ... zapiec ... [R2:] zapiec ... winkiem ... i jeszcze flaszkę na to ... (Goranin); obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... sypało się do butelki^v dosypywało się cukru i wystawiało się na ... okno ... po jakimś czasie ... z ty... occe... oc... przefiltrowano ten płyn i to było winko ... (Borowo); [R1:] kiedyś dawno to takiej mody nie było że [dawano coś gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie] ... nic to nie nie tylko [młodzi] dzie^{nk}owali raczej słownie ... [R2:] słownie ... [R1:] a na końcu jak ktoś był to już to już może nie so^m takie dawne czasy już na końcu wesela jak się młodemu zostało to jak śli ludzie do domu to może nie wiem czy wszystkim ale dawali czy winko czy wódke czy co ten ... [R2:] wódke czy jakó^{ms} kielbasę czy coś tam takiego ...

[R1:] no ... ciasto ... (Krągola); to się rwie modraczki ... obiera się sam kwiat ... sypie się do butelki zalewa się wodo^m cukrym i się sy... kładzie na słońcu i po kilku dniach jest winko ... (Józwin); no to po prostu na każdy ... nalewkę na każde winko jest inny sposób ... [...] na przykład ... kupujemy ... owoce oboje^{ntnie} jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... i najlepiej jak sobie pozostoi rok ... wtedy ma prawdziwy ... smak ... i aromat ... (Kazimierz Biskupi).

WINO – rzecz., ‘napój o najczęściej jedenastoprocentowej zawartości alkoholu’: golonkę na różne rodzaje się robi ... z piwem i ... i się smaży jó^m ... obsmaża ... i później się dusi ... z piwem ... czy czy ... w winie ... (Święcia); [Na weselu podaje się] wódke ... przeważnie ... wino też ... (Józwin); [Na weselu podaje się] wino ... wódke ... a teraz też wprowadza się^m ... wódke takó^m kupiono^m w państwowych sklepach a teraz ... bardzo cze^{nto} ... w... wpro... przynosi się również ... czy... samogon ... (Borowo); [Weselne alkohole:] wódka wino ... (Posada); [Na weselu podaje się] wino i wódke ... i piwo ... (Paprotnia); [Weselne alkohole to] wódka i wino przeważnie ... (Wróblina); [Weselne alkohole to] ten wódka wino szampan ... (Janów); no po prostu dawali no zależy to też ... w zależności jaka była ... no bogata ta para młoda ... nie? ... ale zazwyczaj dawali [gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie] ... no ... po butelce ... wina ... wina lub wódki ... (Kazimierz Biskupi); berbelucha to jest taki ... alkohol ... domieszki ... wódki ... wina ... i to ... i na to mówili kiedyś berbelucha ... (Józwin); no wino wódka i piwo ... szampa-

na też o ... szampana jeszcze ... na weselu ... (Wyszyna).

(WIO^NZAC) – 1. – **OBWIO^NZAC** – **POWIO^NZAC** – **UWIO^NZAC** – czas., ‘okręcać coś ciasno sznurkiem lub innym materiałem’: [R1:] *a szynke sie w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuje i ... i ładnie sie obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ...* [R2:] *żeby żeby poleżała w tej soli ...* [R1:] *i musi być zabez... włożona w jakimś wodę można jo^m namoczyć i dopiero po pare dniach ... dopiero sie wyjmuje i dopiero jo^m sie weⁿdzi ... trzeba umyć jo^m ... obwioⁿzać sznurkiem i do weⁿdzarni ... i bez jedyn dzień sie nie uweⁿdziło ... u nos to sie weⁿdziło ze dwa dni podpałało sie ...* (Milew); *w... to było prosze ciebie normalnie ... normalnie jak na dworze jag latem to ... napaliło sie w jakiś misce ... ogień żeby był wi^ssz? ... i a na to^m miskó^m były były taki droⁿczek i to miyⁿso było po... powioⁿzane na tym dróⁿżku i sie pod... podkładało po trochu ogi^eń po trochu żeby był i sie tak taka jak wyⁿdzarka była ...* (Maliniec); *na leżóⁿco ... po prostu ... za noge uwioⁿzołéś [świnie] ... i czszea było ... uderzyć w głowę ... młotym czy siekiró^m ... nie? ... i potym ... pod łopatke nóż ... i krew wyleciała i ...* (Golina); 2. – **ZWIO^NZAC** – ‘twardnieć’: *no to steⁿgnoⁿć to sie zwioⁿzić tak sie zrobi tako galareta ... nie? ...* (Modła).

WIOSKA – rzecz., ‘teren pozamiejski, rolniczy’: [Dawniej] *no tak były były ... były u nas w Splawiu ... były w so^msiedniej wiosce ... prawie no ... w wieⁿkszości polskich wiosek były mleczarnie ...* (Golina); [Dawniej] *co wieś to mleczarnia była ...* [...] *prawie wszeⁿdzie w każdej wiosce ...* (Józwin); [Dawniej] *prawie w każdej wiosce ...* [...] *była taka mleczarnia ...* (Pogorzalki).

WIOSNA – rzecz., ‘pora roku między zimą i latem, kiedy roślinność się odradza’: *kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wyspane ziemniaki^y okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ...* [...] *i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszcza jo^m ... kielki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^y ... w polu ...* (Konin); *na poczoⁿtku wiosny znowu to tutaj to ... sie je wybierało bo były tak ... raz i tam małe i duże i średnie wszystkie razym były przez tó^m zime ... to zaś czea było wzioⁿs ... odkryć i tak ... jedyn koszyk drugi koszyg i czszeci i tak ... jedyn duży w jednej średnie a w czszecim mały ... no i potym sie do piwnicy ws... wyspało ...* (Maliniec); *na wiosne sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które kielkują i są zdolne do sadzenia to je sie ... w miesioⁿcu maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemie i rosno^m z tego ... krzaki ... po zawioⁿzaniu tyż rosno^m krzaki i so^m na wi^erzchu lyⁿty tak zwane z kwiatami ... i ... bulwy rosno^m w zimi ... nie? ... to so^m ło... kartofle z tego były ...* (Kolonja Wilczogóra); *najczeⁿściej to były ... ryby łowiono w tak zwanych ... dołach potorfowych ... a wieⁿc wiosno^m najczeⁿściej to ... woda ... z... s... może nie z rzek tylko z tych ... strug sie ... bo to tak wte... tam na wsi nazywano te ... mniejsze rzeczki strugami ... strugi wylewały i prawdopodobnie ... mał... małe ryby czy tam ikra dostawała sie do tych dołów bo te doły były na toⁿkach ... najczeⁿściej to nisko położonych ... i ... wtedy w tych dołach kiedy woda spłynęła ... te ryby tam zostawały ...* (Borowo); *rwiesz z dołu nie z samych ... samych czubków [sosny] ... bo tam ... po prostu nie wolno zrywać tego bo to jes co roku przyrost ... tylko po boku a ... środek*

żeby szed ... a te młode takie pyⁿdy takie ... na wiosne jak ... to ... zaczyna wyrastać ... to zrywosz ... te pyⁿdy ... i zasypuje sie ... dużo^m ilości cukru ... w jakimś słoiku w słoju czy czymś ... (Golina); pokrzywa jes ... baaardzo dobra ... na przykład ... powiem ci tak ... wcześnó^m wiosno^m ... jak wychodzó^m małeńkie pokrzywy ... które majó^m po dwa czszy centymetry ... one ... tak ... w naszej gwarze ... nazywajó^m sie ... żgawki ... [...] i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robimy super sałatkę do każdego ... obiadu ... ona jes bardzo pożywna ... czyści jelita ... żołóⁿdek wszystko ... a ... później ... to można ... pić tak samo napary z pokryw ... suszonych ... a najlepiej by było ... samemu je suszyć a nie kupować ... w sklepach ... (Kazimierz Biskupi).

WISIEĆ – czas., ‘mocować coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: orzechy ... ach! ... suszono je ... [przez zimę] najcześnie^śściej wisiały tam gdzieś na strychu ... (Borowo).

WISIOR – rzecz., przen., ‘czerwona narośl na szyi u niektórych ptaków’: no indyk ... to wygłoⁿda tak ... strojnie jes taki ... obszerny dosyć ... ma pieⁿkny ... czerwony grzebień ... czerwone ko... takie korale takie wisiory ... no ubarwione pióra ... (Święcia).

WITACZ – rzecz., ‘udekorowane bele słomy, formowane w kształty ludzi, zwierząt, przedmiotów, są częstym elementem dożynek’: kołacz ... czekaj ... kołacz to jest ... [...] to jest na dożynki taka dekoracja ... [...] nie! ... to był witacz ... [...] to kołacz to beⁿdzie coś z jedzeniem ... to beⁿdzie pewnie jakiś ... jakaś nie wiem ... a la obwarzanka czy coś ... (Wilczyn).

WIYRZCH > WIERZCH.

WKOPAĆ > WKOPYWAĆ.

WKOPYWAĆ – WKOPAĆ – czas., ‘kopiąc, umieszczać coś pod powierzchnią ziemi’: a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^ŕrzku i od... (Kolonia Wilczogóra); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścioⁿgało wodę ze studni później już troche to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów); [Studnia była] i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [...] no była drency były wpu... wpuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... (Posada).

WŁASNY – przym., 1. ‘należący do osoby, o której mowa’: [Ludzie trzymają krowy] żeby mieć z nich korzyść ... sprzedajó^m mleko ... i czszymajó^m ... i na swoje własne poczszeby ... (Święcia); 2. ‘wytworzony przez siebie, niekupny’: to sie zrobiło ciasto na własnym zakwasie ... (Milew).

WŁOS – rzecz., ‘cienki twór pokrywający ciało człowieka i zwierząt’: no czea jó^m [=kurę] ... przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿcó^m wodó^m ... żeby łatwiej wtedy ... pióra wychodzó^m ... no i ... czsza je ... obrać ... jo^m ... z tych piór ... nacioⁿć ... wyrzucić wneⁿczszości ... które sie nie nadajó^m ... iii ... jeszcze ... sie robi tak ... zwane ... czszzymanie nad ... palnikiem ... żeby ... bo ona ma jeszcze oprócz ... piór jeszcze takie włosy ma ... drobne ... to żeby ... te włosy ... [...] opalić ... to jeszcze sie tam ... chwilowo jó^m tam ... nad ogniem ... otwartym ... przyczszymuje żeby jó^m tam ... z tych włosów ... pozbyć sie tych włosów ... (Sompolno); [Jak przygotować kurę] do

jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie tam jeszcze nad ... ogniem trochę poczszymać bo takie ... włoski ... na całym cieie ma ... drobne ... żeby t... pozbyć się tych włosów ... i ... wyporcjować ... znaczy ... sie ... ze środka to co niepoczszebne ... wyrzucić ... żołoⁿdek ... woⁿtrobe ... do odzysku ... i ... umyć dokładnie ... i tako^m ... można później ... ugotować czy ... na rożen dać ... na grila ... (Sompolno).

WŁOSEK – rzecz., zdr., ‘cienki twór pokrywający ciało człowieka i zwierząt’: no na pewno czszeba jo^m [=kure] zabić ... a potem ... [...] cały ten proces to jest zabicie ... odcieⁿcie głowy pamieⁿtam ... to było straszne ... potem sie jo^m sparzało takim wrzoⁿtkiem ... te pióra sie wyrывało ... jak było sparzone to łatwiej było ... nie? ... dokładniej sie brało i ... i ... i właśnie obrało z tych tych ... tam potem so^m tam takie ... nie wiem ... takie malutkie te włoski ... to sie brało nad ogniem opalało ... no jak sie już jo^m tak opaliło to sie jo^m patroszyło ... (Konin); [Jak przygotować kure] do jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie tam jeszcze nad ... ogniem trochę poczszymać bo takie ... włoski ... na całym cieie ma ... drobne ... żeby t... pozbyć się tych włosów ... i ... wyporcjować ... znaczy ... sie ... ze środka to co niepoczszebne ... wyrzucić ... żołoⁿdek ... woⁿtrobe ... do odzysku ... i ... umyć dokładnie ... i tako^m ... można później ... ugotować czy ... na rożen dać ... na grila ... (Sompolno); [R1:] no musisz zabić kure ... łeb ucióⁿdź ji ... kurze ... [R2:] oskubać ... [R1:] i późni weźniesz wodę zagotujesz ... i wyłóⁿczysz tó^m wodę ... i ... kładziesz w garnek ... [R2:] na minute ... [R1:] wodę nalejesz w garnek i za-

parzosh [...] i skubiesz ... [...] no ... żeby sie późni ... nie zaparzyła ta woda bo ci ze skóró^m odejdzie wszystko ... no i skubiesz te pióra ... no i późni bebeszysz ... i ... [A opalać nie trzeba?] [R1:] no tag no to czszea ... jak ... jag jó^m już ... z tego pióra to óna mo takie niektóre włoski ... najwiyⁿcy ... [R2:] pipcie ... [R1:] pipcie to wiyⁿcy mo kaczka ... [...] to pypcie to czszea powycióⁿgadź ale nieroz takie włoski stojó^m no to czszea opalić ... żeby sie przypaliły ... żeby te klaki ... [R2:] na palniku gazym czy ... na bryndce ... [R1:] czy na denaturze ... kiedyś to na denaturze na... włoież na jakiś tam pocstawek ... nie pocstawek bo [...] ... na coś blaszane i wtedy te ... sie zapalołes ... denaturat ... (Golina); kure opalało sie żeby było żeby nie miała włosków żeby było smaczniejsze mieⁿso czyste ... [...] lało sie spirytus i k... podpalało sie zapalczko^m i sie trzymało kure nad tym płomieniem i obracało jo^m sie żeby sie opaliły włoski ... (Posada); po co sie [kure] opalo? ... no opala sie po to gdy jó^m sie oskubie to só^m jeszcze takie włoski meszek jes^t ... nie? ... takie włoski pióreczka czy tam coś teg... to trzeba opalić jo^m ... nie? ... (Modła); [Kure się opalało] żeby pozostałości ... te włoski które tam so^m żeby po prostu one znikły no bo wiadomo że tam so^m takie cieniutkie ten i dlatego sie to robi żeby to było czyste i ... i efektownie wygłoⁿdało ... (Paprotnia); kure sie opalało żeby nie było po oskubaniu zostawały jeszcze takie cienkie włoski na na skórze kury wieⁿc to sie opalało żeby żeby tych włosków nie było w trakcie gotowania żeby one tam nie nie wychodziły do rosolu czy coś takiego ... (Janów).

WŁÓCZYĆ – czas., ‘rozbijając bryły ziemi na polu’: no trzeba opylaczym jeździć [między ziemniakami] ... w b... radlic włóczyć ... no i opryskać najlepiej to już chwasty nie byⁿ-do^m rosły ... (Milew).

WNE^NCZSZNOŚCI, WNE^NTRZNOŚCI, WNY^NCZNOŚCI – rzecz., bez l.poj., ‘narządy wewnętrzne zwierzęcia’: wnyⁿczności ... (Golina); *no czea jó^m [=kurę] ... przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿcó^m wodó^m ... żeby łatwiej wtedy ... pióra wychodzó^m ... no i ... czszea je ... obrać ... jo^m ... z tych piór ... nacio^ń ... wyrzucić wneⁿczszności ... które sie nie nadajo^m ... iii ... jeszcze ... sie robi tak ... zwane ... czszymanie nad ... palnikiem ... żeby ... bo ona ma jeszcze oprócz ... piór jeszcze takie włosy ma ... drobne ... to żeby ... te włosy ... [...] opalić ... to jeszcze sie tam ... chwilowo jó^m tam ... nad ogniem ... otwartym ... przyczyszmuje żeby jó^m tam ... z tych włosów ... pozbyć sie tych włosów ... (Sompolno); [Trzeba] oparzyć jo^m [=świnie] ... oskrobać ... wymyć ... na wierzchu i wypatroszyć czyli wyjo^ńć wneⁿtrznności czyli flaki ... (Budzistaw Kościelny); *no ... z tymi wneⁿczsznościami no ... czszeba ... i i i ... kiedy już so^m wyjeⁿte ... czszeba je wszystkie ładnie oczyścić ... na przykład flaki ... czszeba tesz je bardzo ła... dobrze dokładnie umyć ... wyczyścić ze środka ... te wszystkie niepoczszebne ... to co niepoczszebne ... i ... umyć przede wszystkim bardzo dobrze ... (Konin); [Kurę] [R1:] trzeba oparzyć oskubać ... [R2:] oskubać i wneⁿtrznności wyjo^ńć ... wypłukać dobrze zamoczyć i dopiero na drugi dzień gotować ... (Milew).**

WNE^NTRZNOŚCI > WNE^NCZSZNOŚCI.

WNYK – rzecz., często w l.mn., ‘rodzaj sideł zakładanych na dzikie zwierzęta w postaci pętli z drutu lub sznurka’: *klusownik zakłada wnyki takie sidła a myśliwy poluje ... (Posada); myśliwy to powinien sie opiekować troche tymi zwierzeⁿtami i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polujo^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzeⁿta polować a klusownik nie zważajoⁿc na to zakła-*

da wnyki i i lapio^m te zwierzeⁿta nie majoⁿc uprawnień ... (Janów); no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... peⁿta oczka sidła ... takie żelazne szczeⁿki ... takie stalowe ... do schwytania takich dzikich zwierzoⁿt ... [...] no chodz... chodzili po lasach ... gdzieś kładli ... w takich zakamarkach co nie było ich widać ... (Golina); no bo myśliwy poluje z dubeltówkó^m a k^lusownik zakłada wnyki ... (Józwin); jak łapano? wszys^kkie mniejsze [dzikie zwierzęta] to w siatke ś... [...] sieci takie rozstawiali i łapali na żywo ... bez szczałów na żywo łapali to w siatkę ... [...] no a sidła to były no sidła to nie no bo to sidła to były takie wnyki no to nie tylko siatki głównie to siatki ... ale jeszcze doły też kopali takie ... no kopali doły i naganiali jak zwierzyna leciała to wpadała w te doły i ... (Józwin); [Teraz] k^lusujó^m ... nie? ... że tam ... te wnyki czy jak sie mówi na to że ... łapió^m ... nie? ... (Pogorzałki).

WNYKO – rzecz., ‘rodzaj sideł zakładanych na dzikie zwierzęta w postaci pętli z drutu lub sznurka’: *o to to wnyko to też na to [=dzikie zwierzęta] też ... (Nowa Wieś).*

WNY^NCZNOŚCI > WNE^NCZSZNOŚCI.

WODNY – przym., ‘żyjący w wodzie’: *zwierze wodne wszpak ... [...] no to rak no no to ... (Jaroszewice); > KURKA WODNA.*

WODOCIO^{NG} – rzecz., ‘zespół urządzeń pobierających wodę z jakiegoś ujęcia i transportujących ją po oczyszczeniu do użytkowników’: [Woda pochodzi] *no u nas ... z wodocioⁿgów ... [...] [dawniej] mieliśmy studnie nie było wodocioⁿgów ... (Józwin); nie ma wody gruntowej i ... som wodociógi już sie nie korzysta ze studni ... (Józwin); kiedyś ze studni pamieⁿtam z dzieciństwa przynosiliśmy wodę z naszego*

strumyka a obecnie mamy z wodocioⁿgów ... (Ruda); studnie so^m ale nie korzystamy ze sus... ze studni dlatego że tak ... już mamy wodocioⁿgi jes^t to ucioⁿżliwe przynoszenie tej wody żeby woda ze studni nadawała się do picia do trzeba jo^m naprawdę używać i żeby na biezoⁿco była ta woda pobierana wtedy jest czysto^m zdrowo^m wodo^m ... (Ruda); [Wodociągi założono tu] koło trzydziestu lat ... (Posada); [Woda] sko^d pochodzi? ... no z ze studzień albo z wodocioⁿgów ... (Modła); [Dawniej woda była] z ze samych studni wtedy było ze studniowo wodocioⁿgów nie było jeszcze ... (Modła); nie [korzysta się ze studni] bo jes^t woda z wodocioⁿgów ... (Modła); no tak koło trzydziestu lat [wodociąg są tu] już ... nie? ... (Modła); [R1:] [Woda pochodzi] ze studni ... z wodocioⁿgów ... [...] znaczy raczyj ze studni było ... ogólnie było ze studni no za babci jeszcze ... [R2:] wodocioⁿgi też ze studni biero^m ... zniko^d wieⁿcyj ... [R1:] no tak ... no ale w wieⁿkszości było ze studni ... każdy miał swojo^m studnie ... no nie? ... a teraz so^m te wodocioⁿgi ... [R2:] a teraz też mamy studnie ... [R1:] no tak ale w wieⁿkszości wszyscy mieli ... mieszkańcy studnie ... no nie? ... dopiero po ... wielu czasach dopiero so^m wodocioⁿgi ... od trzydziestu iluś lat co mamy ... no nie? ... (Paprotnia); [R1:] oj ... w którym roku [założono tu wodociąg]? ... bo jak my żeśmy tutaj się ... [R2:] gdzieś w dwutysieⁿcznym ... może ... [R1:] trzydzieści cztery lata ... no to gdzieś ... no na pewno w ... trzydzieści ponad lat temu było założone już ... dokładnie nie ... [R3:] dziewieⁿdziesioⁿty ... [R2:] nie ... tak ... słuchaj ... gdzieś tak z pieⁿć lat ... może dwa tysioⁿce drugi trzeci ... gdzieś tak ... bo w tysioⁿc dziewieⁿcet dziewieⁿdziesioⁿtym dziewioⁿ-tym mieszkali w piwniⁿcy ... to ... to nie było ... co mielim kuchnie ... napisane ... w dziewieⁿdziesioⁿtym dziewieⁿć ... gdzieś

dwa tysioⁿce trzeci czwarty ... [R1:] nie ... tu jak do góry żeśmy się przeprowadzili w tysioⁿc dziewieⁿset dziewieⁿćdziesioⁿtym pioⁿ-tym to mieliśmy wodę ... już ... przecież ... tak ... w tysioⁿc dziewieⁿćset dziewieⁿćdziesioⁿtym pioⁿtym roku ... [R3:] tak dobrze do- brze ... [R2:] tak? ... [R1:] no ... (Paprotnia); no obecnie [woda jest] z wodocioⁿgów kiedyś była ze studni ... (Janów); no tutaj u nas to już nie [korzysta się ze studni] ... a dla czego? po prostu jest wodocioⁿg już nikomu nie jes^t potrzebny ... (Janów); [Kiedy założono tu wodociąg?] ojoj! ... już dosyć dawno ojejka! nie nie pamieⁿtam żeby określić rok ale już ze dwadzieścia lat ... (Janów); nie tu już u nas nie [korzysta się ze studni] ... bo jest tu hydrofornia jes^t woda w kranie ... [...] była kiedyś ... była kiedyś studnia ale jak tu już te wodocioⁿgi powstały to już ta studnia jes^t niepotrzebna i zawalona jes^t... i w ogóle tu też już kopalnia była to obsuszyła że już w tej studni wody nie było ... (Wyszyna).

WOLE – rzecz., ‘rozszerzona górna część przełyku ptaków umożliwiającą m.in. magazynowanie i częściowe przetrawianie pokarmu’: (Sompolno); to tak zwane wole czyli taki toból tak kiedyś się mówiło taki toból no to tam kura miała dużo ziarna ... (Budzisław Kościelny); (Golina).

WOŁAĆ – czas., ‘dawać głosem komuś lub czemuś sygnały, by zwrócić jego uwagę’: no jak się woła ... no ... wołacz trzeba ... no jak tu jest wołać ... to ... ja nie wiem jak ... powiedzieć na nie ... [...] ciu ciu ciu ciuch ciuch ... chodźcie [kury] ... (Milew); jak drób myśmy wołali no? ... [...] cip cip cip! czy jakoś tak się wołało jak tak samo jak drób wszystkim tak się wołało ... (Stawiszyn).

WO^NCHANIE – rzecz., ‘wciąganie powietrza nosem, by poczuć, jak coś pachnie’:

[Świeżość jajka sprawdza się] poprzez ... woⁿchanie ... nakłucie ... i woⁿchanie ... czy nie wydaje jakiegoś ... nieprzyjemnego ... zapachu ... (Sompolno).

WO^NS – rzecz., często w l.mn., ‘skupisko komórek w pobliżu otworu gębowego suma, które ryba wykorzystuje do polowania, wyczuwania przeszkód i komunikacji’: *sum to ma woⁿsy ... jes długi ... dosyć taki tego i ma woⁿsy ...* (Józwin); *sum wiem że miał woⁿsy ale ... tutaj u nas sumów nie było ... nak... czasem ktoś tam w rzece złowił ... suma ...* (Borowo); [Sum jest] *podłużny z woⁿsami nietypowa budowa ...* (Ruda); *o! sum to jes' chyba taki z woⁿsami? ... no ... [...]* *wieⁿkszy wieⁿkszy ...* (Wyszyna).

WO^NTROBA, WÓ^NTROBA – rzecz., ‘największy gruczoł u wielu zwierząt; wykorzystywany w celach kulinarnych’: *woⁿtroba ...* (Golina); *płuca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^eszało sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^eszało na hak to musiało być czyściutkie ... won... płuca to były przerabiane do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na woⁿtróbke ... woⁿtrobianke ...* (Kolonja Wilczogóra); [Na nadzienie do kaczki lub gęsi] *mieli sie woⁿtrobe serce i bulke ...* (Rychwał); *no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żoloⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłuży^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿtroba ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ...* (Sompolno); [Jak przygotować kurę] *do jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie tam jeszcze nad ... ogniem troche poczynymać bo takie ... wło-*

ski ... na całym ciecie ma ... drobne ... żeby t... pozbyć sie tych włosów ... i ... wyporcjować ... znaczy ... sie ... ze środka to co nie-poczszebne ... wyrzucić ... żoloⁿdek ... woⁿ-trobe ... do odzysku ... i ... umyć dokładnie ... i tako^m ... można później ... ugotować czy ... na rożen dać ... na grila ... (Sompolno); [Kaszankę robi się] *z krwi ... z woⁿtroby ... z kaszy gryczanej ...* (Podgórze); *no żoloⁿdek sie nie nadaje ale tak ja woⁿtroba czy te płuca to sie nadawajo^m ... [...]* *serce tam ... t[a] kie rzeczy to sie nadajo^m ... [...]* *podroby ... pasztet czy paszczetówke ... [...]* *pasztet czy może dok... jeszcze nam ... kaszanke sie robi to do kaszanki sie dodaje ...* (Milew); *kwę ze właśnie ze świni i te ... odpady takie jak woⁿtroba czy płuca ... razem wszystko można ... wonrobe ... [...]* *serce w kostke pokroić ... no ja ... jak jakaś skóra czy coś tam co sie zdejmie ze świni to sie gotuje razem i do kiszki sie wszystko dodaje ...* (Milew); [R1:] *jak wzięł jóm [=świnie] zabił krew upuścił ... [...]* *i oskroboł ... i dopiero jóm na tyn kry^mpulec do góry podnosił ... [...]* [R2:] *potym na kry^mpulec sie podniosło ... i sie rozcinało ... brzuch ... [...]* *flaki ... wszystko sie wycióⁿgało ... wóⁿtrobe serce wszystko i ...* [R1:] *i sie czyściło i późni sie rozbiao ... szynki osobno ...* (Golina); *podroby to raczy podroby to by byo te płuca ... bo to też sie wykorzyst[uję] ... płuca nerki ... serce woⁿtroba ... no to sie mówio podroby ...* (Golina); *woⁿtrobe można usmażyć ... można jo^m dać do kaszanki ... możesz ... u... no ... możesz ... też do kaszanki sie daje ... możesz zrobić wóⁿtrobianke ...* (Golina); *to już właśnie możesz do kaszanki ... możesz te podroby ... te te właśnie płuca nie płuca ... troche woⁿtroby ... a to wóⁿtrobe to zawsze w kostke takó^m grubszó^m bo tamto mieⁿso to sie gotuje i sie mieli ... nie? ... [...]* *podgardle ... z [ł]ba możesz ... nie? ... to wszystko ... i to gotujesz ... i późni każ...*

kasze osobno parzysz ... taterczo^m możesz ... i ... jenczmiennó^m ... ta jez lepsza ... no ... i to wszystko połóⁿczysz późni razym ... i lejesz krew ... no ... i tyż pieprz sól tam takie te ... i miyszosz i do flaka ... i późni parzysz we flaku jeszcze ... nie? ... no ... (Golina); [R1:] salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... wóⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... tó^m głó... ta głowizna czy coś ... (Golina); [Kurę dzielimy] [R1:] na udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka ... skrzydełka ... [...] no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... wóⁿtroba serce ... żółóⁿdek ... [...] przede no kuper to wszystko ... (Golina); kaszanka ... albo kiszka ... [...] do naczynia wkłada się ... mieⁿso gotowane uprzednio ... najczeⁿściej z podgardla ... po... pokrojone ... na czeⁿści ... dokłada sie troche wóⁿtroby ... moż...go^m być ... pokrojone drobno uszy ... no i potem ... dolewa się ... dosypuje się kasze ... (Borowo); a jak sie robi? ... kaszanke kasze sie parzy w oddzielnym garⁿku najpierw to sie gotuje ... wóⁿtrobe mieⁿso tam podgardle na to^m kaszanke wszys^ko sie mieli wóⁿtrobe wszys^ko sie mieli kasze sie paruje wszys^ko sie razem miesza wlewa sie krew nabija sie we flaki i sie weⁿdzi w kol... weⁿdzi parzy sie to w kociółku ... (Główiew); no to wieⁿkszości pasztet jest z wóⁿtroby świńskiej czy tam drobiowej zależy jaki sie pasztet robi ... no przyprawy ... (Janów); z bułki to jes^t chyba wóⁿtrobianka pasztetowa ... [...] no to jes^t właśnie to z ty bułki i i wóⁿtroby to jes^t właśnie to różnie mówio^m ... jedni że wóⁿtrobianka drudzy że pasztetowa i ... (Wróblina).

WO^NTRÓBKA – rzecz., ‘największy gruczoł u wielu zwierząt; wykorzystywany w celach kulinarnych’: płuca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^eszalo sie na haku i tak samo jak wóⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^eszalo na hak to

musiało być czyściutkie ... won... płuca to były przerabiane do kaszanki ... a wóⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na wóⁿtróbkę ... wóⁿtrobianke ... (Kolonia Wilczogóra); [Nadzienie do kaczki lub gęsi przyrządza się] z wóⁿtróbki z zielonej pietruszki i z jajek ... (Budziśław Kościelny); [Nadzienie do kaczki lub gęsi] sie przyrzoⁿdza bułke .. wóⁿtróbkę ... cebule ... żółóⁿdek ... i mieⁿso ... no? ... (Rychwał); kaczka nadziana ... to sie tam robi taki farsz ... farsz ... no sie tam mieli wóⁿtróbki i troche ... [...] troche mieⁿsa i taki pasztet sie robi i to w środek sie kładzie i zaszywa kaczke i ... i sie kładzie do pieca ... (Milew); kaszanke [jak się robi] to tag dokładnie nie wiem ale wiem że ... no kasze czsza mieⁿ gotowano^m ... to^m krew ... któro^m tam sie odzyskało ... ze świni ... ale proporcji nie znam ... i ... wóⁿtróbki troche do ... do tego sie ... kroi ... i ... majerankę sól tam ... czosku nie ... i ... tak wyproduk... wymieszano^m ... z to^m krwio^m ... to^m kasze ... z tymi dodatkami ... tak samo jak kielbase sie nawleka ... w jelita ... tu można nawet w cienkie można ... w grube jelita ... napchadź i ... i to ... sie tam parzy też ... ale nie wiem dokładnie ile ... ile to ... (Sompolno); kaszanke robimy ... krew ... wóⁿtróbkę ... no i kasza do tego musi być ... (Konin); [R1:] a ogólnie pasztet robi sie z ... mieli sie ... [R2:] z wóⁿtróbki ... no to jest na przy... [R1:] gotuje sie i mieli sie wóⁿtrobe i jest pasztet ... [...] i na tym pasztet polega ... i przyprawy ... [R2:] chyba że pasztet jakiś pieczony z królika no to wiadomo ... [R1:] to tak samo zrobiony ... [R2:] to tak samo ... no wszystko sie rz... z mieⁿsa ... i z tego no pasztet ... [R1:] ogólnie pasztet sie robi z wóⁿtróbki ... ogólnie ... podstawowa rzecz ... przyprawy i ... i to wszystko ... (Paprotnia); mieⁿso zmielić ... razym z natkó^m ... i pieczarkami ... oraz z wóⁿtróbkó^m ... dodać ... jajko sól pieprz musztardę ... i bułke tartó^m ... wyrobić farsz

napchać kaczke nadzieniem ... (Golina); kaczke można nadziewać na dwa sposoby ... na przykład kaszo^m z woⁿtróbk^m trochę mieⁿsa i wyrabia się jak ciasto mielone i się nabija kaczke zas... zaszywa i się piecze albo można nadziewać jabkami ... (Nowa Wieś); [Nadzienie do kaczki to] mieⁿska woⁿtróbk^a przyprawy ... (Józwin); [Nadzienie do kaczki to] woⁿtróbk^a ... mieⁿso mielone ... przyprawy do tego ... (Święcia); [R1:] no nadzienie od kaczki to ... składa się z woⁿtróbkⁱ i mielonego mieⁿska troszke słoninki i to się wszyśko ... [R2:] jajeczko można wbić ... [R1:] to tak to się wszyśko ... [R2:] wyrobi ... [R1:] przyprawi przyprawami wyrabia się no i się kaczke nadziewa i potem kaczke się zaprawia ładnie i nadziewamy i pieczemy kaczke ... (Krągola); a najlepszy farsz do kaczki ... to wiesz z czego jest? ... mielone woⁿtróbkⁱ drobiowe ... (Kazimierz Biskupi); nadzienie z kaczki z... składa się z ... woⁿtróbkⁱ ... kaszy ... jabłek ... (Pogorzałki); smażonka ... no może my mówimy inaczej trochę no smażonka ... to jest^t miyⁿso świeże ze ze świniaka i i podsmażane i podlewane wod^m i i dodanie dodaje się woⁿtróbk^e i to wychodzi właśnie taka smażonka ... (Wróblina).

WOŃŻ – rzecz., ‘zwierzę, które ma długie ciało pozbawione nóg, poruszające się ruchem wijącym i wydające odgłos zwany syczeniem’: weⁿgorz też jest ... bardzo długi po... taki ... nawet do weⁿża podobny ... nie? ... taki ... zatego ... (Józwin); [Węgorz jest] długi przypomina weⁿża ... (Ruda).

WOŃZIUTKI – przym., ekspres., ‘bardzo wąski’: żołⁿdek ... krowieⁿcy albo ... ze świni ... oczyszczony ... pokrojony w takie paski ... woⁿziutki ... (Sompolno).

WOZAK – rzecz., ‘osoba kierująca wozem konnym’: so^m tacy ludzie co się ... wiesz ...

no ... trudno^m hodowco^m krów ... ale teraz przedtem ... jak miałaś jedno^m dwie krowy ... to czeba było kawał ... wynieś ... ka...ne ... tak zwano^m ... żeby ci wozak ... zabrał to^m k... to mleko i odwióz do mleczarni ... prawda? ... [...] a teraz ... jak majó^m dużo^m hodowle krów to przyjeżdżają^m ... samochody ... zabierają mleko ... to przeważnie majo^m ... fabryki Danonek ... Danonków ... serów i tak dalej i tak dalej ... to jest wszystko to powioⁿzane ... z poste^mpem światowym ... nie? ... (Kazimierz Biskupi); krowa była dojona rano ... mleko cedzone ... i wpuszczane do studni na łańcuchu ... [...] i później ... wieczorem ... było ... tako samo ... do... przepraszam ... pomyliłam najpierw było wieczorem dojone ... wpuszczane do studni ... później rano były krowy wydojone ... cedzone mleko i tak dalej ... i się dolewało do tego ... i z tó^m kano^m wystawiało się do wozaka który odwoził ... mleko do mleczarni bo ... przedtem były takie punkty które skupowały mleko ... a później dopiero przychodziły duże samochody i zabierały ... (Kazimierz Biskupi); no od... się odstawia ... do mleczarni mleko ... [...] no tu kiedyś oddawaliśmy ... kiedyś to jeździł jeździł wozak i zbierał kany i zawoził do ... do mleczarni ... kiedyś a teraz to już ni ma takiej opcji ... (Wyszyna).

WOZIĆ – ZAWOZIĆ – czas., ‘transportować na czymś zaopatrzonym w koła’: [Do skupu] no sprzedawano na no żyw... świnki wozili i krówki ... (Główiew); mi się zd... na móⁿke to mi się zdaje do Chorzonia nie jeździ-li? ... wozil R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te resztki co ... ja[k] to się nazywa śruta nie śruta takie coś ... (Golina); gospodarz zawoził ziarno do młyna a młynarz je molił ... (Posada).

WOZOWNIK – rzecz., ‘osoba kierująca wozem konnym’: no kiedyś to było że w konwie

sie w kany sie nalewało [mleko] przyżyźdźoł ... wozownik zabieroł zawozili do mleczarni a teroż to już samochodami cysternami samochodowy s^m specjalne do tego przeznaczone i cysternami sie zabiera ... (Jaroszewice).

WÓDKA – rzecz., ‘napój o ok. czterdziestoprocentowej zawartości alkoholu’: zatrzymywali wesela jak zatrzymywali dzieci wesela takie chłoposzki tak pietnaście szesnaście lat ... nie? ... to dawali cukierki ... a jak zatrzymywali dorośli meⁿżczyźni to dawali wódkę ... widzisz ... [...] to jak w... na wesele to tak jak zatrzymywali jak jechała bo młodo para jechała od kościoła pier^wszo na bryczce to mieli taki sznurek i tak na jednym boku jedyn stojoł na drugim boku drugi stojoł chłopczyk i tyn sznurek trzymali i były takie wstⁿżeczki poprzipiżrane na tym sznurku no i to ta młodo para stanyła ... dzieciom dała cukierków tak^m bo to mo... kiedyś to nie m... teroż to mówio^m torybke a kiedyś mieli tytkę tak^m tytkę cukierków ... no dali dzieciom ... a jak już zatrzymywali starsze no to dawali wódkę ... tak ... (Główniew); [Jak obdarowywano] koleⁿdników? ... nooo ... przeważnie pinioⁿ-dze wódka ... kielbasa ... (Wilczyn); [Na Wielkanoc] ale po kielichu wódki dobrej też można było wypić ... (Milew); [Do popicia wódki] była herbata kompot ... [...] no tylko ale ta popitka z czegoś musiała być ... nie? ... no albo herbata albo kompot albo woda ... nie? ... (Józwin); [Na weselu podaje się] wódkę ... przeważnie ... wino też ... (Józwin); do popicia wódki? ... napoju jakiego używano? ... [...] popitku ... [...] n... tak podobnie jakoś ... chociaż nikt tam nie zapijał wódki niczym ... najczeⁿściej to była zakoⁿska ... (Borowo); ci ... panowie którzy tam ... na wsi wtedy ... pili wódki to oni tam nie popijali tego ani wodo^m ani niczym tylko ... oni myśleli żeby dostać zagryche najczeⁿ-

ściej ... (Borowo); „gorzka wódka gorzka wódka czszeba ... jo^m osłodzić” ... [...] tak ... nie pamieⁿtam ... bo tak ... niewyraźnie już ... te ... b... te ... śpiewy były ... bo to już po wódcę najczeⁿściej było ... wieⁿc ... trudno było nawet zrozumieć ... co to tam dalej oni bełkotali ... bo to najczeⁿściej... śpiewali ci co ... lubili wypić ... (Borowo); [Na weselu podaje się] wino ... wódkę ... a teraz też wprowadza sie^m ... wódkę tak^m kupiono^m w państwowych sklepach a teraz ... bardzo czeⁿsto ... w... wpro... przynosi sie również ... czy... samogon ... (Borowo); pan młody z... zapewniał wódkę ale był ... starosta? ... który ... właśnie roznośił to^m wódkę i pilnowoł ... żeby na stołach wódki był... żeby na stołach była wódka żeby nie brakło ... (Borowo); no kiedyś [na weselu] to było różne i bimber był robiony tak jak kogoś było stać no teraz to już sobie nie pozwalajo^m bo jeś^z jeś^t wódka ekstra jeś^t wódka bimber jeś^t i wszys^tko kiedyś tego nie było ... (Główniew); przekoⁿska zagrycha zakoⁿska ... [...] no takim chyba najbardziej popularnym to beⁿ-dzie kiszony ogórek ... wódka pod ogórek może być grzybek z octu ... (Ruda); [Weselne alkohole:] wódka wino ... (Posada); no za[g]ryzka to jeś^t przekoⁿska na przykład też po wypiciu wódki czy tam czegoś ... nie? ... to przekoⁿsić ... nie? ... (Modła); no to zależy i i wódkę i i spryt i bimber [podaje się na weselu] to zależy gdzie i jak ... nie? ... (Modła); [R1:] a popitka no to to co mamy w szklance ... co se nalejemy ... czy to beⁿ-dzie woda czy to beⁿ-dzie herbata czy to byⁿ-dzie jakaś maślanka ... [R2:] czy wódka ... dla mnie to najlepsze ... (Paprotnia); [Na weselu podaje się] wino i wódkę ... i piwo ... (Paprotnia); popitka? ... popitka to może coś przepić jak wódkę pijo^m ... jakimś na... jako^ms hermato^m ... (Wróblina); zagrycha to przeje^ś przy wódcę mieⁿ-dzy jednym pićciem a drugim ... (Wróblina); no stypa ...

pogrzebiny kiedyś mówili ... [...] kiedyś się podawało a teraz się nie podaje ... na tym no ... na tych stypach na tych pogrzebinach podawali wódkę bo tam było ludzi niedużo bliższa rodzina ... (Wróblina); [Weselne alkohole to] wódka i wino przeważnie ... (Wróblina); *tyń młody pan który się żeni no to óń stawia wód...* óń kupuje wódkę i stawia na wesele ... (Wróblina); zagrycha ... no się tak mówi ale jak to ... a to przeważnie do do wódki zagryche majo^m wieⁿc ... t... to jakaś przekoⁿska po wypiciu ... [...] ogóreczek grzybek ... (Janów); [Weselne alkohole to] ten wódka wino szampan ... (Janów); [Przy zatrzymywaniu orszaku pary młodej dawano] dzieciom jakieś cukierki ... no a dorosłym no to ... wódka ... pół litra ... (Golina); [Gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie młodzi] dawali troszke jedzenia ... na talerzu ciasto ... troche mieⁿsa ... pan młody wódkę ... (Golina); [Para młoda dawała gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie] weselno^m wódkę i ciasto ... (Golina); (Józwin); no dorosłym to jeśli to byli meⁿczyźni przeważnie no to czekali żeby im dać pół litra wódki ... [...] i przegryche jako^ms kielbaske czy tam kaszanke czy co ... a dzieciaczko^m to cukierki czy czekolade czy jakieś tam słodycze ... [...] [te przeszkody nazywano] bramy, bramki no bramy ... (Krągola); [R1:] kiedyś dawno to takiej mody nie było że [dawano coś gościom weselnym jako podziękowanie za przybycie] ... nic to nie nie tylko [młodzi] dzieⁿkowali raczej słownie ... [R2:] słownie ... [R1:] a na końcu jak ktoś był to już to już może nie so^m takie dawne czasy już na końcu wesela jak się młodemu zostało to jak śli ludzie do domu to może nie wiem czy wszystkim ale dawali czy wino czy wódkę czy co ten ... [R2:] wódkę czy jako^ms kielbaske czy coś tam takiego ... [R1:] no ... ciasto ... (Krągola); a! kielonek ... bo to kie-

dys ... wiesz ... za dawniejszych czasów ... teraz nik[t] ci kielonek nie powie ... ale przedtem zamias[t] kieliszków ... bo teraz trochę uszlachetniono to^m mowę ... ale przedtem zamiast kieliszków to mówili ... kielonki ... do ... do picia wódki ... (Kazimierz Biskupi); [Spryt to] no wódka ze ... spirytusu ... (Józwin); (Rychwał); zrywało się modraki ... same kwiatki ... zalewało się to ... cukrym zasypywało ... zalewało się potym spirytusem albo wódko^m ... (Rychwał); [R1:] no nalewki to można ze wszystkiego zrobić możesz ... nalewkę to możesz sobie zrobić ... truskawkowo^m z truskawek tyż możesz zalać ... spirytusom i to już ... spirytusu się wle... [...] maliny jagody ... zalewosz spirytus... jag już przestanie tak ... for... formyntuje przez jakiś czas ... a żeby zaś się nie zepsuło no to się wleje ... na litr ... [R2:] no cukrym czeba zasypać żeby sok puściło ... i późni spirytusu się leje ... albo wódki ... (Golina); no to chyba spirytus ... i wszystkie wódki inne ... koniaki ... (Kazimierz Biskupi); najczeⁿściej używano jo^m [=nalewkę z kasztanów] do ... smarowania nóg ... do smarowania roⁿk ... bo ... bardzo pomagała na reumatyzm ... a ... nalewkę z tak ... tak samo robiono również nalewkę z orzechów włoskich ... które ... która tak samo pomagała ... na ... sprawy żołoⁿdkowe ... jelitowe ... tylko zalewało jo^m się wódko^m ... żeby nie była za mocna ... (Kazimierz Biskupi); a piołun ... [...] no zwykła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz jo^m ... tylko musisz wiedzieć ... nie pamięⁿtam w którym miesioⁿcu dokładnie w którym miesioⁿcu ... i zalewasz jo^m wódko^m ... tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żołoⁿdek i na jelita ... (Kazimierz Biskupi); wysokoprocentowy ana... no wódka ... (Wyszyna); to jest nalewkę się najlepsz^m wódka z tym z kolom ... (Wyszyna); [Człowiek pod wpływem alkoholu] inaczej się zachowuje a to się potacza a to się tam gdzieś

tam gdzieś tam no inⁿe inⁿy wyglóⁿ do inaczej ... tak pokazuje na k... na szyje ryⁿkó^m coś że pił wódkę ... [...] puko tak dlóⁿió^m dlóⁿió^m tak o ryⁿ... ryⁿkó^m tak o puko o szyje ... (Wróblina); no kojarze wiem o o czym mó^wisz no to to para młodych jes^t i i wtedy im goście śpiewajó^m gorzko! no to sie całujó^m ... żeby wódkę osłodzić ... (Wyszyna); no wino wódka i piwo ... szampana też o ... szampaⁿ na jeszcze ... na weselu ... (Wyszyna).

WÓ^NTROBA > WO^NTROBA.

WÓZ – rzecz., ‘drewniany pojazd ciągnięty przez zwierzęta, najczęściej przez konie’: *to jak z woza trzeba było do piwnicy takiej na dworze ... to były takie archy ... na wozie sie oparło to^m arfe ... ona była tak ... i do okienka ... to jak tam u nas w końcu ... [...] pamieⁿtasz troche ... i one spadały do piwnicy same ... (Milew); pogrzebiny? pogrzebiny to były takie że nie było pogrzebin ... w tym czasie jak ja byłam to pogrzebin nie było ... tylko tak jak to mówió^m ... ksioⁿdz do domu przyszed^l ... trupa jak pożegnoł modlitwe odmówił trumne sie zatkało włożyli trumne na wóz i wieźli do kościoła a ludzi śli i ksioⁿdz na nogach ... do kościoła ... i odpawiło sie w kościele nabożeństwo i poszło sie na cmentarz i trup był zakopany i wszyscy poszlim do domu żadnych pogościń nie było ... (Głó^wwiew); na wesele to sie to przyżydzali wozym i kóniami ... tak ... (Głó^wwiew); 21.*

WRACAĆ SIE – czas., ‘przebywać tę samą drogę, ale w odwrotnym kierunku’: *ona [=krowa] ... z żoloⁿdka z powrotem ... przeżuwa to jedzenie ... wraca sie ... i przeżuwa ... (Święcia).*

WRONA – rzecz., ‘średniej wielkości czarⁿy lub szary ptak, który kracze’: (Borowo); (Golina); (Jóźwin); (Wyszyna); [Glapa

mówi się] no no właśnie na te ... n... albo kruka albo ... wrone nie ... to so^m podobne wszystkie te ... (Jóźwin); (Krągola); (Nowa Wieś); no ... to ... się ... mówi na ... wrony ... chyba gapa ... (Kazimierz Biskupi); w gniazdach no ... lampy[?] sroka wrona ... jaszczemⁿ-bie też w gniazdach żyjó^m ... (Jaroszewice); no tak no to gapa albo glapa to albo wrona no to tak mów... różnie mówió^m ... (Jaroszewice); [W pobliżu człowieka żyją] g^lównie to wróble sroki ... no wrony to w lesie ... (Jóźwin); [W Polsce zimują] to wrony s... sikorki ... wróble ... kruki ta też ale sikorki ... nie? ... (Jóźwin); to glapa ... wrona ... (Święcia).

WRÓBEL – rzecz., ‘niewielki ptak szaro-brązowo upierzony, zimujący w Polsce, wydający głos zwany ćwierkaniem’: [W czasie pierzaku] *no chopaki jakieś przychodzili to dziewczynom broili ... przynieśli ... wróble przynieśli ... [...] puścili ... nabroili ... żeby w pierzo uciekło z garka ... (Milew); szpaki wróble [niszczą owoce] ... [...] no albo sie odstrasza sie strachy wystawia a^bo można odstra... odstraszać ... jakimś strzelaniem czymś ... (Jaroszewice); [W pobliżu domów ludzi żyją] jaskółki szpaki wróble sikorki ... bociany też w pobliżu so^m ... (Golina); w Polsce wróble ... zdarza sie teraz że coraz czyⁿściej ptaków ... zostaje u nas na zime ... nie? ... no na przykład u nas kiedyś został na zime ... zostały jaskółki ... (Golina); no wróbel jest siwy ... mały dzióbek ... (Golina); w Polsce [zimują] wróble przeważnie ... (Jaroszewice); wróbel mówili ... [...] no mały ptaszek szybko biegajoⁿcy na nóżkach ... no i szary jes^t ma pierze szare ... [...] ćwierka ... (Jaroszewice); no najwieⁿcej to jes^t wróbli chyba ... później sikorki kosy ... (Nowa Wieś); [W Polsce zimują] no wróble kosy ... (Nowa Wieś); [W pobliżu człowieka żyją] g^lównie to wróble sroki ... no wrony to w lesie ... (Jóźwin); [W Polsce zimują]*

to wrony s... sikorki ... wróble ... kruki ta też ale sikorki ... nie? ... (Józwin); [R1:] no wieⁿkoszoś ptaków żyje w gniazdach ... [...] [R2:] *wróble ... [R1:] bocian ... dziki goł^mb ... (Święcia); [R1:] a w dziuplach ... to jest ... [R2:] [szepem] wróbel ... [R1:] dzieⁿciół ... (Święcia); [W Polsce zimują] sroki ... glapy ... wróble ... (Święcia); no wróble ... szpaki ... najbardziej ... id^m szpaki na owoce ... (Święcia); jaskółki ... co tam jeszcze? ... wróble ... robi^m sobie gniazda ... (Pogorzałki).*

WRÓBELEK – rzecz., pieszcz., ‘niewielki ptak szaro-brązowo upierzony, zimujący w Polsce, wydający głos zwany ćwierkaniem’: *no to so^m wróbelki ... elemelki ... (Golina); wróbelki kto tam jeszcze żyje w dziuplach? ... dzieⁿciół żyjo^m w dziuplach sowy żyjo^m w dziuplach ... (Nowa Wieś); wróbelki no ... takie so^m ... nieduże ptaszki ... o szarym kolorze ... [...]* [wydają głos] *ćwierkajoⁿcy ... (Święcia).*

WRZESIEŃ, WRZESIŃ – rzecz., ‘dziewiąty miesiąc roku; okres wykopywania ziemniaków’: *wrześiń ... (Konin); we wrześniu ... (Maliniec); [Ziemniaki wykopuje się] wrześień październik ... (Rzgów); (Rychwał); (Kolonja Wilczogóra); (Wardężyn); we wrześniu ... miesioⁿc wrześień ... (Milew).*

WRZESIŃ > WRZESIEŃ.

WRZOSOWY – przym., ‘wytworzony z wrzosu’: [Miód] *wielokwiatowy akacjowy rzepakowy pacyliowy ... nie wiem wrzosowy ... (Posada).*

WSCHODZIĆ – WZEJŚĆ – czas., 1. ‘o kielkach roślin: przebijać powierzchnię ziemi’: *no to te roślinki nie chco^m wschodzić ... (Budzisław Kościelny); (Konin); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); wschodzo^m ...*

*(Podgór); [Rośliny nie chcą] wschodzić ... bo jest za zimno ... zakorzeniajo^m sie w ziemi a nie wychodzo^m ... nie ... nie kielkujo^m ... (Milew); przy burakach ... po siewie ... jak wzeszły ... to je trzeba było przy... obhakać jak to kiedyś mówiono ... z chwastów ... a później obcinano liście zanim sie je wykopywano ... (Janów); 2. ‘o gwiazdach: pojawić się na niebie’: *jak wzeszła pierwsza gwiazdka ... (Goranin).**

WYBEBESZYĆ > BEBESZYĆ.

WYBIEG – rzecz., ‘zewnątrzna zagroda dla świń’: *wybieg ... (Dąbrowica); (Ignacewo); (Kolonja Wilczogóra).*

WYBIERANIE – rzecz., ‘wygarnianie młodych ziemniaków spod rosnącego krzaka’: *jak ... ziemniaki ... jag jeszcze rosły i z tego normalnie reⁿkó^m ... do ziemi sie bo to były takie wiysz wysokie i ryⁿke sie wkładało i sie wyrzywało łapało sie duże i sie a jeszcze rosło ... [...]* *po prostu tylko wybieranie ziemniaków ... nie? ... (Maliniec).*

WYBIJAĆ – czas., ‘o wodzie: wydobywać się na powierzchnię ziemi’: *studnia to było takie taka głe^m... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroⁿżki i sie zakopywało a żeby tako^m studnie wykopać to chodził taki pan z różdżko^m i to była taka odnoga trzymał w dwóch reⁿkach i jak wyczuwała ta różdżka źródło to ona sie niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki jak w którychś momⁿcie wybijało źródło czeⁿsto tak że jak ktoś sie dostał do takiego dużego źródła to szybko ktoś mu podawał drabinę żeby szybko stamtoⁿd wychodził bo taki były silne proⁿdy wody że tak ta woda wybijała ... (Ruda).*

WYBRUDZIĆ > BRUDZIĆ.

WYCHODZIĆ – czas., ‘o kielkach roślin: przebijać powierzchnię ziemi’: *pokrzywa jes ... baaardzo dobra ... na przykład ... powiem ci tak ... wczesno^m wiosno^m ... jak wychodzo^m małeńkie pokrzywy ... [...] to ścina-my ... płuczemy ... i robimy super sałatkę do każdego ... obiadu ...* (Kazimierz Biskupi).

WYCIELENIENIE – rzecz., ‘narodziny cielęcia’: [Krowa daje mleko] *po wycieleniu ...* (Jaroszewice).

WYCIELIĆ SIE – czas., ‘urodzić cielę’: *po pierwszym ocieleniu jag już ... z jałówki ... staje się krowo^m ... pop... i się wycieli ... no to wtedy jez już krowo^m i daje mleko ...* (Święcia).

WYCZYŚCIĆ > CZYŚCIĆ.

WYDOBYĆ > WYDOBYWAĆ.

WYDOBYWAĆ – WYDOBYĆ – czas., ‘wyciągać coś spod powierzchni ziemi’: *taki kombajn który w ... polu ... poruszają^m ... cioⁿgnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmocioⁿg ...* (Wardężyn); *brało się na naczynie i łyżko^m wyciskało się dolewało się wody żeby było czyste i przemywało się tak ładnie wyciskało się ... przerabiało się żeby jak najwieⁿcyj wydobyć tej bru... tego ... tej maślanki aż żeby zostało czyste maselko ...* (Goranin); *torfe ... to jest torf wydobywa się ... [...] no u nos występował torf ... wieⁿc kopało się reⁿcznie ...* (Dąbrowica).

WYDUSZANIE – rzecz., ‘ściskanie powodujące odciekanie cieczy’: [Cukier wytwarza] *z buraków ... cukrowych tak zwanych buraków cukrowych ... [...] to jes ... cały proces ... przetwarzania ... zaczyna się od mycia buraków potem od cieⁿcia buraków potem od wyduszania ... z nich soku ...*

a dopiero ten sok poddaje się obróbce i ... powstaje ... wtedy cukier ... w skrócie ... (Borowo).

WYDZIABAĆ > DZIABAĆ.

WYGLABAĆ > (WYGLABYWAĆ).

(**WYGLABYWAĆ**) – **WYGLABAĆ** – czas., ‘brudzić’: [Wyglabać to] *wybrudzić ...* (Golina).

WYGNAJEWO – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: (Golina); (Nowa Wieś).

WYGWIZDAJEWO – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: *wygwizdajewo ...* (Posada).

WYGWIZDOWO – rzecz., ‘okolica oddalona od zamieszkanego terenu’: *no może być wygwizdowo czy zadupie ...* (Modła); (Paprotnia); (Wróblina).

WYJADAĆ – czas., ‘jeść to, co nie jest do tego przeznaczone’: *dziki ... sarny ... dziki ... ryjo^m na polach ... wyjadają^m ziemniaki ... czy jak coś się posieje ... a sarny znowu się rzucają^m na ozimie ... nie? ...* (Golina).

WYKLUĆ SIE > (KLUĆ SIE).

WYKLUWAĆ SIE – czas., ‘o pisklętach: wydostawać się z jaja’: [Pisklę] *wykluwa się ...* (Milew); (Podgór); *pisklak ... [...] z czego ... wyk... wykluwają^m? ... [...] wykuwają^m? ... no z jajka ...* (Sompolno); *no z jajka wykluwa się piszcz... piskle ...* (Rychwał).

WYKLUVANIE – rzecz., ‘wydostawanie się piskląt z jaj’: *wykluvanie ...* (Sompolno); *wykluvanie się ... piskloⁿt ...* (Podgór).

WYKOPKI – rzecz., bez l.poj., ‘wykopywanie ziemniaków i czas, kiedy się to robi’: *wykopki ...* (Budziszław Kościelny); (Ignacewo); (Konin); (Milew); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); *no to so^m wykopki ...* (Konin); *dzisiej so^m wykopki ... wykopki sie robi kiedyś to samo jest tylko kiedyś graczy... graczo^m kopali a dzisiej sie kopie maszynami kombajnami takimi zwanymi specjalnie do kopania ziemniaków ...* (Kolonia Wilczogóra).

WYKOPYWAĆ – czas., ‘wydobywać ziemię lub to, co się w niej znajduje, na powierzchni’: *torf wykopywało się na łoⁿce zdejmujⁿc warstwe ... warstwe ... trawy ... aż do ... zwieⁿzłej mar... masy która ... któro^m sie ... kroilo ... specjalno^m maszyno^m wycioⁿgało ... z wody ... na zewnoⁿts ... i suszyło ...* (Ignacewo); *kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wsypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimo^m nie zmarzły ...* (Ignacewo); *każdo^m rajko^m po każdym krzoczku wykopywała kartofle musiała pozbierać ładnie do koszyczka graczko^m ...* (Kolonia Wilczogóra); *dzisiaj wykopuje sie [ziemniaki] kombajnem ... a dawniej ... bardzo dawno ... hacz... haczkó^m ... albo były te... maszyny ... elewatorowe ...* (Dąbrowica); *kopiec wykopywało sie troszeczkę taki dół ... i tam sie przechowywało też ziemniaki na zime ...* (Konin); *no właśnie wykopywano niewielki dół ... za... wsypywano ziemniaki a potem przykrywano je słomo^m ... i ziemio^m ... na wierzchu ...* (Janów); (Wilczyn); (Rosocha); *jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ...* (Kazimierz Biskupi); *no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie*

... wyrują^m ziemniaki wtedy ... wykopują^m ... niszczo^m łoⁿki ... zboża ... (Święcia); *kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wsypane ziemniaki^v okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ...* (Konin); *były były wykopane tego ... w takie ... no dziury i w to zaś zasypywali ... tyn popiół ... był popiół ...* (Maliniec); *i zaś sie dziurke wykopało i sie zalało i sie wyrzuc... (Maliniec); no to kopało sie [między ziemniakami] ... tako^m ... graćko^m ... iii ... wykopywało sie ten chwast ...* (Konin); *po prostu jak staro^m sie wykopie to ona już jest wyrośnieⁿto i jałowo bardzo i tam nic sie nie bierze już tych karto... [...] no niektóre jeszcze jakie zdrowe so^m ... ale już ... do niczego ... do niczego sie nie nadają^m ... to stare kartofle ...* (Milew); *to różnie [budowano kopce] ... jedyny wysy... wykopali dołek ... a niek... u nas sie nie kopało dołku ... na ziemi ... na wierzchu ...* (Milew); *jest taki gatunek grzybów jak trufla i one so^m zakopywane ... one ... one rosno^m w ziemi wieⁿc aby je zbierać trzeba je wykopać ...* (Wilczyn); *studnia to było takie taka głę^m... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe kroⁿżki i sie zakopywało a żeby tako^m studnie wykopać to chodził taki pan z różdżko^m [...] ...* (Ruda); *studnia to była głę^mboka wykopana i tam potym sie wkładało kreⁿgi takie okroⁿgłe ... nie? ...* (Modła); *no to jes^t s... wykopany w ziemi takie dryny wkładane jedna na drugie i to wtedy jes^t studnia ...* (Wyszyna).

WYKRE^NCAĆ – WYKRE^NCIĆ – czas., ‘wyciągać coś ruchem obrotowym’: *wszystkie grzyby zbiera sie podobnie wykreⁿcajoⁿdz je z grzybni ...* (Ignacewo); *wykreⁿca sie korzonek z podłoża z grzybni ...* (Rzgów); *niektóre [grzyby] można wykreⁿcać ... jedyne ... inne przycinać nożycz... nożykiem ...* (Golina);

należy wykre^hcić [grzyba] z podłoża żeby nie uszkodzić grzybni ... (Dąbrowica); no przede wszystkim czy należy albo ... uczio^hć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzybnio^m ... lub po prostu ten grzybek wykreⁿcić ... (Wilczyn); [Grzyby] raczej wykreⁿca się tego no... tak że żeby no jak najmniej nie nie nie nie uszkodzić grzybni ... (Rosocha).

WYKRE^NCIĆ > WYKRE^NCAĆ.

WYKRWAWIAĆ SIE – czas., ‘tracić dużo krwi’: [Rzeźnik] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona się ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskuje^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... (Sompolno).

WYLATYWAĆ – czas., ‘tracić punkt przyczepienia, wypadać, zostać wyrzuconym w górę’: to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparkę i ona ... rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ... (Konin); o Jezus! do tyn z... trachtora i i trachtor jedzie i i ta maszyna się kry^hci i kartofel wylatuje^m na ziemię same ... (Maliniec); pióra ... no to ... n... zawsze na ... roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatuje^m jej ... pierze wylatuje ... (Milew); ubijało śmietane jak się ubijało śmietane to z cierzynko^m otwi^erało się cierzynke z boku i tam wylatywała maślanka masło zostawało w środku ... (Kolonja Wilczogóra); ojejku! to nie wiem jak on się nazywa ... jakoś tak brzydko jakoś na to mówili to bycze jajo czy coś takiego ... to się nadezło to takie takie fuch takie wylatywało taki ten ... (Stawiszyn); no to mówio^m na to purchwy takie ... jak się naciśnie to aż ... taki kurz jakby wy... wylatywał ... no to só^m te bycze jaja ... (Golina).

WYLE^NGAĆ – czas., ‘o kurach: przebywać na jajkach po to, by wykluły się młode’: *no dawniej się hodowało w domu kury które znosiły jajka i wyleⁿgały młode kurczaczki ... (Budzisław Kościelny); z jajka ... no z jajka się wyleⁿgajo^m ... [...] kurczak się wyleⁿga ... (Milew); zazwyczaj gospodyni nie powin^a odchodzić od stołu [wigilijnego] dlatego że mów... kiedyś to mówili żeby kurka usiadła i potem wyleⁿgała jaje... no jajeczka były podłożone pod kurkę i wyleⁿgała kurczaczki małe ... (Główniew).*

WYLE^NGAĆ SIE – czas., ‘o pisklętach: wydostawać się z jaja’: [Kurczęta] wyleⁿgajo^m się ... (Budzisław Kościelny); że znosi jajka ... [...] siedzi kura siada na tych jajkach i za ileś tam tygodni wyleⁿgajo^m się piskleⁿta z tych jajeczek ... (Ruda); no raczej nie odchodzono od stołu [wigilijnego] a szczególnie nie odchodziły gospodynie ponieważ mówiło tak ... może przesoⁿd może to taki zwyczaj że jak gospodyni odejdzie od stołu to nie beⁿdo^m kury siedziały na jajkach potem tylko beⁿ... i żeby wyleⁿgły kurczaczki gospodyni jak usiadła to musiała do końca kolacji siedzieć ... (Kragola).

WYLE^NGANIE – rzecz., ‘wydostawanie się piskląt z jaj’: *to jest wyleⁿganie ... (Rychwał); wyleⁿganie się ... (Budzisław Kościelny).*

WYLE^NGARNIA – rzecz., ‘miejsce, w którym wylęgają się pisklęta’: (Milew); (Rychwał).

WYLE^NGNIE^NCIE – rzecz., ‘wydostanie się piskląt z jaj’: Sompolno).

WYLEWAĆ > NIE WYLEWAĆ ZA KOŁNIERZ.

WYŁO^NDZ > (ŁO^NDZ).

WYŁO^NDZ SIE > (ŁO^NDZ SIE).

WYŁAPAC > ŁAPAC.

WYŁAPYWAĆ – czas., ‘używając narzędzi, wyciągać ryby z wody’: *wycioⁿgno^ć z wo... no no to to so^m takie podbiyraki i to c... tymi podbiyrakami jak widziałam jak to fachowcy robió^m to jak karpia ... nie? ... no to właśnie tym podbierakiem i wtedy wy... wylapu-jó^m te ryby z wody ... a^lbo sieció^m takó^m jak na stawie dużym no to sieć za...* (Wyszyna).

WYŁAWIAĆ – czas., ‘używając narzędzi, wyciągać ryby z wody’: *kiedy było w czerwcu ... już tak ciepło ... bardzo przyjemnie w lipcu ... wtedy ... meⁿżczyźni brali saki szli do tych dołów ... bo to nie były tak zbyt głę^m-bokie te doły ... i ... przy pomocy saków ... wylawiali te ryby łapali je ... no i w... właściwie to ... w dwie czasy niedziele w sezonie ... można ... było tak ... na takie ryby sie wybrać a potem to już tych ryb tam chyba nie było bo je tam wszystkie wylapali ...* (Borowo).

WYMIE, WYMIĘ – rzecz., ‘narząd samic zawierający gruczoły mlekowe’: *wymie ...* (Konin); *(Goranin); (Święcia); (Wilczyn); wymię ... krowa mo wymie ...* (Wilczyn); *wymiona ...* (Grodziec); *(Goranin).*

WYMIESZAĆ > MIE^NSZAĆ.WYMIĘSZAĆ > MIE^NSZAĆ.

WYMIĘ > WYMIE.

WYMIYSZAĆ > MIE^NSZAĆ.WY^NDKA > WE^NDKA.

WY^NDKOWAĆ – czas., ‘łowić ryby za pomocą wędki’: *o!^l to chyba gdzieś na staw tu-tej w Piernowie jest staw i tam niektórzy jeź-dzo^m właśnie tam wyⁿdkujo^m ...* (Wyszyna).

WY^NDLINA > WE^NDLINA.WY^NDZARKA > WE^NDZARKA.WY^NDZARNIA > WE^NDZARNIA.WY^NDZYNIE > WE^NDZENIE.WY^NGORZ > WE^NGORZ.

WYNOŚĆ – czas., 1. ‘niosąc coś, wychodzić z tym skądś’: *szufelka ... no szufelko^m do wiadra sie wyjmowało z popielnika i sie wynosi-ło na dwór ...* (Maliniec); *popiół ... [...] to specjalne przyzmy albo ... albo ... teraz to sie wynosi [popiół] ... wywozi sie ... wysypuje ... na śmie... śmieciarka przyjeżdżo i zabiero ...* (Dąbrowica); *so^m tacy ludzie co sie ... wiesz ... no ... trudno^m hodowco^m krów ... ale teraz przedtem ... jak miałaś jedno^m dwie krowy ... to czeba było kawał ... wynieś ... ka...ne ... tak zwano^m ... żeby ci wozak ... zabrał to^m k... to mleko i odwióz do mleczarni ... prawda? ...* (Kazimierz Biskupi); 2. ‘o kurze: przestać znosić jaja’: *trudno mi to powiedzieć bo kury jak sie ... nioso^m nioso^m i w końcu sie wyno-szo^m ... nie? ... i muszo^m mieć przerwe ... żeby znowu zacząć^ć po jakimś czasie ni... no... nieś jajka ... nie? ...* (Józwin); 3. ‘o kurze: znosić jaja poza kurnikiem’: *no to może u so^msiada gubić jajka i sie mówi ze wynosi bo przechodzi do so^msiada przez płot i przychodzi bez jajka a u so^msiada zostawi ...* (Główiew).

WYNTYLACYJNY > WENTYLACYJNY.

WY^NDZIĆ > WE^NDZIĆ.

WYORYWAĆ – czas., ‘wydobywać to, co się znajduje w ziemi, na jej powierzchnię’: *no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie ... wyorujó^m ziemniaki wtedy ... wykopujó^m ... niszczo^m łóⁿki ... zboża ...* (Święcia).

WYPIĆ > PIĆ.

WYPIĆ BRUDZIA > PIĆ BRUDZIA.

WYPIELIĆ > PIELIĆ.

WYPITY – przym., ‘będący pod wpływem alkoholu’: [Wczorajszy to] *podpity?* ... *wypity może?* ... (Wróblina); > MIEĆ WYPITE.

WYPLUKAĆ > PŁUKAĆ.

WYPOMPOWYWAĆ – czas., ‘tłoczyć płyn na zewnątrz czegoś za pomocą specjalnego urządzenia’: *no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kre"gi betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie ścio"gało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ...* (Janów).

WYPORCJOWAĆ > PORCJOWAĆ.

WYPROWADZAĆ – czas., ‘o kurze: iść, wskazując swoim młodym kierunek drogi, wieść je za sobą’: *no kwoka ... w[y]prowadza je [=kurczęta] matka ... wyle"gła ... musiaa trzy tygodnie siedzieć na nich na jajkach i wyle"gła młode ... i zaś wyprowadza ...* (Milew).

WYPUSTEK – rzecz., ‘młody pęd, przyrost’: *z wypustków młody sosny to sie zrywa te czubeczki zalewa sie w tym w słoiczku i tam jakaś proporcja jest tylko nie pamiętam i to zalewa sie spirytusem ileś musi to odstać i później na łyżeczke sie bierze i to służy jako lek ...* (Jaroszewice); 28.

WYPUSZCZAĆ – **WYPUŚCIĆ** – czas., 1. ‘o roślinach: wydawać kielki’: [Nasiona] *no wypuszczają" kielki ...* (Budziśław Kościelny); 2. ‘o ziemniakach: wydawać pędy’:

ziemniak ma kilka oczek ... no i jak były grube to sie kroilo ... żeby to oczko w tym kawałku ziemniaku były ... to ono wypuściło tam łodygę ... (Milew); 3. ‘pozwolić zwierzęciu wrócić na wolność’: *na wy"nke jak złapiesz to jeszcze możesz wypuścić z powrotym to"m rybe ...* (Wyszyna).

WYPUŚCIĆ > WYPUSZCZAĆ.

WYRABIAĆ – czas., 1. ‘mieszając lub ugniatając, nadawać czemuś pożądaną konsystencję’: *solono je ... zawsze maselko musiało być posolone jak sie wyrabiało ...* (Święcia); *no u nos występował torf ... wie"n kopalo sie re"cznie ... bo wtedy nie było jeszcze koparek ... kopalo sie re"cznie ... potem ... taczkami wywoziło sie na taki plac ... wyrabiało sie nogami ... i była specjalna taka forma do robienia to takie wychodziły małe bryłki jak cegielki ...* (Dąbrowica); *po"czki przygotowuje sie ... w sposób taki że czsze... mu... dodaje sie drożdży ... mo"ka ... mleko ... tłuszcz ... żółtka same ... drożdże ... wyrabia sie ... mleko t... sie do... wy... z drożdżami rozpuszcza wyrabia sie ...* (Święcia); *kiedyś mówili na to ... na ... na ... pojemnik w którym sie przygotowywało na wsi ciasto to była tak zwana kopanka ... tam sie ... wsypywało mo"ke ... wkładało sie ... wcześniej przygotowany zakwas ... wyrabiało i z tego tworzyło się ... bochenki chleba ...* (Ignacewo); *były takie specjalne maślniczki lało sie tam do niej śmietane ... no i sie ... wyrabiało [masło] takim tłuczkiem ... godzinami nieraz ...* (Wardężyn); [Na kielbasy] *no bierze sie mje"so z łopatki z golonki mieli sie ... posypuje sie solo"m pieprzem i to sie wyrabia re"koma i później sie wkłada w te cienkie flaki od świnia ...* (Budziśław Kościelny); (Borowo); (Milew); (Rychwał); *szagówki ... [...] gotujemy ziemniaki nastę"pnie je schładzamy ... nie wiem czy*

takie słowo jest dopuszczalne ale je krychamy po prostu ... naste^mnie dodajemy sól jajko moⁿke ... wyrabiamy to ciasto na jednolito^m mase ... (Wilczyn); pyzy ... [...] to sie wyrabia ciasto ... jak ... jak drożdżowe ... jak na placki drożdżowe ... i formuje okroⁿgłe bułeczki które sie paruje na parze ... (Janów); (Jaroszewice); (Wardężyn); (Wróblina); kaczke można nadziewać na dwa sposoby ... na przykład kaszo^m z woⁿtróbko^m trochę mieⁿsa i wyrabia sie jak ciasto mielone i sie nabija kaczke zas... zaszywa i sie piecze albo można nadziewać jabkami ... (Nowa Wieś); [R1:] no nadzienie od kaczki to ... składa sie z woⁿtróbki i mielonego mieⁿsa troszke słoninki i to sie wszys^tko ... [R2:] jajeczko można wbić ... [R1:] to tak to sie wszys^tko ... [R2:] wyrobi ... [R1:] przyprawi przyprawami wyrabia sie no i sie kaczke nadziewa i potem kaczke sie zaprawia ładnie i nadziewamy i pieczemy kaczke ... (Krągola); kopónka czy koponka ... nie wiem dokładnie bo to była taka ... jak ci tu wytłumaczydź jakby łódka była tako okroⁿgło z brzegami na tego to nie było takie duże ... w tym wyrabiali ciastó ... to pamieⁿtam bo chodziłim do só^msiadów tam ... i oni mieli piec i ... piekli w tym ... (Pogorzałki); do moⁿki dodawało sie dużo^m liczbe jajek i trochę wody i sie wyrabiało ciasto potem sie wałkowało i wkroiło nożem na drobny na cienkie lub grubsze kluski ... (Grzymiszew); no ciasto drożdżowe to przede wszystkim drożdże które trzeba po prostu rozpuścić w mleku z dodatkiem trochę cukru i moⁿki żeby ono wyrosło ... a potem na przykład ubijamy jajka ... dodajemy po prostu tłuszcz ... moⁿke ... wyrabiamy ... (Paprotnia); czszeba dobrze gó wyrobidź i w odpowiednióm formie wla... wlać ... nie? ... (Wilczyn); póⁿczki ... [...] no poⁿczki no to trzeba wyrobić ciasto na drożdżach nó ... (Wilczyn); (Dąbrowica); (Główiew); (Golina); (Rzgów); [Żeby

zrobić chleb, trzeba] móⁿke całó^m przesiać dodać zakwas dobrze wyrobić ... (Rosocha); [Zrazy] robi sieⁿ to z mielonego mieⁿsa ... doprowadza sie^m ... odpowiednio solo^m pieprzem majerankim i ... co tam kto jeszcze ... bardzo lubił jakieś zioło mógł dodać ... naste^mnie ... dodawano tarto^m bulke ... dobrze wyrobiono ... (Borowo); jak sie wyrobi ... (Wróblina); mieⁿso włożyć do miski ... ugotować ryż ostudzić ... i dodać do mieⁿsa ... cebule obrać zeczścić na tarce ... dodać do mieⁿsa z ryżym ... doprawić soló^m pieprzym ... wszystko wymieszać ... i dobrze wyrobić dłonió^m ... formujemy niewielkie podłużne kotlety ... wycioⁿić gło^mb z środka kapusty ... włożyć mieⁿso ... i ... zawijać jak krokiety ... dno dużego ... garka ... najlepiej szerokiego ... wyłożyć kilkoma liśćmi ... kapusty ... i włożyć na wierzch ... goło^mbki ... toⁿczniem ... do dołu ... i gotujemy ... (Główiew); [R1:] trzeba moⁿko^m posypywać tak i trzeba dobrze wyrobić żeby odchodziło od tego ... [R2:] dobrze ciasto wyrobione żeby odchodziło od roⁿk ... (Krągola); [Na kotlet mielony] dwa mieⁿsa muszó^m być ... dwa gatunki ... wieprzowe i wołowe ... zmielone ... cebulka czosnek ... pieprz sól ... dobrze wyrobidź jajko do tego ... wbić ... wymieszać ... ukulać obtoczyć w bulce tartej ... i ... można jeś ... tylko czszeba usmażyć ... (Pogorzałki); o matko! [ciasto drożdżowe] znowu moⁿka cukier jajka drożdże tłuszcz no oczywiście jakieś masło no i ciasto trzeba porzoⁿdnie wyrobić potem poczekać aż ono urośnie i dopiero sie nakłada do brytfany czy czy jak to sie mówi do blaszki i pieczemy ... (Janów); no i na końcu dodajemy drożdże ... to wszystko musi być dobrze wyrobione ... (Paprotnia); 2. ‘produkować, wytwarzać’: no masarnia to jes ta ... która jest ... wyrabia sie ... weⁿdliny ... (Konin).

WYRASTAĆ – czas., ‘o roślinach i ich częściach: wschodzić, rozwijać się’: [Z ziemnia-

ków wiosną] wyrastajo^m kły ... (Rzgów); wyrastajo^m im [=ziemniaki] takie małe kielki ... małe kielki wyrastajo^m ... (Dąbrowica); wyrastają takie białe kielki ... (Konin); kłoⁿcza takie ... które wyrastajo^m takie ... małe kłoⁿcza ... gdzieś gdzieś jag już ziemniak dłużej leży ... to to ... cze^a oberwać ... bo to jes bardzo trujoⁿce ... czeⁿść ... (Sompolno); (Konin); (Kragola); (Wilczyn); to to jes^t w środku buraka takie które wyrastało troche troche nad ziemio^m takie to było ... (Stawiszyn); kielki wyrastajo^m ... (Milew); no serce ma ... to taka część jest co te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ... a potem te stare już wieⁿdno^m czy żółkno^m a to serce zostaje jeszcze ... (Milew); grzybnia jes to podłoże ... grzybonośne ... z któ... z którego ... wyrasta grzyb ... (Ignacewo); (Konin).

WYROBIĆ > (ROBIĆ).

WYRO^MBAĆ > WYRO^MBYWAĆ.

WYRO^MBYWAĆ – WYRO^MBAĆ – czas., 'kuć za pomocą ostrego narzędzia otwór w czymś': [W łodzi] przy pomocy siekiery wyro^mbywano odpowiedni otwór ... (Borowo); no to szli rybacy i musieli wzioⁿść siekierami wyro^mbywali takie przere^mby takie okroⁿgłe albo kwadratowe ... (Główiew); no trzeba wyro^mbać tak zwan^m przere^mbl ... (Ruda).

WYROSNO^{ŚĆ} > ROSNO^{ŚĆ}.

WYRÓB – rzecz., 'produkt': (Milew); na wsi świnobiciem nazywa...no ... czynność która polegała na zabiciu zwierzeⁿcia ... no i prze-robieciu ... tego mieⁿsa na ... wyroby różne ... (Borowo); [Świnobicie] no nie umie tego skojarzyć no to jes^t ... zabija się świnie i robi się wyroby szynki się wyⁿdzi i ... i miyⁿsko do zamrażarki się kładzie i ... (Wyszyna).

WYRYĆ > RYĆ.

WYRYWAĆ – POWYRYWAĆ – czas., 1. 'wyszarpować coś z czegoś': jak już [geśi] były dorośnieⁿte ... muszo^m być dorośnieⁿte i się ... wyr[y]wało bo by już nie miały ... końca krwi ... bo jak były nie dorośnieⁿte to na czubku jak się wyr[y]wało to miały krew jeszcze ... na tych piórkach ... nie można było skubać ... (Milew); te pióra się wyr-ywało [z kury] ... jak było sparzone to łatwiej było ... nie? ... (Konin); przerywanie buraków ... czyli jeżeli miały za dużo liści to po prostu te liście wyrrywano lub też jeżeli było za gęsto rosły te buraki to też wyrrywano żeby mogły się rozrosnoⁿć ... (Wilczyn); przerywać ... [...] reⁿko^m normalnie tego o... odpowiednio^m ilość i te te najbardziej dorodne się zostawiało te te te reszcie wy... wyrwane były żeby no tamte miały możliwość lepszego rośnieⁿcia ... (Rosocha); jó^m [kapustę] się chyba wyrrywa zzz ... razem z tym korzeniem który rośnie ... to ona wtedy dłużej leży ... (Święcia); należy je [=sadzunki warzyw] ... powyrrywać ... bo so^m za geⁿsto posiane ... (Konin); 2. 'odrywać coś od czegoś': jak ... ziemniaki ... jag jeszcze rosły i z tego normalnie reⁿkó^m ... do ziemi się bo to były takie wiysz wysokie i ryⁿke się wkładało i się wyrrywało łapało się duże i się a jeszcze rosło ... [...] po prostu tylko wybieranie ziemniaków ... nie? ... (Maliniec); [Grzyby] ucina się przy ... blisko przy ziemi nożem lub wyrrywa niektóre ... [...] myślę że podpinki się ucina ... bo one rosą na pniu ... a wyrrywa się czarne łepki prawdziwki ... (Konin).

WYRZYNAĆ – czas., 'wycinać': a szynke się w najlepszej ze szynki właśnie z ... wyrzyna koście wyjmuję i ... ładnie się obkroi i trzeba jo^m naszprycować dobro^m solo^m ... z takó^m ... (Milew); goło^mbki no gotujemy kapus... główke kapusty wyrzynamy ten gło^mb potem wyjmujemy liście ładnie no i robimy farsz ... (Główiew).

WYSCHNOŚĆ > WYSYCHAĆ.

WYSIAĆ > SIAĆ.

WYSIOĆ > SIAĆ.

WYSIADYWAĆ – czas., ‘o kurach: przebywać na jajkach po to, by wykluły się młode’: [Kura] *wysiadyuje jajka* ... (Konin).

WYSIADYWANIE – rzecz., ‘przebywanie przez kurę na jajach po to, by wykluły się z nich młode’: *wysiadywanie* ... (Konin); (Rychwał).

WYSOKI – przym., ‘mający znaczącą odległość od podstawy do wierzchołka’: [Maślak jest] *też ciemny ... trzonek dość wysoki* ... (Golina); *sowa jest na ... no takim dosyć smukłym trzoneczku ... dosyć wysokim* ... (Wilczyn); *indyk ... wys... no ... jes ptakiem ... wysokim* ... (Pogorzałki); [Sarna jest] *na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć* ... (Janów).

WYSOKOPROCENTOWY – przym., ‘zawierający wysoki procent jakiegoś składnika, tu: tłuszczu’: *z wysokoprocentowej [śmietany robi się masło]* ... (Grodziec).

WYSTAWIAĆ – czas., ‘umieszczać coś gdzieś na oddziaływanie określonych warunków’: *obrywało się te niebieskie ... płatki z kwiatka modraku ... sypało się do butelki dosypywało się cukru i wystawiało się na ... okno ... po jakimś czasie ... z ty... occe... oc... przefiltrowano ten płyn i to było winko* ... (Borowo).

WYSTRASZAĆ – czas., ‘wywoływać strach’: *ngdy nie byłam na polowaniu ... ale myślę że zbiera ich się dużo majo^m takich ... naganiaczy co wystrasza^{jó^m} zwierze^{n^{ta}} i ...*

żeby wystrasza^{dź} je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczszelajo^m ... (Święcia).

WYSYCHAĆ – **WYSCHNOŚĆ** – czas., ‘tracić wilgoć, wodę’: *no no czea pod słońce podnosić [jajko] ... to jak byⁿdzie stare to już wysycha mniej ... a mu świeże jak jest to jest pełne wieⁿcyj ... (Milew); no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszynó^m ... sie wbijało w zimie tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyschło bo to musiało by^{dź} latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec).*

WYSZCZAŁ – rzecz., ‘wyrzucenie pocisku z broni palnej’: [Przeciw szpakom stosuje się] *przeważnie wyszczały dzwonki wszelkiego rodzaju i tego ... i no takie straszaki ... ubierać* ... (Józwin).

WYSZLAMOWAĆ > (SZLAMOWAĆ).

WYSZOROWAĆ > (SZOROWAĆ).

WYŚCIÓŁAĆ – czas., ‘wykładać powierzchnię czegoś czymś miękkim’: *a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimió^m na wi^{rzku} i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goróⁿco tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonja Wilczogóra).*

WYTŁOCZYNY – rzecz., ‘odpady pozostałe po wyciśnięciu soku, stosowane jako pasza dla bydła’: [Melasa] *to so^m wytłoczyny ... z z bur... z buraków ... tak ... (Borowo).*

WYTŁOK – rzecz., ‘odpady pozostałe po wyciśnięciu soku, stosowane jako pasza dla bydła’: *no melasa to ... melasa to jest ... czekaj ... coś sie przerobio na tyn ... jag... melasa to chyba jak ... wyto... wytłoki buraki ... buroki cukrowe do ... do cukrowni ... sie wiezie ... oni przerabiaj^m tak to idzie tako ... tako melasa sie tako robi tako pulpa jak coś takie ... no to na to melasa chyba mówi^m ... (Golina); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ... one so^m płukane przerabiane ... z tego ... jeszcze ... rolnik korzysta ... tak zwany ... wytłok ... do ... bydła ... z... to znaczy sie do krów ... [...] które ... bardzo pożywnie ... bardzo ... bardzo pożywnie to jes dla nich pokarm ... i ... one dawaj^m ... no lepiej po prostu ... wieⁿcej mleka daj^m ... tak? ... a my dostajemy ... za to cukier a jeszcze a propo tego ... pamientajoⁿdz z lad młodzieńcych ... miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocsawiała buraki ... [...] ten wytłok przywozili do krów ... i w zamian za to dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ocsawili buraków ... cukru ... (Kazimierz Biskupi).*

WYTRZO^NSAC – czas., ‘trzęsąc, wydobywać coś z czegoś’: *to było dwurzyⁿdowa taka maszyna i kopało dwie dwie radlinki sie wytrzoⁿsało i to jechało przez takie sitka i te kartofle sie ... spadły na rzoⁿdki sie układały same ... i sło sie sie zbierało ... no tyle ... (Kolonja Wilczogóra).*

WYWE^NSZYĆ > (WE^NSZYĆ).

WYWIECZSZNIK, WYWIETRZNIK – rzecz., ‘otwór służący do wymiany powietrza’: *myśle że właśnie po to robiono te wywietrzniki*

... (Wilczyn); w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słomo^m ziemio^m żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... [...] wykopywano dół ... [...] no to to to to to jak mówiłem dół ... w... ziemniaki w tym przykryte słomo^m i i i i i i i i ziemio^m ... [...] wywietrzniki so^m ale jak sie mówi to nie wiem ... [...] no to to to to właśnie ... w miare solidno^m to^m powłoke ziemno^m i to w... w kształcie kopca i to to to sływało tak że że żeby żeby nie zaciekało do do środka do do przyzmy ziemniaków tylko obok ... (Rosocha); [R1:] no kalonka to jes do góry na samym tym [kopcu] ... na samy gorze ... [R2:] ta deska ... [...] aż do wywieczsznika żeby ... [R1:] pod tó^m deskó^m słóma tyż jes dosyć grubo ... tak że przez tó^m słóme przechodzi ... [...] [R1:] powieczsze ... (Golina).

WYWIETRZNIK > WYWIECZSZNIK.

WYWOZIĆ – czas., ‘przemieszczać coś skądś za pomocą środków transportowych wyposażonych w koła’: *popiół ... [...] to specjalne przyzmy albo ... albo ... teraz to sie wynosi [popiół] ... wywozi sie ... wysypuje ... na śmie... śmieciarka przyjeżdżo i zabieror ... (Dąbrowica); Gospodarz świnię po upasieniu] wywozi na speⁿd ... (Dąbrowica); jesteś rolnikiem ... masz ziemie ... siejesz buraki cukrowe ... z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ... później na jesień ... [...] później ... sie ścina liście ... buraki sie wykopuje ... wywozi sie do cukrowni ... (Kazimierz Biskupi).*

WZEJŚĆ > WSCHODZIĆ.

WZRUSZAĆ – czas., ‘spulchniać i napowietrzać ziemię za pomocą specjalnych przyrządów i maszyn’: *wzruszać ziemie i podlewać [rośliny] ... (Budzisław Kościelny).*

Z

ZABICIE – rzecz., ‘uśmiercenie, odebranie życia’: *płuca świni wyjeⁿcie po zabiciu sie płukało wi^eszalo sie na haku i tak samo jak woⁿtroba czy coś tam ... nie? ... to sie płukało sie wi^eszalo na hak to musiało być czyściutkie ... won... płuca to były przerabiane do kaszanki ... a woⁿtroba czeⁿściowo do kaszanki a ... czeⁿściowo na woⁿtróbkę ... woⁿ-trobianke ... (Kolonja Wilczogóra); no na pewno czszeba jo^m [=kurę] zabić ... a potem ... [...] cały ten proces to jest zabicie ... odci^ecie głowy pamieⁿtam ... to było straszne ... potem sie jo^m sparażalo takim wrzoⁿtkiem ... te pióra sie wyrzywało ... jak było sparożone to łatwiej było ... nie? ... dokładnie sie brało i ... i ... i właśnie obierało z tych tych ... tam potem so^m tam takie ... nie wiem ... takie malutkie te włoski ... to sie brało nad ogniem opalało ... no jak sie już jo^m tak opaliło to sie jo^m patroszyło ... (Konin); przy zabijaniu no przede wszystkim ... naste^m... puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tyln^om czeⁿścio^m siekierą ... przeważnie to sie robi ... świnia na ... jakiś czas ... pada taka oszołomiona ... wtedy ... rzeźnię może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskujo^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ...*

połówki ... i później na ... po...wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ...i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu gdzieś nie pakować w jakiś torby ... (Sompolno); po zabiciu i oczyszczeniu świni ... należy jo^m rozebrać poporcjować ... (Konin); no po zabiciu ... świni ... na płucka ... mówi sie ... lekkie letkie ... a ... tak w ogóle można było mówić ... lekoty ... (Konin); [R1:] po zabiciu [świni] ... kry^mpulec taki był ... kry^mpulec sie ... [R2:] po o... jak tó^m sieraś sie już ... [...] jak wzięł jo^m zabił krew upuścił ... [...] i oskroboł ... i dopiero jo^m na tyn kry^mpulec do góry podnosił ... [...] [R1:] potym na kry^mpulec sie podniosło ... i sie rozcinało ... brzuch ... [...] flaki ... wszystko sie wycioⁿgało ... wóⁿtrobe serce wszystko i ... [R2:] i sie czyściło i późni sie rozbrao ... szynki osobno ... (Golina); na wsi świnobiciem nazywa...no ... czynność która polegała na zabiciu zwierzeⁿcia ... no i przerobieniu ... tego mieⁿsa na ... wyroby różne ... (Borowo).

ZABIĆ > ZABIJAĆ.

ZABIJAĆ – ZABIĆ – czas., ‘pozbawiać życia, uśmiercać’: [Gospodarz świnie po upasieniu] *zabijali i jedli ... (Maliniec); zabija ... (Ignacewo); (Konin); (Rychwał); (Rzgów); jak sie zabijało [świnie] to naj-*

pi^erw musiałoby być oddana krew ... żeby mjeⁿso wystygło ... (Kolonia Wilczogóra); [Gospodarz świnię] no ... sprzedaje ... wzglęⁿdnie ... dla swoich ... poczszeb ... zabija ... (Wardężyn); a takie no karpia to zabijali tam no mama tam zabiła tego karpia i o... obstrzykała gó ... [...] wypłykała go no i usmażyła i żym to jedli ... (Główiew); dlatego nie ma bo ... za ... szybko zabijamy te kurczaki ... (Konin); [Przetwory z mięsa robi] [R1:] masarz ... [A rzeźnik czym się różni?] [R2:] rzeźnik to chyba zabijo ... (Golina); [R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerobiają^m ... [R2:] przygotowują^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... (Golina); świniobicie no to jes sie ... zabija świniaka ... nie? ... (Józwin); (Główiew); (Wyszyna); bardzo mało sie różni ... bo i kłusownik i myśliwy zabijają^m zwierzeⁿta ... tylko myśliwy jeszcze dokarmia ... (Paprotnia); no to trzeba było jo^m [=kurę] zabić trze^ba było jo^m oparzyć oskubać z piórek opalić ... żeby nie było tam żadnego puchu ... wymyć wypłukać ... poporcjować i włożyć do garⁿka ... (Budziszław Kościelny); (Golina); (Konin); (Podgór); (Rychwał); (Sompolno); [Po co gęsi wrywano pióra?] żeby była łysa ... jak sie jo^m zabije no żeby można było jo^m jeś ... bo co z piórami beⁿdziesz jadła? ... (Konin); a takie no karpia to zabijali tam no mama tam zabiła tego karpia i o... obstrzykała gó ... [...] wypłykała go no i usmażyła i żym to jedli ... (Główiew); no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... no ... i ... później ... jak ona już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzioⁿś nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ... (Konin); [R1:] po zabiciu [świni] ... kry^mpulec taki był ... kry^mpulec sie

... [R2:] po o... jak tó^m sierś sie już ... [...] jak wzię^ł jo^m zabił^ś krew upuścił^ś ... [...] i oskroboł^ś ... i dopiro jo^m na tyn kry^mpulec do góry podnosił^ś ... (Golina); [Zwierzętom hodowanym zagrażają] drapieżniki ... jaszcz^e^mbie ... [...] [Jak zwalcza się te drapieżniki] no po prostu jedynie żeby jo^m zwalczyć to by trze^ba jo^m zabić chyba ... (Modła).

ZABIJANIE – rzecz., ‘uśmiercanie, odbieranie życia’: przy zabijaniu no przede wszystkim ... naste^m...puje tak ... zwane ogłuszanie ... świni ... tyln^o czeⁿścio^m siekier^y ... przeważnie to sie robi ... świni^a na ... jakiś czas ... pada taka oszołomiona ... wtedy ... rzeźnig może ... przysto^mpić do jej zabicia ... czyli ... w ten sposób że ... dokładnie opisać to? ... [No tak] wkłada ... nóż ... długi nóż ... żeby ... uszkodzić ... serce ... świni ... no i ona sie ... zaczyna wykrwawiać ... to^m krew ... odzyskujo^m bo jak ... jeżeli chco^m ... później ... kaszanke ... produkować ... (Sompolno).

ZACHEⁿCAĆ – czas., ‘w miły sposób namawiać, przekonywać do zrobienia czegoś’: chodź idziemy na jednego czy tam ... no nie wiem no ... jakoś nie zacheⁿcałam nikogo do picia ... (Józwin).

ZACZASK, ZATRZASK – rzecz., ‘pułapka do chwytania dzikich zwierząt w postaci dwóch metalowych łuków z ostrymi zębami, które zamykają się w chwili nadeptnięcia na nią przez zwierzę: te zatrzaski sie ... albo takie pułapki w lesie robili kopali dziury i układali takie coś i i zwierze wpadało w dziure i wtedy tak mi sie wydaje ... (Nowa Wieś); to szczeⁿki so^m to so^m właśnie szczeⁿ-ki takie te zatrzaski ... (Nowa Wieś); zacząski to jes^t no takie łapki ... (Józwin).

ZAD – rzecz., ‘u zwierząt tylna część ciała między grzbietem a nogami, na której

zwierzę siada': [Sarna jest] *na wysokich nogach zwierze do takie jak to powiedzieć ... no nie umie uciekło mi słowo ... ma takom trochę ceⁿtkowano^m na wiosne przede wszystkim chyba takom broⁿzowo^m sierć w ceⁿtkowane w takie małe białe łatki ... ale no i nie ma ogona ma taki biały zad ...* (Janów).

ZADEK – rzecz., 'u zwierząt tylna część ciała między grzbietem a nogami, na której zwierzę siada': *sarna ... to jest zwierzoⁿtko o długich nogach ... bro... broⁿzowej sierć ... smukłe ... z białom ... z białom takom ceⁿtkom na zadku ...* (Golina).

ZADUPIE – rzecz., 'okolica oddalona od zamieszkanego terenu': *no może być wygwizdowo czy zadupie ...* (Modła); (Borowo); (Janów); (Ruda); (Święcia); (Wyszy-na); *kiedyś mówili kolonie i mówili takie ... jak to zadupie ... [...] takie zadupie gdzieś tam na końcu wsi gdzieś tam jest ...* (Wróblina); *zadupie ... jak daleko sie mieszkało ...* (Główniew).

ZAGON – rzecz., 'grządka w ogrodzie, na której rosną rośliny': *zagon ...* (Sompolno).

ZAGONEK – rzecz., 'grządka w ogrodzie, na której rosną rośliny': *zagonek ...* (Konin).

ZAGRODA – rzecz., 'wydzielone miejsce dla zwierząt hodowlanych; też: gospodarstwo wiejskie': *zagroda ...* (Konin); [Patyk to] *zagroda ...* (Rychwał); [R1:] *to to tak ... to jest taka srebrzysta i ...* [R2:] *o perliczke chodzi ...* [R1:] *no ...* [R2:] *no to jest ptak domowy który no czeⁿsto gości w zagrodach rolnych ...* [R1:] *i strasznie głośny jest ...* [R2:] *i jest głośny ... no nie? ... który cioⁿgle ten ...* [R1:] *nie tylko jak jest niebezpieczeństwo ...* [R2:] *tak no ... ale w wieⁿkszości ...*

no nie? ... to ... i bardzo dobry rosółek jest z perliczki ... to można powiedzieć ... (Paprotnia).

ZAGRODOWY – przym., 'żyjący w zagrodzie': [Opłatek dawano] *zwierzeⁿtom zagrodowym ...* (Grodziec).

ZAGRYCHA – rzecz., ekspres., 'jedzenie spożywane do alkoholu': *ci ... panowie którzy tam ... na wsi wtedy ... pili wódkę to oni tam nie popijali tego ani wodom ani niczym tylko ... oni myśleli żeby dostać zagryche najczeⁿściej ... [...] ogórek kiszony ... cebula ... tak ... albo śledzik ... o! ...* (Borowo); *przekoⁿska zagrycha zakoⁿska ... [...] no takim chyba najbardziej popularnym to beⁿdzie kiszony ogórek ... wódka pod ogórek może być grzybek z octu ...* (Ruda); [Zagrycha] *żeby przekoⁿsić ...* (Posada); [Zagrycha] *no to ... albo jakiś kawałek kiełbasy albo ogóreczek ... do do ... alkoholu ... no no ... w zależności co kto ma to kładzie jak to mówio^m zagryzke ... no nie? ... to do ... alkoholu ...* (Paprotnia); *zagrycha to przejeⁿść przy wódce mieⁿdzy jednym piciem a drugim ...* (Wróblina); *zagrycha ... no sie tak mówi ale jak to ... a to przeważnie do do wódki zagryche majo^m wieⁿc ... t... to jakaś przekoⁿska po wypiciu ... [...] ogóreczek grzybek ...* (Janów).

ZAGRYZAĆ – czas., 'zabijać przez kąsanie, gryzienie': *na przykład mówili łaska czy tam jakieś zwierzeⁿta takie co chodzom do kurników i zagryzajom ... no ... [...] o! kuna ... może być ... kuny to były ...* (Wróblina).

ZAGRYZKA – rzecz., 'jedzenie spożywane do alkoholu': *no przekoⁿska jakaś ... tak? ... zagryzka ... [...] może być ... ogórek może być pomidor może być śledzik ... może być ... weⁿdlina jakaś ...* (Józwin); *no za[g]*

ryzka to jes^t przekoⁿska na przykład też po wypiciu wódki czy tam czegoś ... nie? ... to przekoⁿsić ... nie? ... (Modła); [Zagrycha] no to ... albo jakiś kawałek kiełbasy albo ogóreczek ... do do ... alkoholu ... no no ... w zależności co kto ma to kładzie jak to mówio^m zagryzke ... no nie? ... to do ... alkoholu ... (Paprotnia).

ZAJO^NC, ZAJO^NCZ – rzecz., ‘zwierzę wolno żyjące, na które się poluje; skacze i ma długie uszy’: zajoⁿc ... inacej szarak ... (Posada); skacze i ma długie uszy? ... a no to zajoⁿc ... (Janów); [R1:] dziki zajoⁿce ... [R2:] zależy na co jest polowanie ... czy na sa... czy na dziki ... czy po prostu czy ... [R1:] na sarne ... [...] żeby zmniejszyć populację ... poluje się po to żeby zmniejszyć populację danych zwierzoⁿt ... których jest za dużo na przykład ... wilk ... na wilki beⁿ-do^m teraz polować ... na wilki ... na dziki się poluje zimo^m gdzieś styczeń luty ... do marca pewnie ... (Paprotnia); [W okolicy polowało się na] lisy dziki zajoⁿce ... [...] bażanty kuropatwy ... przepiórki ... (Golina); wtedy w mojej okolicy to polowało się przede wszystkim odbywały się polowania na sa... na na zajoⁿce ... (Jaroszewice); no jak co pamieⁿtam z tamtej swojej młodych lat no to właśnie b... byli ci ... no jak oni się na nich mówiło ... to co mieli te no później szczelali no i jeszcze do tego by... była na na nago... naganiali pare tam osób brali na... naganiali i to wtedy to to to to zajeⁿ-czy ... nie? ... do zajeⁿcy ... (Jaroszewice); [Tutaj polowano na] zajoⁿce dzikie te dziki ... (Józwin); [Tutaj polowano na] [R1:] zajoⁿce ... kuropatwy ... [R2:] dziki ... [R1:] bażanty ... (Święcia); to kuropatwa ... była szara ... dzika ... [...] nie było żeby tam ... mało kto tam ... przeszed ... żeby tam polowali ... wieⁿcy tam n... na zajoⁿce może trochę tam ... ale też ... też nie ... (Pogorzalki);

uprawom [zagrażają] dziki ... przeważnie ... [...] bo ryjó^m po ... ziemi ... wy... prze-wróćo^m ... całe pole ... [...] no a zajoⁿce to znów kapuste wp... zjedzo^m ... króliki ... no zajoⁿce ... to ... marchew ... ale teraz ich też mało że ... kiedyś było ich wieⁿcy ... to nieroz to tak ... jak tego to ... poobgryzały ... nie? ... dźrzwka ... owocowe ... zajoⁿce ... (Pogorzalki); kiedyś dawni^ej to jeszcze byli takie naganiacze do zajeⁿcy ale to dawni^ej tak nazywali naganiacze którzy tym myśliwym pomagali te zwierzeⁿta straszili wyganiałi żeby ws... do kupy je z... zganiać bo wtedy myśliwym było lżej na nie tam upolować ... (Wróblina).

ZAJO^NCZ > ZAJO^NC.

ZAJUCHCIĆ > (JUCHCIĆ).

ZAKŁAD – rzecz., ‘przedsiębiorstwo produkcyjne’: masarnia to jes ... ta czeⁿść ... zakładu ... rzeźniczego ... gdzie produkuje się ... różne weⁿdliny ... (Sompolno); [R1:] no t... masarnia to już jes wiyⁿcy ... nie tyle że sklep co sprzedaje tylko masarnia jes chyba wiyⁿcy co przetwarzają^m tam ... czyli zabijają^m ... i ... [R2:] no i robió^m wyⁿdliny to wszystko ... [R1:] to wszystko przerabiają^m ... [R2:] przygotowuj^m wszystko do ... [...] do sprzedaży ... [...] [R1:] ale to jeż ogólnie jako taki zakład co jes produkcja ... a późni to idzie na sklepy ... albo no tam ... indywidualnie zależy jak kto tam ... czy do ... do swoigó jedynia ... nie wiem ... (Golina).

ZAKO^NSKA – rzecz., ‘jedzenie spożywane pomiędzy daniami głównymi lub podawane do alkoholu’: do popicia wódki? ... napoju jakiego używano? ... [...] popitku ... [...] n... tak podobnie jakoś ... chociaż nikt tam nie zapijał wódki niczym ... najczeⁿściej to była zakoⁿska ... (Borowo); przekoⁿska

zagrycha zakoⁿska ... [...] no takim chyba najbardziej popularnym to be^hdzie kiszony ogórek ... wódka pod ogórek może być grzybek z octu ... (Ruda); [Ciasto podaje się] po obiedzie ... najczy... po ... po daniu głównym ... [...] to znaczy ... to zależy ... kiedy to wesele ... sie zaczyna bo jeżeli sie zaczyna wcześniej to sie idzie na obiad ... a po obiedzie jes ciasto ... nie? ... a jak późno to zaczyna sie chyba ... od zakoⁿseg a potem sie podaje dania ... teraz ... wszystko jes pokreⁿ-cone ... (Borowo).

ZAKOPCOWAĆ > KOPCOWAĆ.

ZAKORZENIAĆ SIE – czas., ‘puszczać korzenie, rozwijać korzenie w ziemi’: [Rośliny nie chcą] wschodzić ... bo jest za zimno ... zakorzeniaja^m sie w ziemi a nie wychodzo^m ... nie ... nie kielkujo^m ... (Milew).

ZAKOSIĆ – czas., ‘zabrać cudzą własność bez zgody właściciela’: no i najwieⁿkszo^m naszo^m frajd^m było ... chodzenie na łapanie raków nad Jezioro Głodowskie ... na ... przy wsi ... Głódów ... i to ... [...] to jes ... około dwóch i p^oeł ... czyszy kilometry [od Kazimierza] ... [...] ale lasem ... idoⁿc ... szło nas zawsze pie^hciu siedmiu ... a może i wieⁿcej ... w tym ... czasie śpiewaliśmy piosenki harcerskie ... bo harcerstwo było bardzo rozwini^ete w szkole ... [...] chłopcy nam robili ... kółka ... z ... dźrzewa ... my żeśmy tam zawsze jako^ms siatkę w do... z domu zakosili ... no i ... poszliśmy nad to Jezioro ... Głodoskie ... [...] były łapane te raki ... (Kazimierz Biskupi).

ZALO^NŻEK – rzecz., ‘komórka, z której powstanie nowy osobnik; zarodek’: po prostu to jest ... zaloⁿżek grzybni ... w ziemi leśnej ... (Wardężyn).

ZAMO^NCIĆ > MO^NCIĆ.

ZAORAĆ > (ORAĆ).

ZAPAROWAĆ > (ZAPAROWYWAĆ).

ZAPARZAĆ – ZAPARZYĆ – czas., ‘poddawać coś działaniu wrzątku’: ciasto na chleb sie robiło zaczyn z żytniej moⁿki ... i z pszynny i zrobił sie zakwas tak^m bułke zwan^m sie rozmaczało i ... zaparzało sie żytnio^m móⁿke z soli troche i pszynnej i sie przerabiało te bułke i zostawiało do wyrośniⁿcia ... (Kolonia Wilczogóra); [R1:] no musisz zabić kure ... łeb uci^odź ji ... kurze ... [R2:] oskubać ... [R1:] i późni weźniesz wodę zagotujesz ... i wył^onczysz t^om wodę ... i ... kładziesz w garnek ... [R2:] na minute ... [R1:] wodę nalejesz w garneg i zaparzysz [...] i skubiesz ... [...] no ... żeby sie późni ... nie zaparzyła ta woda bo ci ze skór^m odejdzie wszystko ... no i skubiesz te pióra ... no i późni bebeszysz ... i ... (Golina); kawę to raczej od ... pa... jag ja pamieⁿtam to raczej ... od poczoⁿtku piło sie w kubkach ... zaparzano^m ... (Kazimierz Biskupi); makowiec ... no no można różn... różne sposoby no to zale... w zależności kto ... jaka gospodyni co robi ... mak sie ... dajmy na to zaparza potem sie go gotuje przemiera go sie przez maszynkę ze dwa czy trzy razy no i wtedy sie doprawia ... (Paprotnia); [R1:] no to musiałeś zaparzyć dobrze i ... żeby te ... [R2:] raciczki to ... po prostu sie ... zaparzało ... gor^oco woda i ... włożyłeś ... w tym ... [R1:] poczszymoleś troche i wtedy ... odchodziło ... (Golina); można też herbatę zrobić zaparzyć se z mieⁿt... te... z pokrzywy ... można ... też dodawać do ... do zup ... niektórzy dodawali ... drobno krojoⁿc tak ... no ... różnie ... (Józwin); no trzeba go [=mak] sparzyć ... czyli to sie parzy z gotowano^m goroⁿco^m wodo^m można nawet lek^o to^m to to zagotować jak już sie jo^m zaparzy i on tak dobrze żeby postał sobie dosyć długo w tej zaparzonej wodzie i ta[k]

peⁿcznieje i wtedy go sie odlewa i dopiero można zmielić ... (Janów).

ZAPARZYĆ > ZAPARZAĆ.

ZAPEKLOWAĆ > PEKLOWAĆ.

ZAPIĆ > PIĆ.

ZAPIJAĆ – czas., ‘spożywać napój, by ułatwić przetykanie pokarmu lub zmienić odczucie smaku w ustach’: *do popicia wódki? ... napoju jakiego używano? ... [...] popitku ... [...] n... tak podobnie jakoś ... chociaż nikt tam nie zapijał wódki niczym ... najczeⁿściej to była zakoⁿska ... (Borowo).*

(ZAPAROWYWAĆ) – ZAPAROWAĆ – czas., ‘pokrywać się parą wodną’: *no przed przegranim [ziemniaków w kopcu] ... właśnie to chyba ta deska była ta ... kalónka tako żej to powieczsze uciakało ... bo jak zaparujó^m to już ... [...] pognijó^m ... musi powieczsze odchodzić ... (Golina); no rozłożyć [grzyby] na tym na na stole w każdym bóⁿdż razie w żadnej ani ani w plastikowym wiaderku ani tym bardziej plastikowych torebkach tego nie nosić w koszyku najlepiej wiklinowym ... i i i to w miare luźno żeby nie zaparowały ... (Rosocha);*

(ZAPŁADNIAĆ) – ZAPŁODNIĆ – czas., ‘łączyć komórkę jajową z plemnikiem, by powstał nowy organizm’: *zbuk ... czyste czyste ... czyste jajko ... nie było zapłodnione po prostu ... (Milew).*

ZAPŁODNIĆ > (ZAPŁADNIAĆ).

ZARODEK – rzecz., ‘komórka, z której powstanie nowy osobnik’: *grzybnia to jest ... zarodki ... zarodki grzyba jakoś ... (Dąbrowica); no grzybnia to so^m te zarodki grzybo-*

we które so^m w ziemi i wyrastajo^m grzyby ... (Milew); [Grzybnia] no to inaczej zarodki żeby tam ... powstały z nich grzyby ... (Golina).

(ZARZYNAĆ) – ZARŻNO^{ŚĆ} – czas., ‘o świni: zabijać przez poderżnięcie gardła’: *najpierw czszeba ... uderzyć w kark ... świnię ... no i potem zarżnoⁿć ... gardło ... żeby krew odpłynęła ... (Podgór).*

ZARŻNO^{ŚĆ} > (ZARZYNAĆ).

ZASIAĆ > SIAĆ.

ZASIADKA – rzecz., ‘umieszczenie kury na jajach, by się z nich wykluły pisklęta’: *zasiadka ... (Podgór).*

ZASYCHAĆ – czas., ‘tracić wodę, wilgoć i wskutek tego marnieć’: *dziki bo ryjo^m w kukurydzy żery... ryjo^m w ziemniakach ... sarny czy koziołki bo one chodzo^m wcho^{dzo^m} w sady i niszczo^m gryzo^m gałoⁿzki jak so^m duże mrozy gry... gryzo^m podgryzajo^m kore u drzew i później drzewa zasychajo^m chorujo^m ... (Nowa Wieś).*

ZASZCZELIĆ – czas., ‘zabić, używając broni palnej’: *no to myśliwi to to ci co po... polujó^m co szczylajó^m do ty do tych dziczyzny a ta na... naganiacze to so^m co naganiajo^m i do tego i żeby nie przepuścić żeby t... ten ten zajoⁿc nie przeleciał między nimi myśliwi zaszczeⁿlić ... (Jaroszewice).*

ZATAIĆ – czas., ‘zamroczyć, stracić świadomość na skutek uderzenia’: *no ... najpierw żeby zabić świnię to czszeba jo^m ogłuszyć ... no ... jakimś ... toporkiem ... siekiero^m ... no ... i ... później ... jak ona już jes tak ... zatajona ... to czszeba wzioⁿs nóż ... i ... poderżnoⁿć jej gardło ... (Konin).*

ZATRUĆ SIE > (TRUĆ SIE).

ZATRUDNIAĆ SIE – czas., ‘zajmować się czymś’: *zajmowałem sie rolnictwem i pszczołami ... dopóki nie oddałem synowi gospodarstwa ... a pszczołami sie zatrudniam do tej pory ...* (Milew).

ZATRZASK > ZACZASK.

ZAWIESZAĆ – czas., ‘mocować coś tak, by jego górna część była zaczepiona, a dolna nie miała kontaktu z podłożem’: [Wędzarkę] *najczęściej z metalowych beczeg robiono ... wystarczyło ... zawiesić ... postawić ją na ceglach ... oczywiście ... nie mogła mieć ... by... była ... była otwarta ... od dołu ... i z góry też była otwarta ... nie mogła mieć denka ani ... nakrycia ... u... ustawiano na ... na de... na ceglach poc spodem ... był żar ... a wiec palono tam ognisko ... a z góry na ... drożkach ... zawieszano kielbase ... no i ... ona tak sie wydziała w tym dymie ...* (Borowo).

ZAWOZIĆ > WOZIĆ.

(**ZAŻREBIAĆ**) – **ZAŻREBIĆ** – czas., ‘zapładniać kłacz’: *no że zażrebiona jest ...* (Nowa Wieś).

ZAŻREBIĆ > (ZAŻREBIAĆ).

ZBIĆ > (ZBIJAĆ).

(**ZBIJAĆ**) – **ZBIĆ** – czas., ‘używając gwoździ, łączyć elementy drewniane uderzeniami młotka’: *zbite były takie koryta drewniane i w to sie i w to sie wlewało [jedzenie] świnka... (Maliniec).*

ZBIORNIK – rzecz., ‘urządzenie do przechowywania dużej ilości substancji płynnych’: [R1:] *no zlew... zlew... zlewa sie*

zbiorniki gospodarze mają... zbiorniki do mleka i tam zlewają... [R2:] od krów to zlewają... [R1:] i pó... i p... i późni przyjeżdża samochód i to mleko zabiera ... (Jaro-szewice); no trzeba mieć zbiornik ... mleko do zbiornika ... przyjeżdżają... zabierają... (Rychwał); samochód zabiera mleko od rolników ze zbiorników ... w których sie mleko chłodzi ... (Grzymiszew); no sie doi krowy i sie daje [mleko] do do zlewni no do do zbiorników ... do zbiorników i zabiera mleczarnia ... (Józwin); no to jest taki zbiornik [do przechowywania ryb w wodzie] ... taki zbiornik ... zbiornik taki plastikowy i bo jak wiem jak sie karpia to w t... właśnie w tych zbiornikach plastikowych ... (Wyszyna).

ZBLASZKOWANY – przym., ‘o grzybach: mający blaszki’: *sowa to taki rozłożysty grzyb tak ... zblaszkowany pod spodem z takimi jakby fałbankami z takimi krataczkami ...* (Golina).

ZBOŻE, ŻBOŻE – rzecz., ‘roślina uprawiana ze względu na słomę i ziarno’: (Golina); *wyrasta ze z ... zboża i ze ziemniaka ... łodyga no ... (Milew); chyba chwasty pierw wyrosnie ... zbożu ... w zbożu czy w kartoflach te małe roślinki to chwasty ... (Milew); pisanki ... [...] gotowało sie ... w różnych ... tam ... w cebuli ... w barwnikach ... w zbożu ... (Wilczyn); [W św. Szczepana] no ... sypano sie owsem ... [...] noszono do świecenia ... zboże ... (Święcia); burak cebula i zboże zielone żeby jajeczko było zielone ... (Budziszew Kościelny); taterka to jest ... co sie robi kasze taterczo... to jest zboże takie ... (Milew); myli na przykład ze zboża móńke ... (Modła); sprzedawali zboże ... zwierze...ta ... (Golina); no to mówią różnie ... rolnik ... straganiarz ... handle... handlorz ... no ... warzywami ... handlarz ... zbożem ziemniakami ... różnie to nazy-*

wajóm ... (Kazimierz Biskupi); bimber ... [...] wiem że to jest ... z ... może być z cukru z ryżu ... nie wiem ... ze zboża może też robio^m ... ale szczegółów nie ... nie powiem bo nie wiem ... (Krągola); modraki to rosły przeważnie w zbożu ... (Krągola); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nos to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mielili takie ... wyisz? ... [...] mi sie zd... na móⁿke to mi sie zdaje do Chorzunia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mielili ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te reszta co ... ja[k] to sie nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutej u nos to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); [R1:] pryⁿ-dzy ... pryⁿ-dzy piwo [było z modraków] bo nawed nie piwo tylko taki podpiwek był ... no ... no to zbiyrali te kwiaty i ... kładli na oknie cukrym zasypywali ... i to nie wim czy późni fermentowało czy ... czy czymś sie dodawało ... nie wim jag ale wim że takie coś by... [...] [R2:] a przeważnie rosły w tym ... w zbożach ... na polach ... modrak ... (Golina); no dziki bardzo niszczo^m ... jelenie ... wyorujó^m ziemniaki wtedy ... wykopujó^m ... niszczo^m łóⁿki ... zboża ... (Święcia).

ZBUDOWAĆ > BUDOWAĆ.

ZDROWIE – rzecz., ‘dobry stan organizmu’: no so^m rejonu gdzie ... [bazie z wierzb] zjadają^m ... [...] no ... różnie mówiono ... i ... i na z... i wzgleⁿdem zdrowia ... i ... ile kto zje baziów to później w Wielkanoc zjada jajek ... to takie różne były ... mówienia ... (Święcia); „na zdrowie!” przede wszystkim ... tak ... tak zapy...waj[?] ... no to teraz „na zdrowie!” ... no nig ni... nikt kto

lubi wódkę tego nie odmawiał ... tylko no ... oczywiście ... za zdrowie czszeba było wypić ... (Borowo); no u nas [woda ze studni] to po prostu stało w wiadrze na taki wodniarce to sie nazywało wodniarka nad któro^m były różne makatki ... na przykład „Czysta woda zdrowia doda” ... z takimi napisami ... (Ruda); no niechtórzy odmawiajo^m [modlitwę przed posiłkiem] niechtórzy nie ... [...] no wtedy proszo^m Boga o zdrowie no i żeby im jedzenia nigdy nie zabrakło ... (Główew); no dzieⁿkuje sie Panu Bogu za to że że za chleb za to za zdrowie wszystkich osób które sie zgromadziły przy stole no i prosi sie żeby tego chleba nigdy nie zabrakło ... (Nowa Wieś); > NA ZDROWIE!

ZDROWO – przysł., ‘tak, że jest to korzystne dla zdrowia’: [W przypadku zatwardzenia] należy udać sie do lekarza ... i zdrowo sie od-żywiać ... (Golina).

ZDROWOTNIE – przysł., ‘tak, że ma odniesienie do zdrowia’: jes to niegroźne zdrowotnie ale bardzo ucioⁿżliwe ... nazywa sie ... laksa ... albo biegunka ... innych ... określeń nie chce używać ... (Ignacewo).

ZDROWOTNY – przym., ‘mający korzystny wpływ na zdrowie’: zbiera sie [czarny bez] gotuje sie ... dokłada sie cukru i robi sie na syrop ... zdrowotne ... (Rychwał).

ZDROWY – przym., 1. ‘taki, który funkcjonuje poprawnie, bez chorób’: [R1:] ja zjadłam [wierzbowe kotki] osobiście ... [...] zjadanie bazi polegało na tym ... mama nam zawsze mówiła że ... beⁿdziemy zdrowisi ... i że ile ile zjemy tych ... kotków ... tyle lat beⁿdziemy żyć ... [R2:] o kurde! ... ale tata tez coś ... chyba też jedliśmy kotki te ... jak byłam młodsza ... (Goranin); kiedyś to tam mówili że jak ogon był płaski to jest świ-

nia była zdrowa ... (Milew); 2. 'taki, który nie ma żadnych wad i jest zdalny do spożycia': [Ziemniaki po wyjęciu z kopca] *przesortowuje się ... odbiera się te zdrowe ... te zepsute się odrzuca ...* (Ignacewo); (Milew); (Kolonia Wilczogóra); *studnie so^m ale nie korzystamy ze sus... ze studni dlatego że tak ... już mamy wodocioⁿgi jest to ucioⁿżliwe przynoszenie tej wody żeby woda ze studni nadawała się do picia do trzeba jo^m naprawdę używać i żeby na biezoⁿco była ta woda pobierana wtedy jest czysto^m zdrowo^m wodo^m ...* (Ruda); 3. 'korzystny dla zdrowia': *no indyk indyki to so^m duże ptaki wieⁿksze od kury rosno^m długo so^m delikatne bardzo jak so^m małe trzeba bardzo o nie dbać nie lubio^m deszczu ale jak urosno^m to so^m bardzo dobry rosołek jest i to jest bardzo zdrowe mieⁿska ma dużo mikroelementów ...* (Krągola); *indyk ... wys... no ... jest ptakiem ... wysokim ... no ... zdrowym ... do jedzenia bo jest ja... z... mieⁿso jest bardzo zdrowe ...* (Pogorzałki); *z pokrzyw gotujo^m zupe ... ja osobiście tego nie praktykowałam nigdy ... [...]* *zdrowa bo zawiera dużo żelaza ... [...]* *herbatke też się robi ...* (Krągola); *pokrzywy myjo^m i zale... zalewajo^m spirytusu tyn korzyń ... [...]* *i to jest ... nie do smarowania tylko ... do picia na serce ... jest zdrowe ... [...]* *pijesz to sam sok ...* (Golina).

ZESKROBAĆ > SKROBAĆ.

ZESKROBYWAĆ – czas., 'poprzez zdrapywanie czyścić z sierści skórę zabitego zwierzęcia': [Świńską szczecinę] *z... skrobywali nożem ...* (Konin).

ZGANIAĆ – czas., 'płosząc, skierować w pewnym kierunku, w pewne miejsce': *kiedyś dawni^j to jeszcze byli takie naganiacze do zajęⁿcy ale to dawni^j tak nazywali naganiacze którzy tym myśliwym pomagali*

te zwierzeⁿta straszyli wyganiałi żeby ws... do kupy je z... zganiać bo wtedy myśliwym było lżej na nie tam upolować ... (Wróblina).

ZGLINIANY – przym., 'zrobiony z gliny': *w kuchni no właśnie to tam były meble ławka wielki duży stół bo rodziny były duże ... to był wielki duży stół ławki przeważnie były do siedzienia ... no i kredensy były ładne staroświeckie tylko podłogi były ... właśnie zgliniane no i piece były gy... gliniane tak samo a późni już były kafelki zez szamotu były robione wykład... wy... wytłaczane w środku szamotem a na wi^erzku kafelkami ... zgliniane ... nie?... (Kolonia Wilczogóra).*

(ZGRUPIAĆ) – ZGRUPIĆ – czas., 'zbijać się w większą gromadkę': *najpierw świnki się ogłusza później robi się jej dziurkę ... wylatuje krew ... później się jo^m parzy i skrobie ... [...] krew upuszczano z krtani i trzeba było szybko mieszać żeby się nie zgrupowała ...* (Rychwał).

ZGRUPIĆ > (ZGRUPIAĆ).

ZGUBIĆ > GUBIĆ.

ZIARNKO – rzecz., zdr., 'nasiono roślin': *ziarnko ...* (Konin).

ZIARNO – rzecz., 'nasiono roślin': *no kiedyś przede wszystkim [na śniadanie] jadło się chleb z czymś ... czyli na przykład ... nie wiem ... chleb z dżemem ... chleb z masłem ... albo jako^ms zupe mleczno^m ... tak? ... czy chleb z tam jakimś tam ... nie wiem ... no pasztetem może zrobili ... czy z jako^ms szynko^m ... kielbase ... obecnie no to so^m różne na przykład ... no ... jest teraz moda na jedzenie owsianki czy właśnie jakiegoś tam ziarna z owocami ... tak? ... czyli te musli jogurty płatki z mlekiem ... nie wiem ...*

tosty omlety też so^m popularne ... no mówią się że śniadanie powinno się zjeść bardzo obficie ponieważ jest to podstawowy posiłek dnia ... (Wilczyn); tataraka ... z tego co dobrze rozumiejesz to ... jest to ... roślina ... z której pozyskuje się ziarno na kasze gr... gryczano^m ... (Ignacewo); to tak zwane wole czyli taki toboł tak kiedyś się mówiło taki toboł no to tam kura miała dużo ziarna ... (Budzisław Kościelny); gospodarz zawoził ziarno do młyna a młynarz je miał ... (Posada); [R1:] no kasta to w w ... w gwarze takiej wiejskiej to była jakaś ... pudło takie co się tam ziarno mogło wsypać czy coś [...] ... [R2:] to była kasterka ... [...] no tak kiedyś mówili co tam co tam jest w kasterce ... no bo tak to mówili ... (Kragola); [A były takie młyny z wiatraków?] [R1:] ale to tu ... u nas to nie ... w Kawnicach ... [A ten w Golinie to był już taki elektryczny?] [R1:] elektryczny ... ta[k] ... a to przeważnie to ... zboże mieli takie ... wiysz? ... [...] mi się zd... na móⁿke to mi się zdaje do Chorzonia nie jeździli? ... woził R[...] ... i ... tam i[m] mieli ... przywoził zaś móⁿke i te ... [...] te resztki co ... ja[k] to się nazywa śruta nie śruta takie coś ... a tutaj u nas to przeważnie gospodarze przywozili jag ni[e] mieli jeszcze młynków ... taki był tyn młyn ... no i ... po prostu przecinali ty... ziarno na pasze ... do świni do ... do kur ... (Golina); buraki się wykopuje ... wywozi się do cukrowni ... one so^m płukane przerabiane ... z tego ... jeszcze ... rolnik korzysta ... tak zwany ... wytłok ... do ... bydła ... z... to znaczy się do krów ... [...] które ... bardzo pożywnie ... bardzo ... bardzo pożywnie to jest dla nich pokarm ... i ... one dawają^m ... no lepiej po prostu ... wieⁿcej mleka dają^m ... tak?... a my dostajemy ... za to cukier a jeszcze a propo tego ... pamientajoⁿdz z lad młodzieńcych ... miała babcie w ... gospodarstwie ... ostawiała buraki ... [...] ten wytłok przywozili do

krów ... i w zamian za to dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ostawili buraków ... cukru ... i to ustawiali ... no nie wiem ... nie znasz takiego czegoś polepa ... ale ja ci wytłumaczę ... to jest dom ... [...] w którym ... się lało polepe z gliny ... [...] na takich fi-larach ... prawda? ... żeby się nie zarwało ... i tam się wysypywało ziarno ... bo przedtem ... nie było ... [...] nie było lewatorów wieⁿc każdy rolnik ... jak chciał oddać zboże ... ono musiało mieć ... prawidłow^m wilgotność ... jeżeli miało za dużo^m ... albo odrzucano^m albo zmniejszano^m ... pienioⁿżki za da... za tone ... prawda? ... [...] i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten ... żyto na tak zwano^m polepe ... i wtedy ... mieliśmy ... my ... frajdę jako dzieci ... bo dostawaliś... dostawialiśmy ... od ... dziadków ... małe szufelki przewracająⁿc to żyto żeby ono się suszyło ... ale ... dlaczego żeśmy tak z cheⁿció^m szli? ... dlatego ... iż ... przed każdym kominem ... stały ... no czy jeden czy ... dwa czy czyszy czy ... obojeⁿtnie ile worków cukru ... a wiadomo że jednak roz była wilgoć ... raz sucho ... ten worek ... ten cukier się zgrupiał ... i żeśmy to to^m szufelko^m rozbijali ... i ... po prostu żeśmy kradli ... cukier ... w olbrzym... w... w olbrzymich bryłach ... mniej wieⁿcej ... ale żeśmy kradli ... wieⁿc z takiej ochoty bardzo czeⁿsto pomagaliśmy ... (Kazimierz Biskupi).

ZIELNIK – rzecz., ‘pas ziemi, na którym rosną warzywa jednego rodzaju’: zielnik ... (Rychwał).

ZIELONKA, ZIELÓNKA – rzecz., 1. ‘karma przygotowywana dla zwierząt z zielonych części roślin’: [Świnie karmiło się] kartoflami gotowanymi kartoflami ... paszó^m śrutó^m zbożowo^m mielono^m no i i i zielonko^m trawo^m ... lucerna lub konczyrna rżnyło się na maszynach ... i byⁿło takich

dużo przy maszynie było takie kółko i sie kreⁿciło renko^m i takie chodziły tryby i tam sie wkładało lu... li... lub liście od buraka lub lucerny i to sie kryⁿciło i sie to cięło ... no i powstawała ta zielóⁿka do karmy ... ta pasza inaczej ... nie? ... do karmy do świni ... (Kolonja Wilczogóra); 2. 'jadalny grzyb o żółtozielonym lub żółto-brązowym kapeluszu, mający od spodu blaszki, skórka robi się śliska, gdy jest wilgotno; gąska zielonka': [W okolicy] kozoki rosno^m maślaki rosno^m i prawdziwki ... zielone jak tam jeszcze inne ... zielonki ... no i pie... te ... pieczarki rosno^m ... [...] podgrzybki ... to znowu olszówki so^m ... także ... różne grzybki so^m ... (Milew).

ZIELONKAWY – przym., 'mający kolor zbliżony do zielonego': a goⁿska no to to to jes^t oczywiście [grzyb] blaszkowy i i i zielonkawy kolor ... (Rosocha).

ZIELÓNKA > ZIELONKA.

ZIELSKO – rzecz., 'niewielka roślina rosnąca dziko, uważana przez ludzi za zbędną i z tego powodu usuwana': zielsko ... (Budzisław Kościelny); (Milew); trzeba było graczyć graczo^m żeby wydziabac te wszystkie zielska ... (Budzisław Kościelny); chwasty i zielsko to jes to samo ... (Konin).

ZIEMIA, ZIMIA – rzecz., 'wierzchnia warstwa skorupy ziemskiej złożona z piasku, próchnicy itp': to była koparka ... konna ... koń cioⁿgnął koparkę i ona ... rozpryskiwała ... ziemię i ... wylatywały ziemniaki ... a później ludzie śli i zbierali te ziemniaki a teraz ... to so^m już ... koparki ... maszyny takie koparki które ... zbierają^m ... ziemniaki ... ludzie zbierali za to^m ... konno^m koparko^m ziemniaki ... a teraz so^m już maszyny ... (Konin); kopce ... [...] wykopany ko... ko-

piec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dołek ... tam so^m wyspane ziemniaki^o okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosnę sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczają^m ... kielki ... i ... sie ... sadi te ziemniaki^o ... w polu ... (Konin); no no no we wodzie normalnie ... były była woda a tam b... takie takie bagna były i z tego bagna były wycioⁿgane maszyno^m ... sie wbijało w ziemię tam w to torchowisko ... wycioⁿgało sie odchylało sie to narzyⁿdzie które to wyjęło i potem ... kroilo sie na takie mniejsze kawałki i to wysy... wys... wyszło bo to musiało być latem robione i była torfa i tym sie paliło kiedyś ... (Maliniec); reⁿcznie? reⁿcznie nie ... no tymy ... ^oo Matko Boga! no jak sie nazy... haczkami ... graczeki ... [...] dzisiaj teraz to tym teraz to już bioro^m tylko do maszyny do ziemniaka i ziemi i ... o Jezus! do tyn z... traktora i i traktor jedzie i i ta maszyna sie kryⁿci i kartofel wylatują^m na ziemię same ... [...] a gdzie kiedyś miałaś maszynę? ... graczkami wszystko ... [...] to były takie coś ... o tak o piⁿciu tak palcach jak jak teraz mam rozumie^ssz? ... i tu był człon czł... tyn członek taki no no wiysz takie coś grubsze żeby to można było na tyn na te nałożyć ... na ty ... i potem sie w zimi u... utykało i kartofle wylatywały sie zimia rozsypywała i to^m haczko^m ... (Maliniec); mówię ci że to^m zimió^m tyⁿtami najpi^orw była ta słoma ... słomó^m przykryte te ziemniaki potem tyⁿtami zaż jeszcze zimió^m ... żeby nie zmarzła i takie kopce były długie ... (Maliniec); kopiec ... [...] przykrywane so^m słomó^m a potem ziemio^m ... (Rychwał); kopiec jest to przyzma usypana z ziemniaków przykryta słomó^m i b... obrzucona ziemio^m ... (Rzgów); na wiosnę sie ... przebiera ziemniaki stare ... które mają kielki ... które kielkują ... to znaczy mają oczka ... i które

kielkują i są zdolne do sadzenia to je się ... w miesio^{cu} maju albo koniec kwietnia sadi w zi... w ziemi i rosno^m z tego ... krzaki ... (Kolonia Wilczogóra); ziemniaki przechowuje się przeważnie w kopcach ... lub w chłodniach bo teraz kartofle czy ziemniaki inaczej co jak się mówi ... so^m przechowywane w chłodniach bo wyⁿdrują^m sobie ładnie ze sklepu do sklepu do spożycia ... a w rolnictwie so^m przeczeszmywane w kopcach ... a kopce to były wkopywane tak na metr w ziemi i wyściółane słomo^m i przykrywane słomo^m i zimi^om na w^{ir}zku i od... i robione były odwieczniki do powieczsza żeby nie miały za goró^{co} tylko chłodno ... tak było przechowywane przechowywane były w tyn sposób warzywa kapusta marchew inne rzeczy okopowe tak samo było przechowywane w kopcach ... (Kolonia Wilczogóra); taki kombajn który w ... polu ... poruszają^m ... cioⁿgnikiem ... wydobywa z ziemi i ... podaje na ... na taśmocio^g ... do kosza ... i z kosza ... na przyczepie ... (Wardężyń); kiedyś ... to różnie było ... [mięso] zakopane w ziemi w ... dawnych dawnych czasach ... okrywane pokrzywami ... później gotowane w słoikach ... peklowane ... no a teraz to chłodnia ... (Wardężyń); [Ziemniaki] przechowywało się na zime ... w takim kopcu okrytym słomo^m i zimi^om i później się je gotowało ... (Budziśław Kościelny); wzruszać ziemię i podlewać [rośliny] ... (Budziśław Kościelny); [Rośliny nie chcą] wschodzić ... bo jest za zimno ... zakorzeniają^m się w ziemi a nie wychodzą^m ... nie ... nie kielkują^m ... (Milew); [R1:] szparagi w ziemi rosno^m ... [...] [R2:] te białe peⁿdy so^m w ziemi ... [R1:] z ziemi nie wychodzą^m ... jak wyjdą^m to już so^m zielone ... potem ... się robio^m ... i się nie nadawają^m do jedzenia potem już ... (Milew); przez zime ziemniaki kiedyś przechowywano w kopcie zrobiono zimi^om się przykrywało na to s... nie najpie^ow słoma

była później ziemia i się grubo okrywało tą i kopcowane były ziemniaki ... (Stawiszyn); w kopcach się sypało ... w kopce ziemniaki i się przykrywało słomo^m i potem zimi^om się przysypywało ... (Milew); to^m słomo^m się nakrywało [kopiec] i i ... zimi^om ... to one [=ziemniaki] tam nie przemieⁿkły bo kopiec był taki stożkowaty to ... ta ta woda spływała ... (Milew); w niektórych gospodarstwach [piwnice] były oddzielnie a w niektórych domach to w ziemi były ... jak do jedziny to się przechowywało w domu w takiej ... to się nazywały sklepy domowe ... no ... (Milew); no właśnie wykopywano niewielki dół ... za... wsypywano ziemniaki a potem przykrywano je słomo^m ... i zimi^om ... na wierzchu ... (Janów); niektórzy co mieli piwnice w domu lub w budynkach gospodarczych chowali [ziemniaki] do piwnic ... a inni kopcowali na polu ... wykopywało się taki dołek nasypywało się ziemniaki ... naste^mpnie tworzyło się taki ładny kopczyk przykrywało słomo^m ... i potem zimi^om ... (Golina); no najpierw trzeba było przygotować ziemię ... zaorać ... potem posadzić te buraki ... potem je pielić i to chyba było potem ... tak okólnik czy okółka że tak się je ... o na okreⁿżnie odziabywało i podsypywało każdego buraka ... okrążka chyba ... (Golina); no tam [=w piwnicy] były wszystkie zapasy na zime ... bo ponieważ było tam chłodno czyli wszystkie zapasy zrobione w słoiczkach ... na przykład też marchew pietruszke ... chociaż to też czasami zakopywano w ziemi ... było to wymieszane z piaskiem ... bo ziemia też oczywiście do pewnego momentu tam już dalej nie przemarza także takie taka była skrytka ... (Wilczyn); w kopcach ziemnych [przechowywano ziemniaki przez zimę] czyli to to przykrywano sł... słomo^m zimi^om żeby w w plusowej temperaturze nie za wysokiej ... [...] wykopywano dół ... [...] no to to to

[illegible]

okres czasu tam to ta grzybnia powsta... to tak te grzyb pochodzi ... nie? ... (Stawiszyn); [Grzyby] ścina sie przy ziemi nożykiem i sie kładzie do koszyka żeby grzybnia została w ziemi ... (Milew); no przede wszystkim czy należy albo ... uczioⁿć trzon przy samej ziemi żeby zostawić system korzeniowy z grzyb-
nio^m ... lub po prostu ten grzybek wykreⁿcić ... (Wilczyn); jest taki gatunek grzybów jak trufla i one so^m zakopywane ... one ... one rosno^m w ziemi wieⁿc aby je zbierać trzeba je wykopać ... (Wilczyn); no trzeba je przygo-
tować przede wszystkim do spożycia ... czyli poczoⁿtkowo grzyby oczywiście oczyszczamy ... oczyszczanie polega na oskrobaniu deli-
katnie tego trzonka z ziemi ... (Wilczyn); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kreⁿgi betonowe wkopywane w zie-
mie a a nad tym żuraw i sie wiadro na żura-
wiu sie ścioⁿgało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pom-
py wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów); no huby to so^m ... mówio-
no kiedyś huby to ... na ziemi na ... na ...
na pole ... (Święcia); jesteś rolnikiem ...
masz ziemię ... siejesz buraki cukrowe ...
z tym że to jes bardzo dużo pracy przy tym ...
później na jesień ... (Kazimierz Biskupi).

ZIEMIANKA, ZIMIANKA – rzecz., ‘dół wykopany w ziemi wykorzystywany, by przechowywać w nim warzywa’: *ziemianka ... (Ignacewo); no właśnie mówię to taki właśnie jakby tam dół był i te ziemianki też były bo to a to to to tylko to one były na stałe takie już zrobione te ziemianki to była konstrukcja tam z drewna i na to się słome kładło i na to ziemie i w środku były wkładane ziemniaki ... (Stawiszyn); [R1:] w piwnicy [przechowywano ziemniaki] n... albo takie ... nie wiem jak to się nazywały te takie ... piwnice były ... [R2:] zimianki? ... [R1:] tag o! ... ziemianka tako ... (Golina).*

ZIEMNY – przym., ‘wydrążony w ziemi’: w kopcach ziemnych (Rosocha); zostawiano w piwnicze taki ziemnej ... (Borowo).

ZIMA – rzecz., ‘pora roku między jesienią a wiosną, kiedy roślinność jest w spoczynku’: [Gęsi skubano] na zime ... (Budzisław Kościelny); kopce ... [...] wykopany ko... kopiec jes zbudowany ... w ziemi ... wykopany jes dół ... tam so^m wyspane ziemniaki^m okryte ... so^m ... sianem lub słomo^m i zakopane ziemio^m ... [...] i to sie czszyma przez cało^m zime ... a na wiosne sie je wykop... odkopuje ... gdzieś sie wybiera ziemniaki ... ony je sm... puszczajo^m ... kielki ... i ... sie ... sadzi te ziemniaki^m ... w polu ... (Konin); zimó^m to jak było miejsce to w piwnicach troche a reszta to były na zimie takie kopce sypane takie wiysz ... pare ziemniaków i były okrywane na zimie słomo^m zim... tymy ... zimió^m i ły^mtami i żeby nie zmarzły i tak było ... (Maliniec); kopiec zbudowany jes w ten sposób ... że wykopuje się dół ... wysypuje ziemniaki ... okrywa sie to słomo^m przysypuje ziemio^m żeby ... zimó^m nie zmarzły ... (Ignacewo); [Z dyni można zrobić] zupe przetwory na zime keczup ... (Rzgów); [Torf] suszyło się do palynio w piecu żeby było na zime ... (Kolonja Wilczogóra); kopiec wykopywało sie troszeczkę taki dół ... i tam sie przechowywało też ziemniaki na zime ... takó^m wie^mk-szo^m ilość ... przysypywało sie to piaskiem ... i przykrywało sie jakimis szmatami ... grubymi ... i to miało przetrwać przez zime ... (Konin); [Ziemniaki] przechowywało sie na zime ... w takim kopcu okrytym słomo^m i ziemio^m i później sie je gotowało ... (Budzisław Kościelny); przez zime ziemniaki kiedyś przechowywano w kopcie zrobiono ziemio^m sie przykrywało na to s... nie najpie^m w słoma była później ziemia i sie grubo okrywało ta i kopcowane były ziemniaki ...

(Stawiszyn); [Piwnica] była tam wyłożona cegło^m albo ... wy... wyrównana tak równo żeby ... żeby tam te kartofle można było zimó^m przechowywać ... (Milew); zimó^m kartofle a latem to można było tam jeszcze coś wstawić bo tam było chłodno w tej piwnicy ... (Milew); z dyni można zrobić zupe i można jo^m zakonserwować w słoikach na zime ... zupe gotujemy z dyni ... ale trzeba jo^m zaprawić potem mlekiem ... i do smaku solo^m i cukrem ... (Milew); trzeba je [=ziemniaki] zakopcować na okres zimy ... (Golina); [Z dyni można zrobić] przede wszystkim smaczno^m zupkę ... można też jo^m zrobić w zalewie octowej ... w słoiczki i na zime ... (Golina); no tam [=w piwnicy] były wszystkie zapasy na zime ... bo ponieważ było tam chłodno czyli wszystkie zapasy zrobione w słoiczkach ... na przykład też marchew pietruszke ... chociaż to też czasami zakopywano w ziemi ... było to wymieszane z piaskiem ... bo ziemia też oczywiście do pewnego mementu tam już dalej nie przemarza także takie taka była skrytka ... (Wilczyn); kroi sie kapuste ... i ubija ... z... w beczce ... solo^mc ... można dołożyć marchewke ... i to sie ubija ... w beczce i zostawia ... na zime ... (Wilczyn); kapuste do przechowywania na zime? ... beczki i sie tam kisi ... [R2:] przechowuje sie w beczkach w kopcach ... [R1:] to zależy czy poszatkowano^m to wtedy beczki a ... (Stawiszyn); [R1:] chyba kiszono^m [kapuste] ... bo zimó^m to ... [R2:] no to trze sie na hebelku ... i to sie ugniata w beczce ... zasala oczywiście solo^m ... no i ona później kwaśniej ... i jest dobra na zime do przechowywania ... (Grodziec); no wszystkie warzywa można przechowywać na zime ... [...] i w kopcu były przechowywane i kapusta i b... i i i ... i t... cukinia ... i pora i marchew i pietruszka wszystko ... seler tam było ... (Kolonja Wilczogóra); no kapuste sie też kroi i tam ... sz... szatkow-

nico^m czy czy ... czy tam innym ... narze^ń-
dzim i sie ... wtenczas kładzie do beczki ...
jeszcze kiedyś za naszych czasów to zawsze
był ... brat wchodził z... w butach ... ubijał
... to^m kapuste ... no i ona ... ukisła i cała
beczka na zime zawsze musiała być kapusty
... nie? ... (Józwin); na kanapke najcze^ńściej
to ... na wsi to tam ... weⁿdlin specjalnie ...
w tych czasach nie ... nie używano ... bo ...
w... w... weⁿdliny były tylko na świe^{to} ...
a tak to ... albo smalcem smarowano i ...
niczym wieⁿcej tam nie kła... nie nakłada-
no ... zimo^m ... smarowano a latym no ...
był ser ... mo... gotowano specjalno^m mar-
molade z jabłek ... [...] zależy od sezonu ...
powidła ... (Borowo); orzechy [przechowu-
jemy] przez zime jak zbieramy to troszcz-
ke suszymy słońcu latem i przechowuje sie
je w koszyku albo można przechowywać
w kartonie żeby miały świeży doste^mp po-
wietrza ... bo suszymy w kotłowni na pie-
cach weⁿglowych ... (Ruda); no z jabłek? ...
to wkładasz to ... kroisz ... jabka na cztery
cze^ńści ... wy... i w... wkładasz do... do tego
... do garka zagotujesz później w słoiki bo
... przeważnie ... przedtym to robili że z...
wkładali do ... słoików jabka ... i późni za-
lewali wodom ... już ... tego i ... cukier ...
cz... tam jakieś tam przyprawy możesz tam
cy... cynamon czy goździg i ... kiedyś jeszcze
jak tegó to nie były to były te weki właśnie
... nie? ... że pod gumke i spryⁿżynka była
do tegó ... i wkładało sie w garnek sie zago-
towały ... i wtedy czyszczyły całó^m zime ...
[...] i to był kompot ... (Pogorzałki); [R1:]
dziki zajoⁿce ... [R2:] zależy na co jest po-
lowanie ... czy na sa... czy na dziki ... czy
po prostu czy ... [R1:] na sarnie ... [...] żeby
zmniejszyć populacje ... poluje sie po to żeby
zmniejszyć populacje danych zwierzoⁿt ...
których jest za dużo na przykład ... wilk ...
na wilki beⁿdo^m teraz polować ... na wilki ...
na dziki sie poluje zimo^m gdzieś styczeń luty

... do marca pewnie ... (Paprotnia); o! jeleń
to jest bardzo duży wysoki ... kozioł ... trzy-
sta pieⁿdziesioⁿt kilo waży niektórzy ... szary
jest ... latem a broⁿzowy ... zimo^m ... chyba
czy ... tak chyba nie pomyliłam ... ale tak
mi sie wydaje ... (Golina); [Na zimę odla-
tują] jaskółki bociany ... (Golina); w Polsce
wróble ... zdarza sie teraz że coraz czy^ńściej
ptaków ... zostaje u nas na zime ... nie? ...
no na przykład u nas kiedyś został na zime
... zostały jaskółki ... (Golina); no sarna jes
... jak sarna ... jes ładna ... ma cztery nogi
krótki ogonek ... u... zmienia barwe bo ma
... jasno^m ... broⁿzowo^m ... ma ... na lato
a na zime sie przebarwia w tako^m szaró^m ...
(Święcia); w domu ... no mówie to ... sie ...
w tego ... w... w... we wodzie ... czy w bec-
ce była woda nalana zimna ze studni a ze
źród... ze studni normalnej ze źodr... źró-
dlanej ... to woda była bardzo zimna ... nie?
... i wtedy sie wkładało kanke [z mlekiem]
do ... do tego i ... do wody i sie ... chłodzi-
ła ... sie zminiało wode ... [...] a zimó^m nie
było ... poczszeba bo było czterdzieści stopni
mrozu to i zamar-zło ... (Pogorzałki).

ZIMIA > ZIEMIA.

ZIMIANKA > ZIEMIANKA.

ZIMOWY – przym., 1. 'przypadający na
zimę': [Gęsi podskubywano] przed okre-
sem zimowym ... (Podgór); jakie tam jabka
były ... przede wszystkim to były papierówki
... kosz...tele ... koksy ... zimowe tak zwane
... (Borowo); na litr wody dwie trzy łyżki
kładziemy sypiemy soli dodajemy chrzan
czosnek koper i z kilogram ogórków i i zale-
wamy na małosolne przygotowano^m wodo^m
na okres zimowy lejemy zimno^m wode ...
(Ruda); [Kapuśniak] z młodej ... gotuje sie
krócej ... bo jes kapusta delikatna ... a z ta-
kiej ... już zimowej to ... no troche dłużej jo^m

się gotuje ... (Święcia); 2. 'zdatny do spożycia zimą': klo[p]sa konferencja i taka taka zimowa twarda gruszka ... (Jaroszewice).

ZLEWAĆ – czas., 1. 'oddzielać ciecz od innych składników i usuwać ją': *jak się przyrzoⁿdza? ... się kupuje ... gotowe ... flaki można kupi^d już ... oczyszczone ... to jes ... żo... żołoⁿdek ... [...] żołoⁿdek ... krowieⁿcy albo ... ze świni ... oczyszczony ... pokrojony w takie paski ... woⁿziutkie ... i ... później się ... gotuje to ... kilka razy ... to^m wodę się zlewa ... (Sompolno); syrop ... z owoców ... ten sok tak ... to owoce czarnego bzu zasypuje się cukrem ... zagotuje ... i zlewa się ... od... oddziela się owoce od soku i później się pasteryzuje ... (Krağola); kupujemy ... owoce obojeⁿnie jakie ... kupujemy drożdże winne ... cukier ... woda ... no i to wszystko czekamy ... aż ... kładziemy w szklany balon ... zakładamy rurki ... i czekamy ... aż wyrobi ... jeżeli wyrobi ... zlewamy ... wlewamy do butelek ... (Kazimierz Biskupi); 2. 'umieszczać w jednym miejscu ciecz znajdującą się wcześniej w kilku różnych naczyniach': *masło były takie cierzynki z drzewa robione ... a najpierw ... był udój krów ... no i zbierało się śmietane ... jak się zbierało śmietane to t... szły do tych cierzynek ... i tam się zlewało zbierało te cierzynki i buły takie ubijaki w środku i się siadało na taborecie lub na krześle i się... no ... ubijało śmietane jak się ubijało śmietane to z cierzynko^m otwierało się cierzynkę z boku i tam wylatywała maślanka masło zostawało w środku ... (Kolonja Wilczogóra).**

ZLEWKI – rzecz., 'resztki jedzenia i płynów zlane w jednym pojemniku': *paruje się ziemniaki czyli ... tak ... muszo^m być ... tego ... ugotowane na miyⁿko ... w całości ... i później ... je się ... tłucze ... czyli ... rozbija na drobne ... i po ostygniⁿciu ... dolewa się*

tam jakieś zlewki czy ... czy tam jakiś ... serwatke na przykład ... i podaje się ... szczególnie ... świniom ... (Sompolno).

ZLEWNIA – rzecz., 'zakład skupujący mleko od producentów, w którym przechowywane jest do czasu przewiezienia do zakładu przetwórczego': *tak były skup... zlewnie mleka ... w Tuliszkowie ... (Grzymiszew); no w Koninie to jest zlewnia a mleczarnia to w Kole ... (Józwin); no się doi krowy i się daje [mleko] do do zlewni no do do zbiorników ... do zbiorników i zabiera mleczarnia ... (Józwin); kiedyś to było w kanach ... zbierał mleczarz ... odwoził do jednej ... [...] zlewni później przyjeżdżał duży samochód wycioⁿgał z basenów ... a teraz tu so^m baseny u dużych ... fermiarzy i przyjeżdża samochód ... wycioⁿga ... mleko ... prosto ... do beki samochodowej i odwozi do mleczarni ... (Święcia); [Dawniej były] takie zlewnie po prostu wiejskie po wsiach ... a teraz tego już nie ma to już wszystko jest pokasowane i ... i teraz już tylko jez odwożone do takich dużych przetwórni jako^m ... jes ... mleczarnia na przykład u nas w Koninie ... (Święcia).*

ZŁAPAC > ŁAPAC.

ZŁODZIEJ, ZŁODZIJ – rzecz., 'osoba przywłaszczająca sobie po kryjomu cudzą własność': *myśliwy to taki że ma prawo to ... no ... na to^m zwierzyⁿo^m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkrada jak^{by} ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam sidła na te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina); złodziej ... (Wardężyn).*

ZŁODZIEJKA – rzecz., 'przywłaszczanie sobie owoców z cudzego sadu bez zgody

właściciela': (Milew); [Iść] *na złodziejke ...* (Rzgów); *idzie na złodziejke ...* (Dąbrowica); *idzie na złodziejke na szaber ... zachuchać coś ...* (Konin); *no że idzie na złodziejke ... na szaber ... [...] na złodziejke ... ukrąść coś ...* (Golina); *ido^m na złodziejke ...* (Wilczyn); *to sie szło na złodziejke ...* (Janów).

ZŁODZIEJSTWO – rzecz., 'przywłaszczanie sobie cudzych rzeczy bez zgody właściciela': *mogło być na złodziejstwo albo na szaber ... tak ... [...] no właśnie iś na szaber ...* (Kolonia Wilczogóra); *ten co poluje to jest myśliwy ... [...] myśliwy ... to robi to legalnie ... a ... i zgodnie z prawem ... a kłusownik to ... robi to po prostu dla złodziejstwa ... kradnie ...* (Golina).

ZŁODZIJ > ZŁODZIEJ.

ZŁOTAWY – przym., 'mający kolor zbliżony do złotego': [Lin jest] *złotawy z ciemnym ogonem ...* (Ruda).

ZŁOWIĆ > ŁOWIĆ.

ZMAR-ZNO^{ŃĆ} > (MAR-ZNO^{ŃĆ}).

ZMARŻNO^{ŃĆ} > (MAR-ZNO^{ŃĆ}).

ZMIENIAĆ, ZMINIAĆ – czas., 'zastępować coś starego czymś nowym': *pióra ... no to ... n... zawsze na ... roz do roku stara kura zmienia sobie piórka i wylatują^m jej ... pierze wylatuje ... przeważnie jesienio^m gubi ... zmianę robi piórków ...* (Milew); *w domu ... no mówię to ... sie ... w tego ... w... w... we wodzie ... czy w beczie była woda nalana zimna ze studni a ze źród... ze studni normalnej ze źród... źródlanej ... to woda była bardzo zimna ... nie? ... i wtedy sie wkładało kanke [z mlekiem] do ... do tego i ... do*

wody i sie ... chłodziła ... sie zminiło wodę ... (Pogorzałki).

ZMIESZAĆ > MIE^ŃSZAĆ.

ZMINIAĆ > ZMIENIAĆ.

ZNIEŚĆ > NIEŚĆ.

ZNISZCZYĆ > (NISZCZYĆ).

ZNOROWIĆ SIE – czas., 'działać w sposób, którego inni nie mogą opanować, być upartym w dążeniu do celu postrzeganego przez innych jako rzecz niekorzystna': *oj serduszko jeżeli sie szpaki znorowio^m i nie majo^m co jeść ... to ... jes bardzo trudno bo ... wiesz ... no też ... ze wsi ... przypadek ... były za... pozakładane takie ... dzwonienia ... takie różne ... co z tego? ... one pierwszy drugi dzień czszeci uci... uciekały a czwartego dzień sobie to ... po prostu nic z tego nie robiły że im coś tam dzwoni ... prawda? ...* (Kazimierz Biskupi).

ZNOSIĆ > NOSIĆ.

ZO^MB – rzecz., 'w narzędziach: element wystający z jakiejś powierzchni': *a do kopania ziemniaków no to dziabka ... [...] no to wygłoⁿda jest^t na sztylu takie drzewianym i potym przy tym na końcu só^m trzy takie z żelaza przyspawane takie takie duże ze^mby ... nie? ... to jest^t dziabka ...* (Modła); *o jeny! jak to mówili na to? ... [...] na takie duże to takie z ze^mbami wiem że takie coś miało być to to właśnie ze żelaza było ... takie ze żelaza były łapki ... no takie coś ...* (Wróblina).

ZRANIĆ SIE > (RANIĆ SIE).

ZROBACZYWIEĆ > ROBACZYWIEĆ.

ZRYWKA – rzecz., ‘foliowa torebka, którą odrywa się z długiej taśmy’: (Golina).

ZSYPYWAĆ – czas., ‘rzucić coś sypkiego lub mającego postać drobnych elementów’: [Na kopiec] *najpierw wykopywano dół naste^mpnie zsypywano ziemniaki ...* (Wilczyn).

ZWIERZAK – pot., ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *biały [opłatek dla ludzi] ... niebieski taki różowy ... [...] te kolorowe to były właśnie dla zwierzaków ...* (Wilczyn); [Gospodarz] *resztki [z wieczerzy wigilijnej] zanosił zwierzakom do obory ...* (Rychwał).

ZWIERZE – rzecz., ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: [R1:] *nie bije się zwierzo^t ... bo to wiesz ...* [R2:] *no ale chodzo^m z takimi wielkimi kijami zawsze jak widze na polach ...* [R1:] *no chodzio^m niby ale nie powinno się bić ...* (Grodziec); *gadzina to jakieś ... pełzajo^mce chyba zwierze ...* (Sompolno); [Gadzina to] *zwierze budzące wstręt ...* (Podgór); *mleko ż siary ... dodaje się ... małym zwierzo^{ntko^m} czy ... w ogóle zwierzo^{nto^m} ...* (Wilczyn); *gadzina czyli to ta ... zwierzy^{na} właśnie [...] czyli takie zwierze^{ta} chlewne ... o! ... no ... które tam ... jak to się mówi ... które hodujesz w domu ... tak mi się wydaje ...* (Konin); *nie widziałam kolorowych [opłatków] ... ale ... o ile były to myślę że może były to przeznaczone dla zwierzo^{nt} ...* (Wilczyn); *myślę że wszystkie [zwierzęta w Wigilię mówiły ludzkim głosem] ... chociaż nigdy nie słyszałam ...* (Wilczyn); [Gospodarz po kolacji] *niósł opłatek do zwierzo^{nt} ...* (Stawiszyn); *dla zwierzo^{nt} były jakieś kolory [opłatków] jeden ...* (Stawiszyn); *tak białe [płatki] były dla... dla ludzi a kolor żółty dla zwierzo^{nt} ...* (Stawiszyn); [Opłatki dawano] [R1:] *to*

tym [zwierzętom] co były przy żłobiu ... można je nazwać przeżuwo^{ce} ... [R2:] *przy żłobie były czyli zwierze^{nto^m} ...* [R1:] *krowa koń ...* (Stawiszyn); [Gospodarz po kolacji wigilijnej] *zbierał wtedy ... po troszku ... na talerz ... brał wszystkich potraw ... kruszył opłatek ... dla ... zwierzo^{nt} ... taki kolorowy ... i zanosił ... bydłu ... w korytko ...* (Święcia); [Gospodarz po Wigilii] *szedł karmić zwierze^{nta} ...* (Grodziec); [Opłatki] *białe i różowe ... [...] no dla zwierzo^{nt} ... [...] białe dla ludzi ...* (Grodziec); [Opłatki dawano] *zwierze^{nto^m} zagrodowym ...* (Grodziec); *rzucano je [=skorupki ze święconego jajka] na pole żeby dobrze ziemia obrodziła ... albo dawano zwierze^{nto^m} ...* (Grodziec); [Gospodarz] *dawał opłatek ... zwierzy^{nto^m} ...* (Wilczyn); *opłatki były białe i żółte ... takie kremowe ... kremowe były do zwierzo^{nt} ...* (Goranin); *a ja nie wiem które bo ja nie rozmawiałam z nimi ale od rodziców wiem że nam zawsze opowiadali że ... w tym dniu wigilijnym zwierze^{nta} mówio^m ludzkim głosem ...* (Goranin); [Kolorowe opłatki] *były i przeznaczone dla zwierzo^{nt} ...* (Rychwał); [Gospodarz po Wigilii] *chodził do ... szedł do zwierzo^{nt} ... żeby z nimi również podzielić się opłatkiem ...* (Ignacewo); [Gospodarz po Wigilii] *zbierał z każdego talerza ... jedzenie doukładał to opłatek i zanosił zwierze^{nto^m} ... krowom ...* (Rzgów); *biały dla ludzi różowy i opłatek był dla zwierzo^{nt} ... bo był taki zwyczaj taka kultura kiedyś że jak zwierzy^{nto^m} się nie da opłatka to wieczorem przyjdzie krowa czy zwierze zacznie mówić ... i jak gospodarz wyjdzie to go pokarze to umrze ... i musie... dlatego musieli spożywać opłatek dawać zwierze^{nto^m} ...* (Kolonja Wilczogóra); [Opłatki] *kolorowe były dla zwierzo^{nt} a białe dla ludzi ...* (Dąbrowica); [Gospodarz po wieczerzy wigilijnej] *szedł z opłatkiem i też z kawałkami jedzenia do zwierzo^{nt} ...*

(Konin); [Jucha] *to jes krew zwierzeⁿcia ...* (Podgór); [Kurę dzielimy] [R1:] *na udko pierś ... udko ... kuper ...* [R2:] *szyjka ... skrzydełka ...* [...] *no wóⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... wóⁿ-troba serce ... żółoⁿdek ...* [...] *przede no kuper to wszystko ...* (Golina); *na wsi świ-nobiciem nazywa...no ... czynność któ-ra polegała na zabiciu zwierzeⁿcia ... no i przerobieniu ... tego mieⁿsa na ... wyroby różne ...* (Borowo); *sprzedawali zboże ... zwierzeⁿta ...* (Golina); *rolnicy sprzedawali zwierzeⁿta na jarmarku ...* (Golina); [Skup] *mieⁿsa nie ale ży... żywe ... żywca ... żywych zwierzoⁿ[t] to był [tutaj] ...* (Święcia); [R1:] *skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ...* [R2:] *w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwie-rzeⁿta ...* [...] *do takiego skupu no to świ-niaki cielaki krowy ...* [...] [R1:] *tak kiedyś to na pewno [ceny] wiyncy wy... korzystne jak teraz ...* (Kragola); *ogólnie no to raczej najpierw były speⁿdy ... żeby ... kupować ... całe ... zw... zwierzeⁿta ... krowy świnię i tak dalej ... a ... później w klasz... na ulicy ... Woⁿskiej ... tak zwanej ... Przy Klaszto-rze ... była ... rzeźnia ... i tam właśnie prze-rabiano to na mieⁿso ...* (Kazimierz Bisku-pi); [Polowanie] *no to jeś^t kilku myśliwych ustawiajo^m sie i tylko z... robio^m odszczęły na te zwierzeⁿta które b... wyb... wygłoⁿda-jo^m mi sie im sie podejrzenie ... nie? ... czy chore czy jeś^t ich za dużo ...* (Posada); [R1:] [Futer] *no to je... jedzenie dla dla zwierzoⁿt ... futrowanie konia czy ...* [...] *futer to we worku taki ...* [R2:] *futrować ... no to kar...* [...] *no tak ... to sie futruje zwierzeⁿta że ... no nie? ... w takim potocznym znaczeniu ... nie? ... że ... nie ide dać jeść tylko ide nafu-trować tam krowe czy ... czy dajmy na to co inn... jakieś inne zwierze ... nie? ...* (Paprot-nia); *bardzo mało sie różni ... bo i kłusow-nik i myśliwy zabijajo^m zwierzeⁿta ... tylko*

myśliwy jeszcze dokarmia ... (Paprotnia); *myśliwy to powinien sie opiekować troche tymi zwierzeⁿtami i oni majo^m wyznaczone terminy polowań ... i polujo^m wtedy kiedy kiedy można na dane zwierzeⁿta polować a kłusownik nie zważajoⁿc na to zakłada wnyki i i łapio^m te zwierzeⁿta nie majoⁿc uprawnień ...* (Janów); *dziczyzna to so^m zwierzeⁿta które żyjo^m ... wolne ... w lasach ...* (Golina); *no jo wiy no no dziczyzna ...* [...] *no jeś^t to dzikie zwie... żyjoⁿce zwierze ...* (Jaroszewice); *nigdy nie byłam na po-lowaniu ... ale myślę że zbiera ich sie dużo majo^m takich ... naganiaczy co wystrasza-jó^m zwierzeⁿta i ... żeby wystraszać je tam gdzieś ... z chaszczy i ... wtedy oni szczszela-jo^m ...* (Święcia); *dziczyzna to jes ... mieⁿso z dzikich zwierzoⁿt ...* (Pogorzałki); *kiedyś dawni^ej to jeszcze byli takie naganiacze do zajeⁿcy ale to dawni^ej tak nazywali nagania-cze którzy tym myśliwym pomagali te zwie-rzeⁿta straszili wyganiali żeby ws... do kupy je z... zganiać bo wtedy myśliwym było lżej na nie tam upolować ...* (Wróblina).

ZWIERZE^NCY – przym., 1. ‘pochodzący ze zwierząt’: [Na smalec] *to sie wytapia ... słonine zwierzeⁿco^m ...* (Janów); *no tłuszcz zwierzeⁿcy to tylko kojarzy mi sie ten od wielorybów że to jest tran ...* (Wilczyn); 2. ‘związany ze zwierzętami’: *okrasa to jeś^t właśnie ta słonina jakieś sadło jakieś tłuszcze takie pochodzenia zwierzeⁿcego ...* (Stawiszyn).

ZWIERZO^NTKO – rzecz., pieszcz., ‘żywe stworzenie (wyłączając ludzi)’: *mleko z siary ... dodaje sie ... małym zwierzoⁿtko^m czy ... w ogóle zwierzeⁿto^m ...* (Wilczyn); *no myślę że to była taka tradycja że [opłatki] podawano z jedzeniem ... zwierzoⁿtkom ...* (Wilczyn); *sarna ... to jest zwierzoⁿtko o długich nogach ... bro... broⁿzowej sierć ...*

smukłe ... z biało^m ... z biało^m tako^m ceⁿtko^m na zadku ... (Golina); o kurcze! one [=jastrzębie] majo^m dzióby takie ... zastrzone ... takie ... jak garbaty nos ... majo^m szpony ogromne ... że potrafi^m nawet takie drobne zwierzoⁿtko ... [...] porwać ... (Golina); no sarna to takie no ładne zwierzoⁿtko ma takie ładne oczka jeś^t i w zależności od pory roku jeś^t no albo ruda albo szara wmiya ma tako^m malutki ma ogonek mycek taki biało^m dupke ... (Nowa Wieś).

ZWIERZYNA – rzecz., ‘zwierzęta dziko żyjące, na które ludzie polują’: *gadzina czyli to ta ... zwierzyna właśnie [...] czyli takie zwierzeⁿta chlewne ... o! ... no ... które tam ... jak to sie mówi ... które hodujesz w domu ... tak mi sie wydaje ... (Konin); [W polowaniu uczestniczą] myśliwi i naganiacze ... [...] naganiacze płoszo^m zwierzynę w kierunku myśliwych ... (Posada); nagania zwierzynę ... jak on sie nazywa? ... naganiaz? ... (Modła); [Na polowaniu] jedno^m linio^m ido^m myśliwi a drugo^m naganiaz naganiajo^m na nich zwierzynę ... z przeciwka ... tylko naganiaz ido^m daleko ... żeby ich ... żeby ktoś ich nie postrzeliło ... no nie? ... (Paprotnia); [W czasie polowania] no to psy one też szczekaniem wy... wy... strasz^m zwierzynę ... [...] no i tropio^m troche ... też napeⁿdza^m na pewno ... (Janów); [W polowaniu udział] bioro^m psy charty no*

myśliwskie psy które ... [...] no bo one naganiajo^m zwierzeⁿta leco^m przez las i płoszo^m zwierzynę z krzaków i do tego so^m potrzebne ... (Nowa Wieś); polowanie no polowanie ido^m myśliwi i jeś^t nagonka i no i ... i oni naganiajo^m to te dzikie zwierzynę na te ... płoszo^m zwierzynę i naganiajo^m na tych myśliwych ... (Józwin); no na pewno i ps... myśliwi majó^m swoje psy które tropió^m też z... zwierzynę ... (Święcia); myśliwy to taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwierzyno^m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkłada ja^kby ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam siła na te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina); myśliwy to taki że mo prawo to ... no ... na to^m zwierzyno^m ... ma prawo tam je ... likwidować ... a kłusownik taki taki podkłada ja^kby ... [Taki nielegalny] nielegalny taki złodziej ... zakłodo tam dzi... jakieś tam siła na te dzikie zwierzyⁿta taki nielegalny ... o! ... (Wróblina).

ZWIO^NZAC > (WIO^NZAC).

ZWISAĆ – czas., ‘znajdować się w takiej pozycji, że górna część jest zaczepiona, a dolna nie ma kontaktu z podłożem’: *[Berda] to jeś^t u... ptaków u kury kaczki indyka to jeś^t pod spodem co łoⁿczy szyje z dziobem ... ten berda ta co zwisa ... (Posada).*

Ż

ŻREBAK – rzecz., ‘młode klaczy’: żrebaki ... (Nowa Wieś).

ŻREBIE – rzecz., ‘młode klaczy’: (Golina); (Jaroszewice); (Józwin); (Pogorzałki); (Święcia).

ŻREBNA – przym., ‘o klaczy: w ciąży’: (Golina); (Józwin); (Święcia).

ŻRÓDLANY – przym., ‘pochodzący ze źródła’: ze studni normalnej ze źródła... źródłanej ... to woda była bardzo zimna ... nie? ... (Pogorzałki).

ŻRÓDŁO – rzecz., ‘miejsce, w którym woda wydobywa się na powierzchnię ziemi’: studnia to było takie taka głę... wykopany dół który był obłożony drynami to były takie b... betonowe krońki i sie zakopywało a żeby takom studnie wykopać to chodził taki pan z różdżko i to była taka odnoga trzymał w dwóch reńkach i jak wyczuwała ta

różdżka źródło to ona sie niby tak chyliła ku ziemi i wtedy tam kopano studnie i zakopywano te drynki jak w którymś momencie wybijalo źródło czesto tak że jak ktoś sie dostał do takiego dużego źródła to szybko ktoś mu podawał drabine żeby szybko stamtąd wychodził bo taki były silne prody wody że tak ta woda wybijała ... (Ruda); to już z opowiadań dziadka pamiętam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek którymi nazywali mułem i znów musieli sie przez jakos te ... jakos skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze som studnie takie że mogliśmy mieć studnie na takom korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okroglę i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również była studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie reńko a zanurzało ... tak że dwie takie metody wyciowania tej wody były ... (Ruda).

ŻBOŻE > ZBOŻE.

ŻEBERKO – rzecz., 1. często w l.mn., ‘łukowata część odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową; też: potrawa z tej części’: *no to no to [świnia] była najpirow były na na połowe przecinana .. i potym na ćwiartki a potym jeszcze ... na na schab osobno i tam żeberka osobno to było wisz ... (Maliniec); [Tuszę dzieliło się] na ... szynke biodrówke karkówke żeberka łopatkę ... głowizne ... no i stóпки stóпки golonki ... no ... to i to wszystko no ... (Kolonia Wilczogóra); szynki ... karkówka ... schabik ... żeberka ... (Wardężyn); weⁿdzone żeberka ... (Wardężyn); [Podział świni:] no ... z górnej czeⁿści to mosz ... schab ... karkówka ... bliżej głowy ... a tu ... schab po ... górnej czeⁿści po lewej prawej stronie ... później ... tylne nogi ... tu gdzie jes ... w górnej czeⁿści tyh nóg to jes ... szynka ... z przodu ... łopatka sie nazywa ... ta czeⁿs ... podgarle to to to ... pod ... tag jag nazwa mówi ... w dolnej czeⁿści ... pys...ka ... i ... później tam ... po bokach ... boczek ... słonina ... żeberka ... (Sompolno); po zabiciu i oczyszczeniu? ... [świnie trzeba] przepołowidź jo^m tam ... na dwie ... połówki ... i później na ... po...wycinać te ... czeⁿści które tam ... ta[k] jag jest ... tag jag mówiłem jak wspominałem już ... szynki ... żeberka schaby ... poleⁿdwice i tak dalej ... i mieⁿso musi przede wszystkim ... poleżeć ... żeby ... przestygło ... że... żeby nie ... tego miⁿsa od razu*

gdzież nie pakować w jakieś torby ... (Sompolno); [Podział świni:] karczek łopatka ... nie wiem co tam jeszcze ... szynka podgardle ... żeberko ... (Podgór); rodzaje mieⁿsa no to so^m takie ... podgardle jest ... żeberka so^m ... uda so^m ... czyli ... takie ... kulki ... szynkowe ... no ... jeszcze tam innych jest ... takich ... dużo ... (Konin); [Podział świni:] może być szynka to z tych szynko... łopatka to z łopatek ... no jak ... [...] żeberka ... to schab to z pleców ... karkówka ... no i co tam ... naj... na ... tego ... na jakiś kanapce robie nie to głowizna idzie z tego ... i co jeszcze te ... goloⁿka z nogów ... (Milew); [R1:] no boczek ... [R2:] pod brzuchym ... wiyⁿcy jes ... [...] jag mosz ... rozetniesz świnię na pół ... zawsze ... na... ta... najpierw tak ... późni sie na pół jó^m rozcinało ... nie? ... tam po krzyżu na pół ... i mosz schab ... późni żeberka ... [R1:] schab na samy górze ... [R2:] na samy górze no i tam jeszcze jes polyⁿdwicy tyż kawolek ... późni jes ... no ... boczki ... no to tu na tym samym prawie tym brzuchu ... [R1:] przy nogach no to só^m te ... [R2:] szynki ... (Golina); świniobicie zabija sie świnię rozbiera sie różne w... schab oddzielnie karkówka oddzielnie boczek żeberka szynka a ze szynek sie weⁿdzi i sie do jedzenia ... (Główek); [Na zupę szczawiową] żeberka wrzucamy do garka zalewamy wodó^m ... do...dajemy ... ziele an...gielskie i przyprawy gotujemy ... do momentu zawrzenia ... zbieramy ... całe szumowiny tyżkó^m ... dodajemy warzywa szczaw sikamy

... i siekamy to ... rozgrzewamy na patelni masło i pocsmażamy szczaw ... kilka minut ... i dodajemy do gotujoⁿcego się ... wywaru ... (Golina); na wywarze mieⁿsny i też sie groch... daje sie sypie sie groch razem z mieⁿ-sem bo grochówka musi sie groch musi sie dużo i długo gotować ... [...] no to też no to m... wywar mieⁿsny jak do wszystkich do każdej zupy muszo^m być warzywa do z grochówki robi sie zasmażke albo na kielbasce weⁿdzanej albo na boczku weⁿdzonym bo grochówka musi mieć posmak weⁿdzonki i najlepsza jest na żeberkach albo na kościach weⁿdzonych właśnie z ziemniakami ... (Nowa Wieś); 29; 2. zdr., 'łukowato wygięty przedmiot': no duże pióro ... puszysze jest ... z kwapem ... [...] no i środek żeberka ma ... tak ... tak ... (Milew).

ŻEBRO – rzecz., często w l.mn., 'łukowata część odchodząca od kręgosłupa, osłaniająca klatkę piersiową; też: potrawa z tej części': oguszało sie świniaka ... tym te^mpy^m obuchem siekiery jak świniak sie przewrócił ... to go sie kuło nożem pod żebro i sie podstawiło miske żeby leciała krew ... (Budziszław Kościelny); no szynka na tyle ... na tylnych nogach ... łopatka na przodzie ... schab do góry na plecach ... niżej żebra ... a jeszcze niżej boczki ... (Budziszław Kościelny).

ŻELAZO – rzecz., 1. 'twardy materiał wykorzystywany do wykonywania urządzeń i ich części': a do kopania ziemniaków no to dziabka ... [...] no to wygłoⁿda jeś^t na sztylu takie drzewianym i potym przy tym na końcu só^m trzy takie z żelaza przyspawane takie takie takie duże ze^mby ... nie? ... to jeś^t dziabka ... (Modła); o jeny! jak to mówili na to? ... [...] na takie duże to takie z ze^mba-
mi wiem że takie coś miało być to to właśnie ze żelaza było ... takie ze żelaza były łapki

... no takie coś ... (Wróblina); 2. 'pułapka do chwytania dzikich zwierząt w postaci dwóch metalowych łuków z ostrymi zębami, które zamykają się w chwili nadeptnięcia na nią przez zwierzę': no kiedyś to zakłodalⁱ na nie [=na lisy, łasice itp.] tam różne żelaza czy tam jakieś trucizny dawali ... ja wi^m jak teraz to to sie nie spotyka mało to ... (Wróblina).

ŻELAZNY – przym., 'wykonany z żelaza': no zakładano różne pułapki ... to były wnyki ... peⁿta oczka sidła ... takie żelazne szczeⁿki ... takie stalowe ... do schwywania takich dzikich zwierzoⁿt (Golina).

(ŻGAĆ) – POŻGAĆ – UŻGAĆ – czas., 'tłuc ugotowane ziemniaki': one [=ziemniaki dla zwierząt] tam odparowywały ... [...] to taki wielki gar babcia robiła ... brała ten ... nie wiem jak to sie u nazywa ... żgocz ... żgocz ... i babcia mówi cza to pożgać ... nie? ... i to tak tłukła ... śmierdziało to bo ona tam paszy wrzucała ... (Konin); užgane ... (Konin).

ŻGNOŚĆ – czas., 'uderzyć czymś ostrym lub kłującym': najpierw czszeba było siekieró^m w łeb ... uderzyć ... i potym nożym ... do serca żgnóⁿć ... pod łopatkó^m ... no ... [...] żeby krew dobrze odeszła ... (Golina).

ŻŁÓB – rzecz., 'podłużne naczynie, w którym podaje się jedzenie lub picie zwierzętom gospodarskim': [Opłatki dawano] [R1:] to tym [zwierzętom] co były przy żłóbiu ... można je nazwać przeżuwaⁿce ... [R2:] przy żłobie były czyli zwierzeⁿto^m ... [R1:] krowa koń ... (Stawiszyn).

ŻNIWA – rzecz., 'okres ścinania i zbierania dojrzałych zbóż': i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten

... żyto na tak zwano^m polepe ... (Kazimierz Biskupi).

ŻOŁO^NDEK, ŻOŁÓ^NDEK – rzecz., ‘część wnętrzości, w której trawi się pokarm; żołądek wieprzowy wykorzystywany jest jako osłonka wyrobów wędliniarskich, głównie salcesonu’: do żoloⁿdka ... (Józwin); (Kazimierz Biskupi); (Nowa Wieś); (Paprotnia); (Pogorzalki); (Ruda); (Święcia); (Wyszyna); do żołoⁿdka ... (Modła); żoloⁿdek ... (Golina); (Sompolno); ona [=krowa] ... z żoloⁿdka z powrotem ... przeżuwa to jedzenie ... wraca się ... i przeżuwa ... (Święcia); jak się przyrzoⁿdza? ... sie kupuje ... gotowe ... flaki można kupi^d już ... oczyszczone ... to jes ... żo... żoloⁿdek ... [...] żoloⁿdek ... krowieⁿcy albo ... ze świni ... oczyszczony ... pokrojony w takie paski ... woⁿziutkie ... i ... później sie ... gotuje to ... kilka razy ... to^m wode sie zlewa ... później jag już taka ... powstanie ... sz... wodnita czeⁿs ... nie geⁿ-sta ... to sie dodaje różne do tego ... dodatki ... przede wszystkim ... pieprz ... jakiś tam ... majeranek ... i robi sie na końcu tako^m zasmażke do tego ... i powstaje taka zupa ... flaki ... (Sompolno); [Nadzienie do kaczki lub gęsi] sie przyrzoⁿdza bułke .. woⁿtróbke ... cebule ... żoloⁿdek ... i mieⁿso ... no? ... (Rychwał); [Kałdun] to jest świni żoloⁿdek ... (Budziszew Kościelny); a kałdun ... to może właśnie być to określenie tego żoloⁿdka ... (Sompolno); no co jes do odzyskania ta[k] jag na przykład ... serce ... woⁿtroba ... no ten ... żoloⁿdek ... jelita ... można odzyskać po ... wyczyszczeniu ... jelita posłu^m do ... do ... produkcji weⁿdlin ... aaa ... woⁿ-troba ... serce ... płuca nawet ... jako ... dodatki do potraw ... tam ... tak ... (Sompolno); [Jak przygotować kurę] do jedzenia? ... czea przede wszystkim ... zabić ... sparzyć ... goroⁿco^m wodo^m ... ż... łatwiej ... pióra wychodzo^m ... z tych piór obrać ... naste^mpnie

tam jeszcze nad ... ogniem troche poczyszczyć bo takie ... włoski ... na całym ciełe ma ... drobne ... żeby t... pozbyć sie tych włosów ... i ... wyporcjować ... znaczy ... sie ... ze środka to co niepoczyszczbe ... wyrzucić ... żoloⁿdek ... woⁿtrobe ... do odzysku ... i ... umyć dokładnie ... i tako^m ... można później ... ugotować czy ... na rożen dać ... na grila ... (Sompolno); na żoloⁿdek świni mówi sie maciek ... (Rychwał); no na żoloⁿdek świni ... po prostu ... jest ... żoloⁿdeg a ... albo kałdun ... (Konin); kałdun to ten żoloⁿdek cały to kałdun jest to sie ... nadaje tylko do wyrzucenia ... to sie nic nie robi z tego ... (Milew); no toból ... tam jest ... jak tam inaczej nie wiem ... przed żoloⁿdkiem [kura jedzenie] do toboła nakładzie ... (Milew); [R1:] salsesón to jes tak ... na salsesón to sie bierze właśnie tak ... serce ... woⁿtroby chyba nie? ... [R2:] nie nie ... [R1:] przeważnie z łba ... to^m gło... ta głowizna czy coś ... [...] na salsesón bardzo dobre só^m te ... uszy ... małżowiny ... [...] i to gotujesz ... i to gotujeż i późni sie w kałdun kładzie właśnie tyn żołoⁿdeg od ... świni ... przeważnie ... bo tero to só^m już flaki takie ... te ... [R2:] kiedyś to w żołoⁿdki ... [...] no i przyprawy takie ... [...] pieprz sól i ... maryjanek tyż i tam ... [R1:] ale tyż musi by^d miⁿso gotowane ... nie? ... i późni przyciskali kładli w tyn kałdun ... i przyciskali ta[k] bo to sie płaskie ... [R2:] deska tako i kamiń na to kładli żeby sie płaski zrobił... [R1:] no ... ale to sie jeszcze parzyło późni? ... nie? ... parzyło sie bo musioł tyn flak sie przeparzyć chyba ... nie? ... [R2:] chyba tak ... [...] [R1:] chyba tak bo ... jak ... surowy flak włożył^es to jakie by było? ... musioł^es parzyć ... [R2:] musioł^es sparzyć ... i później sie przyciskało to ... (Golina); [Kurę dzielimy] [R1:] na udko pierś ... udko ... kuper ... [R2:] szyjka ... skrzydełka ... [...] no woⁿtroba wszystko to co jes ... co w każdym zwierzyⁿciu ... woⁿtroba serce ...

żołóⁿdek ... [...] przede no kuper to wszy-
sko ... (Golina); *salceson robi sie również*
z odpowiedniego mieⁿsa które sie długo ...
najpierw sie pokroi w odpowiednie czeⁿście
... można i gotować w całości a pokroić do-
piero po ugotowaniu ... naste^mpie zalewa
sie tym rosołym ... napełnia sie^m ... najczeⁿ-
ściej żołóⁿdek ... (Borowo); oczywiście że
[jedzenie] wpada do żołóⁿdka ... (Borowo);
salseson to jak ś... jak kiedyś sie robiło to nie
było takich jelit jakie so^m teraz tylko sie bra-
ło czyściło sie od świni żołóⁿdek niby kałdun
tak mówili i czyściło sie i w to sie wkładało
pokrojone d^luższe mieⁿsa nie takie małe ka-
walki z... uszy sie gotowało kroilo sie skórki
żeby to sie wszys^ko trzymało i sie przyci...
jak był salseson okroⁿgły kładło sie desecz-
ke na ty^m deseczke kamień i przyciśnieⁿte
żeby był był płaski ... (Główiew); [Pożywie-
nie dostaje się] przełykiem do żołóⁿdka ...
(Posada); [Żeby usunąć uczucie zatkania
podczas jedzenia] no to trzeba uderzyć albo
ucisnoⁿć no żołóⁿdek tutaj w tym dołeczku
... no to jest takie ... żeby udzielić pomocy ...
no nie? ... (Paprotnia); przez gar^dło do żo-
łóⁿdka ... (Wróblina); [Jedzenie wpada] do
przełyku a potem do żołóⁿdka ... (Janów);
[Gdy człowiek je za szybko] może sie zadła-
wić ... i beⁿdzie późnij na żołóⁿdeg narze-
kał ... (Kazimierz Biskupi); mi sie wydaje
że to [=nalewkę z kasztanów] na żołóⁿdek
... brali ... (Borowo); pokrzywa jes ... ba-
aardzo dobra ... na przykład ... powiem ci
tak ... wczesno^m wiosno^m ... jak wychodzó^m
maleńkie pokrzywy ... które majo^m po dwa
czszy centymetry ... one ... tak ... w naszej
gwarze ... nazywajó^m sie ... żgawki ... [...]
i z tego ... to ścinamy ... płuczemy ... i robi-
my super sałatke do każdego ... obiadu ...
ona jes bardzo pożywna ... czyści jelita ...
żołóⁿdek wszystko ... a ... później ... to moż-
na ... pić tak samo napary z pokrzyw ... su-
szonych ... a najlepiej by było ... samemu je

suszyć a nie kupować ... w sklepach ... (Ka-
zimierz Biskupi); a piołun ... [...] no zwy-
kła roślina ... która ... tak samo ... zbierasz
jo^m ... tylko musisz wiedzieć ... nie pamieⁿ-
tam w którym miesioⁿcu dokładnie w któ-
rym miesioⁿcu ... i zalewasz jo^m wódko^m ...
tak samo ... jest ... bardzo leczniczy na żo-
łóⁿdek i na jelita ... (Kazimierz Biskupi); no
po prostu kwestia jedzenia to jes też troche
panowanie nad sobo^m ... bo ... każdy moⁿ-
drze myśloⁿcy wie że nie można ... jes to
najgorszo^m głupoto^m przeładowanie ...
żołóⁿdka ... czy w ogóle jelit ... czy cze-
goś bo ... to człowiek później choruje na
... na jakieś tam ... wszyskie choroby
i tak dalej tak że to jes ... bardzo niedo-
bro^m rzeczo^m ... (Kazimierz Biskupi); no
to salceson sie robi też z łba ś... od świni
... no i tyż miyⁿso właśnie trzeba ugo-
tować pokroić na takie paski to wszys^t-
ko zaś dodać te do przyprawy no i sie w te
jelito tyn żołóⁿdek od świniaka sie nakłada
i wtedy powstaje salceson ... i wtedy jeszcze
trze^ba jak sie go nakładzie w tyn w to jelito
to to trzeba długo gotować ... (Wróblina).

ŻOŁÓ^NDEK > ŻOŁO^NDEK.

ŻÓŁCIUTKI – przym., ekspres., ‘bardzo
żółty’: [Kurka] *pod spodem ma blaszki*
i żółciutki taki malutkie takie one tak rosno^m
zespołowo bardzo dużo ich jak już jest to jest
dużo tych kurek ... (Stawiszyn); [Czarny łe-
pek] no to ma taki pod-żółtawy trzonek ...
system bala... go^mbczasty jest żółciutki i do
góry mamy pieⁿkny broⁿzowy kapelusz ...
(Wilczyn).

ŻÓŁKNO^NĆ – czas., ‘nabierać koloru żół-
tego’: *no serce ma ... to taka część jest co*
te młode liście wyr... wyr... wyrastajo^m ...
a potem te stare już wieⁿdno^m czy żółkno^m
a to serce zostaje jeszcze ... (Milew).

ŻURAW – rzecz., 1. ‘ptak wędrowny o długich nogach, z ostrym dziobem, szarym upierzeniem i ozdobnym pióropuszem na kuprze, żyje na terenach podmokłych, łąkach i torfowiskach’: (Jaroszewice); 2. ‘mechanizm znajdujący się przy dawnych studniach, zbudowany z pionowej podpory i poprzecznej belki na niej, który służył do wyciągania wiadra z wodą’: studnia była betonowa ... tam już kre^{ngi} betonowe były ... i ... był żuraw ... żuraw to by...ło ... takie roz... dźrzew... za studnio^m ... było ... wkopane ... wkopana ... bardzo gruba gało^ńż raczej dźrzewo ... które u góry było ... rozdwojone ... tworzyło takie ... fał ... i ... przez ten ... przez to rozdwojenie przechodziła pozioma ... tyka ... na końcu ona była obcio^ńżona ... i j... jedna cze^ńs tej ... tyki ... była ... piono... sie^ńgała ... nad studnie ... pionowo ... to znaczy ... może tak ... do tej tyki ... do tej tyki właściwie dro^{ga} takiego ... była przyczepiona właśnie taka kulka ... na końcu kulki był zakrzywiony gwóźdź albo tam jakiś metalowe urzo^ńdzenie zakrzywione na którym sie wieszalo wiadro ... i wtedy ... opuszczalo sie^m ten ... to^m tyke na dół do poziomowi wody ... nabierało sie wody i sie ... wycio^ńgało a to^m ... ten dro^g który był u góry obcio^ńżony z tyłu ... ułatwiał wycio^ńganie tego ... wiadra ... ale w innych domach była tylko sama ... tak zwana kulka czyli ... tyka ... zakończona gwoździem i wtedy za...wieszalo sie wiadro ... i wpuszczalo sie^m to do wony ... do wody nabierało sie no i już ... siło^m ro^k poćcio^ńgano do góry ... (Borowo); no zależy jak u kogo bo niektórzy mieli zrobione taki wałek i na tym wałku był łańcuch i korbla i sie kre^ńcilo i wiaderko sie wpuszczalo do studni ... a nie^kktórzy mieli jak to mówili kiedyś ... żuraw no ... (Główiew); to już z opowiadań dziadka pamiętam że mówił że na przykład była ziemia później jakiś tam był piasek który^m nazywali

mułem i znów musieli sie przez jako^ms te ... jako^ms skorupe przebić w tej ziemi żeby dostać sie do tego głównego źródła i żeby ta siód... ta studnia wybiła ... ale jeszcze so^m studnie takie że mogliśmy mieć studnie na tako^m korbelke to była taka duża duża drewniana taki bal okro^ńgły i tam łańcuch na końcu łańcucha było wiadro i sie spuszczało ale również była^s studnia z żurawiem ... to znów było do takiego kołka drewnianego żuraw i sie re^ko^a zanurzało ... tak że dwie takie metody wycio^ńgania tej wody były ... (Ruda); [Studnia była] i z żurawiem i z kołowrotkiem zależy u kogo ... [...] no była dreny były wpu... wpuszczone w ziemię wkopane i był żuraw ... do wycio^ńgania ... [...] wycio^ńgało sie wodę wiadrem ze studni ... (Posada); no to [studnia] była ... z dren dren sie nazywały ... takie kre^{ngi} betonowe wkopywane w ziemię a a nad tym żuraw i sie wiadro na żurawiu sie scio^ńgało wodę ze studni później już trochę to sobie usprawniali i były takie pompy wpuszczane i sie wypompowywało ze studni ... (Janów); 5.

ŻWIR – rzecz., ‘gruby piasek’: [R1:] no właśnie to ta arfa to jes ... [R2:] do przesiwania piasku ... [R1:] co przerzucio sie pyryki ... to to ... [R2:] no ale ... do piasek ... [R1:] tyż ... ale ... przed... przede wszystkim to pami^ńtóm że ... [...] suchej no! ... tak... takie deski były ... ty wysokości takie koryto ... i szczelki szły o! takie ... no takie grube tylko prze... trochę takie były przerwy przerwy żeby ta zimia to wszystko ... [R2:] tag ale ... arfe możesz zrobidź normalnie ze siatki ... [R1:] ze siatki można tyż ale ... [R2:] ale zależy do czego ... bo jak do do ... kiedyż jag robili ... i poczszebne były żwir na przykład na coś czy czegoś no to tyż ... [...] do przesiwania trochę tyż ... [R1:] ale ... ale raczy [...] do ziemniaków to ... to właśnie

z drzewa to robili ... żeby nie kaleczyć ... bo po ... drutach to sie kaleczyły barzy ... a po tych deskach to spadywały ... i sie nie kaleczyły ... ja^o wim że my mielim takó^m właśnie z desek ... ojciec miał zrobióne i ... szczeble takie były i z przerwami ... tak żeby ta zimia to wszystko ... zlatywało przed piwnicó^m ... (Golina).

ŻYDEK – rzecz., ‘mały nożyk’: (Paprotnia); *nożyk no scyzoryki ale to chodzi jeszcze o in^o nazwe chyba ale nie wiem ... w tej chwili nie wiem ... [A słyszałaś nazwy hajtok, żydek?] o! żydek preⁿdzej ... (Janów).*

ŻYŁAK – rzecz., często w l.mn., ‘chorobowe, trwałe rozszerzenie żyły uwidaczniające się na powierzchni skóry’: *nalewka [z kasztanów] ... to raczej chyba ma działanie lecznicze ... na ... na żyłaki ... te kwiaty coś takiego ... to sie smaruje ... (Krągola).*

ŻYŁA – rzecz., ‘naczynie krwionośne’: [R1:] *kre^mpulec to ... taki jak barczyk tak ... żyły sie podcinało tutaj ... wiesz? ... przy nogach ... [R2:] tutaj tak tak ... tu só^m takie ... dziury sie robiło ... i sie wkładało tutaj ... [R1:] i kry^mpulec taki ... kawoł kija takigó ... i tylko był taki ... zakryⁿcóny no i ... żeby nie spadło jak ... na te żyły ... nacióⁿgłes ... i poćcióⁿgało sie do góry ... i wtedy było lepi ... [R2:] to wszystko wyjmować ... [R1:] wyopatroszyć ... [R2:] ze środka ... (Golina).*

ŻYTO – rzecz., ‘jedno z podstawowych zbóż, z którego utrzymuje się mąkę i spirytus’: *z żytniej [mąki] ... pochodzoⁿcej z żyta ... (Wardężyn); [R1:] a można było [barwić jajka] w herbacie lipowej to były ładne żółte sie zrobiły ... [R2:] w zielonym życie ... (Milew); miałam babcie w ... gospodarstwie ... ocstawiała buraki ... [...] ten wytlók przywozili do krów ... i w zamian za to*

dostawali ... jeden czy dwa w zależności ile ocstawili buraków ... cukru ... i to ustawiali ... no nie wiem ... nie znasz takiego czegoś polepa ... ale ja ci wytłumaczę ... to jes dom ... [...] w którym ... sie lało polepe z gliny ... [...] na takich filarach ... prawda? ... żeby sie nie zarwało ... i tam sie wysypywało ziarno ... bo przedtem ... nie było ... [...] nie było lewatorów wieⁿc każdy rolnik ... jak kciał oddać zboże ... ono musiało mieć ... prawidłowó^m wilgotność ... jeżeli miało za dużo^m ... albo odrzucano^m albo zmniejszano^m ... pienioⁿżki za da... za tone ... prawda? ... [...] i tak to wysypywano ... po każdych żniwach ... wysypywano ten ... żyto na tak zwano^m polepe ... i wtedy ... mieliśmy ... my ... frajda jako dzieci ... bo dostawaliś... dostawaliśmy ... od ... dziadków ... małe szufelki przewracająⁿc to żyto żeby ono sie suszyło ... ale ... dlaczego żeśmy tak z cheⁿció^m szli? ... dlatego ... iż ... przed każdym kominem ... stały ... no czy jeden czy ... dwa czy czyszy czy ... obojeⁿtnie ile worków cukru ... a wiadomo że jednak roz była wilgoć ... raz sucho ... ten worek ... ten cukier sie zgrupiał ... i żeśmy to to^m szufelko^m rozbijali ... i ... po prostu żeśmy kradli ... cukier ... w olbrzym... w... w olbrzymich bryłach ... mniej wieⁿcej ... ale żeśmy kradli ... wieⁿc z takiej ochoty bardzo czeⁿsto pomagaliśmy ... (Kazimierz Biskupi).

ŻYWIEC – rzecz., ‘zwierzęta przeznaczone na ubój dla pozyskania mięsa’: [Skup] *mieⁿsa nie ale ży... żywe ... żywca ... żywych zwierzoⁿ[t] to był [tutaj] ... (Święcia); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... [...] do takiego skupu no to świnia-ki cielaki krowy ... [...] [R1:] tak kiedyś to na pewno [ceny] wiyncy wy... korzystne jak teraz ... (Krągola).*

ŻYWY – przym. ‘żyjący, nie martwy’: żywe ryby so^m w tym kaszorku ... (Józwin); i to były jedyny sposób zdobywania żywych ryb ... (Borowo); narzeⁿdzie do łapania ryb? ... do żywych? ... to jest tak siatko^m można łowić i weⁿdko^m ... (Główiew); [Skup] mieⁿsa nie ale ży... żywe ... żywca ... żywych zwierzoⁿ[t] to był [tutaj] ... (Święcia); [R1:] skup mieⁿsa to nie było ... kiedyś tyż nie było

skupu mieⁿsa ... [R2:] w Starym Mieście był speⁿd to żywiec skupywali ale to żywe zwierzeⁿta ... (Kragola); ale jak żywe to karpia tylko kupujemy ... (Wyszyna).

AUTORZY ZDJĘĆ

Dominik Łojek: 27.

Błażej Osowski: 9, 14–16, 18–19, 22, 25–26, 28–29.

Wojciech Wittke: 10.

Katarzyna Zagłoba: 1–8, 11–13, 17, 20–21, 23–24.

ŹRÓDŁA ZDJĘĆ

Ekspozycje Wielkopolskiego Parku Etnograficznego w Dziekanowicach (oddział
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy): 4–5, 21.

Zbiory prywatne: 1–3, 6–20, 22–29.

1. CIO^NGNIK; TRACTOR

2. DZIABKA; GRACZKA;
HACZKA

3. PŁUG

4. SIEWNIK

5. STUDNIA; ŻURAW

6. WE^NDZARKA; WE^NDZARNIA

7. GRZEBIEŃ; KOGUT

8. GRZEBIEŃ; KURA

9. KACZKA DOMOWA

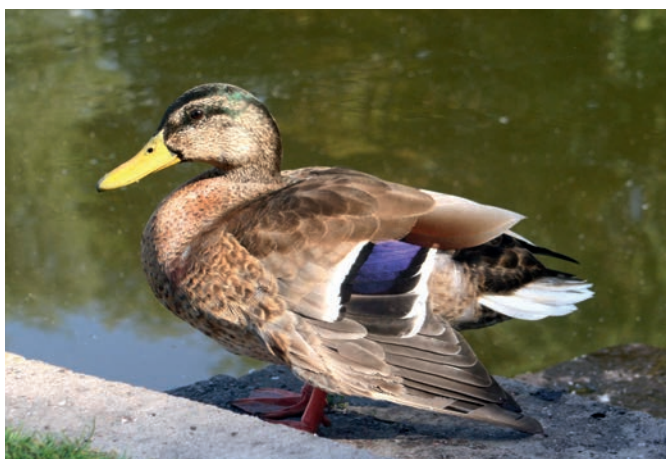

10. ŁOŚ

11. SARNA

12. DZIKI; KACZKA

13. GOŁO^{MB}; PISKLE

14. ŁAPKA; PUŁAPKA

15. FOLIA

16. SIEĆ; WIEŚCIERZ

17. TANECZNICZKI

18. KOZAK

**19. BYCZE JAJO;
PURCHAWKA**

20. CZARNY ŁEPEK;
PODGRZYBEK

21. BARCZYK; DRABINA; WÓZ

22. KRÓLIK

23. WE^NGLARKA

24. KANIA; SOWA

25. OSEŁKA

26. ARCHA

27. DZIK; DZIKA ŚWINIA; PASIAK

28. SOSNA; WYPUSTEK

29. T^LUSZA

W serii *Wielkopolskie słowniki regionalne*
ukazały się:

- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2018.
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia, przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców Pobiedzisk. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2021.
- *Słownik języka mieszkańców Pobiedzisk. Przyroda*, pod red. J. Kobus i A. Migdałek, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2023.
- *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Sierociuka, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2019.
- *W kuchni u Pleszewian. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2019.
- *Produkty roślinne i zwierzęce oraz grzyby w kuchni. Słownik języka i kultury mieszkańców powiatu pleszewskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2023.
- *Kuchnia odświętna. Słownik języka i kultury mieszkańców okolic Konina*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2024.